

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti:

NAGY MIKLÓS

REGÉNYEK

17.

JÓKAI MÓR

SZERELEM BOLONDJAI
(1869)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1963

Sajtó alá rendezte
HARSÁNYI ZOLTÁN

Lektorálta
MOLNÁR JÓZSEF
TERESTYÉNI FERENC

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1963

AK 184 d 6366

Magy. ir. I. 3.
82,085

Printed in Hungary

ELŐSZÓ

Micsoda cím ez már? — fogja kérdezni minden ember.

Minő blaszfémia! — kiált fel a szentimentalizmus. Hisz a szerelemnek még a bolondsága is nagyobb bölcsesség, mint a filozófok minden tudománya.

Minő pleonazmus! — mondja rá a satirikus. Hát vannak a szerelemnek okosai is?

Minő antitézis — jegyzi meg felőle a koreszmék embere. Hisz a szerelem nem szerelem többé, mihelyt bolondság; s a bolondság sem bolondság, mihelyt szerelem.

Ebből valami furcsa lesz! — szól hozzá a kíváncsiság; szerelmeseik és bolondok! Rendkívüli történetek rakhelye lesz itt.

Én aztán, hogy amazokkal mind megbirkózzam, emezeket kielégítsem: elévethetném mindazt, amit emlékezetem összehalmozva tart az emberi szív szerepléséről a világtörténelemben.

Beszélhetnék a szerelem túlcsapongásairól, a római *szaturnáliák* misztériumairól, miket *Hispala Sescennia* úrhölgy fedezett fel kedvese előtt, akit sajnált ez ünnepélyek kegyetlen élveinek feláldozni, s mely fölfedezésért Adrián császár egy városnegyedét leromboltatott. Akadnának e történetnek olvasói, s azok bizonyítanának amellet, hogy a szerelem sok bolondot eszközöl.

Elmesélhetném a „*megfordított évszakok*” bohóságait, mely egylet a XVI. században azt a szabályt állította

fel, hogy akik egymást igazán szeretik, azok nyáron télhez, télen nyárhoz öltözve járjanak, a szomjat meleg vízzel oltsák, az éhséget sületlen szerekkel. — Azt tartom, hogy ezek elég nagy bolondok voltak.

Regélhetnék a mór „szeretők sziklájáról”, hová egyszer üldözött szerelmes pár menekült fel az apai korbács elől, s ahonnan tovább nem futhatva, mindketten leugrottak, meghaltak. És azután még sokáig „szeretők sziklájának” hítták azt a helyet, ahol csak boldogtalan szerelmesek voltak a környékben, mind odasiettek magukat előlni. — Kérdés maradna, hogy kik voltak a nagyobb bolondok: azok-e, akik a példával előrementek, vagy azok, akik őket követték.

Segélyemre hívhatnám az etnográfiaát, s elkezdve a szerelem bizarr közönyétől, mellyel az eszkimó a vendégszeretet fogalmát még a hitvesi kegy osztalékára is kiterjeszti, végigutaztathatnám a kegyes olvasót az ellenkező oldalig, hol a féltékeny koriálok soha sem engedik feleségeiket megmosdani, hogy más férfi ne is gyaníthassa arcaikról, hogy szépek-e. Közbe esnének aztán olyan népek is, mint az alibamoniak, ahol még a nők is féltékenyek és bosszúállók, s ha egy asszonynak a férje hűtlenséget követ el, valamennyi asszony ellene támad, s a hűtlen férj kollektíve elpáholtatik. — Melyik bolondabb a három közül?

Azután felidézhetném a világtörténelem nagy kísérteteit, s elmondanám rólok: ez a koronás rém itten *Semiramis*, háromezer év nem oltotta ki szeméből azt a búvsugárt, amivel hajdan a hőskor férfait keblére szédíté; minden évben más férje volt, s azok minden évben csoda módon meghaltak. A szép királyné egy kerített sírkertet tartott holt férjei számára, ahol az egymás után következők számára remek síremlékek voltak emelve. Ahogy a mai kor delnője tart egy-egy fotográf-albumot, mely lassankint megtelik imádók arcképeivel, úgy tartott e hatalmas nő egy sírkertet, s annak minden lapja

egy-egy márványemlék volt, ráírva a holt férj neve és szerelmének nagysága. Azon fehér márványmauzóleum, melynek küszöbéhez támaszkodva jelen meg előttünk a szép rém, maga még fehérebb, mint a márvány, csak szemei feketék és égők: Arraeus hamvainak sírboltja az; azon *Arraeusé*, ki Bithünia királya volt, szép, fiatal és hős. Semiramis belészerezett, s kezét ajánlá neki; de Arraeus visszautasította azt. Erre a királyné haddal támadt ellene, s Arraeus a szerelmes nő elleni harcban elesett. A királyné aztán a halva megkapott kedves tetemének emelteté azt a mauzóleumot, s még holta után sem bírta nem szeretni azt, ki inkább meghalt, mint hogy őt szeresse, s kit inkább megölt ő, mint hogy mást szeressen. Ez csinos tárgy volna, s sok régimódi páncél és ballizta leírását lehetne benne közrebocsátani.

Érdekes volna „*örült Johanna*” királyné története, ki férjét addig üldözte, míg vágytársnéja megölte a közös szerelem tárgyát, a királyt; s akkor Johanna ezüstkoporsóba teteté a hullát, és mindig magával hordozá azt, ahol járt-kelt, ahol megpihent, elaludt, a férj a koporsóban mindenütt mellette volt, amíg élt. — Sok romantikus vidéket be lehetne ezzel az ezüstkoporsóval járatni, annak a bebizonyítására, hogy bizony nagy bolondok a szerelmesek.

Szép mese volna e tárgyról *Dzsehángir és Nurgehán* története. *Dzsehángir* t. i. mór kalifa volt (meglehet azonban, hogy arab padisah volt; nem állítom bizonyosan), *Nurgehán* pedig a legszebbik felesége, kétségtelenül hollóhajú, tojásdad arcú, korallajkú, gyémántszerű, ahogy a keleti ideálokat szokás költőileg feltalálni; és obligáte hevesvérű, rajongó kedélyű, ábrándos szellemű, ahogy ugyanazokat pszichológice feltrancsírozva illik az olvasó asztalára tenni. Tehát egyszer ennek a *Dzsehángir*nak az a raptusa támadt, hogy a szép *Nurgehán*nak egy édes ölelésére megengedte, hogy egy álló egész huszonnégy óráig uralkodjék az országán őhelyette, s amit azalatt parancsolni fog, az mind akképpen

teljesüljön. A szép Nurgehán aztán — természetesen — legelőbb is a kincstárból felhordatta, ami kész aranyat talált; — ezt idáig más is ilyen okosan intézné; — és akkor az aranyakat mind újra verette, egyik felén volt az ő feje Dzsehángirével egyesítve, a másik felén ez a körirat: „Dzsehángir és Nurgehán szerelmének emlékére”, — s aztán ezt a pénzt kiosztotta az ország szegényei között, hogy az ő szerelmét örökké emlegetsék. S minthogy a mahomedán pénzekem nem szokott lenni emberi ábrázat, s minthogy mahomedán férfi a feleségével együtt nem szokta magát a világ előtt mutogatni, tehát kétségtelen, hogy ez a bolondság igen nagy katasztrófával végződött, mely majd vita tárgyaul hagyná fenn annak elhatározását, hogy melyik volt a kettő közül a nagyobbik bolond, a regényíróra csak azon technikai nehézségek maradván fenn, hogy először hogyan tudta 24 óra alatt egy egész mór királyi kincstár pénzét újraveretni (mert politechnikai regények óta a közönség szeme nagyon fel van nyitva az ilyen dolgokban); másik meg annak elintézése, hogy miféle kormánybiztosok lehettek abban az arabs országban, ha a szegények számára küldött aranyak csakugyan a publikum közé kerülhettek az ő kezeiken keresztül.

Beszélhetnék az angol hercegről, ki beleszeretett juhásznőjébe, s mert az semmiképpen nem akart végette hercegnővé lenni, ő lett miatta juhásszá, s őrizte és fejte vele együtt a saját juhait. Melyik volt a nagyobb bolond?

Előidézhetném azt a *János királyt*, akinek nem volt elég úgy szeretni, ahogy emberek szeretnek: ő a tündérek szerelmére akarta fokozni idegeit, s evégett minden este spirituszos pokrócba varratta be magát. Egyszer a komornyikja a cémát, mellyel urát bevarrta, égő gyertyával akarta elszakítani, s a spiritusz lobot vetett. Minthogy pedig János király nem volt szalamander, tehát ott bolondul megégett. Ennek is lehetne hatása.

Vagy ezer effélét!

Tüneményes, renkívüli történeteket, miket az ódon krónika elég emlékezeteseknek talált, hogy a világtörténet margójára feljegyezze.

De ezúttal nem válogatok közülök.

Közönséges, mindennapi történeteket írok le; olyanokat, amik minden időben, minden égalj alatt megtörténhettek; itt körülöttünk, szemünk láttára végbement dolgokat, miket észre sem vesz az ember addig, míg el nem mondják előtte, s csak akkor emlékezik rá, hogy hiszen azt ő is tudja valahonnan.

Mindennapi történeteket, mikben akik szerepelnek, derék, okos, nevezetes emberek, s talán egész életükön át titokban tudják tartani, hogy — ők voltak az első pályadíjnyertesek azok között, akiknek a neve: „szerelem bolondjai”.

MAGYAR KLUBOK

Nálunk is van klubélet, nemcsak Angliában; amit kérek nem zavartatni össze a politikai gyűldék üzelmével, amik más légkörbe tartoznak; sem pedig azon jótékony és közhasznú egyletek életével, mik emberek és agarak nevelésére, ügyefogyottak gyámolítására, hazafiúi dalok betanulására s egyéb közcélokra alakulnak, s naponkint meleg elismerésünkkel találkoznak.

Társadalmi csoportokról akarok csupán beszélni, miket közös eszmék körül közös együttérzés kényszerít egy közös asztal körül ülni; miknek tagjai keresik egymást, anélkül, hogy jó barátok volnának, küzdenek egymással, anélkül, hogy ellenségek lennének, s a vonzódás és küzdelem közös tárgya rájuk nézve a mindennapi élet alapja, a rajtuk kívül állókra nézve pedig tiszta hiábavalóság.

Egész niebelungi mondakör, amit az úri néphagyomány megörökíte a legrégebb hazai klub felől, melynek most már sztereotíppé vált alakja, Józsa Gyuri mintázza azon rokonkeblek szövetségét, kiknek társulási eszméjük volt a zöld és fehér asztalok komolyságaiból mentül több tréfát csikarni ki egymás rovására, néha a hatalom bosszújára, és igen sokszor nagyon megfizetve a tréfának az árát.

A klub tagjai régen elhaltak, s helyeiket nem pótolta senki. Az utolsó tag, mint tudjuk, tréfából megölette magát egy falusi kovács-foghúzóval öt garasért, abban halt meg.

Azután volt egy klubunk, melyet „timárlegények“-nek híttak; célja volt a demokratikus erények megkedveltetése a társaséletben. Tagjai közül, aki 49-ben el nem hullott, az bizonyosan számos élményekről tud beszélni, miket az állambörtönök nyújtottak a következő években társaséletre kényszerített hazafiaknak.

Volt az írók között is egy klub, mely a „tízec egylet“-nek nevezte magát. Köztük voltam. Annyira szerettük egymást, hogy noha írók voltunk, soha semmiféle munkánkat egymásnak fel nem olvastuk. Most már csak négyen vagyunk tízek; de az a három is tízfelé elszórva, néha a sorstól egymás mellé, másszor egymáshoz csapva; de azért a klubatyafiság még most is tart közöttünk.

Volt egy másik klubunk, melyet a magyar humor nesz-tora alakított, s mely e büszke címet választá magának: „szamarak társulata” Voltak fő- és alszamarak, rendes és tiszteletbeli szamarak; s minden pénteken össze kellett jönniök kedélyes számárkodásra. Az alakító meghalt, s a klub tagjai most már mind igen okos emberek, s diplomájukat nem veszik elő többé.

A harmincas évekből maradt fenn egy szövetség, mely a „tizenhárom” klubjának nevezte el magát. Tizenhárman ültek egy asztalnál, s minthogy tizenhárom közül abban az évben egynek okvetlenül meg kell halni, tehát minden évben sorsot húztak, hogy a jövő évben ki legyen a halott közülök, és ki legyen a prédikátor. Az évforduló napján azután ismét összejöttek, s a halottá delegáltak végig kelle hallgatni saját halotti búcsúztatóját, érdemeinek hol helyes, hol viaszás előszámlálásával. Mind a tizenhárman meghallgatták szerencsésen saját temetési beszédeiket, s most már öreg emberek lehetnek.

Van ismét egy teljes virágzásban és pipafüstben levő klubunk, melyet szkupcszinának n vezünk, ahol politikai párt-színezet nélkül régi jó emberek összetalálkoznak, cél lévén egymásnak mentül több gorombaságot mondani en famille,

és vesztett fogadások után mentül több bünteteskávéét elfogyasztani.

Most azonban egy kevésbé ismert klubot akarok bemutatni, melynek tagjai a high life-hez tartoznak, s annál fogva beléletük változatos mozzanatai nem is foglalkodtatják annyira a közbeszédet. Honnan tudom e klub létezését? Annak titkát ne fessegessük. Én magam tagja nem vagyok. Isten őrizze! A klubnak az a neve, hogy: „a szerelem bolondjai”.

Valóságos rendszabályokkal bíró, életképes és kifejlődésre méltó klub.

Tagjai csak azok lehetnek, kik be tudják bizonyítani, hogy szerelmi indokokból valami hallatlan és kevésbé szokott bolondságot tudtak elkövetni. Egy szigorú bizottmány ítél titkos szavazás útján afölött, hogy a belépni kívánó előadott érdemei után, miket akár maga, akár mások sorolhatnak elő, érdemes-e e társulat tagjai közé fölvetetni; vagy pedig udvariasan elutasítandó, mint aki meglehet, hogy külön szerelmes is, bolond is, de nem együtt; vagy nem oly mértékben, hogy még az okos emberek társaságába ne számúzethessék.

Vannak e klubnak külföldi és tiszteletbeli tagjai is, akik e minőségükről semmit sem tudnak, de akiknek neveit és viselt dolgait a klub emlékkönyve híven örökíti, s emlékezetes tetteik különböző fázisai folytonos evidenciában tartatnak.

E klub jutalmakat is tűz ki, mik öt évről öt évre a legéremesebbnek a pályabíró választmány által odaítéltetnek. Az öt év ily pályázatnál nem sokallható, miután tudva van, hogy egy jól kidolgozott szerelmi bolondsághoz huzamosb idő kívántatik.

Sőt az is megtörténik, hogy aki öt éven át csaknem bizonyosra dolgozott már, hogy legnagyobb bolondnak elismeresse magát, az utolsó nap tizenkettedik órájában egy véletlenül közbetoppanó új fenomenon által a pályadíjtól elűttetik.

Egy ilyen esetet tárgyal éppen mostani értekezésem.

A szerelem bolondjainak érdeemes társulata a legutóbbi öt évben egy thorwaldseni Vénuszt tűzött ki pályadíjúl. A mű csak utánzat volt ugyan, de azért művészi munka, s carrarai márványból. Lehetett volna eredeti művet is kapni párizsi művészektől, kik e zsánerben sokat dolgoznak: hanem ezt ajánlotta a klasszicitás.

A klub helyiségét, tagjainak mivoltát nemigen írom le; hiszen a klub maga csak ráma, melybe regényemet tenni akarom. Elég azt tudni, hogy a ráma aranyos, hogy a faragványait képező alakok elegánsak; különben a rámának azután mentül kevesebb köze van a képhez.

Tehát a pályázatra kitűzött öt év már végére jár, a pályaművek a bírálók kezei közt voltak, szépen idegen kézzel letisztázva; s a vélemények kezdtek csere alá jutni.

A pályabírálok: négy választott szerelem bolondja, a szerelembolond elnökkel esténként gyűléseket tartottak, melyen a konkurrens művek közül a legpályaképesebbek versenyre lőnek bocsátva.

Mind valamennyit *in pleno* felolvasni nem lett volna célravezető. Azok közül a közönséges *niaiserie*-ket, az unalmas *boutade*-okat, a kézzelfogható *blaguírozás*okat, a mindennapi *hóbortok*at, az illetlen *betise*-ket, a szentimentális *fadaise*-ket, a brutális *dupíroztatás*okat, az ügyetlen *marotte*-okat, s ahogy még francia műnyelven e különféle nemeit a szerelmi *balgás*ágnak nevezik — ad *acta* csomagolták, s csupán a legválogatottabb *őrültsége*ket teríték fel a társulat asztalára, hogy azok közül ítéltessek oda a legérdemesebbnek a pályadíj.

Legyünk kíváncsiak a pályázat eredményére.

ELSŐ BOLOND

AKINEK VETÉLYTÁRSA EGY KIRÁLY.

(Önéletrás.)

„Szerelmes voltam a megbolondulásig. Talán valamivel túl is rajta.

Szerelmem egy szép svéd leány; haja szőke, szemei kékek, termete a capitoliumi Vénusz bársonyból.

Bűbajos egy hölgy volt; különösen a szemeiben volt valami sugár, ami megölt és megelevenített, ami minden teremést egy fokkal magasabb lényé emelt föl, mint amilyenek született.

Majd mindjárt megmondom, hogy mire használta ezt a szemsugárt.

Legelőször és mindenekfelett arra, hogy engem holdkórossá tegyen, aki mindenütt utána járok, aki őt elkísérem Edinburgból Madridba, onnan Velencébe, onnan fel Szentpétervárra, aztán megint végig valamennyi kisebb-nagyobb német rezidencián. Hogy mi dolga volt neki mindezekben a helyeken? Majd azt is mindjárt megmondom.

Az én eszményképem egy állatsereglet tulajdonosának leánya volt: maga is állatszélidítő. Az a bűbajos szemsugár arra a haszonra szolgált, hogy különféle fenevadakat emberi szelidségig lealázzon; vagy miután főntebb már azt mondtam, hogy minden teremést egy fokkal magasabb lényé emelt föl, tehát következetes maradok, s elsorolom, hogy az oroszániai úgy sétáltak vele karonfogva s két lábra állva, orraikra csiptett szemüveggel, mint az igazi arslánok; jegesmedvéi úgy

prezentíroztak a kezükbe adott puskával, mint az igazi „molodci”, s hiénái úgy enyelegtek parancsára a reszkető báránycákkal, mint — ne keressünk rá magasabb hasonlatot.

Hanem volt egy veszedelmes ismeretsége: egy gyönyörű nagy *kirdlytigris*.

Ez volt az a *kirdly*, aki énnekem vetélytársam volt.

Hogy nem ok nélkül féltettem tőle ideálomat, azt mindenki könnyen elhiheti.

Mikor belépett hozzá kalitkájába rövid lenge öltönyben, vállig meztelen karokkal, szorosan testhez simuló felső dolmánykában, mely elárulá nemcsak azt, hogy termete mily tökéletes, hanem azt is, hogy páncélinget nem visel alul, semmi egyéb fegyverrel, mint azzal, ami szemeinek kábító tüzeben van, s mikor beléptére a királyi fenevad egyszerre fölemelte rettenetesen gyönyörű fejét, felnyitá borzasztó torkát vérengző fogaival, és neki ereszté földrengető ordítását, amittől még saját izmai is reszketni látszottak, s fejedelmi haraggal tekintte le a vakmerőre, ki őt háborítani merészli — oly vörös villámokat szórtak szemei: akkor megfagyott a vér a néző ereiben; akkor a leány megállt a kalitka szögletében, s kinyújtott kezével parancsolóan mutatott a föllázadó fejedelmi vadra, és sugárzó szemeit mereven szögeze reá. Úgy állott előtte, mint egy sérthetlen bűvésznő, mint egy szobor, mely néz, és meg nem mozdul.

És a fejedelmi vad lassankint alább-alább mélyíté hangját, mely utóbb lassú morajjá enyhült le; majd félrefordítá fejét, elismerve, hogy le van győzve; azután, mintha szégyenlené gyöngeségét, a nézők felé fordult, azokra ordíta egy kegyetlenet, rácsapva óriási tenyerével a vaspálcákra, mintha azt mondaná nekik: mit bámultok reánk, ez a mi kettőnk dolga! Azután egyet fordult, s fejét lesunyva, és hosszú piros nyelvével körülnyalogatva szakállas pofáját, odaoldalgot a bűbajos nőhöz, s fejét hozzádörzsölve, felnyújtott fejével kezét iparkodott megcsókolni — az orcátlan.

Hanem a hölgy akkor hátrakarta kezét, nagyot dobbantott parányi lábával, és rákiáltott varázs hangzású szóval: „Helyedre!”

Mire a királytigris nyöszörögve, mint egy síró gladiátor, a túlsó szögletbe vonult, ott lefeküdt, és fejét eldugta két tenyere közé; úgy reszketett, és remegése közben valami szemrehányást mormogott magában.

Akkor aztán a hölgy odalépett hozzá: nyájasan, szelíden szólítá; hízelegve cirógatta végig szép sima fejét; utoljára rádült egész természetével: egy második Ariadné-szobor; fülébe sugdosott, nyakát átölelte, s fejét a tigris fejére hajtá.

A gyönyörű fenevad pedig e hízelgés alatt egészen megadta magát, nem morgott már, de forró lihegése hangzott a mély csendben, ami a nézők közt támadt; végre naiv nyihogást hallatott, még tán énekelni is képes lett volna, s pislogó szemei most már oly zölden világítottak kéjesen le-lehunyt pillái alól.

E pillanatban semmi sem tarthatá vissza a közönséget, hogy rendesen tapsokba ne törjön ki; abban a percben aztán a hölgy is egy szökéssel kívül volt a számára nyitva tartott ajtón; míg a felriadt királyi vad szilaj dühvel ugrott utána, s óranegyedig elhangzott bősziútt ordítása és a dobaj, amit kalitja vasveretes oldalain elkövetett — midőn megtudta, hogy csak játszottak vele.

Hanem másnap megint hagyta magával azt a jelenetet ismételni. Néha jobb, néha rosszabb szeszélyben volt; voltak esetek, amikor csak a bűvésznő folytonos dorgálása bírta nagy nehezen hunyászul tartani; voltak alkalmak, amikben tudomásul sem akarta venni jelenlétét, hanem egyre a rácsozat előtt kóválygott, és dobogott, mintha a nézőkkel feleselne, s a duzzogót és közönyöst játszaná; sőt néhányszor azt is megtette, hogy az előadás órájában a bejáró ajtó elé feküdt, ami annyit jelentett, hogy ma nem lesz semmi mutatvány. Olyankor Karolin nem jelent meg.

Karolinnak hitták szép hölgyemet.

Már most mindenki értheti, hogy volt okom őt félteni vetélytársamtól, aki egy királytigris.

Ha csak mindennapi észjárással gondolkozunk is, könnyen megmagyarázható, hogy egy szép hölgyet, akit imádunk, mindennap egy oktalan fenevad börtönébe lépve látni: nem emberi idegekkel elviselhető dolog. Egy böszült pillanat, egy vadállati szeszély, s mit védi e bájos termet, ez arc, e kebel az imádottat, hogy egyetlen ütésétől e tenyereknek, egyetlen harapásától ez iszonyú fogaknak össze ne roncsoltassék?

Gondolatnak is rettenetes, hogy egy imádott hölgynek az élete mindennap egy negyedóra hosszát egy láthatatlan pókfonálon függjön, amelyiknek az egyik vége egy tigrisnek a nyakához van kötve.

De engem nemcsak ez bántott; engem üldözött az a gondolat, hogy mit enyeleg az én kedvesem — egy idegennel.

Én a hízelgésekben, miket e vadállatra halmozott, meglopva láttam magamat; s mikor átölelte a királytigris nyakát, a gyűlölet és féltékenység pírja lepte el arcomat. Az a fenevad boldogabb, mint én!

És én e jelenetet mindennap végignéztem. Ott voltam az előadáson, ha hó esett, ha eső. Elkísértem a menaszériát egyik városból a másikba. A személyzet úgy ismert már, mint saját kakaduit.

Sokszor váltottam szót Karolinnal — a vasrácson keresztül, mikor a tigrisnél volt. Nekem szabad volt hozzá beszélnem; hiába is nem lett volna szabad, mert mégis tettem volna.

Mikor már a tigris lefeküdt előtte, s ő kegyesen rádfült, olyankor néhány pillanatig lehetett vele szót váltani, az ő veszélyeztetése nélkül.

— Nem fél ön, hogy egyszer széttépi ez a fenevad?

Nevetett, s azt felelte:

— Vannak nők, akik még ennél veszedelmesebb fenevadakkal is tudnak játszani.

- Azt én magam tapasztalom.
- Tehát elismeri, hogy veszedelmes?
- Önre nézve nem az.
- Ön nem tépne szét engem, ha a tigris helyében volna?

Hm! Becsületemre, ez olyan kérdés volt, amire nem tudtam hirtelen mit felelni. Előéletemet tekintve, aligha igazolttnak nem kelle tartanom némi kétségeskedést.

Máskor ismét azt kérdeztem tőle egy próbaóra alkalmával, mikor kevesen voltak jelen: „Nem utálja ön ezt a mesterséget? Ezzel a természettel, ezzel a tekintettel, ezzel a hanggal ön a művészet királynéja lehetne, s itt eltemeti kegyed magát egy ronda kalitkába”.

— Nem, uram; én ezt a mesterséget szeretem. Ez a legnagyobb művészet a világon. Az eleven halállal játszani! E mély nyöszörgés, amit ez a vadállat hörög, az én tapsom. Aztán ez nekem gyönyört ad, amihez fogható nincs a világon. Belépni egy királyi ellenség odújába, szemtől szembe, fegyvertelenül kihívni azt a tusára, hallani szívíjesztő ordítását, látni vérszomjú tekintetét, s azután egy tekintettel, egy mosolygással meghunyásztítani őt; lefektetni a földre, lábaimhoz csúsztatni, hogy talpamat fejére tegyem; aztán rádúlni pompás természetére, átölelni gönyörű karcsú nyakát, hallgatni gyáva nyögését; ah, ez valami gönyör, amit önnek nem lehet megérteni.

— Elhiszem! Ezt csak nők tudják megérteni.

— Ilyenkor minden idegem lángban van; minden csepp vérem, mint a villanyfolyam, fut ereimben. Nézze csak ön órája után, egy perc alatt hányszor ver üterem, mikor itt vagyok.

Azzal a legnaivabb készséggel, melyet az ős természet olt az asszonyokba, kidugta felém a vasrácscon kezét, másik kezével öltönye szárnyát takarva a tigris fejére — „A barátom féltékeny, s könnyen megtehetné, hogy ő is kinyújtsa a vasrácscon át egyik kezét”.

Én megfogtam az élém nyújtott kéz csuklóját; oly szép fehér kéz volt az, oly hajlékony, mint egy hattyúnak, s órámon számláltam az érütését. Valóban százhuszat vert az egy perc alatt.

— Lássá ön — szólt diadalmasan —, ezt ön nem képes fel-fogni.

— De hát attól nem fél ön, hogy egyszer valamely vad-állat széttépi?

— Ah, dehogy! Ahány itt van, mind olyan szelíd, mint a bárány; a legtöbb kicsiny korától fogva ismer. A legnagyobb bolondok úgy félnek egy kis vesszőtől, hogy moccanni sem mernek. Egyedül Amuratnak van szíve.

Amurat volt ő csíkos szultánsága neve.

— A többivel csak játszom; de ez itt — s e szónál piciny ajka elé tévé mutatóujját — meg ne hallja! Ezt itt mindannyi-szor meg kell hódítanom.

Amurat nyugtalan mozdulattal jelenté, hogy már unja a dolgot. Karolin egy gyöngé legyintést adott neki az arcára, s azzal eltávozott a másik kalitba, hiénákat ugráltatni abroncon keresztül. Azt már nem szerettem nézni.

A tigris szépen fekve maradt, s csöndesen nézett szemeim közé. Úgy látszott, mintha ismerne már, s topázragyogású szemei élesen tekintének arcomba; néha órákig elnézegettük így egymást, s bizonyosan azon tanakodtunk, hogy kettőnk közül melyikünk különb állat.

Sorsunk különben meglehetősen egyenlő volt; minden-nap délelőtt, délután egy óranagyedig láttuk a szép tündér-leányt, ki bennünket megbűvölt, kiről éjjel-nappal álmodoz-tunk, és akit — nem mertünk megenni.

Amurat még csak tehette volna, ha merete volna; de nekem az igaz, hogy hozzáférnem sem lehetett. Az apja jobban őrizet alatt tartá, mint csörgőkígyóit.

Párszor bele akartam kötni az ismeretségbe, de a vén oroszlánszelídítő igen nyersen elutasított.

Azt mondta: „Uram, mi semmiképpen sem termettünk egymásnak. Ön nagyobb úr, mint hogy családoknak tagja lehessen; én meg viszont nagyobb úr vagyok, mint hogy önnek játéktárgya lehessen. Állattárlatom sokat ér, és sokat jövedelmez, leányom úri módon élhet utána; nem kényszeríti a szükség, hogy szégyent keressen magának. Ön városról városra utánunk jár; ez nekünk nagy megtiszteltetés; azért ön bejárhat minden reggel a próbákra, minden este a mutatványokra, ott beszélgethet velünk, töltheti kedvét, hanem azon túl nem ismerjük egymást.”

Körülbelől ilyenforma válaszokat kaptam a leánytól is.

Az állatszínpadon beszélhettem vele egyedül, ott nagyon jó garde-dame-ja volt; hanem azon kívül lehetetlen volt vele másképpen találkoznom, mint apja társaságában.

Föltettem magamban, hogy kiverem fejemből. A tájé-kára sem megyek többet az egész állatgyűjteménynek. Láttam én annál már szebbeket is. Szébb tigriseket és szebb leányokat.

Csakhogy ez nem volt igaz. Ezt én csak hazudtam magamnak. Dehogy tudtam anélkül élni, hogy őt egy nap ne lássam. Ha feledni akartam, azt hittem, megbolondulok bele. Egyszer elhagytam őket utazni más városba. Talán ha egy ország választ el egymástól, akkor el leszünk szakítva. Ez sem volt igaz. Három napig küzdöttem legmakacsabb ellenfelemmel: tulajdon magammal; — ő győzött le. Mire a másik városban fel volt állítva az állatsereglet deszkabódéja, már akkor én is ott voltam megint.

No jó, tehát legyek ottan . . . okoskodám bolondabbik felem ellenében; de tekintsük úgy az egészset, mint egy mulattató látványt. Az ember megszokhatja a balettot, az operát, de azért nem szükséges senkibe szerelmesnek lenni. Ez a szép zoológiai gyűjtemény megérdemli a szaktudós tanulmányozását, igazán megérdemli: az állatok pszichológiája, az akklimatáció és dresszúra méltók a kontemplációra; az egész leány azzal a tigrissel nem egyéb, mint fiziológiai experimentum.

Jól van, jól — beszélhettem én azt magamnak; de amint az óra ütött, amint a kalit hátsó ajtaja felnyílt, s belépett rajta Karolin, egyszerre ki voltam mozdítva helyemből megint; az a hústömeg, mely az egy forint beléptidíjt megfizette, ott állt a karzatnak dőlve az én ruhámban, hanem a lelkem benn volt a kalitban a leánnyal; ott reszketett miatta a halálveszély előtt; ott borult lábaihoz varázsló tekintetétől, ott nyöszörgött kegyelemért a padlatot karmoló vadállattal együtt, ott ittasult meg piruló lihegésétől, s ott égett meg szemei görögtüzében. E vakmerő játék az eleven halállal, e tündéri varázslat mindennap elvevé eszemet. Azalatt folyvást a képzelem uralgott rajtam, mely egy perc alatt a rémület jégpólusától a kék forró tropikusáig benyargalta velem az egész világot.

Egy napon azt súgtam Karolinnak:

— Én önt elveszem nőül.

Bámulva tekintte rám nagy szép szemeivel.

— Becsületemre mondom . . .

Arra megrázta mosolyogva szép fürtös fejét.

— Akar-e ön nőm lenni?

A leány arra mélyen elpirult; egészen odasimult a tigris fejéhez, s azt sugá neki:

„Odaadsz, Amurat?”

A tigris nem felelt semmit, csak piros nyelvvel nyalagatta szép fehér fogait.

A közönség, mely nem érté, amit svéd nyelven beszélünk, azt hitte: az is az előadáshoz tartozik, s el volt ragadtatva. A leány eltávozásakor felém tekintte, s láttam, hogy két könnycsepp ragyog szemeiben.

Ez diadal! Ismerem én már a könnycseppeket.

Ezúttal Amurat nem szökött utána, csendesesen fekve maradt, s kígyózó farkával csapkodta a padlatot kétfelől.

Biz' ez egy nagy bolondság volt tőlem, házasságot ígérni egy menaszériás leánynak; de ismerek embereket, akik hasonló bolond ígéreteket meg is tartottak.

Másnap Karolin atyját véletlen halál érte utól. A hímoszlán, melynek mindennap torkába fektette nyakát, állkapcáinak egy téves összecsukásával megölte őt. Bizonyosan szórakozottság volt a szereplő hőstől, egy akarata elleni gikszer. Ha zsüri volnék, fölmenteném. Nem volt szándékoltság gyilkolási tény.

Hanem azért Karolina mégiscsak árva lett, s most már nem volt, aki előlem őrizze.

Most már elfogadhatta látogatásom mindennap. Igaz, hogy nőül kértem őt. Most már meghallgathatta örült szerelmem szavait, s nem védhette magát ellenük. Atyja tragikus halála után két hétig nem látta őt a közönség, s távolléte igen természetesnek találtatott. Én mindennap azzal a szóval búcsúztam el tőle, hogy váljék meg végképp szörnyű művészetétől; hagyjon fel az egész állatsereglettel.

Ő mindannyiszor mélyen fürkésző szemekkel tekintete szemeimbe, mintha még valami egyebet is várna; mintha azt kérdené: „Hát aztán?”

„Aztán?” Milyen sok leány várta hiába e kérdésre a feleletet; ami pedig csak egy szó. Mi lesz belőlem aztán?
„Nőm!”

Hogy én e szóval oly fukar voltam!

Igaz, hogy egyszer mondtam azt neki, de az még atyja életében volt. Nem gondolhattam-e arra, hogy a védtelen ellenében nem szükség már e szót ismételnem? Igazán áruló voltam-é? Én magam sem tudok rá felelni.

Február 25-ike volt, midőn ismét e szóval váltam el tőle:

„Hagyja el kegyed e rémes életpályát — az én kedvéért.”

A leány megszorítá kezemet, közel hajolt hozzám, mintha meg akarna csókolni, hanem azon percben, melyben át akartam karolni, ügyesen, mint a szilaj párdúc, kisiklott kezemből, s elfutott tőlem, mint szokott a tigris elől.

És én akkor sem mondtam neki: „Hát aztán?”

Másnap reggel még ágyban hevertem, midőn a színlapot hozták. A hirdetések közt nagy betűkkel látom kitéve: „Karolin kisasszony ismét megkezdi mutatványait Amurattal.”

A meglepetés, a bosszúság, a szégyen erőt vettek kedélyemen. Elfeledtem, hogy legelőbb is önmagamnak kellene szemrehányást tennem valami nagy mulasztásért.

Hirtelen siettem Karolin szállására.

A hotelben már a kapus tudósított, hogy Karolin máshová költözött, s új szállása címét nem hagyta hátra. Hanem egy levelem volt tőle, amit a kapus átadott.

A levelet kocsimban olvastam el; ez állt benne:

„Uram! Amuratnak jobb szíve van, mint önnek. Én övele maradok. Ő nem öl meg engem.”

Végtelenül fel voltam ingerelve. Hát minnek kétkedik bennem? Azt nem akartam elismerni, hogy volt oka a kétkedésre. Ritka emberben van annyi igazságszeretet, hogy saját magát arcul verje.

Engem egy bolond vadállattal hasonlítani össze!

Elhitettem magammal, hogy ez az egész nem egyéb komédiás büszkeségnél. Ez a nép azt hiszi, hogy azon a deszka piederstálon, melyre magát élő bálványnak felállítja, legyen az színpad vagy tigriskalitka: valami istennő; — míg férjénél semmi más, csak asszony.

De hát mondtam-e én neki azt két hét alatt, míg minden szavamát úgy leste, mint virág a harmatot?

De ez mind nem jutott eszembe.

Valamit éreztem e hölgy iránt, ami keveréke a szerelemnek és bosszúnak, a bámulatnak és megvetésnek, a gyönyörvágynak és a gyilkolásnak.

Hogy megfelelő szót találjak rá: éhes voltam erre a nőre.

Másnap már egy órával a mutatvány ideje előtt ott voltam az állatseregletben. A majmokkal játszottam, amíg elkezdődik. Minő tökéletes lehetne a világ, ha az alkotás műve megmaradt volna a majmoknál. Ha mindnyájunknak ilyen képe volna,

mint ezeknek az okos állatoknak, akkor eggyel kevesebb baj volna a földön: a szerelemmel. Egy ilyen orangután-gopfa birtokosa csak nem lőné magát föbe egy ilyen orangután-gissáért.

Csengettek, s ez majomstúdiumaimat félbeszakítá. Az előadás kezdődött. Előbb valamelyik állatszélidítő-segéd gyakorolta barbarizmusát az apróbb tehetségű barmokon; összeeresztett jegesmedvét, hiénát, s evett velük egy tálból nyers húst. Ez most engem a szokottnál is jobban untatott.

Végre hangzott a második csöngetés is, a tigris kalitkájának hátulsó ajtaja felnyílt, s a bámész sokaságon a meglepetés moraja futott végig: Karolin talpig feketébe öltözve lépett elő. Hiszen gyászolt. De az mégis olyan különös volt, komédiát játszani gyászruhában! Arca is halványabb volt a szokottnál, s szemeiben hiányzott az a megverő ígézet, ami máskor búvkört alakított körüle.

Meglehet, hogy a fekete ruhának volt hatása a tigrisre; ezek a vadállatok, nem tudom miért, úgy haragusznak a civilizált világ általános színére; az is meglehet, hogy hetek óta nem látva úrnőjét, elszokott már ígésétől; annyit észre lehetett rajta venni rögtön, hogy rossz kedve van, s ma nem lesz engedelmeskedő szeszélyében.

Amint Karolin belépett hozzá, fejét a földre eresztve, azon dörgő ordítást hallatá, mely az állatoknál a támadást jelenti.

A közönség feszült figyelme ösztönszerű félelembe ment át; s midőn Karolin első közeledő lépésére a tigris hirtelen két lábra állt, s fenyegetően tartá fel haláladó torkát, öldöklő fogaival, több hang rémülten kiálta Karolinnak, hagyja el a kalitkát.

Nem tette azt a leány. Ahelyett hátravetette sűrű hajfürteit, s egy rögtöni szökéssel a tigrisnél termett, s úgy ütötte azt pofon piciny tenyerével, hogy csak úgy csattant.

„Helyedre, szolga!”

A szívdobogása megakadt, aki ezt látta. Amint a fekete-ruhás leány, mint egy alvilági tündér, e csodaerejű állatot arcul merte ütni, s amint a dühödt állatkirály ez ütéstől megalázódott, összehúzta magát, irgalmat, bocsánatot esdekelve a leány lábaihoz csúszott, és reszketett.

Nem jobban, mint én magam.

Óh! Ez az ütés engemet is ért. Engemet kegyetlenebb ütés ért.

A leány szemei megtaláltak engem a sokaság között, s valami mondhatlan gúny, kihívás, szemrehányás sugárzott azokból felém.

Úgy látszott, hogy Karolin ezúttal meg akarta mutatni bűvészte egész hatalmát. Kézcsókra nyújtá a tigrisnek kesztyűs kezét, s azután levonva a fekete kesztyűt kezéről, odaveté azt eléje, s kényszeríté, hogy adja fel fogaival. Az állatkirály engedelmeskedett, mint egy kutya.

Akkor aztán elkezdett neki szokottan hízkelkedni, s a tigris roppant első lábait fölvette kezébe, megsimogatta azt; azután leoldá a haját összetartó fehér szalagot, s azt a tigris nyaka körül kötötte: mint ahogy egy szelíd báránynak szokták.

Nem nézhettem tovább.

A kalitkasor háta mögé kerültem, Ott állt őrt a tigris kalitja mögött Duvald barátom; régi ismerős szolgál az állatseregletnél, az ajtónyitást lesve.

— Jó napot öreg — köszöntém őt. — Mit csinálsz itt?

— Ügyelek, míg ő visszatér.

— Soká fog tartani még?

— Ma tovább, mint máskor.

— Nem lennél szíves nekem átadni helyedet?

— Minek, uram?

— Meg akarom lepni úrnődet, mikor kilép. Én hadd nyissam ki előtte az ajtót. Hiszen ismersz.

Az öreg értően hunyorított szemével, sokszor látott az utóbbi időben úrnőjénél; azt hitte, egészen értjük egymást.

— Hanem aztán valami baj ne legyen belőle, uram. Nézze, itt ez a kis kerek nyílás az ajtón arra való, hogy ezen keresztül nézzük, mikor van vége a mutatványnak. Azt el ne tévessze ön. Mikor látni fogja, hogy úrnőm hátrafelé szökik, akkor egyszerre sebesen tárja fel az ajtót, s aztán, amint ő kiszökött, ne sokat foglalkozzék vele, hanem csapja be hirtelen az ajtót, s tolja eléje a reteszt, különben Amurat úrfi szinte kijön utána; no iszen, az lenne aztán szép multság a publikumnak!

Kedvem lett volna azt a szép multságot megszerezni a publikumnak; azonban biztosítám az öreget, hogy eszem ágában sincs ilyen rossz tréfa.

— De talán mégsem teszek valami egészen okos dolgot, ha önt egyedül hagyom itten.

Egy pár markába nyomott louis d'or felvilágosítá az öreget, hogy egészen okos dolog lesz az; azzal otthagytott. Gondolta: elég okos emberre hagyta ezt a helyet.

Amint magamra maradtam, bepillantottam az örnnyíláson. Karolin abban a pillanatban dűlt rá karcsú természetével a meghódított állatkirályra, s diadalmas tekintettel keresett valakit a néző sereg között.

Az a valaki itt van.

Én nem tudom, meg voltam-e örülve akkor. Rám is elragadt-e a varázs arról a másik oktalan állatról? — Mit akartam? — Meg akartam-e mutatni ennek a démonnak, hogy éppen olyan bátor vagyok, mint ő? Meguntam-e saját életemet? Vagy az övét akarom elvenni? Imádásom áldozatát akarom-e neki bemutatni, vagy meg akarom gyalázni a világ előtt? — Kinyitottam az ajtót, s beléptem a tigriskalitjába.

A közönség ijedelmének hörgő moraja fogadta megjelénésemet. Karolin nem vette azt észre.

Én pedig csendesesen odaléptem hozzá, s amint a király-tigrisre volt hajolva karcsú természetével: egy teljes forró csókot nyomtam arcára.

Erre egy sikoltás hangzott. Karolin ijedten szökött fel fektéből.

Most csak két pillanatra emlékezem még.

Az egyik pillanat az volt, midőn a tigris meglátva engem, egy szökéssel fölem került, és egy csapással lesujtott a földre; a másik pillanat az volt, midőn Karolin az újra nekem rohanó vadállat elé veté megát, két kezét maga elé tartva, s ezt kiáltá felém:

— Meneküljön ön, nekem végem!

És aztán láttam, hogy a tigris éles körmei mint csaptak le fehér vállaira, mint szökik föl a vér drága kebeléből, és azzal elsötétült velem a világ: eszméletemet vesztém.

— — — — —

Mikor, nem tudom, hány nap múlva, öntudatomhoz kezdtem jönni, a kórházban találtam magamat, erősen bekötözve és tapaszokkal beragasztva. Egész csapat orvos állt körül, kik közül a legokosabbik erősen gratulált hozzá, hogy ilyen szépen megmenekültem. Ez nem minden emberrel történt volna meg ilyen simán.

— Hát Karolin? — ez volt első kérdésem.

— Neki semmi baja — felelének.

Csak akkor mondták meg, mikor egészen felgyógyultam, hogy őt szerteszté tépte a vadállat. Velem történt volna az, ha ő mentésemre nem siet.

— — — — —

Amint lábra állhattam, az volt a legelső, hogy törvény elé idéztek. Legelőször a közbiztonsági hatóságnak volt velem baja, amiért ily élet- és közbátorság-veszélyeztető merényletet követtem el; az fizettetett velem, nem tudom, hány ezer frankot. Azután a polgári törvényszék tudatta velem: hogy Karolinnak egy anyai nagybátyja, mint a menaszéria egyetlen örököse, nem tudom, hány ezer frankot akar rajtam megvenni, amiért az állatszeldítés klenódiumától megfosztottam az intézetet.

Ahhoz elmentem magam, hogy egyezzünk ki. Tízezer frankot kért széttépett unokahúgáért. Ennyit bizton követelhet, mert most kénytelen egész állatseregletét eladni.

Mondtam, hogy adok neki húszezer frankot: adja el nekem a tigris. Megegyeztünk.

Én aztán fogtam egy pisztolyt, s Amurat barátomat, mikor legnyugodtabban nézett rám topáz-ragyogású szemével, úgy homlokon lőttem, hogy fel sem jajdult.

És most vetélytársam bőre, ki szeretőmet elrabolta, ott van kiterítve hálószobámban, s valahányszor ágyamba lépek rajta át, eszembe jut róla kidobott húsz és egynéhány ezer frankom, s az a két szép varázs ragyogású kék szem, amit soha nem fogok elfelejteni.

* * *

— No, ez bizony elég nagy bolond volt! — mondá a klub elnöke. Lássuk, ki vitatja el tőle az elsőbbséget.

MÁSODIK BOLOND

AKI EGY KIRÁLYNÉBA SZERELMES.

(Ez is önéletrás.)

Egyszer egy fénykép lepett meg valamelyik pesti műárus kirakatában. Egy fekete ruhás hölgy képe; valóságos madonna-arc; fejét fekete fátyol borítá, s a fátyol szögleteit elől összefogva tartá finom fehér keze. De ha a vonásokban madonna volt is az arc: kifejezéseiben inkább a saragossai leány volt, az orleánsi szűz; a szemekben a szenvedély, melynek nem földi tárgya van, s az ajkakon a jelleg, mely boldogságot nem árul el.

Bementem a műárushoz, hogy megvegyem ezt a fényképet. Volt neki belőle még tíz. Mind a tízet megvettem. Kértem, hogy ne tegyen ki többet belőle az utcai kirakatba.

— Kinek az arcképe ez?

Nem tudta megmondani. Utasított a fényképészhez, akitől sok más egyébbel együtt bizományba kapta.

Futottam a fényképészhez: — Kinek az arcképe ez?

Az sem tudta. A mintát Bécsből kapta egy ottani műárustól.

Felutaztam Bécsbe. Felkerestem a műárust: — Kinek az arcképe ez?

A műárus elmosolyodott rajtam, s azt kérdezte, hogy minek akarom ezt megtudni.

— Mert nekem e hölgyet látnom kell, ha valahol e földön meglátható.

A műárus most még gúnyosabban mosolygott, s azt felelte:

— Az nehezen fog menni, uram, először azért, mert ez a hölgy — egy királyné . . . Másodszor azért, mert ez a hölgy egy olyan királyné, akinek nemcsak hogy fiatal férje van, hanem akinek azonfölül éppen e percben egy király udvarol, égő bombákat és gránátokat hajigálva lábaihoz, s aki e királyi ajándékokat visszahajigálja.

A műúruson volt ezután a sor az elbámulásra, midőn ahelyett, hogy e fölfedezésre szépen behúzzam a fejemet gallérom közé, s elbújjak a kalapom alá, és csendesén odább osonjanak: minden újabb szavaira azt láthatta, hogy arcom hevül, szemeim égni kezdenek a belső hőségtől. S midőn megtudám, ki e hölgy, lelkesedve szorítám arcképét szívemhez: „Igen, igen! Egy királynét, egy hősnőt képzeltem benne mindig, s most már esküszöm, hogy látni fogom őt, ha odáig el nem veszek.”

A műúrus azt mondta, hogy nem bánja, akármit csinállok, csak az ötven krajcárt fizessem meg a fényképért, mert annyi az ára.

Ettől fogva el kezdtem futni.

Futottam nemcsak az utcán, a föld minden utazásképes alkalmatosságain, hanem a légben, a holdban, a képzelet világában. Elfutottam hajdani meggyőződéseimtől, bölcs rokonaimtól, vagyonom egy részétől, ép eszemtől; elfutottam saját féllábamtól és rövid ifjúságomtól.

Hiszen négy év előtt nem voltam én sem ősz, sem sánta, sem reakcionárius.

Legelőször is tehát elfutottam az olaszok iránti szimpátiáimtól; ha ők Garibaldit imádják, én Croccot imádom; bemegyek az ostromlott várba, ha vérben úszom is odáig keresztül, s harcolok e hölgyért, és elveszek érte. De neki meg kell azt tudnia, hogy érte estem el.

Igazán mondom, olyan hitetlen ez a történet, hogy ha valaki nekem mesélné el, azt mondanám, hogy hiszékenységemet akarja kipróbálni; pedig rajtam annyira megtörtént az,

hogy ha akarnám, se tagadhatnék el belőle semmit, mert fél-fejem és lábam lépnének fel ellenem tanúnak.

De hát kezdjük elől!

Itthon nem szóltam senkinek, hova megyek. Mindenünnen felszedtem a pénzt, ahol hiteleztek; azt mondtam: nagyszerű jószágvásárlásba fogok. Azzal szép csendesen elrobogtam Triesztbe, felültem a legelső olasz gőzösre, mely Anconába volt lapátolandó, s azzal olyan szerencsésen jutottam el az olasz partokra, hogy a zivatar odacsapott bennünket egy sziklához, s én az övembe rejtett váltóimon kívül semmit sem mentettem meg a velem vitt tárgyakból.

No, de legalább az a hasznom volt a hajótörésből, hogy nem kellett a passzusomat vizáltatnom, s amíg Rómába értem, nem rabolhattak ki.

Mikor Rómába értem, már akkor javában szervezkedtek a legitimista szabadcsapatok, amik az ostromolt Gaeta felszabadítására az Abruzzókba betörendők voltak.

Ott találtam néhány párizsi ismerősömet, az ottani jeunesse dorée-ból, kiket szintén azon magasztos eszme vezetett ide, hogy egy megtámadott királyi hölgy segítségére siessenek. Mindnyájan beedzettük karjainkba a meztelen bőrre az ő nevének előbetűjét a királyi koronával; az olaszok nagyon értenek ehhez. Apró túsúrásokból alakult betűt bedörzsölnek valami piros festékkel, s az holtig ott marad.

Én elmondtam ismerős barátaim előtt szándékomat. Magam alakítok egy szabadcsapatot, s azt személyesen fogom vezetni. Igen helyeselték. Mindjárt eszközöltek ki számomra toborzási irodát, szereztek impresszáriót, megismertettek fegyverszállítókkal, emberkufárokkal, s én gyönyörrel számígtattam minden estén pénzem fogyatkozásáról, mily mértékben növekedett csapatom. — Derék napbarnította fickók voltak; regényes viseletekben: ahány, annyiféle alakú fővegben; ritkaság volt náluk a csizma. Izmaikat igen kevés öltöny takarta, és az is ritka összefüggésben állt saját magával. Nálunk parasztosan

úgy mondanák, hogy nagyon rongyosak voltak a fickók. De ki néz ilyesmire az igaz ügy bajnokainál? Elővigyázatból mégis megnyirattam valamennyit.

Párizsi bourbonista barátaim, asaint-germaini negyedből, azt tanácsolák, hogy legalább kétszázra engedjem felnőni szabadcsapatomat, s miután néhány hétig hadgyakorlatokat tartottam velök, akkor csatlakozzam a kitűnő vezér, Rossolino Pilo zászlója alá. Ezt azonban nem fogadhattam meg, mert azt tapasztalám, hogy mikor én egy nap harmincat fogadok, másnap húsz hiányzik belőle, amit hajlandó vagyok azon szórakozottságnak tulajdonítani, aminek valószínűleg a klíma az oka Olaszországban; annál fogva elhatározám magamban, hogy mihelyt hatvannégy emberem lesz együtt, azokkal én rögtön megindulok a határ felé.

Ez a hatvannégyes szám nekem stratégiai szám volt. A hadseregnek minden része folytonosan négyfelé elosztható. Ebből én saját hadműveleti tervet alkottam. A hadsereg minden ütközet után megkétszereződik, míg végre az ellenségé fölé kerül.

Vettem mindegyiknek egy pompás karabint, két pisztolyt, egy vágó szuronyt; a többi magától fog jönni. Hisz én magam is csak annyit ismertem a hadi tudományból, amennyit a sakktábla és a Napóleon-pasziansz után el lehet sajátítani. Elég is az!

Lőni, vívni a magam részéről még hazulról jól tudok; aztán mikor a csatába megy az ember, fölteszi az ellenségről, hogy az mindezekhez nem ért. Ez szüli az önbizalmat.

Csapatomnak még trombitása is volt, aki igen jó fiú volt, csakhogy külön adag rum kellett neki, mert mindjárt kiszáradt a torka.

Rómából este későn értünk a legközelebbi határszéli faluig, ahol Rossolino Pilo főhadiszállását tartá. Siettem magamat és csapatomat rögtön bemutatni a generalisszimusz-nak.

A fővezér úr alacsony, zömök termetű férfiú volt, s amit nagyon apprehendáltam tőle olasz léteére, igen szőke. No, de mindegy! Ki néz a színre? Csak a szív legyen jó!

Előadtam neki szándékomat, hogy én kis csapatommal az igaz ügyért szándékozom utolsó csepp véréig hadakozni, azért nem kérek semmit oly epedve, mint hogy eressen engemet és vitézeimet legelől a megkezdődő harcba.

A generalisszimusz hangosan felkacagott e kívánságomra.

— Ez a mossiö nagyon naiv! Jó is volna előre berohanni, s az orrunk előtt a zsákmány javát elkaparintani!

Én csak elbámultam e szóra.

Aztán egész felháborodással feleltem a generalisszimusznak:

— Uram! Én nem jöttem ide rabolni, hanem az igaz ügyért küzdeni.

A vezér vállat vont, rám vigyorította két sor szép fehér fogát: ráfoghatnám, hogy mosolygott, s azzal azt mondta, hogy jól van, akkor hát maradjak a depónál, s őrizzem a poggyászt meg a sebesülteket.

Hiszen éppen azért jöttem ide, hogy poggyászt őrizzek!

A vezér pedig egyenesen kimondá, hogy másként egész vállalatomat nem autorizálja, hacsak nem kötelezem magamat, hogy a kész zsákmánynak egynegyed részét s a foglyok váltságdíjának tíz százalékát, minthogy ez nehezebben behajtható, neki fogom átszolgáltatni.

No ezt meg már éppen nem értettem.

— Hiszen, uram, a hadifoglyokért csak nem veszünk tán váltságdíjat? Ki fizetné azt ki?

— Nem éppen hadifoglyokról van szó — magyarázá azután a vezér —, hanem megesik, hogy egy-egy gazdag bérlő, egy előkelő úrfi vagy úrnő, vagy más afféle kerül hadműveleteink által határkörünkbe; azoknak rokonaik vannak, kik örömet megerőtetik magukat bizonyos összegek nélkülözésére, miket az igaz ügy bajnokai jobb célokra tudnak felhasználni —

csak hogy szeretteik személyét egy darabban kaphassák ismét vissza.

Ez a neme a hadviselésnek legkevésbé sem nyerte meg tetszésemet. Azt feleltem rá: „Addio, signor”, s kvártélymesteremmel, Trivulzióval nekiindultam csapatom számára szállást keresni, mert hogy Itália ege igen költői ég olyankor, mikor eső nem esik; most azonban éppen nagyon esett. Abban a faluban minden ház tömve, dugva volt már korábban jött halandókkal, s az én egész szállásmesterségem nem terjedhetett tovább, mint hogy kinn a gyepen kifeszítettem azt a ponyvát, amit magammal hoztam sátornak.

— Capitano! — monda oldalba döfve könyökkel Trivulzio, mikor kinn voltunk a falu határán. — Én azt mondom, ne csináljunk mi itt sátort, hanem gyűjtsunk őrtüzeket, s míg azokról azt fogja hinni minden ember, hogy mi itt pirítjuk a fogainkat: én az éj sötétében, az esőben, az ismeretes szakadékokon keresztül bevezetem önt az ígéret földére, s aztán kezdjük a vállalatot a saját szakállunkra.

— De hogy tegyünk ilyen merész kezdeményezést a fővezér tudta és akarata nélkül? Mi szólna ehhez Rossolino Pilo? Trivulzio elnevette magát:

— Hiszen nem Rossolino Pilo az, hanem Crocco, a fül-metsző. Most eresztették ki a bagnoból. Itt minden ember valami más nevezetes embernek a nevét viseli. Azt gondolja ön, hogy engem otthon Trivulzionak hívnak? Ön is jobban teszi, ha valami híres nevet elfog a maga számára. Önnek olyan jó angol képe van, capitano; jól tenné, ha Wisemannak nevezné el magát; az a név ezen a tájon igen jó hangzással bír.

— Nekem nincs szükségem álnévre. Viseljenek álarcot azok, akik félnék egykor tetteikért számot adni. Én csak olyan hőstettekre készülök, amikkel dicsekedni szokás.

— Mi mindnyájan, akik önnel vagyunk, capitano — biztosíta az olasz. — Minket csak a szent ügy lelkesít. Óh, madonna! Itt viselem keblemen a képét, s minden este, minden

reggel megcsókolom. Hát ön nem visel-e madonnaképet a mellén? Még egyszer sem láttam, hogy azt ajkához érintette volna. Pedig az áldást hoz, *signore capitano*; az megóv a golyóktól, az árulástól, a kémektől és a rothasztó láztól.

Félbe kellett szakítanom a fecsegőt; olyan tárgyról beszélt, ami máris elvette eszemet.

— Tehát te nem hiszed, hogy bennünket ezen csapatvezér parancsa kötelez?

— Egyiké sem, *signore capitano*. Óh, legyen ön arra készen, hogy találkozni fog ön még nagyobb nevű emberekkel is. Ne csodálkozzék rajta, ha egyszer magával Ferenc királlyal is össze fog találkozni: mert akadnak szemtelenek, akik az ő nevét is felveszik; de én majd ráismerem az én emberemre. Sőt megeshetik az is, hogy egyszer valami kalandornő tévútra vezeti önt, magával a hős királyné nevével. Óh, *capitano*: őrizkedjék ön a szép asszonyoktól.

Majd kiszalasztottam a számon azt a szót, hogy: óh, arra meg én fogok ráismerni! Hisz egész lelkem tele van az ő képével.

Én tehát egészen megnyugodtam abban a szerencsés véletlenben, hogy íme, a jó sors kezemre adott egy becsületes, lelkesült hadfit, ki helyettem is bír elég ravaszsággal a mindenféle jellegű sok hamis ember eszén túljárni, s rábíztam, hogy kalauzolja tehát csapatomat, amerre legsikeresebben célhoz érni remél. Még azon éjjel nekivágtunk a hegyeknek.

Három nap és három éjjel vezetett bennünket Trivulzio mesés járhatlanságú hegyszakadékokon, regényes bozótokon, hídtalan hegyi patakokon keresztül, mely idő alatt zöld borsónál és nyers káposztánál egyebet nem ettünk, s melynek végén egész csapatom velem együtt éppen olyan rongyos volt, mint mielőtt új ruhába felöltöztettem valamennyit.

Ellenségre az igaz, hogy ez idő alatt nem találtunk: miután nem is volt valószínű, hogy az ellenségnek valami különös

bolond kedve támadjon ugyanazon az úton velünk szemközt sétatutat kezdeményezni.

Hanem azért a hadviselés legelső próbatételén mégis szerencsésen általestem.

Nehéz e legelső próbatettet úgy precize körülírni, hogy azt megértsék, és még se értsék. Pedig a hadjáratok legnagyobb hősei mind tudnak arról eleget beszélni.

Van egy titkos borzalom mindenkiben, aki még táborozásban nem volt, s először indul neki az *ismeretlennek*.

Ki ez az ismeretlen?

Talán a repkedő golyó? Az igaz, hogy ezzel is kell egy kis idő, míg megbarátkozunk. Az első füttyentés olyan rémületes, úgy zeng, zizeg, nincs az a kísértetes akkord, mely azt ki tudná fejezni. És mikor az ember a legelsőt megkapja, mikor hallja pattanni a saját bőrét: még a fájdalmat nem érzi, csak a megdöbbenést. A golyó felszentelte! Olyan, mintha az ember az egyik életből a másikba lépne át teljes öntudattal. Az egy nagy, egy ünnepélyes pillanat: hasonló az oltár előtti esküvőhöz. De már a második golyónál nincsen az, s mikor az ütközet hevében egész darázsraja a golyóknak döngi a halálos diszharmoniót, semmi hatása sincs ránk többé.

De a legelső próba, amit a hadfi kiáll, nem a golyó, nem a seb, hanem egy bizonyos állapot, melyen keresztül kell mennie, és melyet ki nem kerülhet, ha páncélinget viselne is, és ha sarkig a Léthe vizébe mártatott volna is, hogy bőrét ne fogja fegyver: nincs számára menekülés. Benne van ez állapotban a legelső közös bivouac után, melyet híveivel egy közös szalmán heverve eltöltött. A legelső csípés az embernek a nyakán.

Egy megnevezhetetlen, egy leírhatatlan szörnyeteg, melynek nálunk, a magas társaságokban még a nevét sem ismeri senki. Egy borzadalmas megalázója az emberi nemnek, egy mikroszkopikus fenevad, kinek pusztá egyoldalú barátsága is, bár nem viszonztatik, mégis szégyenítő; és aki ellen nem véd

sem vitézség, sem vasjellem, sem hadvezéri óvakodás: hogy egy pajtási csókkal fel ne avassa a többiek egyenrangú kollégájává.

Ez az első próbája a hadjáratnak, amin a hadfinak keresztül szokás esni. Később aztán a helyzet attributumának veszi az ember, s egészen normális viszonyba jön vele; s akkor harc- és bivouac-edzettnek nevezheti magát, s a dologban még bizonyos szabályszerű összeköttetést talál a tiszt és közlegénység között; de én sohasem békültem ki az átkozott helyzettel, s a hozott áldozatok legnagyobbikának nevezem azt most is, mint neveztem akkor, midőn a gychennai szalmán heverve bajtársaim mellett, az imádott képet invocáltam: „Óh, madonna! Lebegj előttem, hogy ne érezek semmi földi érzést!”

N'en parlons plus! — A kipróbáltatás nálam e nemben tökéletes volt.

Harmadnap estére értük utunkban a legelső falut.

Ott beszállásoltunk a pap házába. A népség mind elszaladt előlünk az erdőbe, a pap is; olyan nagy volt a rokonszenv irántunk. Hanem annyi kecske mégis maradt otthon, amennyi csapatomnak vacsorára elég leendett.

Míg azt főzték, én kiterítettem a kőasztalra térképemet, s elkezdtem belőle tájékozni magamat, hogy hol járhattunk eddig, és hol vagyunk most.

Hát majd a gerendáig ugrottam dühömben.

— Corpo di diavolo! Te Trivulzio! Cane maledetto! Hiszen három nap, három éjjel azért járattad velünk a bolondját, hogy ma este négy egész migliával távolabb vagyunk Gaetától, mint ahonnan kiindultunk ezelőtt négy nappal.

Még nevetett rajtam.

— Hiszen, capitano, ezt nevezik diverziónak, ami az ellenséget szintén megfelelő diverzióra kényszerítendi.

— De én nem jöttem ide az ellenséggel menüettet jární. Én egyenesen rajta akarok törni. Én harcolni jöttem ide, nem a hegymászásban a térdemen lyukakat koptatni, s zöldborsót

enni nyersen. Fogj hozzá, hogy cél felé vigy bennünket, vagy elcsaplak pokolba; megköszönheted, ha meg nem lölek, mint a kutyát, aztán vezetem magam a csapatomat torony irányában, ahol országutat látok a mappán.

Ez elég világosan és érthetően vala mondva signor Trivulziónak, aki azután nem is tett semmi ellenvetést, hanem engedelmesen megadta magát, s ígéretet tőn, hogy akár holnap mindjárt belevisz az ellenség kellő közepébe.

Szavát tartotta.

Másnap hajnalban fényes napvilág mellett rukkoltunk ki a járt útra, s ahogy iránytűm tanúsítá, ezúttal a tengerpart felé vett irányban.

Első napi hadjáratunk sikere meglepő volt.

Ahány falun és majorházon keresztülvonultunk, mindenütt az olasz trikolor lobogott már; a népség teljes lázadásban a legitim dinasztia ellen. E gonosz lázadást pusztá megjelenésünk legyőzte mindenütt. A lobogókat rögtön felcseréltettem a Bourbon-zászlókkal, a bírákat és véneket felesküdtettem a dinasztia iránti hűsége, s a fegyverfogható ifjúságból kiválogattam a javát, mely velünk harcolni ígérkezett. Minden ponton „Jöttem, láttam, győztem!” Fel nem tartóztathatta diadalutamat senki.

Másnap déltájon, amint egy hegyi patak völgyén felfelé vonultam mintegy százra felszaporodott csapatommal, egyszerre egy malom fogta el utunkat.

A malom úgy volt építve a hegyvágányon keresztül, hogy mind a patakot, mind az utat befedte; a patak a kerekei között, az út a kapui alatt vitt keresztül.

A malom kapui pedig be voltak zárva.

És a malom ablakából nagy kihívóan lengett alá egész a földig egy hosszú háromszínű zászló.

— Capitano! — mondá ekkor az én Trivulzióm. — Mi itt most csúnya zsákutcába jutottunk. Ez a Rampognosomalom. Úgy számítottam rá, mint bizonyos szállásra ahol

megpihenhetünk. Az öreg molnár legjobb hívünk volt, s most íme, ő is a forradalmi zászlóval fogad bennünket. Alkalmasint a fiatalasszony az oka, akit a fia hozott a házhoz a Romagnából. Ezek az asszonyszemélyek mind exaltadók és italianissimák. Innen most vagy vissza kell fordulnunk, vagy ostromot kell a malom ellen intéznünk.

— Szamárság! — feleltem én Trivulziónak. — Egy malom! Ezzel elbánunk. A molnár kitézte a trikolorot, mert bizonyosan valami újságban azt olvasta, hogy most ez a divat; egyszerűen megizenjük neki, hogy vegye le azt a háromszínűt, aztán nyissa ki a kaput, s akkor majd észére tér. Eredj oda, és szólítsd fel!

Trivulziónak több esze volt, mint hogy szót fogadjon; ahelyett felkeresett a csapatban egy fiatal sihedert, azt küldte a malomhoz, azzal az izenettel, hogy Fra Trivulzio tiszteli a Rampognoso gazdáját, nem engedné-e meg néki, hogy egy zsák tengerit bevigyen a malomba örletni?

Mi a sziklaútban meghúzódvá vártuk a küldetés eredményét.

A malom tömör épülete mintegy ötszáz lépésnyire lehetett előttünk. A diskurzust küldöttünk és a Rampognoso lakói között nem lehetett hallanunk a malomzuhatag robajától, hanem azt jól láthattam, amint egyszer a malombástya egyik ablakán át egy fehér kéz és egy fehér kar kinyúlt, s parlamentünket egy fazék forró vízzel nyakon öntötte.

Az ordítva jött vissza, s válasz fejében az égés hólyagait mutatta felgyűrt karján és meztelen vállain.

— Eh bien — mondék hadvezéri nyugalommal. — Ha a molnár nem nyitja ki kapuját, majd kinyitjuk magunk.

S azzal, hogy hadvezéri nyugalmamat bebizonyítsam, kivontam kardomat; jelt adtam a trombitásnak, hogy fújjon indulót, s magam merészen a csapatom élére állva, nekiindultam az ellenséges malomnak.

Midőn körülbelül ötven lépésnyire jutottunk a kapuhoz, a malom ablakából két lövést tettek ránk, azok közül egyik talált. Ugyanaz a fiatal fickó, kit az imént leforráztak, kapta meg azt is. A golyó a combjába fúródott, s arra ő összeroskadt.

Az én csapatom e két lövésre úgy elfutott mellőlem, hogy nem maradt ott egyéb, mint a megbénított sebesült. Azt is nekem kellett hátamra vennem, hogy utánuk vigyem. Meg sem álltak addig a kiugró szikláig, amely a malomból jöhető lövések ellen fedte valamennyit. A malomból azonban nem lőttek ránk többet.

— No, ti ugyan szép vitézek vagytok! — magasztalám őket. — Most már bánom nagyon, hogy Trivulzio szavát nem fogadtam meg mindjárt eleve, s vissza nem tértem a malomtól a szélesebb útra.

— Most pedig már nem térünk vissza többé! — mondá Trivulzio sötéten.

— Nem bizony, capitano! — bizonyított puskája agyával döngötte a földet egy szemig szakáll banditaképi fickó. — Most már vér folyott, s a vér vért kíván.

— De hát mi lesz, ha itt maradunk?

— Bevárjuk az éjt, s akkor majd meglátja ön, hogy mi lesz.

Azzal a férfiak mindegyike odament a vérében fetrengő sebesülthöz, s mutatóujját belemártva annak kifolyt vérébe, egy-egy pontot csinált magán, a homlokán, a két vállán és a mellén, ahogyan keresztet szoktunk magunkra vetni.

Nyolc férfi pedig különvált közülök, s az erdőben szótlánul eltűnt.

A többi ottmaradt velem késő éjig, néma duzzogásban töltve az időt.

Éjfél előtt egy órával a bérci út magaslatán három tüzet láttunk fellobogni.

— Ezek ők — súgá fülembé Trivulzio.

S azután néhány percre mintha hosszúfarkú égő meteorok szállnának onnan a magasból alá. Azok gyantás kanócok vol-

tak, miket eltávozott embereim a bércfalról hajigáltak a malom felé.

Trivulzio megmagyarázta, hogyan.

Egy szívós fiatal fát lehajtanak egész a földig, s cövekhez kötik; akkor sudarához hozzákötnek egy kéve cipruságot, a kéve közepébe kő van kötve, mely súlyt adjon neki; akkor azt meggyújtják. Amint a láng a cövek kötelékét elégeti, a lekötött csemete felszabadul, s felcsapó sudarával messzire ellövi az égő cipruskévét! Ezek hullanak onnan a magasból alá az ostromolt malom felé.

A látvány gyönyörködtetett, és izgalmat adott; sajtáságos új neme az ostromnak. Vagy tán azért új, mert nagyon is régi. Még az etrusiai hadviselésből való.

Az égő röpkek sűrűen hullottak a malom felé, s szerte-szórták magok körül sziporkáikat, ahol leestek. Néhol már meggyulladt tőlük a bozót, s éles fényt vetett a malom oldal-falaira.

Egyszer egy jól irányzott löveg éppen a malom tetejét érte. Pillanat múlva lángban állt a tető.

Ekkor harcosaim, mintegy jelszóra, hirtelen kirohantak rejtekeikből, s elkezdtek a malom ablakaira tüzelni.

Azokból nem lőttek ránk többé vissza. Az ostrom könnyű munka volt. A malomlakók el voltak foglalva az oltással, s mi sértetlenül hatoltunk ezúttal egész a kapuig.

Egy előre levágott nagy fatörzs, melyet tíz férfi emelt, szolgált kaputörő kosul, s bedöntötte a deszkatorlaszt.

Embereim vad ordítással rohantak az udvarra.

A harc mámora magamat is megrészegíte. Első harc volt ez, melyben részt vettem! Éjszaka, tűzfénynél, idegen hangok, idegen szenvedélyek ádáz ordítása közben. Magam is el voltam kábulva. Első voltam azok között, kik a bezúzott kapun átrohantak a malom udvarára. A malom folyosójáról újabb lövések fogadtak bennünket. A bennszorultak kétségbeesetten védték magukat. Hanem a védelem rövid ideig tartott.

Egypár elszánt fickó felmászott a folyosóra, s onnan kezdett a védőkre tüzelni. Egyszer aztán a malom égő teteje bezuhant, s a malomba szorított védőket odatemette. Kik voltak, hányan voltak? Sohasem tudtam meg. A tűz és füst egyszerre elnémítá halálkiáltásukat. A malom belseje ekkor egyszerre rémesen kivilágosodott; a láng minden ablakon kicsapott. E rémvilágítás mellett egy fehér női alak kúszott fel a tűzfal meredek oldalain a malom belsejéből. Csak félkézzel segíthetett magán, mert másik kezével egy kis csecsemőt szorított kebléhez. Gyönyörű fiatal nő volt; szétszórt fekete haja ziláltan repkedett fehér vállai körül; amint a tűzfal tetejére felért, ott meglapult, s szilaj tekintettel nézett le felénk és az alatt fellobogó tűztengerre.

— Ez asszonyon segíteni kell! — kiálték Trivulzióknak. Minden áron!

— Jól van, segíték rajta — mondá, és utána kúszott fel a tűzfalon, s mikor elérte az asszonyt, akkor megragadta karjánál fogva, s letaszította az alatt ropogó tűzbe.

De a nő nem esett le a tűzbe, hanem fennakadt egy kiálló vashorogban öltönyénél fogva.

És én ott láttam őt csüggni és kezével gyermekét takarogni, míg a lángok el nem érték, és le nem zuhant a zsarátokba, és kellett hallanom vérfagyasztó kínordítását, mit egy csecsemő sírása kísért.

Amit a haldokló e percben érzett: e borzalmat érzem én azóta folyvást, és érezni fogom holtig.

Másnap, midőn egy forrás kőmedencéjében megmostam arcomat a tegnapi koromtól, elijedtem magamtól; hajam fél fele és fél szakállam teli volt ősz szálakkal. A tegnapi éj borzalma egyszerre megőszített.

Folyvást a kínlódó női alak rémarca lebegett előttem.

Elővontam keblemből az arcképet, mely engem idáig hozott: ez adjon lelkemnek vigaszt, hisz ez a borzalom is az ő megmentésére történt. Hasztalan! Ama vergődő halálarc

szemeim és az arckép közé tolakodott, s csak azt láttam ébren és aluva. Óh, Madonna, vedd el rólam ez emlékezetet!

Ha én is könnyen tudnék feledni, mint ezek a cimborák, kik a legelső madonnakép előtt azon véresen összetett kezekkel leimádkozzák bűneiket, s aztán minden jól van — odabent.

Szemrehányást tettem Trivulziónak oktalán kegyetlenségéért.

— Óh, capitano. Ebbe ne szóljon ön bele! Ezt mi jobban értjük. Nálunk az asszony nép csak olyan ellenség, mint a férfi. Ha ön a háta mögött az asszonyoknak kegyelmet oszt: azt fogja észrevenni, hogy egyszer csak két tűz közé szorult. Rémhírnek kell előttünk járni. Ha felőlünk az a hír terjed, hogy kegyelmes, irgalmas fickók vagyunk, mindenütt ránk fognak törni; de ha megtudják, hogy nem kímélünk senkit, észreveszik, hogy nem lehet velünk tréfálni.

Tizennégy nap alatt aztán felégettünk vagy húsz major-ságot és mezei úri lakot; nem számítva a könnyűszerrel megsarcolt falvakat, mik fizettek, csak menjünk odább.

Az utolsó faluban, hol tizennegyedik napon véletlenül megjelentünk, a templomajtóra két kiáltványt találtam egymás mellé kiragasztva. Mindkettőn saját nevemet pillantám meg nagy betűkkel a szöveg között.

Az egyik kiáltvány a piemonti dandároké volt, melyben engem „briganti vezér” címmel tisztel meg, s elrendeli, hogy ahol megfoghatnak, ott felakasszanak; a másik pedig Crocco kiáltványa volt, melyben engedetlenségem miatt proskribál, s mint a fővezér terveit összezavaró lázadót, ahol megkaphat, főbelövetni ígér. Mind a két kiáltványt eltettem emlékeim közé.

Eszerint akár előremegyek, akár hátramegyek, egy a fizetés.

Előre fogok menni.

Már ekkor annyira közel voltunk Gaetához, hogy az ostromzároló piemontiak tábortüzeit láthattuk a hegyekről,

s a távolban kéklettek előttünk Gaéta ormai, a tengertől félig körítve.

Vakmerő csapatom már akkor néhány száz főre szaporodott. Hogy hányan voltunk, azt sohasem számlálhattam meg; mert egy rész mindig portyázni járt.

Az utolsó napon összehívtam őket, s jól lelkükre beszéltem. Akinek bátorsága van velem jönni, jöjjön. Most itt állunk a végcélnél. Éjjel megkísértjük keresztültörni az ellenség ostromzárlatán, s hírt viszünk az ostromlottaknak, hogy a felmentő sereg közeledik. Hogy célt érhessünk, szükséges lesz a várórséget tudósítani, hogy egyidejűleg történendő kirohanással nekünk kezöket nyújtsák. Ki vállalkozik a várba az ellenségen át beszökni?

Trivulzio azt mondá, hogy megteszi ő. Felöltözött abruzzi parasztnak, megrakott egy öszvért élelmiszerrel, s azt lehajtotta a piemonti tábor felé. A jeladás leendett egy fehér röppentyű éjfél tájon a gaetai felénk néző várfokról.

Tehát itt vagyok már az ő közelében, csak egy rövid élethalálarc van még közöttünk, hogy előtte letérdepelhessek, és azt mondhassam: „Asszonyom, én elhagytam hazát, hitet, boldogságot, hogy éretted meghalhassek!”

Alig vártam azt az éjfélt, azt a jeladást.

A röppentyű csakugyan fölszállt a várfokról. Tehát Trivulzio szerencsésen megérkezett.

Én erre egész nap rejtve tartott csapatomat gyors menettel indítám meg az ellenséges ostromzárlat felé. Örült merészség volt az, de csaknem sikerült. A meglepett ellenség nem ismerte föl a sötétben számunkat, s szinte utat nyitott; rendetlen puskázás közben folyvást előrenyomultunk, csak öt perc kelle még, hogy a szemközt jövő nápolyi csapatnak kezünket nyújthassuk; — ekkor egy szerencsétlen golyó combomat fúrja át; én összeroskadok, s az én harcosaim amint elesni látnak, egyszerre megoldják a kereket, s otthagynak a földön, a piemontiak körme között. Én persze semerre sem futhattam.

Két perc múlva ott függtem egy fán. A procedúrát nem írom le. Azt mondják, kellemetes érzés. Én nem találtam annak.

Mikor ismét felnyitottam szemeimet, egy vastag boltozatú szobában találtam magamat az ágyon fekvé. A szobát két ölnyi vastag falon át világította egy sokszorososan elrácsolt kicsiny ablak. Mellettem hosszú sor ágyon szinte feküdt még sok ember, akit én nem ismertem. Hanem az ágyam fejénél guggoló alakban ráismertem Trivulzióra.

— Hol vagyok? — kérdezém bágyadtan.

— Gaetában, signore.

E névre valami delejes sugár járta keresztül egyszerre minden eremet.

— Igen bizony! Mi jobban verekedtünk, mint az ön mihaszna fickói, s éppen jókor érkezünk, hogy önt leemeljük a fáról. Ön átkozott rossz helyzetben volt. De ne hányja-vesse magát az ágyon, signore, mert kötelékei felszakadnak.

Csak akkor vettem észre, hogy egy lábam már nincs.

— Hova lett a bal lábam?

— Ne busúljon, signore! Az orvosnak megmondtam, hogy ön gazdag nobili Ázsiából vagy Valachiából, vagy nem tudom honnan, aki magával fogja emlékül vinni a lábát; a dottore eltette spirituszba.

Tehát még ez is kellett nekem.

De legalább célnál voltam. Itt voltam az ő közelében. Meglehet, hogy ő most éppen fejem fölött jár, s e tudat mily boldogító.

Egy félénk kérdést intéztem Trivulzióhoz.

— Mit tudsz a királynéről?

— Óh, signore, az egy hősnő. Már kétszer volt itt ön felől tudakozódn.

— És én aludtam!

— Pedig mélyen. Most egy órája hagyták abba a bombázást, bizony jó álma lehetett önnek, hogy fel nem ébredt rá.

Azóta már hoztak új sebesülteket, s így bizonyos, hogy a királyné ismét le fog jönni. Őfelsége mindennap személyesen szokta megkérdezni a súlyosabb sebesültektől, hogy vannak. Mondhatom, hogy önnek az esete különösen érdekelte őfelségét; hozzám is nyájasan szólt, midőn megtudta, hogy őnt ápolom.

Keblembe nyúltam. Az arckép ott volt. Az nem vették el tőlem, mikor felkötöttek. Előérzetem sugallta, hogy egyszerű csontszelencébe foglaltassam azt, mely senki bírvágyát nem ingerli.

Tehát vágyaim célpontjánál voltam elvégre. Fél lábbal s félig megőszült fejjel, az igaz; de mégis célnál voltam. Ideálom egy királyné, és a királyné gyöngéd fehér keze már kétszer érinté forró homlokomat. Nemsokára színről színre fogom őt látni. — Nem gazdag kárpótlás-e ez küzdelmeimért?

Délután a tábori felcserek nagy tevékenységgel forgolódtak körülöttünk; minden betegnek a vánkosát a tisztábbik felével fordították kifelé, s akik nagyon jajgattak, azoknak dupla porció ópiumot adtak be, hogy sorsukkal meg legyenek elégedve. Az volt a szó, hogy a királyné meg fogja a sebesülteket látogatni.

Én semmi mákonyt nem kívántam. Seblázam dacára egészen öntudatomnál bírtam magamat tartani, s Trivulziót megbíztam, hogy ha el találnék aludni, míg a királyné lejön, okvetlenül ébresszen fel.

Az az elalvás pedig nagyon könnyen állott nálam... A sok vérvesztés és a kloroform utóhatása szüntelenül aluszékonyságra hangolta idegeimet, mik aztán a felébredéskor annál izgatottabbak voltak. Szüntelen álomban éltem, ébren úgy, mint alva, szüntelen a fényes álmokép lebegett előttem, melynek mását keblemen viseltem.

Az álom és ébrenlét víziói között alig tudok most különböztetést tenni; de úgy hiszem, hogy az mégis megtörtént dolog, amidőn a kazamata nehéz ajtaja fölnyílt, s rajta, mint

egy dicsfénytől elárasztott mennyei alak, lépett lépcsőnként alá egy királynői tünemény. Egy nő, angyalok arcával, kerubok természetével. E dicsfénytől körülsugárzott alak odalebegett ágyamhoz, s én ismét éreztem fájdalomcsillapító kezének érintését homlokomon; és aztán megragadtam e kezét forró kezeimmel, és égő ajkaimhoz vontam azt, és a túlvilág ekstázisát éreztem ezalatt.

Az apokalipszis fényalakja megpillantá a keblemen szétnyílt csontszelencét, s egy vékony kis írónnal odajegyzé az arckép alá saját nevét. Aztán eltűnt előlem ismét, s én visszarozkadtam a túlvilági gyönyör s az árnyékvilági fájdalom kábulatába.

Álmodtam-e azt, vagy ébren láttam? Nem tudom. De annyi bizonyos, hogy a keblemben viselt arckép alatt ott van a királyné aláírása.

Egy hét múlva Gaeta kapitulált.

Én az olaszok kezébe jutottam.

Nem sok idő kellett hozzá, hogy felgyógyuljak. Akkor útnak eresztettek.

Szabad volt akárhová mennem, csak Rómába nem, ahol a királyné lakott.

Tehát hazajöttem.

És most itthon vagyok.

Megnyertem imádott ideáloknak — egy kézcsókját.

És kaptam érte egy falábat.

És valahányszor a tükörbe tekintek, és a fehér csimbókokat meglátom hajam, szakállam között, eszembe jutnak a malomba égett nő és csecsemő alakjai; és a felégetett majorházak, akiknek tulajdonosai nekem nem vétettek semmit.

És valahányszor nyakkendőmet felkötöm, egy vékony veres vonal a nyakamon eszembe juttatja, hogy már én egyszer a másvilágon is voltam.

És mindezt azért, hogy egy királynénak, ki nekem eszményképem, egy kézcsókjára szert tehessek.

— No, ez bizony még az elsőnél is nagyobb bolond volt! — szólt a drámabírálok egyike.

— Legalább elismerő oklevélre érdemes! — szólt a második.

— Menjünk sorba! — szólt a harmadik bíráló. — Most az én bolondom következik, aki az előrebocsátott mindkettőnél nagyobb.

— Halljuk érdemeit!

— Az én bolondom egy nőbe szerelmes, aki nem az övé, s akiért minden vagyonát elpazarolja.

— Mindennapi történet. —

— De az a nő nemrég még saját neje volt; akkor gyűlölte, ki nem állhatta, fűt-fát megmozgatott érte, hogy tőle elválhasson; s mikor végre elválasztották, mikor a nő ismét férjhez ment máshoz, akkor eszeveszetten belebolondult, és kétségbeesett miatta.

A klub elnöke azon észrevételt tevő, hogy ez ugyan objektíve elég bolond konstelláció, de mégis minden attól függ, hogy szubjektíve miképpen használtatik fel az illető egyéniségtől.

— Jól van! — szólt az advocatus diaboli — adjatok ötévi határidőt, s az én bolondom, ki még most gazdag, becsületes, hírneves, nagy hazafi, ez idő alatt el fogja pusztítani nagy vagyonát, becsületét, jó hírét, hazafiúi erényeit — egy asszony miatt, ki az övé volt, s kit akkor ő gyűlölt; ki most a másé, s kit most szeret; és aki őt soha sem fogja szeretni.”

— Megadatik az öt év.

És most ez idéig a képnek a kerete volt — az arabeszeket láttuk. Most következik a kép, itt kezdődik a regény; a szerelem bolondjainak a regénye. Egyszerű, mindennapi történet, aminőt eleget szőtt keresztül a sors életutainkon; egyik-másik szemlélő játszott és szerepelt benne — anélkül, hogy tudta volna.

EGY NAGY FÉRFI GÁLÁBAN

Utolsó közgyűlése volt a vármegyének.

Nemcsak azon évben az utolsó, de sok időre; ki tudja, mennyi időre? Talán örök mindenkorra utolsó.

Egy novemberi közgyűlés 1861-ben.

Emlékezetes szép napok!

Fél lábunk az alkotmányban, fél lábunk az ostromállapotban. Ma még urak, hívek, szónokok, a közlét életműszerei; holnap rabok, száműzöttek, csendes emberek, eldobott rakoncák.

Szép ország ez a mienk! — Kár, hogy nincs még egy másik ilyen.

De siessünk az ülésbe! Ma nagyszerű izgalmat fogunk átélni. A tisztikar tömegesen lemond; a főispán, e dicső honfi, kimondá: hogy dacára a tiltó parancsnak, az ülést mégis meg fogja tartani, és e teremből csak szuronyok hatalmával engedí magát a bizottmánnyal együtt kiűzetni. Bevárja az erőszakot, mint az egykori római szenátorok kerekesszékeiken ülve magában a fórumban.

S ha kimondá, megteszi; mert ez olyan ember. A szó: a férfi!

Ilyennek ismeri mindenki Hartert. Német név, de magyar kebel. Ő a mi emberünk. Múltja kezeskedik érte.

Ott volt mindenütt, ahol legjobb embereink voltak. Debrecenben a gyűlésben, Kápolnánál a csatában s az Újépületben a vason. Háromszor kipróbált férfi. Most is ő a lelke, a vezetője a megyei szabadelvű tábornak.

Siessünk, hogy el ne mulasszuk azon szónoklatot, melyet már nem fognak hozni a hírlapok, mert azok már megkapták a csendes figyelmeztetést, hogy az ezentúli gyűlésekről, amiket eddig szét nem kergettek a katonák, csak éppen annyit szabad referálni, hogy itt meg itt megtartották a szokott bizottmányi kongregációt, aztán hazamentek. — Tehát siessünk, hogy jó helyre jussunk.

Igen. Könnyű azt mondani: de a tisztelt megyei közönség, mely a vidékről még tegnap besereglett, már hajnalban úgy teleülte minden, a közönség számára fenntartott helyiségeit a gyűlésteremnek, hogy oda bennünket semmi erőszak és cselfogás be nem segít; s így kénytelenek leszünk azzal beérni, ha némi protekció mellett az úri karzatnak valamelyik falhoz szorított zugában annyi helyet kaphatunk, ahonnan némi koreográfiai erőfeszítéssel, lábujjhegyen állva, az előttünk ülő szebbnél szebb delnők főköttöire leláthatunk; sőt talán abban a szerencsében is részesülhetünk, hogy meghallhatjuk ama szép hölgyeknek udvarló jogvégzett ifjaktól, mi történik, mondatik és határoztatik most odalenn a teremben, ahonnan álláspontunkig nem hatol fel más, mint a kebelrázó éljenek egyetemes riadala és a tropikus hőség, mely egy hollandi gőzfürdőnek semmiben sem enged.

E rosszul választott helyzetben ugyan mind elveszítjük azon remeknél remekebb szónoklatokat, amiknek élvezéseért tulajdonképpen idejöttünk, s ami sajnós és visszapótolhatlan kár marad mind reánk, mind az utókorra nézve; — de cserében viszont megkapjuk mindazt a párbeszédet, amit a nekünk közvetlenül hátat fordító fiatal úr folytat az előtte ülő hölgy székének karján keresztülhajolva ugyanazon honleánnyal, mialatt a teremben az ország sorsát intéző határozatok ünnepléses jelenete folyik.

A nő egy húsz és huszonöt év közötti szépség. Arca kissé kreolszínű, s mikor elmélázik, akkor hideg és halavány; de mikor mosolyog, mikor megelevenül, akkor hó pír ragyog

át rajta; ajkainak mosolyában jószívű gyermetegség vall magára, míg szemeknek mély titkos tó-örvénye csábítva vonzza mélyére a beleszédültöt. E szemek tele vannak titkokkal, miket a delejes sugár megértet azzal, akinek szánva voltak; míg ugyanazon arc, szem, ajak, tökéletesen be tudja magát az előtt zárni, akit künn akar hagyni a hidegen, s egy szemöld-mozdulása megfagyaszt. Ha virágot választana arcához e nő, rózsát, kaméliát nem ajánlanék neki, hanem jácintot. Rózsa, kamélia mosolyog és fecseg; a jácint lehajtja titkolózó ajkát, s csak a kérdezőnek felel.

A hölgy termete tökéletes; karcsú, ideges, hajlékony; sűrű, fekete, természetből göndör haját aranycsipkés egri főkötő fedi, hosszan lebegő széles, piros szalaggal. Akkor ez volt a divat. Óh, mi hódítók, mi bájolók voltak vele a nők!

A vele beszélgető fiatalember lehet valami húszéves. Finom, élveteg arc, alig serkedő szakállal és bajusszal; vékony ábrándos szemöldök, miknek szelíd kifejezését meghazudtolni törekszik a merész szemjárás s a gunyoros szájszegletek. Sugár, hirtelen nőtt termete magán viseli azt a bizonyos lanyhaságot, amit látunk fiatal embereknél, akik elfáradnak a szakállukra való várakozásban.

A fiatal nő és a gyermekifjú közt valami sajátságos bizalmasság tetszik föl az első pillanatra, melyet mindjárt meg fogunk érteni, mihelyt szavaikat kihallgatjuk.

Lenn a teremben valami kenetteljes hang beszél. Szép, csengő orgánium; de álláspontunkon nem lehet belőle érteni semmit.

A szép hölgy szeretne a szónokra figyelni, s váltig integet tiltó legyezőmozdulatokkal a háta mögött fecsegő ifjúnak, hogy ne zavarja figyelmét; amit ez annál kevésbé fogad meg.

— De ne fecsegjen, kérem, mindig! Hagyjon figyelniem. Ugyis mindig ostobaságokat mond.

Ez elég bizalmasan volt mondva.

— Ki? Az odalenn?

A hölgy tréfás bosszúsággal legyintett az eléje mutató kézre gyöngyházlegyzőjével.

— Hiszen ha olvasni akard, ellopom a papától az egész beszédet úgy, ahogy meg van írva; még azt is megkaphatod benne, amiket idejekorán kitörült.

(Tegezi a nőt! Az pedig őt nem.)

— Menjen, hagyjon békét! A legszebb mondatokat elszalasztom.

— Tapsolj neki, s a kedvéért elmondja még egyszer — da capo.

A nő erre már csak mosolygott.

S az ifjú csemete szemei észrevették a mosolyt.

— Nem veszed észre, hogy a papa szemei minden hatalmas frázisnál diadalmasan tekintenek ide? Bizonyosan nem az én arcomon akarja olvasni a hatást. A papa ilyenkor igazán szép ember, mikor szónokol. Hogy nekihevíül; mint kiegyenesedik; csupa erő és tűz. Ez a megyeházi terem veszedelmes konkurrencia nekünk fiataloknak, itt mindig megvernek bennünket az öregek.

— Hát miért nem megy maga is le szónokolni; hisz bizottmányi tag s tiszteletbeli aljegyző?

— Hja, ahhoz én nem értek. A minap megpróbáltam egy tósztot kiadni magamból; de úgy belerekedtem, hogy magam sem tudom, kit köszöntöttem fel. Nem áll ez nekünk jól. Mikor egy-egy eminens pajtásom nekidurálja magát, hogy egy maidenspeech lélekvesztőjével a zöld asztalon keresztülvitorlázzon, mikor a homlokán gyöngyözik az izzadság, mind a tíz ujja reszket, a szemei kidüllednek, a homloka felhúzott ráncával préseli a gondolatot: olyankor mindig engemet is vele együtt lel a hideg meg a meleg; én reszketek érte, hogy, jaj, mindjárt felborul, s odafullad a tengerbe, s mikor aztán szerencsésen kiköt valahogy a szárazra, úgy örülök neki, mint valami szerencsés kimenetelű szerencsétlenségnek.

— Igen, mert maga gyáva.

— Igaz! Hanem ha én szeretője volnék a maidenspeech-tartónak, rögtön kiszeretnék belőle; hisz ez elájulni való látvány! De mikor egy deli öregúr feláll, s aztán elébb szétnéz nagy nyugodt tekintettel az egész sokaságon: mintha azt keresné, hogy kinek mit adjon abból, amit most mondani fog, azután szórja a hatalmas frázisokat, csak úgy zúg tőle a terem, a közbekiáltásokra rögtön visszafelel, s egy-egy hatalmas mondás után még feltekint a karzatra is, s végigszedi a tetszés adóját a rámosolygó szép szemekből; aztán nekiereszti magát az indulatáradatnak, s ott áll meg benne, ahol neki tetszik — s végezi a közriadal mellett. Egy ilyen öregúr veszedelmes versenytárs. Nem veszitek ti akkor észre, hogy kopasz, hogy szakálla szürke, de még talán azt sem, hogy parókat hord, és a szakállát festi.

— Ugyan kérem, ne legyen oly gonosz! — feddé őt haragosan az ifjú hölgy. — Hát nincs magában egy csepp fiúi kegyelet sem?

— Hát mondtam én, hogy a papa festi a szakállát? Nem mondtam én egy szóval sem. Hisz te legjobban tudod, hogy nem festi. Csakhogy ma igen jó színben van. Aztán ez a nimbusz, ami őt most körülveszi! Azt hiszem, hogy ebben az órában nincs nagyobb ember a hazában, mint a papa. Látod, kismama, milyen kár volt bennünket odahagynod; mert ha még mindig kismama volnál, főispánné volnál és nagyemberné.

— Maga tökéletes nagy bolond.

(Tehát „kismama”)

— A főispánnéság ugyan holnap már visszakeretnék, mert a papa rezignál; de a „nagy ember” cím megmarad.

— De ugyan hogy tud maga ilyen ünnepélyes, komoly dologról ily frivol hangon beszélni?

— Hát tudom én, mi ebben az ünnepélyes dolog? Minden ember itthagya a hivatalát. A papa indítványozza, a többiek követik. Hogy a papa mi nagylelkűséget követ el, azt én nem értem. Ő úr marad, mint eddig, s jobban mulat, mint itt;

hogy pedig a többi szegény legény minék köszön le, minék hagyja oda a kenyerét, életpályáját, azt meg éppenséggel nem értem.

De már ezt egyike a legközelebbi önkénytelen hallgatóknak (lehet, hogy éppen te, szíves olvasó) csakugyan nem hagyhatja szó nélkül, hogy fel ne világosítsa a fiatalembert.

— Hát csak azért teszik, ifjú barátom, mert drágább nekik országuk alkotmánya, mint a kenyerük, s amiért tizenkét év előtt annyi vér folyt, amiért tizenkét év óta annyi sóhaj kelt: a nemzeti becsületet nem akarják kenyérre kenve megenni.

A nyúlánk ifjú halavány arca ettől sem lett pirosabb. Vállat vonva felel:

— Hát tudom is én, mi az az alkotmány, mi az a nemzeti becsület? Akkor én még gyerek voltam, s azóta nem tanítottak engemet arra.

Szerencsére a további fecsegést félbeszakítja a teremből felhangzó éljenriadás. A vezérszónok végezte beszédét.

A megújuló éljenriadal elcsendesültével halkabb jelenet következett. A megyebizottmány nevében az alispán olvasá fel az ünnepélyes óvástételt, melyben a megyei közönség tiltakozik az erőszak és alkotmányszegés ellen. Ezalatt oly csend volt még a karzatokon is, hogy a halk hangon ejtett minden szót meg lehetett hallani. Olyan volt e szavak mindegyike, mint a koporsóra dobott hant, mellyel a temetkező halottját átadja az engesztelhetlen sírnak, de tiltakozik az elmúlás ellen, s apellál a feltámadásra.

Ez okirat felolvasását könnyebbült keblek zszibongása váltá fel. Mindenki attól félt, hogy miként másutt, úgy itt is fegyveres erőszak fogja meggátolni az ünnepélyes óvástételt. Szerencsésen végbement az anélkül, hogy katonaság érkezett volna. Ebben a városban éppen nem volt laktanya.

Azután következett, hogy a főjegyző felolvassa a tisztikar tömeges lemondását. Mind, az elsőől az utolsóig leteszik hivatalaikat; sem egy öreget a megszokás, sem egy fiatal a

vágy meg nem tartott helyén: valamennyien aláírták az okmányt. Ha nincs alkotmány, nincs tisztviselő.

A karzaton a nők törölték szemeiket.

Mégis szomorú dolog az a lemondás.

Eldobni egyszerre rangot, hatáskört, kenyeret.

A férfi megteszi azt, de a nő szeméből mégis utána hull a könny, mikor rámondja: „Jól teszed?”

És e napokban kilencezer ilyen férfit fogadnak otthon ily könnyező arcok.

Egy ütközet volt az, amelyből senki sem futott el, melyben hadvezér volt minden közkatona.

A sápadt ifjú a karzaton annyit mondott erre sopánkodó szomszédnőjének:

— Én csak Világosit sajnálom, a pertárnokot.

— Hát az is leköszön?

— Le ám! Pedig hús esztendő óta szolgál. Nem ért senki a peres csomagokhoz annyira, mint ő; respektálta minden kormány.

— Mégis leköszön?

— Becsület dolga, azt mondják; — hazafiság dolga. Nem lehet neki maradnia. Mennie kell a többivel együtt. Bánom is én. Ezt is csak azért sajnálom, mert már most elmennek falura, valami jószágot bérelnek; pedig én most kezdtem a tánciskolában megismerkedni a kis Ilonkával. Gyönyörű szép gyermek. Képzelem, milyen falusi guvat lesz belőle kinn a mezőn.

— Ismerem, csinos kisleány. Tizennégy éves lehet.

— Mindegy. Már én mégis szerelmes vagyok bele, s nem bánám, ha ezt az egész tragédiát itt visszautasította volna a pesti drámabíráló bizottmány.

„Szszszszszszszszszszs!”

Hangzik minden oldalról. Ki fecseg ily ünnepélyes pillanatban ott a karzaton?

— De már megyek innen, mert még kidobnak — sűg

búcsúzólag az úrfi a delnőnek. — Adieu, kismama! A processziónál találkozunk.

— Miféle processziónál?

— Hát hiszen halgass oda! Éppen most teszi Bélteky Feri az indítványt, hogy az ünnepélyes gyűlést fejezzük be egy magasztos ténnyel; menjünk en masse ki a temetőbe, szózatot énekelve, s ott az eltemetett honvédek sírjára tűzzük ki azt a zászlót, mely eddig megyeházunk erkélyén lobogott. Nézd, hogy ágaskodik és szorítja ki magából a hangot. Adieu! Sietek, mert nekem kell vinni a zászlót; ez az exfőispán fiát illeti. Apropó! Tisztelem a kedves férjedet. De ne szólj neki róla.

— Szeles bohó — mosolygott utána a delnő, s aztán mással mulatta magát.

A teremben egyhangúlag elfogadtatott a fiatal szónok indítványa, s a karzaton a hölgyek rögtön, mintegy összebeszélve, leszédtek kebleikről, hajfürtjeikről a virágcsokrokat, s egy koszorút fontak belőlük azon zászló számára, mely díszes helyét még díszesebbel felváltani indult.

Egy óranegyed múlva az utcán volt az egész gyülekezet, s megindult a menet a temető felé, a szózat szent zsolozsmáját énekelve.

Elől az öregek. A vén, kipróbált hazafiak; aztán a fiatal nemzedék, azután a hölgyek, kisasszonyok. Középen a zászlóvivő. A zászlót azonban elfoglalta a főispáni elöl az indítványtevő lelkes ifjú, s a hölgyek koszorújával feldíszítve ő maga emelte azt magasra. Ennélfogva Elemérnek (ez volt a neve az ifjú Harternek) be kellett érnii a szereppel, hogy a szózaténeklők közt a diskantot fújja, míg a szép asszonyságok a szopránt énekeltek.

Elemér ugyan erősen visszaélt a benne vetett bizalommal, mert az ünnepélyes menet közepett, a kismama oldalán lépdelve, a szózat dallamos danájára viláért sem Vörösmarty lelkesítő költeményének szövegét énekelte, hanem mindenféle bolondnál bolondabb búcsújáró éneket, amik egyébiránt búcsú-

járók számára sem voltak alkalmasok, s ez impertinentiájával folyvást nevetésre kényszeríté a hozzá legközelebb járkáló hölgyek seregét, s számtalan, nem hízelgő címzést kapott kismamájától, ki őt az egész úton nem szűnt meg szidni és fenyegetni, hogy bizony hazakergeti.

Azonban az ünnepélyes menet rendét ekkor valami véletlen intermezzo szakítá félbe, mely nem sokára a közfigyelmet magára vonta.

Amint a menet a főutcába, mely a temetőbe vezetett, bekanyarodék, íme, szemközt lát jönni a város végéről egy egész szakasz lovas katonát.

Vértsek voltak. Sisakjaik ragyogtak a porfelleg közül.

A trombitaszó áthangzott a szózat dallamán.

Bélték Feri, a lelkes indítványozó ifjú, e pillanatban a véletlen szeszélye következtében oly szívögörcsöt kapott, mely, mint minden ismerőse tudja, a délceg ifjút gyakran elő szokta venni. Szegény, kár érte.

— Bajtárs, fogd kérlek ezt a zászlót! — rebege Elemérhez, s aztán kezét keblére szorítva, kénytelennek érzé magát egy szegletköre leülni.

Gonosz szívögörcs! Az is ilyen rossz pillanatban tud jönni.

A lovas katonacsapat az egész utcát széltében elfoglalva jött az ünnepélyes menetre szemközt.

Ezek voltak azon katonák, kiknek megbizatas adatott, hogy a ma megtartandott megyei gyűlést fegyveres erővel is szétoszlássák. Későn érkeztek a szomszéd városból, mely ide nyolc mérföld; hanem még mindig elég jókor, hogy az ünnepély végét elrontsák.

A menet megállt; a férfiak összecsoportosultak. Mi itt most a teendő?

Az utcát, amilyen széles, oly terjedelmében foglalja el egyfelől a hazafias processzió, másfelől a szemközt jövő lovas katonaság.

Van azonban az utca baloldalán egy melléksikátor, valami közbe, mely szintén kivezet a temetőbe.

A hazafias sokaság az idősb Harter körül csoportosult. Ő volt az orákulum. Tőle leste mindenki a szót, mit kell tenni e válságos pillanatban.

Harter Nándor, az apa, komoly, tapasztalt férfiú volt, ki ily kényes helyzetben sem vesztette el soha lélekjelenlétét. Rögtön készen volt a rögtönzött szónoklattal.

„Honfiak és honleányok! Ime, a nyers erőszak közegei szemközt jönnek ránk azon az úton, melyen mi a honfihála és keserv adóját leróni szándékozunk. Ha csupán férfiak volnának e helyen, azt mondanám, helyünket megálljuk, és senkinek ez úton ki nem térünk. Ámde a gyöngéd nem iránti tekintetből fölösleges kimélytelenség volna durva bántalmakat idézni fel azon nem iránt, melynek, éppen védelemmel és ótalommal tartozunk. Isten tanúja annak, hogy ügyünk igazságos; e nyugodt öntudattal kebleinkben, orcapirulás nélkül választhatjuk útunkat, s a nyers erőszak közegeit egy pillanatra sem méltatva, kitérünk előle, s erre a másik úton át rendíthetlennel nyugalommal folytatjuk menetünket a kitűzött cél felé.”

Ez annyit tett magyarul, hogy a díszmenet térjen ki a katonaság elől a közbeeső sikátoron keresztül.

Az ifjú Harter kezében volt a koszorúzott zászló.

— Hová, kérem? — kiálta ő legelőbb apja bölcs szavaira. — Oda be a közlébe? Ezzel a zászlóval együtt?

Azzal hátrafordult a hölgyek felé, s magasra tartva a zászlót, elkiáltá magát quadrille-előtáncosi hangon és műkifejezéssel:

„*Mesdames, en avant ! Promenade !*”

S mielőtt valaki megakadályozhatta volna, eléje robbant — az utána tóduló menyecskék, delnők és kisasszonyok által kísérve — a vének és ifjak seregének, s vitte őket neki bolond fővel egyenesen a szemközt jövő katonaságnak. Csak

úgy hüledezett bele minden ember; de ment vele. A katonaság pedig hangos trombitareccsegéssel jött rájuk szemközt — egész az említett sikátorig. Ott, amint a két menet összetalálkozott, a lovasság kapitánya jelt adott vitézeinek, s azok egy rögtöni kanyarulattal betértek a sikátorba az éneklő csapat elől, szabadon hagyva előttük az utcát. A főtszt még üdvözölte is egy kardhajtással az elől vitt zászlót. Kapott is érte egy harsogó éljent.

E merész vállalat egyszerre száz percenttel emelte Elemér hitelét férfiak és asszonyok előtt. Pedig tiszta hóbort volt tőle, tessék elhinni.

Hanem már erre a napra nem maradhattak el a következményei.

Miután a fatális szívgörcs a kitűnő ifjú szónokot, Bélteky Ferit, elmaradásra kényszeríté, a fiatalság ráesett Elemérre, hogy a honvédek sírjánál ő mondjon valami szónoklatot.

Hiába szabadkozott, hogy ő nem tud hozzá, neki semmi talentoma ahhoz; nem hagytak neki békét. Kezében volt a zászló, odatolták a magas halom mellé, kényszeríték a zászlót letűzni a sírhalom fejfájához, felemelték vállaikra, s menekülhetlen állapot volt, e helyzetben valamit mondani kellett a cselekvény mellé.

Isten neki! Tehát „halljuk!”

Halljuk a nap hősének a fiát, Elemért.

Elemér tehát — mondott valmit.

— Ti derék honvédek. Akiket én nem ismertem soha. Akiknek volt hazátok, amíg éltetek, s hogy meghaltatok, megint van hazátok, és így különb emberek vagytok, mint mink. Eljöttünk hozzátok megmondani, hogy még nincs itt a feltámadás napja. Alhattok békével. Addig is elhoztuk nektek ezt a zászlót, mely nektek egy életbe került; nekünk pedig került hét forint huszonöt krajcárba nyelestől. S most nem tudjuk hova tenni!

No, képzelhetni, hogy lehordták ez ostoba beszédért Elemér úrfit ifjak, vének, utoljára még az asszonyok is, legjobban a kismama.

— Maga egy éretlen kópé! — szidalmazá őt a delnő, midőn hazafelé kísérté Elemér. Így kellett beszélni egy ily ünnepélyes alkalommal? Ilyen ostobaságokat kellett mondania?

— Jól van, jól, no. Kezdj el már megint velem veszekedni, mint odahaza. — felelt neki vissza Elemér.

— Igen? — szólt a hölgy szemrehányó tekintettel. — Sokat veszekedett magával a kismama úgy-e, még fia volt?

— Beszéddel nem; de ezzel a tekintettel! Úgy tudsz az emberre nézni, mint az anakonda. Nem csoda, ha szegény papának a haja megőszült ettől a tekintetedtől. — Pardon! — Hisz én nem mondtam, hogy a papának a haja szürke.

— Menjen, haragszom önre! Ön előtt semmi sem szent.

Azzal a szép hölgy kocsijába engedte magát segítettni Elemér által; s nem hívta meg, hogy üljön mellé.

Olyan nagy volt a haragja!

EGY NAGY FÉRFIÚ PONGYOLÁBAN

Az utolsó lelkesítő tósztt is elhangzott azon a búcsúlakomán, melyet a zárgyűlés után Harter Nándor a lelépett megyei tisztikar és felosztatott megyei bizottmány tiszteletére adott. Azután mindenki hazament, a teljesített kötelesség jótékony érzetével keblében.

A főispánnál nem maradt hátra senki; minden ember tudta jól, hogy annak most sok dolga van: a lemondásról szóló hivatalos jelentését kell megírnia, s az kemény dolog lesz. Azonkívül arra is időt kell neki engedni, hogy a ma tíz órakor ablaka alatt tartandó fáklyászene alkalmával magas válasz-szónoklatra gondolatait rendezhesse.

A vendégek a viszontlátás reményének kifejezése mellett távoztak, az ünnepelt honfi pedig sietett fáradtságos napját újabb fáradtsággal bevégezni dolgozósobájában.

A dolgozósoba is megérdemli a leírást, mert lakójának lelkiületére élénk világot vetend. Körül a falon a nemzeti történet gyásznapjaiból vett képek. Itt egy lefejezett hős, kit a királyi eskü dacára végeztek ki, letakarva fehér szemfedővel, lábainál a megőrült ara; amott egy vérbosszút tervelő apa, mellette a tört szívű leány, kit egy királyi herceg gyalázott meg; más rámában egy gyermekeitől búcsúzó fejedelemnő, kit megfosztanak fejedelmi és anyai címétől osztrák zsoldosok és veres hajú jezsuiták; ismét másik fekete keretben két halálra készülő magyar főúr, ki börtönében utoljára szorít egymással kezét.

Emitt egy gyászruhás királyleány, ki atyja sírjánál keres oltalmat a bitorló idegen ellen. Aztán tizenhárom arckép egy sorban, gyászfátyolos babérral koszorúzva. Majd meg egy véres csatakép a legsötétebb történelmi háttérrel. Aztán ismét nevezetes férfiak arcképei. Itt egy magyar miniszter, ki tavall főbe lőtte magát. Ott egy magyar ellenzéki vezér, ki nemrég lőtte magát agyon. Amott ismét egy büszke homlok; az is magyar miniszter: azt főbe lötték. Azután egy nagynevű magyar költő: ezt nem tudni, hol lötték agyon.

Alig van nemzeti képzőművészet, a lengyelt kivéve, mely annyi rémalakkal, gyászjelenettel népesítette volna be a lakházak falait, mint a magyar. Ez is egy darab korrajz. Egész kultusz az már, a nemzeti martirológiának kultusza.

Minő kedélyben lehet az, ki ily jelvényekkel veszi magát körül?

De még nemcsak a képek azok. E nehéz gondolatokról beszélnek a könyvtár ódon kötetei, titkos, rejtegetett könyvek, a hajdan és az újkor szomorú revelációi, a falon függő kardok, buzogányok, az asztalokon papírnymotatóul heverő emlékezetes kövek, a szögletbe támasztott pálca, valamelyik politikai celebritásnak várfogságban készített faragványával bunkóján, egész az óralánchról lefüggő aranyba foglalt rézpénzig, melynek zöldrozsdás alapjából e szó tűnik elő: „Libertas”.

E szoba lakója nem vetheti olyan helyre szemét, ahol meg ne szólítsa egy nagy, elnyomott panasz.

Harter Nándor leült íróasztalához, kivette fiókjából író-tárcáját, felnyitotta annak mesterséges zárát, s egy tiszta lapot kivéve belőle, írt nagy figyelemmel.

Semmi kétség, hogy ahhoz a tárgyhoz, amiről most van az írás rendje, nagy figyelem szükséges.

Nyolcat ütöttek az órák, amidőn készen lett az írással; akkor csengetett hajdújának.

— Eredj, hívd át a titkár urat; monddj, hogy készen vagyok a jelentésemmel, s le akarom tisztáztatni.

A hajdú elment, s egy perc múlva bejött a titkár.

Mintegy harminc éves férfi lehetett. Iskolázott finomságú alak. Meglátszott rajta, hogy előkelő társaságokban forgolódáshoz van szokva. Arcvonásai szépek volnának, ha mindegyiknek valami éles kifejezése nem volna. Például szájának igen szép metszése volna, ha oly erősen összeszorítva nem tartaná, mintha nem hinné elégnek, hogy nyelvét kötve tartsa, még a fogak és ajkak kettős kapuját is be kell zárni előtte, sőt még a szép fekete bajuszt is félig lehajtani rá. A hajlott orr merész vágyakat és erős akaratot fejez ki, a ráncatlan homlok a fölfelé simított hajjal hideg számítást; s az összevont szemöldök alól villogó szemek szépek lehetnek, mikor könnyelmű asszonyok szemébe mosolyognak, de a férfi begombolkozik előttük, mert a művészi kulcsot látja bennük, mely gondolatainak nyitját keresgeti.

— Méltóztatott hivatni? — szólt főnökéhez.

— Becsukta ön maga mögött az ajtókat?

— Mind a kettőt.

— Azért kérettem önt, hogy készen van-e a jelentésemmel?

— Itt van nálam. Méltóztassék átnézni.

— Fölösleges volna. Ön remekül tudja az ilyesmit föltenni, s ismeri nézeteimet. Kérem, majd maradjon itt szobámban, s tisztázza le. Az ívpapírt előre aláírtam már.

— De talán mégis jó volna elolvasni, hátha valamit kifeleltem belőle?

— Nem érek rá. Még sok elintézni valóm van. Így is elkéstem. Már nyolc óra múlt, s tíz perc alatt útban kell lennem.

— El tetszik utazni?

— Jószágomra megyek. Még az éjjel meg kell érkezennem. Most kapom a tudósítást a tisztartómtól, hogy az adóbehajtó megizente holnapra a sarcolást. Holnap tizenhat lovast küld a jószágomra; ha holnaputánig nem fizetek, harminckettőt,

azután hatvannégyet. Én be akarom várni, míg az egész szakaszt oda küldi, s ezért magamnak otthon kell lennem, nehogy valami baj támadjon belőle. Az embereim hevesvérűek. Azért önt kell kérnem, hogy végezze a szükséges teendőket itthon. Itt a pecsétnyomóm; a jelentésemet küldje meg a kancellárnak. Négy nap múlva itthon leszek.

— S ha azalatt megérkeznék a kormánybiztos?

— Ön át fogja neki adni az irományokat. Itt vannak kulcsaim. Az irattár kulcsát ismeri ön közöttük.

— S minek nekem a többi kulcsok?

— Ezek íróasztalom és többi szekrényeim kulcsai. Tartsa őket magánál. Nem tudja az ember, hogy a mostani felfordult világban mi történhetik. Eszébe juthat a sok ember közül valakinek, aki most összevissza parancsolni fog, hogy házmotozást tartson szállásomon. Arra az esetre jó, ha kéznél vannak a kulcsok. Az íróasztalomban vannak magánlevelezéseim s okirataim, azokat kérem, nézze át, s ha valamit vesz közöttük észre, aminek nem volna jó akárki kezébe jutni, önre bízom, hogy semmisítse meg. Ezekben a szekrényekben állnak mindenféle célokra beküldött pénzek: honvédegyletekre, síremlékekre, akadémiára, ünnepélyekre, s magam sem tudom, mi mindenféle alkalmakra kezem alá bízott pénzek. Azt sem tudom, mennyi. Ön legyen szíves azokat számba venni, s majd alkalmilag nekem egy kimutatást adni róluk. Saját pénzeim is vannak közöttük, azokat válogassa ki, és különítse el. Nem tudom, mennyi lehet. Azután engemet mindennap tudósítson futár által az idebenn történendők felett. Most pedig adjon parancsot, hogy fogassanak be rögtön.

— Hát a fáklyászenét nem tetszik bevárni?

— Micsod fáklyászenét? Nem tudok semmiről. Nekem nem mondta senki.

A titkár rajtakapta magát, hogy most valamit kiszalasztott a száján, amit nem kellett volna; s aztán azzal büntette meg a rossz, engedetlen nyelvet, hogy még szorosabban

húzta össze ajkai zúvárát, sőt bajuszát is oda fogta ajkai köz \acute{e} . Pedig az engedetlen nyelv úgy szerette volna kifecsegni, hogy hiszen minden ember beszél róla, készül hozzá, a fáklýákat rég meghozatták, az egész város talpon van ; aki semmit nem hallott volna is róla, tudhatja gyakorlatból, hogy egy ilyen napnak ilyen estével kell végz \acute{o} dni. Hanem a kegyetlen \acute{o} riz \acute{o} ajkak egy percre sem nyitották fel a b \acute{o} rt \acute{o} nt, hogy a rabgondolat kiszabadulhatott volna rajta.

A titkár átvette a kulcsokat.

— Csak az írotárcám kulcsát tartom magamnál — sz \acute{o} lt Harter, egy kis Wertheim-kulcsot lekasztva a köz \acute{o} s láncról s bezárva vele írotárcáját. — Ezt a tárcát is itt hagyom, mert magamnál még tán rosszabb helyen volna. Egyébiránt nincs benne semmi félt \acute{o} m; csupán magánügyeim és élményeim naplóját tartalmazza. Ezt ugyan semmi idegen kulccsal fel nem lehet nyitni, de ha mégis valaki hivatalosan meg akarna ismerkedni tartalmával, s nem várhatná be, míg előkerülök, mondja ön neki, hogy vágja föl a b \acute{o} rtáblát, úgy hozzájuthat.

— Majd elteszem magamnál, hogy senki se jusson hozzá.

— Igen jó lesz, édes Emil. Én egészen önre bízom magamat. Most siessen a hintómat előjártni.

A titkár átvette a kulcsokat és a levéltáskát. Öt perc múlva visszatért jelentve, hogy minden készen van az indulásra.

Harter megszorította a kezét, s arra kérte, hogy maradjon az \acute{o} dolgozószobájában, s ott írja le a jelentést.

Mikor elindult Harter, a hajdúját nem ültette fel a bakra, azt otthon hagyta.

A titkár az ablakból nézte a tovagördül \acute{o} hintót. F \acute{u} rkész \acute{o} tekintete még azután is kísértte azt, mid \acute{o} nt már a s \acute{o} tétség eltakart hintót és utcát szemei el \acute{o} l.

Vajon mire való volt ez a siettetett elutazás a megérdemlett ováció el \acute{o} l?

Néhány perc múlva megfelelt rá a s \acute{o} tét utca.

A főtér felől halkan léptetve vonult végig egy tizenkét lovagból álló őrzőkeret kivont kardokkal; öt perc múlva ugyanaz megint vissza a főispán ablakai alatt.

Ahán!

Most világolt a titkár agyában.

Visszalépett az ablakból, s amint szemben találta magát a rájárási levél hazafiképekkel, elkezdett hangtalanul nevetni.

Nem tudom, szereti-e valaki az olyan embereket, akik magukban tudnak nevetni? És hang nélkül, nehogy elárulják, hogy nevettek.

Az arcképek is látják, és tán haragusznak is érte, de nem mondják senkinek.

E kedélyes társalgást félbeszakítja valakinek a jövetele.

Elemér úrfi az. Most ébredt fel. A lakoma alatti tósztozás következménye az volt, hogy le kellett feküdnie, s még most sem igen tudja, hogy reggel van-e vagy este.

— Ki ment most el innen hintón, Angyaldy úr? — kérdi álmosan a titkártól.

— Ön!

— Én?

— Igen! Ön elutazott falura.

— Igaz! Ittam annyit, hogy most azt is el lehet velem hitetni, hogy nem vagyok itt. Hát az öreg hol van?

— Az itt van a szobában.

— Hol?

— Ott ül az íróasztalnál. Nem látja, hogy a jelentését írja?

— Nem vagyok ma tréfáló kedvemben, Angyaldy úr.

— Én pedig sohasem vagyok. Azért most egész komolyan mondom önnek, hogy a méltóságos úr idehaza van, ön pedig elutazott falura. Azért tessék visszamenni a szobájába, és addig ki nem menni az utcára, míg ez az utazó hintó megint vissza nem jön.

— Az apám parancsolta ezt?

— Ön tudja, hogy rászolgált a házi árestomra.
— És ha nekem kedvem volna a törvénytelen ítéletek ellen tiltakozni? Most éppen olyan nap van.

— Figyelmeztetem önt, hogy abban az esetben kockáztatná ön a havi díját.

— Vigye az ördög a havidíjat! Ha nem adják, megélek hitelre. S ha azt nem kapok, leszek lump; eladom kabátom óráim, csizmám, de zsarnokságot nem tűnök.

— Csak tartsunk rendet, kérem; protestálni szabad, de túrni kényszerűség. Ön sokat vesztett kártyán, s azt becsületbeli adósságnak hívják.

— Hát jól van, ha ki nem fizetem, kidobnak, de nem csuknak be.

— Csendesen beszéljen. Hallja, már jönnek.

— Ki jön?

— Azt mindjárt meg fogja tudni ön, csak maradjon kérem, addig veszteg. Nem hallja ön Bélteky Feri hangját odakünn?

Ez olyan hang volt, mely Elemért csakugyan a szobában maradni kényszeríté. A mai fiaskó után nem akart vele találkozni.

Az ifjú Bélteky két más ifjú társával jött küldöttségképpen.

— Jó estét, Angyaldy barátom — üdvözlé a kilépő titkárt, ki az elfogadó teremig eléjük jött. — Itthon van a méltóságos úr?

— Igen — felelt a titkár. — Jelentését készíti.

— Nekünk azt mondta valaki, hogy hintóját látta távozni.

— Elemér ment el rajta. Láthatjátok, hogy a hajdúja is itt van.

— Attól ugyan hiába kérdez valaki ilyesmit, mert az mindenre azt feleli, hogy ő nem látott semmit. Már megijedtünk, hogy őméltósága nem akarja, hogy létrejöjjön a mai fényes tisztelgés.

— Óh, dehogy, hát miért ne akarná?

Bélteky egy kissé húzódozott; de végre is napirenden volt, hogy a tárgyhoz szóljon.

— No, talán azért, mivelhogy a katonai parancsnok tudatta a városi hatósággal, hogy többé semmi zajos tüntetést nem fog megtűrhetni.

— No, ez persze fontos körülmény. Be fogom jelenteni öméltóságának, s mindjárt itt leszek válaszával.

A titkár visszament a dolgozószobába, gondosan betéve maga után a kettős ajtót, melyeknek egyikét kijövet nyitva hagyta.

Néhány perc múlva ismét visszajött a belső ajtót újra nyitva hagyva.

— Öméltósága üdvöletét küldi általam önöknek. Rövid válasza ez: a történendőket szilárd férfiak rendíthetetlen szívvel szokták bevárni. Ahol önök keresni fogják őt, ott mindenkor helyén fogják találni. Jöjjön, aminek jönni kell.

A küldöttek egymás szeme közé néztek, aztán kiki a saját szájába harapva, fanyar ajánlkozások mellett eltávoztak.

Angyaldy úr visszatért a dolgozószobába.

— Meg kell önt csókolnom! — kiálta eléje Elemér, nyakába borulva. — Ön remek egy ember. A papa elillan a fáklázsene elől, attól félve, hogy kraváll lesz a katonasággal. Bélteky barátom megsejt valamit, s iparkodik a papánál találni meg az ürügyet, amiért a tüntetés elmarad; ön pedig szépen visszaadja a kezébe a körmünkre égett taplót; most aztán neki kell a szívgörcseihez folyamodni, s lebeszélni a mindenre kész közönséget józan, értelmes szavakkal. Ön kedves ember! Ezért itthon maradok három napig, és járkalni sem fogok a szobámban, hogy ne hallják. Megyek lefeküdni. Nem kell itt csendes jó éjszakát kívánni. Meglesz.

— Én pedig hálából kifizettettem az öregúrral önnek kártyaadósságait úgy, hogy az öregúr maga sem fogja tudni.

Elemér nevetve távozott szobájába. A titkár a dolgozószobában maradt.

Minden ajtót bezárt, hogy többé ne háborgassák.

Mikor aztán egyedül volt, minden meglepetés ellen biztosítva, akkor elővett a zsebében levő kulcsok közül egyet.

Valóban nagy kísértés az a bizalom, amivel őt Harter úr elhalmozá.

Rábízta, hogy a legtitkosabb leveleinek halmazát nézze át; amikben terhelő politikai nyilvánításokat talál, azokat égesse el; aztán, hogy ismeretlen mennyiségű összegeket, mikért alig fogják őt valaha azon összegek bizományosai számadásra vonhatni, szedjen rendbe. Saját fiához nem lehetne valakinek nagyobb bizodalma.

S ha azon arcon belül egy áruló lakik, mily végtelen tér van neki nyitva egy nevezetes ember megrontására.

Pedig ez az ember a legocsmányabb áruló.

Óh, ne féltse tőle pénzét, ne féltse tőle levelezéseit Harter Nándor!

Ez ember nem kutat az után, hogy ő milyen színész az élet színpadán, hanem hogy milyen színész szívének legmélyebb rejtekében.

Nyugton lehet tőle erszénye s hiúságának külső lepkeszárny-pora.

Az összegeket, mik olvasatlanul rábízattak, ez ember a legutolsó fillérig csonkítatlanul fogja beszámolni főnökének. Honvédegyletek, emlékemelő társulatok, névtelen célok, mik nyilvános számadást nem követelhetnek, ott fogják találni összerakott filléreiket ugyanazokban a pénznemekben, amikben morzsánkint egybehordták, numizmatikai gyűjtemény az, papirosból. Semmi el nem fog belőle veszni.

Afelől is nyugodt lehet Harter Nándor, és akik titkaikat őrá bízták, hogy arról, amit valaha papírra tettek, áruló ajk soha beszélni nem fog. Angyaldy előtt mind tréfa ez, és múló szeszély játéka. Ő mélyebb vizet keres.

Nem válogatja a kulcsok közül, amik rábízva vannak, azt, mely a titkos levéltárhoz vagy a pénztárhoz vezet. Ezek ráérnek. Hanem előkeresi rejtekéből azt, mely nincs rábízva: az írótarca kulcsát.

Az írótarcának mesterséges zára van; mikor Harter Nándor egyszer künn felejtette falun a kulcsát, a város minden lakatos a sem bírta azt felnyitni; maga a zár készítője sem férte hozzá a megfelelő kulcs nélkül. Ezért nagyon biztos lehet a tárca tulajdonosa minden hivatlan betörés ellen.

Hanem egyet nem tud tárca titkai közül: azt, hogy mikor a bécsi iparos azt titkárja kezébe adta, két kulcsot adott át hozzá. Az egyik tartaléknak való azon esetre, ha a másik veszendőbe találna menni.

Ezt a második kulcsot megtartá magának a titkár.

S miután főnökének az a szokása volt, hogy napi élményei közül a legnevezetesebbeket lelke benyomásaival együtt fel szokta rendesen jegyezni: a titkár ez egyszerű módszer által úgy olvasott főnöke lelkében, mint ahogy a Dzirdzon méhkasok üvegfalán át olvasnak a kaptár lakosainak titkos művezetében.

Tehát Angyaldy úr, midőn egyedül maradt a zárt ajtók mögött, elővévé Harter Nándor írótarcaját, s a hozzávaló második kulccsal felnyitotta annak rejtélyes zárát, s tovább olvasott főnöke lelkében.

A felnyitott tárca Harter Nándor naplóját rejté magában.

Angyaldy jól ismerte már a járását. Eddig minden lap ismeretes volt már előtte, csak a legutolsó lehetett kíváncsi.

— — — — —
„Ma ismét egy nehéz nap múlt el rólam.

Úgy hiszem, hogy szerencsésen múlt el.

Sokan azt hiszik, hogy ez olyan könnyű helyzet.

Az akrobata hercules hozzá van szokva, hogy felvegyen a vállára két embert, azok megint négy embert, meg legfölül egy pár gyermeket; az akrobata mosolyogva sétál fel s alá az emberpiramissal; de én tudom, hogy ő mindennap azzal a

gondolattal kezd mutatványához: meglehet, hogy ma megszakadok a játékban; meglehet, hogy ma rám zuhannak a vállamon állók, s vagy magamat, vagy magukat ütik agyon.

Ez az én sorsom is, aki egy egész emberpiramidot hordtam a vállamon.

Milyen könnyebbülten érzem magamat, hogy azt letehettem valahára.

Úgy hiszem, nem egyhamar fogok ez erőművészeti mutatvánnyal fellépni, s akik leszállhattak vállaimról, szintén gratulálhatnak magukban, hogy ismét az édes földet érzik lábaik alatt.

A provizórium inaugurálva van, s bennünket nyugalomba helyez.

Meg van oldva a gordiusi csomó.

Azt hiszem, a legvitézebb tábornok is jobb szeret a karszékekben ülni, mint lóháton.

Nincs rosszabb kedélyállapot, mint midőn a helyzet, melybe jutottunk, arra kényszerít bennünket lenni, amik nem vagyunk.

Mikor ütközetben voltam, minden ágyúlövés borzalommal töltött el: de azt bevallani, hogy félek, lehetetlen volt; nem volt bátorságom elismerni, hogy nincsen bátorságom. Megjártam a vérpad lépcsőit és a börtönt; mindenüvé az vitt, hogy sohasem volt bátorságom a hátam mögött jövőknek azt mondani: no, már én tovább nem megyek. Most megint azt az utat láttam magam előtt, melyet már egyszer így végigfutottam; láttam, hogy megint lépésről lépésre elvisz magával az az emberpiramid, akit vállamon tartok, az ágyúkhöz, a vérpadhoz, a börtönhöz, és nekem megint nem lesz bátorságom azt mondani: én már tovább nem megyek; bevallom, hogy le kell roskadnom, s azután nevéssen rajtam, akinek tetszik.

A véletlen segítségemre jött.

Az erőszak elállta utamat.

Soha jobbkor!

Most úgy végeztem, mint egy hős! Egy levele sem hiányzik babéraitmnak.

A mai nap remeklésem napja volt.

Úgy álltam a nép között, mint egy bálvány. Az arcoknak világot kölcsönöztem, mint a nap.

Merész voltam és elhatározott, dacoltam magával a hatalommal.

A vértés kapitány különben jó ismerősöm, s tegnapelőttről tudósított, hogy csak délután fog megérkezhetni csapatjával; addig mindent elvégezhetek.

Szavát tartotta.

A szeles fiatalság nélkül a legszebb rendben mehetett volna végbe az egész ünnepélyes tény; így majd elrontottak mindent.

Mikor a vértéseket láttam szemközt jönni az utcán, szinte kiestem szerepemből.

Fiam, az a haszontalan semmirekellő, kétszer is megszegyénített. Először a vakmerőségével, másodsor a cinikus otrombaságával.

Pedig a közönség úgy figyeli meg a nevezetes emberek fiának magaviseletét, mint annak tejmérlegét, hogy mint gondolkoznak az apák, mikor otthon magukra vannak.

Há a fiú léha, azt mondják: ebbe a tejbbe szappanlevet kevert a *gazda*.

És még hozzá öelötte szégyenített meg!

Aki előtt mindig fényes, mindig délceg akarok maradni; akire gondolok, mikor a rivalgó nép előtt állok, és sorompóba hívom az erőszakot; akiért hírhedett akarok lenni, hogy nevetem el ne feledhesse, hogy bánkódva gondoljon rám, és sóhajtson vissza hozzám.

De milyen csodálatos is most nekem ez a nő.

Két évig éltünk együtt, és akkor elváltunk engesztelhetlen gyűlölség miatt.

Még vallást is változtattunk. Csakhogy egymástól menekülhessünk.

És amint elváltam tőle, őrzöngök utána!

De hát csoda-e az?

Hisz ez egy egészen más asszony, mint akit én bírtam.

Két év alatt egyszer sem láttam őt nevetni.

És óh, milyen szépen tud e nő kacagni. Csak most hallom nevetni, mikor már a másé.

Hisz akkor, míg az enyém volt, még szép sem volt.

És most mily észvesztő, mily varázsló alak.

Hisz én ezeket a szemeket nem láttam soha.

Míg az enyim volt, írtóztam, ha arra kellett gondolnom, hogy abba a házba kell mennem, hol egy földél alatt lakom vele: és most a gyönyör ellepi szívemet, ha azt hallom, hogy ő is abba a városba érkezett, ahol én vagyok; s ha egy helyen találkozunk, ahonnan csak távolról is megláthat, ifjúvá születni érzem magamat, kinek oldalomnál léte életunottá tett; a minap egy eltépett kesztyűjét aranyokkal váltottam magamhoz attól, aki a földről felvette, s míg enyém volt a kéz és minden, borzadtam érintésétől.

De hisz ez asszony egész más, mint aki volt. Vidám, kedélyes, ragyogó; csupa szív, csupa érzés. Minden szava harmónia most, és minden pillantása ígélet.

És minő férj mellett?

Nem is férfi, nem is ember — egy majom. Ha valaha egy szolgálómat kérte volna meg, azt sem adtam volna hozzá.

Mondják, hogy gazdag; de én nem hiszem. Úzérkedik, s kétséges vállalatai vannak.

Csak számokról és üzletekről lehet vele beszélni.

Ha valami ördögi jellem volna, érteném. Az asszonyokra ez hat.

De egy közönséges, mindennapi lény; aminőnek darabját két fókabőrért veszik az asszonyok Lappóniában, ahol három férj tesz egy emberszámot.

Mi előnye van hát neki fölöttem?

Fölöttem, ki most is délceg férfi vagyok a negyvenesben; vagyonom úrrá tesz; hírem az ország ismeri; dicsőítenek, felmagasztalnak!

Elhanyagoltam én e nőt, míg az enyém volt?

Jó. Tehát vissza fogom őt hódítani.

Az a rossz fiú pedig utazni fog menni minél előbb.

És most sietek. Az est itt ne találjon. Népem nagyszerű ovációhoz készül, amiből sajnos összeütközés támadhatna a hatalom közegeivel, ami rám nézve nagyon kellemetlen volna.

Titkárom el fog helyettem intézni mindent. Ő igen hí emberem.

Szerencse, hogy a jó sors magunkforma embereknek adott ilyen alkalmas kezeket és lábakat, kik helyettünk végzik a dolgot csekély tiszteletdíjukért.”

— — — — —
Itt végződött a lap.

Az alkalmas kezek és lábak embere nevetett; csak némán, de kacagásra nyílt ajkakkal. Azután bezárta az íróládát, eltette helyére, s azután tollat hegyezett, és nekiült megírni a levelet — nem a kancellár őméltóságának, hanem Lemming Malvina úrhölgynek.

Ez volt a neve ama bizonyos asszonyságnak.

EGY AZ APRÓ EMBEREK KÖZÜL

Három nap múlva e gyűlés után már olyan csendesség volt a mi kis városunk utcáin, hogy azt is eseménynek lehetett nevezni, ha egy kisleány ment végig az utcán nemzetiszínű szalagos pártával a fején.

Az igaz, hogy csinos kisleány. Karcsú, sugár termete alig tizennégy éves kort árul el; nyílt, gyermeteg arca maga is gyermeknek vallja még, piros, egészséges arc, tündöklő haj-nalkaszínű kék szemekkel, finom kis mosolygó szájjal, melynek szegleteiben dévaj hamiskodás leselkedik, s tiszta derült homlokkal, mely az ártatlanság írástalan lapját tárja elé.

A fiatal lánykának minden mozdulata oly könnyű, oly ruganyos, hogy a kisváros hosszú utcáján végiglépdel anélkül, hogy topánkája leghegyét is besározná; pedig, mint elhíhetjük, novemberben ezen utcán nagy művészet kell hozzá, hogy a sárból kiálló köveket úgy ki tudja valaki lábhegygel válogatni, hogy lábtyűit ne kompromittálja. És amellet oly szerény, oly óvatos, hogy ruhája szegélyének legkisebb fölemelésével sem ad alkalmat a mellette locstató fiatal kísérőnek szép lábaiból egyebet láthatni, mint éppen csak e szép lábakat.

A fiatal kísérő, Harter Elemér, ki esernyőt tartva kaszmatol a szép kisleány mellett, s természetesen, végig udvarol neki az utcán, ami kisvárosban szokás.

Az előrebocsátott pár után azonban nyomban következik a mama.

Majd annak az alakját később írjuk le, mert most nagyon sokat ad hozzá az ezergombos gyöngyösi mente, amit akkor oly délcegen viseltek az éltebb asszonyok.

— Ugyan kérem, ne tartsa fölém azt az esernyőt! — szól a kisleány kísérelőjéhez; — először, mert úgysem esik most az eső, másodsor, mert ha esnék, mind a nyakamba csorogna róla a víz.

— Ezt csak azért mondja, hogy ne járjak önhöz olyan közel. No, hiszen ne búsuljon, nemsokára elég messze leszek innen.

— Tán bizony kiköltöznek falura?

— Apám oda megy, de engem még messzebb küld. Én megyek Angliába.

— Tud ön angolul?

— Tudok bifszteket enni. Egyéb feladatomban nem leszek.

— Lássan, én tudok angolul; pedig sohase jutok el Londonba.

— Hja, ön! Ha én annyi tudománnyal bírnék, mint ön: régen követési attasé volnék valahol.

— No, az bizony lehetne így is!

— Így is? Köszönöm a bókot.

— Hát ne jöjjön hozzám olyan közel, ha bókjaimtól fél.

— Ki tehet arról, ha a szűnyog szeret a gyertyába repülni.

— No, hanem az igen következetes eljárás önnek a papájától, hogy miután a jövő farsangot elrontotta, (tudja, el van átkozva, aki bálba megy e szomorú esztendőben) — hát legalább a táncosokat is kiküldi az országból.

— Jól van, ezt megmondom neki.

— Bánom is én. Én még attól sem félek, akitől önök mind félnek; nembogy attól félnek, akitől még ön sem fél.

Elemér úrfi nem tehetett róla, de bizony nevetett ezen a szón.

— Mit hozzak önnek, ha hazajövök Angliából?

— Igazán akar nekem valamit hozni? Hát tudja mit? Hozzon nekem — valami tiltott könyvet.

— Tiltott könyvet? — kérde Elemér.

— No igen, valami olyan könyvet, amit nem szabad árulni, amiben olyan igazságokat mondogatnak a nagyoknak, amit azok nem szeretnek meghallani.

— Vagy úgy?

— No igen, hiszen érti ön azt. Valami ilyen veszedelmes könyvet, vagy valami olyan képet vagy írást, amiért az embert, ha megkapják nála a vámnál, hát becsukják.

— Köszönöm a megbízást! Hozok.

— Nem, nem! csak tréfáltam. Nem nekem való az. El sem olvasnám. De ha már csakugyan akar ön nekünk valamit hozni a külföldről, hozzon nekünk — egy kis jó hírt.

Ezen aztán megakadt a társalgás.

Egy kis jó hírt — a külföldről. Olyan keresett, olyan várva várt dolog volt ez: egy kis jó hír!

No, most már ez is kiment a divatból. Nem kerestetik.

— Szabad lesz nagysádtoknál búcsúlatogatásomat tennem délután? — kérde Elemér, midőn a hölgyek lakásának ajtajáig értek.

— Nem, nem. — Sietett anyját megelőzni a kisleány.

— Semmi szükségem sincs ma délután önre. A ma esteli tánchoz való ruhámat kell elkészítenem; magam vagyok a szobaleányom, s nem szeretem, ha a szobaleányom látogatásokat fogad el, mikor a ruhámat kell vasalnia. Majd elmondhatja ön a táncestélyen, amit akar. Adieu!

Azzal beröppent az ajtóból, könnyeden, mint egy zerge, aki szökellve jár, mert lépni még nehezeze esik.

Elemér úrfi pedig homlokára nyomta árvalányhajas süvegét, s előre lógó fejjel ment vissza azon az úton, amelyen idáig jött, és gondolt magában ilyenformát:

— Nem fogsz te kisleány arra az estélyre elmenni, amelyre készülsz: s nem foglak én téged látni talán soha ez életben.

— — — — —

— Vízit van odabenn — sűgá a cseléd a hazaérkezőknek, amint a konyhába léptek. (Mert kisvárosi lakásoknál szabályszerűen a konyhán keresztül van a bejárás.)

— Kicsoda?

— Dánváryné.

— Jaj! — monda az asszonyság.

A kisasszony pedig semmit sem szólott, hanem menekült a hátulsó szobába.

— Itt kínozza már a ténsurat egy óra óta; — monda a cseléd; az ezóta megöszült vele.

Dánváryné asszonyság, ki odabenn várt az érkezőkre, azzal a speciális tulajdonnal bírt, hogy mindent tudott, ami a városban történik, és amit nem tudott, annak addig járt utána, míg meg nem tudta.

Különben optikai feltűnésére nézve nagy helyet foglalt el a világban mind termetével, mind krinolinjával, s ami helyet el nem foglalhatott belőle, azt igyekezett kitelhető messzeségben pézsmazzal eltölteni; különben a legdebreceniebb főkötő volt a fején.

— Csakhogy jössz már, édes kedves! — sipáskolt a tisztelt delnő, amint Világosiné az ajtón belépett, s azzal a két asszonyság összecsókolódott, erősen ügyelve, hogy a mindenféle rezgő tűikkel egymás szeméit ki ne szúrják. — Már legalább egy órája ülök itten, rátok várva és lopva kedves férjednek a drága idejét; ami ugyan nekem csak egy percnak tetszik oly kellemes társalgásban (megjegyzendő, hogy sohasem engedett mást szóhoz jutni), de neki, tudom, hogy oly drága minden pillanata, oly terhes hivatalban, kivált most, hogy az egész vármegye pere, irománya mind az ő vállán maradt, úgyszólván most ő maga egyedül az egész vármegye. A közgyűlés azt határozta, hogy a levéltárnok helyén maradjon. Most minden hajdúval ön rendelkezik, ugyebár?

— Nem. A kormánybiztos — felelt Világosi.

— Ah, a kormánybiztos, és szót fogadnak neki?

Elismerik? Nem dobják oda a szemé közé, ha valamit parancsol? Jaj, ha én férfi volnék! No hiszen, ha miránk asszonyokra volna bízva az ország sorsa, tudom istenem, hogy meggyűlne a baja velünk a kormánynak. — De hát a férfiak, azok nagyon is szelídek. Olyan nagy heccem volt, de olyan nagy heccem éppen ma az én Gyurkámmal otthon: amiatt, hogy a ma esteli bálra való meghívásra mit válaszoljunk. Tudod, édesem, éppen azért jöttem hozzátok, hogy hát ti mit szóltok hozzá? A kormánybiztos ma estére bált ad, ugyanabban a meggyeteremben, ahonnan a megyét éppen most kikergette; a város és vármegye minden notabilitása kapott tőle meghívókat. Hallom, hogy igen sokan visszaküldték. Férfjem is kapott, azaz hogy egész családjunkra szól. No, én afőlött nagyon sokat veszekedtem Gyurival: „Mit gondolsz, Gyuri te, hogy én ma ott táncoljak, ahol múlt héten még a szózatot segítettém énekelni, hogy én a kormánybiztos feleségének pukedlizzak?” De a Gyuri, amilyen tyutyi-mutyi ember, csak azt vitatta, hogy nehéz az ilyen nagy embernek a meghívását visszautasítani, s aztán utoljára is azzal nem kötelezte le az ember neki testét-lelkét, ha egy csésze fagyaltját elfogyasztotta. De hát mármost mit szóltok ti ehhez: megy az ember, vagy nem megy az ember?

— Mondtam már, kedves komámasszony — szólt Világosi — hogy minden ember azt cselekszi, amit legjobbnak lát.

— No, csak ne szóljon, kedves koma, én a Jusztikámtól akarom megtudni, hogy mi az ő véleménye. Ebben nekünk asszonyoknak van a leghelyesebb tapintatunk.

— Én azt mondom neked — felelt Világosiné —, hogy „ti” fogadjátok el a meghívást, és menjetek el.

— Hiszen te nem is mondhatsz mást, igazad van. A komám még a vármegye házában van, neki helyben kell maradni. Nektek lehetetlen a kormánybiztossal ujjat húzni. Aztán meg akinek olyan szép serdülő lyánkája van, mint az én kis kereszt-

leányom, annak bizony minden alkalmat meg kell ragadni, hogy azt a világnak bemutathassa. De bizony van is vele mit dicsekedni. No, nem a természetéről szólok, mert azt az Isten adta neki, hanem azokról az ő szép tehetségeiről, amiket csakugyan maga szorgalmával tökéletesített. Hiszen, galambom, ez egy csodagyerek! A vista elzongoráz egy egész opera-partitúrát, a legnehezebbet; mikor táncol, minden ember csak őtet nézi: mert ahhoz fogható bájt és kellemet már éppen csak a tündéreknél lehet képzelni, de valósággal azoknál sincs már több. És még lelkemadta, mikor a gimnasztikába járt, még ott is valamennyi férfigyerek elől elnyerte a jutalmat; az ember azt hinné, hogy mindjárt eltörik, mikor ránéz, olyan karcsú, s úgy tudta forgatni a legnehezebb ólombuzogányt, hogy egy férfisuhanc sem jobban; még azt mondják, a rapérral is tud bánni! Hát még a sok nyelvismeret! Németül, franciául, angolul beszél. No, az szép lesz, azt mondják, hogy egy angol is lesz a mai bálban, no, az csak Ilonkával fog társalogni az egész városban, senki mással. Hanem titeket is magasztalás illet érte, hogy olyan jó nevelést adatok neki. Nem kíméltetek tőle semmi költséget; kedves komám éjt, napot egygét tett, hogy megkereshesse a sok tanítómesterre való költséget: az bizony tinektek is nagy dicsőségtekre válik. Magatoktól megszuggor-gattatok, elvonulva éltetek, de most már meg is van a ti örö-mötök benne. — De hol van az én kedves körösztleányom? Ah, bizonyosan a ma esteli bálhoz való öltözékét készíti; mert tudja ám az egész város, mit mondok, az egész vármegye, hogy az én kis tündéri körösztleányom amilyen elegánsul lép ki a világ elé, azt az eleganciát mind maga saját kezével varrja és vasalja; nem vár szabótól, cifra mosónétól semmit. Így van jól. Úgy neveltétek, hogy ha szegény ember veszi el, kész gazdasszonyt kap benne, ha úr veszi el, elegáns úrnőt talál benne, akivel ugyan felléphet a világban. Add át neki, kedvesem, ezt az egypár csókot. Isten áldjon meg benneteket! Csókollak ezerszer. Pá, kedves. Jó étvágyat kívánok. Tehát, kedves

komám uram, azt tanácsolja, hogy fogadjuk el a meghívást a mai komisszáriusi bálba?

— Én nem tanácsoltam semmit! A feleségem mondta.

— No, alázatos szolgálja, én már megyek, otthon el nem tudják gondolni, hova maradtam, de mikor ilyen kedves társaságban olyan hirtelen eltelik az embernek az ideje. Csókolak mindnyájukat százezerszer, milliomszor.

Végre csakugyan elment.

A férj és feleség, mikor egyedül maradtak, egy ideig némán néztek egymás szeme közé, aztán egymás karjába borultak — és sírtak.

Miért?

Azt ők jól tudták.

Olyan becsületes, jó arc volt mind a kettő. Nem szépség, de jó arc. Az a szép gyermek csak arról tanúskodik, hogy szülei nagyon szerették egymást.

Mikor letörlék könnyeiket, a férj azt kérde nejtől:

— Tudod, miért volt ma itt ez az asszony?

— Azért, hogy megtudja előkészületeinkből, vajon véglegesen lemondta-e te megyei hivatalodról.

— És amint lemondtam róla, az ő férje fog sietni üresen hagyott székembe leülni.

— Azért mondtam neki, hogy ők csak fogadják el a kormánybiztos meghívását.

— Most már hallgasd meg, kedvesem, mit végeztem én a kormánybiztosnál.

A nő leült a pamlagra, s férjét odaölelte maga mellé.

— A kormánybiztos igen nyájasan fogadott; elmondá, hogy miért hívatott: amit én előre tudtam. Hogy mennyire szüksége lesz rám mind neki, mind a közönségnek, hogy ezen a fontos állomáson megmaradjak, melynek tizenkét év óta minden részletét kiismertem. Mondtam neki, hogy tizenhat év óta vagyok ott. Engem még az alkotmányos, régi világ hívott oda, s a később jövők csak ott hagytak, mert szükségük

volt rám; az újra átaludt rövid alkotmányos nyáréjálom ismét népszavazattal erősített meg benne, hanem most már elhagyom e helyet, és nem maradok meg rajta. Kérdezte tőlem, miért nem akarok hivatalomban maradni most, midőn mégis magyar provizórium van, holott hivatalt viseltem a német provizórium alatt? Azt feleltem neki: akkor szolgáltam, mert nem kérték a nemzet beleegyezését az erőszak rendszerébe; most azonban aki szolgálni fog, beleegyeznek abba, amit nemzete ellen tesz; s itt nincs aztán indifferens helyzet. Akkor csak a magam akarata rendelkezett velem, hogy ott legyek-e, vagy ne legyek, most a nemzet akarata az, hogy távozzam, s én a nemzetnek engedelmesskedem. Erre biztatni kezdett, hogy ne féljek semmi üldözéstől, ha az ultrák bántanáknak, ő védelmezni fog, a hengegést majd rendreutasítja. Ez a szó keserűvé tett. — Azt mondtam neki, hogy hiszek oly időt bekövetkezni, amidőn ő nem lesz azon a helyen, ahol most van, s akkor én ismét visszafogok térni. — Azt hittem, e szóért ki fog űzni. Ellenkezőleg. Mikor oly vakmerő gorombaságot mondtam neki, megfogta kezemet: kért, hogy ne nehezteljek, elhalmozott dicséretekkel; azt mondá, hogy minden ember, az összes ügyvédi kar mellett szól, és unszolja őt, hogy helyemen maradásra bírjon, mert értelmes, szorgalmas, pontos embernek tartanak, mert nem zsarolom az ügyfeleket; azoknak érdekében maradnak, akik szeretnek és becsülnek. — Szinte megingatott. Végül azonban nyomatékkal azt is előhozta, hogy a leköszönt főispán úr, Harter Nándor kiválóan ajánlott neki engemet. Ez határozott. — „Most már semmi esetre sem fogok hivatalomban maradni, uram!” — Jól mondtam-e?

Válasz helyett a nő keblére ölelé férjét, és égő arcát arcához szorította. Miért égett az olyan nagyon? . . .

— Most tehát, édes feleségem, arról van szó, hogy újra kell kezdenünk az életet. Mondtam ugyan, de magam nem hittem, hogy egy jobb idő fog jönni, mely a mostani áldozato-

kért megfizet. Nem mondom, hogy megjutalmaz, csak azt, hogy visszahelyez abba, amit elvett. Én nem várok arra. Én ha elmegyek, úgy elmegyek, hogy vissza nem jövök. Jól vagyok lakva a nagy és kicsiny urak kegyelmével. Keresek olyan pályát, ahol nem kell könyörögnöm senkitől, csak egy Istentől: tőle sem mást, csak esőt és napfényt. Megyek földművelőnek. Itt van a Tisza mellett egy bérbeadandó jószág, melyet a gazdasági felszereléssel együtt kivehetünk. Ami kis megtakarított pénzünk van, az az előleges bérletre s a szükséges beruházásokra elég. Te tudod, hogy becsülettel megszolgált fillérekből gyűlt az össze, lehetetlen, hogy Isten áldása ne kövesse. Mit szólsz ezekhez, édes feleségem? Még nem kötöttem meg semmit, még nem oldottam fel semmit. Holnapig gondolkozhatunk rajta.

A nő letörlé könnyeit, s igyekezett hangjának nyugalmat adni.

— Minden úgy van jól, ahogy te elintézted. Én nyugodtan megyek veled mindenüvé.

— Rólad meg voltam győződve. De hát szegény Ilonkám? Most tárult vona fel előtte a világ, s most egyszerre be kell azt zárnom előtte. Vége lesz mindennek, amiben oly gonddal neveltettük eddig. Következik az egyhangú pusztai élet. Ránézve temető az, ahová velünk jön.

— Szegény gyermek. Ma a táncpróbáról Harter fia kísérté haza, mert esett az eső; a mai táncvigalom előkészületeiről beszéltek. Ha valamiért örülök, hogy az elmarad, úgy ez az, hogy ezzel a fiúval nem fog találkozni többé. Most báli öltözkét készíti szegény. Jer át hozzá velem, ha te mondd meg neki, talán nem esik majd olyan neheze.

Az apa és anya átmentek a konyhán túli benyílóba, mely a gyermekek szobája volt.

Még egy kisfiúk is volt, hatéves — és süketnéma.

Amint benyitotta Világosiné az ajtót, Ilonkát egy széken ülve találta, ölében kis öccsét tartva.

A szegény kis néma gyermek bámész figyelemmel nézett fel nénje arcába, míg a lányka ujjbeszédével betűket mutogatott neki.

— Te nem készülsz a mai bálba? — kérde tőle anyja.

— Óh, ma úgy szeretnék nem menni sehová. Nézd, megint rájött Lacikára a szokott baja; megint mindenütt kísérteteket lát; megint fut, sír és reszket fényes nappal is, hát még éjjel, mikor sötét lesz. Látod, nem nyugszik meg másképp, csak ha ölembe veszem, s aztán ujjbeszédem elmondom előtte a miatyánkot, mikor odaérünk, hogy „Ne vigy minket a kísértetbe” akkor megnyugszik, és mosolyogni kezd; hanem nem bírja megtartani fejében az imádságot, s mikor el akarja mondani magában, s aztán olyan helyre jut, amit elfelejtett, kétségbe esve.

És azzal Ilonka elkezdé ujjbetűkkel, ami a némák beszéde, folytatni a gyermek előtt az ima sorait; a gyermek utána csinálta kis kezeivel az ujjbetűket, gyorsan ment az kettőjüknek, mint a játék; s egyszer aztán a gyermek arcáról eltűnt a félelem s kifejezés, kiderült sápadt tekintete, s hálától ragyogva simult oda testvére arcához, átölelve nyakát karjaival.

— Szegény Lacikám! Mit fogsz csinálni az éjjel, ha rossz nénédet nem találod magad mellett? Rossz nénéd táncolni meggy, s téged itt hagyó sírni reggelig. A te rossz nénéd.

És azzal testvérkéjét odaölelte kebléhez, és megcsókolt. Csak úgy hullottak könnyei a gyermek szőke fürtjeire. Pedig szép kislány volt, mint egy angyal, csakhogy nem tudott olyan szépen szólni, mint ahogy azok tudnak.

Az apa odalépett hozzájuk. Az anyja nem tudott szólni.

— Kedves leányom! Tehát nem bánod, ha ma nem megyünk a táncvigalomba?

A tekintet, mellyel a leány atyjára nézett, s annak kezét ajkaihoz vonta, megfelelt a kérdésre. Most az apa többet is mert mondani leányának.

— Hát ahhoz mit szólnál, kedves leánykám, ha azt mondanám, hogy végképpen itt hagyjuk ezt a várost? Elmegyünk valamerre falura vagy pusztára; és ezentúl falusi gazdák leszünk.

Ilonka ennél a szónál felugrott helyéről, megragadta atya kezét, összecsókolta azt, s aztán ismét föltekintett arcára, mintha azt kérdezné, hogy nem tréfál-e.

— Igazán falura megyünk? Valamennyien? És örökre ott maradunk? Óh, kedves atyám, milyen jó lesz ott nekünk.

A szegény kis néma szerette volna megtudni, hogy néni-kéje minek örül olyan nagyon. Ilonka sietett is neki azt megmagyarázni, de most már nem a hosszadalmas ujjbeszéddel, hanem azzal a saját gyorsírásszatával a némáknak, amin azok olyan sebesen tudnak egymás közt társalogni. Mutogatá neki, hogy elmennek messze-messze kocsin ülve, ostorpattogással; azután oly helyre fognak menni, ahol nagy szarvú tehenek, birkák, tyúkók lesznek; ahol eteni való kis galambok, házi-nyulak lesznek; ahol lesz kis kert, amibe virágokat fognak ültetni, gyomlálni, öntözni, gyümölcsöt fáról leszedni; lesznek nagy szénaboglyák, amikben kedvükre lehet henteregni, és nagy-nagy térségek, amiken szabadon lehet majd futkározni.

A kis néma mindezt megértette. Hogyan értette meg? Ez olyan titok, amit csak azok értenek meg, akik ezt tanulmányozzák; s amint nénje e némabeszédet folytatta, úgy derült fel utána lassankint, utoljára még kacagott is azzal a zűrzavaros nevetéssel, amivel a némák szokták örömeiket kifejezni. Kacagott, és nénjét is kényszerítette vele kacagni.

A férj és nő egymás kezét szorítva állt e jelenet előtt. Az Isten mégis szeret minket.

Világosi mindjárt ebéd után megírta lemondását, s nem is vitte azt személyesen, hanem csak borítékban küldte el a kormánybiztosnak.

Ezzel betette háta mögött az ajtót.

Őt nem fogják többet a kegyelt személyek közt emlegetni.

Kicsiny ember volt; csekély esemény ez. Elmúlása nem fog őrít hagyni sem a társadalomban, sem a közigazgatásban. Majd elfeledik könnyen.

Hanem egy család tragédiájában ez a kezdőjelenet, s ki tudja, mi lesz még ennek a vége?

A nagy emberek, ha nagyot buknak is, annál nagyobb lesz a hírük vele; az apró embereket ki veendi számba?

Azok jönnek és elmúlnak. Erősen vagy gyáván viselik magukat, mindegy az; ha valaki jó- és balsorsukat feljegyezte, ha erényeiket, ha szerencsétlenségeiket számba vette, azt mondják rá: „Poéta volt, nem kell neki hinni.”

Másnap a lemondott levéltárnok családja megkezdte a ki-költözést a bérelt pusztára. Eladták zongorát, a cifra bútort és selyemruhát, ahogy vette valaki.

Harmadnap annak a kövér asszonyságnak a férje már benn ült az elhagyott levéltárnoki hivatalban.

És negyednap a tisztelt közönség olyan barátságosan látogatta az új levéltárnokot a maga ügyes-bajos dolgában, mintha mindig ott lett volna.

A királyi biztosi bál is megtartatott a mondott estén. Úgy tudom, hogy reggelig táncoltak benne. Másnap ugyan minden ember, aki ott táncolt, sietett kimagyarázni ismerőseinek a kényszerítő körülményeket, amik miatt kénytelen volt ott táncolni, hanem azért mégis csak táncolt.

A Z Á S P I S

Hogy mi az az áspis?

Én bizony magam sem tudom így egyszóval megmondani. Valami népies mitológiai személy.

Hanem, aki nem restelli ezt a fejezetet végigolvasni, az majd megtudja velem együtt, hogy mi az az áspis.

— — — — —

Világosiék istenhozádot mondtak a városnak, s kimentek a bérlett pusztára gazdálkodni.

Gazdálkodni? Hisz az igen egyszerű dolog. Bizony nem szentírás az. Minden ember érthet hozzá. Abból áll az egész mesterség, hogy az ember engedi a füvet nőni, s mikor megérett, akkor lekasálja.

Hanem akik azután hozzáfognak, hogy ezt az együgyű mesterséget megpróbálják, nem kell nekik egy esztendő, hogy elismerjék, hogy ez a világon a legnagyobb tudomány, a legbizonytalanabb tudomány, amiből minden évben újra le kell tenni az egzáment.

Világosi annyival volt bölcsebb a mindennapi embereknél, hogy ő már előre elismerte e stúdium nehézségeit, s hogy kellő készültséggel kezdhesen hozzá, előre bevásárolta az illetékes szaktudósok idevágó munkálatait; megvette a Mezőgazdaság Könyvé-t, előfizetett a szaklapokra, könyv nélkül megtanulta a gazdasági vegytant: hány százalék fehérnye képződik a televényes agyagban? Hány font szénának felel meg egy mázsza

burgonya? Nekifeküdt az állatgyógytannak; megolvasta a legszebb értekezéseket a váltógazdaság felől, s hozatott magának 160 szemet adó múmiabúzáát, hatsoros árpát, veres mályvamagot, még gyapotmagot is, aminek akkor nagy jövődjéje ígérkezett az amerikai polgárháború miatt.

Hanem az mind kárbavesztett dolog.

A mezei gazdaságot nem könyvből tanulják.

Tanítja azt a zimankós jégesőtől kezdve az utolsó földtúrú ürgéig minden és mindennap, és azért mindennap meg kell fizetni a tandíjt.

A legelső tudomány pedig, amit a mezei gazda végig-tanulmányoz — a cselédség.

Hajh, ha az ember szolgálattevő segédkezek nélkül ellehetne, milyen sokáig élne a világon!

Isteni eszme a demokrácia, hanem a hozzávaló anyag szerfölött emberi.

Nem is beszélek arról, hogy a pusztát, meg a rajta levő épületeket milyen karban adta át a korábbi bérlő Világosiéknak.

Senkinek sem mondanék vele semmi újságot, ha elkezdéném felsorolni, hogy a kiköltözött bérlő egy falbavert szeget nem hagyott a szobában, egy lakható szobát az egész épületben; egy ép kályhát, egy nyitható kilincset, egy zárható kulcsot, egy meszelt falat még emlegetni való ritkaságképpen sem. A kertben pedig sem egy virágot, sem egy benn feledt káposztatorzsát, sem egy levágatlan ribiszkebokrot. Az istállók és szántóvető műszerek inventáriumáról elég annyit mondanom, hogy azok a földesúr által két esztendei haszonbér-hátralékban foglaltattak le és hagyattak hátra. Úgy hiszem, mindenki érteni fogja, hogy milyenek voltak.

Térjünk át egyenesen a cselédségre.

A pusztá körös-körül egynapi járó földre volt minden piaccal bíró várostól és minden néven nevezhető iskolától.

Lakosait, mint Robinsont a szigetre, úgy hajigálta ide

mindenféle zivatar, mely restellte elnyelni a hajótörötteket. Szemenszedett népek voltak, akiknek csak éppen azért volt itten maradásuk, mert másutt már sehol sem szívelték meg őket.

A számadó juhász ezelőtt egy évvel került ki a börtönből, ahová azért csukták be, mert felgyújtotta az előbbeni gazdájának a juhaklát; azt meg azért gyújtotta fel, mert a gazdája nagyon firtatta, hogy hol van hát azoknak a birkáknak a bőre, amik állítólag mételyben elhullottak; csakhogy azt felelhesse rá, hogy elégték a padláson.

A béresgazda nem volna rossz ember, amíg nem iszik; hanem mikor egyszer egy pohár bort bekapott, akkor nincs az az élő teremtés, aki megállhasson előtte; beleköt az édesapjába is, s aki őt úgy meg nem veri, hogy nem tud mozdulni többet, azt bizonyosan ő veri meg úgy, hogy nem tud mozdulni. Ez is kiülte emiatt a vármegye börtönét számtalan ízekben.

A kocsinak az a nevezetes szép tulajdonsága van, hogy amint felnyitja a száját, azon kezdi, hogy káromkodik. Nem is tudja megindítani a beszédet anélkül; ez az exordium. Az aztán neki mindegy, hogy kivel beszél: a juhászskutyával vagy a házigazdával; s még amellet az az eredetiség is megvan benne, hogy a pipa sohasem szakad ki a szájából: azzal alszik el, azzal horkol, azzal ébred. Kétszer magára gyújtotta az istállót emiatt, jó szerencse, hogy idején eloltották mindig.

Azután jön a kisbéres. Ez jó gyerek volna, csakhogy átkozott lusta és nagyehető. Míg jól nem lakott, addig *nem tud* dolgozni, ha pedig jóllakott, akkor *nem szeret*. Mihelyt a sarkában nincsenek, mindjárt összedugja a két kezét, s ha mindig nem hajszolja a gazda, azon veszi észre, hogy már megint alszik valami boglya tövében. Úrnak született a gazember, s aztán itt kiadja magát parasztlegénynek. Éjszaka aztán annál jobban ébren van: de nem tollat fosztani, hanem a konyhaszorgáló körül kuktáskodni. Mindig a konyhában ténferkedik, ahol semmi dolga.

A konyhaszolgáló végre, egy pirosposzsgás, gömbölyű hajadon, hátul egyetlen csapba font hajjal, télen-nyáron egyformán vállig feltúrt céklaveres karokkal, jó cseléd volna különben, dolgos, szorgalmas, csakhogy egy kanál zsirt nem lehet rábizni, hogy el ne dugja felét. Meglopja az embert, amíg ránéz; meglopja a fejésnél, a köpülésnél, a mosásnál: és mind ezt azért teszi, mert a kisbéresnek olyan átkozott jó étvágya van, s a kisbéres neki olyan igen kedves embere.

Hanem hát ez volna a legkisebb baj. Amit egy ember megeszik, az még utóljára is koldussá nem teszi a gazdát; hanem amellet irtóztató nyelves! Ha megered nála az ékesenszólás, olyan, mint a gyöngytyúk; mentül jobban kergetik, annál jobban kerepel. Az ember bámulja benne a természet tökélyét. Hogyan lehet ily folytonosságát a válogatott műszavakból alkotott konstrukcióknak órákig fenntartani, minden előre való gondolkodás nélkül? Óh, ezek nem készült beszédek, nem előre kigondolt frázisok, önkényt jön az mind és egymás után, mint a záportól támadt zuhatag, követ, sarat és szemetet hömpölyögtetve magával. Ketten-hárman ellene fordulhatnak, kiáll mindannyinak, és rekedtté perli őket; kocsisné, juhászné, béresné pocsékká válnak előtte, s az előbbeni bérlő felesége, a szegény jámbor zsidóasszony, tökéletesen elvesztette a hangját a vele folytatott mindennapi duettben.

És azután mindennek tetejébe van a kocsisnak, juhásznak, béresgazdának még egy csoport kisebb-nagyobb gyereke is; akik mind igen kedves apró emberek, csakhogy éppen olyan hazudozó, torkoskodó, veszekedő, ablaktörő, gyufával játszó, káromkodó, gyümölcslopó, dologkerülő és házpusztító gazemberek, mint az apjaik.

A legelső találkozásnál a konyhában sietett magát bemutatni Böske: ez volt az érdeemes szakácsné neve. Világosiéknak természetesen mindent magukkal kellett hozniok, ami a megélhetéshez szükséges, mert az előbbi bérlő még csak egy forgácsot sem hagyott ott, amivel tüzet gyújtsanak. Világosiné,

mint igen rendes asszonyosság, ki még a városban megszokta, hogy minden kanál zsírt számba kell venni, mert különben nem bírtak volna csekély jövedelmükből még félre is tenni, most is azon kezdte, hogy a háznál talált szakácsnénak mindent darabonkint keze alá adott, s tudatta vele, hogy az ő szokása szerint mindent ő maga vagy a kisasszony fognak kiadni az élestárból, és hogy a férficselédek onnan belülről fognak élelmeztetni; mindenkinek eleget kell kapni, de mindennek el is kell tartani a kiszámított időig.

— Jól van, jól — felelt rá vissza Böske. — Hallottam én azt már máskor is, más asszonytól is. Mintha az olyan könnyen menne! Hogy én minden kanál lisztért, minden pundurka tepertőért, minden gyűszűre való ecetért szaladjak a nagyasszonyomhoz meg kisasszonyomhoz. Tudom, hogy majd ráunnak hamarább, mint én; egy hét sem telik bele. Nem lopom én el senkinek semmijét; egy gombostűi feje kevés, annyit sem loptam el soha életemben. Ha zsákszámba úgy heverne a konyhában az arany, mint a krumpli, rá sem néznék. Velem ugyan ki lehet jönni. Csak azt mondom, hogy ne bántsanak, csak azt mondom, hogy méregbe ne hozzanak, mert ha egyszer aztán méregbe hoznak, akkor áspis vagyok, valóságos áspis! Tudja, nagyasszonyom, kisasszonyom, mi az az áspis? No hát! Különben olyan vagyok, mint a bárány; madarat lehet velem fogatni, mikor jó kedvem van. De ha kivesznek a sodróból, akkor áspis vagyok!

Világosiné nem felelt rá semmit. Nagy stúdiuma volt már neki az ilyenekben. Látta, hogy a cseléd szorgalmas, hasznavehető, dolgoz; hogy nyelvez, azt tapasztalta, s hogy szeret a maga kezére gazdálkodni, azt sejtette. Nem tett aztán vele semmit; csak a legnagyobb pontossággal mindig kiadott neki idején mindent. Böskének sohasem volt alkalmja a nagyasszonyát gúnyolhatni azzal, hogy egy délelelőtt tízszer felkeltse a munkájától egy kis benn felejtett sóért, vajért, tejért; mindent kezébe adtak, mielőtt kérte volna.

És sohasem állt vele senki szóba. Nem kérdeztek tőle soha annyit sem, hogy jó idő van-e, rossz idő van-e odakinn. Megmondták neki, mit csináljon, s azontúl nem volt semmi diskurzus.

Hasztalan volt hozzá való kedve, nem lehetett senkibe belekötni.

Böskének ez nagyon fúrta az oldalát. A másik asszonyával már korán reggel elkezdhette a veszekedést, s este is úgy váltak el, hogy hol az dugta ki a fejét az ajtón, hol ő dugta be a fejét az ajtón egymásnak az utolsó szót elmondani. Itt se első, se utolsó szó nem volt soha. Asszony, férj, kisasszony úgy látszott tudni mind a maga dolgát, hogy szavukat nem lehetett hallani.

— Úgy segéljen, ha az a kis néma nem volna a háznál, az sem volna, akivel az ember egy szót beszéljen — monda Böske, mikor néha-néha megsokallta már a nagy hallgatást.

A kis néma gyereket szerette nagyon; az egész délutánokat elüldögélt a konyhaajtóban, s eljátszogatott magában egy falóval meg egy fataligával. Böske egész délután beszélt hozzá szakadatlanul; azt hitte, hogy ez mind legjobban hallgat arra.

Az úrnak és a kisasszonynak kevés dolga volt még most. Ilonkát az anyja készakarva nem eresztette a konyhába; az odabenn az asszonyokkal együtt font vagy varrt, és foldozta a szakadozott ruhákat. A zongorát eladták. Az úr pedig tanulmányozta gazdasági könyveit.

Ősz végén vették át a bérletet, a mezei munka szünetelt; legfeljebb az után lehetett látni, hogy a takarmánykészlettel gazdálkodva bánjanak, a birkának, igásmarhának gondját viseljék. Még virágmagokat vetni is korán lett volna cserepekbe. Előttük állt még az egész rengeteg hosszú tél.

Délutánonkint Ilonka összegyűjté a sok vásott cselédgyereket, s azzal vesződött, hogy megtanítsa őket írni, olvasni.

Persze, az ágyúból kilőni valók mindjárt sárkányt csináltak az írni való papírosból, s a kapott irónnal hét orrú embere-

ket pingáltak végig a ház falára; s ha Ilonka szigorúan akarta őket fogni, a szeme közé nevettek és szétszaladtak, s messziről csúfolódtak feléje; pedig almát ísígért nekik, ha jól tanulnak; jól pedig nem tanultak, s ekként csak Ilonkára haragudtak, hogy miért nem kapnak almát.

Ami a férficselédeket illeti, azoknak legkevésbé volt terhükre, hogy gazda van a háznál. Ez nem tette azt, amit a másik, hogy mindennap megmérje öllel, hogy mennyi széna fogyott el a kazalból, hogy a juhpadlás tetejére felkószáljon a bőrtöket megszámlálni, s minden reggel korán felkeljen azért veszekedni, hogy az éjjel meglopták. Azért persze minden éjjel meglopták. Ezt is csak minden éjjel meglopják; de legalább nem jár utána, s nem rontja vele sem a maga egészségét, sem a mások füle dobját.

A béres lop a kocsisénak, a kocsis lop a juhásznénak, a juhász lop magamagának, a szakácsné meglopja valamennyit a kisbéresnek; s a kisbéres — az jó ember, az nem lop egyebet csak a napot.

S ezen normális állapotban telik szépen az idő, és ürül a hombár, míg egyszer megint jön az új év, aztán meg az új búza, s újra kezdődik a jámbor gazdálkodás.

Hanem azért, ha úgy in thesi minden ember egészen rendes és természetes dolognak tartja is azt, hogy lopni csak kell: mégis konkrét esetekben aligha tudja azt helyeselni, hogy valaki, aki mástól is lophat, miért lop éppen ő tőle. Az ily esmben aztán az emberek lelkiismeretesek szoktak lenni.

Mert ha a Böske a Marci számára lelopja a kéményből a füstölt oldalast, arra mi gondja a kocsisnak, a juhásznak, az öregbéresnek? De ha a Böske a kocsisnak, a juhásznak és az öregbéresnek feltálat babcuspájzról lopja le ugyanazt a füstölt oldalast, azt már keresztyén embernek nem lehet szó nélkül eltúrni.

Egy ilyen babcuspájz-füstöltoldalast elcsípése miatti per zavarta fel egy szép adventi csütörtök napon az új gazdák

nyugalmát; ez prózai egy dolog ugyan regénybe való tárgynak, de mikor a jámbor gazdák életében oly gyakoriak az ilyféle katasztrófák. Mikor délben a tálalás ideje eljött, csak jön ám mind a három az ámbitusra, és hozza a maga paszulyos tálát a két kezében; a beltartalom érintetlen állapotban, a fakanál közepébe szúrva.

— Hívják ki a nagyasszonyt!

Világosiné kijött az ámbitusra.

— Mi baj?

— Itt a cuspájz! — szólt a kocsis, s letevé eléje a malomkőasztalra a tálát, a pipa akkor is a szájából meredt előre.

Hasonlóul cselekvék a béres is, fején tartva kalapját haragosan.

És a juhász hasonlóképpen, ki azután egyúttal a magyarázatát is előadá e jelenetnek; odamutatván a tál közepén szégyenkedő egy darab csontra.

— Hát ennek a sertvésnek csak oldalbordája volt, és húsa nem volt?

— Hát kutyák vagyunk mink, akiket csontokkal traktálnak, vagy mi? — tódítá ki az öregbéres.

A kocsis nem szólt semmit, csak káromkodott.

A kérdéses maradványai egy magát a közjóért feláldozott sertvésnek valóban nagyon közel voltak ahhoz az állapothoz, melyben hasonló őslényi gerinceket a múzeumba szokás relegálni.

Hanem hát erről a nagyasszony nem tehetett, mert ő azokat szokott izomrostanyag-burkolataikkal adta ki a szakácsnőnek, s nem utasította azt, hogy e csontokat a tudós doktor urak számára ily módon preparálja.

A szegény nagyvárosi delnő, ki soha életében ily hangokat nem hallott, csak hüledezett e goromba támadásokra; ellene három durva férficseléd egyszerre, s még a negyedik, a pofók Marci is odasertenkedett a folyosó oszlopa mellé, mint ingerens e szörnyű igényperbe, melyben pedig világosan az ő javára

történt a csődtömeg elsikkasztása; de ő már csak a vigyorgó pofáját s a paszulyos tálat merete kidugni az oszlop mellől. Ennyi mérges, rosszakaratú arccal, ily világos igaztalansággal szemben csakugyan nem jól érezte magát Világosiné. Jó volna ilyenkor, ha egy úr volna a háznál, de a jámbor Világosi nem az. Ő jobban fél a cselédeitől, mint azok őtőle, s ha lármát hall az udvaron, még beljebb megy a házba, hogy ne hallja.

Annyit mert rebegni a szorongatott nő, hogy hiszen ő kiadta az ételhez való húst, ahogy illik; erről a szakácsnének kell valamit tudni.

No iszen, csak ez kellett még, hogy a zivatar tökéletes felhőszakadássá váljék a feje fölött!

Böske csak leste, hogy lesz-e bátorsága asszonyának az ő evikciójára apellálni. Amint meghallá, hogy róla van szó, odaugrott a tűzhelytől, megvetette a lábát a konyhaküszöbben, s rágyújtott a maga tehetsége szerint. Olyan jól esett neki, hogy egyszer valahára már széteregetheti régóta gyűjtögetett rakétáit; hogy megmutathatja asszonyának, mi hát az az áspis.

— Micsoda? — kezdé rá csípőre tett kezekkel. — Én dugtam el valamit? Én loptam el valamit? Én ettem meg a cselédek húsát mind, ugye? Nem maga ad ki az asszony mindent? Nem maga darabolja szét egyenkint? Nem kijön hússzor egy délelőtt belenézni a tűzhelyen a fazekakba? Aztán mégis a szakácsnő a tolvaj? Én vagyok tolvaj? Én? Ne merje azt nekem mondani senki, mert mindjárt keresztülmegyek a lelkén! Keresztül megyek a . . .

De már azt nem mondhatta meg, hogy min megy még keresztül, mert abban a percben úgy ragadta meg hátulról valaki, hogy mint tíz harapófógó mélyedtek bele az ujjai Böske kövér karjaiba, s úgy röpíté keresztül az a valaki a konyhaajtóból az ámbitusra Böskét, hogy amint röptiben egyet fordult, még azután is ment-ment hátrafelé, nem maga jószántából, s addig ment, míg a sarkaival megakadt az esővízfógó szapuló-

teknőben, s abba azután egész természetével végigfeküdt, összecsapván feje fölött az esővíz hullámai.

Az a valaki pedig nem volt más, mint a kisasszony.

Amint behallatszott a szobába az otromba lárma, melylyel anyját megrohanták, hirtelen kifutott, és éppen jókor érkezett, hogy Böskének egy erőteljes kifejezését tetteg bevégezze.

Nem lehetett ám ráismerni.

A szemei forogtak, arca égett, szemöldökei össze voltak húzva, a haja göndören repkedett feje körül, ajkai szét voltak nyitva, az összeszorított fogsort láttatva és a két keze pofozásra görbült ujjakkal, mint a vadmacskánál.

Rettenetes szép volt.

A három férfi úgy megijedt erre a jelenetre, hogy mindegyikbe belefagyott a bátorság.

— Hát a te kalapod hol van, mikor az anyámmal beszélsz? — szólt a kisasszony a hozzá legközelebb álló öregbéreshez. Hanem az öregbéresnek már nem volt ideje megmondani, hogy hol a kalapja, mert abban a percben úgy kirepült a kalap a fejéből, hogy a kútágas tetején szállt le.

— Hát ez a pipa mi? — szólt a kisasszony a kocsisnak, csakhogy már akkor az a pipa sem volt pipa, mert a kocsis szájából kirántva, úgy csapatott a téglához, hogy ezermilliom darabra szakadt.

De már ekkor a juhász nem várta, hogy rákerüljön a sor, hanem iramodott, amerre világot látott, s ott az oszlop mellől megugró Marcival úgy csapta össze a homlokát, hogy majd kicserélték az orraikat.

Ilonka kisasszony pedig kiállva az ámbitus szegélyére, ezt a buzdító utasítást küldé utána a megfutamlott hadnak.

— Ha én még egyszer meghallom, hogy valaki az anyámmal gorombáskodik, fogok egy botot, s úgy összetöröm a hátán, hogy megemleget róla! Az ételét ma mindenki

elvigye, holnap maga főzhet. Akinék nem tetszik a szegődés, itt az újév: mehet!

Nem hallották azok azt már!

Hanem azalatt Böske is kikecmegett a szapulóteknőből, s mint egykor Nurredin szultán a kád vízből felmerülve, egészen új világot látott maga körül.

Még beszélni is elfelejtett.

Ez nem az a világ, amelyet ő itt hagyott. Ez nem az a kisasszony, aki őt harisnyát kötni tanította vasárnaponkint; s amit beszélnek, az nem magyarul van.

— Te pedig eltakarodol a háztól rögtön! — kiálta rá Ilonka. Mert, ha az anyám szeme elé mersz még egyszer lépni, kikaparom a szemedet, kitépem a nyelvedet, összetörlek, mint ezt a darab fát. (Az a darab fa pedig a kocsis pipaszára volt, ami a kezében maradt).

Böske valamit akart mondani, de nem maradt rá ideje.

— Pusztulj előlem; egy szót se szólj! Most én vagyok az áspis. És ezután mindig én leszek az áspis! S majd én mutatom meg neked, hogy mi az az áspis.

De látta azt már Böske: azt is látta, hogy ha már a többiek elmenekültek a csatatérről, neki sem lesz tanácsos tovább ott maradni. A kisasszony nagyon nézegetett a cirokseprű után, ami a szögletbe volt támasztva. Azért csak eloldalgott az udvarról: félszemmél mindig hátrafelé ügyelve, hogy nem ütik-e már a búbját azzal a cirokseprűvel.

Bizony Marci lovagiassága nem terjedt annyira, hogy választottjának e nehéz harcában segítségére siessen. Az felhasalt a kazal tetejére, onnan nézve a végkimenetelt.

Azután Ilonka bevonta magával édesanyját a folyosóról.

Világosiné zokogott. Úgy ölelte meg gyermekét. Talán öröm volt e zokogásban? Hogy hát mégis van „úr” a háznál.

— Igen, de nincs szakácsnő!

Ezt az észrevételt Világosi tette, ki a szobaajtóból csendes nézője volt e jelenetnek. A szakácsnét még sem kellett volna végképp elkergetni.

— Ne félj, apám — ellátom én a konyhát magam. Nem kell nekem több leánycseléd. Úgy sincs egyéb dolgom. Csak ti menjetek be, s üljetek le az asztalhoz; nem lesz semmi hátramaradás.

Azzal leerőltetve apját, anyját, maga konyhakötényt kötött, nekiállt a rántásnak, s olyan hamar elkészült az ebéddel, mintha mindig azt tanulta volna.

— Hiszen olyan kevés kell nekünk — biztatá atyját, midőn maga felhordta az ételeket; — nem is érdemes érte szakácsnét tartani.

Ebéd után mikor kérdezték tőle, hogy dehát ki fogja a szennyes tányérokat elmosogatni: ő már régen át is esett rajta.

Van már „úr” is, „jó cseléd” is a háznál.

Csak azon aggódott még Világosi, hogy az ilyen bánásért a cselédek bosszút fognak állni; az a juhász már egy gazdáját felgyújtotta.

— Majd megmutatjuk nekik, hogy bírunk velök! — biztatá atyját Ilonka.

Az a „mink” pedig senki sem lehetett más, mint egyedül ő maga.

De megtette, amit ígért. Amint beesteledett, vállára vette gyöngyösi mentéjét, zsebébe dugta a kétcsövű pisztolyt, s elindult körüljárni az udvart és szerűskertet; a kutyáknak kenyeret adott; a kaput becsukatta; benézett minden istállóba: el vannak-e látva ökrök, lovak, birkák aljazóval? Nem pipáznak-e a széna között? Benyitott a cselédházakba, hogy a tüzet eloltották-e a tűzhelyeken? Otthon van-e minden lélek? Reggel három órakor ismét körüljárt; olyan csendesen ment ki, hogy apját, anyját fel nem költé; s ha éjjel az ebek nagyon ugattak az udvaron, kiment; ha idegen volt, akire

az ebek ugattak, kikérdezte: mi járatban van. Néha éppen egy-egy kőborló szegénylegény volt az. Attól sem ijedt meg. Leültette a folyosón, hozott neki kenyeret, szalonnát meg bort. Nem bántotta senki, mert látták, hogy nem fél senkitől.

Egyszer jó télen, mikor a házőrző ebek nagy vonítására kiment az udvarra, egy nagy hegyes fülű idegen kutyát látott meg az udvaron, mely elől a házi ebek mind az ajtó mögé vonultak.

— Takarodol innen! — kiáltá rá a nagy ebre, s meghajigálta hólapdával. Az morogva sompolygott el az udvarról, átszökve a magas sárfalon. Csak másnap hallotta meg Ilonka a juhásztól, hogy az az idegen kutya egy nagy farkas volt. Megtiltotta a cselédeknek, hogy ezt szüleinek megmondják, mert különben nem eresztenék ki többet éjjel az udvarra. Pedig hisz a farkasnak is tudnia kell azt, hogy ő az *áspis*, azért szaladt el előle.

És hát ez nagyon jó volt mindnyájukra nézve. A cselédek az napságtól fogva mintha ki lettek volna cserélve. A lusta dologhoz látott, a részeges vigyázott a száján bemenőre, a káromkodó a száján kijövőre; sőt még az is megtörtént, hogy Pista kocsis elhagyta a széna körüli dohányzást, mióta a kisasszony azt ígérte neki, hogy ha még egyszer meglátja a boglya körül pipával dolgozni, kilövi a szájából a pipát pisztollyal.

— Mert megteszi az, ha egyszer megígéri, mert az valóságos *áspis*.

Azt tán mondani sem kell, hogy aki leghamarább megtért, az Böske volt; a katasztrófa után való reggel visszafordult a házhoz, s háttal lépvén be az ajtón így kezdé:

— Itt a hátam, Ilonka kisasszony! Üssön rá annyit, amennyit nekem szánt, csak el ne kergessen. Kapnék én helyet jobbat is, de mikor én magát úgy szeretem, ahogy senkit se szeretek a világon. Nem tudom én, miért, de már nagyon szeretem. Fogadjon vissza; soha többet egy rossz szavamat

nem hallja se maga, se a nagyasszony; inkább ha veszekedő kedvemben leszek, majd kitöltöm a Marcin. Nem is lopok el többet egy körömfeketényt sem; megvallom, hogy eddig tettem; a Marciért tettem, de nem lopok többet a zsványznak egy babszemet sem. No, ne haragudjék a kisasszony! Adja ide a kezét, azt a szép kezét!

Ilonkának meglágyult a szíve. Odanyújtotta kezét Böskének, s megszorította vele annak kerges tenyerét.

De Böske még meg is akarta csókolni a kezét. Azt pedig Ilonka nem engedte.

— No, nem engedem. Nekem nem szokás kezet csókolni. Én még leány vagyok.

De Böske azért is kezet akart csókolni, de Ilonka azért sem engedte, s felemelte magasra a kezeit, s Böske minden erejével sem bírta azokat lehúzni magához.

— Ejnye, de erős kezei vannak, kisasszony! Nem hiába fogott meg tegnap olyan erősen. Nézze, még most is itt mind a tíz ujjának a helye a karomon.

Biz az ott volt: mind a tíz ujj helye, gyönyörű kék foltokban.

— Jól van, Böske, visszafogadlak — szólta Ilonka. — Hanem jegyezd meg magadnak, hogy most már én vagyok az áspis. Nem te vagy az áspis, hanem én vagyok az. Az is maradok. Hát ahhoz tartsa magát minden ember.

Böske azt mondta rá, hogy az is a világ rendi.

A többi cseléd is megmaradt újévkor. Az öregbércs kinyilatkoztatá, hogy most már egészen rendben megy a gazdaság; minden ember tudja, hogy ki mihez tartsa magát; „mert hát az kell, hogy az ember vagy szóljon, vagy beszéljen, vagy mit csináljon.”

Az az „ember” pedig Ilonka volt.

AZ AZ EMBER, AKI HŰ, MINT A KUTYA

Sokszor használják ezt a szót „kutya” emberek szidalmazására. Pedig a kutya igen hű és igen okos állat; a nevelés fog rajta, jó tulajdonait szereti kifejtteni; saját érdekeit alá tudja rendelni kenyéradója szeszélyének; házat őriz, ellenséget űz, vadat fürkészh, a meglőttet elhossa, nem eszi meg: ezek mind olyan tulajdonok, amiket egy emberben is nagyon kellene becsülni.

Hanem már egyszer az ember olyan arisztokrata, hogy nem szereti, ha kutyanak nevezik. Oroszlánnak, sasnak szereti magát neveztetni, de azért megorrol, ha azt mondják felőle, hogy kutya.

Egy hű kutya.

Még így sem tetszik.

Vajon mit gondol egy hű kutya magában, mikor azon töri a fejét, hogy a gazda számára valami vadat lövésre hozzon?

Vajon nem így filozofál-e magában: annak a vadnak csontja is van; a csontot a gazdám meg nem eszi, az nekem jut?

Én nem mondom apodiktice, hogy ezt gondolja; nem akartam vele megbántani senkit; de tegyük fel, hogy hátha ezt gondolja.

Angyaldy úr annyit már tudott, hogy van egy nemes vad: igazi paradicsommadár, akire gazdája vadászik. Valaha az ő kalitkájából repült ki, s most bánja, hogy jobban gondját

nem viselte. De nagy az erdő, melyben e vadra lesni kell, s ritkán jó lövésre.

Harter Nándor ott kinn duzzog a falujában, valahol a Tisza mellett; elvált neje pedig, mióta egy üzleti férfiúhoz ment nőül, elhagyta a kisvárost, fenn lakik Bécsben, s csak nagy ünnepélyek alkalmával jár le ragyogni egykori provinciális ismerősei közé.

Így ők nagyon nehezen és nagyon ritkán találkozhatnak össze.

Hacsak Harter Nándor is fel nem költöznék Bécsbe.

Arra azonban legkisebb elfogadható oka sincsen. S egy olyan magyar főúrtól, mint ő, ha Bécsbe megy lakni, bizony számon kérik, hogy mivel foglalatoskodott ottan; s nem igen hisznek el mindenféle mentséget.

Nálunk olyan rettenetes zsarnok a közvélemény.

No, de a zsarnok közvélemény ellen még lehet rebellálni, és sok sikerrel; de van egy nagyobb baj annál.

Harter Nándor igen nagy úr — birtoka terjedelmére nézve, hanem amelletten igen rossz gazda. Sohasem számol, s maga sem veszi észre, hogy váltóadósságai mennyire meg-
rövidítik évi jövedelmét.

Amelletten az egyetlen örökös, Elemér úrfi, szintén igen rossz gazda, igen jó adósságcsináló és blazírt, cinikus úrfi.

Mikor az apja legközelebb elexpediálta Olaszországba, leginkább azért, hogy ne legyen a szeme előtt, búcsú helyett ilyenforma tanácsot adott neki az útra:

— És aztán amíg odajársz, okosan viseld magad. Bolondságra, eszem-izsom pajtásokra ne költs. Leányok után ne bolondulj, mert arra ráérsz. Adósságokat pedig könnyelműen ne csinálj, mert ha megtudom, elfogom a havi pénzedet.

Elemér úrfi aztán megfordítá a mondatot, s ugyanegy kézszorítás alatt így adá azt apjának vissza:

— És mármost én is arra kérlek, hogy amíg odajárok, okosan viseld magad. Bolondságra, eszem-izsom kortesekre

ne költs. Asszonyok után már ne bolondulj, mert onnan már elkéstel. Adósságokat pedig könnyelműen ne csinálj, mert ha megtudom, hogy anyai örökségemet költöd – szekvesztrumot adatok.

Ezzel a szóval váltak el egymástól.

S Elemér úrfinak elég hidegvére van meg is tenni azt, amivel tréfálózott.

Tehát Bécsben lakásról szó sem lehetett egynél több ok miatt.

Hanem a két távol között esik Pest. Az már alkalmas hely volna.

De hogy kerüljön vad és vadász Pestre, ahol sem az egyiknek, sem a másiknak legkisebb tennivalója sincsen?

Ez a megoldandó feladat.

Hogy miért töri a fejét a feladat megoldásán oly igen nagyon az ő urának hű szolgája: azt tudni nem lehet. — Én gyanítom, s meglehet, hogy a történet végén mások is lesznek, kik gyanúmat osztani fogják.

Azonban hozzáfogott hűségesen a hajtáshoz.

Már akkor olyan ostromállapotféle volt az országban. Nem egészen Pulver und Blei, hanem csak Blei ohne Pulver.

Ez az ólom különösen kijutott a hírlapoknak.

Annálfogva a „disznószívű” szerkesztő hírébe jutott az olyan újságíró, aki kiadni mert egy olyan cikket, amely a legújabb kormányi kinevezéseket bátorkodott bíráló alá venni.

S egy ilyen cikk valóban megjelent Angyaldy nevének világos aláírásával.

E neme a vakmerőségnek nem szokott megtorlatlan maradni.

Lefoglalás, becsukítás — vagy személyes összeszidatás.

Angyaldynak azonban volt elég méregkeverői tapintata, éppen csak annyi adagot használni ez aqua tofánából, amennyi az irányadó egyéniséget csak a legutóbbi módszer alkalmazására mérgesítse fel.

Célt ért.

Legrövidebb idő alatt stafétát kapott, hogy jöjjön fel azonnal Budapestre az *irányadó egyéniséghez*.

(Óh, isteni terminológiája az újabb kornak, mely szavakat adtál nyelvünkre, melyeket ha akarunk — értünk, ha nem akarunk, nem értünk!)

Tehát „ad audiendum”.

Angyaldy sietett engedelmeskedni a hívásnak.

Az irányadó egyéniség igen finom és tapintatteljes úr volt, s különösen az olyan emberek irányában, akik az újságokba szoktak írni, felülmúlhatatlan volt az udvarias-sága.

Ő ebben a zsánerben valóságos gourmand volt!

Nem ette meg őket nyersen, hanem előb szépen megfőzte, mustárral megkenegette, forró lével megabálta, ecetes pácban megpuhította, s csak mikor már jó porhanyók voltak, akkor ment nekik késsel, villával.

— Hát édes barátom — kezdé az irányadó egyéniség ismert nyájas modorával Angyaldyhoz a beszédet —, ön nincsen megelégedve a mostani kinevezésekkel. Önnek ezek az emberek nem tetszenek. Ön lojális alattvaló, remélem.

— Mindenesetre.

— Nem is kétségeskedem felőle. Most nincsenek is mások, csupán lojális alattvalók az országban. Tehát miután ön nincsen megelégedve a mostani kinevezésekkel, tehát mindenesetre jó tanácsokkal van tele a kormány számára, hogy kiket kellene tehát hivatalokra alkalmaznunk.

Erre a kérdésre az irányadó egyéniség csak kétféle választ várhatott: vagy egy humillime meghunyászkodót, vagy azt, hogy „bánja a magas mennykő”, akárkit tetszik kiválogatni, nekem egyik sem kell; vagy azt, hogy „nekem, kérem alássan, e tárgyban semmi további véleményem nincsen”. Akkor aztán lehet ötet tovább öntözgetni vagy édes, vagy savanyú lével, míg megporhanyul.

De mennyire meglepte az irányadó egyéniséget, midőn áldozata e kérdésre talpra állva, azt felelte:

— Igenis, vannak határozott nézeteim aziránt, hogy minő elveket kellene szem előtt tartani a kinevezéseknél; hol kellene keresni az alkalmas egyéniségeket. S e nézeteimet, ha méltóztatik engedni, körülményesen előadhatom.

E válasz annyira meglepte az irányadó egyéniséget, hogy széket mutatott a vallatottnak, s azt mondá neki: „Tessék leülni, kérem!”

Az a nyugalom, amellyel a fiatalember a kínált ülést egy oly rettenetes nagy hatalmú helyen elfoglalta, tanúsítja, hogy bízik magában, s nem veszi szarkazmusnak a nyájas megtiszteltetést.

Aki le mer ülni az Olimpon Jupiter előtt, az maga is legalábbis Apolló.

A kérdés pedig olyan, aminőket azzal szoktak végezni, hogy aki felelni tud rá: erit mihi magnus Apollo.

— Tehát hogyan kellene eljárunk a kinevezéseknél az ön bölcs belátása szerint? — szólta a főúr, megállva az ablak előtt s lábait szétvetve.

— Elő fogom adni nézeteimet; de kérem, tessék szintén helyet foglalni, és ne csak engemet ültetni le.

— Óh, köszönöm — volt az iróniás válasz. — Én még nőni akarok.

— Én pedig nem akarom, hogy amit beszélünk, az előszobában is meghallják — szólta Angyaldy fölkelve a székről.

— Azért ha méltóságodnak csak az a szándéka, hogy érintett cikkemért egy általános leszidásban részesítsen, tessék röviden elvégezni, és azután rendelkezni velem, hogy hova menjek, haza-e vagy máshová. Ha pedig azt kívánja, hogy valóban elmondjam, mit gondolok: akkor kegyeskedjék figyelmével megajándékozni.

— Óh, kérem, ne tessék haragba jönni! Inkább üjünk le hát szépen egymás mellé.

— Én azt hiszem — szólt egyenesen a tárgyra térve Angyaldy —, hogy a jelen irányadó körök nagyon tévednek, midőn a kormányzat szervezésénél éppen a legnépszerűtlenebb elemekre akarnak támaszkodni.

— De hát mi a tatárt csináljanak, ha a népszerű elem nem akarja magát ideadni, hogy rátámaszkodhassunk? Kormányzatra pedig szükség van, s azt alakítjuk a rosszból — ha nem kapjuk a jóból.

— Meg volt már kísértve?

— Ohohohó! Mindenütt. Egy esküdtet nem lehet megkapni! Egy éhenholt esküdtet, akinek hét gyermeke jutott a gyékényre: még se jó hozzánk.

— Hiszen az a hiba, hogy alulról kezdték a kísérletet, az éhenholtakon. Azok kitaranak. Felülről kellett volna kezdeni. Azokon, kik ragyognak. Mi nyereség van egy nyomorulttal, akit az ínség hajt a keresethez? Lenézik, s ott hagyják; de ha egy pártvezető indul meg, egy kitűnőség: az megzavarja az egész tábort, az magával visz és lódít.

— Okos beszéd. Más is rájött volna erre. De hát ki tud ezekhez hozzáférni? Ugyebár, erre azt feleli ön nekem: „Fogj magadnak törököt, ha kell!” De most mindjárt megfogom én „önt”. No, ne ijedjen meg, nem önt magát; nincs nekem firkászokra szükségem. Azokat szimpliciter becsukatom. Hanem mit szólna ön például ahhoz, ha azt mondanám önnek, hogy tehát én akarok egy népszerű celebris hazafit megkapni, aki senki más, mint önnek a principálisa, Harter Nándor.

Angyaldy nem érezte magát sarokba szorítva.

— Tessék megpróbálni!

— Igen könnyű ezt önnek felelni: tessék megpróbálni! mert tudja, hogy nem jöhetek össze vele; mert olyas bolondot nem tesz, amiért hivatalosan ideparancsolhassam; szüksége nincs rá, hogy kénytelenségből jöjjön hozzám; ha pedig barátságosan hívom ide, azt fogja rá felelni: hogy beteg, hogy a lába fáj, vagy ha nagyon jó kedvében kapom, még azt

üzni, hogy éppen annyi neki idejönni, mint nekem odamenni őhozzá. Úgy-e?

— És ha én azt mondom, hogy Harter Nándor minden barátságos hívás, minden hivatalos parancsolás nélkül is el fog ide jönni önkényt, maga jószántából?

— Talán ön eszközölné azt ki?

— Én.

— Van valami talizmánja hozzá?

— Azt én tudom.

— És mennyi idő alatt?

— Nyolc nap alatt.

— Nyolc nap alatt? No, megálljon egy kicsit! — Itt e szónál íróasztalához lépett az irányadó egyéniség, kivett annak fiókjából egy levelet, s odatartá azt Angyaldy elé.

— Ismeri ön ezt az írást?

— Jól ismerem. Harter Nándor írása.

— Olvassa el a tartalmát!

— Azt is ismerem. Az van benne, hogy köszöni a benne helyezett bizalmat, de gyöngélkedő egészsége nem engedi, hogy tavasznál hamarabb ily hosszú utat tehessen, akkor pedig fürdőkre kell mennie.

— No, és ön mégis azt hiszi, hogy nyolc nap alatt megváltozik?

— Nyolc nap alatt meg is gyógyul, itt is lesz, és tiszteletét fogja tenni.

— Ha ön meg tudja tenni azt az ezermesterséget, hogy Harter Nándor az én szobámba bekocogtasson nyolc nap alatt, akkor én önnek . . .

— Semmi jutalmat nem kérek.

— Nem is azt akartam mondani. Akkor én önnek elengedem a perbefogatást azon firka miatt.

— Óh, kérem — szólta nevetve Angyaldy —, még annyi remunerációt sem igénylek. Csak tessék rólam egész atyai szigorral gondoskodni. Én tudom, mit miért teszek. Hanem

arról jót állok, hogy Harter Nándor nyolc nap alatt itt lesz.

— Jól van. Most elmehet ön. De azt ne gondolja, hogy most már megmenekült. Mert ha velem tréfálni méltóztatott, nyolc nap múlva kegyeskedünk egymással számot vetni.

— Csupán egyet kérek. Ne méltóztassék ez ügybe ez idő alatt beavatkozni, különben én nem végezhetek.

★ ★ ★

Még nem telt el nyolc nap, már Harter Nándor fenn vala Pesten.

Titkára, kit sietett előre értesíteni jöveteléről, már szállásán várta a fogadóban.

Annak elmondta az indokokat, amik idejövetelét sietteték. Az irányadó körökkel szükséges érintkeznie, még pedig rögtön és múlhatatlanul. A Tisza és mellékfolyói fenyegetően megáradtak, a töltések veszélyeztetvék. Ez egy oly közügy, mely mellett minden pártszínezetet el kell felejteni. Itt rögtöni segélyre van szükség, s azt csak tetteges hatalom adhat; s ilyenkor bárminők legyenek is nézeteink a tetteges hatalom törvénytelen álláspontja felől, nem mulaszthatjuk el, hogy embertársaink iránt való tekintetből érintkezésbe ne tegyük magunkat vele. Azért sietve fel kell mennie a titkárnak a tetteges hatalom vezetőinél rendkívüli napon kihallgatást kérni Harter Nándor számára.

Angyaldy végezte a rábízottat. Sietett órát kérni a megjelenhetésre főnöke számára.

— Hm. Ön mennykő gyerek! — dicséré őt az irányadó egyéniség. — Csakugyan beváltotta szavát. S nem tudja, mi hozta ide a nemes urat?

— A Tisza öt nap óta nagyon árad; a töltés fenyegetve van.

— Hát ön hogy tudhatta ezt ezelőtt nyolc nappal?

Azt hitte, hogy most már igazán megfogta Angyaldyt.

Az pedig könnyű vérell felelt rá:

— Megéreztem messziről a vizet, mint Richard abbé.

— Nem szeretem a tréfát! Nekem szabad tréfálnom, de önnek nem. Feleljen egyenesen! Hogy tudta ön ma egy hete, hogy Harter Nándor emiatt fog idejönni?

— Tehát megmondom egyenesen. Én nem hiszem, hogy a Tisza miatt jött ide. Azt ő hieszteli egész eddig a küszöbig mindenkinek; de idebenn másról fog beszélni.

— Miről?

— Már arról szabad legyen méltóságod kegyes beleegyezésével legalázatosabban semmit sem tudnom.

— Ilyen emberre volna nekem szükségem, mint ön.

— Szolgálni fogok — amikor nem méltóztatik velem *parancsolni* . . .

Tehát mi hozta ide Harter Nándort?

★ ★ ★

Az elfogadási óra még aznap délutánra lőn meghatározva, s Harter Nándor a kitűzött időre, ha nem is elsőrendű díszruhájában, de mindenesetre fekete parádéba öltözve, megjelent az irányadó egyéniségnél titkára kíséretében, mely utóbbi az előszobában hátramaradt, s ott mulatta magát tetszése szerint a hivatalos rangtárssal egész kedélyesen.

Az értekezés öt egész óranegyedig tartott, s abból az előszobában nemigen hallhattak meg semmit: szokása levén az odabenn levő két notabilitásnak, hogy mikor beszélni kezd, nem törődik azzal, hogy a másik hallgat-e rá, vagy szintén beszél; s ekként egyszerre ketten szónokolván, az ilyen párbeszéd sem az ajtón ki nem vehető, sem betűkkel nem reprodukálható, ha csak mint egymás hegyébe írott palimpszeszt nem.

Midőn azonban ismét nyílt az ajtó, annyi kivehető volt, hogy az irányadó egyéniség igen nyájasan kísérte ki vendégét, míg az láthatólag fel volt hevülve.

— A viszontlátásig — volt az elébbi búcsúszava Harterhez, míg Angyaldynak annyit mondott bizalmas leereszkedéssel, hogy: „No, önnek is haza lehet már menni.” Ennek Angyaldyra nézve volt valami értelme.

— Vajon mit beszélhettek az öregek odabenn oly sokáig? — sугá kollégájának az irányadói titkár.

— Azt nem tudhatjuk — felelt Angyaldy okosan.

Hogy az irányadói titkár megtudhatta-e valaha, azt nem fürkésszük; hanem hogy Angyaldynak könnyű volt mindazt megtudni, azt a kettős kulcs története már előre sejteti velünk.

Harter Nándor pontos ember volt, minden napjáról számot adott magának: leírta élete nevezetesebb mozzanatait, minden emlékezetes élménye együtt volt található naplójában.

Angyaldynak csak egy olyan estét kellett ellesnie, melyben főnökét a kaszinói élvek lefoglalják, hogy titkainak ajtaját felnyissa, s olvassa a legutolsó lapokon — ami következik.

— — — — —
„A falusi magány nemhogy megmentene az ő emléké-
től, még jobban megtölti lelkemet vele. Nem láthatok egy
bokrot kertemben, egy virágot üvegházamban, hogy eszembe
ne jusson: ez az ő kedvence volt; itt láttam ülni, itt perleked-
tem vele. Miért nem tudtam akkor, hogy őt annyira szeretem?

Mikor szobáimon végigmegyek, azt hiszem, hogy neki
ott kell lenni valamelyikben; s ha körülöttem hallgat minden,
elbámulok rajta, hogy hát az ő szava hova lett innen. Pedig
egykor hogy gyűlöltem még hangját is.

Még az ajtót is bezártam, mely szobáinkból nyílt egymásba.

Most pedig hatvan mértföldnyi távolban vagyunk egy-
mástól, s mégis szüntelen nála lakom. Ha csak a felét e távol-
ságnak eltörölhetném! Ha csak egy városban lakhatnánk!
Ha csak láthatnók egymást!”

— — — — —
„Mi történt ma velem?

Ótöle kaptam levelet.

A borítékon megismertem vonásait. Egykor úgy borzadtam e vonásoktól, hogy mikor levelet küldött hozzám, ha távol jártam, napokig elhagytam heverni asztalomon felbontatlanul.

Most reszkettem, mint egy szerelmes poéta.

Sajátságos levél volt az: Malvina kérelemmel fordul hozzám.

És mit kér? Igen prózai dolgot.

És kinek a számára? A férje számára.

Fölkér, hogy nagy tekintélyemnél fogva vessem közbe magamat, hogy a kormányköröknél a magyarországi hadseregélelmezés egyik osztálya, melynek Pest a székhelye, adassék át Lemmingnek.

Nem bolond kívánság ez? Én hozzám intézve?

Lehet nekem erre egyebet felelnem, mint azt, hogy: „Asszonyom! Nekem semmi befolyásom a jelenlegi kormánynál, én gráciát vesztett személy vagyok. Aztán mi közöm nekem ahhoz, hogy miként élelmezik a katonákat? És legfőképp mit bánom én, Lemming úr sütteti-e nekik a prófuntot vagy más? Mi közöm nekem a kormányhoz, és mi közöm Lemming úrhoz, az ön férjéhez vagy Lemming úr feleségéhez, a tőlem elválasztott idegen asszonysághoz?”

Ez volna a legtermészetesebb válasz Malvina levelére.

És én nem ezt válaszoltam neki, hanem azt, hogy emlékezem a régi boldog napokra, s ez arany emlékekért megteszem azt a lépést, amit nem tennék meg a kerek föld minden dicsőségeért, s elmegyek Lemming mellett könyörögni.

Mert a gondolatnak háttere az, hogy ő Bécsből Pestre fog akkor lejönni, s a távolság csak felényi lesz azontúl közöttünk.

Nem a sors intézte-e ezt így? Nem a végzet hozta őt hozzám ismét közelebb?

Ma megtettem azt, amire kért.

Egy olyan lépést tettem miatta, mely nagyon síkos lejtőre vezet, ahol az ember egyet csúszik, könnyen úgy járhat, hogy meg nem áll, míg a lejtő aljáig nem ért.

Úrügyet találtam az irányadó köröket meglátogathatni, anélkül, hogy közeledést áruljak el. A vizek szokatlan áradása. A gyors segély szüksége.

Azután beszéltünk másról.

Mintha csak mellékesen jutott volna eszembe az a sok visszaélés, ami mindenfelé történik a kormány nevében, amiről persze nem tehet. Különösen a hadsereg élelmezési dolgában.

Az ember azt gondolná, mikor a hadi büdzsét olvassa, hogy a mi katonáink csupa kávéban és tokaji borban úsznak. Úsznak biz az élelmezési vállalkozók. Azonban én tudok egy igen becsületes embert, aki nem olyan, mint a többi, nekem nincs okom őt különösen szeretni, nem is barátkozhatom vele soha; mert hiszen ez azon ember, aki tőlem elvált nőmet feleségül vette. Én ezt az embert teljes joggal kerülöm a világban, de el kell ismernem, hogy megbízható ember, s így az állam érdekében ajánlhatom, hogy a pesti vállalat adassék az ő kezébe.

Hanem ezúttal nagyon megfogtak.

Azt vizionozta az én főúram, hogy ha olyan igen szívemen hordozom az államgazdászati jobb irányát, ám segítek rajta saját tehetségemmel is. Hiszen ha az alsótól a felsőig minden ember tisztakezű volna, akkor lehetetlen volna egynek megmaradni a sorban, aki csempész legyen; de ha csak egy csempész a sok közül, a többi az egész sorban mind utána menni kénytelen. Ha én Lemminget ajánlom, az ajánlat elfogadható; hanem akkor vállaljam el egyúttal az ellenőrködést is felette, fogadjam el azon magas kormányi hivatalt, mely e szakosztályt kezeli: legyen tanácsos.

Én egész méltósággal utasítottam vissza e kínálatot.

Ily fordulatot az én múltam meg nem enged.

Nem tudom, mi lehet az arcomban, ami gondolataimat elárulja.

A visszautasítás által csak újabb okot látszottam adni a rábeszéltetésre.

Olvasta volna tán szememből, hogy reszketek annál a gondolatnál, hogy most egyetlen fordulattal ott találjam magamat, ahol napról napra, folytonosan szemközt kell állnom azzal, akit oly vágyva óhajtok elérni; hogy nemcsak egy városban lakhatnám vele, de minden érdekének szálai ujjaimhoz lennének kötve: a férj, kit magának választott, az én kézcsókoló szolgám lenne; parancsaim végrehajtója; örök lekötelezettem, kit az önérdek lábaimhoz fűz.

Ez a gondolat engem elkábított. Magam sem tudom, miket beszéltem ottan. Rosszul védhettem magamat, mert mikor eljöttem, ez a szó hangzott utánam: „A vizszontlátásig!”

A nagy hazafi naplója folytatá:

„Igaz, hogy mindennek vége van már. Váratlan fordulatokra nem számíthatunk. A bevégzett tények ellenünk fordulnak egyenkint. Ha a haza nem tett magáért semmit, hát én hogyan tegyek a hazáért mindent?”

Hanem mégis nagy dolog az a közbecsülés.

Most e z e k mind vezérüknek tartanak.

Mit fognának mondani, ha elpártolnék tőlük?

Velem jönnének-e?

Hátha csatlakoznám, s egyedül hagynának? Senkinek a szemrehányásától nem félek annyira, mint Világosiétól.

Ez az ember azért látszik születve lenni, hogy mikor én valami kellemetlen dolgomat már jó mélyen eltemettem, akkor azt kivájja a sárból, s szépen fényesre csiszolva odahelyezze a világ elé.

Mikor most huszonegy éve elhagytam Marit, a szegény bohó leányt, aki mindent elhitt, amit fiatal emberek suttoznak fiatal leányoknak: azt hittem, vagy elhal bánatában, vagy

elbujdosik távol innen, s nem látom többet, nem beszél felőle senki többet; akkor ez az ember megszánta ezt a tőlem elhagyott leányt, és nőül vette. És nekem azontúl minden nyomon kellett találkoznom Marival, mint köztisztületben álló asszonszággal, ki engem egy tekintetere sem méltatott. És azt minden ember tudta azontúl, hogy ő férjét mennyire becsüli, és engem mennyire megvet; és én e tudat ellen hiába küzdöttem.

Azt hiszem, második nőmmeli szerencsétlenségemnek is ő volt az oka. Malvina megtudta előéletemet, s az hidegíté el irántam. Világosi pedig az az ember volt, aki felől azt beszélték, hogy mindenki becsüli, de neje legjobban.

Mikor a megyei tisztikar leköszönésére indítványt tettem, úgy szerettem volna, hogy ez az egy ember ott maradjon, ne jöjjön velem.

Hadd lehetett volna őt legalább egy napra megaláznom saját neje előtt. Hadd láthatta volna a különbséget köztem és közötté. Én a népszerűség nimbuszában, ez pedig a lenézetés kopott öltönyében, mely rongyos és piszkos ugyan, de felveszi, aki fázik, mert meleget tart.

És most én vegyem fel a „meleg” öltönyt, és engedjem a nimbuszt annak a másiknak?

Ha ez az egy ember nem volna a világon, tán könnyebben elhatároznám magamat valamire.

Úgy sem lesz már ebből az országból semmi.

De mégsem tehetem múltam miatt.

Átlátom, hogy vétek tőlem ily tetterőt, minő keblemben szunnyad, eltemetni; de látom, hogy kötelességem halva lenni. És tökéletesen halva is volnék, ha az a nő nem figyelmeztetne rá, hogy még álmodom.

Mindig ő róla álmodom.

És most itt volna az alkalom: megfogni az álmot, és azt mondani neki: ébren is kezemben vagy.

Esztelen képzelet!

Enyim volt. Eldobtam; nem kellett. Kiverem a fejemből mind őt, mind a rang fényes csábképeit.

Harter folytatni fogja az özvegy medve szomorú szerepét. Tél és rossz kedv van hozzá elég.”

— — — — —

Ez volt utolsó lapja a naplónak.

Angyaldy úgy látta, hogy a méregből még egy adag nem hatott egészen az elevenig.

Ismételjük az adagot erősebben.

Néhány nap múlva Pestről kapott levelet Harter az ismeretes kézvonásokkal.

Malvina köszönetet mondott neki szíves közbenjárásáért. Eddig is sikere volt már. Óhajtja e szívességet egykor meghálálhatni.

Együttal egypár fényképezett arcmását küldi emlékül; csak azért, mert ezek jobbak, mint aminőket otthon a provinciális fotográf a maga primitív szerszámaival készített. Hiszen ha egyéb viszony megszakadt is, a régi jó barátság fennállhat mindvégig az egymástól eltávozottak között.

Óh, azok bizony egészen más fényképek voltak, mint aminőket a vidéki kemikus a nap segélyével a papírosra égetett.

Az egyikén mint amazon volt levéve Malvina; lovon ülve, uszályos lovagköntösben, mely termete szépségét ki-tünteteté; a másikon otthonias pongyolában, fehér, hímzett, tapadó öltönyben, lebontott hajfürtökkel, karszékben ülve, és kezében maga is egy fotográfalbumot forgatva; a piciny papucsos lábacska egy bársonyszámolyra volt téve, s az áruló köntösszegély engedé láttatni a karcsú bokát.

A fényképalbum nyitott lapján egy arckép volt látható, felismerhetlen parányiségben.

Harter Nándor mohón keresé elő roppant nagyítóüvegét, mellyel térképeken szokta keresgélni az apró helységek neveit; s azt nézte vele, vajon kinek az arcképe lehet az, amire az a másik arckép függeszti a szemeit.

És csakugyan elhitette magával, hogy annak, bár nem lehet ugyan a képét tisztára kivenni, de a dolmánya gombjai meg a mentevetése egészen hasonlítanak ahhoz, ahogy ő valamikor levétette magát.

Ez ábrándteljes vizsgálódásaiból titkárának közbejötté zavarta fel.

Angyaldy úr ezúttal igen prózai dolgokkal jött főnökét háborgatni.

— Itt hever egypár levél, melyben lejárandó váltókra figyelmeztetnek tulajdonosaik, miket nem szándékuk tovább megújítani, miután más üzletben nagyobb haszonnal remélik forgathatni tőkéiket.

— Ugye? Most már nem vagyok nekik elég jó? Míg a hatalom kezemben volt, addig kínálva hozták, ha nem kértem is. Hiszen majd kínálkoznának még!

Angyaldy vállat vont. Van itt még más levél is elég.

Külföldre menekültek, külföldi lapok vezércikkezői sürgetik az elmaradt segílyt, aminek rég kiapadtak a kútforrásai.

— Különös! Hát nem lesz már ennek soha vége?

— Óh igen! Csak egy szóba kerül, s mindjárt vége lesz. Csak a címen kell egy szót igazítani, soh'se jönnek azok a levelek többet ide!

De még van hátra valami.

Egy csoport árjegyzék.

— Miféle árjegyzékek?

— Tetszik tudni. Olyan régi fajták.

Bizony azok még az elvált nagyságos asszony emlékei, miket becsületes selyem- és pipereárosok nem restelltek megtartogatni, s nagy idő múlva előkeresgélmi és prezentálni — az elvált férjnek.

Holmi közönséges ember az ilyen emlékeknél legalább is egy szelíd teringtettét szalasztana ki az ajkán, s tanácsot kérne a mennydörgős mennykőtől, hogy nem lehetne-e az ilyen

hitelezőket megütnie, akik akkor hozzák az ember feleségének a kontóit a nyakára, mikor az embernek a felesége már a más ember felesége. Hanem Harter Nándor ehelyett azt kérdezte, hogy „sok az az összeg?”

— Biz az megy egypár ezer forintra.

— Van-e pénztárunkban pénz?

— Ott mindig kell pénznek lenni. Hanem hogy erre való van-e, azt nem tudom.

— Kell erre valónak lenni. Váltsa ön be Malvina árjegyzékeit, mik azon időről keltek, amíg nőm volt.

De nagy bolondok lennének azok az üzerek, ha tévedésből egypár posztumusz árjegyzéket is nem törvényesítenének, miután ettől az úrtól olyan könnyű azt megkapni, Lemming úrtól pedig olyan nehéz.

Harter Nándor kiadta fiókjából az állampapírokat, mikel a felsorolt ügyeket rendbe lehetett szedni, s gondosan elzárta helyébe a két arcképet.

— — — — —

Három nap múlva a hivatalos lap hozta Harter Nándor tanácsosi kineveztetését. A laikusok összecsapták a kezeiket, amaz ismeretes klubban pedig kezdtek kettőt tenni egy ellen, mikor Harter Nándorra fogadtak a tigris vetélytársa ellenében.

AZ ASSZONYSÁG ÉS AZ ASSZONY

Egy hónap múlva már együtt vagyunk Pesten.

Lemmingeket már ismerik a társaskörök.

Malvina a legtöbbször emlegetett delnő. Ragyogó szépség. Mindenki bámulja. Messziről sugárzik az arcáról az a bizonyos fény, amiről a nők boldogságát fel lehet ismerni.

Míg ez a nő egy olyan férj tulajdona volt, aki maga fénylett, tündökölt, senki sem vette észre: akár a holdat, mikor sötét felével áll felénk; és most mindenkit vonz maga után, ki azon bizonyos holdkórosságra hajlandó, amit egy delejes hölgyarc idéz elő; mint a hold, mikor szemben áll a nappal.

De hát ki ez az új nap, ez a Lemming? Nézzünk már egyszer bele.

Csillagzatára nézve vállalkozó és pénzűzér, ki mindjárt a növéssel oly szerencsésen kezdte az üzletet, hogy három hüvelykkel alul maradt a legalsó katonamértéken, s így ezeröt száz forintot megtakarított, amit szálasabbnak eredt kortársai mint katonaváltságot kényszerültek az állam tenyerébe leszámlálni. Arcvonásai egy vén gyereket tüntetnek elő; hanem külső viselete maga a divatos elegancia, s külső modora finom és udvarias.

De úgy hiszem, szeretnénk arról is valamit hallani, hogy minő tulajdonsága az, amivel kiérdemelte, hogy Malvina boldog nőnek érzi magát mellette.

Szinte félve fedezem fel e titkot, s ugyan körülnézek, hogy nem hallja-e meg valami ártatlan kedély, akinek még ilyesmit nem kellene megtudni.

Tehát bizony Lemming úr titkos jó tulajdona, amivel Malvinát oly boldoggá varázsolta át, abból áll, hogy — soha sincs otthon egész napig.

Mindig utazik, mindig üzlet után jár, minden találkozása Malvinával vagy búcsú, vagy viszontlátás.

Óh! Így Columbus is fel tudta állítani a tojást; csakhogy az aztán nem volt többé tojás.

Nem tehetek róla. De biz az így van.

De hát akkor minek Lemming úrnak ez a szép asszony?

Minek? Annak, hogy ez neki egy ambuláns firmája.

Egy szép delnő, akiről az egész világ beszél, aki után a férjt mindenütt emlegetik, lehet-e ennél hatályosabb reklám. A világ minden hírlapírójának barátsága nem csinálhat annyi szükséges zajt egy üzlet emberének, mint amennyit egy szép asszonyság csinálhat.

Csak járjon el nagysád minden táncvigalomba, minden hangversenybe, minden lófuttatásba, minden színházba; csak viselje haját toronynak fonva, csigának csavarítva, Medúzának borzolva, polipnak csapozva, habléánynak hullámozva, ma veresre festve, holnap aranyporral behintve; öltözzék pávának, pávatollas uszályal, királyi rezgőkkel; mutassa szoborszépségű karjait, csábító vállát, bársony keblét a közönségnek; hordozza fehér nyakán a szivárvány tört darabjait briliánt ékszereknek; tűnjék föl ma mint éji lepke bizarr feketének, rubinos szárnyakkal; holnap mint keleti királyné minden divatot arcul csapó új ötletekkel; menjen szemközt az általános ízléssel; fordítsa meg a mindennapi szokást; hódítson, bájboljon, ragadjon magával! Ez mind szükséges az üzletre nézve; mert mindazok, kik elbámulnak, elragadtatnak, és mindazok, kik versenyeznek, irigykednek, megszólnak, és mindazok, kik megbotránkognak, csodálkoznak, kritizálnak: azok mind

hirdetve hirdetik a nagy világnak, hogy a Lemming-firma valami nagyszerű, valami utólérhetetlen, valami rendkívüli.

És ez bizony meghozza a maga percentjeit.

De még egyébre is jó egy szép asszony.

Vannak dolgok, amiket férfiak igen drágán kaphatnak meg, asszonyok pedig igen olcsón.

Nehogy valaki frivolitásokra gondoljon, mindjárt meg is mondom, hogy mit.

Hát például ama bizonyos vállalatot, melynek kedvéért a Lemming-firma érdemesnek tartotta áttenni lakását Pestre, s mely igen jövedelmes vállalat, ki tudja, mily áldozatba került volna Lemming úrnak? Vannak, akik e kérdésben bírnak tapasztalatokkal. Míg Lemmingné asszony vett magának ötven krajcárért egy fényképet, azon a fényképen vett magának egy hírhedt férfiút, s annak a hírhedett férfiúnak az árán megkapta a kérdéses vállalatot.

S ilyen aprópénz több is van még a világban.

Tehát két hónap múlva azon idő után, hogy Harter Nándor elhatározta magát azon lépésre, mely őt egy egészen új szférába vezette át, Angyaldy úr egy napon déli 12 órakor ellátogatott Lemmingné asszonyságához.

Az asszonyságnak pompás szállása volt a Lipótváros legdíszesebb utcájában, s szalonjait látogatta az előkelő világ is.

Angyaldy úr komornyikot talált az előszobában, annak névjegyét adott át; a komornyik bement, kijött, azzal ajtót tárt előtte, s mutatta neki, hogy tessék bemenni. Ahogy uraknál szokás.

Az asszonyság nehéz brokátba volt öltözve, elfogadási toalettben kezein félkesztyűvel; selyem damaszkpamplagon ült, s kecses kézmozdulattal inte Angyaldy úrnak, hogy foglaljon helyet a svájci karszékben.

Angyaldy úr, úgy látszik, nem tartozott azon nívón álló emberekhez, akikre mosolyogni szükség; az asszonyság csupán

a nyájas leereszkedés tónusáig alázza meg hozzá magát. Hiszen ez csak titkár.

Távolabb, de már nem svájci karszékben, hanem csak olyan közönséges széken ült még valami kisasszony, szintén selyemruhában. Alkalmasint társalkodónő.

Volt még egy papagály is rézkalitban és olajfestmények a falon.

Zongora is volt ott, bár Lemmingné nem tudott zongorázni. Lehet, hogy most tanul.

— Régen nem láttam önt, Angyaldy úr — szólt Lemmingné hideg közönnnyel.

— Bizony régen. Igen szép nagysádtól, hogy még nevemre emlékezik. Most is csak főnököm parancsa készítet nagysád perceit igénybe vennem.

— Főnöke küldte? Ah! Halljuk! Miért? Én egy nagy köszönettel tartozom neki — nem felejtettem el — szíves közbenjárása végett.

— Arról én mit sem tudok — szólt Angyaldy úr. — Egészen prózai ügy, amiben jöttem.

— Kíváncsi vagyok rá.

Angyaldy úr egy jelentékeny tekintetet vete ama másik hölgyre.

Lemmingné elérte azt.

— Óh felőle beszélhet kegyed, csak franciául ért. Most franciául tanulok, helyzetemben szükség van erre.

— Azonban amit én elő akarok adni, illusztrációval is bír, amit a törzs francia is megérthet. Egyébiránt — ime, itt van.

Azzal Angyaldy úr elővont egy csomag összehajtott papirost, s azt nagy illedelemmel átnyújtá az asszonyságnak.

— Mik ezek? — szólt Lemmingné, anélkül, hogy egybe is belenézett volna.

— Megmagyarázhatom, ha nagysád maga nem akarja megnézni. Azon időbeli árjegyzékek, amelyben még nagysád

Harter úr nevét viselte. Harter úr, bár több másfél esztendejénél, hogy nagysádtok összeköttese megszűnt, készségesen ki-egyenlítette azokat, s most azért küldi át nagysádnak, nehogy ugyanazon számlákat az új jogcímen nagysádnak is előmutassák.

Lemmingné egy szót sem szólt arra, hanem felállt a pamlagról büszkén, s csengetett.

A komornyik belépett.

— Menjen ön az úrhoz, s mondja meg, hogy kéretem azonnal egy szóra.

Azzal ismét visszaült helyére, s elkezdett a társalkodónővel valamit franciául beszélni.

Angyaldy úr ezalatt nézegethette az olajfestményeket, s találgathatta, hogy mi lehetett egynek-egynek az ára.

Jött azonban Lemming úr az üzenet következtében sietve.

Volt már szerencséje Angyaldy úrhoz, nem volt szükség őket egymásnak bemutatni.

Lemmingné odamutatott az aranyozott lábú antik asztalra letett papírokra, s felfedezé azoknak kilétét Lemming úr előtt.

— Néhány régi árjegyzékem, miket most mutattak be Harter Nándor úrnak — tévedésből, miket a méltóságos úr túlságos udvariasságból kifizetett.

Lemming úr műértő bírálat alá vette a papírokat, megnézte őket pusztá szemmel is, azután meg aranykeretű lornyonján keresztül is. Tulajdonképpen azért nézte olyan sokáig, hogy addig Angyaldy arcát tanulmányozza.

De hiszen az becsukott könyv volt, még nem is a sarkával kifelé fordítva, hogy a címét olvashatná.

— Tisztelt titkár úr — szólt azután a legimpertinensebb orrhangon: ön igen természetesnek fogja találni, ha Lemming Rudolf semmi tartozását Lemming Malvinának nem engedi senki által kifizettetni, mióta az ő nejévé lett. Lemming Rudolf tudni fogja, hogy mivel tartozik egy gentleman saját magamagának.

Lemming úr annyira becsülte saját énjét, hogy mindig csak harmadik személyben beszélt róla.

— Lemming Rudolf ezt a kétezer forintot Harter Nándor úrnak vissza fogja fizetni, még pedig minthogy e fizetések már egy hónappal ezelőtt teljesítették, tehát onnantúli kamatjával együtt.

Lemmingné inte férjének, s csendes szisszenést hallatott.

— Csak hagyjon engemet, kedvesem, Lemming Rudolf tudja azt, hogy mi az illem, és mi a gavallérság. Lemming Rudolf bizonyosan nem fogja megsérteni Harter Nándor urat, aki egy tetőtől-talpig gavallér, s kinek ezen tette is csak lovagiasságáról tanúskodik; egy Lemming be fogja tudni azt bizonyítani, hogy mint férj, mint gentleman és mint financier, egyenlő korrektséggel tudott eljárni. A pénznem, melyben egy összeg visszafizettetik, oly bankutalványokban fog átadatni, mik egy hó előtt lejártak, s amiket midőn Harter Nándor úr a legelső bankárnál beváltand, az hozzáteendő a lejáratú kamatot. — Óh! Lemming Rudolfnál mindenféle pénznemben történik a fizetés.

A titkár egészen megzavartnak látszék Lemming úr magyarázata által. Ah, egy valódi financiernek véghetetlen előnye van egy más fajta közönséges okos ember felett. Éreztetethi vele, hogy ez az egyedüli tudomány a világon, amit ő tud és hirdet. A többi mind csak képzelem: ez a realitás.

Aminthogy ez a realitás át is vándorolt Angyaldy úr kezébe két darab ezeres bankváltó alakjában, mielőtt eszébe jutott volna, hogy az ellen valami kifogást is lehetne tenni.

Harter Nándor úr nagylelkűsége vissza lett fizetve.

Lemming úr e fényes ríposztírozás után diadalérettől ragyogó arccal nyúlt az asszonyág keze után, s azt ajkaihoz emelve, ott, hol a kézcsuklónál a kesztyű végződik, s az omlatag csipkeujj egy részt ama delejes eleven bársonyból szabadon hagy, hódolatteljesen megcsókolá.

Angyaldy úr is hasonlóan tett. Ő is kezét csókolt az asszonyságnak, csak a kesztyű fölé. Jó neki ott is.

Azzal a jelenet be volt fejezve. A titkár úr mehetett haza. Ki volt fizetve.

Hanem ezért a fölvonásnak még nem volt vége.

— Méltóságos uram! A pénzünket visszaadták! — szolt Angyaldy úr, midőn Harter Nándor dolgozószobájába belépett. Elmondta, hogyan történt.

A méltóságos úr rettenetesen mérgeződött emiatt.

— Az embert legjobb szándéka mellett is félreértik, s mindenképpen megalázní törekednek. Most mit csináljak én ezzel a pénzzel? Kedvem volna az ablakon kidobni.

— Én tudnék egy jó ötletet mondani — kínálkozik a titkár.

— Mondja ön!

— Itt Pesten van több előkelő női egylet, melyek jótékony célokkal foglalkoznak. Ha mi a pénzt, melyet már úgys kiadottunk tartunk, átadnók a női egyletek egyikének Lemmingné asszonyság nevére iratva mint alapítványt, akkor a játszma megint a mi részünkre volna megnyerve. A lekötöztet mégis Lemmingné asszonyság volna; s a kiadás neki éppen dicsőségére válnék, s azt el sem utasíthatná.

— Ez jó gondolat — mondá Harter. — Felhatalmazom rá, hogy végrehajtsa.

— Azonban ezt mégis előlegesen tudatnunk kell az illetőkkel, nehogy illedelemszegést kövessünk el, s visszahúzásra adjunk ürügyet.

— Jó; menjen vissza, s kérdezze meg Lemmingnétől, tetszeni fog-e neki e nevére teendő intézkedés.

Angyaldy tehát még aznap délután visszament Lemmingék szállására.

A komornyik megint elvette jegyét, s kérdező:

— Az asszonysághoz tetszik?

— Nem. Az urasághoz.

Tehát bevezette az urasághoz.

- Miben szolgálhatok? — kérde Lemming úr.
- Az elébbeni ügyben jövök Harter úrtól.
- Akkor tessék nőmmel értekezni.
- Bocsánatot kérek, azt többet nem fogom tenni.

Önagysága ezelőtt néhány órával oly határozottan adá tudtomra, hogy eltévesztettem az ajtót, miszerint nekem sohasem lesz bátorságom többé az ő szalonja ajtaján belépni.

— Óh, ho ho hó, kedves barátom! Az nem önt illette. Az más valakit illette.

— Tudom. Hiszen én senki sem vagyok. Csak azon más valaki megbízásából járok ide-oda. Azért nagyon is rövid leszek. Az a más valaki a neki visszaküldött összeget, ha nagysádtok is beleegyeznek, óhajtaná a megnevezendő jótékony női egyetek egyikének átadni mint Lemmingné asszonyság alapítványát.

— No, már erre csakugyan mégis nőmnek a véleményét kell előbb kikérmünk.

— Az önnek a szabadalma. Én a kérdést önhöz intéztem.

— Teringettét! Ön nagyon szigorú, ha valamit egyszer föltesz magában. Tehát ön csakugyan azt hiszi, hogy magam menjek ezt nőmtől megkérdezni?

— Miután senki másnak joga nincs hozzá.

— Jó! Tehát tessék addig mulatni magát a könyvtáramban.

Lemming úr átvezette Angyaldyt könyvtárába, mely nem állt egyébből, mint pompás illusztrált díszkönyvekből, mikben nem a szellemi tartalom, de a metszvények száma s a bekötés a drága, s ráhagyta, hogy töltsen addig azok közt az időt, míg ő az asszonyságnál végez. Igazán pompás gyűjtemény az.

Angyaldy rá se nézett a pompás könyvekre. A félóra múlva visszatérő Lemming ugyanazon helyen találta őt állva, ugyanazon székhöz támaszkodva s félkezével kalapját csípőjén tartva, mint ahogyan itt hagyta.

— Nos hát mit gondol ön: mi válasszal jövök?

Angyaldy fehúzta a vállait, meggömbíté a térdreit, féloldalra szegte a nyakát, s azt mondá:

— Nekem tökéletesen mindegy. Nem az én ügyem.

— No, hát hallja meg a választ ötőle magától.

Azzal Lemming úr feltárta az ajtót, melyen bejött, s ez ajtón át belépett Malvina.

Ezúttal már lovaglóköntösbe volt a szép hölgy átöltözve. Hosszú, testhez tapadó zsemlyeszín öltöny volt rajta, nyakán keskeny csipkefodor, piros szalag nyakkötővel, fején darutollas süveg, kezében könnyű lovagostor. Hosszú uszályát ostoros kezébe emelte föl, látni engedve az alsó öltöny finom hímzését. Kéblére egy csokor tavaszi ibolya volt tűzve; haja hosszú csigában omlott vállaira.

Nagyon szép volt. De az még szebb volt tőle, hogy Angyaldy úrhoz olyan nyájasan szólt.

— Édes Angyaldy! Legyen olyan jó, és nevemben mondja meg Harter úrnak, hogy nemesszívű ajánlatát igen szívesen elfogadom.

Így szólt a titkárhoz tovalejtve:

„Agyiő!”

S azzal ostortalan kezét ismét csókra nyújtá elé. És ezúttal nem volt kesztyű húzva ezen kezére. Azt szándékosan lehúzva tartá.

Mind megannyi gyöngéd, kiengesztelő figyelem, amit feljegyezni méltó.

De Angyaldy nemigen látszott azt észrevenni. A felé nyújtott kézre csak úgy a levegőben csókolt egyet, hozzá sem ért ajkával, s midőn a tovasuhogó amazon a küszöbön elejté lovaglóstorát, Angyaldy úr olyan szépen elnézte, hogy siet azt feladni a férj maga, ki azután, hogy az asszonyt kikísérte az előszobáig, még az ablakba állt, s odavonta magával Angyaldy urat is, míg Malvina a kapun kilovagol.

Lemming úr arca ragyogott a büszkeségtől, midőn szép neje végigrobogott az utcán.

Szerette volna látni Angyaldy arcán, hogy hát az mit tud ilyenkor érezni.

Bizony semmit.

— Nem a mezőhegyesi ménesből való ez az almászürke? — kérdezé Lemming úrtól.

— Soha ilyet! — évődék Lemming úr fejét csodatelten rázva. — Mikor egy szép lovagnőt lát, azt látja meg, hogy a lova almászürke!

— Hát ugyan minék látná meg egy ilyen szegény gyalogpolgár még a szép asszonyságot is? Tessék diktálni azt a dedikációt.

Lemming úr tökéletesen igazat adott Angyaldy úrnak. Ez egy okos, meggondolt, hús vérű fiatalember.

A Lemmingét érdeklő felajánlás a jótékony női együlethez feltétetett, s azontúl Lemming úr biztosítva lehetett, hogy ambuláns (és ekvítans) firmájának most már nemcsak a férfienem, sőt a hölgyek igen tisztelt birodalma is buzgó magasztalója leend, nem is említve a tömérdek hírlapi elismerést, ami mindezzel együtt jár.

Harter Nándor úr öméltósága pedig még inkább meggyőződött azon hitében, hogy Angyaldy úrban egy olyan kincsét bírja a példátlan hűségű ragaszkodásnak, aki főnökének még legtitkosabb gondolatait is kitalálni, s vágyait megelőzve betölteni igyekszik.

Tavaszi kezdetén azt mondá Angyaldy főnökének, hogy ő beteges. Orvosa azt tanácsolta, hogy menjen ki a budai hegyek közé, az ottani üde lég ismét erőhöz juttatja.

Harter Nándor ráhagyta, hogy menjen ki. Úgyis kevés most a dolog. Elég ha minden másodnap egypár órára lejön; ezalatt is elvégezhet mindent. Sokat fáradt a derék ifjú, megérdemli, hogy kipihenje magát. Keressen magának szállást a hegyek közt.

Angyaldy aztán keresett magának szállást a hegyek között. Nem a népes „Zugliget-”ben, ahol a gazdag polgárművek selyemuszállyal seprik az út porondját; nem is a „Vezérhalmon”, hol kintornászok mellett táncolnak tizenegy kurta kocsmában minden este; nem is az „Istenhegyen”, hol krumplival, tóbabbal ültetett be minden feltörhető gyeplet a haladó kultúra; nem is a „Márton-hegyen”, hol esernyőt von fel a nap ellen, aki árnyékban akar pihenni; nem is a „Virányos-”ban, hol kocapuskások lövöldöznek harkályokra, s vénasszonyok állják útját a tévedezőnek gombát kínálva; hanem van egy kis ház a „Farkasvölgy-”ben, ottan.

Azt is kevesen tudják, hol van a Farkasvölgy; a kis házat még kevesebben látták valaha; pedig az gyönyörű hely egy remetének — vagy egy pár szerelmesnek.

Egy hosszú, mély völgy, két összeszorult hegyoldaltól képezve, miknek terebélyes bükk- és tölgyfái az út fölött összehajlanak, s e völgy sötét nyílásán keresztül lefelé tekintve, meglátszik a kék Dunának egy része, a ráckevi szigettől kétfelé osztva, és aztán messze a láthatár ködeivel összefolyó végtelen alföldi róna; sűrűn beszórva messze elfénylő fehér házakkal, berajzolva jegenye szegélyezett útvonalakkal. Az elterülő síkon élet és élet, itt a völgyben pedig a vadon nyugalma.

Még azt az utat is szépen benőtte a fű, mely rajta végigvezet; az utolsó szekér nyomát, mely a tavalyi szénát innen felvontatta, szépen befutotta a virágos szűlák. Az út mellett kétfelől gyöngyvirágok csengetyűi adnak jelt a prücskők hangversenyére, mik a fészken ülő zöldikét altatják; nagy terjű körökben, miket sötétebb fű képez a gyepek között, pofók csipkegombák csoportja kínálkozik dagadó pamlagul a röpke nappali pávaszemnek; s a virághullató bokorban rigófűt, fülemüle-ábránd hangversenyez.

Itt nem jár a teljes című közönség; mert ha járna, nem volna itt se gyöngyvirág, se gomba, se madárfészkek, se nappali

pávaszempillangó, azt mind letépnék, megennék, kalitkába tennék, gombostűre szúrnák.

Hanem a völgy mélyében, az útfélen mégis van egy kis ház. Kinek jutott eszébe azt odaépíteni? Az is bizonyosan valami különnc lehetett.

A ház kicsiny, csak egy szobából és egy konyhából áll; hátul van valami faépület hozzá, ha akarják, istálló is lehet. Elöl a háznak messze kinyúló eresze, mely ablakát, mint fájós szemet őrzi. Valaha kerítése is volt, de az bizony nem tartott örökké. Hanem a kerítés helyét elfoglalta aztán az ölnyi magasra nőtt csipkerózsa, mely éppen most terítve van nyíló virágokkal, egyik fehér, másik testszín, a harmadik piros; egész virágerdő, mely a tündérország édes illatát hinti szét.

Elől elvadultan nyíló orgonabokrok bozótja sejteti, hogy ott valaha kert volt, az udvaron pedig térdig érő fű nőtt, sárga pimpiparévirággal tűzködve.

Ez a lakás tetszett meg Angyaldynak. Bele is költözött. Valami árva csódtömege az, mely minden harmadik évben ha ki van adva nyáron át. Még a számát is kitörülte már annak az adókönyvből régen a regisztrátúra.

Hanem magános embernek, ki egypár könyvvel háborítatlanul akar félrevonulni, vagy egy pár szerelmesnek, igen szép hely az ott.

Angyaldynak nem sok kellett a ház felszereléséhez, amihez bútort természetesen nem adnak; egy hárság, egy szék, egy asztal, ezen írószerek; ezt nem lopja el senki, ha ajtó, ablak nyitva van is. Cseléd nem kell neki, ruhát, szobát maga kitakarít; ebédre eljár félóránnyira a hegyi vendéglőbe, s vizet egy kis kulacsban maga hord haza magának. Hanem pohara van kettő, az egyikből maga iszik, a másikon virágokat tart.

Ki hinné, hogy még virágokkal is törődik? Tudós ember csak botanikát tanulmányoz azokból, ha figyelmére méltatja is; ez pedig friss vízbe teszi őket, ami nem férfiszokás, és útra néző ablakát befuttatja friss zöld gallyakkal.

Hogy még a száraz bürokratáknak is vannak regényes kihágásaik!

Egy szép júniusi délután a Farkasvölgy fűvel benőtt útján egy lovagnő léptet egyedül. Kalpagjának kék selyemfátyolát arcára kapta a szellő, de tündéri karcsú termete, a feszes öltönytől elárult szoborszerű idomai szépnek és ifjúnak hirdetik.

Csak egyedül lovagol minden kísérő nélkül, s midőn alább haladva, mindig rosszabbá válik az út, sok helyütt nagy kődarabokkal van torlasztva, ott leszáll a delnő nyergéből, s a mély út martjára felszökve, a szép mohos pázsiton gyalog megy odább, kantárszáron vezetve maga után paripáját.

Az úton gyöngyvirágot keres; azt keblére tűzi, s andalogva megy odább. Talán nem is keres egyebet.

Amint a kis völgyi lak elé ér, megállítja paripáját, s kantárjánál fogva megköti egy fiatal bükk ágához, kivéve a zablát szájából, hogy legelhessen kedvére.

Maga pedig a kis ház felé siet.

A ház egyetlen lakója kijön eléje a pázsitos udvarra; az odasuhanó hölgy selyemöltönyét megfogják a rózsabokrok, mintha mondanák: itt maradj, ne menj tovább; az pedig nem vesződik a tövisekkel, hagyja tépetni öltönyét, hanem siet félrevetni arcáról a fátyolt, mert azon keresztül a csók zamatja elvész.

— Itt vagy tehát valahára! — szól az ifjú.

Mennyi örjögés, mennyi boldogság, mennyi kín e néhány szóban.

„Valahára!”

És azután sorba csókolja az elé nyújtott fehér kéznek minden ujját, egyenkint minden ujjhegyét, és azután végig egész természetét, le egész a ruha szegélyéig, míg végre a földre borulva előtte, átkarolja lábait egész szenvedéllyel, és zokogva ismétli: „Valahára!”

A hölgy pedig felkacag magánkívül, s önfeledten veti le magát melléje a sárga virágos fűbe, s karját karja alá fűzve,

Így iparkodik mosolygása napsugaraival fölszárítani az öröm könnyeit kedvese szemeiből.

— Vártál reám?

— Óh, mi régen vártam!

— S hiszed már, hogy itt vagyok?

— Azt hiszem, hogy álmodom.

A hölgy villanyos kacagása hangzott. Hahaha! Milyen szép álom! Erdő, bokor, virág, pusztaság minden ide van álmodva; te az én keblemen, én a tiéden. És senki sem tudja, hogy mit álmodunk.

Csak az erdők, csak a bokrok, azok pedig olyan jó titoktartók.

Szerelmet hirdet itt minden: fű, fa szerelmet illatoz; méhe, bogár szerelmet zeng; s az erdők minden énekese csak arról dall, azzal tölti meg a léget.

— Milyen szép vagy! Óh, milyen imádandó szép vagy! Ne nézz rám, ne mosolyogj, mert megölsz velem!

— Ha rajtam állna, mindennap megölnék, s mindennap újra teremtenék: hogy amíg nem látalak, addig meg légy halva.

— Óh, esküszöm neked, hogy meg vagyok halva, amikor te nem látsz. Hideg szobor vagyok, aki nem él. Te viseled magaddal lelkemet. Óh, add vissza, add sokszor vissza!

És a hölgy tudta, hogyan kell az elrablott lelket visszaadni.

És aztán kezeit hátrahajtott fejére kulcsolva, melyet kedvese karja tartott fenn, ragyogó arcával a kék égbe tekintett.

— Óh milyen szép volna ez a világ, ha nem volna benne más, mint fák, virágok, madarak — és mi ketten!

Óh, „mi ketten!”

— És egy egész átkozott világ áll közöttünk.

— De mi bosszút állunk a világon.

— Szörnyű szép bosszú, aminek szerelem a neve.

Az ifjú édes szavakat suttog a hölgy fülébe, az mosolyogva bólintgat fejével; minden idege hallja e szókat, s minden idege

érzi azoknak édességét; kezei az „élek-halok” szirmait tépve kérdezik? „szeret?” „nem szeret?” . . . Ha igaza van a virágnak, akkor egy csókkal kell mellette bizonyítani; ha nincs igaza, akkor megcáfolására — kettőt.

Vajon mit suttozhat neki?

— Úgy haragszom rád, mikor messziről látlak; s mindennütt messze vagy nekem, ahol nem egyedül vagyunk. Mások beszélnek hozzád, mások mernek hozzád szavakat mondani, mikén elmosolyodol; kísérnek, karjukat nyújtják, és én nem mondhatom nekik. „Félre innen! Ez az enyim, és senki másé!”

— Elég, ha te tudod, hogy az igaz — viszonzá a hölgy egy észvesztő oldalpillantást vetve felé ragyogó nagy sötét szemével.

— De hát annyira igaz-e?

A hölgy nevetett, és azt mondta neki:

— Óh, milyen nagy bolond az, aki elébb feleletet kap, és azután kérdez.

— Tudom én, hogy ilyen nagy bolond vagyok. De te azon ne csodálkozzál, s ha egyszer idejössz hozzám, és erre a szép zöld fára felakasztva találsz, azon se csodálkozzál, mert őrrjögök, mikor rád gondolk, és mikor a világban találkozom veled, egy légió veszett ördög marakodik szívemen.

A hölgy dévaj kacagása jutalmazá és bünteté e kitörést.

— Látod, minek tartod a szívedet otthon? Hagynád nálam; én jobban gondját viselném.

— Elégnél tőle, ha te viselnéd.

— Hát nem látsz-e égni? — kiálta fel a hölgy, és most már nem nevetett, de arca olyan színt váltott, mint azok az égő csipkerózsák, mik még a napsugár elől is eltakarják. Ég miattad testem, lelkem. Belerohanok a lángba, mint a lepke a mécsbe, és nem törődöm vele.

Azzal leszakított két szál vadrózsát, egyiket odatűzte kedvese mellényszínórrájához, másikat saját hajfürtjébe, s aztán odahajtá fejét annak ölébe. Mit tehet arról valaki, ha a két leszakított rózsza ismét egymáshoz kívánczozott?

— Milyen szépen illik hajadba ez a félig nyílt rózsza —
hízelgett neki kedvese. Olyan leányarcod van vele.

— Jobban tetszem úgy neked?

— Csak így tudok rád nézni, hogy a lelkem fel ne hábo-
rodjék. Ha gondolnád: mit szenvedek, mikor fejedem főkötőt
látok, soha sem tennéd azt fel. A pokolból került elő, aki azt a
gondolatot előhozta, hogy a nők fejükre tegyenek valamit,
amiről mindenki olvashassa: itt van a paradicsom, hanem te ki
vagy úgy onnan! Óh, ne tégy főkötőt, mikor gondolod, hogy
én látlak; szép vagy, szívrontó vagy anélkül is. Minek kegyet-
lennek is lenned?

— Jól van! Nem fogod azt látni többet. Hah! Mi az?

A hölgy ijedten sikolta fel, s mint az őz szökött fel a
gyepről.

— Mi az?

— Egy kígyó!

Úgy meg volt ijedve, hogy minden íze reszketett. Görcsö-
sen kapaszkodék az ifjú nyakába, s minden vér elhagyta arcát.

— Egy kígyó jött hozzám a fűben, odaért a kezemhez;
ah, leroskadok . . . Tihamér, segíts!

— Leona! Térj magadhoz, nincs itten semmi kígyó!
Mitől ijedtél meg?

(Most halljuk először a két keresztnévet: Tihamér, Leona;
azonban hát ki tudja, ezek-e az ő keresztnéveik, vagy csak
egymást nevezik így, hogy más előtt el ne árulják magukat
véletlenül?)

— Tudod, én úgy félek a kígyótól! Nézd, hogy reszket a
kezem. Hallgasd, hogy dobog a szívem.

S aztán olyan jól következett, hogy a reszkető kezét meg-
melengesse valaki, s a dobogó szívet lecsillapítsa egy vissza-
dobbanó kebel.

— De lásd, milyen gyermek vagy te, hisz az saját lovag-
ostorod volt, amitől úgy megijedtél — szólt Tihamér felemelve
a fűből a rémület tárgyát.

Amire azután Leona (hívjuk mi is bizalmasan) egyszerre a legcsapongóbb nevetésbe tört át, s visszatért a kedve a szép természethez.

Hanem azért a zöld fűbe nem mert többé leülni.

— Lássuk, hogyan élsz te itt e remeteklakban — szólt, kíváncsian betekintve kedvese szobájába.

Ott pedig nagyon sok látni való volt. Egy nyugágy betakarva friss fűvel s egy asztal ellepve mezei virággal; zöld levéltányérkán zsenge szamóca a virányból szedve; és aztán egy szerény szilke aludtejjel és egy megszelt fekete kenyér.

— Ah, hiszen te engem kész lakomára vártál — szólt vidáman az úri hölgy, s odalépve az asztalhoz, nem várt kínálást, leült mellé, letörte a fekete kenyér felét, beleaprította az aludttejbe, s megette azt a fakanállal, mintha soha annál jobbat nem ízlelt volna.

Tihamér nézte őt a nyugágyra ledőlve, és gyönyörködött benne.

Milyen gyönyör egy nőt elnézni, akinek kedvese barna kenyere olyan jól ízlik!

— Hát még a pompás szamócák! Ezeket te magad szedted az erdőn!

De már azokat megosztotta Tihamérral; nem úgy, hogy egy szemet neki, másikat magának, hanem minden szemet megfelelően, anélkül hogy kezével törné ketté. Ahogy galamb eteti a maga párját.

Milyen zamatosak e szamócák!

Azután leült mellé a nyugágyra, s karját nyaka körül fonva, egy népdalt dalolt neki nem annyira csengő, mint meleg, sutogó hangon.

— Miért nem tart ez így örökké? — sóhajta fel Tihamér.

— Hiszen örökké tart, ha addig tart, ameddig élünk.

— Nálam igen. De te asszony vagy; csapodár vagy!

— Ki mondta ezt neked?

— A két szemem. Olyan szép vagy, hogy lehetetlen meg nem csálnod.

— Kiért? Azért-e, akit mindennap látok, de nem szeretek?

— Óh, nem azért!

— Vagy azért, aki engem imád, de akit én sohasem látok?

— Nem is azért. Hanem akit te fogsz majd imádni.

— Kit?

— Én nem tudom. De úgy érzem. Érzem, hogy vagy te fogsz engem megölni, vagy én ölök meg tégedet.

A hölgy kedélyesen felkacagott e szóra.

— Te megölsz engem? Hahaha! Gyilkos! Segítség! Hahaha! És hogyan ölsz meg? Elvágod a nyakamat, elviszed magaddal a fejemet, s íróasztalodra teszed emlékül? Vagy ide szúrsz késsel, ide, ebbe a kebelbe, és nézni fogod, hogy omlik ki belőle az a piros forrás? Ugyan mondd meg, hogyan ölsz meg engem!

— Ne kacagj! Ne tréfálg! Tudod, hogy én mindig mérget hordok magammal, és igen elhatározott ember vagyok.

— Mérget? Igazi mérget, ami öl? Óh, mutasd meg nekem! Én sohasem láttam még mérget. Minek az nálad?

— Jó az olyan embereknek, akik szeretnek hallgatni, s ha kell, örökre elhallgatni.

— Óh, mutasd meg nekem!

Tihamér egy kis arany tokocskát vont ki kebléből, mely ott zsinóron függött, s abból egy vékony papírburkot vett elő.

— És ez valódi, igazi méreg? — kérde ájtatos elbámulással a hölgy, szemei kerekre felnyíltak, ajkai gömbölyűre összehúzódtak, mint aki először látja e rejtélyes csodaszert, amelynek neve „halál”.

— Halálos méreg.

— És ezzel megölnél engem, hogyha olyan idő jönne, midőn gyűlölni fogsz?

— Bizony megölnélek.

— No, hát ölj meg addig, míg szeretsz! — szólt, és gyorsabban, mint a villám, kikapta a papírburkot az ifjú kezéből, és a szájába tette azt.

Tihamér nem volt elég gyors azt megakadályozhatni, s mikor már megtörtént, akkor a rémület torzarculatával kiálta fel:

— Az Istenért! Leona! Mit csinálsz? Az halálos mérég. Add vissza gyorsan! Ha átnedvesül, meghalsz tőle.

Az ifjú térdre esett előtte, s kezeit megragadva, odacsúszott lábaihoz, és kétségbeesésében haját tépte, és vonaglott előtte, mint egy féreg.

A hölgy pedig kevély mosollyal tekintte le rá, és fehér fogsorát engedé láttatni, amint összeszorította azt a szájába vett papírtok felett, és gyönyörködött amannak kínjaiban, vonaglásában, kétségbeesésében, s mikor aztán megelégtette ezt a démoni gyönyört, akkor kivette szájából a mérget, és visszaadá neki.

— Nesze! Tedd vissza! És máskor ne fenyegezz engem azzal, hogy megölsz, mert megbánod azt!

Tihamér sietett a könnyelmű teremtésnek poharat hozni vízzel, hogy öblítse ki száját, bár csak a külső papír érte is azt.

— Szájamat! Tán félsz tőle, hogy mérges? Ha mérég van ajkamon: halj meg tőle te is!

És tanította őt meghalni.

— És mármost azután csitt, meghaltál! Egy szót se szólj többet! Gyilkos! Megöltél. Keresni fognak rajtad. Lásd, gondoskodom rólad, hogy meg ne büntessenek.

Azzal dévaj könnyelműséggel felkapott egy íróttalat az asztalon, s egy fehér lapra e sorokat írta a hölgy:

„Meguntam az életet; — utálok a világot; — gyűlölöm enmagamat; — meghalok önkényt. Isten legyen nekem irgalmas!”

— Ha egyszer meg fogsz ölni, ezt a papírszeletkét rejtse csipkéim közé keblemen. Tudod?

Az ifjú mit tehetett, mint hogy arcra borult ily véghetetlen szenvedély, ily véghetetlen örütség előtt, mely saját szenvedélyét, saját örütségét oly messze múltá felül, mint ahogy az ezeregyéji mesék szellemei egymás fölé kerülni versenyeznek.

— Óh, te drágám, óh, te mindenem! Nem tégedet megölni, de egy lábnyomodat nem tudnám eltaposni, ami utánad a porban elmarad. Amihez hozzáérsz nálam, egy toll, egy papírdarab, tovább fog élni, mint magam. Kértem-e tőled valaha, hogy egy fürtöt hajadból vágj le nekem emlékül? Ugye, soha? Mert gyilkolásnak tartanám hajadnak csak egy szálát is levágni: e gyönyörű selyemhullámnak, melynek árnyékában annyszor elrejtém arcomat, mikor a paradicsom fényét nem bírták el többé szemeim. Pedig az örülés környékez, ha rá gondolok, hogy e villanyos selyemszálak között másnak a keze is dülhet így, mint az enyim. Holott nekem minden szála ennek, mint egy tündérhárfa ezer húrja, ezer túlvilági dalt zeng. És te még fürtökben szétszórva viseled azt. Nem gondolod meg, milyen kétségbeejtő arra, aki szeret, látni, hogy ahány szál hajad, annyi emberhez hozzáér; idegenhez, udvarlóhoz, bolondhoz, gyűlöltözhöz? Óh, ne viselj szétszórt fürtöket!

— Óh, milyen nagy bohó vagy te! — suttogá a hölgy, s azzal felugrott Tihamér mellől, s az ablakhoz futott, kitekintve annak zöld gally rácsozata között. Ah, nézd csak, lovam féke eloldózott, még eltévelyedik a paripám, s hogy megyek el lovagköntösben gyalog? Kérlek, légy szíves segíteni rajta!

— Majd bevezetem az udvarba.

— Ne tedd! A lópatkónak mély nyomai vannak; azoknak nem szabad ebbe az udvarba vezetni; mikor eltávozom, lefelé fogok menni.

— Óh, milyen eszes vagy te!

— Mint a kígyó, úgye?

Angyaldy kiment a paripa felől biztosítani kedvesét. Mikor visszajött azzal a tudomással, hogy nem volt az fékéről elszabadulva: a meglepetés és ijedtség megállítja az ajtóban.

A szép hölgy hajfürtei rövide le voltak vágva. Az az élő selyem, melyben percek előtt oly kéjelegve dúltak ujjai, ott hevert levágva az asztalon. A nő megfosztá magát bűbájos ékétől azalatt, míg kedvesét kiküldé; akkor tette le kezéből az ollót.

Azután mosolyogva inte neki.

— Itt van! Ne féltsd többet! Most már a tied, és senki másé.

— Leona! Mit tettél?

— Mit? Bosszút álltam azért a szavadért, hogy „eszés” vagyok; most már láthatod, hogy „őrült” vagyok. És ezentúl vagy imádsz, vagy elfutsz tőlem, ha meglátsz! Mert én őrült vagyok, amikor rád gondolok.

Tihamér nem választotta az elfutást. Szemei kibírták egy nő tekintetét, aki szerelmében őrjöng.

— És most tudod már, hogy olyan varázserővel bírsz, aminőt a regetündér adott pártfogoltjának; hogy ami kívánságot kiszalaszt ajkán, az mind teljesül. Azért vigyázz magadra! Vigyázz, hogy mit szólni hozzá! Mert nem mondhatok neked oly nagyot, oly rettenetést, hogy azt meg ne tegyem. Mondtad — és megtörténik!

— Csak azt kívánom, hogy jöjj vissza ismét.

— Az, ha tiltanád is, meglenne. Figyelj a *nyitott ablakra*.

A nap lemenőben volt már. Válni kellett. Hazáig még vágatva is hosszú az út, mert Örs felé visz le az ösvény, s egész kerülőt kell tenni rajta. Pedig búcsúzni olyan nehéz.

— Maradj itt, ne kísérj! Valaki mégis megláthatna. Hanem állj itt a vadrózsabokor mögött, és nézz utánam, ameddig láthatsz. Adieu!

A hölgy kisuhant, elérte paripáját, zabláját helyreigazítva, felszökött nyergébe, s ügető léptetéssel sietett el a kis ház előtt, könnyeden intve a vadrózsabokor felé.

Tízszer is visszatekintett, amíg a völgyi út kanyarulatához ért, hol sziklák, bokrok eltakartak előle házat, vadrózsát — mindent.

Itt megfordítá lovát, meglegyinté ostorával, s vágatva tért vissza az elhagyott lakhoz. Egészen odalovagolt a rózsabokorhoz. Törődött is vele, hogy valaki megtalálja még a lópatkók nyomát!

Kedvese még akkor is ott állt.

— Csak azért jöttem vissza, hogy meglássam, itt vagy-e még. Nézesz-e még utánam?

Bizony ott volt, bizony utána nézett!

És azután a rózsabokron keresztül még egyszer egymásnak nyújták kezeiket. A tövisek összekarcolták mind a kettőt. Nem bánták azt.

Azután indult csak útnak az amazon. Alkony volt már.

Az ifjú pedig még azután is utána nézett, mikor már erdőt, völgyet ellepett az esti köd.

Csak azután tért lakába vissza.

Hanem amint az asztalán heverő levágott hajat meglátta (minő tündéri aratás!), akkor egyszerre helyre tért józan eszének ijedelmes uralkodása.

„Hó! Ez bolond dolog! Hiszen ezt mindenki meg fogja tudni, aki a hiányt észreveszi. Ez a nő helyrehozhatlanul elárulta magát! Mi fog történni vele?”

Ez a gondolat nem hagyta Angyaldyt. Rögtön útnak indult, és sietett be a városba.

Aki találkozott vele, aligha mondta volna, hogy ez mellbeteg, aki magát gyógyítani fut hegynek alá, hegynek fel. Egyenesen a színházba sietett.

Ott szokta kedvesét látni messziről. Ő a földszinetn, az a páholyban.

Mikor a földszintre lépett, a páholy még üres volt. Ezen nem csodálkozott.

A harmadik felvonás táján azonban nyílt a páholyajtó, s belépett rajta a váravárt és még valami nőismerőse.

Angyaldy csak elbámult.

A féltett nőnek olyan szépen omlottak a sötét csigás hajfürtök fehér vállaira, mint két órával azelőtt.

Angyaldy kebléhez kapott. Az igazi haj bizony ott volt, hova ő tette.

Hanem ezért a szép nő fejét senki sem találhatta a tegnapi fejtől különbözőnek.

. . . . Nem asszony az, aki el hagyja fogni magát!

Angyaldy az előadás után a színház előcsarnokában maradt, részt venni azon úri mulatságban, amit „hölgyek mustrálásának” nevezünk. Emellett észre se vette, hogy háttal fordulva a jobboldali lépcsőnek, többedmagával útját állja Lemming úrnak, ki páholyából vezeti nejét karonfogva, s kénytelen udvariasan utat kérni az előtte őgyelgőktől.

— Ön meg sem lát bennünket, Angyaldy úr — szól a magas financiák embere félig szemrehányás, félig bizalmaskodás hangján?

— Óh, bocsánat, uram! Jó estét nagyságos asszonyom — szól a megintett tért nyitva előttük, anélkül, hogy valamelyikre rátekintene.

A R E T T E N E T E S É V

A második tavasz nyílt már, mióta a Világosi család városi foglalkozását a mezei élettel fölcserélte.

Ki nem olvasta Robinson Crusoe történetét?

Az igen szép egy regge.

Le van benne írva nyomról nyomra egy magyar haszonbérő viszontagsága, elkezdve a tengerből kimeneküléstől egészen a vademberek falánksága általi megemésztésig.

Hogy kik ezek a vademberek, kik Robinsont élő testtel megenni a tengeren átjönnek, azt majd a cikk végén elmondom.

Bizony mindent elől kelle kezdeni itt is, miként Robinson névtelen szigetén.

Van istenáldotta föld. Egyéb semmi.

Ha jó esztendő van, húsz magot ad; ha nincs, meghalunk rajta éhen.

A bérletsziget Robinsonja nálunk egy fiatal leány, alig több még, mint gyermek. Az első bérlétében még csak tizenöt esztendő. Más kisleány ilyenkor még babával játszik, vagy legfőlebb tánciskolába jár, és Ilonka már az egész atyai gazdaság gondját viszi. Atyjánál a jószándékon és takarékoságon kívül semmi sincs a külgazdálkodáshoz; anyja éppen nem ért hozzá, minden teher a gyermekleányra nehezedik.

És ő meg tud annak felelni.

Mindenütt ott van, mindenütt intézkedik; kora reggeltől késő éjszakáig kigyőz minden fáradtságot; s mikor a nap

végződik, oly kedéllyel tér nyugalomra, mintha kevesellte volna a napot.

A szenvedély látszik meg minden munkáján.

S az a szenvedély magával ragad mindenkit.

A lusta gazdának rest a cselédje, rest az igavonó barma is; az igyekezet ragad mindenkire.

De szerette is őt mindenki.

Száz szitkozódó, veszekedő férfi közül egy sem bírta volna környezetét úgy felserkenteni, mint ez az egy leány vidám, eleven varázslatával.

Ami csak ember volt körülötte, egész emberré vált; de még az állatok is ragaszkodtak hozzá.

Hiszen az állatnak is van szíve; s ha eszesen bánnak vele, megérti; ha szeretik, visszaszeret.

Szárnyas állat és négylábbon járó úgy ügyelt Ilonka szavára, mintha mind értené azt a sok okos beszédet, amit tőle hallhat.

Volt egy kicsi póni lova, azon szokta körüljárni a terjedelmes gazdaságot. Az már valódi játszótársul szegődött hozzá. Szájába fogta lovagvesszejét, míg úrnője hátára felült; a kapuban megállt vele, és meghallgatta, hova fognak most menni. Aztán ment oda, ahova mondták. Eljárt úrnőjével tavasszal ibolyát keresni; ahol virágot talált, ott megállt vele. Ő elindult legelészni, úrnője ibolyát szedni, és oly okosan kikereste a füvet a virág közül, hogy egy bimbót le nem tépett. Mikor rekkenő nyári délután a kisasszony kilovagolt az éró vetéstáblákat nézni, olyan bandsologva ögyelgett vele előre; ha ráhúztak a vesszővel, tréfának vette, felrugott, s még lassabban ment; akárhogy biztatták, nekioldalgott egy szénaboglyának, ott leheveredett, ha addig élt is, s letette hátáról a gazdasszonyát, mintha biztatta volna: hogy jobb lesz bizony, ha ő is pihenésnek ereszti magát, s nem jár az égető napon, ahol még napszúrást kaphat, s szép fehér nyakát elégeti; s ha a kis gazdasszonyon fogott a rábeszélés, s az is letelepedett a fűre, odahajtá eléje nyakát, feküdjék arra, mint egy vánkosra; s ha Ilonka lehajtá

fejét hű lovacskájára, akkor az ébren maradt, s meg sem mocant alatta, míg a leány aludt, csak hosszú hófehér farkával verte a legyeket az alvóról. Ha meg aztán közelgő zivatart érzett, messze hangzó nyerítésével figyelmezteté gazdasszonyát, ki az aratóknál járt, míg lova a tarlón legelészett; s ha az sokáig nem jött hívására, maga utána ügetett, szájába véve a földre lerakott kantárját, hogy szerszámozza fel vele; s ha közeledett a zivatar, s úrnője fennült nyergében, akkor nem kellett neki sem ostor, sem biztatás; vágatott vele haza, hogy a szél sem ért nyomába.

A Csilla még a konyhába is bejárt, s szabadalma volt a tálakat végigkeresnie: nem hagyott-e azokon valamit számára kicsi gazdasszonya, s az egész udvaron imponált minden állatnak. Még a kocsist is ellenőrzé, mert ha elfelejtett neki zabot adni, megfogta a ködmene szélét, s addig el nem ereszté, míg be nem vallotta Ilonka előtt, hogy bizony a Csilla még ma nem kapott abrakot.

Mikor a mezőrül hazatért Ilonka, otthon fogadta a kis házi kert. Az is tele volt virággal, amiket ő maga öntözött meg; soha másra nem bízta azt.

És azoknak a virágoknak is volt története.

Mióta Világosiék kijöttek a pusztára, minden hónapban érkezett Ilonka nevére egy levél majd északi, majd déli Olaszországból, majd később Görögországból, aztán Egyiptomból, végre a spanyol földről. És ezekben a levelekben sohasem volt semmi írva, még csak a levélküldőnek a neve sem: csupán csak néhány csomag virágmag.

Egzotikus külső országok virágainak magvai, miket itt névről sem emlegetnek. Azokat Ilonka kertébe, virágcserepeibe elültetgeté, gondosan öntözte, ápolta, fölnevelte. Nőttek belőlük szokatlan idomzatú s színpompájú virágok, miknek senki sem tudta a nevét, mikről senki sem kérdezte, honnan jöttek, kitől jöttek. Hanem aki azokat oly híven ápolta, meg tudta volna mindegyikről mondani: ez Flórencben született, ez

Nápolyban, ez Palermóban; és aki meg tudta volna mondani minden virágról, mit gondol az magában, míg a földből piros csíráját kihajtja, amíg zöld levélburkai között a rejtélyes bimbó megszülemlik, amíg a bimbóból kifeszülő virág lesz, s midőn a virág szirmai lehullanak.

Szabad volt neki a virágok gondolatait találgatni.

Hiszen az, aki a virágmagokat külföldről küldi, maga is csak talányokat ad fel.

Az első esztendő letelt.

Valami nagy sikert nem nyújtott. Lehetett mellette szűken és gond mellett megélni.

Voltak zugolódó emberek, akik azt mondták, hogy olyan rossz esztendő volt biz az, hogy annál sanyarúbbat képzelni sem lehet.

A sors föltette magában, hogy megcáfolja őket.

Óh, milyen nyomorult vagy te, földlakó, minden képzelt dicsőséggel együtt! Nem kell az égnek megszegényítésedre egyéb, csak hat hónapig elzárni tőled az esőt.

Mi láttuk ezt a rettenetes hat hónapot. Ezt az elesett anygálokat megszólaltató hat hónapot.

Kezdte a tél, végezte a nyár.

Már a megelőzőtt év is oly mostoha volt.

Aszálynak neveztük azt, amikor még nem tudtuk, hogy mit jelent ez a szó a maga pokolkirályi fenségében.

A szűkmarkú tél után minden őszi vetés rosszul mutatkozott; a tavaszi éppen nem kelt ki.

Márciusban még összejártak az emberek politizálni vagy mulatni; de minden politikai értekezésnek, minden vigalomnak az volt a vége, hogy „még most sem esett eső!”

Majd talán a jövő héten.

Áprilisban már túlhangozta a társalgást az aggodalom, s még mindég biztattuk magunkat a jövő héttel; utóbb elnémult politika és szerelem; nem beszélt senki egymással egyéb-

ról, mint a rettenetesen derült azurkék égről és annak kegyetlen sugarairól; s ez így haladt folyvást-folyvást egész a porba leboruló kétségbeesésig.

Ilonka délvirágai még díszlettek a kis kertben.

Mindenki tudta, mennyire szereti ő virágait. Pajkos gyermek meg nem lopta volna azokat. Hiszen mindenki úgy szerette őt, és úgy hallgatott a szavára.

Ő maga öntözte meg azokat mindennap kétszer.

Egy reggelen, mikor öntözőkannájával a kúthoz ment, az öregbéres azt mondta neki:

— Kisasszony! Több vizet virágöntözésre nem adok.

Ilonka elbámult.

— Hogy mondhat ilyet, András?

— Úgy, hogy a kút fenekét kotorja a veder, alig egy arasznyi benne a víz; az kell a lovaknak. Az ökröket úgy is a Berettyóhoz hajtuk már itatni. Ha a kisasszony a vizet kiöntözi, a lovak nem kapnak inni.

Ilonka átlátta, hogy a béresnek igaza van, s szomorúan tért vissza üres öntözőjével.

Délben a vizet nem itta ki poharából; azt tette félre virágainak. Este szintén magát lopta meg miattok. Nem ivott.

Óh, a leányok sokat ki tudnak állni.

A szolgáló észrevette ezt, s azontúl Ilonka minden reggel megöntözve találta virágait. A szolgáló éjszaka a Berettyóból hordott vizet a vállán; félóra járásnyiról.

Egyszer aztán jelenték a béresek, hogy a kút végképpen kiapadt. Azontúl minden veder vizet a Berettyóból kellett hozni.

Utoljára elfogyott a Berettyó is. Megszűnt folyni. Ittamott maradt a mélyedésekben valami tócsa; azon osztaosztak az emberek és állatok; végre a tócsák is elfogytak; az egész folyam medre olyan volt, mint a kavicsos út. Akkor kénytelenek voltak a folyam medrében kutakat ásni.

És ezalatt folyvást égető ég nappal, harmattalan lég éjjel. Sem eső, sem harmat soha.

Óh, azt rettenetes volt végigélni.

Világosi most már mindennap maga járta körül bérlett gazdaságát, nem ereszté Ilonkát. Ez nem gyöngye leánynak való volt.

Látni mindennap a pusztulás fokozatát; az elhagyatottság, a reménytelenség szörnyű tájképét.

Nem volt már semmi zöld távol és közel.

Hol rétek, kaszálók voltak valaha, ott egy halottsárga abrosz volt kiterítve, melyen az éhinség még morzsát sem hagyott. A búzavetés nem nőtt arasznyira, nem hajtott kalászt; nem lehetett remélni, hogy aratást adjon; ráeresztették az éhséggel küzdő barmokat, és le hagyták azt legeltetni; le egészen a gyökeréig, s hogy még a gyökere se maradjon, támadt az égő porból milliárd soha sem látott féreg, mely gomolyokban teríté be a földet nappal, s tábor számra járt éjjel, ellepve házat, háztetőt; sáskák cirpelő sokasága ült minden ágon bokron, melyen, mint télen, nem volt már levél, s felverte az éjszakát zörgő hangversenyével, mintha az is a gazdától követelné, amit a mezőn nem talál.

És azután, ha a sorssal küzdő ember újra akarta kezdeni az elpusztított művet, nekivetette ekevasát az áldatlan tarlónak, s felszántotta aratás nélkül a vetés helyét, hogy új magot vessen bele elkésett áldást remélve: akkor előtámadt, ki tudná honnan, kitől küldve, kitől felszabadítva, légiója a vándor hörcsögöknek, s összerabolta az elvetett magot; úzás, pusztítás nem fogott rajta; ha egy határt kiélt, vonult seregestől odább; átúszott a Tiszán, s fél Magyarországot megismerteté soha nem hallott hírével.

És eső még mindig nem esett.

Világosi mindennap levertebben tért haza a mezőről. Este vacsoránál nem is beszélt már családjával, csak merően nézett maga elé; érintetlen hagyott ételt-italt, s egész órákat eltévelygött künn az udvaron éjszaka, és nézett fel azokra a fekete lomha felhőkre, amik este mindig felköltek a láthatáron,

rég leimádott záporral hitegetve a földész, s aztán vonultak el feje fölött részvétlenül a túlsó láthatárra; reggel ismét olyan tükörsima volt az ég, csak a délibáb mutogatott kevés vizet a távolban.

Világosi, mikor egyedül hitte magát éjszaka, kinn az udvaron letérdelt némán a földre, s úgy terjeszté fel az égre kezeit. Azt hitte, senki sem nézi; pedig neje és leánya szívdobogva nézték őt hálósobájuk ablakából.

És eső azért csak nem esett.

A rekkenő nyár uralkodott egész trópusi hőségével.

Amennyire a szem ellátott, nem volt már egyéb, mint egy sivatag képe: egy porrá vált éden, melynek fekete hamvát a forgószél végigtáncoltatta a síkon, poroszlopokkal ostromolva a kérlelhetlen eget, melyen madár sem járt egyéb, csak keselyű, a hullák vendége.

Az ég pedig kérlelhetlen maradt.

Reménnyel sem biztatott már senki.

Ki volt mondva az ítélet: ez az év meghalt.

Törölje ki mindenki éveit sorából, mert ez nem tartozik az életéhez.

De hát aki egy elvesztett évvel magát az életet is elvesztette!

Világosi érzékeny, ideges kedélyét megmérgezik e napok. A hasztalan küzdelem a sorssal; a megcsalt remények; a kiszáradt fűszál; az éhség gyötörte állatok; a panaszkodó cselédség; a kapuját ostromló koldusok vándor csapatja folytonos izgatásban tarták; s ami több volt mindennél: a becsület! Miből fogja haszonbérét kifizetni?

Neje kiolvasá arcából ezt a gondolatot.

Óh, a nő előtt olyan nyitott könyv a férj arca.

— Ne aggódjál, kedvesem — mondá neki. — Egy rossz évet majd helyrepótol egy másik jó év. Ami legsürgetősebb, a haszonbér, meg van takarítva nálam. Hajdan születésem napjára, névnapomra aranyakat szoktál adni; mikor elvettél,

nászajándéku is azt adtál; ezek az aranyak mind megvannak. Megtartogattam ilyen nehéz időkre, mint a mostani. Elég lesz a haszonbér kifizetésére. Becsületed nem csorbul. A többit majd megszerezük Isten segítségével.

A többit?

Óh, de mikor azon még végiggondolni is irtózatos.

Egy ránk jövő telet végiggondolni egy olyan országban, ahol tíz ember közül kilenc koldulni kénytelen; és a tizediknek nincs mit adni.

A haszonbérő lelkét a száraz földig nyomta a jövő gondja. Minden este visszatér szemeibe az a merev, üveges tekintet; arcára az az öntudatlan merengés, amit úgy fáj látni; mindennap elfelejté, hogy miből fogja fizetni haszonbérét. Pedig neje meg is mutogatta neki a félretett aranyakat: oda számlálta eléje, éppen elég volt. Kezébe adta, hogy győződjék meg róla.

Akkor egy kis időre megnyugodott; de másnap megint elővették háborgásai, megint elfelejtette, hogy a haszonbérét miből fogja fizetni, s ha neje az aranyokról beszélt, úgy vette azt, mintha újságot hallana.

Világosiné egy napon a kínzó aggodalom kitörésével mondá leányának:

— Ilonkám, én attól remegek, hogy atyád megtébolyodik.

— Ne essünk kétségbe, anyám! Hisz van még gondviselés az égben.

Igaz!

Késik, de bebizonyul, hogy van.

Ahol legnagyobb a veszély, ott legközelebb a segély. Ezt tartja a kegyes közmondás.

Hanem a földi gondviselésnek, úgy tetszik, hogy még annál is van valami közelebb.

„Ahol legnagyobb a veszély, ott van legközelebb — az adóegzekúció!”

A SZÁRAZFÖLDI NYOLCKEZŐ

Octopius Schmerlingianus.

Szárazi polip. Medusa *officialis*. Gorgon bürokratikus Hidra egzekútor.

Ugyan már miért ne kevernénk ebbe a dologba egy kis természetrajzot is?

A *nyolckezőt* így írják le Cuvier, Lamark, Menke és más természetbúvárok:

„Karjai hosszúk, s minden karja végig van rakva szívó köpölyökkel. E karjai szolgálnak neki úszásra, mászásra, s a prédá megragadására. Amit egyszer körülfogott velük, addig el nem ereszti, míg az utolsó csepp nedvet is ki nem szítja belőle, ezt mondja róla Cuvier. Voigt F. S. észlelései nyomán bizonyos, hogy tudja változtatni a színét a feketéssárgától a legvörösebb vörösig az időjárás szerint. Köznyelven tintaféregnek nevezik. (Der gemeine Tintenwurm.)

Herodottól Cuvierig csak a tengerben élő példányait ismerték. Korunknak jutott a nagy szerencse a szárazföldieket is megismerhetni, mely válfajt a feltaláló iránti szeretetből a legfent előrebocsátott nomenklációval jegyzünk fel a természetrajzi kefalopoda osztályába.

Világosi éppen az utolsó száz forintját adta ki szalmáért. A saját takarmánya elfogyott már, a szomszédból még lehetett kapni keveset keserves pénzért.

Ehhez a keserves pénzhez pedig úgy jutott, hogy egy emberséges bőrkereskedő megvette tőle azokat a terményeket, amik sok magyar gazdának egyedüli iparcikkét képezték. Tudniillik, hogy a jámbor háziállatok, mikor arra a meggyőződésre jutottak, miképpen itt már többé nincs mit enni, akkor aztán arra a nemes áldozatkészségre vetemedtek, hogy felerészük odaadta utolsó értékes birtokát, a bőrért; — vegyen annak az árán a gazda a megmaradtak számára eleséget. Így segítették ki egymást kölcsönösen. A szomszéd, aki ekképpen eladta a szalmáját, most már a háza tetejét fogja feléltetni barmaival; de *muszáj* volt eladni, mert egy hét óta keblén melengeté az adóbehajtás tizenhat lovas közegét, s ígértetett neki a jövő hétre harminckettő. Azok a szalmát is fölétetik, s pénz sem lesz. Tehát inkább a szalmától megválni.

Természetes dolog, hogy amint a szalma elvándorolt a szomszédból, az egzekúció is odább tette főhadiszállását, ahova a szalma vándorolt.

Tehát ugyanazon a napon, amelyen Világosi összerakatta a drága boglyát, beállított az udvarába tizenhat vértés lovag egy kapitány vezénylete alatt.

Volt annak több katonája is; de mind szétosztva hasonló ellenségverési hadműveletre.

A vértés kapitányban ugyanazt a tisztet ismerjük fel, aki a megyefelosztási műtetre olyan apropó elkésett, s aztán kitért a szózatot éneklők előtt.

A tiszt úr magas, erőteljes férfi volt, napbarnított s egy sebhelytől díszített arccal; igen szőke haja és bajusza volt, szintoly szemöldei és szempillái, de ami különben arcának igen mogorva kifejezését nem igen szelídítette.

— Ön a háziúr? — kérdé a tiszt lováról leszállva az eléje siető Világosítól.

Világosi bámulva kérdezé: mi tetszik?

— Uram! Én Föhnwald százados vagyok. Ide lettem szállásolva önhez tizenhat legénnyel. Majd jönni fog

utánam egy „másik”, aki megmondja, hogy miért és meddig.

— Gondolom. Adóhátralék miatt.

— Az nem az én dolgom. Azt önök végezzék el egymás között.

— Uram — szólt Világosi határozottan —, önök látják, hogy ebben a határban nem termett az idén semmi, amiből az adót meg lehetne fizetni.

— Én nem látok semmit, csak a napiparancsot.

— Akkor tessék beköltözni szobáimba, majd én feleségemmel és gyermekeimmel megvonulok a cselédházban. A barmaimat kivezetem az istállóból, s tessék beköttetni a lovakat. Átadom élestáram kulcsát, tessék belőle kielégíteni szükségeiket; én semmit meg nem tagadok.

— Uram — szólt fanyar, kedvetlen hangon a tisztt —, én nem viszem katonáimat az ön szobájába, magam sem kergetem ki az ön feleségét és gyermekeit. Ha van önnél egy kis zug számomra, ahol az ördögadta éjszakát végig lehet aludnom, hát azt mutassa meg; ha nincs, elhállok a folyosón. Barmaid se verje ki az aklokból, majd hevenyészünk ágasokból, deszkákból egyet a lovaink számára, a katonák lovaik mellett hálnak. Kapnak ebédre fél font kenyeret, egy negyedrészt font húst; én is velük eszem; meg kell vele elégedniök. És most hagyjanak nekem békét, mert én azon kívül, amit most mondtam, nem fogok önökhöz egy szót sem szólni, ha egy esztendeig itt fekszem is.

Világosi meg volt lepve e beszéd által. Olyan keveréke volt az a katonai undornak, mely helyzetét elítéli; a nemes emberi jószívűségnek, az aszkéta egyszerűségnek s a nagyúri fel sem vevésnek.

A tisztt azután elmondá katonáinak, hogy mihez lássanak. Világosi azalatt nőcselédeinek rendeletet adott a főzésre, s mikor mind a ketten készen voltak, a háziúr meghívta illedelmesen a kapitányt.

— Nem tetszik bejönni hozzánk?

— Nem!

A kapitány leült a folyosón a hárságyra, s szivart vett elő.

— Miért nem?

— Mert szivarozni akarok.

— Odabenn is lehet.

Erre már csak fejét rázta kedvetlenül.

Világosi bement, megint kijött.

— Nőm szívesen látja önt ebédre.

— Köszönöm. Mondja meg az asszonyságnak, hogy nem akarok vendége lenni; majd ha a katonák étele meglesz, ahhoz ülök. — S azzal végigheveredett a hárságyon; kardját megtámasztotta a szögletbe, az eldőlt, s leesett a porba. Világosi fel akarta venni.

— Soh'se bántsa! Jó helyen van ott.

És csakugyan meg sem mozdult onnan, amíg a katonák étele el nem készült. Pedig óvhatlan volt, hogy hol a háziasszony, hol a kisasszony végigmenjen a folyosón; a tiszt rájok sem nézett, nem is köszöntötte őket; félrefordította fejét, ha lépteiket hallotta.

Azután, mikor készen volt a gulyáshús, mit a háziak a katonák számára főztek, ő is odaállt a malomkőasztalhoz, melyre a nagy tálat föltették, s falatozott, míg elverte éhét. Végül inasától előkérte a kulacsot, nagyot húzott belőle, s azzal készen volt.

Megint csak leült a hárságyra a folyosón, új szivarra gyújtott, s fejét tenyerére támasztva, bámult a csendes világba.

Éppen a tál fenekét kanalzták a katonák, mikor kocsi-zörgés hangzott kívül, s egy ötfogatós neutitscheini robogott be az udvarra: abban ült — az a bizonyos másik.

A szárazföldi nyolckezű!

Óh, nem a természet undorító remeke, amilyen a tengerben lakik! Ez a tintaféreg finom, elegáns úr. Francia divat szerint öltözik, inggombjaiban gyémántokat hord, és fénymá-

zas lábtyűket visel. Szivarfüstjén megismerni a legfinomabb Kuba-flórt. Nem is torzkép; ha Lavaterre bíznák, azt mondaná fejről: ez egy érdemeire büszke polgár, ki nyílt vonásaiban embertársai szeretetét árulja el, s ajkain azt az öntudatot viseli, hogy őt, akik ismerik, áldják. Szemeinek őszinte kékje az előzékeny barátságot kínálja ismerősnek, ismeretlennek.

Igenis: a nyájasság és jó kedély sugárzott a nyolckezű arcáról.

Azonban Szókratész azt mondá a koponyatudósnak: „Igazad van; valóban ilyen gazember lettem volna én, amilyennek arcom és koponyám után ítélsz, ha a nevelés ellenkezővé nem idomított volna.” — Vannak megfordított Szókratészek. Itt az egyik.

A bakon, a kocsis mellett ül a kísérője: a pénzügyőr, magyarul finánc.

De már ezt megáldotta a természet hívatása apparátusai-val.

Két szeme kancsal, hogy egyszerre két emberre vigyázhasson, minden embernek mind a két kezét ellenőrizhesse, s sohase lehessen tudni, hová néz. Orra, mint a tapíré, hajlékonysági képességgel bír; megbecsülhetlen képességű orr! Ellátva a dohánymegszaglás tudományától kezdve az emberfelismerés tanáig minden neveltséggel; rettenetes szája, kapa nagyságú hatalmas fogsorral; mielőtt szólna, már elmondta a szerencsétlennek, ki vele találkozott, hogy most meg fogja enni, hát csak búcsúzzék el a világtól.

Minthogy a két úr aligha fogja magát bemutatni, nem lévén udvarias feladatuk a házigazdával nyájaskodni, nehogy folyvást az igazi neveiken legyünk kénytelenek őket hívni, per „hidra” és „cápa”: magunk keressük elő matrikuláris neveiket; a nyolckezű neve Gierig, a cápáé Konyec.

A hintóból leszálló urak siettek be egyenesen a házba.

Gierig úr meglátta a folyosón szivarozó kapitányt, s barátságosan s erős hangon üdvözlé:

— Ah, jó napot, kapitány úr, jó napot!

A kapitány csak a sarkantyúját veregette össze, s úgy tett, mintha megsüketült volna.

Gierig úr pedig csak azért is meg akarta mutatni, hogy megszólíthatja.

— Ön már megérkezett? Mindig megelőz bennünket. Pedig ugyan sietünk.

Föhnwald százados félrenézett rá, s ezek a fehér szempil-lák azt beszélték Gierig úrnak, hogy: „mernél is te valahová elébb bemenni, míg minket előre nem küldtél!”

— Nos, hát milyen itt a háztáj? Hogyan?

A kapitány nagy füstöt fújt maga elé válasz helyett.

— Vannak fényes bútorok a házban? Fölösleges luxus, vagy eldugtak már előre mindent?

— Nem tudom, nem voltam benne.

— Micsoda? Hát még nem ebédelt?

— Sőt igen jól. A katonáimmal együtt.

— Ah!

A biztos úr gúnyos mosollyal tekintte le a kapitányra. Megint kezdí már.

— Vannak asszonyságok a háznál? Fialat kisasszonyok? Finom fehérnép? Ideges természetű?

— Úgy hiszem: egy házinő és egy kisasszony.

— Ez jó; tehát menjünk be!

Azzal, hogy annál illedelmesebb legyen első megjelenése, szivart vett elő, leharapta végét, s a kapitányhoz fordult bizalmasan.

— Kérek egy kis tüzet!

— Nem ég a szivarom.

— Hisz az imént még égett.

— Már kialudt — szólt Föhnwald, s eldobta az egész szivart.

No, de ott volt dörzsgyufával gyorsan Konyec; örült, hogy szolgálhatott főnökének. Elsütött egy szálat, még a

markát is eléje tartá műértően, hogy a szél el ne fújja a lángot; úgy segített a szivarra rágyújtani.

Sőt még azután összekacsintva főnökével saját keblébe is tett egy mozdulatot, tán hogy elővegyen egyet azokból az átkozott kapadohány szivarokból, amiket a magas erarium azon szent célra készített, hogy ahol makacs adómehtagadó kurucok vannak, ott azokat Konyec úr az asszonyság hálószobájában a selyem pamlagon végigheveredvén, con amore illatoztassa.

Gierig úr csillapítólag inte. Majd később.

Konyec elérté az intést, s visszadugta a szivartáskát keblébe.

Mentek aztán a konyhába, onnan a szobába.

Világosi fogadta őket. Nem volt indulatos; tudjuk, hogy igen szelíd kedélyű. Kérdezte a nagyságos uraktól, hogy minek köszönje a szerencsét.

— Ön, úgy látszik, elfelejtette, hogy háromnegyedévi adóhátralékával van tartozásban.

— Nem felejtettem el, uram! Mindig megfizettem eddig pontosan. Tudom, mivel tartozom az államnak, s ami elmaradt, mihelyt módomban lesz, sietek kipótolni. De most nincs, miből fizessek. Láthatta ön, amerre járt, hogy az idén e vidéken nem lesz aratás.

— Azt végezzék el önök az úristennel! Az állam gépezete nem akadhat meg a rossz idő miatt. Az önök dolga kitalálni, hogy honnan fizessenek. Takarították volna meg az elmúlt évek feleslegét.

— Kérem, én új gazda vagyok. Tavaly kezdtem, s az is nagyon rossz esztendő volt.

— Sajnálom, de kivételeket nem ismerünk. Minden tartozás között legelső az, amivel az államnak tartozunk. Traktáljanak önök kevesebbet, rakjanak kevesebb zsinórt dolmányukra, ne prédálják a pénzt könyvekre, hírlapokra, lovakra, agarakra, és nem lesznek megszorulva. Az állam követeli a magáét, s mi

itt vagyunk e követelésnek nyomatékot adni. Az ön adóbeli tartozása ötszáz forint kerekszámban.

— Uram! Itt szekrényeim kulcsai. Keressen fel minden zugot a házamnál, és ha talál valami pénzt vagy pénzérőt, vigye el magával!

A nyolckezű nagy hahotával nevetett fel e szóra.

— Ohohó, gazduram! Ezt a nótát jól ismerjük már. Itt a kulcsok: keresse az úr a pénzt! Köszönöm a gráciát. Mi nem fogunk az ön pénzeért „tüzet, vizet” játszani. Önnek magának kell azt előadni.

— Én pedig komolyan mondom önöknek, uraim, hogy nekem egy fillérem sincs.

— Ebbe is be vagyok már tanulva. Tessék elhinni, hogy semmi újat nem lehet már kitalálni előttem. Másutt is mondták már azt ilyen urak: egy fillérem sincsen. Igen, mert minden pénzüket átadták a feleségüknek, kisasszonyuknak; azoknál volt. Azt hitték, hogy ha személyes motozás alá kerülnek is, nem találhatik náluk semmi. De én kijelentem, hogy nálam az ilyen tréfával nagyon meg tetszik jární. Én bírok amaz esz-közökkel, amik az eldugott pénzt napvilágra tudják hozni. S ha végre is türelmem rövidebb talál lenni, mint az urak szívóssága: félreteszek minden tekintetet, s megvizsgálatom az asszonyságok testén levő ruhákat. Előre megmondom. Óh, ezen az úton sok pénz előkerült már.

Világosi két kezét halántékaira szorította, magában sut-togva: „Megőrülök, meg kell őrülnöm!”

— Nini! Hát ez mi? — kiálta közbe most Konyec úr egy pamlag takarója alól három levél dohányt húzva elő. — Itt dohánny is van elrejtve.

Világosi zavarodottan hebegte:

— Azt bizonyosan nőm tette oda molyok elűzésére. Hogy nevetett rajta mind a két úr.

— Csináljon ön róla „Befundot!” — inte kegyteljesen Gierig úr a fináncnak.

Az rögtön nekiült, és írta a bűntény-álladékot rovatolt papírra.

— De uraim — szólt Világosi zavarodottan — higgyék el önök, hogy én nem tudok semmit a dohányról. Én soha életemben nem pipáztam.

Gierig nagyot nevetett.

— Konyec úr! Jegyezze ön: 163. Uram! Ön százhatvanharmadik, aki tudomásomra a talált dohányra azt mondta, hogy ő sohasem dohányzik.

— De becsületemre mondom!

— No, no, no, uram! Ugyan már egypár forintnyi differenciáért érdemes volna önnek a becsületét vetni mérlegbe? Szégyelje ön magát, uram! Ilyenek önök, lássa!

— Megörülök, meg kell örülnöm! — rebegé Világosi, és égő homlokát az ablak hideg üvegén iparkodott lehűteni.

— No, majd jobb gondolatokra fogjuk önt hozni, uram. Remélem, hogy ahol én egyszer prelekción tartottam, ott nem fogja senki a lecke ismétlését kívánni; és most megengedi, hogy konyhájában rendeletet adjunk az ebéd végett. Önök már talán ebédeltek is? No, nem tesz semmit. Azért a család tagjai közül egy lesz olyan szíves, hogy velünk együtt fog falatozni. Óh, nem a dekórum végett, óh nem! Hanem mivel nem akarjuk, hogy valahol egy haragos ember megmérgezzen bennünket. Már ez nem megy másképp édes úr, ezer bocsánat! Ön együtt fog velünk ebédelni, vagy a felesége, vagy a kisasszony. No, ebből nem lesz casus belli. Valakit kényszeríteni, hogy kétszer ebédeljen egy nap. Ez nem olyan kegyetlenség. Hahaha!

Konyec úr segített főnökének nevetni.

— És most nézzük meg, mit csinálnak legényeink.

A két úr kísértelt az udvarra.

Ott éppen össze volt gyülekezve mind a tizenhat katona a kút körül, s szörnyen magyaráztatta magának az öregbéres-sel, hogy abból a kútból egy cseppentett csepp vizet sem lehet

kikapni már két hét óta, hanem el kell ballagni fél mértföldnyire a Berettyóhoz; annak a fenekén van ásva három kút, aközül egyben talán még kapni vizet, de csak korán reggel.

— Nos, hát hogy vagytok, fiúk? — szólta Gierig úr közéjük elegyedve. — Kaptatok már ebédet, bort, szénát, abrakot a lovaknak, magatoknak pelyhes ágyat? Az mind megillet benneteket, arra valók ezek az úri szobák. Reggel kávé cukorral, kaláccsal; délben négy tál étel; este három, napjában két itce bor, pálinka, amennyi kell. Tartozik vele a gazda. Ha nem ad, követelni kell. Akármit ád, nem kell vele megelégedni. Most ti vagytok az urak. Ti parancsoltok. Este ágyat vettetek magatoknak a festett szobákban. Ott háltok a pamlagokon. Az abrakos tarisznyát, a lószerszámot meg a nyeret felakasztjátok a rámás képekre, s ha gyöngye a szeg, nem tartja meg, a magatok erős szegeit veritek bele a falba; ha útban van a kép, a képen keresztül. Csak ne zsenírozzátok magatokat semmit! Úgy viseljétek magatokat, mintha itthon volnátok, mintha ellenségnél volnátok. Héj, nagy kópék! Most jutottatok csak jó helyre. Itt van szép leány, szép asszony a háznál. Héj, tudom, lesz itt sikongatás naphosszant! Átkozott kópék! A fehérchseléd hogy ijedezik tőlük! Hogy fél tőlük! No, csak mindent kedvetekre tegyetek! Most élhetitek világotokat. És aztán, azt mondom, akármit kaptok: semmivel se legyetek megelégedve!

Föhnwald kapitány e beszéd alatt felcsatolta kardját oldalára, s mikor vége volt a biztos beszédének, csak onnan a folyosóról rövid lapidaris stílusban ennyit tett hozzá:

— Én pedig azt mondom nektek, hogy aki másként cselekszik, mint ahogy én parancsolom: aki egy mákszemnyi pimaszságot elkövet a háziak ellen, olyan ötven botot veretek rá, hogy meg lesz vele elégedve.

Föhnwald ez ígéretteljes biztatás után elhagyta a folyosót, s bement a szobába. Tudhatta, hogy most mindjárt kell

valami jelenetnek következni, amihez jó lesz a közkatonákat és cselédséget nem hívni meg ingyen néző közönségnek.

Az első szobában találta Világosit, ki az ablakon át hallgatta az udvaron mondottakat. A háziúr könnyel szemében jött eléje megköszönni a zárszavakat.

— Ejh, hagyjon ön nekem békét! — kiálta a tiszt haragosan elkapva kezét a kézszorítás elől — én önt is gyűlölöm. Miért nem fizetnek önök? Miért kényszerítenek bennünket ebbe az átkozott helyzetbe? Miért nem teremtik elő azt a nyomorú pénzt?

— Hallgasson rám, százados úr! Én önnek őszintén fogok szólni. Meg van a házamnál az a pénz, amivel az adót kifizethetném; de azt nem adhatom oda, mert kétszeresen nem az enyim. Először nem az enyim, mert nőm menyasszonyi ajándéka és megtakarított születésnap emlékaranyai. Másodszor nem az enyim, mert az a földbirtokosnak lejárt hasznobérék képviseli: rám nézve idegen pénz, amihez nem szabad többé nyúlnom. Ön ismeri a német példabeszédet a három fillérről: „Zehrfenning” — „Notpfenning” — „Ehrenpfenning.” Az első, a fogyasztás fillére rég elfogyott. Utána ment a második: a szükség fillére; most csak a harmadik van még meg: a becsület fillére. Becsületem minden fillérét pedig nőm őrzi, s azt csak erőhatalom fogja tőle elvehetni. Ezt akartam önnek mondani, uram.

Azzal felesége szobája felé ment. Az ajtóban megállt, és így szólt:

— Ez nőm szobája.

És bement oda.

Föhnwald századosnak nem volt ideje észrevételt tethetni a vele tudatottakra, mert jött utána nagy garral a biztos és fegyverhordozója.

— De kapitány úr mit cselekedett ön? — rivalt a biztos a tisztre fensőbbbségi dorgáló hangon.

— Azt, amit régen kellett volna tennem — szólta Föhnwald százados mellét kifeszítve egész szélességében. — A katonai fegyelmet a maga jogaiba visszahelyeztem.

— Ellenkezőleg! Ön maga adott példát a fegyelembontásra. Önnek kapott parancsa akként hangzik, hogy mind magát, mind csapatját rendelkezéseim alá bocsássa. Ez a parancs, amit ön előljárójától kapott.

— Azt teljesítem is. Megyek ahová ön vezényel. Ehhez hozzászoktam. Solferinónál a kartácstűzbe vezényeltek. Belementem. Így esküdtem a zászlóm alatt. Most egy kloakába küldenek be, ahol mindennap fülig kell gázolnom a sárban. Erre már nem fogadkoztam a zászlóm alatt. Én katonának álltam be, nem martalócnak. Én katonákat vezénylek, nem maródőröket.

Gierig úr a legnyájasabb mosolygással viszonzá a kapitánynak. Aki nem értette nyelvét, azt hihette volna, hogy enyeleg vele.

— Mindezt, uram, végezze ön el a hadügyminisztériummal. Ha nem tetszik „ez” a szolgálat: tegyen róla. De most ez a tábori jelszó. Itt is ellenséggel állunk szemben, s az ellenségén segíteni itt is ámulás.

— Nem is segítek senkin. Mi közöm hozzájuk? Ha tartoznak az államnak, s nem akarják megadni, pakoltassa ön szerke-re, ami megkaphatót talál náluk, s vigye magával. Mit bánom én? Ha a gazda lábáról lehúzza is ön a csizmát, szót se szólok. De hogy az én jelenlétemben valaki a női szemérmert megsértse: az az én magánügyem, azt nem tűröm el. Ha katonám teszi, megvágatom; ha más teszi, belém botlik.

— Ah! Tehát egy krinolin?

— Semmi krinolin! Én nem tudom, szépek-e, fiatalok-e a nők itt e háznál. Nem néztem rájuk. De tudom, hogy nők. S ha hottentotta volna is a némben, akit előttem megbántanak, a sértő tapasztalni fogná, hogy férfi vagyok.

— De kapitány úr — szólt szelíd hangnyomattal Gierig; — az ön helytelen gavallérkodása elrontja az én egész rendszere-
met. Ez a rendszer pedig egyenes kifolyása a kormányzati
politikának. Itt egyébről van szó, mint annyi meg annyi garas-
ról. Itt a törvényes rend helyreállításáról van szó.

— És az ön procentjeiről.

E kegyetlen célzás a nyolckezűnek mégiscsak arcába ker-
gette a vért. Mosolygott ugyan még most is, de a düh kék-
veres színével orcáján, s amit most mondott, azt már sarkairól
felemelkedve mondta. Konyec úr is közelebb lépett oldalához, s
a sérthetlenség büszke érzetében úgy segített haragos arcvonásai-
val kísérni főnöke szavait.

— Kapitány úr! Önt nekem nem azért ajándékozták, hogy
ön az én intézkedéseimet bírálgassa, azokra véleményt mond-
jon, azokban kifogást tegyen; hanem hogy azoknak megfelel-
jen. Nekem misszióm van, melyben én vagyok a kéz, ön csak
az eszköz. Ha én ezt a küldetésemet az utolsó pontig kérlelhet-
len szigorral végre nem hajtom: a magas kormánytól én kapok
érte orrot! Tudja ön azt?

Konyec úr közelebb tolta képét e szónál Föhnwald elé,
mintha bizonyítaná, hogy nem tréfa dolog ám egy ilyen
kormányi úton kapott orral járni a világban.

Föhnwald aztán fél vállát fordítva feléjük azt viszonzá
nagy nyugodtan:

— Már hiszen, biztos úr, ha orrot kap ön a magas kor-
mánytól, azt viselheti ön miattam ott, ahol akarja; hanem ha
én önnek az egyik fülét le találom szabni, nem tudom, hogyan
kap ön ahelyett a magas kormánytól másik fület.

Ez a válasz aztán mind a két urat annyira kielégítette, hogy
egyszerre hátrahőköltek.

Gierig úr nem is folytatta addig a harcot, míg a nagy
tölgyfa ebédőasztalt megkerülte, s csak akkor felelt vissza
a kapitánynak, mikor egy nagy masszív tárgy kettejük között
volt.

— Óh, hát csak tessék lovagiaskodni! Legyen ön gentleman! Ez önnek jól áll. Parancsolja meg a katonáinak, hogy csókoljanak kezét a háziasszonynak. Nem lesz szükségem önökre. Ne tessék amiatt aggódni! Tudok én magam is Konyec úr segítségével annyi kellemetes mulatságot szerezni az illetőknek, amennyi éppen elég ahhoz, hogy a rendszer diadalhoz jusson.

Konyec úr hallván a nevére hivatkozást, mulhatlannak tartotta az általánosságban tartott alapelveket részletes programmal is illusztrálni.

Konyec úr mint pénzügyőr csak őrmesteri fokon állt; de teljes tudatával bírt annak, hogy ő a mostani bölcs rendszer folytán ennek a lovaskapitánynak *előljárósága*, s az őt *ex offo* vissza nem torolhatja.

— Hohó! Konyec úr érti azt már. Pőrére levetközve járni keresztül az asszonyságok szobáján; büdös dohányfüstöt fújni az orruk alá, pajkos beszédekkel mulattatni a kisasszonyt és asszonyságot. Játszani a részegyet s ijesztgetni a leány cselédséget; dörömbözni éjjel a bezárt ajtón és káromkodni hozzá! Óh, Konyec úr tapasztalt legény ebben. Tudja Konyec úr, hogy mitől döglök a légy. És utoljára, ha semmi sem használ, azt is tudja Konyec úr, hogy az úri dámáknál hol kell megkeresni azt a pénzt, amire azt mondják, hogy nincs sehhol. Óh, Konyec úr tapasztalt legény.

Mindezt Konyec úr dicsőségtől ragyogó arccal mondta el saját magáról.

Föhnwald kapitány csak suhogtatott lovagvesszejével a beszéd alatt. Mikor vége lett a hengegésnek, akkor fogta a lovagvesszőt, és keresztbe fektette az ajtó előtt, mely a nők szobájába vezetett.

— És én azt mondom, hogy aki ezt az én lovagvesszőmet át meri lépni, annak én ezt összeszaggatom a fején.

Azzal fogta magát, s felült arra az asztalra, amelyen az éppen akkor bejövő leánycseléd elkezdett teríteni Gierig

úr és Konyec úr számára. Biz annak az asztalnak csak a felét teríthette be, mert a másik feléről Föhnwald nem szándékozott leszállni.

A szolgálo jelenléte alatt félbeszakadt a harc, s rövid fegyverszünet állt be. Böske, mint afféle fehér cseléd, rettetes szörnyen szerette volna látni, hogyan eszi meg egymást ez a három úr. A konyhába kihallatszó lármából kivette már, hogy nemigen nyájasan enyelegnek; annálfogva annyi törülgetni valót talált minden tányéron, annyi rakosgatni valót késen-villán, hogy Gierig urat egészen kihozta a türelméből, ki szerette volna a veszekedést folytatni.

Aközben valamit sűgött Konyec úrnak.

Konyec úr elég indiszkrét volt a sűgásra fennhangon felelni.

— Hogy menjek útra rögtön, mikor még ma nem is ebédeltem?

Ez éppen jó csap-szó volt Gierig úrnak a sertepertélő szolgálóra rárivallni.

— Hát te, szolgálo, mikor hozod már azt az ebédet? Böskében felébredt az áspis.

— Micsoda szolgálo? Ha szolgálo vagyok is, nem az úrnak a szolgáloja vagyok. Azt gondolja az úr, hogy az ebédet is föl lehet fűjni, mint a protikilumot? Ez nem kocsma, itt nincs spájcedli, várjanak az urak! Ha kész lesz, majd felhozom. Ha megették, majd kedves egészségükre kívánom.

Mielőtt Gierig úr a nyelves cselédet megfenyíthette volna, Föhnwald százados belevágott a beszédbe:

— Hűgám! Ez a két úr nagyon éhes. Az egyiknek sietős útja van. Ha maradt valami abból a gulyáshúsból, ami nekünk volt ebédre, hozd fel számukra, nem kívánnak ők egyebet.

— Óh, abból még van; mindjárt hozom.

Böske vagy értette, vagy nem értette a tréfát, annyi bizonyos, hogy a maradékot, amit vacsorára fennhagyott, nyomban feltálalta a két nagyságos úrnak.

Gierig úr fűjt dühében, s hátul összefogott kezekkel járt alá s fel a szobában, közben törülgetve izzadó homlokát, s rá sem tekintett a gulyáshús unikumra. Konyec úr azonban nem volt vele egy véleményben; gondolá: barátom Gierig, barátom a miniszter, de legnagyobb barátom a gyomrom, s nekiült a kínálatlan lakomának; mire aztán Gierig úr is, ha azt nem akarta, hogy a barátja helyette is megebédeljen, csak nekifanyalodott, s hozzálátott az egyetlen tál ételhez, mely ugyan elég jó és ízletes volt, hanem az a hibája volt, hogy elő- és utóhad nélkül jelent meg.

Volt ugyan még az asztalon, amit a két vendég nagyon szeretett volna megenni, de nem tudta hol megkezdeni; tudniillik, hogy az egész étkezés alatt ott ült az asztal másik végén a kapitány hátat fordítva a vendégek felé.

Gierig úr alig várta, hogy az utolsó falatját lenyelje.

— Most vegye ön elő írószereit.

Konyec úr kipakolta a bőröndből a szükségeseket.

— Írja ön, amit diktálok: „Ezredes úr! Föhnwald százados, kit ön rendelkezésem alá adott . . .”

— Megálljon! — kiáltá közbe Föhnwald. — Azt fogja ön írni, amit én diktálok: „Föhnwald százados nem akarja intézkedéseimet teljesíteni. Kérem őt feleletre vonatni.” Punktum. Egy betűt sem többet!

Konyec úr most igazán megakadt; kétfelül is mondogatnak a tollába, ez nem megy!

Julius Caesar diktált egyszerre hat embernek, de hogy két ember diktáljon egynek, ezt Julius Caesar sem próbálta. Hát csak a szájába kapta a tollát keresztben, s nézegetett hol az egyik, hol a másik úrra, hogy mi lesz már ebből.

— Fogja ön írni, amit mondtam? — rivalt rá Föhnwald százados, s olyat ütött a tenyerével az asztalra, hogy a kalamáris a tábláról, Konyec úr a karosszékből magasra ugrott ijedtében.

— Írja ön, amit a kapitány úr diktált! — hagyja helybe Gierig úr. — A többit elmondhatja ön élőszóval.

Azzal alakanyarítván a nevét a rövid levélnek, borítékba tette, lepecsételte. Konyec úr ráírta az ismert címzetet, s eltette a levelet piros pügylárisába.

Gierig úr adott neki útravaló pénzt, amennyit zsebéből éppen kimarkolt. A közönség fizeti e költséget.

— És most tessék, uram, küldöttem visszatérteig uralkodni a háznál.

— Fogok!

— No, azt talán el fogja ön érnei, hogy felszabadul az önnek nem tetsző küldetés alól, de soha sem lesz önből *őrnagy* — arról bizonyos lehet ön, *kapitány úr!*

— Ezen a csataterén bizonyosan nem!

Azzal leszállt az asztalról, kiment az udvarra, s az inasának azt mondta, hogy messen számára valahol fűzfavesszőt, mert lovagkorbácsának más dolga van, s azzal kilovagolt a pusztába egyedül. Késő este vetette haza.

Mikor lováról leszállt, egy percre találkozott Világosival. Csak ezt az egy szót mondta neki:

— Rettenetes!

Világosi úthoz volt készülve.

— Kapitány úr — szólt Föhnwaldhoz. — Önnek nemes magaviselete engem olyan elhatározásra bírt, amit soha sem tettem volna. Én rögtön bemegyek a városba. Ismerek ott körülbelül uzsorásokat, kik száz percentre szoktak pénzt adni: azoknak lekötöm testemet-lelkemet, jövő évi termésemet; ami áron pénzt adnak, felveszem, ha örökre belebukom is, de megfizetek. Míg visszatérek, addig az ön oltalmára bízom feleségemet, gyermekemet.

— Jó. Szavamat adom rá: nem fogja őket bán tani senki.

Világosi elindult késő éjjel az útra.

Föhnwald szavának állt. Két napig csend és béke volt a háznál. A katonáknak neszét sem lehetett hallani; békén meg voltak a cselédekkel, segítettek nekik a távoli kutakból vizet hordani, gazdálkodva bántak étellel, takar mánnal.

Föhnwald egyszer sem találkozott a hölgyekkel. Kerülte őket.

Gierig úr is meg volt békén a vendégszobában, és nem bosszantott senkit.

A harmadik napon már aggódva várt mindenki Világosi hazatértére. Ma okvetlen meg kell érkeznie a városból. Föhnwald maga kétszer is kilovagolt délelőtt a határba, kémszemlészni, hogy nem jön-e még a házigazda?

Végre ebéd után hangzott az udvaron a szekérsörgés. A nők az ablakhoz futottak, Föhnwald a folyosóra sietett. Milyen keserű csalódás.

Nem Világosi érkezett meg, hanem a finác

Szekerén még két csendőr ült — feltűzött szuronnal.

Konyec úr nagy osztentációval viselt a keblébe dugva egy nagy levelet, s midőn lemászott a kocsiról, fensőbbiségi parancshangon tanácsolá a csendőröknek, hogy ők is szálljanak le, s maradjanak egyelőre beváró helyzetben a folyosón.

Azzal nagy peckesen, minden lépésnél egyet lejtve, bevonult a szobába, hova őt Föhnwald százados követte.

Grierig úr is elősietett eddigi duzzogási odújából.

A két rokonkebel arca oly egymást értően ragyogott egymásra.

Konyec úr előragadta kebléből a nagy levelet, s mint diadali trófeumot nyújtá át Gierig úrnak.

Föhnwald összefont karokkal dült az asztal szegletéhez, s várta a szép szót.

Gierig úr feltöré a levelet, átfutotta annak tartalmát, s azzal büszkén lépett Föhnwald elé:

— Kapitány úr! Fel vagyok hatalmazva önnek ezen levelet felolvasni.

— Hallgatom.

— Az ezredes úr ezt írja nekem: „Nagyságos főbiztos úr! Felhatalmazom önt Föhnwald századost odautasítani, miszerint minden pontban az ön rendeleteihez alkalmazkodjék; s ha

ezt tenni nem akarja, azon esetben magánügyeit egyéni nézetei szerint haladéktalanul elintézni siessen stb.”

— Megértettem — szólt Föhnwald. — Tehát mi rendelkezete van önnek hozzám?

— Az, hogy kapitány úr az adó behajtását ne akadályozza e háznál.

— Ezt már teljesítettem. A háziúr egy szavamra megtette azt, mire az erőszak nem bírta rá: bement a városba pénzt venni fel kölcsön. Nemsokára visszajön, és fizetni fog.

— Ezzel csak önt ámította el! Elment, hogy férfit ne kapjunk a háznál. Azt hitte, hogy az asszonyokat kímélni fogjuk. De csalatkozott nagyon! Mi bírunk a dámákkal is. Két napig vesztegeltünk hasztalanul, harmadnap jogunk van a végletekhez nyúlni. Kezdeni fogjuk a kutatást a hölgyeknél.

— Én megígértem a háziúrnak, hogy amíg visszatér, a hölgyeket kímélni fogjuk.

— Ez annyit tesz, hogy ön rendelkezésemet nem teljésíti?

— Annyit.

— Abban az esetben azt kérdem öntől, értette-e fenőbbsége rendelkezésének második részét?

— Értettem — szólt Föhnwald, és leoldotta kardját, s odavetette az asztalra. — Arra kényszeríthetnek, hogy ezt a kardot ki ne húzzam soha, de arra nem, hogy adott szavamat megszegjem.

— Hát jól van, „Föhnwald úr!” hanem azon perctől fogva, melyben ön kardját leteszi: ön rám nézve nem létezik.

Azzal hátrafordult Konyec úrhoz, s a nők ajtajára mutatott neki.

— Azt az ajtót fel kell nyitni!

Azt az ajtót, mely előtt keresztbe fektetve volt Föhnwald lovagkorbácsa.

Konyec úr sietett az ajtó felé. De Föhnwald megelőzte, s felvette lovagvesszőjét, és így szólt:

— A százados, meglehet, hogy nem létezik önre nézve többé, de „Föhnwald úr” még mindig létezik; s ha kardom nem lesz is az enyém többé, az a lovagostor még mindig az enyim, s amit Föhnwald kapitány mondott harmadnapja, azt Föhnwald úr ma is meg fogja tenni: hogy összetöri ezt a lovagvesszőt annak a fején, aki a küszöböt át akarja lépni.

— Ah, hisz ez nyílt lázadás! Csendőrök! Hej, ide hozzám! — ordítá magánkívül Gierig úr, s a két csendőr rohant be hívására szuronysegezve, míg Konyec úr gyíklesőjét kirántva, serénykedett az asztal elé ugrani, melyen Föhnwald kardja hevert, ha netalán az fegyveres védelemhez akarna készülni.

Föhnwald pedig hideg nyugalommal állt az ajtóban karjait összefonva, s a lovagvesszőt hóna alá dugva markában.

— Föhnwald úr — riadt rá most Gierig. — Menjen ön az ajtóból!

— Próbáljon valaki innen elmozdítani!

— Föhnwald úr! Én önt lelövetem!

— Tegye ön!

E pillanatban felnyílt a nők szobájának ajtaja, s kirohant rajta Ilonka kisasszony.

A fiatal leány egyenesen a biztoshoz sietett.

— Uram, nincs szükség erőszakra. Fizetni fogunk.

A nyitva hagyott ajtón át lehete látni Világosinét, amint az asztalra leborulva sírt. Neki nem volt ereje ahhoz, amihez leányának.

— Ez már más szó — felelt a megszólításra Gierig úr. — Tessék beszélni, kisasszony!

— Tessék elébb eltávolítani a fegyvereseket!

Grieg úr tétovázva tekintte hol saját segédcapatára, hol Föhnwald úrra, hol az asztalon heverő kardra. Meggondolandó ez: hátha Föhnwald egyszer csak elkapja a kardot, s karménádlit aprít civilhúsból.

Ilonka elérté a tétovázást; felkapta maga a kardot az

asztalról, s mielőtt merényletét megakadályozhatták volna, odavitte azt Föhnwaldhoz.

— Uram! Kérem önt, kösse fel újra kardját. A mi szerencsétlenségünk ne legyen tetézve azzal, hogy önre nézve is végzetessé váljék. Már kielégítjük a biztost, s önnek lesz kellemetlensége miattunk. Igen szépen kérem önt.

Most már még sem tehetette Föhnwald, hogy rá ne nézzen Ilonka kisasszonyra; s amint a fiatal hajadon hevülő arccal, tiszta, nyugodt szemekkel tekintte rá, Föhnwald lelkében azt érzé belül, hogy mégis jól tette, midőn ismeretlennek látatlanban is védelmére kelt.

— Köszönöm jó tanácsát, kisasszony; de ha ma felkötöm is kardomat, holnap megint más háznál újra odajutok, hogy le kell azt tennem, mert én már ezzel a szolgálattal meg vagyok elégedve.

— Fogadja meg, kapitány úr — szólt közbe Gierig úr —, amire a kisasszony olyan szépen kéri. Az ezredes levelének utóírata is van, melyben azt tudatja velem, hogy ha a jelen végrehajtást bevégeztük, önt szakaszával együtt más, adóbehajtásmentes vidékre teszi át, s nekem pihent csapatokat ad rendelkezésemre.

Föhnwald könnyebbülten sóhajtja fel e szóra.

— Akkor hozzányúlok kardomhoz ismét. Köszönöm, kisasszony.

— A hálával mi tartozunk.

Ilonka szerényen meghajtá magát a tiszt előtt, s visszatért a biztoshoz.

Gierig úr inte a csendőröknek, hogy kimehetnek; azután előhozatta Konyec úrral az okmányokat, s kiterítetté az asztalra.

— Kezénél van kisasszonynak a szükséges pénz?

— Itt van nálam — szólt Ilonka, elővonna zsebéből a hímzett erszényt, melynek selyem hálóján keresztül csillogtak anyja megtakarított aranyai; annyi boldog nap emléke!

— Talán akkor meg is várhatnók az összeszámlálással a papát, míg hazajön.

— Egy percet sem, uram!

— Igaza van, kisasszony. Ön is szeretne már tőlünk menekülni. Ez nagyon természetes. Hanem ez az összeszámlolás mégis némi tárgyismerettel jár.

— Nem tesz semmit! Oda fogok figyelni.

— Hát nem bánom.

Azzal elkezdé magyarázni Ilonkának azt a tudományt, hogy mit neveznek jövedelemadónak, földadónak és személykeresetadónak. Mennyi háborúpótlék jár ehhez béke idején? Mitől kezdve kell lejáratí kamatokat is fizetni? Mennyire megy a közmunkaváltság? Hogyan tartozik a gazda cselédeiért is fizetni? Húzza le ő maga azoknak béréből. És mindezekhez mennyi végrehajtási költség járul, és ez együtt mennyit tesz ki?

Ilonka mindezt megtanulta szépen, s számadása összeütött Gierig úréval.

Aztán kitöltötte az asztalra az erszényke tartalmát, s odaszámlálta az aranyokat. Azután kiszámította a valutakülönbséget érc- és papírpénz között, egy kis vitája volt Gierig úrral az ázsió felett, melyet aztán hiteles börzetudósításokkal eligazított egy legújabb keletű hírlapból, s végre annyira jutott Gierig úrral, hogy az adótartozást az érckészlet teljesen födőzte.

Gierig úr ki is állítá a szabályszerű nyugtát a megtörtént fizetés felől.

Föhnwald kapitány az ablaknak támaszkodva bámulta, mennyi bájjal s mily lélekjelenléttel végzi e szörnyű unalmas dolgot az a gyermek.

Mikor ez megvolt, azaz hogy a nyugta Ilonka kezében, az aranyak pedig Gierig úr pénztáskájában voltak, akkor előállt Konyec úr, ki eddig főnöke székének karján áthajolva, kísérete figyelemmel a számadást, hogy nem történik-e benne valami hiba. Most ő is előbbre került, s elővett valamit, amit

eddig a háta mögött tartogatott. Széles száját hegyesre szorította, s szemöldeit fölhúzta magasra, mint aki tréfája tökéletességéről meg van győződve, de nem akarja magának megengedni, hogy saját maga nevéssen rajta legelőbb is.

— És még ez a kis bírság itten, kisasszony — szólta Ilonka elé tartva valami fizetési meghagyást.

— Mi az?

— Tetszik látni.

Láthatta biz azt; ama bizonyos dohánylevelek, miket anyja a bútorok borítékjai alá rakott, hogy a molyt távol tartsák a szörkelmétől, az állami gondviselés haragját vonta maga után. Megbüntették érte öt forint és még néhány autentikus krajcárig.

Ezt is meg kell még fizetni.

Ilonka tudta jól, hogy hiába fogja azt mondani, hogy itt több pénz nincs már a háznál; csak azt fogják rá felelni, hogy: „No, hát várunk, amíg lesz.”

Konyec úr kárügyorogva állt előtte, és gyönyörködött zavarában.

Ilonka most hirtelen a zsebébe nyúlt, kivette onnan a kését, s kinyitotta.

No, no, gondolá magában Konyec úr. Ez nem jót akar.

Ilonka pedig azt tette azzal a késsel, hogy a karján volt egy karperec tizenkét magyar ezüst hatosból, a tizenharmadik egy magyar feliratú arany; nagyon viselték azt egy időben. Azzal a késsel kifeszítette a karpereceből az aranyat, s odadobta Konyecnek. Ez is ki van fizetve.

— Többé nem tartozunk semmivel?

— Ezúttal nem, kisasszony — felelt Gierig úr, és mélyen meghajtá magát udvariasan.

Most már igen nyájas akart lenni.

— Lássá nagysád, szép kisasszony; miért nem lehetett azt mindjárt ezen kezdeni? Tudtam én, hogy ez így fog végződni. Hát nem jobb lett volna mindjárt eleve, minden

gyűlölködés mellőzésével ezt cselekedni? Minek kényszeríteni az államhatalmat, hogy alattvalók iránt kellemetlen módszerekhez folyamodják?

— Biztos úr — szólt közbe a kapitány — végezze ön kegyes oktatásait röviden, mert én nyergeltetek!

Végezni is kellett, mert Ilonka otthagya őket kisietvén a konyhába, hogy rendeletet adjon Böskének minden további vendégellátási készülétek rögtöni megszüntetésére.

— No, lássa ön, kapitány úr, hogy nekem mindig igazam van — szólt Gierig. — Az ember ne legyen szentimentális. Mi mindnyájan csak gépek vagyunk, akiknek nem szabad éreznünk, gondolkoznunk, hanem azt, akkor és addig cselekednünk, amit, ameddig és amikor az államfőnökök velünk cselekedtetni jónak látják.

Hanem már ennek felét sem hallotta Föhnwald; sietett ki a lovához, s rendeletet adott a katonáinak, hogy nyergeljenek.

Konyec úr meg a biztos és a csendőrök előfogatait sietteté tovább mozdulásra. Nem volna helyes taktika későbbre maradni, mint a katonák eltávoznak.

Gierig úr azalatt vidám, derült arccal állt ki a folyosóra, mint szeretett házibarát, kit nehezen eresztenek a háziak, de aki mégis útra készül, s viszi magával e kedves napok feledhetlen emlékét.

A POJÁCA

Mielőtt azonban Gierig úr előfogata a sok hámmal rendbe jött volna, még egy kis közbejött esetnek kelle befejezni a vidám nap mulatságait.

Az úton egyszerre csak nagy zsvaj kerekedik: a sok lebzselő béresgyerek, akinek mindegy, akármi történik odabenn a házban, elkezd kiabálni bomlottul:

„Hujja hó! Gyün a pojáca! Hopsza pojáca!”

S azzal bevonul egy karaván a ház udvarára, mely áll — először is egy kétkerekű talyigából. A talyigán egy csomó limlom, afölött egy kis szegény kiéhezett gyermek; nem tudni, fiú-e vagy leány. A szekér mellett még egy nagyobb gyerek csörgős dobbal a kezében; mind a kettő szennyes trikóba öltözve, s tulipiros rongyokkal meg színehagyott szellős tüllanglais-val felcifrázva; szétszórt hajaik leszorítva vásott szalagokkal. A talyiga két rúd-villája között van maga a pojáca befogva. Ő húzza a kocsit. A harmincas években levő férfi, vándor csepűevő komédiás, a pusztai csárdák mulattatója; csúfsága, bolondozója az utolsó sihedernek is, ki utána kiabálja: „Hopsza pojáca!” Ennek a fején van hegyes csörgős sipka, egyéb öltözete tarka foltokból áll, amiken meglátszik, hogy rajta szokta kimosni a zápor, s rajta szokta megszáritani a szél. A pojácának éppen úgy, mint gyermekeinek, vastagon ki van mázolva az arca krétával és durva piros festékkal, szemöldökeik holdformára feketén korommal.

Végül a szekér egyik rúdjaához kötve üget egy kis tatár ló. Ez nem húzza a talyigát, csak a gazda. A ló maga is művész, s nagyobb kár volna érte, mint az emberért. Mert ha a gazda megszakad, a ló megél nála nélkül, de ha a lova megszakad, az a gazdájának nagy kár.

Tehát ez a karaván éppen most vonul be az egzekvált ház udvarára egy kis vidám bolondos produkciót csinálni a háznép mulattatására.

Soha jobbkor!

— Menjenek innen, szegény emberek, Isten szent hírével. Itt nincs most komédiázni való hely — küldé őket Böske, mielőtt lecihelődtek volna.

— De csak hagyja őket, hadd jöjjenek! Lássuk mit, tudnak! — monda Gierig úr.

Böske aztán azt gondolta, hogy a biztos úr ma nagyon adakozó kedvében lehet, komédiát akar látni, hadd buk-fencezzenek hát az ártatlanok a tiszteletére, legalább keresnek „ezen” uraktól egy pár krajcárt, az is jó lesz nekik.

Az ember arra a gondolatra is jöhet, hogy ez valami csatányos ötlet: egy, az utolsó fillérig kiegészített háznál komédiát játszani. Gierig úrtól kitelhetik ilyen.

De ne legyünk igazságtalanok. A nyolckezű nem maliciózus. Ő megragadja áldozatait, kiszívja nedveiket, nem azért, mintha az egyikre vagy a másikra hagyományszerűleg haragudnék, hanem mert az neki missziója. Egyenlően ragadja meg a fürdő hajadont s az úszó tengeri pókot. Neki mindegy, rák vagy ember. Van egy tömlője, melyet meg kell töltenie; abban minden tintává válik: meleg vér és hideg ázalag.

Gierig úr szivarozva dült a folyosó mellvédjére, s onnan nézte a bohóc művészkedéseit.

Az kimerített minden csodamívelést, amivel ponyva-művészek a falusi nép tetszését és krajcárjait el szokták ragadni. Leterítette a piszkos pokrócot, melyen maga és porontyai tótágast álltak, jártak a tenyereiken, derekaikat kificamítva;

súlygyenezte talpain mind a két gyermekét lábaikkal ég felé, fejökkel apjuk talpán állva; evett csepüt, okádott tüzet, s húzott ki v ég-szalagokat orrán, száján, s csinált mindezekhez torzképeket, ahogy mozgékony arcvonásaitól kitelt, beszélt hozzá a világ minden nyelvén, és erőltette a kacagást saját tréfái fölött.

Gierig úr magas érdeklőséggel nézte az előadást.

Végre a bohóc elővezette a kis tatár paripát, s annak művészi tulajdonaival ismerteté meg a magas társaságot. A kis lovacska tudott aportírozni, mint a vadászkutya; ki tudta toporzékolni első lábaival a számtani kérdéseket, miket gazdája feladott neki; letérdelt a parancsszóra, és táncolt galoppot, keringőt a dobszó melódiája mellett. Igen tudományos egy személynek mutatá be magát.

Mikor aztán a bohóc kimeríté művészete egész tárházát, s azt hitte a magas uraságok mosolygó ábrázatából, hogy itt tökéletesen sikerült vendégszereplésével az irányadó körök érdeklőségét felköltenie, elvégre levevé csörgő sipkáját, s megindult a művészet adóját beszédni.

Így indul meg a szegény tengeri pók mollusokra vadászni, míg észrevétlenül a nyolckezű hidra ölelésébe téved.

— Bravo, bajazzo! Bravo! — tapsola neki Gierig úr.

— Te ugyan kitűnőleg kezeled és lábald művészetedet. Méltán helyet foglalhatnál a cirkusz Renz tagjai között. Hát mármost a belépti díjról van szó, ugye? Mi nálad az entrée?

A bohóc viszonzni vélte a tréfát.

— Embere válogatja, uram. Parasztok adnak krajcárt, garast; urak adnak, amilyen urak, ki hatost, ki forintot.

— Ejh, te nem is vagy követelő. „Közönséges emberek ahogy telik, magas uraságok tetszés szerint.” Ilyenformán mégis csak behoz a művészet naponkint egy forintot egyre-másra?

A bohóc olyan ártatlan volt, hogy ezt az urat vidám, nyájas ábrázatjával háziúrnak nézte, aki csak azért tudakozódik,

hogy tájékozhasa magát, milyen mélyen nyúljon a tárcájába az eléje akadt művészetet megjutalmazni.

— Óh, uram, akár kettőt is, ha ilyen derék urakra akadok.

— No de vegyünk csak egyet — szólta Gierig úr; — s tegyük fel, hogy van hatvanöt nap, amikor semmi kereset sincs; marad egy évre háromszáz forint szabad kereset. Ennyit csak kapsz, bohóc, úgye?

A jámbor bolond sietett ráhagyni, hogy igen.

— Hát aztán mennyi adót szoktál ettől a jövedelmedtől fizetni, bajazzo?

A bohóc azt hitte, hogy valami válogatott humorisztikus emberrel akadt össze.

— Igen sokat, uram — viszonzá tréfásan. — Minden évben elszaggatok egy lebernyeget, azt a rongyászok felszedik, abból aztán csupa százforintos bankó készül.

Gierig úr maga nevetett legjobban a válasznak.

— Jól választál bajazzo; hanem az idénre mégiscsak hátralékban vagy. Háromszáz forint *bevallott* évi jövedelem után a III-ik tabella szerint jár évi adó huszonegy forint. Ez a te tartozásod.

Azzal odafordult Konyec úrhoz.

— Írjon ön ennek az úrnak egy nyugtát huszonegy forint jövedelmi adóról a III-ik táblázat szerint.

Konyec úr komolyan vette az utasítást.

A bohóc pedig szörnyű fanyar torzképeket csinált festett ábrázatjával s korom szemöldeivel.

No, még ilyen aprópénzzel csakugyan sehol sem fizették ki Hans Kaczenbuckelt.

Gierig úr diktálta Konyecnek.

Az adóköteles neve Kaczenbuckel János.

A bohóc ekkor kezdett csak környezetére tüzetesebb figyelmet fordítani, s világi eszével összevetegetni, hogy hiszen ő ide átkozott rossz helyre vetődött. Itt egzekució van.

S ezek a vendégek itt harácsot szednek. Nem tréfa itt lenni.

Egyet szólt a fél szája szegletéből a két gyereknek, azok hirtelen összekapták a pokrócot, s kezdtek iramodni a talyigával meg a kis lóval a kapu felé, hanem Gierig úr visszahozatta a csendőrökkel.

— Ejnye, ejnye! Te Kaczenbuckel János, hát bizony elszöknél előlem a tárgyalás közepett! Ez már rossz tréfa tőled. Biz itt hagynád nekem a nyugtatványodat, pedig milyen régen kereslek veled. Itt van, fogjad, s fizess ki a huszonegy forintot!

A bohóc csakugyan azt hitte, hogy most már igazán tréfálnak vele. Még országos vásárban sem történt meg az soha, hogy ő huszonegy forintot látott volna egy rakáson. Annyi garas volt néhanapján legfőbb kincse.

— Fizessen ön a páholyáért huszonekettőt, ahonnan az előadásomat nézte, s akkor aztán kvitteljünk! — szólt a bohóc folytatva a tréfát.

— Művész uram! (Most már művésznek nevezte Gierig úr). Nekem nincs időm tréfálni. Ez komoly dolog. Az ön ideai adóhátraléka huszonegy forint, s ön kötelezve van fizetni.

— De nekem egy batkám sincs!

— Akkor ingó zálogot tartozik adni vagy végrehajtás-képes tárgyat kimutatni.

A bohóc nagyot röhögött.

— Ohohó! Hahaha! Végrehajtás-képes tárgyat? Tessék választani a két gyerek közül; melyiket akarja uraságod elkobozni?

— Semmi szó sincs a gyerekről. Van teneked egyebed is. Ott van a ló.

A bohóc festett pofája egyszerre kiegyenesült erre a szóra. Arra nem is gondolt, hogy még a ló is kérdésbe jöhessen.

— Hja, uram, az a ló nem olyan ló, mint más ló; az nekem mesterségem eszköze, mint ácsnak a bárdja, csizmadia-

nak a dikicse, szabónak az ollója. Azt tőlem elvenni semmi tartozásban nem szabad. Az a ló annyi, mintha kezem, lábam volna.

— Lárifári! — hatalmaskodék alá a nyolckezű. — Te magad a két porontyoddal ló nélkül is csinálhatsz komédiát, hányhatod a bukfenceket, rághatod a patkószeget, táncoltathatod az orrod hegyén a szalmaszálat. Vagy fizeted szépen és rögtön, amivel az államnak tartozol, vagy elveszem a lovat.

Kaczenbuckel János nem akart hinni egy olyan autentikus orgánumnak, mint Gierig úr nyelve; kétségében a lova kantárát tartó csendőrhöz fordult, azt interpellálta saját cseh idiómáján, hogy tréfa-e ez vagy valóság.

A jámbor csendőr aligha olyasmit nem felelhetett neki hasonló cseh nyelven, hogy sohase nevesse ezen az előadáson, mert ez a legmagasabb tragikum órá nézve. Ha valakit ez az úr megfogott, azon az egész litánia sorozatában nincs senki, aki segíthessen; legalább a magyarázat után a bohóc elfakadt sírva, elhajítá csörgő sipkáját, felrohant az ámbitusra Gierig úrhoz, térdre esett előtte, s elkezdte rimánkodni.

— Uram, nagyságos uram! Legyen irgalommal! Nincs nekem pénzem, nincs nekem keresetem; annyi sincs, amennyiből kenyeret adhassak a porontyaimnak. Nem eszünk mi hét-számra főtt ételt. Kegyelmezzon meg! Jertek, gyerekek, ti is öleljétek át kezeit, lábait a nagyságos úrnak, a méltóságos, a kegyelmes úrnak!

Konyec úr majd megszakadt nevéttében e jelenet fölött. Az igaz, hogy tréfás látvány is volt! Egy bohóc fehérre, pirosra kifestve, aki fennhangon sír, mintha Hinkóból játszana egy jelenetet; aztán a két kicsi pojáca, aki a nagyságos úr kezeibe, lábaiba csimpajkodik, míg a nagyságos úr kézzel-lábbal igyekszik e gáncsos ölelések közül kiszabadulni; ami nagyon nehezen megy, mert a bohócivadék karjai szívósak. Az egyik szitkozódik, a másik könyörög. Igazán cirkuszi élvezet!

Konyec úr a legméltányosabban megfizethetné a belépti díjat, mert ő jól mulatott, — de nem kardlappal, ahogy később ura parancsára cselekvé, szétverve a tolakodó semmirekellőket.

Szemtelen komédiások, még ennyire merik vinni a tola-
kodást.

— Szemtelen komédiás had — fújt rájok egészen felger-
jedve Gierig úr —, majd adok én tinektek Steuernachlasst!
Az ilyen csavargó nép itt megszedi, ott megszedi magát
pénzzel; vándorszínészek, cigányok, koncertadó virtuózok,
s aztán adót sehol sem fizetnek. Más szegény ember túrja a
földet, hogy a státusnak eleget tehessen; ezek meg csak
korhelykednek, esznek-isznak; s ha veszik észre, hogy jön
az adóintő cédula, alló! Szedik a sátorfát, illannak odább.
Került már egypár ilyen országcsaló a kezemre, mint te vagy.
Azok is megemlegetnek, tudom. Tizenkét esztendeig nem
fizettek adót sehol. Hát azt gondoljátok, hogy szabad az or-
szágban olyan embereknek is lenni, akik tizenkét esztendeig
nem fizetnek adót? De már az ilyen fickókra valóságos szen-
vedéllyel tudok vadászni; mert ezek még élcet csinálnak
abból, hogy megcsalják az államot. Láss hozzá, hogy fizess,
teremtsd elő, amivel tartozol, vagy gyalog maradsz!

A bohóc nem könyörgött többé nyolckezűnek, hanem
fölvette alázatosan hegyes süvegét, s elindult kéregetni.

Hiszen olyan sokan vannak itt ezen az udvaron. Talán
segíthetnek rajta.

Legelső volt, akit megszólított, a kapitány.

— Édes barátom — szólt neki Föhnwald —, itt rossz
helyen koldulsz. A háziaknak utolsó fillére is azon másik
úrhoz vándorolt; azok neked nem fognak semmit adhatni.
Rólam pedig, hidd el, hogyha volna pénzem, nem hagytalak
volna annyi ideig a porban henteregve könyörögni. Nekem
„már” egy garasom sincsen. És az egész legénységemnél nem
találsz egy árva batkát. Ha majd találkozol még magadnál is
nyomorultabbakkal, akik éhségtől betegen fekszenek a utolsó

vánkosukon, azoktól kérdezd meg, hogy miért nincs a katonáknak pénzük, akik hozzájuk voltak szállásolva. Ne mázold össze könnyeiddel a festéket arcodon, felebarátom! Búcsúzzál el lovadtól, s eredj bukfencet vetni! A többiek is mind azt teszik.

Gierig úrnál most már point d'honneur kérdése volt, tekintélyét föntartani. Hintaja előjárt: a csendőröknek parancsot adott, hogy a bohóc lovacskáját kössék oda a lógós mellé.

Az már aztán valódi uraknak való komikum volt, ahogy erre a szóra a bohóc lovacskája nyakába borult, ahogy összecsókolta annak ábrázatját, ahogy annak keservesen hízelgett.

— Kedves lovam! Kedves jó barátom! Egyetlen kenyeres társam, akinek minden falatom felét odaadtam, aki segítettél azt megkeresni. Szegény feleségem nevelt; annak a nevét is viseled. Most már te is utána mégy. Meghalsz, ahogy az meghalt. Óh, kedves szeretett kis lovam, ki keres már az én gyermekeimre kenyeret?

Egy percre az a gondolatja támadt a bohócnak, hogy leüti a lovát tartó csendőrt a saját puskájával, aztán felkap a lovára, s nyargal vele a világba; hanem aztán csak letett róla. „Hová futnál te szegény ember annyi lovas katona elől a te kis macskalovaddal?”

Bizony hozzákötötték azt Gierig úr előfogatához.

Gierig úr végezte e helyen munkáját, s sietett még ma odább kelni. Folytatnia kell misszióját, s magánmultságért nem maradhat egy helyen sokáig.

A bohóc még egyszer néma esdekléssel emelé fel hozzá összekulcsolt kezeit, mikor a nagyságos úr a kocsiba felhágott.

— Takarodjék ez az ember előlem! — uraskodék alá a nyolckezű alattvalóihoz.

Konyec úr felkapott a bakra, a két csendőr a parasztsekérre; Gierig úr nyájasan üdvözlé a századost: „A viszontlátásig, kapitány úr!” — Mire Föhnwald olyasmit mormoghatott fogai közül, hogy: „Ne kívánd te azt magadnak!” Azzal a két kocsi elrobogott az udvarról.

A bohóc kiszaladt utánuk a kapuig, onnan nézett sokáig az elrobogó kocsik után. Az a halvány reménye volt, hogy talán mégis tréfa ez az egész. Csak őt akarják egy kicsit megijesztetni a nagyságos urak, akiknek igen jó mulatság lehet egy ilyen szegény komédiást kétségbeejteni; s majd ha jó messze elmentek, akkor eloldják a lovacskát a kötőfékről, s eleresztik. Visszatalál az a gazdájához egyenest.

Mikor aztán látta, hogy azok bizony egészen elmentek, s a lovacska csak nem jön vissza, akkor visszatámolygott az udvarra.

A katonák mind a lovaikon ültek már, a százados is nyergében volt.

— Uram — kérdé a bohóc —, igazán elvitték a lovatam?

— Igazán!

— Mit fognak vele csinálni?

— Eladják a vásáron.

Ekkor a bohóc szemei elkezdtek vérben forogni.

— Akkor hát minek éljek én tovább és a gyermekeim? Megölöm őket és aztán magamat!

Azzal kirántotta becsukó kését mély zsebéből, s rohant gyermekeinek ádáz dühvel.

A két komédiás poronty vijjongva futott el apja elől, odamenekültek a katonák lovai alá, apjuk utánuk a késsel; a katonák iparkodtak őt visszatartani, egy-kettő leugrott lováról, hogy elfogja; a bohóc kitepte magát kezeik közül, s üldözőbe vette gyermekeit; azok végre befutottak a nyitott konyhába, s az utánuk rohanó bohóc Ilonka kisasszonnyal találkozott szembe.

— Megálljon — szólott hozzá parancsoló hangon Ilonka. — Mit akar?

— Ölni és halni. Magamat s gyermekeimet előlni. Nem parancsol nekem abban senki.

— Térjen magához! — szólott a fiatal leány a dühöngőhöz, s kivette kezéből a kést olyan könnyedén, mintha pákosz

gyermek kezéből vette volna ki. — Mit akar ön ezzel a késsel?

A bohóc elkezdett zokogni, és nem volt több szónak ura.

— Jöjjön velem! — szólta Ilonka. — Én adok önnek elvett lova helyet másikat. Azért ne essék kétségbe!

Azzal megfogta a bohóc kezét, s vonta magával az istálló felé.

— „Csilla, ne!” — kiáltott a leány az istállóajtóban.

A hívásra kijött hozzá a kedvenc póni; szép kis zsemlyesárga lovacska volt, hófehér sörénnyel és farkkal. Az ajtóban bókot csinált asszonykája előtt, s odadörzsölé nyakát a leány vállaihoz.

— Nézze ön, ez éppen olyan kis okos paripa, mint az öné volt. Nekem is olyan kedves állatom ez. Szóra hallgat, mindent megtanul. Vigye el ön cserébe az elveszettért; s aztán ne bántsa gyermekeit, ne essék kétségbe. Járjanak Isten hírével!

Ilonka kezébe adta a bohócnak lovacskája kötőfékjét.

A bohóc térdre esett előtte.

— Kisasszony! Én nem tudok mit mondani. Hallgat is énrám valaki az égben! Használ is ilyen szegény ördögnek az áldása valamit? Ön engem a pokoltól mentett meg. Oda akartam menni egyenesen. Kétségbe voltam esve, meg voltam ölve. Ön feltámasztott; ön emberré tett. Én szegény ördög vagyok, Kaczenbuckel a nevem. Azt sem örököltém apámtól. Csúfságból hagyták rajtam. Bohóc vagyok. Kukac vagyok. Lábbal tiport féreg vagyok. Nem tudom, hogyan szolgálom meg önnek ezt valaha éltemben. De ha van Isten a mennyországban, ez a nyomorult bohóc mégis meg szolgálja önnek ezt valaha! — Kisasszony, hadd csókoljam meg szép kezeit!

Ilonka nem gátolta a bohócot, hogy kezét megcsókolhassa, könnyeivel elárasztthassa, s míg a bohóc eléje futott két gyermekét sietett szenvedélyesen összecsókolgatni, addig

Ilonka is megölelte hí lovacskája nyakát, s lopva egy csókot nyomott annak fejére. Talán nem is látta senki.

„Marsch! Marsch!” — hangzott a kapitány vezényszava, s a tizenhat lovas tovarobogott az udvarról.

Ilonka besietett a szobába.

A bohóc odább haladt.

A pusztai lak udvara csendes lett. A nap alkonyatra járt már.

A VÉGSŐ CSAPÁS, AMI MÉG NEM AZ UTOLSÓ

Késő este érkezett haza Világosi.

Eléje siető neje és leánya arcáról olvashaták a balsikert.

Alig szedték le az útiköpenyt válláról, a szobába érve, midőn egyenesen tudatá velük a rossz hírt.

— Hiába jártam. A városban nem kaphatni már kölcsönt semmi kamatra. A leghírhedettebb uzsorások sem állnak magamforma emberrel szóba. Mődjükben van pénzüket a leggazdagabb földbirtokosoknak kiadni százas kamatra. Azokat is adóért fojtogatják.

Ekkor nézett körül, s bámulva kérdezé:

— Hát vendégeink hova lettek?

A két hölgy tétovázva nézett egymásra, melyikük mondja meg neki a leverő tényt.

Ilonka vállalta azt is magára; ha atyja haragudni fog azért, ne anyját érje a harag.

— Már elmentek. Ma délután nem akartak tovább várni, s erőszakkal akartak betörni anyám szobájába. A százados védett bennünket, s akkor fegyverrel fordultak őellene is. Én nem akartam, hogy máson is szerencsétlenség történjék: előadtam a pénzt, a mi haszonbérünkre volt félretéve, s kifizettem mind.

Világosi, amint ezt meghallá, nem zúgolódott, nem tett senkinek szemrehányást, csak leroskadt egy székre az asztal

mellé, s két kezét ölébe téve, fejét lecsüggeszté mellére, s szörnyen elhallgatott.

Olyan rémidéző volt ez elhallgatás. A két hölgy nem mert megmozdulni helyéről, nem mert egy szót szólani.

Szinte jól esett, hogy valaki nyitja kívülről az ajtót, s megtöri a csendet.

A majorsági cselédek jöttek be a szobába: a kocsis, az öregbéres, a kisbéres, a juhász; arcaikon szokatlan meghatottság látszott; csendesen jöttek, nem kopogtak a saruikkal, s helyet adtak annak, akit szószólónak választottak maguk közül.

A juhász lépett előre.

— Tens uram, mink is bejöttünk, ha megengedi, a magunkét elmondani. Nem tudom cifrázni: úgy mondom el, ahogy jön.

Úgy tetszett, mintha Világosi fejével intene, hogy jól van.

— Isten megalázott bennünket a fekete földig — mondá a juhász; — íme, porrá lettünk még életünkben. Érezzük, hogy semmik vagyunk, semmink sincsen. Mikor jó dolgunk volt, ugyan kevélyek voltunk, ugyan zúgolódtunk, hogy mért nincs még jobban. Szídtuk a gazdát, nem kíméltük jószágát, nem néztük a kárt. De más emberek vagyunk mostan! Megtanított bennünket rá nemcsak a hatalmas úristen, hanem a hatalmas úr emberek is. — Óh, uram! Én vétkes ember voltam; gyűjtogatás terhe feküdt a lelkemen; de azok után, amiket három nap óta láttam, olyan könnyűnek érzem magamat, mint egy semmiben nem tudó gyermek. Az én terhem csak egy pihely lesz ott, ahol ezeket mázsálják. Hiszen vigyék el a tizediket az Isten áldásából, azt a biblia sem tiltja, — de a szentírásban sem olvastuk, hogy ahol az Isten tíz csapást mért a nyomorultakra, az emberek még a tizenegyedikkel is oda sújtsanak! — Uram, mi tudjuk, hogy itt ennél a háznál pénz sincsen, nem is lesz soká. De ne csüggesse azért fejét búnak! A nyomorúságban megismerik az emberek

egymást. Mi megegyeztünk egymás között, és bejelentjük hogy elszolgálunk jövő nyárig bér nélkül, fizetés nélkül. Egy fillér sem kell nekünk új kenyérig. Beérjük száraz kenyérral, míg benne tart, ha az is elfogy, egyikünk elmegy napszámba, s úgy tartja el a másikat, de nem hagyjuk el a gazdáinkat ilyen nyomorúságban. Ha mindent elvittek is az úrtól, ezek a mi kérges tenyerink még itt maradtak, s ezek is érnek valamit. — Ne essék kétségbe az úr! — Jön más idő, más esztendő. A föld kipihente magát, ugarba vetünk mindenütt. A jövő évben ontani fogja magát a tarló, annyi lesz rajta az áldás. Visszakapjuk, amit elvesztettünk, s majd elefelejtjük, amit szenvedtünk. — Hát ne essék az úr kétségbe!

Világosiné nem bírta e szavakat végighallgatni anélkül, hogy sírva ne boruljon azon karszék támlájára, melyen férje ült.

Boldog könnyek, amik eltakarták szemeit, hogy ne lássa azt, amit leánya végignézett.

Ilonka tekintete az egész beszéd alatt atyja arcán függött. Láttá, mint változik el annak arcszíne fokonkint, bántalmas ónhalványságot véve fel, mely a beesett szemüregek sötétjét még kísértetiesebbé tette. E sötét, mély üregekből oly merően bámultak elé a ridegen felnyílt szemek, tárgykeresetlen üres tekintetükkel. Az elkékült ajk felnyílt, mint az álmodóé, s a homlok redői lesimultak. És azután lassankint összeesett a termete, mint amelyből az élet rúgói hiányzanak; feje mind jobban aláhanyatlott mellére. Mikor a kérges kezű ember azt mondá neki végezetül, hogy hát reméljen, ne essék kétségbe: akkor egyszerre összeroskadt, s leesett volna székéről, ha leánya karjai föl nem fogják.

— Atyám meghalt! — sikolta fel Ilonka, ki aggó irtó-zattal szemlélte e szörnyű átváltozást atyja arcán, s hirtelen eléje térdelt, és ölébe fogta fel az összeroskadót.

Hanem Világosi szemei még néztek, és ajkai és kezei még mozogtak; csakhogy kezeinek mozgása nem volt egyéb,

mint tehetlen reszketés, és ajkainak mozgása nem adott már beszédet, csak határozatlan szótagokat.

„Ta-ta-ta—te-te-te.”

Ez volt, amit még nyelve rebegni tudott.

És az a merev tekintet!

A szél ütötte-e meg vagy megőrült?

Ki tudná, mi történik ottan belül.

MI LETT A DÉLVIRÁGOKBÓL?

Harter Nándor úr néhány teknősbéka lépéssel közelebb jutott céljához. Találkozott Malvinnal elégszer.

Hivatalánál fogva főellenőre volt azon vállalatoknak, mikre Lemming úr a kormánnyal szerződött. Az ilyen úrtól nem lehet kímélni néhány csésze teát, talán még egyebet sem.

Sokszor volt Malvina egykori és mostani férjének dolguk egymással. Szépen megegyeztek mindig. Egyik kéz a másikat mossa. (Nem mondom vele még most, hogy szükségük van a mosdásra.)

Azután Harter Nándor úrnak is voltak magánügyei, mikben Lemming úr szolgálatát igénybe vette.

Például Elemér úrfinak a dolga. Ennek mindig pénzt kellett küldözgetni; eleinte Olaszországba, azután Franciaországba, azután Angolországba. A küldött pénz persze sohasem volt neki elég. Mindenütt adósságokat csinált államkölcsoni összegekig. Minden városban úgy kellett megszabadítani az adósok börtönétől mesterséges egyezkedések által, miket csak Lemming úr összeköttetései negociálhattak.

Mindezeknél az eseteknél megannyi jó alkalma volt Harter Nándor úrnak egy-egy bizalmas teacstélyen Lemmingéknél Malvina szép szemeiért megbocsátani a tékozló fiúnak.

Mikor a szép asszony olyan szépen tudott könyörögni azért a rossz fiúért, akit most is kis fiacskájának nevezett, miként hajdan.

Harter úrnak olyan jól esett ezt hallani.

Egy este megint jön Lemming úrtól az üzenet, hogy kegyeskedjék önméltósága odafáradni Lemming úrhoz, kit a reumája nem ereszt ki a házból, kinek pedig okvetlen és sürgős mondanivalója van Elemér úrfiról. Nagy baj van.

Harter úr ismerte már az ilyen nagy bajokat. Csak éppen most ásta ki fiát a londoni uzsorások alluviális iszapjából, s megparancsolta neki, hogy rögtön üljön hajóra, és sehol ki ne szállva, addig szárazföldet ne érintsen talpaival, amíg Triesztbe ki nem teszik; ott már várni fog reá az eléje küldött Angyaldy, s elhozza hazáig. Elemér úrfi táviratozott is már Southamptonból, hogy ma ül fel az Atlantikra, s két hét alatt otthon lesz.

Ha igaz?

De mikor sohasem lehet a szavában véglegesen megnyugodni.

Lemming úr a kandalló-szobában várt Harter úrra; erősen be volt a feje kötözve mindenféle melegítővel; az asszonyág ott volt mellette, és ápolta, mint illik hű hitvestárshoz.

— Jó estét!

— Jó estét! — köszönnek egymásnak. Harter Nándor észrevette Malvina arcán, hogy az szokatlanul meg van illetődve. Azt hitte, Lemming úr betegsége hatotta meg ilyen nagyon. Emlékezett rá, hogy mikor neki reumája volt, akkor nem melegített úgy a képére bodzavirágos vánkosokat. Ez a Lemming mégis szerencsés kópé. Jó lenne rajta sajnálkozni!

— Ön beteg, tisztelt barátom? Higgye el, hogy nagyon, de nagyon . . .

— Ne tessék rajtam sajnálkozni nagyon! — vágott bele fájós pofájú kedvetlenséggel Lemming úr. — Itt van egy telegram Toulonból, Elemérről.

No, de már ez Harter úrnak is főfájást okozott!

De ez már borzasztó! Nem megparancsoltam-e neki, hogy sehol ki ne szálljon? Mit keres Toulonban? A gaz kölyök! Én nem küldök neki több pénzt!

— Jaj, jaj, jaj a fogam! — nyivákolt Lemming úr. — Ugyan uram, engedjen szóhoz jutnom. Nincs az ön fia Toulonban, s nem kell már neki több pénzt küldeni. Itt a távirat; az Atlantik a viharban elsüllyedt, s egy ember sem menekült meg róla.

Harter Nándor tétovázva tekintte hol a férjre, hol a nőre, ha nem tréfálnak-e vele.

No, ami Lemming urat illeté, arra a legjobb szándékkal sem lehetett ráfogni, hogy az most valami nagyon embernevetető kedvében van: csak úgy tátogott, mint aki nem meri a fogait egymáshoz értetni, úgy érezvén, mintha azok közül kettő-három különösen meg volna nőve erre az ünnepélyes alkalomra, és midőn Nándor úr Malvinára tekintte, észreveheté, hogy az elébb is észlelt meghatottság kifejezése most már az elérékenyülésig felmagasztosult arcán, s hosszú, sötét szempillái két fájdalomszült gyöngyöt törnek össze szemeiben. Utoljára pedig nem is bírja már elfojtani a szép hölgy érzelmeit, finom batiszt zsebkendőjét szemére nyomja, és halk zokogáshoz kezd.

Erre már Harter úr is átlátja, hogy ez egészen komoly előadás, s gondolkozik valami megfelelő attitűdről a maga részére is.

Úgy hiszem, legplasztikaibb „póz” ily jelenetnél a fájdalomtelt atyának lerogyni egy karszékbe, s arcát tenyerével eltakarni; aztán időt engedni egy hosszú, művészi paúznak, melynek megsokalltával eljön a perc, melyben a lesújtott férfi erőt vesz érzelmein, parancsol könnyeinek, hogy meg ne induljanak; összeszorítja ökleit, leráncolja szemöldeit, s rövid, szaggatott mondatokban megindul, mint kinek minden szava keserűségtől fojtogatott torkon szabadul keresztül.

— Ez rettentő csapás . . . Uram . . . Nem tudom, hogyan élem túl? . . . Egész életem reménye . . .

E gondolatnál ajkaiba kellett harapni. — Oly fájdalmas volt tovább mondani azt. Lemming úr pedig csúzos emberek rossz kedvével azt a vigasztalást mondta neki:

— Mármost nem kell méltóságodnak több pénzt küldeni utána.

Malvina finom érzése sietett ezt az otrombaságot kiegyenlíteni.

Kezét nyújtá Harter Nándornak.

— Szegény Elemér! Mégiscsak jó fiú volt.

S amint így kezét nyújtá neki, s könnyező, ragyogó szemével reá nézett, Harter Nándort még holdasabbá tette vele, mint eddig volt. Áldotta magában azt a tengert és azt a zivatart, mely neki e kézszerítást s e gyöngéd tekintetet megszerezte.

És igyekezett helyzete előnyeit telhetőleg felhasználni.

— Kegyed mindig szerette őt — szól megragadva az eléje nyújtott kezét. — Kegyed mindig jó volt hozzá . . . És nekem egyetlen gyermekem volt Családom egyetlen ivadéka.

Ki vehetné rossz néven, ha az atyai fájdalom e szónál mindkét kézzel szívéhez vonni kényszeríté a gyöngéd női kezét? Ezért még a jelenlevő férj sem neheztelhet. Hiszen Elemérnek Malvin valamikor kismamája volt.

Harter Nándor meg is akarta mutatni az üzlet emberének, hogy minő érzelmekre képes egy igazi gavallér, ha az egyetlen fia a tengerbe veszett.

— Óh, asszonyom, kegyed tudja jól, de a világ tán nem hiszi, mennyire szerettem én szerencsétlen fiamat. De most meg fogom mutatni. Tudja meg az egész világ. Nem kímélek semmi költséget. Kerüljön ezrekbe, de emlékét meg fogom örökíteni. Kérem, könyörgök önnek, a nők ily dolgok-

ban a leggyöngédebb leleményességgel bírnak: rendelkezék ön helyettem, parancsoljon a nevemben! Mit tegyek, hogy fiam halálát a Harter-névhez méltóan ünnepeljem meg? Hogy tanúskodjék keservemről ég és föld! Vonjunk egy asztalt ide élénk. Húzzuk székeinket közelebb; itt az írónom, a tárcám, jegyezze ön bele, amit szükségesnek, amit kívánatosnak tart szegény Elemérem gyászemlékére.

Malvina, hogy ne engedett volna ezen óhajtásnak? Ez olyan felhívás, amit teljesíteni szokás. Hölgyek különösen szeretnek költségvetéseket csinálni. Elfogadta az írót és tárcát, s sajátkezűleg jegyzé a teendőket.

— Legelőször is ezer példányban a gyászjelentés brisztol-papírra nyomtatva s minden ismerősnek borítékban (nem keresztkötés alatt!) megküldve, 300 forint. Gyászruha az összes cselédség számára: 300 forint. Ünnepélyes gyászmise, teljesen kivilágított katafalkkal: 1000 forint. (Igaz ugyan, hogy mi egyszer konvertáltunk, de a mise mégis ünnepélyesebb, mint a búcsúztató az *atyafiaknál*; aztán Elemér maradt, ami volt.)

(Bár mi se konvertáltunk volna! — sóhajtá Harter Nándor.)

(Azért tették, hogy elválhassanak.)

— Azután egy sírbolt a Kerepesi úti temetőben: 400 forint. Az elé egy pompás síremlék gránitból vagy márványból. Melyik legyen: gránit vagy márvány?

— Amelyik becsesebb! — véleményezé Harter.

— Melyik drágább síremlék, Lemming úr? — kérdezte Malvina — a gránit vagy a márvány?

— Tudja az ördög — dörmögé Lemming úr. Nincs is egy-egy jobb mulattatás nyavalygó beteg emberre nézve, mintha temetési szertartásos kellékek lajstromát sorolják el előtte, s még kérdezzetik, hogy melyik tetszik belőle neki jobban.

— Legyen gránit! — válaszolt Harter Nándor.

Malvina odajegyzett 2000 forintot. Azután mindenféle apró ajándék, gyászfátyolok, virágok, viaszgyertyák; fehér és fekete kesztyűk; a muzikusok, a koszorúcsinálók, a sírkertre felügyelő sírásók s más egyéb becsületes emberek, akiknek emlegetésére Lemming úrnak még a másik oldalán is fájni kezdett a foga. És végül egy pompás olajfestmény, melyet Elemér fényképe után fog készíteni egy bécsi festő. Összesen még egy ezer forint. Az egész ötezer forint.

Harter Nándor gyöngéd szemhunyorítással köszöné meg Malvinának ezt a szívességet.

Lemming úr pedig azt mormogá fájós fogai közül, hogy: „öt percent”.

— Még egy eszmém van — szólta Harter elmélázva. — Egy alapítványt óhajtanék tenni Elemér fiam nevére; egy összeget letenni oly célra, hogy annak kamataiból oly ifjak részesítsenek, kiket kemény szívű apák pillanatnyi pénzbeli zavarokban hagytak.

(Ily alapítványra valóban régóta kiáltó szükség van már.)

— Erre szántam 5000 forintot.

Lemming úr kínzó fogai azt rebegték: „tíz percent!”

— Asszonyom — szólta ekkor Harter Nándor, felkelve székekéről — én önnek végtelen hálával tartozom nemes részvéteért; most engedje meg, hogy felkérhessem, tegye meg az intézkedéseket helyettem; én nem volnék azokra képes. Hiszen önt anyjának nevezte egykor szegény fiam, s ön oly jó volt hozzá életében mindig.

Malvina kész volt e kérelmet teljesíteni.

— Holnap rögtön átadok Lemming úrnak e célra 5000 forintot.

— Csak az asszonynak, kérem! Én nem szeretem a gyászszertartások arranzsírozását; a magam temetéséről is szeretnék elmaradni.

— Az ég távolítsa azt messzire! — felelt meg rá Harter Nándor, s azzal jobb egészséget kívánva a jó úrnak, s még egyszer kezet szorítva az asszonysággal, eltávozott.

Mikor egyedül maradt a férj és feleség, Malvina rátámadt Lemming úrra: „Mi a csodát beszélt ön összevissza öt percent-ről, tíz percentről?”

— Ah, —nyögött elébb nagyot a csúz kérdésére az uraság. — Hát Elemér anyjának hozománya százezer forint, ami végrendelet szerint a fiú holta után Nándor úrra marad; annak a percentjeit értettem.

Másnap csakugyan ott volt az ötezer forint Malvina kezében. A szép hölgy azután megrendelt mindent, ahogy preliminálva volt.

A brisztolpapír-gyászlapok szétmentek az egész országba; a cselédek felöltöztek talpig feketébe, a szentatyák is mindent megtettek, ami az elhunyt lelki nyugalomra szükségesnek találtak; a nagy életnagyságú arckép is elkészült, ott volt már Malvina szállásán, a gránit síremlék is befejezéséhez állt közel, éppen csak a sírirat hiányozván róla, melyet már háromszor írt meg Angyaldy úr, de amelyet háromszor vetett vissza Nándor úr; nem találván azokban eléggé kifejezve mindazt, amit egy Harter sírkövén meg kell találni a bámuló utókornak: a család nagyságát, a fájdalom még nagyobb-ságát és a büszkeség legnagyobbosságát illetőleg.

— Már látom, hogy én magam leszek kénytelen ezt megírni.

Így szólt az utolsó epitáfium visszautasításakor Nándor úr.

S hozzáfogott e gyázmunkához késő este lámpafény mellett.

Ritka lélekerő kell ahhoz, hogy valaki az egyetlen fia emlékére a sírfeliratot el bírja készíteni.

Harter Nándor bírt e lélekerővel.

Megmutatta titkárának, hogyan kellett volna.

EMLÉKÜL-
HARTER-ELEMÉRNEK-
MELYET-AZ-ATYAI-FÁJDALOM-
EMELE.
TESTÉT-AZ-OCEÁN-FEDI.

Idáig elkészült már, midőn háta mögött lépéseket hall; (ki lehetne más, mint a titkár, egyébnek ide szabad bejárása nincs?); hátra se nézett, csak csinálta tovább az epitáfiumot.

Egyszer aztán gyöngéden a vállára ütnek, s azt mondja neki egy ismerős hang:

— Szervusz, papa, nem haltam ám a tengerbe!

Harter Nándor lecsapta az irónt a papirosra.

Bámultában csapta le vagy örömeiben, azt nem lehet tudni.

Elemér úrfi pedig, mintha csak most jött volna haza valami rókavadászatról, s arról akarna beszélni, széket húzott magamagának, s beleült. Ezek voltak a viszontlátás öröme mindkét részről.

— Biz engem kihalászott valami bolond kátrányingos, s visszaadott a hazának s kedveseimnek.

Harter Nándor igazán bosszús volt. Nem azért, hogy miéért nem halt a fia a tengerbe. Éppen nem; ily hollószívet egy apában ki tenne fel? Hanem azért, hogy íme, elköltött a szélkergetőnek utolsó tisztességtételére ötezer forintot, s akkor ez csak beállít, és azt mondja: köszöni, nem halt meg.

Már ennél haszontalanabbul csakugyan nem lehetett az emberrel kidobadni a pénzt az ablakon. S még tetejébe ki is fogják érte nevetni. És legtetejébe Elemér úrfi azt fogja mondani: ezt a költséget tartsd magadnak, papa, én nem kértelek, hogy engem *ilyen drágán gyászolj!*

Nem is tudja az ember egyhirtelen, hogy mit mondjon neki.

Azonban lassanként visszatér a régi pátosz, az ember összeszedi magát, s kezét nyújtja az érkeztnek.

— Üdvözöllek fiam! Örülök, hogy életben látlak. Mi azt hittük, elvesztél.

— Bizony ha rám nem találnak, el is vesztetem. Hanem tudod a példabeszédet a rossz pénzről? Nem vész az el.

— Remélem, azonban, hogy mint jó pénz tértél vissza.

— Az a valuta kérdése, papa, s ez, tudod, hogy ezen a mappán, ahol ti laktok, sokat változik. Hallom, hogy te föl-váltottad magadat új bankóra a régi tizenhárom próbás ezüstműből.

— Ne fecsegi ily esztelenséget!

— Okosan tetted biz azt, papa! Akkor adjon túl az ember rajta, mikor magasan áll az ázsiója. Itt sokkal különb lakásod van, mint a vármegyeházánál volt. Én akkor is intettelek, hogy hagyj fel azzal a gyermekeskedéssel. A hazafiság csak fáklyászenével fizet. Jól esik fiúi keblemnek, hogy megfogadtad józan tanácsadásaimat.

Harter Nándor nagyot prüszkölt ettől a dicsérettől.

— Nekem pedig az esnék jól, ha te fogadnád meg az én atyai tanácsaimat! — szólt emelt hangon s elvörösödve.

— Ej no, nézd, hogy rám förmedtél! Hát nem fogadtam-e meg, amit tanácsoltál: hogy egyenesen hazajöjjenek? Igaz, hogy egy kicsit görbén jöttem haza, mert az a bomlott gőzhajós, aki felszedett a vízből, elébb Korfuba is elvitt, csak úgy hozott haza; de hát itt vagyok parancsid szerint, s amióta megjöttem, még nem volt időm meglegedésedet kiérdemelhetni.

— No, hát majd lesz rá időd. Nem titkolhatom el előtted, hogy eddigi magadvisedetével igen elégedetlen vagyok.

— Azt én neked megbocsátom.

— Ne űzz ebből tréfát! Én téged külföldre küldtelek, hogy ember legyen belőled. S te ott nem tanultál egyebet csak rosszat.

— Az már igaz! Mennyi jót tanulhattam volna azalatt itthon — nemes példád után!

— Azt akaratlanul is helyesen mondtad. Az én példám-ból megtanulhattad volna, hogy egy jó hazafinak mindenkor kötelességei vannak; s ha tér és idő változik is, ez őt nem oldja fel azalól, hogy más téren és más időben is ne teljesítse hazája iránti kötelességeit . . .

— . . . Hazafiúi nagyságunkhoz mért évidíj és dietenklasse mellett.

— Rám figyelj, s ne szakíts félbe mindenféle allotriákkal. A haza nem tűr heverő tőkéket.

— Sem heverő tőkehalakat.

— Te mondad . . .

— Jól van, papa. Folytasd.

— A haza nem tűr ingyenélő embereket, minő te vagy. Minden munkátlan ember egy elveszett kapitális a hazára nézve.

— Lemouton grammatikájára hivatkozom, ahol azt legelőször olvastam, hogy igazad van. Tehát gondolod, hogy valamihez kellene már kezdenem? Nincs most megint divatban valami olyan kellemetes nekünk való hivatal, ahol a *nagyságos* „fő” egész nap nyújtózik, s este aláírja a nevét annak, amit helyette a *tekintetes* „al” szorgalmasan elvégzett?

— Az most nem így megy. Dolgozni és tanulni kell.

— De az egy millió paragrafust, amit most törvénynek neveznek, én meg nem eszem. Prókátor nem lesz belőlem, mert perelni nem szeretek; bírónak való sem vagyok, mert én mindig az adóssal fognék szimpatizálni, s a hitelezőt marasztalnám el. Kancelláriánál, helytartótanácsnál nekem hasznomat nem veszik, mert én minden titkukat kibeszélem a kávéházban. A diplomáciai testületbe nem keveredhetem, mert azzal megint külföldre kellene mennem, s ott, hidd el, hogy még maídig rossz példákat látok magam előtt. Nincs nekem semmi törvényes és közigazgatásos dologhoz való eszem. A pusztá írásoméért pedig el nem tartanak, mert az, tudod, hogy olyan

förtelmes, hogy ilyen infámis kalligrafia mellett csak excellenciás úr lehet az ember, egyéb semmi.

— Hát válassz egyéb pályát!

— Hiszen az igaz, hogy van miben válogatni. A mérnöki pályához tudok annyit, amennyit a nevelőm Pythagorasz feladványáig fejembe vert, de a dioptrának nem vehetem hasznát, mert tudod, hogy közellátó vagyok. Orvosnak is jó volnék olyan országba, ahol a népesség nagyon elszaporodott, s ahol egy bölcs kormány az évi termés s a fogyasztók száma közt helyre akarja állítani a helyes arányt. Pappá nem lehetek, nehogy a Harter-család ultimus deficiensét tisztelje bennem. Hogy az igazat megmondjam: még legtöbb kedvem volna kereskedőnek lenni. Milyen nagy emberek ezek a külföldön! Hogy megsüvegelik őket! Nagyobb a kereskedő, mint nálunk a főispán. S milyen szabad életet élnek! Mindenki magának dolgozik. Nincs elnök főispánja, akinek gráciája tartsa benne a lelket; nincs kortesvezére, választó közönsége, akinek könyörögjön; nem kér senkitől, nem köszön senkinek; adsa, nesze! Miatta lehet az országban respublika vagy provizórium; felülkerülhetnek a vörösek vagy feketék, az ő rangját el nem törlik; neki nem kell lemondania a kenyérértől hazafiságból, vagy elvenni a más kenyerét — megint hazafiságból. Kereskedő szeretnék lenni; csak az az átkozott rossz szokásom ne volna, hogy nem tűrhetem, mikor pénz melegíti az oldalamat. Aztán meg azt nem is engedné a nagyméltóságú Harter-család, hogy egyetlen legitim trónörököse odaálljon a támlány mellé, s mérje eddigi táncosnőinek a selymet és mohairt röffel, vagy magyarázza eddigi kollégáinak, hogy melyik sajtnak hogy a fontja. Ily botrányra még a múmiák is megfordulnának pamlagaikon a kaszinóban.

— Hát mondok neked egyet — szólt Harter Nándor felállva, s odalépve fiához. — Légy katona! Egy hó múlva tiszt fogsz lenni.

De már erre nagyot kacagott Elemér.

— „Ars brevis, vita longa!” Lehet biz ott elég generális, ki egy hónap alatt kitanulta az egész mesterséget, s nyolcvan esztendő-t élt vele. Nem beszélek a magam gusztusáról. Hanem csak téged figyelmeztetek rá, hogy a heverő tőke még mindig jobb, mint a passzív tőke: egy hadseregbe dugott úrfi rettenetes kamatokat szokott hajtani, t. i. apjától „el”-hajtani.

— De hát elvégre is mi akarsz lenni? — rivalt fiára a nagy ember.

Elemér kedélyesen húzta félre a nyakát két kezével két üres zsebébe mélyedve.

— Hát . . . semmi!

— Semmi?

— Hát van-e ennél szebb hivatás a világon? Semminek lenni! Nem vagyunk-e sokan? Nem ez-e a legboldogabb osztály?

— Jól van! De a semminek is kell valami, hogy megéljen.

— Hát nem élek-e én?

— Miből?

— Tudom is én? Az a te gondod.

— Az enyim?

— Hát természetesen! Pleonazmus volna a sorstól, ha már egyszer nekem egy ilyen nagy férfiút adott apának, s aztán még külön magamnak is adott volna valami talentumot. Én nagyon meg vagyok mind a kettőnk missziójával elégedve. Te végzed a bölcsesség munkáit, én pedig a bolondságéit.

— De az, amit te végzesz, több, mint bolondság! Az jellemtelenség. Vagy azt gondolod, hogy rászedett hitelezők s elcsábított leányok és férjes asszonyok becsületére válnak egy embernek, ki magáról azt mondja, hogy „semmi?” Az ilyen ember nem semmi, hanem „semmirekellő!”

Elemér úrfi nagy hidegvérrel csitítá haragba jött atyját, két kezébe fogva térdét, s így himbálva magát a széken.

— No, no, papa! Ne ítélj olyan keményen. Te is lehetsz még olyan fiatal, mint én vagyok!

— Ismét találóan szóltál akaratom ellen. Olyan vén, mint te vagy, bizony nem leszek soha. Elfásulva minden iránt, ami szép, jó és nemes; gúnyt űzve, mindenből, ami más előtt szent; kedv nélkül minden hivatás iránt, ami egy férfi keblét fölhevíti; aggastyán lehetsz hozzám hasonlítva. Én még halva is táborot fogok vezetni ki magam után a temetőbe, míg te élve sem találsz senkit, aki utánad kérdezősködjék, ha nem lát.

— Talán még te sem?

— Nem. Egész őszinteséggel szólok hozzád. Mikor halálhíredet hozták, az szomorított: íme, egy haszon nélkül lefolyt életnek vége! És midőn elém jöttél megmenekülve, bizony mondom neked, hogy egy másodperc százszázad részének parányi töredékeig tartott az öröm, hogy íme, megvagy, s következett utána a gondolat: hogy íme, egy hasztalanul újra kezdett életnek folytatása!

— Második kiadás újabb sajtóhibákkal megbővítvé.

Harter Nándor letett róla, hogy ezzel a fiúval szív szerint lehessen beszélni. Nem fog rajta semmi.

— Tökéletes bolond vagy, édes fiam! Egyébiránt meg lehet, hogy ez a szerencséd.

— Van egy német színdarab is, melynek az a címe: „Der Dumme hat's Glück!”

— No, ez a te mottód. Férfinak nem sokat érsz, de férjnek talán még beválsz. Nőssülj meg. Szerencsés lehetsz.

— Álmodtál tán valami számot, amivel ternót csináljak?

— Álmodtam. Emlékszel Dánváryékra?

— Arra a kopasz úrra meg arra a kövér asszonyságra, inkluzíve sápkóros kisasszonyokkal?

— Az úr meghalt, az asszonyság pedig egy gazdag kereskedő nagybátyja után örökölt félmilliót. Most itt lakik Pesten, fényes házat tart. Több ízben találkoztam vele; mind-

annyiszor előhozta, hogy milyen kívánatos összeköttetés volna az, mely gyermekeink közt létrejöhetne. A leányt ismered. Elnyerheted.

— Papa! Te csakugyan ternót álmodtál nekem. Hogy háládatlan ne legyek, én meg egy kointernóval ajándékozlak meg. Vedd el magát az anyát!

Azzal Elemér fölkelte helyéről, s apa és fiú iparkodott olyan állást foglalni a szobában, ahonnan hátat fordíthattak egymásnak. És azután sokáig nem találtak gondolatfolyamukban semmi olyast, aminek jó legyen élő hangot adni.

Végre Elemér törte meg a csendet.

— Tudod mit, papa? Rázz le engemet már a nyakadról!

— Csak tudnám, hogyan!

— Lökj ki az ajtón, s dobd utánam az ajtón anyai örökségemet.

Harter Nándor arcán e szóra egész benső alakjában tükröződött vissza igazi jelleme. A hideg, büszke, érzéketlen önzés.

— Kedves fiamuram! — szólt dölyfös, hanglökdőssé szóval; — hat hó múlva lesz ön teljes korú; addig gyámságom alatt áll. Akkor pert indíthat ellenem, s ha végét éri, akkor majd összeszámolunk, hogy ki mivel tartozik egymásnak. Addig pedig nézzen szét, s keressen magának olyan embert, aki nálamnál szívesebben látja.

— „Dankend saldir!” az atyai áldást, papa — szólt keserűen nevetve Elemér. — És már most arra kérek, hogy tagadj ki mindenből, ami a tied; mert ezt az arcot, amit most nekem megmutattál, nem akarnám tőled örökölni a világ minden nagy férfianak dicsőségeért.

Azzal vette a kalapját, és elment. Mikor a lépcsőn lefelé akart indulni, éppen akkor jött le Angyaldy a második emeletből, hol szobája volt. A lépcsőcsarnokban találkoztak.

— Jó estét, Angyaldy!

— Ah, jó estét!

— Nem csodálkozik rajta, hogy élek?

— Természetesnek találom. Beszélt már atyjával?
— Beszélünk egymással. Azt mondta az öreg, hogy menjek vissza abba a cethalba, amelyik kihozott a tengerből a partra.

— S mit fog ön most csinálni?

— Élek tovább.

— De hogyan?

— Tudom is én? Egy olasz közmondás azt tartja, hogy senki sem látott még holt szamarat.

Angyaldy úr ezt jó ötletnek találta, s nevetett rajta egy kicsit.

— Mit tud ön a nádasi puszta bérlőiról?

— Azt tudom, hogy nagy ínségben vannak.

— No, hát jó éjszakát!

Az úrfi lement a lépcsőn, Angyaldy bement Harter Nándor úrhoz.

A nagy férfiú izgatottan járt-kelt alá s föl szobájában. Angyaldy úr nem tartotta szükségesnek ez izgatottságot számba venni.

— Kérem ezt az utánvételi számlát utalványoztatni. Kétszáz forint.

— Mi az? — kérdé Harter Nándor kedvetlenül.

— Megérkezett a kép.

— Micsoda kép?

— Amit meg tetszett rendelni Bécsben. Az olajfestmény. Elemér úrfi arcképe.

— Menjen ön vele a pokol fenekére! — kiálta fel dühösen Harter Nándor, s a földhöz vágta az íróttolat, amit már a kezébe vett, hogy majd aláírja vele a vevényt.

Angyaldy úgy tett, mint aki bámul, és nem érti az egész haragot.

Harter Nándor észrevette magát. Mélyen szemébe nézett titkárának. Nézhetett abba a két ablakba. Azok le vannak függönyözve belül.

— Nem találkozott ön valakivel a lépcsőn, aki most innen elment?

— Én felülről jövök a szobámból.

— Tehát nem látott senkit?

Angyaldy tudott mindig a kérdés mellé felelni.

— A postalegényt láttam, aki ezt az avizót hozta. Ez meg van rendelve, ezt ki kell fizetni.

Harter még egy percig vizsgálta gyanakodva titkárja arcát, míg egészen meggyőződött róla, hogy ez nem akar most vele tréfálózni; aztán csak fogott megint másik író tollat, s aláírkantotta nevét a postai okmánynak.

— Itt van, fizesse ön ki. Azután a képet csak vesse Lemmingné asszonysághoz; mondja, hogy neki ajándékozom azt.

Angyaldy átvette a postai utalványt, s eltávozott. Még csak azt sem kérdezte főnökétől, hogy miért méltóztatik olyan kegyetlenül mérgesnek lenni.

A postán átvette a nagy deszkaládába szegezett képet, s egyenesen vitette azt Lemmingék szállására.

Lemming úrnak nem fáj már a félképe, de még otthon kellett tartózkodnia. Így úr és asszonyság együtt voltak. Angyaldy úr szívesen láttatott.

— Mi jót hoz ön? — szólta Malvina, s megkínálta üléssel a titkárt.

— Harter úr kívánt nagysádnak fia arcképével kedveskedni. Ideajándékozta.

— Ah, ez szép tőle! Itt van már a kép?

— Magammal hozattam; most veszik ki a ládájából.

Malvina csengetett a komornyiknak, s meghagyá, hogy ide hozzák be az arcképet. Ő maga rendezé el, hogy melyik asztalra tegyék le, hogy jó világításban álljon; s mikor el volt helyezve, akkor elővette lornyonját, ami nélkül, tudva van, hogy festményt helyesen megítélni nem lehet.

Lemming úr is műértő volt; nem volt rest a kép felől véleményét elmondani: „Nagyon szép, nagyon finom munka, csakhogy a kéz kissé el van rajzolva; a világos háttér nagyon barnítja az arcszínt, amit különben is sötétít ez a Rahl-iskola modora; a fotográfia az oka, hogy az orr szélesebb, a szemek kisebbek, mint a valóságban voltak, hanem azért rá lehet ismerni, ugyebár, Angyaldy úr?”

Angyaldy úrnak nem volt véleménye e tárgyról.

— Én nem értek a festményekhez.

Hanem annál jobban értett Angyaldy úr az élő arcok megítéléséhez, s figyelmét Malvina arcára fordítva észrevevő a reszkető ajkokról, hogy a szemei elé tartott lornyon nemcsak arra jó, hogy jobban lásson azon keresztül, hanem arra is, hogy mások ne lássák azt a két lopva gyúlt könnycseppet, mely szemeibe tódul, midőn annak a képét látja maga előtt, ki minden hibája dacára „mégiscsak jó fiú” volt, s ki oly szomorú, meggyászolt véget ért ifjúkora virágában.

A bírálat és néma szemlélődés közepett egyszer csak bejön a komornyik, kit Bécsből hoztak, s még itt nem ismert senkit, s azon kezdi minden szertartás nélkül, hogy:

— Jesszus Maria! Ez az úr itt van!

— Micsoda úr, te? — kérdé Lemming.

— Aki ott a képen van.

— Hol van az az úr?

— Itt van az előszobában. A látogatójegyét kértem, arra azt mondta, hogy elázott a tengerben; azután a nevét kértem, arra azt felelte, hogy csak jöjjen be, s mondjam itt, hogy valaki akar a „kismamával” beszélni.

E szóra Malvina felsikoltott, s egy szék karjába fogódzott, hogy el ne essék.

Pár perc múlva feltárult az ajtó, s belépett rajta a holtak hitt fiú.

No, itt nem úgy fogadták, mint az atyai háznál.

Malvina örömsikoltva rohant eléje; átölelte, görcsösen

kebléhez szorította. Összecsókolta fejét, arcát, szemeit; sírt, kacagott, vállára borult; az nem volt szó, nem emberi hang, amit hozzá beszélt, hanem a fiára találó madár ékesszólása, az öröm örültsége, az asszonyi szív közvetlen beszéde, melyben az érzés kikerülte a gondolkozást.

Lemming úr, a férj és Angyaldy úr, a titkár, furcsa képekkel néztek egymásra.

Mind a kettő azzal látszott mentegetőzni, hogy hiszen szabad valakinek az elveszett fiacskáját ily melegen fogadni.

Elemér hagyta magát öleltetni, csókoltatni, ráncigáltatni, s mikor vége volt, akkor elnevette magát.

— Itt vagyok biz én megint, kismama.

— Kilencven percent — mormogá magában Lemming úr állat simogatva, s ajkán lebegett ez a kérdés: „De hát hogy mert ön meg nem halni?”

— Rossz, gonosz fiú! — szólt Malvina könnyeit felszárítva batiszt zsebkendőjével. — Bennünket így kétésgebejteni. Látja ezt a fekete ruhát rajtam? Ezzel is magát gyászoltam. Mennyit sírtam a rekviemén.

— Az én rekviememen?

— Biz a magácén! Pompás volt. Elköltöttünk rá ezer forintot.

— Tyhű! Nem lehetne azt a papoktól visszakérni?

— Maga most is olyan bolond, mint volt. Maga ostoba.

És azzal gyöngéden megveregette a kis ostobának pofácskáit, odavonva őt maga mellé a pamlagra. Éppen most néztük az arcképét, mit a jó papa festetett Bécsben. No, ne nevéssen mindig! A papája nekem ajándékozza azt, éppen most hozta el Angyaldy úr.

— Ah, mi másodszor is találkozzunk, tisztelt barátom!

— Hát már ön látta Elemér urat? — kérde Lemming úr erősen rámeresztve szemeit Angyaldyra.

— Találkoztunk.

— S ön azt nem is mondta nekünk.

— Nem kérdezték önök tőlem.

— Ah, ez eredeti! Ez az Angyaldy átkozott flegmájú ember! Hallja ezt, kedvesem?

Malvina nem hallgatott oda.

Angyaldy úr vette a kalapját, és búcsúzott.

— Nekem mennem kell. Jó éjt.

Lemming úr órájára nézett, s úgy találta, hogy már eljött az az időpont, amelyen az orvos parancsa szerint rekonvaleszcens embernek az ágyban kell lenni.

Sajnálta nagyon, hogy nem hallgathatja meg mindazon érdekes dolgokat, amiket Elemér úr csodálatos megmenekülése tárgyában képes leendő előadni. Majd holnap elmondhatja magának a nejevel, de most a doktornak kell engedelmeskedni; doktor parancsa szent. Azért engedelmet kér jó éjszakát kívánhatni magamagának.

Voltaképpen pedig arra gondolt, hogy korántsem olyan veszedelmes ez a fiatalember az asszonyságra nézve, ki neki quasi anyja, ha vele egyedül marad, mintha hárman vannak együtt, mert ennek most okvetlenül pénz kell, ezt az apja elkergette, s ha ő ott marad, az ő erszényén üttetik seb. Tehát csak beszéljen inkább az asszonnyal, mi mondjuk azt, hogy „alszom, alszom!”

— Hát volt-e már a papánál? — kérdezé Malvina, midőn egyedül maradt Elemérrel.

— Óh, voltam bizony; már ki is lökött az ajtón.

— Menjen maga nagy bohó! Bizonyosan valami illetlenséget követett el megint, amivel az atyját megharagította.

— Hát persze, hogy azt követtem el!

— No ugye? . . . Mit tett?

— Hát azt az impertinenciát követtem el, hogy nem fulladtam a tengerbe.

— Ah, menjen! Micsoda beszéd ez már megint?

— Csupa tiszta rágalom. Ami nekem nyavalyám. Elismerem. Az én apám a megtestesült jószág és szeretet. Ezt

tudod te is igen jól, kismama. És én éppen oly rossz-szívű, hideg, háladatlan leszek iránta, mint te voltál: én is válópert indítok ellene.

— De kérem, gondolja meg, mit cselekszik!

— Hát én nem kértelek, mikor el akartál menni, hogy ne hagyj itt minket? Hát én nem mondom azt most, hogy de jól tetted, hogy ott hagytál bennünket? Ha gyűlölted volna, ha haragudtál volna rá, tán kiengesztelődhetnél volna iránta, de lenézted: s ez az, amiből nem lehet kigyógyulni. Én pert indítok apám ellen anyám hozományáért. De beszéljünk kelle-mesebb tárgyokról.

— Jól van, fiam. De legelső kérdés magára nézve az, hogy amíg pere eldől, az pedig elhúzódhatik, mert apja hatalmas ember, addig miből fog élni?

— Hahaha! Hát veszek magamnak egy fazekat, s minden-nap ebéd után eljárók ide hozzátok a maradék juszkulumért.

— Ne beszéljen így, mert megtépem a haját! Hiszen azt tudhatja jól maga nagy ostoba, hogy amíg nekem van egész szelet kenyérem, addig magának is van fél. Csakhogy nálam mégis nem lakhatik; maga már nagy kamasz, s aztán a világ mindent félremagyaráz; de meg Lemmingnek is olyan viszonyai vannak Harterrel, hogy vele ilyen nyíltan ujjat nem húzhat. Mi ugyan szükségét szenvedni nem engedjük, de maga mind ez ideig gavallér, s ahhoz volt szokva, hogy havonként legalább száz forintot költjön. Csak nem járhat ezentúl se kopottan. Ez iránt kell valamit kigondolni.

— Hát hiszen majd te fogsz valamit kigondolni.

— Én? Én, ugye? — szólt kedélyesen felkacagva Malvina. — Milyen jól ismer a kis semmirekellő! Hogy én gondoljak ki számára valamit. No, hát lássuk! Micsoda kőből lehetne az ön számára olajat facsarni?

Malvina ajkára tette szép rózsaszín ujjá hegyét, és tervezett.

— No, egy már van — szólt, amint fürkésző tekintete megakadt az arképen. — Egyik ez a kép.

— Ez a kép?

— Igen, az ön képe.

— A hátamra vegyem és eladjam?

— A kép az enyéem; értse meg! Én rendeltem meg. Háromszáz forintba került. Ezt a háromszáz forintot Lemmingnek is ki kell fizetni, meg Harternek is. Mind a kettőn megveszem az árát, s az egyik az öné. A kép az enyéem marad. Lemming jogosan fizeti meg az árát, mert az ő termét dizíti. Kétszáz forintot mindjárt átadok önnek. Több nincs a ládikómban. Ha Lemming el nem sietett volna aludni, most a harmadik százast is előadatnám vele. Így érje be holnapig ezzel a kettővel. Azaz, hogy két hónapig.

Elemér megcsókolta Malvin kezét.

— Mondtam én, hogy te vagy a legszeretetreméltóbb kismama a világon.

— No, ne hízelkedjék most, hanem nézzünk tovább. Maga rettenetes sok bolond költségbe vert bennünket halálával. Tudja-e, hogy még sírboltot is készítettünk az ön emlékére roppant nagy gránit síremléssel, ami kétszer négyszáz forintba került?

— Borzasztó! Hisz ezek a halottak iszonyú luxust íznek.

— Ne űzzön tréfát mindenből! Az az élők fájdalmának nagyságát fejezi ki. Hanem én egyet gondoltam. Lemmingnek sok ismerőse van a pénzes körökben, talán el lehet adni önnek a kriptáját és sírkövét valakinek, akinek hamarább kell.

— Hahaha — kacagott fel Elemér. — Ez már csakugyan non plus ultrája a tékozló fiú tökélyének. Egy korhely, aki fölkel halottaiból csak azért, hogy eladja a kriptáját meg a szemfödelét, s még egy kicsit hazajön élni, míg sírkövének az árában tart. Ezt még csakugyan nem produkálta előttem senki!

Malvina maga is olyan szívesen nevetett a „tékozló fiú” könnyelmű bohóságain.

— Mármost hát egy időre el van látva. Most kívánjon szépen jó éjszakát a kismamájának, s menjen a szállására. Hol van a holmija?

— A holmim? Az Atlantik kajütjében, hat fonálnyira a tenger színe alatt.

— Hát semmit sem mentett meg?

— Még egy nyakravalót sem.

Valóban Elemérnek még nyakkendője sem volt. Ingallérjai összegombolatlan voltak kétfelé hajtva.

— Így pedig még csak vacsorálni sem mehet tisztességes helyre. Megálljon!

Malvinának egy vékony fekete selymekendő volt a nyakán finom csipkézettel, azt leoldta onnan, s aztán felkötötte Elemér nyakára.

— No, nézze maga gézengúz, maga ágról szakadt, valahogy legyen mégis emberi formája! Csókoljon kezet, aztán takarodjék! Holnap délben elvárom, akkor aztán majd beszéljünk az ön ügyeiről.

— Arról a kőről, ami szívemről esett le.

Elemér gyöngéden kezet csókolt, és távozott.

Az ajtóból visszahívaték.

— Jöjjön vissza, még kap valamit.

Visszajött.

Malvina megcsókolta az arcát.

Amiért olyan jó volt, hogy meg nem holt.

Azzal aztán Malvina is elsietett hálószobájába.

Elemér úrri pedig vágatott le a lépcsőkön, és futott egyenesen az utcára, mint ahogy futhat egy fiatalember, akinek már régóta nem volt egy garasa sem, s most egyszerre kétszáz forint sír a zsebében szabadulás után.

Dehogy ment szállást keresni! A legelső bérkocsist, akit előtalált, elfogta, s parancsolta neki, hogy váglasson, megmondta, hová.

A bérkocsist gyorsá tette a borraivaló ígérete.

Éppen jókor érkezett meg Elemér a vasúti indóházhoz. Elemér hirtelen jegyet váltott, s a harmadik csengetésnél kapott fel a vaskocsiba.

Hová? Hová?

Csak egy gondolatja volt most.

Vajjon lett-e virág azokból a délszaki növényekből, miket ő jó szerencsére távol országból valakinek ide küldött? „Mit csinálnak a nádasi pusztá bérői?” — ez volt egyetlen kérdése Angyaldyhoz, ki leveleit, miket külföldről küldött, közvetíteni szokta.

„Nagy nyomorban élnek.”

Ez a szó minden egyéb gondolatot kitörült lelkéből.

Úti pénzéből annyija maradt még, hogy vasutat, fuvarost oda-vissza kifizethetett. Azt a két százás bankjegyet nem szabad fölváltani. Éhségét elverte egy zsemlyével. Azoknak talán ennyi sincs!

A kocsiban aztán elnyomta az álom, csak akkor ébredt fel, mikor jó késő reggel a kalauz fülébe kiáltá az állomás nevét, melyen ki kell szállnia.

Az egy alföldi mezőváros végén volt.

Elemér azonnal szétnézett fuvaros után.

Egyetlenegy szekér volt a pályaudvarnál; annak gazdájával hamar meg volt az alku. Keveset kért, és keveset ígért a fuvaros. Csak a szomszéd faluig ajánlkozott, onnan aztán lássa a téns úr, hogyan megy odább.

A szekérben ülésnek egy szál deszka volt keresztültéve.

— Ejnye, bátya, nem tudna egy kis szalmából jobb ülést csinálni ide?

— Szalmából-e? — szólt a kocsis; — magunk is megennénk, ha volna.

Elemér nem értette ezt a választ. Ő messze világból jött, ahova a hazai nyomornak híre nem jutott el.

A fuvaros aztán, hogy megmagyarázza neki a dolgot, mikor leszedte a lovai fejről az abrakos tarisznyákat, odavitte

az egyiket az úrfihoz, s legyűrve a szélét, megmutatta, mi van benne. Apróra vágott jegenyehajtások.

— Ez az abrak.

Azután a saját tarisznyájába nyúlt, s abból húzott ki valami furkónak gyúrt fakószínű ismeretlen tárgyat.

— Ez meg a kenyér.

— Miből van ez?

— Örölt kukoricacsutkából egy kis korpával keverve.

Elemér ekkor kezdett csak maga körül nézni. Most vette csak észre, milyen sivatag terült itt körül.

A táj, melyen tegnap átutazott, még a paradicsom képe volt; a dunántúli vidéknek még volt zöldje, mezeje, a házak körül asztagok, boglyák; a szérűkőn nyomtattak, szórtak; itt kopár minden, üres minden és csendes minden.

Felült hát a szekérre; amelyen ülés volt, olyan volt.

A kocsis bevezetésül jó sort húzott a fonott ostorral lovai bőrére, mire azok egy kissé tanakodtak magukban, hogy mire értelmezzék ezt a megszokott intést, normális abrakpótlék-e ez vagy megindítása egy újabb provizóriumnak? Az egyik aztán csak-csak felvette a fejét a földről, s elereszté maga előtt; a meglódult fej vitte maga után a négy lábát, mire a szekér is előrezördült, s megtaszítá a másik lovat, inán ütve a kiséfával, az azonban még hátratekintett, nem hihetvén hátának és fülcinek, míg szemével is meg nem győződik, hogy elodázhatlan kötelesség a megmozdulás; erre aztán nagyon megcsóválta a fejét, kiöltötte nyelvét a világra, s egy sikertelen kísérlet után bajtársának oldalára dülhetni, csakugyan elhatározta magát, hogy hozzáfog az előreesegetéshez, amit más lónál ügetésnek is szoktak nevezni, mire az egész jármű megindult, kajla rúdjaival barátságosan ütögetve orron hol az egyik, hol a másik lovat, aszerint, amint időszakonként az egyik nagyobbat rántott rajta, mint a másik.

Keserves előremenetel volt ez, pedig a fuvaros lelkiismeretesen alkalmazta az ostornak a madzagát is, a nyelét is.

S azután jöttek még sajátságos akadályok is, amik feltartóztatták a haladást.

Egész csorda teheneket, ökröket, rideg gulyákat, birkanyjákat hajtottak a poros úton szemközt, mik előtt Elemér alkalmatosságának meg kellett állania, mert a szemközt jövő tulok nem bánta, ha keresztül megy is rajta a rúd, nem tért ki a szekér elől.

— Országos vásár van itt valahol, bátya? — szólítja meg kocsisát Elemér.

— Nem biz a téns úr, hanem elhajtanak minden lábas állatot túl a Dunára kiteleltetni — felébe. Itt már nincs egy szál szalma sem, amin rágódjanak.

Elemér most kezdé érteni azt a keserves bömbölést, amit az elsoványodott állatok ezrei úthosszant hangoztattak. Vajjon eljutnak-e Dunántúlra?

Szemközt jövő emberek nem köszöntötték már egymást, nem hangzott se „jónap”, se „dícsértessék.” Vert had utazott itt egymás sarkára taposva.

Néhol egy kidúlt állat hevert az útfélen. Ott hagyták, nem jöttek érte.

— Talán a húsát használhatnák? — jegyzé meg Elemér.

— Mit ér a hús, ha nincs só hozzá?

— Hát nincs só? — kérdé Elemér elbámulva.

— Hja, uram, szegény ember minálunk csak marhasóval szokott élni, mert az olcsó, az úri sót mi nem győzzük. A marhasóból meg már nem adnak többet. Rájöttek, hogy magunk is azzal élünk, hát mármost azt sem adnak ki.

Nagyon hosszan tartott az út, a fáradt gebék alig cammogtak. A távolban régóta látszik már annak a falunak a tornya, ahova el kellene jutni, de az mintha útban volna, alig akar közeledni. Jó délután volt már, mikor egy útféli csárdához értek. Itt megállt a fuvaros pihentetni.

A helység nem volt már messze. Elemér kifizette a kocsist,

s nem várt rá, míg annak lovai új erőhöz jutnak, hanem megindult gyalog a helységbe.

Mikor már jó közel járt, az úttól jobbra és balra mintegy ötven-hatvan embert vett észre, akik sajtáságos munkában voltak.

Az út mentében hosszú gödröket ástak, mintha sírvermeket készítenének óriások számára. Nehányan lenn dolgoztak a verem fenekén fel-felbukkanva fejeikkel, mikor egy ásó földet kivetettek a mély gödörből. A szél elkapta azt, mint a hamut. Ölnyire ki volt égve a föld. Másutt már hantolták a vermeket befelé.

Elemér nem ért rá szóba eredni a munkásokkal. Sietett be a faluba. A bíró után kérdezősködött. Elvezették a házáig. Elmondta neki, hogy a nádas pusztára szeretne utazni, megfizet az alkalmatosságért.

A bíró nagyon rosszkedvű volt.

— Ha aranyat fizet az úr, sem kap itten lovat.

— Miért nem?

— Mert egy sincs.

— Hát hova lett?

— Ma vertük agyon valamennyit.

— Miért verték agyon?

— Azért, hogy ne lássuk a kínlódásukat. Ma harminckettedik hete, hogy hiába várjuk, hogy a fű kijöjjön a földből. Ha látta az úr azokat a nagy gödröket, amiket a falu végén ásnak, megkérdezhetette, minek lesz az. Megmondták volna: szegény ember oda rakja el igavonó állatjait kitelelni. Ezután majd gyalog járunk, s jövő tavasszal, aki megéri, nem szántunk, hanem kapálunk.

Elemér mind lejjebb hangolta az igényeit.

— Hol van itt egy csapszék, ahol kenyeret és vizet lehetne kapni?

— Hja, uram, ha kenyerünk és vizünk volna, akkor nagy urak volnánk. Itt nem lakik uraság.

Hát már azt, aki itt kenyeret eszik, uraságnak hívják?
Elemér tagjain hideg borzadály futott végig, pedig elég forrón süített a nap.

— Nem hallottak valamit a nádas puszta bérlőiről, hogyan vannak?

— Nem tud most senki a szomszédjáról semmit, nem jár most senki látogatóba. Az úr talán oda igyekszik?

— Oda. Messze van-e gyalog?

— Jó három óra járás. Csak jobbra, naplement felé tartson, nem tévedhet le az útról; s ha azután egyszer meglát egy magas kéményt a távolban, ez a nádas puszta pálinkafőző-jének a kéménye. Az is pihen, tudom, mert nincs miből főznie.

— Kérek hát legalább egy botot az útra.

— Azzal szolgálhatok; még nem hordták el mind koldusbotnak.

Egy ácsorgó vézna gyerek aztán egy kutyanyelvbankóért, ami jó pénzben tíz krajcárt ér, vállalkozott rá, hogy kivezeti Elemért a határból egész a dűlőútig, mely a nádasi pusztára vezet.

Onnan azután egyedül ment Elemér tovább.

Rettenetesen egyedül. Sem mezei munkás, sem vándor nem járta azt az utat, a kocsinyom is rég elenyészett róla; befújta azt hamuszürke porral a szél. Csak a kipusztulhatatlan szerbtövis az út két felén, mely nagy tért foglalt a vetetlen avarban, mutatta, hogy merre jártak itt hajdan szekérrel. S amennyire a szem ellátott, a sötét hamuszín avar izzott előtte, el-elveszve a hullámjártató délibáb tengerében, mely távol zöld oázokat mutogatott a magányos vándor előtt, lombos, árnyékos erdőekkel, miknek lába tóban fürdik. Káprázat! Egy bokor sincs ott, egy ökörfonyomi víz sincs ott.

— Még madár sem száll a tájon.

Elemér kábultan haladt órákig e sikerítőtó némaságban, e véget nem ígérő vigasztalan pusztaságban, e rémledező délibábrezgés felé. A nap nyugovóra szállt már, a vándor

árnyéka messze nyúlt mögötte, s még mindig nem látott maga előtt mást, mint fekete avart és délibábot. Ekkor egy hosszú tűzveres felhő mögé tűnt el a nap, mely mintha az égő földnek lelke volna; s abban a percben eltűnt a délibáb, tengereivel, oázaival, s Elemér maga előtt látta a távolban a hosszú kéményt.

Úgy örült ennek, mintha otthonába sietne.

Pedig még egy jó órai útja volt odáig.

Mire a bérlői lakhoz megérkezett, egészen beesteledett, a kapu is be volt már téve.

Bekiáltott az udvarra, hogy nyissák ki; s hogy azután nem jött senki, felnyitotta maga a kaput, könnyen jár az ilyen falusi szerszám; s bement az udvarra.

Nem ugatták a kutyák, amin nagyon csodálkozott.

Még nagyobb lett bámulata, midőn a konyhaajtóhoz érve, azt bezárva találta. Zörgetett, nem felelt senki. Lehetetlen, hogy már lefeküdtek volna.

Ekkor, amint szétnézett az alkony fényénél, észrevette, hogy amint a szél telefújta a folyosót a konyhaajtóig finom porral, ebben a porban semmi lábnyom nem látszik. Itt nem lakik senki.

Benézett az ablakon; sehol sem volt gyertyavilág.

Elindult a cselédházakhoz. Azok is mind zárva voltak. Sorba járta az aklokat, istállókat, üres minden. Ki lehet nyitni, csak be vannak reteszelve, de belül senki, semmi.

Az egész udvar, az egész szérűskert üres, egy szál szalma nem hever az udvaron. A pajtának zsúptetője volt, az is le van szedve félig; egy szecs kavágó a félszerben, reves, korhadt szalmatöredékekkel mutatja, hogy mire lett elhasználva a tetőzet.

Az udvarból lement a kertbe. A fákon sem gyümölcs, sem levél; félszázados vastag gyümölcsfák koronáiktól gyökereikig végighasadva az aszálytól, s a kert földje mélyen fölrepedezve, mint a kihült lávafolyadék.

Azután talált egy kis elkerített helyet, fűz vesszőkkel körülsövényezve, oda is belépett, és ott megtalálta, amit keresett.

Ott voltak a délvirágok, miknek magvait ő küldözé tengereken túli hazákból. Rájok ismert; ezek azok.

Elszáradva, porrá égve, halotti koszorúnak aszva.

De megvoltak, de felnőttek, de kivirultak. Valaki ápolta őket, gondolt rájuk.

Hová lett, aki ápolta őket? Hová lett az egész család? Senkitől sem kérdezheti.

Nincs egy lélek, nincs egy pára, aki távol vagy közel hangot adjon a kérdezőnek.

Egy ugató eb, egy vijjongó madár, egy csirpelő prücsök nincs emberjáró kerületben.

Csak azok a száraz virágok beszélnek.

Egy hosszú földhalom van a kis kertecske közepén; valaha gyeppad volt, most csak szikár domb. Arra leül az ifjú, s elkezd beszélgetni a virágokkal. Az elszáradt virágokkal.

Olyan csendes, olyan pusztaság körülötte minden. Háta mögött egy elhagyott ház, melyben nem lakik senki; körülötte egy nesztelen sivatag lombtalan fákkal: egy téli tájkép az égető nyár hevétől elperzselve száraz gallyakkal, üres mezők; csakhogy ami a téli tájképen fehér, az itt most mind fekete.

És az ifjú, aki nevetett, mikor az apai házból kiűzték, aki gúnyt űzött saját temetéséből, most mikor lehajtá fejét arra a kiszáradt gypágyra, ahol senki se láthatta, ahol senki se hallható, elkezdte sírni keservesen.

Ott virradt meg azon a gyepplágon.

Ott méltázza át az egész csend-ülte éjszakát; egyedüli élő a véghetetlen nagy sírban, melynek feneké egy egész ország, négy fele a négy égsark maga.

Álmatlanul ott lelte a hajnal.

Akkor leszakított egyet azokból az aszúvirágokból, miket oly jól ismert, mik úgy kiválnak az otthonos növények rendé-

ből, s azt tárcájába rejtve, ismét nekivágott az útnak, melyen idáig jött; saját lábnyomain kívül még nem látott egyéb nyomot az egész pusztán végtelen végig.

Az úrfi ezúttal a vasúti állomásig gyalog mehetett. Pedig nem volt az ilyen expedícióhoz szokva. De szekeret semmi árért nem bírt többé kapni, s úgy kellett tennie, mint más szegény embernek: megerőltetni az apostolok lovait.

Útközben megkóstolta a kukoricacsutkából készült kenyeret is. Másformát nem kapott. Ettől a kenyértől sok egyet-mást megtanult, amit még eddig nem tudott.

A vasúti indóházhoz éppen jókor érkezett meg éjszaka közepén, hogy a vonatra felülhessen.

Ott azután megpihenhetett volna, ha engedte volna pihenni az, amit magával elhozott belül.

Az a szomorú pusztai kép!

A sötét éjben is szüntelen azt a fekete, sivatag pusztai tájképet látta maga előtt, mely paradicsom lett volna, ha az ég átka el nem perzseli; egy holt, emberijesztő vadon most.

És gondolá magában: az én lelkem egy ilyen tájkép.

S valahányszor elszenderült, mindig azokat a hosszú sírokat látta maga előtt, mikből a sírásók feje fel-felbukkan, és hallotta a szózatot az üregekből: „Temessük el, amink még van; aztán temessük el magunkat is, végezzük el a megfordított teremtés munkáját: temessük el az ötödik napon a párás állatokat, a hatodik napon aztán az embert, — saját magunkat.”

Két napot töltött az ide s tova utazással Elemér. Késő déleesti órákban érkezett vissza Pestre.

Egyenesen Lemmingnéhez sietett. Még tegnap délben kellett volna odamennie.

Leverte ruháiról a port, hogy ne lássék meg rajta a két napi gyalogutazás. Hanem azért lábai ki voltak állva, alig bírta egyiket a másik után vonszolni.

A komornyik, ki bejelenté, előre tudatta vele, hogy ónagyságaik éppen indulni készülnek a cirkuszba. Little Wheal jutalomjátéka van.

Azt persze Elemér tartozott tudni, hogy Little Wheal most az első ember a világon, a bohóc; a második a miniszter.

Azonban egy szóra mégis elfogadtatik.

Malvina valóban teljes páholyfoglalói ornátusban volt már, s Lemming úr csakhogy a kesztyűit nem húzta fel.

Az asszonyosság kiszámított nehezteléssel fogadta az úrfit.

— No, maga szépen eljött!

— Egy kicsit elkéstem.

— Szép kicsi! Ha a tegnapi ebédvel mind ekkorig vártunk volna önre, szépen elhúlték volna az ételek. Ugyan hol járt?

— Minek kérded? Úgysem mondanék igazat.

— Összeakadt ugye mindenféle korhely pajtásokkal? Eljárt olyan helyekre, amiket tisztességes emberek előtt nem lehet bevallani? A szemeiből látom, hogy azóta nem is aludt. Úgy néz ki, mint aki két nap, két éjjel kártyázott és dorbézolt. Még most is alig állhat a lábán a korhelykedés miatt. Mintha két báléjt végigtáncolt volna.

— Csak szidj és korholj, jó kismama! Mindent megérdemlek. Nem gondolhatsz felőlem olyan rosszat, hogy annál még rosszabbat is nem tettem volna. Haszontalan, silány fickó vagyok. Tudod te azt.

— Ez elég szomorú önre nézve. Én az ön érdekében egész nap fáradok, s ön azalatt még csak annyira sem méltat, hogy eszébe juttassa magának, vajon vagyok-e a világon. Mernék fogadni, hogy azóta minden pénzét elpazarolta.

— Oh, milyen jól ismeresz!

— Menjen! Haragszom magára. Ma nem akarok ránézni. Menjen haza *valahova*; aludja ki magát. Nagyon haragszom!

Lemming úr azt gondolta, hogy haragvó nejének segítségére kell sietnie, s ő is nekifordult Elemérnek.

— Hja, mon cher! Ez így nem fog sokáig menni. Ön félreismeri a helyzetet, melybe önhibája által jutott. Ön visszaél a mi gyöngeségünkkel, amivel mi önt elkényeztetjük. Ez szégyenteljes pálya, amit ön folytat, mon cher; mindig csak idegen emberek pénzét költeni, mások rovására könnyelműsködni, a gyalázatból tréfát csinálni: ez nem tisztességes embernek való!

Elemér arca mélyen elpirult, de nem felelt semmit; ajkait összeszorította, és szemeit lesüté. Hadd szidják!

Hanem az utolsó szóknál, midőn Lemming úr éppen nagyon belejött a nagyböjti leckéztetésbe, Malvina csak félretolta őt félkezével maga és Elemér közül, s szavába vágott.

— Édes Lemming, ne avatkozzék ön ebbe a dologba, amire senki sem kéri. Elemér könnyelmű suhanc, de alávalóságot nem követett el soha; azt én előttem ne mondja senki. Ha pazarolt eddig, mindig a magáét pazarolta, s amit fizettek érte, azt sajátjából fizették. Most is azt vesztegeti, amit nálánál érettebb eszű emberek az ő tulajdonából kihajigálnak az ablakon. Azért ön ne vessen neki semmit a szemére. Én szidhatom, mert jó vagyok hozzá, de önök többiek ne szóljanak a dolgába. Ez a mi dolgunk.

Azután szép fehér kesztyűit végiggombolva, Elemérhez fordult.

— Ön tékozló fiú a bibliából! Tudja meg, hogy a sírkövét eladtuk egyezer forintért. Aki megvette, részletenkint fogja lefizetni, havonként száz forintjával. Tehát tíz hónapra el van ön látva. Ahhoz tartsa magát. Addig majd csak lesz valami újabb kilátása. Meg van-e ön velem elégedve?

Elemér csak némán bólinta fejével.

— Még csak meg sem köszöni — dörmögé magában Lemming úr, midőn Malvinának nyújtá karját, hogy őt a lépcsőn levezesse.

Elemér hátul maga maradt, úgy kullogott szóltanul utánok.

De Malvina, mielőtt a kapuív alatt váró hintájába ült volna, még egyszer hátratekinte, s az ifjú semmiházinak nyújva kezét mondá:

— No, már nem haragszom.

A KESERŐ KENYÉR

Hova lettek hát a puszta ház lakói?

— — — — —

Ama nagy csapás után, mely a Világosi családot érte, első legsürgősebb teendő volt a lesújtott családapát felhozni Pestre és orvosi tanácsot kérni, mit tegyenek vele. Hiszen azt sem tudhatták még: szélütés érte-e, vagy megháborodott?

Az volt a kérdés, hogy ki menjen el, és ki maradjon otthon.

Világosiné maga is oly idegbeteg volt, hogy lehetetlen volt egyedül útnak ereszteni a háborodott férjjel. Ilonkára sem lehetett a beteget magára bízni; s ha mind a ketten elmennek, ki viseli gondját a ház másik keresztjének: a siketnéma gyermeknek? Azt is magukkal vigyék?

Emiatt volt nagy töprengés.

Meghallotta ezt Böske, s sietett rajta segíteni.

— Csak menjenek el maguk arra a Pestre mind a ketten a szegény urunkkal. Majd ügyelek én a kis némára magam. Bízzák rám az egész házat. Úgy áldjon meg az Isten engem, amilyen igazán mondom, hogy nem vész el ebből a házból egy szál toll sem, amíg oda lesznek.

Biz abba bele kellett nyugodni. Rá kellett hagyni Böskére a házat és gyermeket.

Úgy szöktek el szegénykétől korán reggel, mikor még aludt, fel sem költötték egy búcsúcsókkal, nehogy nagyon

sírjon utánok. Böske esküdött az egekre, hogy éjjel-nappal vigyázni fog reá.

A szegény beteggel szörnyű sok baj volt az úton.

Nem akart mozdulni, ha valahová leült; úgy kellett mindenüvé erővel vezetni. Nem evett, ha nem etették; gyermek volt, ki nem tudja még, mire valók a tagjai.

Pesten összehívták hozzá az orvosi tudomány előkelő bölcseit. Azok igen rossz vigasztalást adtak. Hosszú betegség ez, mit majd meggyógyít a halál. Az volt a legjobb tanács, hogy haza kell menni, vissza a falura, a zöldbe.

A zöldbe! Hisz éppen ebben tébolyodott meg!

Pedig e baj ellen a város hét gyógyszerárában sincs orvosság.

Egy délelőtt éppen az orvost várták, midőn az ablakon kitekintő Ilonka egy parasztleányt s egy kisiút látott meg az utcán. A parasztleány hátán nagy batyú volt.

— Nézd, anyám — szólt Ilonka —, ha nem tudnám, hogy Böske odahaza van a kis öcsémmel, azt mondanám, ezek ők.

— Ah, dehogy! — szólt Világosiné — nem is hasonlítanak hozzájuk.

A parasztleány a kisiúval azonban éppen azon vendéglő kapujában állt meg a kapustól tudakozódni, ahol Világosiék voltak szállva. Néhány perc múlva nyílt az ajtó, s bejöttek rajta.

De most már rájuk kellett ismerni.

Naptól elégetve, portól belepve mind a kettő. Böske és a kis néma.

— Az istenért, mi történt? — kiálta Világosiné elrémülten, míg Ilonka kis testvéréhez rohant, karjaiba ragadta a kis némát, ki csak zokogva omlott oda, fáradtan, kimerülten.

— Mi ám? De mi ám? — monda Böske lekanyarítva nyakából a roppant lepedőbe kötött batyút, s mintha ott volna a legjobb helye, föltéve azt a legközelebb talált asztalra. — Hát majd mindjárt elmondom én azt egymás után. Hanem, ha

megengedik, hát leülök, mert gyalog jöttünk ám idáig, aztán még a kis úrfit is az ölemben hoztam, mikor elfáradt.

Azzal letette magát egy székre, s eddig kezében hozott cipőit felhúzva meztlábára, képesítve érezte magát a történeteket elején kezdeni.

— Hát amint tensuramék eljöttek hazulról, negyednapra odajön szekéren egy vöröshajú fiskális egy magakerült úrral— tudják: így hívjuk magunk között ezeket a mostani szolgabírákat. Az hozott magával még egy írnot meg egy hajdút. Hát amint bejön ez a két úr, se kérd, se hall, csak leülteti az írnot, az előveszi a tollat, tentát, papiroost, s elkezdí ám irogatni, hogy hány tükör, hány szék, hány almáriom van a szobában. — Űm! Mi lesz már ebből? Azután azt kérdezték tőlem, hogy nálam vannak-e a szekrények kulcsai. „Nálam hát!” — minek hazudnám, ha nem akarok. — Hát hogy adjam oda. — „Biz a Herkópáternek sem!” — Hát hogy nekik az mindegy. Akkor aztán gyertyát gyújtottak, spanyolviaszkat vettek elő, s elkezdtek dirib-darab papirosokat ragasztani az almáriomokra a kulcslyuk fölé.

„Hallják az urak, ezt én nem engedem, hogy a mi almáriomainkat összespanyolviaszkozzák. Itt minden énrám van bízva, s én nem engedek semmihez hozzányulni, mikor a gazdám nincs idehaza.” Akkor rám förmedt az a vörös fiskális: „Hát miért nincs idehaza? Éppen azért foglaljuk le a holmiját, mert megszökött az egész családjával együtt.”

— Megszöktünk! — kiálta fel Világosiné szégyentől égő arcát eltakarva kezeivel. — Hogy mi megszöktünk?

— No, csak ne tessék elkeseredni! Megcsináltam én a szatizsfakciót ezért nyomban. „Micsoda? Szökött ám az úrnak a sehonnai öregapja, mikor Sziléziából egy paruplival ide bejött kiskutya-táncoltatónak, de az én gazdámról azt ne merje az úr mondani, hogy megszökött, mert mindjárt az úr fog innen szökni hol az ajtón, hol az ablakon!” Erre a vörös szakállú úr azt mondta, hogy elhallgassak, mert mindjárt pofon vág!

„Azt próbálja meg, tudom, hogy kiszedem felét annak a vörös szakállának!” Akkor aztán az a másik úr mondott valamit diákul, nyilván csillapította, s mikor azzal készen volt, hozzám fordult, és azt gondolta, hogy majd én olyan bolond leszek, hogy mindent elhiszek neki, amit mond. „Hallod-e, hűgom, a földesúr a bérllet felől akarja magát biztosítani, s azért vagyunk mi kiküldve, hogy a bérlő ingóságait összeírjuk. Nem viszünk el innen semmit, csak összeírjuk, hogy más rá ne tegye a kezét. Azért legokosabb lesz, ha a kulcsokat előadod, ha nálad hagyták, mert különben erőszakkal is felnyitathatom a zárat. Addig-addig beszélt, míg rávettem, hogy felnyitogassak neki mindent egymás után. Akkor aztán egyenként előszedegettek mindent: felsőruhákat, alsóruhákat, abroszt, asztalkendőt; azokat mind felírta a kancellista. Én csak néztem. Mikor a kisasszonyom ruháira került a sor, azt mondtam nekik. „Ehhez ne nyúljanak, mert ez a kisasszonyomé.” Még kinevettek vele. Azokat is egyenkint mind előhúzgálták. Szégyen, gyalázat! Nekem az orcám égett, hogy nem szégyellik ilyen idegen urak egy tisztességes kisasszony fehérneműit sorba előszedegetni, számba venni. Mikor azokra a szép hímzett inggallérokra került a sor, nem álhattam tovább: „De már hallják az urak, ezt csak ne írják oda a többihez! Ezt a kisasszonyom mind maga kezével hímmezte, egyéb drágasága sincsen, mint ezek a finom hímzetei, az már csak mégis nagy szemtelenség volna, ha még azt is elegzekválnák a gazdámtól, ami nem is az övé, hanem a kisasszonyé.”

— Erre az írnok azt mondta, hogy ne ugassak! — No, tetszik tudni, ez már csak elég nagy gorombaság. De én mégis moderáltam magamat; nem feleltem neki semmi goromba szót vissza; egyetlen egy szót sem, csupán csak hogy a kalamárist felvettem az asztalról, végigöntöttem neki az írásán, a tenyereimmel elkentem az egész papiroson, s amint ezért meg akart fogni, a tintás markommal bemázoltam az ábrázatját. Különben egy rossz szóval sem illetem szegényt.

— De hiszen te hallatlan nagy bolondságot követtél el! — szólt hüledezve Ilonka kisasszony.

— Bánom is én! Most jön még a java. A szolgabíró erre dühös lett, a pandurjának kiáltott, hogy jöjjön a békókkal, s verjen engemet vasra. No, de én sem voltam ám rest, kikiáltottam az ablakon: „Marci! Pista! Jancsi! Dorongra, kapára! Zsiványok vannak a háznál! Segítség!” No, azt kellett volna látni, hogy hordta az irhát a három úr a hátulsó ajtón nagy hevenyében. A pandur bácsi ijedtében még puskáját is kezembem hagyta, pedig nem is nagyon szorítottam meg a nyakravalóját. Az volt a boldogabb, aki hamarább a kocsin teremhetett. Úgy elszellestek, mintha ott sem lettek volna. Persze, aztán mikor magunkra maradtunk, akkor kezdtünk el évelődni, hogy bizony nagy bolondot tettünk mi most: ezek az urak majd nagyobb erővel térnek vissza, mindnyájunkat vasra vernek, bekísérnek. De mikor énnekem a szívem elfacsarodott arra a gondolatra, hogy Ilonka kisasszonynak a hímmzett smizlijeit összcírják.

A jó lélek még most sem állhatta meg, hogy zokogásra ne fakadjon ennél a szónál.

— Hát azután? Mi történt azután? — sürgeté őt Világosiné.

Böske megtörülte a szemeit a bodros ingujjával, s egész jó kedvvel folytatá ismét:

— Hát bizony mink azt láttuk, hogy itt úgylis mindennek vége. A földesúr nem fizetett árenda fejében úgylis lefoglal minden ingó-bingót; ez többet nem a mi gazdánké; strázsálja, aki elfoglalta; nagy a világ, ki merre lát! Ennél a háznál meg nem hálunk többet. Én is aztán hirtelenében fogtam egy lepedőt, összepakoltam, ihol ni, ezt a batyut, felvettem a vállamra, a kis némát az ölembe, nekiindultam a világnak, s most itt vagyunk.

— Szerencsétlen! — szörnyedezék Ilonka — te nem tudod, hogy ez rablás! Te elraboltad a bíró által lefoglaltakat a mi számunkra.

— Hagyja csak, kisasszony! Jobban tudom én azt. Három gazdámot kiegészkálták már abból a házból, amióta én azon a pusztán lakom, mert lehetetlen ott semmivé nem lenni. Láttam én mindeniknél, hogy a gazdának, gazdasszonynak, házi népnek a viselő ruháit soha sem volt szabad lefoglalni. Ezt nem engedi meg nekik a törvény. Úgy tudom én ezt már úzusból, mint a legveszekedettebb prókátor. Azért is másztam a tintás kezemmel annak a kancellistának a képére, hogy minek nyúlt olyashoz, amihez nem volt semmi jussa. Ne tessék engem féltetni, megfelel a Böske magáért, akárhová citálják. Nem hoztam én el egyebet, mint amivel a gazdámnak tartoztam, meg ezt a drága kedves kis jószágot, ni!

Azzal odament a kis némához, ki bágyadtan borult anyja keblére, s odatérdelve eléje, megcsókolgatá kezecskéit, s úgy elkérdezté tőle, hogy el van-e fáradva. Pedig az ölében hozta.

Világosinéből most tört ki a keserv. Néma gyermekét szívéhez szorítva zokogá:

— Koldusok lettünk, gyermekem! Földönfutó koldusok. Ő szegény nem tudott keservén uralkodni.

Ilonka nem sírt együtt az anyjával; összeszorítá finom ajkait, s mint hullámhányta hajó kormányosa csak a környezetére ügyelt, magát nem érezé.

Míg Világosiné sírt, zokogott, addig a családapa érzéketlenül ült egy karszékbén, és nem látszott hallani, érteni azokat, amiket előtte elmondanak, amik előtte történnek. Vagy talán hallotta, értette mindazt, s éppúgy kínoztá szívét, amit megértett, de a léleknek nem volt már hatalma az idegekre, hogy közölje velük. Merően bámult a semmibe.

Ilonka egy intést tett a szolgáléány felé, hogy hagyja őket magukra.

Böske elérté azt.

— Nem megyek ki, kisasszony! Itt akarok maradni. Itt akarok magukkal maradni minden nyomorúságban. Beszélje-

nek előttem akármiről. Talán én is tudok valamihez hozzá-
szólni. Ne küldjön engem ki. Hadd tartozzam én is ide!

Ilonka némán inte fejével, s megszorítá a leány kérges
tenyerét; azután odament az anyjához, megcsókolá arcát,
letörölgeté róla a könnyeket.

— Ne sírj, anyám! Térj magadhoz! Kétségbeesünk nem
szabad. Nézz atyámra, erre a néma kis gyermekre! Isten
ránk bízta, hogy gondjukat viseljük, kik magukon nem tudnak
segíteni. Nekünk erősnek kell lennünk, hogy ezt megbírjuk.

— Hiszen semmivé vagyunk téve! Minden vagyunk,
minden reménységünk oda! Az Isten mindent elvett tőlünk.

— Ne mondd azt, anyám! Még épen az van meg nekünk,
amit az Isten adott.

— Mit?

— Tehetséget és kedvet a munkához, ami becsületes
kenyeret ad.

— Mit beszélsz?

— Igen, igen! — kiáltott közbe Böske — én is azt akar-
tam mondani; kisasszonyom tud drágalátosan hímzeni, varni,
azt jól fizetik ebben a gazdag városban; én meg leszek mosóné.
Megélünk a jég hátán is.

— Annál jobb és háladatosabb munkát is tudok — felelt
Ilonka szeliden anyjához símulva. — Ti engem annyi éven át
tanítottatok mindenre, amit egy nőnek tudni gyönyörűség.
Én tudok franciául, angolul. Nyelvtanításból sokan megélnék
ily nagy városban. Aki engem tanított is, igen tisztességes
sorban volt, és elégtelenül élt; családját eltartotta.

— Az férfi volt! — rebegett az anya.

— Azt hiszem, hogy nők és ifjú gyermekek még szíve-
sebben tanulnak nőtől.

— De te magad is gyermek vagy, hiszen alig vagy tizenhat
éves.

— Azért alaposan tudom a nyelvészetet, s képes vagyok
másokat tanítani.

Világosiné csak fejét ingatta, tagadólag, kétkedőleg.

— Nem tudod te még, hogy mi az. Idegen házakhoz jární egyedül, anya nélkül.

Ilonka igazán nem tudta, mert csak mosolygott rá; egy futó pír sem vetett alkonysugárt szép tiszta arcára.

— Nehéz lesz, de majd hozzászokom.

Világosiné megkapta leánya kezét, mintha félne, hogy már elveszíti.

— Gondold meg; de hiszen te nem is képzeled még, mennyi veszély, mennyi kísértet áll lesben egy fiatal leány útján, aki egyedül jár a világban, a nagy világban! Ki őriz, ki védelmez meg azoktól tégedet?

— Én magam!

De már e szónál a büszkeség pírja ragyogott az orcáján. Amire most hivatkozott, azt már ismerte jól.

„Én magam!”

Nagy úr az, aki a világ kérdésére azt tudja felelni: „én magam.”

Sem előttem, sem utánam senki. Magam őrizem magamat.

Világosiné egy szót sem szólhatott többé leánya ellen, csak oda vonta karját saját nyaka körül, s a kis néma gyermek karjaival Ilonka vállait koszorúzva körül, úgy rebegette zokogástól szaggatott suttogással:

— Tégy hát velünk, amit akarsz! Vedd kezedbe apád, anyád, szegény testvéred sorsát! Isten segítsen, édes jó leányom!

Ilonka összecsókolta anyja kezét oly örömmel, mint aki-nek gazdag örökséget hagyott e megáldó kéz; azután odalépett néma atyjához, mintha annak is akarná elébb megnyerni az engedelmét; odahajolt vállára, megcsókolta márványhideg homlokát, lehajolt térdén heverő kezeihez, az élő halott arcvonásait lesve. És úgy tetszék, mintha annak merev szemei egy pillanatra szelídebben tekintenének alá, s leánya arcában tárgyat találnának a visszatérő lélek számára. Megnyíló ajkai párszor hallaták:

„To to to, ta ta ta.”

Ez volt az ő minden beszéde.

Ilonka még aznap beiktatá a fővárosi hírlapokba, hogy egy fiatal leány hölgyek és leánygyermekek számára tanórákat kíván adni angol és francia nyelvből.

Másnap rögtön hívaték egy úri házhoz, s azzal az örvendős hírral tért haza, hogy első tanítványa egy igen kellemes úrhölgy, s hogy havonként harminc forintot fog kapni mindennap egy órai tanításért.

— Tehát nem vagyunk már koldusok!

Az is igaz pedig, hogy harminc forint jövedelem havonként a kontinens legdrágább városában éppen csak arra ad jogot az embernek, hogy magát koldusnak ne nevezze, hogy az utcaszegleten meg ne álljon a járókelőknek a süvegét alamizsnára tartani, ronda ruhájával undort gerjeszteni, az ég alatt hálgni; hanem egymagában odahaza éppen annyi ínséget láthat mellette, mint a legnyomorultabb koldus.

S ha e harminc forintból még apát, anyát, testvért is kell tartani, kik közül egyik úgy, mint a másik magával jötehetetlen; ha ebből még egy részt orvosra és gyógyszerhárra is kell költeni, s a világ előtt mégis finom külsővel jární: akkor elképzelheti mindenki, mennyit nélkülözhet az, aki azt a harminc forintot megkeresi.

Ezek a harminc forintos egzisztenciák a legalsóbb fokú nyomor képviselői nálunk. Ami azon alul van, az már emelkedés. A napszámos sorsa már egy fokkal közeledik a jóllét felé.

Ilonka elmondá otthon anyjának, hogy legelső tanítványa egy gazdag polgárnő. Várt sokáig, hogy anyja fogja-e kérdezni tőle e polgárnő nevét; nem kérdezte. Ő pedig nem sietett azt kérdezetlenül megmondani. Mit is kérdeztek és mondtak volna róla? Világosiné az egész Pest városában egy lelket sem ismer; ránézve mindegy, akárminek hívják azt a polgárnőt.

Megnyugtató volt reá nézve, hogy leánya legelőször is polgári családhoz fog járni. Azt ő igen komoly társaságnak hiszi, hova a nagyvilági csábok még nem jutottak el.

Az is igen ajánlotta eleve a vállalkozó polgárnőt, hogy a veendő tanórát reggel hét órára tűzte ki. Aki korán kel, annak sok dolga van; akinek sok dolga van, az jó gazdasszony. És így ott igen jó családi életnek kell lenni.

Nem ez volt ugyan az oka a korai tanulásnak, hanem az, hogy a gazdag delnő már korán reggel ki szokott lovagolni, s a visszatérés s az új átöltözés közti órát legjobban értékesítheti nyelvtanulásra; így aztán egész napja szabad. Ilonkára nézve is kedvező ez óra, mert szintén az egész napot otthon töltheti családjánál, s otthon varrhat, hímezhet pénzért; ami ismét hoz néhány forintot a konyhára.

És azután ami legfőbb: hét órakor még aluszik az egész divatos világ, s nem jár az utcán; Ilonkának nem kell attól tartani, hogy valami ismerőssel találkozik, aki előtt pirulni kell szegénységükért. Óh, mert a szegénység olyan szégyenelni való nagy véték! Aki abba beleesik, úgy kerüli régi ismerőseit, úgy rejtí elölük arcát, úgy fordítja félre tekintetét, mint aki valami nagy bűnt követett el. Úgy könyörög az emberiségnek, hogy ne lássák meg, hogy felejtsek el. S ha még az elszegényült egy fiatal leány!

Azért esett jól Ilonkának, hogy messzeeső külvárosi szállásukból csak kora reggel kellett a városba bemennie. A reggeli publikumnak nem ötlött fel a serényen végig suhanó alak; szatyrot cepelő mészároslegények nem iparkodtak befátyolozott kalapja alá tekintetni; a bevásárló szakácsnék roppant krinolinjai nem szoríták őt le a járdáról, ki még csak krinolint sem viselt; minden fényűzése egy en-tout-cas napernyő volt; jó nap ellen, eső ellen, s hajlós halcsont nyelével az ember a Koszorú utca kutyáit is távol tarthatja magától.

Igy eltelt egy jó hónap anélkül, hogy Ilonkát meglátta volna valahol Elemér. Pedig annak már nyomára jött, hogy

Világosiék Pestre jöttek fel. Mi lett itt belőlük? Elácsorgott naphosszant az utcán, eljárt a színházba, hogy talán megláthatja valahol, akit keres. Még arra is vetemedett, hogy a rendőrségi osztálynál tudakozódják; ott nem tudtak még csak igazán semmit felőlük.

Pedig bizony mindennap megfordult ő annál a háznál, ahova Ilonka eljárt; mindennap leült abba a karszékbe, melyből Ilonka fölkel; csakhogy természetesen Elemér úrfinál kilenc órakor kezdődvén a nappal, asztronómiai lehetetlenség volt valakivel találkoznia, aki már nyolc órára el is végezte a nap terhét.

Az előkelő polgárnő, akit Ilonka angolul tanított, Lemmingné asszonyság volt.

Hogy maga Malvina sem beszélt Elemér előtt Ilonka felől soha, annak meglehetnek a maga jó indokai.

Még tán annak is lehetett oka, hogy Lemming úrnak sem szólt efelől senki.

Lemming úr, mint üzlet embere, nem tartott egyforma Életrendet. Mikor utaznia kellett, akkor hajnalban kelt, mikor pihenő nap volt, délig sem jött ki a szobából; az asszonyság lakosztályát pedig délelőtt soha sem látogató. Neki más lépcsőfeljárata is volt az irodájához.

Egy reggelen azonban Lemming úr, midőn a vaspályáról hazaérkezett, a lépcsőn találkozott a lefelé jövő Ilonkával.

Ilonka arca még nem volt lefátyolozva; akkor jött Malvintól. A gentlemannek erősen feltűnt az ismeretlen szép gyermek, kinek itt jártát semmivel sem tudta indokolni, különösen ily szokatlan órában.

— Jó reggelt, kisasszony! Kit keres ön e háznál?

— Jó reggelt, uram! Én órákat adok itt az angol nyelvből.

— Ön? Áh! — szólt hitetlenül rázva fejét a bankár. — És ki vesz itt leckét az angol nyelvből?

(Ő lakta az egész emeletet.)

— A nagyságos asszony, Lemmingné.

— Ah! Az én nőm? Ez új dolog!

— Isten önnel, uram — üdvözlé őt e felfedezés után Ilonka, s jónak látta nem folytatni ezt az értekezést itt a lépcsőn.

Lemming úr pedig ott maradt, s utána nézett, míg a lányka a csigalépcsőn lehaladt. Az pedig egyszer sem tekintett vissza.

Lemming úr nagy fejcsóválással ment fel szobájába. Ott azután kivallatta a komornyikot, hogy mióta jár ide ez a kisasszony.

Attól az időtől fogva Lemming úr nem hagyta többet a kulcsot az íróasztala fiókjában, hol angol levelezési állottak.

Hanem ennél inkább gondolt valami egyébre.

Azontúl mindennap érdekelte magát hét óra tájon megkérdezni a komornyikot, hazajött-e már a lovaglásból a nagyságos asszony? Rendesen hazajött hét órára.

Egyszer aztán eltalálta a napot, melyen Malvina elkésett valahol hét órán túl, s az angol nyelvmesternő, ki pontosan szokott érkezni, az elfogadási terembe bocsáttaték, hogy várja ott, míg az úrnő megjön.

Az udvariasság úgy kívánja, hogy mikor az úrnő nincs honn, a nyelvmesternőt a háziúr fogadja.

Lemming úr átment lakosztályából neje elfogadó termébe.

— Megbocsát, kisasszony, nőm elkésett; de bizonyosan rögtön megérkezik: addig foglaljon helyet, és tekintse magát egészen idehaza.

— Köszönöm, uram!

Ilonka leült, Lemming úr szemközt vele foglalt helyet.

— Kegyed régóta tanítja már nőmet?

— Egy hava.

— No, s hogy halad előre?

— Igen jól.

— Nem önfejű, nem makacs? Nem kell néha a vesszőhöz folyamodni? Micsoda?

Lemming úr kezdett ügyeskedni.

— Nem.

Lemming úr gondolá magában: ohó, majd bővebb beszédre kényszerítem én a kisasszonyt most mindjárt. A magyarban „igen”-nel és „nem”-mel sokáig kiségetheti magát, aki nem akar többet mondani; hanem egy angol nyelvmesternő csakugyan nem veheti rossz néven, ha egy praktikus családapa meg akarja magát afelől győzni, hogy vajon tud-e az, aki óránként egy forintot kap, egyebet is: mint „yes, sir”. — Angolra fogta a társalgást.

— Kegyed született angol, miss?

Ilonka erre kissé elpirult. Ő valóban, azt az ártatlan értelmezést adta ennek a szándékos dialógusnak, hogy az emberséges bankár meg akarja tudni, vajon milyen angolt fogott a nehéz pénzeért.

Tehát elmondott neki folyékony angol nyelven mindent, nem várva további kérdezősködést.

— Nem vagyok angol, uram; szülőim magyarok. Atyám tisztviselő volt, neve Világosi. Tisztségéről a múlt években ő is lemondott; aztán mezei gazdálkodáshoz kezdtünk, abban az év mostohasága miatt mindenünket elveszítettük. Atyám súlyos beteg lett, ide kellett hoznunk; most én előveszem azt, amit tanultam, hogy szülőimnek visszaadhassam azt, amit rám fordítottak.

— Ah, ez nagyszerű! Ez megindító! Kisasszony, ön igen nemes érzelmeket tanúsít. Tiszteletet érdemel érette. Én hízelgek magamnak azzal, hogy van némi befolyásom a világban. Utána fogok járni, miben lehetek az ön családja helyzetének enyhítésére. Én sokakon segítettem már hasonló helyzetben. Önt jó sorsa vezérelte ehhez a házhoz. Ön családja szerencséjét alapíthatja meg. Néhány nap múlva lesz szerencsém kegyeddel

értekezhetni. Ha talán családjának addig is valami szüksége volna, legyen nyúltszívű.

Ilonka nem felelt semmit, de még mélyebben elpirult. Alamizsna elfogadáshoz nem volt szoktatva az arca.

— Jó, jó! Nem szóltam semmit. Minden közöttünk marad — kegyeskedék tovább Lemming úr. — Amit mondtam, megmondtam. Kegyedet jó sorsa vezette ehhez a házhoz. A Lemming-háznál Isten áldása van. Good-bye miss! Nőmet hallom érkezni. Nem zavarom a tanórát. Isten önnel.

Azzal felszedte magát, és kezét nyújtá Ilonkának. Ilonka elfeledte a kéznyújtást elfogadni. Talán észre sem vette azt.

Vagy talán nagy beszélgetésben volt valakivel, akitől kétes helyzetekben tanácsott szokot kérni; valakivel, akinek az a neve, hogy: „én magam”.

Lemming úr pár nap múlva ismét talált alkalmat Ilonkával a tanóra előtt szólani.

— Tisztelt kisasszony, annyit mondhatok kegyednek, hogy nőm egészen szerelmes kegyedbe. Nem győzi kegyed szép tulajdonait magasztalni. Úgy tekint, mintha saját gyermeke volna. — Nekem egy eszmém jött, amivel egyszerre kettős célt vélek elérni. Nőmnek egy idő óta nincs társalkodónője, kevés asszonnyal tud rokonszenyezni, de kegyedet nagyon szereti. Én tudom, hogy kegyedre nézve mily áldozat volna az, magát rászáni, hogy szülőit elhagyja, s idegen házhoz menjen lakni, azonban ajánlatomat tudom megfelelő kárpótlással is kísélni. Én kegyednek oly összeget ígérek nőm körüli fáradságáért, mely képessé teendí szülőinek illő komfortot szerezhetni. Ez összeg évenként — kétezer forint.

Kétezer forint! Bizony szép pénz; semmi egyébért, mint hogy az ember valakit megtanítsa, hogyan kell az angol „th” betűt úgy mondani ki, mintha selypítne, s közbe-közbe a házi asszonyság migrénjének a napjain egy kis asszonyi házsár-

toskodást szóltanul eltűrni. Ez talán egy kicsit sok pénz is „azért?”

De Ilonkának nem jutott ez eszébe. Az ártatlan szívnek gyanúi nincsenek. Volt más talizmánja.

— Köszönöm, uram, nagylelkű ajánlatát! De családomat nem hagyhatom el. Atyám állapota napról napra rosszabb, különösen éjjelenként; gyakran magánkívül van. Anyám fél tőle. Az egész háznál senki sem tud vele bánni, rajtam kívül. Ha én szólok hozzá, akkor megnyugszik.

— Legcélszerűbb volna őt a gyógyintézetbe adni.

— Óh, uram — az rettenetes volna! Annál nincs borzasztóbb gondolat, mint egy kedélybeteg, kinek úgysis az egész lelke lázban van, egyszerre az ismerős családi körből a hideg, vadidegen emberek közé kiteszítani. Én elhiszem, hogy ott egész örültté kell lenniök. Meglehet, hogy ott meggyógyítanák atyámat, de azalatt én magam veszteném el az eszemet, szüntelen arról gondolkozva, álmodva, hogy miket szenved ő most tőlem távol, talán megkötözve, talán öntestét tépve, talán halálra dermedve, és én nem lehetek ott mellette, ki ha kezem fejére teszem, elcsendesül; ha zsibbadásában megszólítom, felelevenül. Lehetetlen atyámtól elválnom e boldogtalan állapotában. Addig az egy óráig is, míg itt vagyok, minden aggodalom gyötör. Ezért nem is vállaltam több tanórát. Amit így keresek, az nekünk otthon elég. Megelégszünk kevéssel, csak hogy együtt lehessünk.

— Bocsánat, én jót akartam.

— Köszönöm, uram, hálás vagyok jóakarataért.

Ezzel aztán Lemming úr félbehagyta ezen ügynek további negociációját.

Ilonka sohasem jött rá, hogy mi oka lehetett a számok emberének ily nagy összeget ajánlani ily látszólag csekély vizsonzolgálatért.

Magától rá nem jött, mert hiányzottak lelkéből azok a fogalmak, amik erre rávezetnek; s másnak nem beszélt felőle.

Még otthon sem mondta el: félt tőle, hogy anyja a sok pénznek megőrül, s rákényszeríti, hogy fogadja el az ajánlatot.

Pedig kár volt félnie. Mert ha anyjának elmondotta volna, az majd tudatta volna vele, hogy a fiatal szép leányok *jóltevőit* nem sorolják a mecénások közé, s hogy ezentúl jó lesz, ha leckét adni sem jár Lemming úr házához.

Hát olyan ember is tudna lenni Lemming úr? Ezzel a múmia profillal? Ez a kicsiny, zsebbeli kiadása a teremtés remekének.

Biz olyan ember Lemming úr, mint akármelyik azoknak a fülig vigyorgó malíciózus majmoknak, amik az állatkertben a kalitka rácsozatán keresztül a gyanútlan leánykák viganói után kapkodnak, hogy ha valamelyiknek szép fehér bőrébe beleharaphatnának, vagy legalább egy darabot leszakíthatnának a ruháik fodrából.

S a majmok aztán bosszúállók.

Lemming úr nem kereste többé az alkalmat Ilonkával társaloghatni.

Ez a gyümölcs még nagyon kemény, várni kell, míg megpuhul, és míg valaki lerázza a fáról.

Mert már azt tudja Lemming úr, hogy ez így szokott lenni.

A vén vadásznak rossz lába van; a fiatal őzikének jó lába van; hanem a kopónak még jobb lába van, s így a vén vadász utoljára mégiscsak lövésre kapja az őzet.

Lemming úr egy idő óta többször elhitta magához ebédre Elemér úrfit. Ebéd után aztán a pipázóterembe vonulva, a mokka és curacao mellett elbeszélgettek mindenféle bolond halandókról. Természetesen szép leányokról és szép asszonyokról.

— Hát találkozott-e már ön azóta megint a kékfátyolos ismeretlennel? — tudakozódék egy kávészürcsölési pauza alatt ifjú barátja kebeltitka felől.

— Ismét kétszer találkoztam vele. Ismét úgy le volt fátyolozva az arca, hogy nem ismerhettem vonásaira. De egész

alakja, termete, járása annyira az övé, hogy esküdni mernék rá. Megint úgy jártam vele, mint legelőszőr. Köszöntöttem, nem fogadta el. Megszólítottam, arra nem is ügyelt. Azután elkezdtem kísélni, hogy megtudjam, hogy hol lakik. Akkor egyszerre úgy eltűnt előlem, mint valami igazi boszorkány. És én meg vagyok győződve, hogy ő az.

— És az ismerős gentlemanek közül senki sem tud felőle semmit?

— Senki semmit. Sem a kioszkban, sem a mandolettinél nem tud senki útbaigazítást adni. Pedig aki egyszer meglátja, nem felejt el. Már az maga felötlő rajta, hogy nem viseli azt a csúf krinolint, ami az asszonyokat olyanná teszi, mint Buffon-nál vannak rajzolva a fehér hangya-anyakirálynék. A kezében egy en-tou-cas-t hord hol felnyitva, hol összecsukva és kék fátyolt a kalapján.

— És eltűnik, mikor üldözi valaki?

— És eltűnik.

Lemming úr tudott volna Elemérnek felvilágosítást adni, mert nejétől elégszer hallotta, hogy az úrfinak ugyanez a kisleány volt eszményképe, aki most a házukhoz jár tanítani; de nagyon a becsületére kötötte férjének, hogy azt ne tudassa Elemérrel. Ilonka őszinte volt Malvinhoz. Megmondta neki, hogy nem akar Elemérrel találkozni többé. Szégyenli előtte szegénységüket.

Nincs-e igazság ebben a szégyenben?

Azt tehát Malvina egyenesen megtiltotta férjének, hogy Elemér előtt Ilonkát elárulja. Ez szegény leányt a háztól elmaradni kényszerítené, a falat kenyért venné ki szájából.

Véletlenül pedig lehetetlen Elemérrel összetalálkoznia házuknál, miután ez még olyankor az igazak álmát alussza, mikor Ilonka ott napi munkáját végzi. A városban olyankor találkozott vele, mikor Ilonka orvosért sietett. A fátyol ismeretlennek hagyta.

— Kedves barátom — monda Lemming úr —, az nekem nagyon gyanús dolog, ha egy hajdani ismerős leány későbbi találkozásnál nem akar az emberre ismerni.

— Nekem is.

— Mikor előbb találkozott ön vele, akkor még egészen tisztességes leány volt?

— Még gyermek volt. Anyjával járt mindenüvé.

— Most pedig anyja nélkül jár és egyedül; s ha önnel találkozik, nem akar megismertetni. Ez nem jót jelent. Tudok én már ilyen esetet eleget.

Elemér nagyon bosszús képet csinált erre a szóra. Vagy talán csak a papírcigaretta csípte igen a száját.

— De hát utoljára is, mi baj van az egészségből? Az ember megeszi a diót, ha nem a fogával törte is fel. Néha a való többet ér, mint az illúziók. Nem félttem én önt. A gutába is! Egy szép leánytól félteni Elemér barátomat. Ha úgy van, annál jobb.

Hogy „hogyan” van, azt nem mondta.

Elemér nagyon köpködött a cigaretta keserű nedvétől.

— Apropó — szólt Lemming úr — a napokban egy szép paripát vettem; arra gondoltam, hogy majd meglepem vele Malvint; egyszer utána lovagolok, mikor nem is sejtí. Vettem egy leckét a lovardában, hanem átkozottul megviselt. Azt hittem, hogy nem kell egyéb ahhoz, hogy az ember lovagolni tudjon, csak hogy éppen az egyik lába innen, a másik túlnan legyen a ló oldalán. No, szépen köszönöm! Mikor megindult velem a griffmadaram, s éreztem, hogy megy alattam a világ, szétkaptam a két kezemmel, meg akartam fogózni a levegőbe, félrerántottam a kantárt, azzal a ló elkezdett oldalt hátrafelé menni; akkor azt mondtam neki: „gyihő”, akkor elkezdett sebesen kocogni, hogy a lelket is apróra rázta bennem; azt hittem, minden lökésnél a saját koponyámat ütöm keresztül; hát még az ellenkező pólusom! Hüh, teringette, ha a jobb kezemmel a nyeregkápát meg nem kaptam volna hátul!

Mentül jobban kiabáltam arra a veszett állatra, hogy „hóha! hóha!”, annál jobban vágatott velem, míg utoljára a serényinél fogva vissza nem húztam. Úgy vettem le félholtan a nyereg-ből. Dejszen én ugyan nem ülök fel többet!

Tudta Lemming úr, hogy Elemérnek egyik gyöngé oldala a paripa.

A nagyságos papa (mikor még jó atyafiságban éltek) mindig vett az úrfi számára lovat, s Elemér délceg lovagnak képzelte magát.

— Hát mármost mit csinál ön azzal a lóval? — kapott az úrfi az új tárgyon, s abba hagyott minden elébbi témát az üldözött lilaszín ruhákról.

— Hát megtartom. Csak akad egyszer-másszor egy-egy gavallér, aki a feleségemet kikíséri a városligetbe. Tud ön lovagolni?

— Elhiszem azt. Egyebet sem tudok.

— Hát akkor akár mindennap kilovagolhatna ön Malvinnal.

— Igen szívesen!

— Hanem akkor ugyan jókor kell önnek felkelnie. A feleségem már öt órakor a városligetben futtat.

— Ha vadászni vagy lovagolni hívnak, akkor nincs rám nézve korán reggel. Ha tetszik, hajnal előtt itt vagyok. Mikor parancsolja?

— Akár holnap.

— Itt a kezem! Lovat már vett ön: már most vegyen meg engemet hozzá lovászmesternek.

— Áll az alku. A szerződés: szabad reggelizés nálam — késő estig.

— Beállok.

Másnap öt órakor csakugyan ott volt Elemér úrfi. Lemmingék kocsisa tudatá vele, hogy a nagyságos asszony már egy negyeddél elébb kilovagolt.

— Nem tesz semmit, majd utolérem.

Két óra hosszant vágatott keresztül-kasul hol lépésben, hol ügetve a kis park sétányain, de biz ő sehol sem találkozott össze Lemmingével.

Bizony pedig az egész városliget nem olyan nagy erdő, hogy abban két lovas sokáig bújókát játszhasson egymással.

Azután még egy órát elült a kioszkban, mely előtt okvetlenül el kellett haladnia Malvinnak, ha a városligetben volt; de biz ő csak ott sem találkozott vele.

Utoljára is el kellett rá szánnia magát, hogy az oltalmára bízott amazon nélkül lovagoljon vissza.

Mikor felment Lemmingékhez elbeszélni a bankárnak, mi jó tulajdonokat fedezett fel a lovában (szereti azt az olyan ember hallani, akinek soha sem volt lóva, s azt mondják neki, hogy az ezer forintos lovában ötezer forintos erények vannak), hát már akkor otthon találta Malvinát.

Éppen reggelihez készültek. Elemér számára volt fennhagyva a harmadik teríték.

— Ah, ön szép gavallér! — kiáltá eléje Lemming úr. — Hát hol hagyta ön el a feleségemet?

Elemér egy tekintetet vetett először Lemmingre, azután Malvinára, s e tekintet után egyszerre otthon volt.

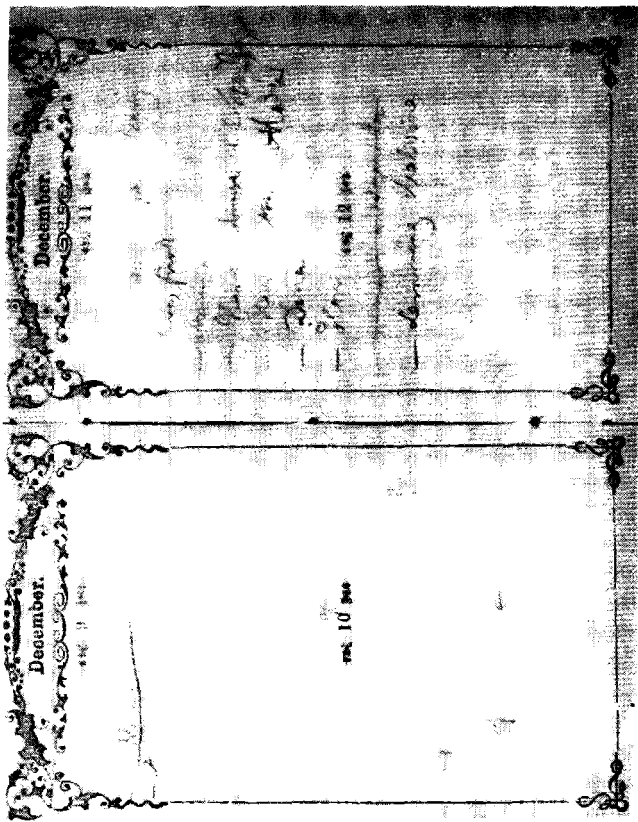
Ez az én Lemming barátom arra akarja használni a lovát meg engemet, hogy kitudja általunk, vajon a felesége csakugyan a városligeti fasorok alatt élvezi-e a testgyakorlat legamazoniasabb gyönyöreit. No — ennyire lovak nem vagyunk.

Egyszerre bizalmas mosolygásra fordította bámulatát.

— Hát elárultál volna, kismama? Ejnye, pedig én azt akartam idehaza Lemming papának mondani, hogy nem találkoztunk össze.

— Ahán! Ravasz gonosztevő — kacagott Lemming úr —, most az egyszer megfogtuk önt! Hát illik az, a kísért hölgyet egyszerre csak magára hagyni, s a legelső lilaszín ruhának utána nyargalni?

— Ne éljen ön vissza gyöngé oldalam ismeretével!

A regény első fejezetének Jókai noteszében

Talán megdöbbenés nélkül lehet az a helyi lakos, aki a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismeri, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismeri, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismeri.

TÁRCSA

A TÁRCSAI MEGYÉI
RÉSZI ALKALMÁSI

1. A társaságok, melyek a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik.

1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik.

1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik.

1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik.

1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik.

1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik.

1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik.

1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik.

1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik.

1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik.

1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik.

1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik.

1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik, és a 1868-as évi törvény 136. §-ában foglaltakat nem ismerik.

Magyarországi sajtóhirdetés.

SZERELEM BOLONDJAI.

REGÉNY

IRTA

JÓKAI MÓR.

I KÖTET

P E S T

AZ ATHENI ELM KIADASA.

1869.

A regény első kiadásának címlapja

Die Narren der Liebe.

Roman in drei Bänden

Maurus Jókai.

Aus dem Ungarischen überfetzt

einem Landsmanne und Jugendfreunde des Dichters.

Dritter Band.

Berlin, 1874.

Verlag von Otto Janke

Ausgeschnittene und beschmutzte Exemplare werden nicht zurückgenommen

A regény egyik német kiadása

— Ahá! Ön nevezetes széltoló! Még az udvariasságról is meg tud feledkezni, ha a bolondja rájön! Boldog fiatalság! Én is ilyen voltam fiatal koromban. Hanem ha Malvinának vagyok, önnel csakugyan nem megyek ki többet együtt lovagolni. Hisz ön képes arra a tréfára, hogy amint a lilaszín tündérét meglátja, leugrik a lóról, odaadja a kantárt a kísért delnőnek: „Fogja ön, madame, míg én ennek az őzikének utána szaladok!”

Elemér maga nevetett legjobban Lemming úr élcének Malvina is segített nevetni.

A reggelizés felett azután volt mit hallgatni Elemérnek sikertelen parforce vadászatáról.

— De ki hallott valaha ilyet: lóháton üldözni az őzikét valamennyi utcán keresztül? Persze, az megint valamely átjáróház kapuján ön elől szépen megmenekült. És aztán nem tudott nyomába akadni többet. Lássza ön, maradt volna szépen az egyenes úton...

Tovább nem mondhatta, mert Malvina egy cukor-morzsat hajított fejére, s azáltal figyelmeztetve lőn, hogy amihez semmi köze nincs, abba ne avatkozzék.

Úgy tett azután, mint aki észrevette magát, és most felteszi magában, hogy helyrehozza hibáját.

— Verje ön ki, barátom, az egész lilaszín tüneményt a fejéből! Van Pesten, aki után szaladjon, elég. Aki szégyenl önnel találkozni, annak bizonyosan oka van, hogy szégyellje magát.

Most egy sokkal nagyobb cukrot kapott a mellényére Malvinától. Ha az orrát éri, betörte volna.

— De hát, becsületesemre mondom, én többet bele nem szólok senkinek a szívügyibe. De ha énnekem volna egy imádoztam, és az énelőttem el akarná titkolni csak egy óráig is magát, énbőlőlem gyilkos lenne.

— Kérem, Lemming úr, ne felejtse el, hogy ön feleséges ember — nevetett közbe Malvina könnyelmű kedélye hangján.

— Korrektül szoltam. Az én imádottam az én nőm. Az én nőm nekem minden órájáról számot ad, hol volt és merre járt. Mit szólnék hozzá, ha egyszer elfutna előlem, mikor találkozunk, s eltagadná előlem, hogy engem ismer?

— Lemming úr, önnek mint okos embernek rettenetes fáradságába kerülhet ilyen ostobaságokat összebeszélni.

— Én a legrosszabbat képzelném felőle. Én nem kétkedem kimondani, hogy ilyenmő titkolózásra csak két indokot ismerek: egyik az, ha az ismerős nő a legutóbbi látás óta úgy megrútult, hogy nem lehet ránézni; másik az, ha valakinek szeretője, amit szégyel.

Malvina bosszusan kelt föl helyéről.

— Ugyan kérem, Elemér, menjen haza!

— Magam is azt akartam — szolt Elemér, és sietett el-kotródni.

Eltávozása után kitört a zivatar Lemming úr feje fölött.

— De mit ingerli ön az ellen a leány ellen azt a hóbortos fiút? Vétett az önnek?

— Ellenkezőleg, én ki akarom Elemér fejéből beszélni az egész leányt.

— Akkor ön nem ismeri az embereket. Hisz ezzel csak jobban utána uszította. Ön tudja legjobban, hogy az a leány nem akar találkozni a fiúval, és igen okosan teszi. A leány szolgálatból él; mert bizony keserő szolgálat az, amivel kenyerét keresi. A fiú maga kegyelenkenyéren élődik; egy könnyelmű, semmihez nem értő kóbor lovag, kiben én tartom a lelket korábbi rokonság emlékénel fogva. Neki kellene magát szégyenelnie egy korábbi ismeretsége előtt, midőn újra találkozik vele, s kénytelen azt tudni magáról: hogy akkor voltam valami, mostan pedig semmi sem vagyok. Az a szegény leány szégyenli azt, hogy akkor kisasszony voltam, most szolgálatttevő néember vagyok. Hagyjatok annak a leánynak békét.

Lemming úr nagyot nevetett. Utálatos fekete fogú kacajra nyitotta kétfelé a fejét.

— Ha az nem, hát más!

Itt van a szívtelenség elve.

Ha egy nem: hát más.

Elég ok letépni egy virágot: „ha egyik le nem tépi, letépi a másik”.

Lemming úr nevetve távozott el nejétől, mint aki győzött.

Malvina oly haragosan ráncolta össze szemöldeit addig, míg férjét láthatá. Azután derült lett az arca.

Talán arra gondolt, hogy az asszonyok tudják arra a fentebbi mondásra a „rímet”.

Vagy talán nem gondolt sem az egyikkel, sem a másikkal azok közül, akikről most szó van?

Lemming úr magára vállalta, hogy majd kigyógyítja Elemér öcsénket idéetlen ábrándozásaiból.

Lemming úrnak volt pénze hozzá, mert az ilyen gyógy mód pénzbe kerül. Az asszonyok iránti rajongást kigyógyítani az asszonyok megvetése által.

Köztünk mondvá, Elemér úrfinak nem is sok útbaigazítás kellett e tekintetben. Ő igen szép hajlamokkal bírt arra, hogy utolérje azon mintaképeit, kik teljes életükben mindig diákok maradnak: megöszülnek, meg is kopaszodnak, mégis diákok maradnak. Különösen a szép nem irányában mindig a boldog bursikóz-kort élik. Keresik a szerelemben a könnyű *diadalmakat*, s mert azokra könnyen rátalálnak, mert a szerelmet csak mint szolganőt ismerik, nem hisznek annak királynői fenségében, s nem értik a *meghódolás* gyönyöreit.

Lemming úr maga is nagy világfi volt teljes életében, míg Bécsben lakott. Azután Pesten nem hal meg az élvezetvágy éhen. Ha pedig egy-egy bécsi lovas művésztársulat ütötte föl ideiglenes tanyáját a városban, azok benne éppen ismerősre találtak. Elemér úrfinak igen jó mestere akadt, ki

őt a hozzá illő társaságokba bevezette. Olyankor clownok és lovas művésznők képezték mindennapi társaságát. Azok között is vannak derék, tiszteletreméltó egyéniségek; hanem azoknak az ember békét hagy. Vannak mások, akik kétségbeesni csakugyan nem hagyják. Ott azután megtanulja, hogy az asszonyféle mind egyforma bűnös; csakhogy az egyik jobban el tudja tagadni, mint a másik. Egyik a benevólumra is kivallja bűnét, másik bevárja a kínpadot. Némelyik bele is hal a kínzásba; hanem azért az is bűnös volt, csakhogy mindhalálíg tudott tettetni.

Elemér egészen beleélte magát a szeleburdiságba, s azokat az érzelmeket, miket még a nyáron a pusztai lak gyepadán ülve könnyeivel keresztelt meg, a télen már tréfa tárgyává hagyta lenni, s borral anabaptizálta Lemming úr társaságában.

(„Ez a Lemming hűbéres egy fickó. Az ember nem is tenné fel róla”).

A lilaszín tündért azonban csak nem tudta kézre kapni Elemér. Pedig egész nap az utcán lakott; pedig minden nap ült abban a székben, amelyből egykori kedvese ugyanaz nap felkelt; minden nap forgatta azt a könyvet, amit az becsukott, és ujjai érintették azokat a helyeket, amiket annak ujjai végiglapoztak, és nem tudták vele, hogy valami gyönyört éreznek az érintés alatt.

Most már csak mint valami földi tünemény foglalta el ez a kép szívét.

Úgy volt vele, mint az arab mese lepecsételt szelleme a tenger fenekén, aki az első században azt fogadta, hogy megszabadítóját gazdaggá teszi; a másodikban azt, hogy aki felhalássza, azt királlyá emeli; a harmadikban aztán megharagudott, s felfogadta, hogy aki napvilágra hozza, azt megöli.

Első hónapban azt fogadta Elemér, hogy ahol megtalálja eszményképét, ott szerelmet vall neki, és nőül kéri; a második hónapban azt, hogy ahol összetalálkozik a kegyetlennel, ott agyonlövi magát előtte; a harmadikban aztán esküdött, mint

egy lepecsételt szellem, hogy ahol elfogja az őt kínzó szökevényt, legyen az utca, sétány, idegen ember háza: meg fogja csókolni ott.

A mese bosszúálló szellemét is akkor fogta ki a szegény halász, mikor az már gyilkos szándékkal volt iránta.

A rossz idők beálltával abba kellett hagynia Malvinának a korán reggeli kilovaglást. Az angol tanórát is át kelle tenni késő délelőttre.

Így azután óvhatatlan volt, hogy Elemér össze ne találkozzék Ilonkával.

Egy délelőtt az úrfi fellátogatott Lemming úrhoz.

A financiernek nem volt most ideje ifjú barátjával enyeglegni; azt mondta neki, hogy menjen át nejehez.

Lemming úr ugyan tudta jól, hogy neje elment hazulról, s a társalkodónét is magával vitte: valami divatkelmét mentek megnézni, s hogy neje szobájában egyedül várakozik Ilonka, s készíti addig az angol feladványokat.

Azért csak azt mondta Elemérnek, hogy menjen át nejehez.

Az úrfi dúdolva korcsolyázott végig a közbeeső termék puha szőnyegein. Malvina lakosztályában nem voltak ajtószárnyak, csak félig összehajló nehéz függönyök, mik alatt három szobán lehetett végiglátni. Amint az elsőbe belépett Elemér, a harmadikban ott látta az asztalnál ülve az ő kis lilaszín tündérét, amint egy iratban mélyen elmerülve igazgatott írónnal valamit.

Ha akkor a lepecsételt szellem első fogadása jutott volna eszébe, úgy abból még nagy veszedelem származhatott volna Ilonkára nézve; de mivel a legutolsó fogadás jutott eszébe, úgy a veszedelem egyedül Elemér úrfinak jutott ki, ahogy mindjárt meglátjuk.

Míg a két közbeeső terem szőnyegein végiglépdelt, gyorsan átfutott emlékéen, hogy hiszen ez az a sokat emlegetett nyelvmesternő, ki abban az órában szokott idejárni leckét

adni, amelyben ő haza szokott menni lefeküdni. És így Ilonka mindennap megfordul annál a háznál, ahol ő úgyszólván otthon lakik, s még sem láthatta eddig soha. Hisz ez szándékos gúnyolódás. Hisz ezért őt minden ember neveti régóta. Ez bosszút követel. És hát ez a leány csakugyan szolgálattelvő osztályhoz tartozik, s mint ilyen nem is tarthat igényt az eddigi tekintetekre.

— Ah, elfogtalak tehát valahára, te kis szökevény tündér! — e szókkal rontott be a harmadik szobába Elemér úrfi, s tárt karokkal indult a lilaszínű tünemény felé, hogy ha futni akarna előle, elkeríthesse.

A megriasztott lányka egyszerre felugrott székéből, hanem ahelyett, hogy ijedelmét bármi asszonyos módon nyilvánította volna, egész hidegvérrel felkapta a székhez támasztott en-tous-cas-ját, s a legtökéletesebb „en garde” tempóval odatartotta ennek a hegyét az úrfi orra alá.

— Hohó, fiatalember, ki ne szúrja ön a szemét!

Elemér úrfi ilyen nemére az ellenállásnak nem tudott replikát eddigi „beszélgetés térében”; hanem annyi bizonyos volt előtte, hogy ha a szemét ki nem akarja szúrni ezzel az en-tous-cas hegyével, akkor azt a sétatbotjával félre kell hárítania.

— Ah, ön vívni is tud? — mondá neki a leány. — No, lássuk, mit tanult.

Azzal a legszabályszerűbb törvívó állásba helyezve magát, egy gyönyörű „prím”-mel úgy oldalába dőött a barátunknak, hogy az en-tous-cas nyele meghajlott bele, de nem törött el, jó halcsontból volt.

Elemér barátunk átlátta, hogy itt komolyan kell a védelemhez látnia, mert ennek fele sem tréfa; hiszen ő is sokáig járta a vívóiskolát.

Azonban egy védtelenül hagyott mozdulatnál olyan „tercet” kapott a hüvelykujja körmére, hogy minden támadási kísérletről le kellett mondania. Ez a rettenetes leány gyilkos

módra szorongatta ellenállhatlan támadásaival, s elvégre egy remek „kvarrtal” úgy kicsapta a kezéből a sétabotot, hogy az felment az üvegcsillár csilingelő prizmai közé, s azok közt keresztben is akadt, míg Elemér úrfi egy bekövetkező halálos dőfés elől meghátrálva, nekisarkalt Malvina hímzőrámájának, s abba úgy beleült, hogy keresztülszakította a félig kész kifeszített hímzést.

S még hogy a veszedelem tökéletes legyen, e pillanatban kitörő kacagás hangzott a közép teremből. Malvina érkezett meg, még pedig nyomban Elemér úrfi belépte után, s így végignézte az egész harcias jelenetet, mely kisfiának ily határozott vereségével végződött.

Elemér meg volt semmisítve. Most látta csak át, hogy milyen gyáva, milyen léha! Még egy leány is megveri — ha akarja.

Malvinának pedig végtelenül tetszett ez a tréfa.

— Ah, dicső! Ah, felséges! Hahaha! Bravó, Ilonka! Bravó, kicsi leány! Nem adnám egy millióért, hogy a barátom így kikapott. Úgy kell neki!

És tapsolt elragadtatva.

Ilonka arca pirosra volt hevülve. Szégyenlette magát és Elemért, örült diadalának és pirult miatta. Szégyenlette az ostoba helyzetet, melyben neki, a fiatal leánynak egy ifjút (kinek virágaival annyit ábrándozott) egy szilaj, izetlen merényletért így kellett megbüntetnie, így küzdenie vele, mint diáknak diáktársa ellen.

Elemér pedig sápadt volt a szégyentől. Felvette elhullatott kalapját, s rekedtes hangon e szöveget mondá Ilonkának:

— Ön engem megölt.

Ilonka elfordult tőle, s lelkéből kívánta neki, hogy bár lett volna hegyes vitér a kezében, hogy járt volna keresztül a szívéen a dőfése. Menjen hát, haljon meg, ha meg van ölve.

Elemér el is ment. Kismamájának annyit sem mondott, hogy „befellegzett”; attól ugyan hiába is búcsúzott volna,

mert az még most sem tudott magához térni a nagy nevetéstől.

És azután nem is tért többet vissza, és úgy el tudott tűnni, hogy senki sem tudta, hova lett. Volt útlevele a külföldre, elmehetett a világba, amerre akart. Hogy a Dunába nem ölte magát, onnan gyanítható, mert eltűnése napján még felhatalmazásokat adott ügyvédének az apja ellen megindított per dolgában s egyúttal utalványt is, hogy ha visszatérteig valami pénzhez jutna, abból fizettessék vissza Lemming úrnak a rá tett költség. Végül, ha két év alatt vissza nem találta térni, vagy halálhírét hozták, ott hagyta a végrendeletét.

Tehát meg nem halt, annyi bizonyos.

Malvina azonban el volt ragadtatva Ilonkától.

— Kedvesem, ön egy valóságos Amalazuntha! Ön úgy vívott, mintegy orléans-i szűz. Mondja ön, tanult ön vívni?

— Igen, gyer mekkoromban a testgyakorló-intézetben.

— Ah, az fölséges tudomány! Az valami gyönyör. A levegőben játszani a tör hegyével, s azt mondani: Vigyázz, vagy meghalsz! A két szemét az ellenség két szemébe szegezni, s akkor acélt acél ellen feszíteni; a vakmerő támadót félrehárítani, s aztán visszadöfni, hogy a vas a lelkén menjen keresztül.

A delnő összeborzadt — a kéjtől, amint ezt magának elmondta.

— Óh, én mindig úgy szerettem volna megtanulni vívni; csak lett volna kitől. De férfi vívómestertől nem tanulhatok. Meg is szólának érte. Lássá ön, ön adhatna nekem mindennap egy órát a vívásból.

— Ah, asszonyom

— Nos, mit „óh, asszonyom?”

— Hiszen én magam sem sokat tudok.

— De, láttam. Úgy verte ön az úrfit, mint egy spadassin.

— Zavarba jött, s elfeledte, amit tudott.

— No, énnekem az untig elég volna, amit ön tud. Szánja rá magát. Még egy óra napjában az angol leckével egyfolytá-

ban. A testmozgás önnek nem fog megártani. Aztán én mindig kocsin küldöm haza, hogy meg ne hűtse magát, ha fel lesz hevülve. Aztán fizetek önnek havonként száz forint tandíjt.

Ilonkát megfogta az ajánlat. Szép pénz. Aztán semmiért. Egy kis előrelépés, hátralépés, karmozdulatok fel és le. S ha mindezért jobban fizetnek, mint az angol nyelvtudományért. Kissé szokatlan ugyan, hogy egy fiatal szép leány a művészetnek ezzel a nemével keressen pénzt, de a kereset tisztességes, nincs rajta mit előre szégyenleni, utána megbánni.

— Jól van, asszonyom. Hát én megtanítom önt vívni.

— No, ennek igazán úgy örülök, mint a kisfiúk a majá-lisnak. Ah, ezzel egy régi vágyam lett betöltve. Valahányszor egy kardot, tört láttam magam előtt, mindannyiszor úgy szerettem volna ezzel úgy tudni vágni, szúrni, ahogy a férfiak tudnak. Nézze ön: nem elég erősek-e karjaim.

S azzal felgombolta ruhája ujját, s feltúrta azt könyökéig, büszkélkedett szép gömbölyű karjaival, miken iparkodott megfeszíteni az izmokat.

— Holnap mindjárt hozzákezdünk, úgye? Ön megrendeli a kellékeket. Mik kellenek hozzá?

— Néhány vitéz; egy-egy hamar eltörik; két kebelvéd szarvasbőrből, két víkesztyű és két sodrony álarc. Aztán egy szál hosszú lágyfa-deszka, amin a vívóknak mozogni kell, mert a fényházon és a szőnyegen nem lehet vívni.

— Derék, nagyon derék. Csak parancsolja ön meg. A kék termet fogjuk vívóteremnek használni; akkor bezárjuk az ajtókat, hogy senki se zavarhasson bennünket. Igazság! Nekünk alkalmatlan lesz ezekben a hosszú ruhákban vívni, különösen nekem ezzel a szertelen amerikai krinolinnal.

— Bizony, mikor én vívni tanultam, akkor még kisleányi ruhában jártam.

— Hát csináltak mind a kettőnknek rövid ruhát, mint a kisleányoknak. Egész amazonjelmezt. Nem fog bennünket senki meglátni benne. Bezárjuk az ajtókat, lefüggönyözzük

az ablakot. Egyedül magunk állunk szemtől szemben, s mi nem fogjuk egymást kinevetni. Ugyebár, derék lesz?

Ilonka ráhagyta.

Malvina pedig már annyira kedvet kapott szeszélyéhez, hogy nem hagyott békét Ilonkának addig, míg az két lovagvesszővel az első tempókat meg nem mutatta neki; nagyokat sikoltott ugyan, mikor a lovagvessző hegye valahol a testéhez ért, mert csiklandós volt, hanem azért folyvást kiáltozta: „Pompás! Felséges!”

Nem is tanult aznap angolul. Hanem mikor vége volt az órának, íróasztalához futott, s egy százast kihalászva az összegyűrt papírok közül, azzal az első havi díjt előre kezébe erőltetvé Ilonkának a vívásleckéért. Szegény gyermek — úgy örült annak a pénznek!

Úgy sietett vele haza, hogy átadhassa aggódó anyjának. Van már miből tüzfát szerezni a téltre, orvost, gyógyszerért kifizetni, a ház betegének kényelmesebb ellátásáról gondoskodni, a házbért félretenni. Nem kell már küzdeni naponkénti nyomorral, lemondással. Száz forintból olyan sok kitelik. Még nehéz időkre megtakarítani való is marad.

És mindezt mi szerzi? Nem az, amire egy nő büszke: nem a szépsége, nem a szelleme, nem a művészete, hanem egy kis testi ügyesség; olyan tulajdon, aminek sohasem hitte volna, hogy hasznát vegye; s ami aranyalmát termő fává lett egy szeszélyes úrhölgy fantáziájának tündér földébe tévedve.

Azt hinné az ember, hogy Ilonkának az már csak tréfa volt és multság.

De nem volt az.

Éppen azért, mert tréfa volt az és multság.

Otthon a legmélyebb gyász — egy őrjöngő apa kiáltásaitól megszaggatott álmokerülte éj, egy ideges anya örök remegése; — egy néma testvér állati ragaszkodása az egyetlenhez, ki őt megéri; — a nappal siralma, az éj sóhajtásai;

a sorsverte élet egyik reggeltől a másikig. És ebből naponként kiragadva két óra a mulatságnak, a játéknak, melyben nevetni, tombolni, vijjongani kell — mert fizetnek érte.

Mikor aztán vége van a játéknak, a tréfának, a sikongatásnak, akkor arra gondolni, hogy milyen szomorú élet volt azalatt odahaza.

Mikor Ilonka mentését fölvette, hogy a tanórára induljon, mikor lenyugtató háborgó atyját, mikor lecsókolá anyja könnyeit, s aztán meg tudott szökni testvérétől, nagyot sóhajtott. Ez a sóhajtás azt mondá: menjünk mulatni!

De mikor ez ád kenyeret. Keserű ugyan, de mégis kenyér.

MINDENFÉLE RABLÓTÖRTÉNETEK

Ki szeret rablótörténeteket hallgatni?

Patkóról, Hajnal bandájáról, Bogár Józsi lovas uton-állóiról?

Majd én mondok ilyenfélétet, amikben nem fordul elő se Patkó, se Hajnal, se Bogár Józsi.

— — — — —
Egyszer azt mondta Lemming úr a feleségének:

— Asszonyom! Ismerte ön Montefiore márkinőt? Igen? Hát Anzelm bárónőt? Azt is? Hát a mindenkitől magasztalt Radák bárónőt? — Hogyne? No, hát én azt mondom önnek, hogy azok mind a hárman nem írnak be egy év alatt annyi jótékonyági összeget a kiadási könyveikbe, mint amennyit ön beirat velem az enyimbe. Nem múlik el nap, hogy egy szerencsétlen családapát ne kellene önnek megmenteni kilenc gyermekével az éhenhalástól; vagy egy szerencsétlen hivatalnoknak, ki a rábízott pénzt elkártyázta, a becsületét kirántani a vízből, vagy egy elhalt írónak a temetési költségeit előteremtteni vagy egy sánta honvédnek műlábát csináltatni, vagy egy árvalcányt kiházásítani; nem is említve a nyilvános aláírások ezerféle nemét, amikből ön mind nem marad ki. Úgy hiszem, ön a pápának is adakozik, meg Garibaldinak is.

Hitt biz ott egyebet is Lemming úr; azt, hogy Malvina sem a pápának nem adakozik, sem Garibaldinak, s hogy azok

a felsegített szerencsétlenek nem léteznek sehol; hanem ezt nem merete bolygatni.

— Tudja ön, kedvesem, hogy én ezt már nagyon unom?

— végezé Lemming úr.

— Hát jól van — felelt vállvonva a szép asszony —, jövőre törölje ki ön a jótekonysági rovatot a főkönyvből.

Mintha bizony egy szép asszonynak csak egyféle kulcsa volna a férje Wertheim-szekrényéhez, mely, mint minden reklám hirdeti, tűz- és betörésmentes.

Lemming úr bátran perbe idézheti a szekrénygyárt. Az övé nem betörésmentes.

Félév múlva megint így szólt Lemming úr a feleségéhez:

— Asszonyom! Hallotta ön hírért Persigny grófnénak? Bizonyosan. Olvasott ön valaha a mi Metternich hercegnőnk-ről? Kétségtelenül. Hát Rotschild baronesse-ről nem meséltek önnek valamit? — Úgy hiszem, igen. No, hát ez a három leg-elegánsabb úrnő Európában nem küld a férje nyakára annyi selyem- és pipereáru-árjegyzéket, mint kegyed, kedvesem, egymaga. Én azt hiszem, hogy kegyed mindennap háromszor öltözik selyembe és csipkébe, s kétszer egy öltönyt sohasem vesz fel.

De bizony egyebet is hisz Lemming úr; azt, hogy szeretett hitvese fel sem veszi azokat a drága tárgyakat, hanem azt a sajtószerű üzletet folytatja, hogy az egyik helyen megveszi a cikkeket, ahogy adják, a másik helyen meg eladja, ahogy veszik, s így jut pénzhez. Az árjegyzéket fizeti a férj, ki ez üzlet mellett száz percentet veszít. Hanem ezt nem merete kimondani Lemming úr.

Malvina azt felelte rá:

— Ugyebár, az ön előtt megfoghatatlan, kedves barátom?

— Sőt nagyon is megvannak róla a saját fogalmaim. Tudom én, hogy ennek így kell lenni, s ha ön törvényes nőm nem volna, azt mondanám: méltóztassék azért a gyö-

nyöréért, hogy önt enyimnek mondhatom, engemet magával együtt tönkretenni. Ez fashion. Hanem miután törvényesen családi egységet képezünk: kénytelen vagyok önnek azt az időpontot jelezni, amelyben életkérdés a „ház”-ra nézve, hogy az asszonyság egy kis ideig szüntesse meg a kiadásait,

— Csodálatos időpont lehet az! Éppen az ősze beálltával. A szezon kezdetekor. Van önnek belátása? Van a világon férj, aki ilyen ajánlattal lepje meg a nejét a szezon elején? Nem bánom: a bőjttben, tavasszal, ha falura megyünk, eljárók egy kreppruhában hat hétig, s ha akarja, nem tartok cselédet. De most egyáltalában lehetetlen az ön parancsára ügyelnem, kedves barátom.

— Arra pedig ügyelnie „kell”, kedvesem! Tudja? Azt mondom, hogy: kell! Most oly válságos ügy kezdetén állok, amelyben minden rendelkezésemre álló összeget a mérlegbe kell dobálnom, egyikét a másik után, hogy a serpenyő nyelve felém hajoljon. Szó van nem kevesebbről, mint egy millióról. Egyszerre éktelenül gazdagok lehetünk; de minden erőnket meg kell érte feszítenünk. Oly küzdelem ez, aminőnél a finanscier-k feleségei zálogba szokták vetni ékszereiket, ezüst neműiket, eladják lovaik, csipkéik feleslegét, hogy férjeiket diadalra segítsék. Én mindezt nem kívánom öntől; csupán azt, hogy nekem három hónapig egyetlenegy árjegyzéket se küldjön a pénztáramhoz.

— Hát hova küldjem?

— Szinte feleltem rá valamit. Tehát egész világosan és határozottan megmondom önnek, hogy az én pénztárnokomnak rendelete van tőlem, három hónapig semmit, de semmit sem fizetni ki az asszonyság helyett.

Malvina nagyot kacagott rá.

— Hát jól van, édes Lemming! Azért jó barátok maradtunk.

— Elhiheti ön, hogy az nekem legforróbb óhajtásom. Én önt végzetlenül tisztellem, hódolattal környékezem.

Éppen azért nem mulaszthatom el önt arra is figyelmeztetni, hogy az osztrák törvények szerint egy nő igen kellemetlen helyzetbe hozza magát, akinek a férje nem fizeti ki az adóságit.

Ezért még jobban kikacagta Malvina.

— Jól van, édes Lemming; ne féltsen ön engem semmi nemzet törvényeitől!

De bizony azt Lemming maga is tudta, hogy nem látott még ember se osztrák, se francia, se más nemzetbeli delnőt az adósok börtönébe jutni, ha annak a delnőnek — szép szemei voltak.

Hiszen tulajdonképpen nem is akart egyebet tudatni Malvinával, mint azt: hogy, kedves barátém, te eddig végtelen zsenialitást fejtettél ki az én belügyeim zavarba hozására, nagy kár volna a világra nézve, ha azt a szép talentumot a külügyekben is nem érvényesítenéd. Rabolj már másutt.

Vagy talán azt, hogy:

„Raboljunk együtt”.

... Egy millióról van szó!

Ugyan ki hajigálódik itt, úgy a milliókkal?

Ne felejtsd el, regényíró, hogy osztrák koronaország földén jársz, a tízkrajcáros állam-pénzjegyek országában, ahol még a miniszter is a szájára üt, mikor ezt a szót kimondja: „egy millió”, s utána teszi „uram bocsá’ ”; s ahol egy milliót érő földbirtok urának nincs tíz csengő pénz a zsebében, s még itt azt mondani ki, hogy egy millió van nyerni való! Ah, ez túlmegy minden poetica licentia határán; beszélj inkább halfarkú kisasszonyokról, vagy tedd át Belgiumba vagy Észak-Amerikába a regényed színhelyét.

Pedig valóban és voltaképpen egy megnyerni való millióról van szó. Egy kerekre vert millióról, amit csak be kell seperni valakinek. Valakinek, aki előtt a rulett golyója megáll.

A játékasztal egy nagy puszta ország.

Egy háromezer négyszög mérföldet meghaladó térség, melyen nincsen egy foltnyi zöld.

Az idén nem termett rajta semmi.

És jövő esztendőre megint ilyen kopár fog az lenni, mert az idén nem vetnek bele semmit; mert nincs.

Úgy fog járni, mint köves Arábia, mint a Holdhegyek vidéke, mint a Palmira hazája, melyek a föld paradicsomkertjei voltak egykor; most pedig sivatag puszták, napi járó földre, embertől és állattól lakatlan holt vidékek, paloták eltemetett romjaival az úttalan avarban.

Az államhatalomnak ezt a sorsot mégiscsak baj lenne bevárni azzal a flegmával, amivel más itt termő bajok elmúltát igyekezett végigbőjtölni.

Elhatározaték legnagyobb irányadó körökben, hogy az ínséges népnek egy millió mérő vetőmagot kell kiosztani — kölcsön, hogy földjei parlagon ne maradjanak.

Tehát egy millió mérő vetőmagot kell előteremteni: gyorsan, pontosan azt helybe küldeni, kiszolgáltatni haladék nélkül, mert az idő sürget; itt az ős, minden nap drága, megfizethetetlen; az esős idő beállt, a föld megázva: éppen most volna szükség. Tanakodásra nincs elvesztetetni való óra.

Ki állítja elő az egy millió mérő vetőmagot?

Természetesen annak az ajánlata lesz elfogadva, aki legelőnyösebb föltételek alatt vállalkozik.

Legelőnyösebb föltételek?!

Hahaha!

Érted-e már tisztelt olvasó, miért kell Lemming úrnak minden rendelkezésére álló összegét egybekapargatnia, hogy azokat abba a mérlegbe dobálja, melynek ha a nyelve feléje billenik, az a nyelv azt mondja: tied a millió?

Érted-e már, miért vetik zálogba a financier-k feleségei ilyenkor az ékszereiket, s miért nem fizetik ki a financier-k a feleségeik árjegyzékeit ez idő alatt?

Még majd világosabban is meg fogjuk azt érteni mindjárt.

Arról már meg lehetünk győződve, hogy az a millió valóban megvan. Hogy az nem mitológiai csoda, nem ideális szám, hanem pénz frissen, a sajtóból most kikertült azon módon zöld pénz; nem is kell hozzá semmi nagy furfangos kalkulus, csak egyszerű kivonás. Négyet az ötből: marad egy. Hogyan tudja meg a státus, hogy az a gabona, amit a jámbor paraszt beleszántott, beleboronált a földébe, öt forintos tiszta búza volt-e, vagy szemetes, konkolyos, üszögös olcsó zagyvalék?

A föld jó titok tartó.

— — — — —
Miket olvasott ez idő szerint Angyaldy úr főnöke titkos naplójában?

Tudjuk meg mi is.

— — — — —
„Ma Lemming volt nálam délelőtt.

Beszélt sokat az országos vetőmagkölcsonról.

Elhiszem, hogy azt szeretné megkapni nagyon.

Tőlem az igaz, hogy sok függ; de nem minden.

Egy szavam az irányadó körök előtt oda döntheti a mérleg két egyenlő serpenyőjét, ahová kívánom.

Csak hogy tartok tőle, hogy a mérleg serpenyői nem egyenlők. Egyik vállalkozóban több lelkiismeretesség van, mint a másikban.

Úgy hiszem, Lemmingben van legkevesebb.

Ez a mostani pedig igen kényes ügy.

Egy egész jövő év áldása, egy egész ország jóléte forog kérdésben.

Ez nem olyan üzlet, mind a hadsereg-élelmezés. A katona, ha liszt helyett malomport kapott is, nem rövidült meg vele. Mentül feketébb a kenyere, annál táplálóbb. Aztán a katonának nincs is szája, hogy panaszkodjék.

Hanem, ha a parasztnak rosszabb vetőmagot adunk, mint kell, mint a kormány akarja, az megrontja a jövő évi termés

minőségét; a paraszt lármát üt, kiabál, deputációt küldöz félreveri a harangot, csunya dolgokat csinál.

Itt nagyon óvatosnak kell lenni.

Én Lemmingnek nem ígértem semmit.

Azzal bocsátottam el, hogy a legokosabb és biztosabb ajánlatnak fogjuk adni az elsőbbséget.

Délután egy katulyát küldött hozzám a komornyikjától.

Felnyitottam, s egy szivartartót találtam benne.

Levél volt hozzá mellékelve, s abban a levélben tudatta velem Lemming, hogy ezt a szivartartót küldi nekem Malvina ajándékkul a születésnapjára.

Kissé szokatlan gondolat, hogy valaki a saját születésnapjára küldözzön ajándékokat másoknak.

Felötlött, amint a szivartartót a kezembe vettem, hogy az olyan különösen nehéz. Húsz fiókra volt osztva, mindegyik egy szivar számára, s azokban vékony papírba burkolt tekercek voltak. Egyet kivettem, felszakítottam. Kétszázötven aranyat találtam benne. Mind a húsz hasonlót tartalmaz. Ez ötezer darab arany.

Háromszor is végigfutott testemen a hideg borzadály. Tehát már ennyire jutottam volna.

Tehát csakugyan azt hinné felőlem a világ, hogy nálam minden eladó?

Hát az volna írva homlokomra, mellemre, hogy „gänzlicher Ausverkauf”?

Nem, pénz embere! Még ebben az egyben csalatkoztál.

Ha hibáztatnak mint politikust, mindig tudom magamat védeni; de ha mint ember, mint az ország hivatalnoka hibázom, arra nem lehet semmi mentségem.

Majd megmutatom én ennek a kalmárnak, hogy ki lakik abban a barlangban, ahova ő oly bizton tette be a lábát.

Egy visszaadni való tromf van most a kezemben.

Egyszer ő tette azt velem, hogy a pénzemet, mellyel nagylelkűséget akartam gyakorolni, egy jótékonyági köz-

célra adatta velem, melyet pedig eszem ágában sem volt gyámolítani; most én fogom őt híres emberré tenni.

A nekem küldött pénzt átadom a magyar tudós akadémiának; egykor kértem Lemminget, hogy írjon alá valamit a hazai intézetre, megígérte, hogy fogja tenni. E most küldött összegnek célját nem nevezte meg: úgy fogom azt átadni, mint általa tett nagylelkű alapítványt.

Még ma megírom a dedikációt, a holnapi lapokban már olvasni fogja.

Ismerjen meg, hogy ki vagyok!

— — — — —
Egy nappal később aztán azt olvasta Angyaldy úr a napló újabb lapján:

Nem siettem el a dolgot.

Mégis az illető tudta nélkül valami nyilvános adományt tenni, kockáztatott dolog volna. Hanem föltettem magamban, hogy azért tervemtől el nem állok. Ezt az ötezer aranyat az akadémia fogja kapni.

Elmegyek Lemminghez, nyakára vetem a hurkot, s azt mondom neki: „Uram, ön ma ötezer aranyat küldött hozzám. Ennek csak kétféle célja lehet: vagy tisztességes, vagy megsértő. Ha tisztességes célja van e küldeménynek, úgy az nem lehet más, mint amire önt felkértem. Egy hazai közintézetre teendő alapítvány. Ha pedig az ellenkező, akkor önnek kétszer gyúlik meg velem a baja: először mint bírójával, másodszer mint gentlemannel; s én mind a két minőségben fogok magamnak elégtételt szerezhetni.”

Ezzel a tervvel indultam el hozzá ma korán reggel.

Készen voltam rá, hogy nem fogok semmit tekinteni. Goromba leszek vele, mint egy hajdú.

Izgatottságomban nagyon korán is találtam választani az időt.

Mikor lakosztályába beléptem, a komornyik azzal fogadott, hogy őnagysága még alszik.

No, csak fel kell hát kelteni önagságát, mert az én kicsiségem akar vele beszélni.

A komornyik kegyes volt bevezetni az uraság dolgozószobájába, onnan az elfogadási terembe, s ott megkínált, hogy foglaljak helyet, míg a nagyságos urat felöltözteti.

Jól van, gondolám, a mosdatást majd elvégzem én.

Lemming elfogadó szobája szomszédos Malvina lakosztályával. Egy üvegajtó választja el a legközelebbi teremtől, s az a legközelebbi terem arról nevezetes, hogy egyik falát egészen egy rá mába foglalt velencei tükörtáblák képezik, mikből rézsút tekintve végiglátni a szomszéd ebédlőn, melyet egy függönyös boltozatív választ el a másik szobától.

Nagyon jól ismerem már e szobákat.

Abban az utóbbiban szokott Lemming díszebédeket adni.

Amint ott unatkoztam a várakozásban, egyszer női hangokat hallok a harmadik teremből. Halk beszélgetés volt, amiből nem lehetett kivenni semmit.

A halk beszélgetést később egy előttem ismeretes csengő női hang parancsszerű rövid felkiáltásai váltották fel, kísérve egymást felváltó lábdobbantásoktól és összecsisszenő vitérők sajtászerű zenéjétől.

Néha egy-egy vissza nem fojthatott vihogás szakította félbe a hangokat, másszor mintha két nő egész haragban zihálna forró lélegzettel, de amelyet megint oly hirtelen váltott fel egy-egy kitörő kettős kacaj, a diadal és meglepetés kacaja egyik és másik részről.

E kacajban már ráismertem Malvina hangjára az egyik részről.

Át akartam nézni az ajtón. Nem lehetett, sűrűen le volt az függönyözve, vastag, átláthatatlan damaszt szőnyeggel.

Az ajtó pedig túlfelől volt bezárva.

Hanem egyszer észrevettem, hogy a baloldali függöny egyik széle fenn van akadva a felfogó fogantyú arany cifrázatában. Erre nem ügyelt az, ki a túlsó szárnyát még egy

gombostűvel is odatűzte az ajtóhoz, hogy félre ne lebbenjen. Az a terem, honnan az ismeretlen jelenet hangjai jöttek, jobb felül esett.

Pedig éppen ezen a baloldali nyíláson át bele lehetett látni az átelleni üvegfal tükrébe, s abban az egész szomszéd terem, mint egy nyitott színpad volt végignézhető.

Leskelődtem.

Mi volt az?

Egy jelenet az olimpi színjátékokból.

Két hölgyalak állt egymással szemközt, rövid, térdig érő ruhákban. Az egyiknek meggyszínvörös ruhája volt és rózsaszínű selyemharisnyája; a másiknak sötétkék ruhája és zergeszín harisnyái. Mindkettő keblét szarvasbőr mellvért takarta piros kivarrott szívvvel bal felől; arcaikat rostély álarc fedte. Malvinára ráismertem alakjáról. Ő volt a pirosruhás.

A két hölgy fleuret-vívást gyakorolt. A karcsúbb alak, a kékruhás, volt a mester.

Eleinte a tempókat gyakorolták végig. A kékruhás mondta fennhangon, mi következik, s engedte a dőféseknek a keblén levő piros szívet találatni, s a magas tercnél, kvartnál az arcán levő rostélyt. Azután ugyanazon dőfések elhárításaira tanítá a pirosruhást, hogyan kell hirtelen átmenni a prímből a kvartba, a vitér erejével az ellenfél vitére gyöngéjét elfogni s a parádból a dőfésbe átmenni; a kontraparáddal az ellenfél kardját megkerülni, vagy egy vigyázatlan fogása alatt a rapiert egy hatalmas battute-tel kiütni kezéből.

A két hölgyalak oly csodaszép volt e játék alatt. A pirosruhás minden mozdulata az amazonkirálynőkre emlékeztet; karjainak gömbölyű hajlásai, vállainak ideges emelkedése, karcsú derekának párducszerű vonaglása, telt csipőinek kihívó dacossága, s azok a szoborszerűen szép lábak, miket térdig engedett látni a vívóöltöny: a mesék tündérhősnőinek egyikét rajzolák elém; míg ellenfele, a kékruhás, egy karcsúbb, ifjabb

alak, még nem bírt a nőiség telt idomaival, inkább úgy tűnt fel, mint egy küzdő Mihály angyal.

Az iskolát végiggyakorolva, átmentek a szabad vívásba; ekkor aztán a pirosruhás mozdulatai egész szenvedélyességet árultak el, oly szenvedélyt, amilyen csak egy nő tagjait mozgathatja, akinek kard akadt a kezébe. A kékruhásnak elég dolga volt az összevissza járó dőzéseket mind felfogni; egyszer aztán úgy összekerültek, hogy térd térd ellen, mell mell ellen feszült, a két vitőr markolatánál keresztbe akadván; mire a kékruhás hirtelen balkezevel marokra kapta vitérét, s szuronyként szegezte a pirosruhás mellére.

A pirosruhás hangosan felsikoltott, csiklandós volt, ha a tőr hegye érte; még nem szokott hozzá, s aztán csak folytatta a kacagást.

— Ön ezt nekem sokszor tanította már, de nekem mindig későn jut eszembe, mikor így összekerülünk. Pihenjünk meg egy kissé.

Azzal levette arcáról a sodronyálcát, s leveté a plaszttront kebléről.

Óh, milyen szép volt e pillanatban.

Arca a küzdelem hevélyétől kigyulladva, szemei titkos delejességtől szikrázók, egész termete egy élő, tündéri villanytelep; aki e percben hozzáért volna, tán szikrákat idézett volna ki belőle.

Agyönyörtől túlcsapongó jókedv sugárzott róla. Kacagott, tapsolt, nem bírt magával. Jó kedvében leveté magát a zongora előtti székre, s elkezdett rajta verni egész cigányművészi hévvel egy ismeretes spanyol táncdallamot, a seguidillát.

— Nem táncol ön rajta? — kérdé fejét hátravetve a kékruhástól.

Az is letette álcáját. Úgy tetszik, mintha láttam volna ez arcot már valahol, de nem emlékszem rá.

— Nem asszonyom, én nem táncolhatnám — felelt a kékruhás félig-meddig mosolyogva.

— Úgy hát üljön kegyed ide, s verje ezt a dallamot, mert én táncolhatnám.

A kékruhás hirtelen helyet cserélt vele, míg Malvina a terem közepére szökött, s elkezdé táncolni azt az észbontó spanyol táncot, amiben minden csáb ki van fejezve, amire egy nő képes; és járta azt azzal a bohó szabad sággal, amire feljogosítva érzik magukat a nők, mikor azt tudják, hogy csak női szemek látják őket.

Ez oly tünemény volt, aminőre Faust eladta lelkét az ördögnek.

Az én szívemben tűzi veszélyre doboltak.

Ez a nő, ez a hideg arcú nő pazarolta a csáb, a kacérság minden tündéri bűvészetét csupán azért, hogy egy fiatal leányt megmosolyogtasson.

Hiába vesztegette e bűvészetet. Az a fiatal leány a zongoránál végignézte az egész csábtáncot, mit e hölgy pajkos jókedvvel járt magának, a tükörnek és ő neki, s mégcsak el sem pirult rá az arca.

Malvina egyszerre csak abbanhagyta a táncot, s felragadva a vitért, odaugrott a kékruhás elé, s nevetve kiálta neki:

— Vigyázzon ön! Mert én megölöm!

A kékruhás mosolyogva viszonzá:

— Nincs semmim, amiért ön megöljön.

— Megölöm önt ezért a drága megfizethetetlen kincseért: ezért az ártatlan arcáért.

— Nem engedem magamat — szólt a kékruhás, s ő is fleuret-jéhez kapott, amely a zongorára volt téve.

Malvina nem engedett neki annyi időt, hogy a plasztront és a sodronyálcot feltegye; maga sem vette fel, úgy kényszeríté fedetlenül vívni.

A kékruhás helyt állt a kényszerítésnek; maga felől egészen biztos volt.

Amint Malvina egy kvart-dőfést intézett felé, mellyel a zongorának nekiszoríthatni vélte a fiatal leány, az hirtelen

egy mesteri *passade*-ot tett a bal lábával előrelépve, s míg bal kezével ellenfele vitérét félrehárítá, saját vitérével egy *ligamen*-t csinálva, kiütötte azt annak a kezéből.

Malvina még akkor sem hagyott fel a tréfával. Pajkos volt, mint egy gyermek; utánafutott a szoba szegletébe elrepült törőnek, s ismét kézbe kapta, s ismét oly hevesen támadta meg vele fiatal tanítónéját.

Az még mindig nem jött ki hideg nyugalmából. Megmutatta Malvinnak, hogy mi az a *théâtre-coup*.

Amint Malvina egy merész *second-döfést* intézett melle felé, egy hirteleni előrelépéssel megkapta Malvina jobb kezének csuklóját balkézével, annak vitérét át hagyta csúszni hóna alatt, saját vitérét egy körmozdulattal ellenfele keblére szegzé; s most azután birtokában volt a vitérnek is.

— Ezt nevezik színpadi döfésnek, asszonyom.

Láttam Malvina összeharapott ajkáról, mélyen elpirult arcáról, nedvesülő szemeiről, hogy kezd bosszús lenni.

Férfiakon is megesik az a vívás játékaiban, hogy a lefegyvereztetésért megorrolnak.

— Bocsássa ön ki a törőmet! — mondá a kékruhásnak.

— Nem addig, míg meg nem fogadja ön, hogy okosan fog vívni, feltett álarccal és melltakaróval.

— No, csak bocsássa el, ha mondom!

— Ha meg nem ígéri, hogy csak *plasztron*nal fog vívni, eltöröm a vitéröket, s nem tanítom önt többet.

— Jól van! Megígérem.

A kékruhás e szóra kibocsátá az elfogott kezét és vitért fogságából. De arról már bizonyos voltam, hogy Malvina, ahogy én ismerem, semmibe sem fogja venni fogadását. Ő tökéletes asszony. Fékezhetetlen, semmi törvényt nem ismerő teremtés.

Tudtam jól, hogy amint szabadon érzi kezét és *fleuret*-jét, azonnal ismét rá fog rohanni a kékruhásra.

A fiatal leány aztán erre a perfídiára maga is elveszté türelmét, s a fegyverszünetet megtörő tanítványnak ezúttal megmutatta, hogy mi az az arrêt-döfés.

Amint Malvina egyenesen a prim-döféssel rohant feléje, a kékruhás hátracsúsztatta bal lábát egészen, a fejét félrekapta, jobbját second-döféssel kinyújtá, s míg Malvina vitére az ő feje fölött siklott el, azalatt az övé Malvinát jobb válla alatt találta, s minthogy a nő rohama teljes erővel jött, a találó fleuret pengéje csaknem ívet képezett, úgy meghajlott.

Erre aztán mind a ketten úgy megijedtek, hogy elhajigálták vitéreiket.

A kékruhás egyszerre sírva fakadt.

Malvina is elsápadt, és lélegzet után kapkodott néhány percig; hanem azután magához tért, és hogy a kékruhást sírni látta, elkezdett rajta kacagni.

— Lássá ön — szólt szemrehányó zokogással a kékruhás.

— De hát mi baj van? — kérdé hol nevetésre derülő, hol elboruló arccal Malvina. — Mért sír ön?

— Most én önt megsértettem — szólt a kékruhás.

— Ah, dehogy sértett! Tréfa az egész.

— De én tudom. Egy ilyen döfés nagyon fáj a vékony ruhán keresztül.

— Egy cseppet sem fáj, bizonyosan mondhatom. Meg sem látszik a helye. Nézze ön bár.

És azzal sebecsen felgombolá felső öltönyét, s lehúzta azt válláról odáig, ahol a vitér gombja érte keblét. Egy kerek piros folt látszott meg azon, mint alabástromra hullott rózsalevél.

— No lássa ön, semmi baj sincs. Nézzen ide. Még jól jön ki ezen a helyen.

A kékruhás megnyugodott abban, amit látott; — de nem én!

Malvina aztán gyöngéden átölelte a leányt, és arcát arcához szorítá engesztelve.

— No, ne haragudjék. Nem leszek ilyen bolondos többet. Látom, hogy nem tudok semmit. Tanulni fogok rendesen, ahogy illik. Ez az utolsó döfés igen szép volt, mi ennek a neve?

— Coup d'arrêt. Magyarul kardbafuttatás.

— No, azt a kardbafuttatást jól betanuljuk majd!

Malvina igen fel volt hevülve. Az asztalon állt egy kristálypohár tele hideg vízzel, odament inni.

A kékruhás jó tanácsot akart neki adni.

— Ne igyék ön most! Az veszélyes. Egészen fel van hevülve.

Malvina arca egyszerre elkomolyult erre a szóra. Az a tekintet, amit a kékruhásra vetett, tele volt keserűséggel.

— Boldog gyermek! Aki még nem tudja, hogy ez az egész élet nem ér egy ilyen jó pohár vizet!

S azzal fenékgig ürítette a poharat.

Ez a szava a velőmön járt keresztül.

A túlcsapongó kedv után ez a keserű öngúnyolás.

S engemet ennek a csudálatos mágnesnek mind a két pólusa vonz. Ha víg, ha szomorú, az nekem egyforma kín.

... Az ajtó előtt lépteket hallottam, Lemming jött. El kellett hagynom leshelyemet, ahonnan e tündéri színjátékot néztem végig.

S már most beszéljünk üzletekről, hivatalos intézkedésekről — aki tud — nyugodtan.

A belépő bankár azzal fogadott, hogy nagyon örül a szerencsének, hogy őt meglátogattam. Kérdezte, hogy minek köszönje azt.

Egyike volt ez azon pillanatoknak, amikben az ember lelke az egyenlítőtől a földszarkig befut egy egész világot.

E pillanat alatt sebesebben a villámnál kellett végigcikázni gondolataimnak attól, ami egy perc előtt kísértett, addig, ami mostan kísért; a kacagó, könnyelmű tüneménytől a hidegen mosolygó alakig. És azután a felszívott gyönyörtől a lelkemet

nyugtalanító utálatig: — és azután ismét vissza ez alaktól, kit kegyetlenül lesújtani vágyik minden ízem, vissza azon másikhöz, mely a kacagás közepett elszomorodva mondja, hogy nem ér az élet egy pohár vizet; és azután ismét ide, az ellenfélhez, míg végre a közöny nyugalmlában egyensúlyra találók.

Nem fogom ez embert pellengérré állítani. Köszönje jó angyalának!

Hiszen Malvint szomorítanám meg azzal.

Az összeg egy egész vagyon. Azt Malvintól venném el, ha bosszúm szavára hallgatok.

Jól van, kegyelmet osztok őérette.

Visszaadom a vesztegetésre adott pénzt a bankárnak, s nem szégyenítem meg a világ előtt.

De valaki előtt csakugyan pirulnia kellend! Ezzel a tromffal tartozom neki.

Mindezt azon perc alatt gondoltam végig, amíg a bankár az ajtótól hozzám jött és üdvözölt.

— Kedves Lemming — feleltem neki. — Ön engem valóban meglepett azon gyöngéd figyelemmel, amit irántam tanúsított. Kegyed tisztelt nevének születésnapján nekem kellett volna az elsőnek lennem, ki őt üdvözölni siessek, nem megfordítva. A szép szivartartót igen kedves emlékül fogadom.

— No, és a szivarokat milyeneknek találja kegyed? — kérde Lemming bizalmas hunyorgással.

Közönyös arcot mutattam.

— Még nem próbáltam meg őket.

Erre szörnyen elmeresztette a szemeit.

— De tessék megpróbálni, kérem, mert kitűnő szivarok, s nehogy elajándékozzon belőlük vagy egyet, mert kár volna érte.

— Majd megízlelem, ha hazamegyek, s estére elmondom felőlük véleményemet. Remélem, estére szabad lesz a nagyságos asszonynak születésnapján üdvözlétemet személyesen átadni?

— Óh, éppen én akartam önt erre felkérni. Egy teastély baráti körben. És ha nagyságod elhozná magával a kedves Angyaldyt, úgy még egy whisztpartic is ki lenne egészítve.

Angyaldyt is! Ez még jobb; ő is tanúja volt annak, mikor Lemming engemet megalázott Malvina előtt a pénzvisszatartással, most legyen tanúja annak, hogyan fogom én megalázni Lemminget.

Ezzel a tromffal tartozom mind a négyünknek.

Tehát a vizontlátásig.

Tervem ez volt. Elviszem magammal a nekem küldött összeget, s mikor négyen együtt leszünk, akkor en famille udvariasan lehordom Lemminget (ez az asszonyságnak is jó lecke lesz), s visszaadom neje előtt a pénzét tudatva vele, hogy fordítsa olcsóbb vállalkozásra a birtokát, mint hogy hazafias gentlemaneket akarjon rajta vásárolni. Erre a cikkekre még nincs árkelet. A vetőmag vállalatát nem bízzuk oly kezekre, amik vesztegetésen kezdik.

Este elmentünk Angyaldyval Lemmingékhez.

Malvinával találkozva, őt igen szomorúnak találtam.

Egész este felötlően bánatos volt, hogy egypárszor meg kellett tőle kérdeznem, talán migrénje van. Arra tagadólag válaszolt, s erőltetni kezdte a jó kedvet, de sehogy sem ment; megint csak visszaesett búskomor mélázásába. Úgy látszott, hogy valami nagy szomorúsága van, hogy egész lelke tele van azzal a gondolattal: ez az egész élet nem ér egy pohár vizet.

Vacsora felett is olyan szóitalan volt; oly láthatólag csüggedt és bánatos. Amit evett, ivott, mind azt látszott vele mondatni, hogy ez mind nem ér annyit, mint egy pohár víz, egy olyan pohár víz, amitől az ember meghal.

Nekem sehogy sem akadt olyan alkalmas pillanatom, amelyben azt a tárgyat, amiért idejöttem, előhozhatnám.

Ennek a bánatos arcnak mondjak-e sértő gorombaságokat? Nem visszaborzad-e valaki attól, hogy egy fájó sebet megüssön?

Malvina búskomolysága engemet is levertté tett. Mindenki tudja azt, minő léleknyomás van egy panasztalanul búslakodó női arc látásában. S ha ez arc a mi kedvesünk arca; s ha ez arctól meg kell válnunk, anélkül, hogy jogunk volna tőle megkérdeni: „Kedvesem, mondsza, mi fáj?” Ha hidegen jó éjt kell kívánnunk neki az elváláskor, és engedni őt egyedül távozni szobájába azon remény, jog nélkül, hogy utána mehessünk, megkérdeni: „Mondd meg nekem, miért vagy szomorú?”

Nem volt bátorságom őt megbántani.

Pedig mentem ágyúk torka elé is, de ezen bánatos arcot megsérteni több bátorság kellett volna, mint amennyi embernek adatott. Ördögnek vagy fenevadnak kellett volna lennem.

Holnap egyszerűen vissza fogom küldeni Lemmingnek azt a pénzt, s levélben mondom el felőle véleményemet.

Ne ült volna csak az a nő ott velünk szemközt!

— — — — —

Eddig olvasta Angyaldy főnöke naplóját, amíg azt éjnek idején az irányadó egyéniség felhívatta magához.

Az irányadó egyéniségnek tudniillik az a mulatságos szokása volt, hogy ha éjjel nem tudott aludni, felhívatta magához a főhivatalnokait, a tanácsosokat, a rendőrfőnököket diskurálni; s ha rossz kedve volt, lekocsikázott éjnek idején a sajtóhivatalba: sorra fogta a hírlapok előleges átnézésével foglalkozó cenzori kart, s rettenetes autodafékat rendezett közöttük, ha valami tendenciózus cikket benne felejtettek valami ellenzéki lapban.

Tehát Harternek, amint a naplóját megírta, menni kellett oda fel.

Angyaldy persze nem várta, míg visszakerül, hanem megtudva a megtudandókat a mellékkulcs segítségével, felment saját szobájába aludni.

Másnap délelőtt találkozott ismét főnökével.

Harter Nándor a tegnapi estélyről kezdett vele beszélgetni.

— Lemmingnének, úgy látszik, hogy nagyon rossz kedve lehetett tegnap.

— De én tudom bizonyosan, hogy rossz kedve volt.

— Vajon mi baja lehetett neki?

— Én az okát is tudom, hogy miért volt rossz kedve.

No, no! Mikor Angyaldy úr annak az ő hármaskör lakat alatt tartott szájának megengedi, hogy elmondjon valamit, amit még a kérdező nem tud!

— S ön tudná, hogy mi szomorúsága van Lemmingnének?

— Véletlenül tudtam meg Lemming ügyvédjétől, aki jó barátom.

— Tehát már ügyvédszájra került a dolog?

— Igen, mert pénz és perbefogás körül forog.

— Ah, képzelem! Malvina megint sok adósságot csinált, s a jó Lemming ki akarja őt ebből a betegségéből gyógyítani.

— De egész komolyan hozzáfogott a kúrához; pénztárnokának kiadta a rendeletet, hogy az asszonyosság semmi árjegyzékét se fizesse ki.

— Most a sok divatárus aztán nyugtalankodik.

— Sőt fenyegetőznek, hogy beperlik az asszonyosságot.

— No, azt Lemming nem engedi.

— Bizony nem tudom. Agyafúrt ember.

— Egyébiránt nálunk nincs személyfogság adósságért.

— Ma nincs, holnap lehet; tetszik tudni, hogy a pesti nagykereskedők ostrom petícióval készülnek a minisztériumhoz, azt állítva, hogy ennek a sok napirenden levő bukásnak mind az az oka, hogy az adósokat nem börtönözik be, s a minisztériumnak „most” csak egy ív papirosába kerül egy új törvényt alkotni a számunkra.

— Csakhogy odáig még jó messze van.

— Messze annak, aki elég flegmával bír a hitelezőnek semmi nógatósa által magát fel nem veretni fektéből, hanem végigvárni az egész törvényes hadjáratot, minden petorvoslataival. Csakhogy Lemmingné nem bírt ezzel a nyugalommal, s a legelső kereplő hangra fel hagyta magát riasztatni. Amint egy hitelezőjének eszébe jutott a „Pester Lloyd” nyílttér rovatában a jól ismert figyelmeztetést közzétenni: „Frau M... von L... werden aufgefordert, hogy tudvalevő tartozását fizesse ki, ellenkező esetben az egész nevét kinyomatjuk”, Malvina megijedt a botránytól, s a legközelebbi pénzzel, ami a kezébe akadt, sietett betömní minden hitelezőjének a száját részletfizetésre kötelezve magát.

— No, azok hát legalább egy hónapig el vannak ringatva, addig meg majd csak változnak az idők.

— Csakhogy ezáltal még kényesebb helyzetbe hozta magát, mert az a pénz, amivel a lármázók torkát bedugta, nem arra a célra volt szánva. Azt ő ama jótékony női egylet megbízásából gyűjtötte az ínségesek számára, melynek maga is bizottmányi tagja.

— Ez már baj! Ez már átkozott nagy könnyelműség.

— Lemmingné persze azt hitte, hogy erre a pénzre egypár hónapig nem lesz szüksége az egyletnek. Az azonban látja, hogy a nyomor már a nyakunkba szakad, úton-útfélen lézengenek az éhezők, s rögtön meg akarja kezdeni az ingyen levesfőzést, s sürgeti a tagjainál levő pénzeket. Lemmingné megmondta férje ügyvédének, hogy milyen galibában van, s Lemming erre is vállat vont, s azt felelte rá, hogy nem segíthet rajta.

— De hiszen, ha ezt megtudják, hogy ez az asszony elköltötte a jótékony célra adott összegeket, az éhezőknek szánt falatok filléreit, örökre semmivé van vele téve.

— Ezt is mondta az ügyvéd Lemmingnek; erre is azt a feleletet kapta, hogy nem lehet rajta segíteni. Úgy látszik,

Lemmingnél valami olyan nagy válság forog fenn, melyben az asszony hitele nem nyom semmit.

Harter ismerte ezt a válságot jól.

— És mennyire mehet az az elköltött összeg?

— Az ügyvéd azt mondta, hogy ezer forinton túl.

— Van nekünk pénzünk?

— Kevesebb a semminél. Azt tetszik tudni, hogy az idén nem termett semmink. Mindennel tartozásban vagyunk, amit fizetnünk kellett volna. Csupán méltóságod állásának köszönhetjük, hogy embereink nem zúgolódnak. És egy egész évig nemcsak semmi jövedelem nem jön be méltóságod hivatali díján kívül, hanem még afelett az egész külső gazdaságot pénzen vett kenyérrel, pénzen vett szénával, szalmával kell végig kitartanunk. És én nem tudom, miből.

— Ah! Egy Harter néhány ezer rongyos forintért még nem akadt meg soha.

— Nem eddig. Mert kezünkben voltak az állampapírok, amik Elemér örökségét képezik; most azonban, hogy az úrfi pert indított, ezek bírói zár alatt állanak, s ezeket nem adhatjuk szokás szerint kézi zálogba. A bank senkinek sem hitelez Magyarországon, még az eddigi váltókat sem prolongálja.

— Hát a bankárunk?

— Az a bizonyos? Akinek huszonnégy percentet fizetünk a váltóinkért? Az a legnagyobb könyörgésre szelídült meg odáig, hogy az eddigi kölcsönöket harminchat percenttel tovább is nálunk hagyja. Új kölcsönről azonban hallani sem akar. Minden garasára szüksége van. Egy bécsi konzorciummal van valami nagy vállalata.

— Miféle vállalat lehet az?

— Azt is tudom. Több bécsi konzorcium konkurrál azért az egy millió mérő vetőmag kiállításának elnyeréséért.

— De hát minek oda a pénz? A kormány maga adja rá a pénzt annak, akit meg fog vele bízni.

— Hm! Vannak előleges kiadások ilyen eseteknél.
Harter sehogy sem akarta elérteni, hogy miféle kiadások lehetnek azok.

— Micsodák?

— Hát *szekérkenőre, borraivalóra.*

— Szekérkenőre, borraivalóra?

— Biz arra! „Wer schmiert, der fahrt!” Ezt tartja a bölcs német közmondás. Aztán a borraivaló olyan dolog, amit nemcsak az előszobában vesznek el, hanem a szalonban, a büróban, a budoárban — még az audenciaterebben is.

Harter Nándor ajkai körül ideges rángások mutatkoztak. Az ő audencia termében is ott feküdt az ilyenforma borraivaló.

— Hát bizony ezt a jó bécsiek értik. És miután nagyon jól értik, kétségtelen, hogy ők fogják elnyerni a megbízást az egy millió mérő vetőmag iránt.

— Ön azt hiszi? Csakhogy másoknak is van még abba beleszólójuk.

Angyaldy nem folytatta a diskurzust; látott a levelezései után.

Főnökének mai napról szóló naplóját akár el se olvassa. Előre diktálhatná azt magának, amit az most magában beszél.

„Ah, tehát a bécsiek! Ismét az a kapzsi Bécs! Itt is a magyar elől akarják elkapni a koncot! A mi kereskedelmünk rovására akarják a bécsit protezsálni? Ezt már nem engedjük. Szeget szeggel. Hazám véres verítékét nem engedem az idegen által kiszivattyúztatni” . . . Et sic porro! stb.! stb.!

Harter Nándor bele fogja magába disputálni, hogy tiszta hazafiúi kötelességet teljesít, midőn a hazai Lemminggel kiütteti a nyeregből a bécsi Lemmingeket.

Másnap reggel azt modta Harter Angyaldynak:

— Én szerencsésebb voltam, mint ön. Kaptam kölcsönt. Itt van ezer darab arany. Vigye ön valamely bankárhoz felváltani.

Azután 12 órakor elment Malvinához látogatóba.

— Hallottam, hogy kegyed az ínségesek számára gyűjt kegyes adakozásokat.

Malvina arca e szóra elsápadt.

— Engedje meg, hogy én is járuljak ez összegekhez, s a kegyed ívére írhasam fel ezt az ötven aranyat.

Malvina előadta az aláírási ívet, Harter beírta az ötven aranyat, azokat egy papírcsomagba burkoltan az asztalra letette, s azzal eltávozott.

Malvina hirtelen fölvette az egész csomagot, s sietett vele a jótékony egylet pénztárához. Ez az adomány jókor jött. Amíg az elfogy, addig a többiért majd elvárnak.

Ott megmutatta az aláírási ívet, átadta a csomagot, s asszonyi fensőbbsegi tudattal mondá a pénztárnoknak, hogy addig is vegye át ez összeget, míg többet hozhat. Sok nincs még befizetve az aláírottakból.

A pénztárnok kibontotta a csomagot, összehasonlította az ívvel, s azután — visszaadott belőle Malvinának öt darab ezerest.

Malvina elbámult.

Hanem azután hirtelen észére tért, hogy el ne árulja bámulatát.

Az aranyakat takaró papír öt darab ezeres volt.

Most vette csak észre, hogy mit hagyott nála Harter.

Ezt már most visszautasítani is késő lett volna.

— Óh, igen! Az az én saját pénzem. Észre sem vettem, hogy mind együvé volt csomagolva.

Boldog úrhölgy, aki észre sem veszi, hogy öt darab ezerese hol hentereg.

Ezen már segíteni nem lehet. Szerencsétlenség biz az. Baleset! De valahogy csak eltűri az ember.

Úgy látszik, hogy Malvinának huszonhetedik születésnapjával igen szerencsés éve kezdődött. Néhány nap múlva Harter látogatása után Lemming úr nagylelkűségtől ragyogó arccal sietett nejéhez, és tudatá vele, hogy a kényszerített

vesztegzár megszűnt; most már ismét rendelet van adva a pénztárnoknak, hogy ezentúl az asszonyok árjegyzékeit fizetheti. Ámbár ugyan csak egyharmadrésze sikerült a vállalatnak, mert kétharmadrészt más versenytársaknak kelle átengedni; de még ez is elég, hogy magunknak megengedjük azt, hogy urak legyünk.

Malvina nem tagadhatta meg magától azt az elégtételt, hogy azt ne felelje Lemming úrnak:

— Köszönöm, már nem veszem igénybe a szívességét.

Hát Lemming úr annak még jobban örült.

A kivívott sikert, mit Lemming úr fényes financ talentumának köszönt, pompás táncvigalom avatta fel a feledhetlen napok közé, jelen voltak abban a kitűnő celebritások s a főváros szépségei. Valamelyik helyi lap közölte is a toalettjeiket s a souper francia étlapját.

A N A Z A R É N U S

Megbocsát a tisztelt olvasó, ha most egy időre lekantározom a pegazust, s elkezdem azt vezetni fékénél fogva a megtörtént dolgok tarlóin keresztül.

Tele van ez a tarló tövissel és virággal: tövissel, mely még most is sebet ejt, s virággal, mely még most is illatos.

Egy borzasztó tél áll előttünk; nem a képzelem, az emlékezet előtt.

Nincs emberi fantázia, mely egy új vonást tudjon hozzáadni azon borzasztó képhez, amit a tények jegyzetei apróra kirajzoltak.

Csak azt szedem sorba, amit az akkori tudósítások egybehalmoztak.

Több mint kétmillió embernek nem volt egy falat kenyere a tél kezdetén. Az egész alföldön egyedüli tüzelőszer a szalma, tehát fűtőszere sem volt; háziállataink rég túladdott, hitelbe nem kapott senkitől.

Hogy kenyeret kaphasson, elvesztegette ágyneműit, bútorait, utoljára öltözetét. Ha vevője akadt, eladta házát, eladta telkét annyi árért, amennyi elég volt családját az éhhaláltól megmenteni.

Egész falvak népsége felkerekedett, elvándorolt harminc, negyven, ötven mértföldnyire; a Tiszántúl a székely földig, a Drávaig. A házakat otthon betapasztották agyaggal, ajtót, ablakot beraktak.

És ha olvassátok azt a rettenetes étlapot, az „éhhálál étlapját”, amivel szolgál azon időkből minden hírlap: azt hiszitek, hogy az álom! Porrá őrölt tengericsutkák mint liszt; keserű lapu, bogáncs mint főzelék; a vadrepce levele, a lósóska gyökerei, fűrészpör, a szeszgyárok mosléka, hulladékok, mik undort gerjesztenek; ragálytenyésztő tápszerek, miknek nyomában terjed a fekély és a süly. Temesből azt írják, hogy ott már a kuttyákat kezdik lelövöldözni és megenni; sőt egy más helyről az van feljegyezve, hogy ott a nép agyagból készíti golyócskákat, s azokat nyeldesi; ott már a földet eszik! Közbe-közbe aztán olvasható a kormánylapban egy-egy különös gourmandise, ajánlva a kormányi szakácskönyvből a nép konyhája számára: hogyan lehet eldobált csonthulladékokból és korpából igenízletes levest főzni. Ilyen étlappal szolgált az a rettenetes tél, mely a fehér abroszt felteríté az ország számára. Jól járt, akinek ez már szemfödete volt.

No, de még erre mind azt mondta Budavára: nem nagy baj az. Legalább megszeli az a nyakas nép. Ni, hogy tud könyörögni mostan!

Azért csak nem hal meg senki éhen. Mert ha egynek nincs, van a másiknak. Ha nem kap tőle, majd lop tőle. Az urak bánják meg. Ezek a nyers, nyakas földesurak, akik nem akarnak meghódolni az állam mindenhatóságának. Remegnek most! Mert ha oda nem adják az utolsó fillérüket is az éhező népnek, az megeszi őket magukat. Hadd remegjenek! Hadd egyék meg őket!

És azok oda is adták. Ahol az ínség árterén nemesi udvartelkek volt, ahol papi jószág volt, rajzott ki s be ottan a nép. S az éhező nép oly szelíd volt, oly bánatosan önmegtagadó, hogy nem követelt, nem zajongott, nem rabolt. Kétmillió koldus között nem volt tolvaj.

Hanem egyszer azután az udvartelkek hambárai is kifogytak, a zárdák, a szerzetek pincéiben sem volt semmi kiosztani való: a megnyomorodott vidéken nem volt már úr!

Hanem azt nem hitte senki. Legkevésbé az irányadó körök. „Firlefánc! Nem látott még senki éhen meghalt embert Magyarországon.”

Egyszer aztán bekövetkezett, hogy azt is lásson valaki.

Nem valami lázító rebellis, ki szereti a hatalmasokat rágalmazni — egy derék ájtatos zárdafőnök írta meg a legszelídebb kormányhú lapban azt a hírt, hogy Szolnokban egy családapa meghalt éhhalállal. Harmadnapon újra írt ugyanazon kegyes papi személy, hogy ma ismét három áldozata van az éhségnek: egy anya, ki összekoldult falatjait folyvást gyermekei között osztá ki, maga meghalt éhen; egy szorgalmas kézműves, ki koldulni szégyellt, hat napig nem evett, a hetedikén meghalt; egy más kézműves családapa, ki gyermekeinek nem tudott enni adni, hogy ne lássa kínlódásukat, felakasztotta magát. A többi nép látja már, hogy nincs kitől koldulni: nem sír, nem zúgolódik, hanem csak kifekszik az ajtók elé; eldülöng az utcán, jár csoportostul, mint búcsúnapján; odamennek papjaikhoz a halotti szentségeket felvenni, s aztán járnak végig az utcán temetési zsolozsmákat énekelve.

Mintha arcul vágtak volna minden embert ezekkel a hírekkel. Mint az ítélet napi szemrehányás hangzott az mindnyájunk lelkén keresztül, kiknek még egy fölösleges pénzünk van, s nem sietünk azt küldeni haldokló népünk segélyére.

Semmit sem csodálkozom rajta, hogy maguk az irányadó körök is éreztek valamit ez országos arculttetés pírjából; s egészen megmagyarázhatónak találom azt a kedélyállapotot, melyben Harter Nándornak meghagyatott, hogy az esetről szigorú vizsgálatot vezessen; mely vizsgálat azon megnyugtató helyreigazítást eredményezte, hogy a kormány parancsára sírjaikból felásott halottak a kormány orvosai által felboncoltatván, kiderült, hogy azok ugyan teljesen nélkülöztek minden tápszert napok óta, de azért mégsem úgynevezett éhhalállal, hanem csupán orvostanilag korrekt kifejezésű „végelerőtlenedés” következtében haláloztak el. És azontúl rendelet adatott

ki a községek jegyzőinek, hogy ha még valamelyik azt meri a felküldött tudósításában állítani, hogy az ő falujában valaki meghalt éhen: rögtön elcsapatik, becsukatik. A szerkesztők pedig értesítettek, hogy amelyik egy éhen meghaltról említést tesz a lapjában, bizony maga is részesülni fog a kormány kegyelében, amit tudniüllik a rabok kapnak. Mely erélyes intézkedések folytán természetesen emberi lehetetlenség volt valakinek éhen meghalni az országban.

A rémzaj azonban felkölté az alvó közszellemet.

„Segíts magadon!” — ez lett a jelszó.

Még mindig semmi költeményt nem kell felidézniem, a múltnak fényes adatai beszélnek.

Minden városban, minden faluban, hol boldog emberek laktak, egyszerre felhangzott a buzdító szó: osszuk meg boldogságunkat azokkal, akik éheznek, fáznak, kétségbeesnek.

Az ég minden kerubinjainak dolgot adott feljegyezni az Új aranykönyvébe a neveket és tetteket, amik e szomorú napokat átragyogták: a főúrtól kezdve, ki ezer mérőjével küldött lisztet, gabonát a szűkölködőknek, a szegény kondásig, ki egész évi bérét, ötven forintját küldé el számukra; a bájos úrnő csókjától, mely ezer forinttal lett megváltva, a szegény paraszt szolgáló kézszorításáig, mellyel a bazár tisztelt védasszonyának kezébe nyomta egyetlen ezüst húszasát, melyet addig csodának tartogatott.

Urak és úrhölgyek elindultak végigkoldulni a városokat újságos honfitársaink számára; diákok és mesterlegények szedegették össze egymás között a filléreket. Okos emberek, komoly urak, nevelt kisasszonyok tanultak be színdarabokat, játszottak, énekeltek, deklamáltak; ahol az nem volt, táncot rendeztek, s mint az olasz, ha a tarantula megcsípi, addig táncol, míg eltáncolja a mérget: addig táncoltunk, míg összetáncoltuk a pénzt.

Kinek nem maradt meg emlékében a pesti női bazár?
Vannak álmok, amiket soha el nem felejtünk.

Ilyen álom az, hogy volt keleti fényű bazár a Duna-parton, annak két sor boltjaiban a világ legszebb hölgyei árultak csemegét, piperét, illatszert, emléket, csecsebecsét; szépségek, kiket rang, vagyon, szívnemesség emelt ki; s kik most ideálltak szolgálni a közönségnek, s töltögetik a poharkát tíz krajcárért szegény diáknak — száz forintért az uraságnak . . .

— Ugyan mire való az a nagy zaj és pénzgyűjtés? — kérdező az irányadó körök vezéregyénisége.

— Én azt hiszem — magyarázá Harter Nándor — hogy ez csak álarcos játék; bizonyos malcontents körök ezer ürügy alatt gyűjtenek pénzt forradalmi célokra, fegyvervásárlásra, toborzásokra.

Harter Nándornak kellett hinni, amit mondott.

Amaz elégületlen körök azonban nem vásároltak az így összegyűjtött pénzen sem fegyvereket, sem egyenruhákat, hanem lisztet és gabonát, és miután a pénzhez nem volt már bizalma senkinek, mindjárt in facie loci kenyeret süttettek belőle, úgy küldözték azt ezerével, szekérszámra az ínséges vidékekre; népkonyhákat, közkemencéket állítottak fel; az egyikhez az asszonyságok, a másikkhoz a táblabírák odaálltak maguk a főzőkanállal, a sütőlapáttal; maguk merték az ételt, maguk szeletelték a kenyeret a szűkölködőknek, s dicsőség adassék a nemzetnek: nem is halt meg azontúl éhen senki nagy Magyarországon.

De hát az irányadó körök? Azok is csak tettek tán valamit? Hiszen húsz millió forint országos kölcsön állt rendelkezésükre!

Arról, amit ők tettek, hadd ne beszéljek én! Hadd mondja el helyettem e bírálatot a rákövetkezett évek országgyűlési, naplója.

„Nem tudjuk-e, hogy 1863-ban mily áldásdúsan osztogatta a kormány malasztjait, (így szólt egy képviselőházi szónok) hogy hány retortán ment keresztül az élelemszer, úgy hogy a búzából végre zab lett, s mikor elvetették, még ki sem kelt; a pénzek pedig enyvesekké váltak, s nagyon kis mértékben

mentek a szegény szenvedők zsebébe, és csak azért jutottak oda, hogy az elrendelt finánc által rögtön visszavétesse, és oda vitessenek, honnan ezen könyörületesség került. A visszaélések ezer neme gyakoroltatott”.

De — bocsánat.

Most veszem észre, hogy egy baloldali tag beszédéből találtam idézni. Ej, ej, legyünk igazságosak! Mit mondtak erre a másik oldalon?

Halljuk a higgadtabb hazafiak véleményét.

Egyik így szólt:

„Nem akarok szólani az 1863-iki visszaélésekről. Kétségtelenül számosak voltak azok, helytelenül volt vezetve az egész, és azt hiszem, hogy azok az emberek, akik az éhezõ ember szájából lopták ki a kenyeret, nemcsak tolvajok voltak, hanem szentségtörõk is! Teljes a hitem, hogy okulva azon szerencsétlen példákon, amik akkor történtek, a fejedelem oly férfiakat és eszközöket fog választani, akik ily alávalóságokra nem lesznek képesek. És ha volna olyan, ki erre képes lenne, hiszem, reménylem és megvárom a fejedelem igazságszeretettõl, hogy ezeket hatalmával büntetni fogja. És büntetni fogja õket az ország gyûlése, és ha annyira eltompult volna lelkiismeretök, hogy az nem szab reájuk büntetést, és annak kínjait nem értik — büntetni fogja õket a nép átka! !”

És aki azt úgy mondta, az nem volt heves fejû lázító, nem volt meggondolatlan ifjú, nem volt képzelgõ poéta: — az Deák Ferenc volt.

— — — — —
Világosiéknál is mindennap négy szegény ínséges ember kapott ebédet.

Sokan voltak a fõvárosban, kiknek neveirõl hallgatnak a hírlapok, kik titokban, senkitõl nem magasztalva, szedték fel, úton-útfélen a dülöngõ éhezõket, s részesíték saját kevesükben.

Böskének meg volt mondva, hogy mikor a piaci bevásárlásról hazajön, négy szegény embert is hozhat magával, akivel a család ebédjét meg fogja osztani.

Böske nagy örömet járt el e hivatalban. Inkább lealkudott néhány krajcárt a kofáknál, s lelkesen beszámolt vele, csakhogy az éhezőknek jusson.

Egy kis kedélyes önzés is volt részéről ebben a nagy barátságban.

Az forgott mindig a fejében, hogy lehetetlen ebben az ínséges időben az ő pufók Marcijának azt a végzetet kikerülni, hogy orcájának kerek kidudorodásai helyet ne adjanak a sanyarú éhség aszott redőinek. Hátha a között a sok rongyos koldus között, aki a Duna-partot ellepi, egyszer csak ráakad a saját Marcijára, s akkor azt oldalba döfve könyökkel így szólhat neki: „No, lélekadta, gyere velem. Lakjál jól!”

Mindennap kereste Marcit, de csak nem volt az ott.

Pedig kezdett már az egész ország koldussága a fővárosban összecsoportosulni.

„Lehetetlen pedig, hogy ez a Marci most valahol bottal, tarisznyával ne járja az országot! Aki még akkor is restelt dolgozni és serénykedni, mikor könyökig turkálhatott a lebbencsben, lehetetlen, hogy most, mikor a munkáért senki sem ad enni, legalább azt az édes visszatérést ne szerezzék magának, hogy nekiinduljon az okadatolt koldulásnak.”

Már hiszen itt még lehetne belőle valamit faragni. Marci lehetne Duna-vizes ember, Böske Duna-vizes asszony. Ez igen szolid társadalmi állás. Nincs a divatnak alávetve. Egy számár, hat puttony, egy talyiga, hamar be van szerevve.

Ilyen álmai voltak Böskének, mikor a piacra kijárt.

Hanem Marcit csak nem lelte a koldusok között.

Egy szép reggel, mikor éppen hazatért a bevásárlásból, amint a konyhaajtón belép, ime, kit lát ott ülni a lócán? A rég keresett Marcit meg Mihály bácsit, a hajdani öregbést.

Hanem Marci szolgám éppen nem volt koldusnak öltözve, sem elsoványkodva: ellenkezőleg igen tisztességes új ruha volt rajta. (Új ruha ebben a esztendőben, mikor a devcseri vásár elmúlt anélkül, hogy egyetlen egy pruszkot eladtak volna a szabók a sátorok alatt.)

Böske nagyot rikkantott örömben, amint Marcit meglátta Mihály bácsival együtt. Nagyot ütött tenyerével Marci hátára.

— Hát kenteket mi hordja itten? Adjon Isten!

Marcinak már kiszaladt a száján a jónapotkívánás fele, de Mihály bácsi visszarántotta belé a szót.

— Fiú, vigyázz! Tudod, hogy nekünk nem szabad senkinek jó napot kívánnunk. Mert nem illik, hogy az Úr Istennek parancsolgasson az ember; aztán meg egyik ember olyan, mint a másik. Az sem szabad, hogy kiválogassuk az emberek közül, hogy melyiknek kívánjunk jót. Mink *nem köszöntünk senkit*, se az utcán, se a házban.

— Ejnye — kiálta fel Böske —, hát ugyan miféle szerzet kentek?

— Mi, leányom, *názdrénusok* vagyunk.

Böske nagyot bámult erre a szóra; sose tudta ő, hogy mi az.

— Bánja a kánya! Legyen kentek, ami akar. Hanem azért üljenek le ide a tűzhely mellé. Mindjárt szaladok egy kis papramorgóért, itt van a szatócsboltban.

Marcinak a szája állásáról lehetett látni, hogy biz a jó lesz, de Mihály bácsi nagyot csóvált a fején, s megfeddte a leányt.

— Ej, ej, leányom, hát még azt sem tudod, hogy a názdrénusok *nem isznak pálinkát?*

— Hát mit?

— Mikor megszomjaznak, vizet. Arról ismerhetsz rá a názdrénusra, hogy az nem iszik mást, csak vizet.

— No, ez hát jámbor szerzet. Azonban csak mégis üljenek le kentek nálunk.

— Le se ülünk leányom, mert nekünk nem szabad addig leülnünk, amíg a dolgunkat el nem végeztük; most pedig dologban járunk itten.

— Dologban, ugyan mi dologban?

— A Marci fiam számára akarunk téged *testvérül* megkérni.

— Testvérül?

— No, az názárénusul van mondva; voltaképpen hát: feleségül.

— Né, te, né! Hogy meg akarják kentek tréfálni a szegény ember leányát. Mintha nem tudnám, hogy Marci még a sorozás alatt van, s addig össze nem ad bennünket a pap, míg a *regementtől vissza nem kerül*.

— Nincs minekünk semmiféle *pappal* dolgunk. A názárénusoknál minden háznál a legöregebb férfi maga a *pátriárka* Mi paphoz nem megyünk, templomba nem járunk.

Böske összecsapta a kezét.

— Hát akkor kentek pogányok? Hát hol tanulták azt kentek, hogy nem kell se pap, se templom?

— A paptul tanultuk a templomban. Látod, leányom, azelőtt, a régi jó világban, ha az ember a templomba ment, ott hallott szentbeszédeket a bibliából; ha pedig meg akarta hallani, hogy mit rendel a szolgabíró, felment a községházához, ott kidobolták, meghallhatta: most pedig, valahányszor valami új kormányregula jött onnan felyülről, a papra parancsoltak rá, hogy prédikáljon afelől, mint valami üdvösséges dologrul a katedrából. Az emberek eleinte azt vették fel, hogy elkezdtek összefelelni a templomban, aztán kimaradoztak a templomból, összegyűltek a malom alatt; azt mondták, minek menjünk mi amoda, ha ott nekünk a mennyország helyett a földi pokolban mutogatják a mi üdvözülésünket? A hatalmasok adtak ki egy kátét, annak a neve „*Polgári katekizmus*”, ezt tanították az iskolákban. Mi volt abban a kiskáté-

ban? Eleitül végig az: hogy aki az adót nem fizeti, aki a zsandárt, fináncot nem tiszteli, aki az idegeneknek nem engedelmeskedik, az nem idvezül; hogy csak az a jó ember, aki a maga vérét gyűlöli. Ettől aztán a gyermekek is kimaradtak az iskolából, s szaporodtak a názárénusok. Kiki imádkozik magának otthon; s a gyerekeik ne tudjanak inkább semmit.

— De hát aztán ki esket bennünket össze? — nyilvánítá Böske legfőbb nehézségét ez új tan ellenében.

— Én magam adlak benneteket össze — szólt erre keneteljes hangon Mihály bácsi. — Mert én vagyok ezen fiatal férfinak pátriárkája.

— Hát tud kend esketni?

Mihály bácsi komoly mosolygással rázta a fejét.

— Leányom, a názárénusok *nem esküsznek soha*. Mert senkit sem szabad arra kényszeríteni, hogy valamit elmondjon, amit különben nem akarna elmondani; vagy valamit megtartson, amit különben nem tartana meg. Nézd meg, mi van *az adóbevallási ívre írva*: „Minden ember tartozik eskü ereje alatt bevallani igazán, mi jövedelme van.” A názárénusokat ez tanította meg, hogy esküdni nem jó. Én összeteszem a kezeiteket; elmondom, hogy te Marci mármost Böskének a férje vagy; te Böske, pedig ezentúl Marcinak a felesége vagy; s nem fizettek érte semmit.

— Jaj, Mihály bácsi, ez nekem mégis nagyon kevés ceremónia. Így én mégis szégyenlenék főköttő alá jutni. Nem is hinnék, hogy asszony vagyok. Hát aztán ki kereszteli meg a gyermekeket?

— A legvénebb a háznál. Ád nekik nevet is. A názárénusok *csak egy nevet viselnek*; az apja nevét senki sem veszi át.

— Mi a hét csodáért?

— Azért, hogy a *hagyaték* miatt el ne igazodjék közöttük a finánc.

Böskének nyitva maradt a szája e magyarázat után, Mihály bácsi vette azt észre, s nagy elégtűlt ravaszúsággal mondá:

— Óh, a názárénusok vallásának mindenben megvan a maga oka. Hiába, ok nélkül nem vettek ők be semmit. Hogy az apa hagyatéka miatt meg ne fináncolhassák a fiút, senki sem visel mást, csak keresztnevet; a vezetéknevét el hagyja veszni minden názárénus.

— Hát kenteknek még mátrikulájuk sincsen?

— Éppenséggel nincsen. Azért nem visszük éppen a pap-hoz keresztelni a gyermekünket, hogy ne legyen beírva a nevük abba a nagy könyvbe, ahonnan *újoncozás*kor csak ráolvasnak a fiatalságra, hogy ki következik a *korosztályban*. A názárénusok gyermekeit nem kapják meg; azok sehova nincsenek felírva. Hiába is vinnék el őket katonának, a názárénusoknak *tiltja a hitük a verekedést*, még *káromkodniok sem szabad*. Ugye, Marci fiam, erről szoktunk el legnehezebben. Azért nem szabad bort innunk, hogy a veszekedés lelke fel ne támadjon bennünk. Ha megüt valaki, el kell tűrnünk; nem szabad haragudni érte. Ha pedig erővel elhajtanak a háborúba, ott sem veszi hasznunkat a német: a názárénus katonának a puskájába megfordítva kell leverni a töltényt, hogy el ne süljön; s ha közelít az ellenség, eldobni a puskát és elszaladni.

Böske még a kifutó leves sziszegését sem vette észre, úgy elbámult mindezekon.

Valami jutott mégis eszébe.

— De hát ha kenteknek valami bajuk van egymás között, kihez mennek panaszra?

— Se bíróhoz, se fiskálishoz. Nálunk *nem szabad pörlekedni*. Minden ember vigyázzon magára, hogy meg ne csalják. De minek is csalnánk meg egymást. Nálunk nem szabad senkinek se gazdag embernek, se szegény embernek lenni. Akinek többje van, mint amennyi szükséges, tartozik odaadni annak, aki kevesebbél bír, mint amennyire szüksége

van. Egyik ember nem hagyja el a másikat. Látod, mindenütt nyomorúság van, ugye, s mink milyen szép díszes öltözetekben jöttünk ide. A testvérek ruháztak fel. Minden ember úgy híja egymást, hogy *testvér*. A testvéreknek nem szabad bélyegpapirost használni, nem szabad porlekedésért fizetni.

— Az is a vallásukba van kenteknek, hogy nem szabad fizetni?

— *Soha és senkinek*. Nekünk nem szabad sem *adót*, sem *bordézsát*, sem *papbért* fizetni.

— Hát ha *egzekúcióval* keresik?

— Akkor *odaadjuk a kulcsot* a hatalmasnak: itt van, nyissa ki a ládánkat, vegye ki belőle, amennyit akar, de mi nem fizetünk.

— Hát akinek adóssága van, az sem fizet?

— *Nem szabad adósságot csindlni*. Egy *názárénusnak* semmi írás alá nem szabad odatenni a nevét, aminek fizetés a vége.

— De mikor szűrt, kalapot, dohányt akarnak venni, akkor csak fizetnek talán?

— Azt nem nevezzük fizetésnek, hanem csak cserélésnek. Cserélünk búzát pénzért, s cserélünk pénzt kalapért. Dohányról pedig szó sincsen. A hatalmasok kitalálták a *trafikot* a názárénusok pedig kitalálták azt, hogy nem szabad *pipázni*. A mi hitünk exkommunikálja a dohányt.

— De már akkor mégis hatalmas emberek kentek! A Pista kocsis, tudom, hogy nem állna ebbe a szerzetbe.

— Pedig ő is velünk vagyon, és nem dohányzik.

— De már akkor közel van az ítélet napja.

— Óh, leányom! Nem tréfa ez a mi dolgunk. Igen sokan vagyunk mink már, minden városban ott van a székünk, és lehetetlen ellenünk valamit tenni, mert mi nem bántunk senkit; csak azt tesszük, hogy nem látjuk, és nem halljuk azt, amit hozzánk beszélnek, és nekünk mutogatnak. Szaporodunk mi erősen, mert minden buzgó szolgája a világi hatalmasság-

nak a mi apostolunk. Maguk sem tudják, de azok viszik városról városra a názárenusok Kiskátéját; nincs is az kinyomtatva semmi nyelven, mégis olvassák magyarok, rácok, oláhok, tótok és németek, bárha olvasni sem tudnak.

— No, ezt a bajukat végezzék el kentek a hatalmasokkal; hanem nagyobb annál az a baj, amit én velem kell elvégezniök. Ha már engem csak úgy kend ád össze a Marci bátyámmal, akinek még majd a nevét sem hordhatom, mert ő maga sem hordja; aztán egyszer a Marci meglát egy másik leányt, aki nálamnál szebb, s akkor elmegy kendhez, és azt mondja: pátriárka uram, én most meg azt a másik leányt óhajtanám testvérül venni: mi lesz akkor?

— Semmi baj se lesz. Én azt a másik leányt is odaadom neki testvérül.

— Mi a gutát? Hát aztán egy háznál leszünk két aszszony?

— Két testvér és egy bátya. Ellenben neked is szabadságodban áll, ha egy másik tisztességes ifjúval megismerkedel, nekem bejelentened, hogy egy másik testvéred is támadt, s én azzal is összedlak.

— S akkor lesz mindenikünknek két férje s két felesége?

— Ez a názárenusoknál valóban így van. S azt a názárenusok nem titkolják, sőt nagy erénynek tartják. A nem názárenusok is cselekszik ugyan ezt, de titkolják és bűnnek nevezik; hanem azért szeretik tenni.

Böske megfogta Marci gallérját, s azt súgta neki:

— Te Marci, valamit akarok neked mondani titokban.

Mihály bácsi azonban közbevetette magát.

— Csak mondd előttem, édes leányom. Mert hiába mondanál neki akármit titokban. Egy názárenus tartozik mindent elmondani a pátriárkája előtt, és mindent elhallgatni a hatalmasok előtt, még ha kúnpadra húznák is.

— No, hát elmondom fennhangon, amit akarok. Te Marci, hagyd ott ezt a bolond szerzetet, akkor rád várok, ha hat esztendő múlva kerülsz is elő; s akkor kezdünk valamit abból, amit megtakargatok; de ha ott maradsz a názárénusok közt, Isten úgyse, kilöklek az ajtón.

— Júj! Te leány, ne esküdjél oly pogány módra! — szörnyedt fel rá Mihály pátriárka.

— De még többet is elmondok kenteknek! — szólt a leány, s felgyúrte a két inge ujját a válláig. — Azt mondom kenteknek, hogy kentek nemcsak bolondok, hanem rossz emberek is. Ha kenteket megharagította a templomban a német kormány: az ősi valláson kell-e azért bosszút állni? Majd én olyan bolond leszek, hogy mikor én itt a főtisztelendő úr aranyos szavait hallgathatom, a kend számára prédikációját fogom magamba bevenni! Azokat az istenes légátusokat, azt a dicső beszédű káplánt kentek valamennyi pátriárkájáért nem adom. A rektortul a gyereket, ha lesz, el nem fogom; mert aki éppen csak beszélni tud, egyebet semmit, az a Bálám szamarával áll egy rangban, az is tudott beszélni. Hogy kentek semmi dologban sem akarnak fizetni, az kenteknek jó; de minthogy a hatalmasok azt, amit kentek nem fizetnek, csakugyan megveszik másokon, tehát nem a hatalmasokat truccolják meg, hanem más becsületes embereket terhelnek vele. Az egész vallásukkal úgy vannak kentek, mint az egyszeri fuvaros a kociüléssel, aki azt mondta, hogy „németnek csinálta”; szálljon le róla az utazó, ha magyar, annak másként csinálja meg. Mi lesz a názárénus hittél, ha egyszer magyar világ lesz, pedig én hiszem az Istenemet, hogy lesz! — s ha akkor a magyar hazát kell ellenség ellen oltalmazni? Mit? Ha énnekem akkor názárénus volna az uram vagy a fiam, s azt mondaná, hogy neki tiltja a vallása a verekedést; ő nem foghat fegyvert a saját hazájáért, ő nem ölhet ellenséget, kendert kötnék rá, guzsalynyélnék használnám az ilyen pipogya férfit, s magam venném vállamra világ csúfjára a mangalétát. Azt pedig kereken és cifrára ki-

mondok kenteknek, hogy ha én valakinek hitese felesége vagyok, nem nézem: názárénus, nem názárénus, tiltja neki a hite a káromkodást, veszekedést, de ha nekem a szomszédasszonyra mer pislogni, s az meg órá, összekáromítom a lelkét, betöröm az orrát, letépek a kontyát az egyiknek úgy, mint a másíknak, így szentelem fel a názárénus kátét; átkozott Pontius Pilátusra esküszöm kenteknek!

Ekkor a legnagyobb méregből hirtelen átcsapott a kedélyességbe a bősüzt amazon.

— No, már most mondják meg kentek, hogy csak tréfáltak azzal az egész názárénuskodással.

A két férfi csak némán rázta a fejét.

Erre Böske megint dühbe jött:

— Micsoda? Hát igazán beszéltek? Hát te Marci? Te egész valósággal mertél engem feleségül kérni csak úgy esküvő nélkül? Merted te azt? Te? Te názárénus feleségnek mertél engem megkérni?

Marci hüledezve húzódtott a fal felé a nagyon is erélyes kérdések elöl, s olyasmit hebegett, hogy „Biz igen!”

— No, hát nesze — názárénus kézfogó!

Már akkor nagyot csattant a jobb tenyere Marci pofáján, és a bal tenyerének is volt még számára válasza, amit Marci aligha fogadott volna már názárénusi lemondással; sőt nagyon is nézett a csípővas felé, s közel volt hozzá, hogy minden názárénusi erénye összeomoljon; azonban hirtelen közójük lépett Mihály pátriárka, s így szólt a leányhoz.

— Ne bánts ez ifjút, leányom! Ő még újonc; ha valakin tölteni akarod haragodat, ime, itt vagyok én, a pátriárka. Tartom ütésed elé arcomat.

Böske meg akarta neki mutatni, hogy vele nem jó tréfálni, s a bal tenyér adományával Mihály bácsi orcáját tisztelé fel.

Csak akkor hüledezett azután el, mikor látta, hogy ez a nagy izmos ember, kit ő mint híres verekedőt ismert még nem-

rég idő előtt, az arculütésre meg sem hunyorítja szemét, hanem nagy nyugalommal azt mondja rá: „Köszönöm, édes leányom! Ez ütés által megkönnyítetted a magad lelkét, s diadalt szerezted az enyimnek. Legyen neked megbocsátva. És mármost, hogy lásd, miként a názárénus is tud olvasni, s előadja az eldugott pénzét, ha szüksége van rá a közönségnek: ime, én olvastam, mégpedig újságból, hogy a te kisasszonyod (az ég áldja meg őt egykor valami derék názárénus férjjel) az ínségesek számára pénzt gyűjt; én hát amit eddig szolgálótomból megtakarítottam, elhoztam: add át neki!”

És azzal letett az asztalra ötven forintot.

Böske elámult. Most már kezdett megijedni a félelmes embertől, aki a pofonra ötven forinttal felel.

— Meg ne köszönd, mert nekünk köszönést nem szabad elfogadnunk. A nevemet ki ne tegyék, mert azt egy názárénusnak nem szabad híresztelni, ha valamit adott. Fiam, Marci, kövess!

Marci engedelmeskedett, és rá sem mert nézni Böskére, mikor eltávozott.

Ime, az új vallásfelekezet, tisztelt irányadó urai egy szerencsétlen korszaknak. Egy új vallásfelekezet, melyet önök teremtettek meg!

Önök odafenn politikát csináltak a vallásból, s ezek ide-
lenn vallást csinálnak a politikából.

Minden, amit önök hímeztek a szőnyeg egyik oldalán, a túlsó oldalán, mint megfordított torzalak tűnik elő.

Minden, ami abban örültök, csak felelet egy örült kérdésre.

Vallásá van benne emelve az a tan, hogy az egyéni jólét az élet egyedüli célja; a haza, a közügyek, a szabadság iránti tartozásokért nem kell lelkesülni senkinek.

Nem önök vetették-e el azt az átkozott magot, melyből ez a tan felburjánzott? Nem önök irtották-e ki a haza iránti

szerelmet, a közügyekérti buzgalmat, a szabadság utáni vágyat?

A názárénus nem lövi ki a fegyvert a harcban! Vallása tiltja. Nem önök csinálták-e ezt a vallást?

A názárénus azt mondja: „A nép ne adjon az államnak semmit!” Nem az önök tétele-e ez megfordítva: „Az állam ne adjon a népnek semmit”?

A názárénus azt mondja: „Az állam nem a mienk”. Nem visszhang-e ez az erdőből az önök kiáltására: „Az állam egyedül a mienk”?

Megcsalni, megkárosítani az államot, ahol lehet; eldugni, eltitkolni, eltagadni előle, amit lehet; ellenségnek tekinteni azt, s mindenütt sáncot, árkot, farkasvermet húzni ellene: rettenetes tan! Lázadás ez a haza ellen. De a tanítványokat ítéljük-e el elébb vagy a mestereket?

Nem venni a családi életet semmibe! Közös birtok a szerelem! Erény nincsen! A női szív olyan: adom, veszem. A született gyermek csak kárvallás annak, aki tartja, nyereség, ha születésekor meghal. Ez a názárénus tan. Gyilkosok tana! De ha az új Malach-Hamovesi angyal kezébe venné a pallost a büntetésre, hol kezdené el az írtást: a szalmagunyhók alatt-e vagy az aranyos kilincsek ajtain belül?

. Apropó „aranykilinc”. Harter Nándor ez ínséges esztendőben egész apartement-ját újra bútoroztatta; az ócska képek helyébe (ócska hazafiak; lásd IV. fejezet) szerzett híres művészek remekét, drága majolika edényeket, etruszk vázákat, kelta régiségeket, római kameákat, vert ezüstműveket; szobái invitálták a belépőt csodás, meglepő látványokkal így szólva hozzá: „Mindenüvé bámulhatsz, csak a gazdánk szemébe ne!”

Oda valóban jó volt nem bámulni egy idő óta.

Tessék elhinni, csak az első lépés esik nehezen.

Férfinak, asszonyoknak.

Csak az első szégyenletes ajándékot elvenni kerül lelki izzadságba, a többi már nem okoz fájdalmat.

Azt hiszi a vízbe ugró, hogy hiszen majd feneket érek,
s onnan felküzdöm magamat, amikor akarom, s kiúszom a
partra.

De csalatkozik!

Mert nem talál vízfeneket, hanem hínárt, mely befonja, és
lassan húzza lejjebb, mindig lejjebb, míg végképp elnyeli.

Óh, ebbe a hínárba de sokan befulladtak már! . . .

A FÖLD MÁSIK OLDALÁN

Undorodol már a légekörtül, tisztelt olvasóm? — Én is. Fojt, elüli a keblet ez a közelmúlt emléke. Minden idegünk érzi azt a fájdalmat, amelyben akkor betegek voltunk.

Jer velem egy szabad lélegzetet venni. Odáig takarjuk el arcunkat, ajkainkat, hogy amidőn egy merész röpülés után a föld másik oldalára érünk, azt mondhassam: nézz ide, és szídd te-le kebledet a levegővel.

Amit látsz magad előtt, az egy borzasztó mocsár, melyből méregillatú magányos fák merednek elő. A táj sivatag, lakatlan: egy ház sincs távol és közel. Hanem a mocsár szivárgó ereiben piros habarék folyik, emberek vére, s e véres patakon haldoklók fekszenek keresztül megcsonkított tetemekkel; a távolban egy összezúzott paliszád romjai izzanak még, fojtó bűzt füstölögve, mely lomhán visszaszáll a földre, s kékesbarna felleg gyanánt terül el a mocsár fölött; a rom körül elterülve, a sánckarókról aláfüggve, az ágyúk kerekeitől letiporva, torz alakú halottak, kik még vonaglanak, még életet adnak a sárnak, a ködnek, az éjnek halálrángással, halálhörgéssel; és az egész iszonyú tájképre sápadtan világít le az epesárga ég, a nyárnak lázapoló gyilkos ege.

Itt végy, óh magyar olvasó, egy szabad lélegzetet, mert ez a hely az, ahol egy szabad nemzet a szolgaság hada felett első győzelmét kivívta! S az a nehéz csatatéri döglelet — éltető levegője a szabad nemzeteknek.

Igen, itt a Potomac mocsarában verte le legelőször a föld legelső nemzete a rabszolgaság bálványimádoit.

A föld *legelső* nemzete! — Óh, édes népem, ne hízelegtes magadnak! Lehetél volna egykor te is ugyanaz, lehetsz még tán egykor az; de most a föld túlsó oldalán keresd.

Ez a szatócsok és kalmárok népe, melynek Isten nem adott mást, csak földet, két kezet és szabadságot, a titánok harcát tudta megvívni egy isteni eszméért, a rabszolgaság eltörléséért; tudott milliárdokat áldozni szorgalomgyűjtötte vagyonából; tudott polgárból katonává alakulni; tudott csodákat alkotni, és oly harcokat vívott, hogy a föld reszketését érezhették itt a túlsó oldalon is. És mindezt miért? Azért, hogy egy fehér ne mondhassa azt egy feketének: „Te rabnak vagy *teremtve!*”

Soha nemesebb ügyért harc nem vívatott a földön, s soha nemesebb ügynek diadalt nem adott az ég, mint midőn ez győzött.

Tudatni akarta Isten a gondolkodó porszemekkel, hogy még mindig ő az úr a mindenségben, a csillagoktól le az ázalagokig.

Ez volt a potomaci első győzelem napja.

Távolabb a domb mögött, az ellenséges ágyútelepektől védett helyen van felütve a tábori orvosok ápoló tanyája. Száz meg száz harcos hordja ide össze hordszékéren a csataterőről felszedett sebesülteket.

Egyik tábori ambulans mellett rögtönzött sátorban két orvos bajlódik egy nehéz sebesülttel.

Az ápoló harcos ifjú volt még, de sápadt arcának elkényyszeredett vonásai azon vének közé sorozzák, akik már napjaik befejezéséhez közelítenek. Testéről leszabdalt egyenruhái azt mutatják, hogy előkelő tiszt volt az önkéntes lovasságnál.

A két orvos nagy tanakodásban van egymással, hogyan fektessék a sebesültet?

Mert ugyanaz a golyó, mely elől bement a mellén, hátul kijött az oldalán, s kettős sebet ejtett rajta.

— Még él — szól az egyik.

— Csodálom, hogy lélegzetet tud venni. Semmi vért nem látni a száján.

— Majd megindul az, ha föl talál ébredni. Azt hiszem, a golyó a tüdő jobb szárnyán ment keresztül.

— De az is megesik, hogy félrecsúszott, s ilyenkor körülfut a bordák alatt, s úgy jön ki a túlsó oldalon.

— A kémelő majd megmutatja.

— Kár érte. Derék fiú volt. Én ismertem. Az önkénytes lovasokat vezérelte. Valami magyarországi gentleman. Ha jól tudom, Harter volt a neve valami pogány előnévvel. Átkozott merész katona volt. Rémmület volt a konföderáltak gerilláinak. Éjjel-nappal háborgatta őket. Hatodmagával is újra kezdte a harcot. A tábornok igen fogja sajnálni.

A sebesült fejénél ott pipázott egy öreg huszár. Valami becsületes farmer, akinek mindenét felégették a déliek; s aztán ő is beállt közlegénynek.

— Biz ez vitéz fickó volt — dörmögé az öreg, míg a két orvos szondírozta a sebet. Olyan rohamot csináltatott velünk a mocsáron keresztül, hogy azt hittem, mind ott veszünk. A nehéz lovasság szentül beleragadt volna a feneketlen szurokba. Hanem ez keresztülvágatott rajta, neki az ellenség sáncolatának lóháton; sohasem láttam ennél bolondabb tréfát. Hanem sikerült; felmáztunk a sáncre lovon, le is aprítottuk akit értünk, be is szegeztük az ágyúkat. Hogy ez hogyan történt, most sem tudom; csak azon bámulok, hogy magam ép bőrrel kerültem vissza; ez a fiatalember pedig csak egy golyót kapott.

— Hanem ez, úgy látszik, egészen elég lesz neki.

A kémelővel való mulatságra felébredt a sebesült.

Amint felébredt, mindjárt mosolygott.

— Good morrow, sir!

— Good morrow! (pedig ugyan „ivning” volt.) Hogy van ön?

— Éppen öntül akartam kérdezni, hogy vagyok?

— Csendesen, sir!

— Megvan kezem, lábam?

— Mind a kettő.

— Akkor semmi baj!

— De egy kis baj mégis van. Ön keresztül van löve.

— Nem érzek belőle semmit.

— Az annál rosszabb.

— Tudom, sir, mikor az ember nem érzi már, hogy fáj, akkor közel van hozzá, hogy meghal.

A két orvos nagyot hallgatott erre, s némán tapasztaló köteget az ifjú sebjeire.

— Győztünk-e? sir — kérdé most az ifjú harcos félkönyökére emelkedve.

— Tökéletesen, colonel — dörmögé rá a vén huszár. — Az ellenség szét van verve.

— Akkor hurráh! — kiálta fel az ifjú vitéz, s mind a két kezét a levegőbe emelte. — Hurráh, Lincoln! Hurráh, Grant! Hurráh, világszabadság! Hurráh!

— Az Istenért, ne kiáltozzon ön! — csitítá az egyik orvos.

— Kötelékei felszakadnak, a vér tüdejébe tódul, megfullad ön.

— Hadd szakadjanak, hadd fulladjak, csakhogy győztünk! De ordítok még egyet utoljára életemben. Ez az utolsó lélegzetvétel még arra való, amit elhallgattam eddig! Hurráh, te szent szabadság! Hadd fojtsen meg ez a kiáltás engem! Hengerítsetek le oda a pocsétába, ami a hóhérok vérével van tele, hadd fulladok abba bele! Hadd hörgöm el ott utoljára: hurráh, világszabadság!

Erre csakugyan úgy ellepte száját a vér, hogy nem kiálthatott többé.

A két emberséges orvos nagy türelemmel kezdé újra az egész elrontott munkát.

A vén huszár ölébe vette az elalélt fuldokló fejét, s tenyérével simogatá hideg, veritékes homlokát. Milyen kár az ilyen szép ifjúért, hogy meghal.

Mikor ismét magához tért, az egyik orvos azt kérde tőle:

— Nem kívánja ön a lelkészt, sir?

Az ifjú régi humoránál volt ismét.

— Köszönöm, sir, nem kell. Nem akarok én sem a pokolba, sem a mennyországba jutni. Itt akarok maradni. Nem zsenírozom a szenteket odafenn, sem az elkárhozott urakat odalenn; úgyis elegenden vannak, szűk lehet náluk a szállás. Itt maradok. Köszönöm a másvilágot . . . Majd én meghúszom magamat itt valami zúgban . . . Mi kell egy olyan kis léleknek, mint az enyim? . . . Nyáron majd ellakom valami harangvirág odújában, . . . télire meg fogok magamnak valami üres csigahéjat, . . . ellakom én abban szépen . . . nem alkalmatlankodom én senkinek halálom után.

— Nincs önnek valami végső rendelkezése? Itt az idő, uram, hogy intézkedjék ön.

— Ne tréfáljon, uram . . . Az egész vagyonom nem volna elég kötélre azoknak, akiknek szeretnék egyet-egyet testálni.

— Nincs önnek senkije, aki önt szereti?

— Majd három nap múlva kérdezze ön meg leendő lakó társaimat . . . azok, úgy hiszem, szeretni fognak.

Úgy nevetett ez ötletnek.

A vén huszárnak kellett tartania a fejét, hogy nevetessen. Minden nevetésnél három forráson tört ki piros vére: két sebén és a száján.

De mégiscsak nevetett.

— De talán szükséges lesz azonban tudatni, hogy meghaltam, valakivel, akinek erre szüksége van. Sergeant barátom, ön tud írni. Legyen szíves, kérem, feljegyezni amit mondok . . .

Orvos urak . . . köszönöm a szolgálatot, már fölösleges; menjenek önök más életrevaló halotthoz.

A két orvos azonban ott maradt; parancsuk volt a tábor-noktól ez ifjú megmentésére mindent elkövetni.

A vén huszár kerített tollat és papirost, hanem tinta nem volt.

— Hát ez a vér mirevaló? — szólt tréfálózva a haldokló. — Mártsa bele a tollat, azt fogják hinni, alkörmössel írt, s jobban elhiszik.

S íratott saját vérével levelet.

— Címezze ön, kérem „Mister Francis Béltekynek” . . . Írja „mylord”-nak. Kérem . . . ezóta meglehet, hogy gróffá lett; nagy hajlama volt hozzá . . . s ez ott most ragályos. Tehát: „Dear mylord! Tudatom önnel, hogy a bolondos fickó, Elemér Harter in optima forma meghalt; el van temetve a szélesség 36-ik s a hosszúság 78-ik foka alatt huszadmagával egy közös hotel-garniban . . . Végrendeletét, amit önnél hagyott, most már adassa ön át annak a bizonyos missnek . . . És tudassa a misszel, hogy a silány fickó a csatában esett el.”

E szónál alkonypír futotta el arcát.

— Írja meg ön azt is neki, hogy tudassa a misszel: hogy a silány fickónak két seb miatt kellett megválnia a világtól. Egyik seb a mellén, másik a hátán. De világosan megírja ön . . . hogy szemközt kapta a sebet, nem hátulról . . . ezt ön megírja neki, . . . és a mylord elmondja a missnek . . . Másként ne írja ön valahogy, sir! . . . Meg ne tréfáljon ön azzal, hogy hátulról kapottnak írja a sebemet . . . Én nem értem a tréfát . . . Ha ön engem rászedne, én bosszút állok magamért . . . Halálom után beállok kopogó szellemnek . . . Elbújok önnek az asztalfiókjába . . . Bemászok a nyoszolyája szögletébe . . . felzörgetem, mikor alszik . . . Jól van, jól, csak írja ön, amint mondtam . . . Majd azután én elolvasom . . . Elolvasom, nem hagyom magamat megtréfálni . . . Tartsa ön a szemem eleibe . . . Hadd lássam, mit írt? . . . Óh, kedves miss Ilonka . . . ha ön azt

tudná... hogy én most az ön talpa alatt fekszem... nem venné el rólam a lábát... megvárná, míg elalszom... Tartsa ön ide, sir, azt az írást... hadd olvassom... mit írt bele?...

A sápadt alkony még odavilágított... A vén farmer a haldokló szemei elé tartá a megírt levelet, s az rászögezte szemeit merően. És aztán sokáig a levélre szögezve tartá szemeit; de már azt, ami abban volt, nem olvasta többé... Már akkor valahol ott himbálózott egy harangvirág kelyhében, vagy kereste az üres csigahéjak között téli szállását.

— Úgy hiszem, azt a levelet már bátran elküldhetjük — szólt az egyik orvos az ifjú szívére téve kezét.

— Átadhatja ön a tábori postának — szólt a másik a huszárhoz. — Ez meghalt.

— Ez ifjú egy missről beszélt — szólt a vén huszár; — ne csatolnánk e levélhez egy fürtöt a hajából?

— Meg egy csipet földet arról a térről, ahol hősileg kiszenvedett.

Beletakartak a levélbe egy hajfürtöt és egy csipetnyi földet.

Három óra múlva útban volt a tábori estafette New York felé a tábornok diadaltudósításával s a csatatérről írott levelekkel.

És másnap már vitte a postahajó az oceánon keresztül a Béltky Ferinek írt levelet, a hajfürtöt és véres port, amik Harter Elemér haláláról tesznek bizonyágot.

EGY HÁZASULANDÓ IFJÚ

Bélteky Feri megkapta az amerikai levelet, mely Harter Elemér halálát tudatá, megkapta a bizománnyt is a hajfürttel és a csatatéri porzóval, s szépen eltette a fiókjába a levelet; a porzót meg a fürtöt kiöntötte valahová, s nem adott át semmit annak a bizonyos missnek.

Bélteky Feri akkor már pesti ügyvéd volt, igen ildomos ifjú. Jó pénzkereső. Csoda módon tudta hajtani az ügyeket.

Harter Nándor is tapasztalta ezt a jó tulajdonságát. Azt az Elemér úrfi igényperét anyai örökének kiadása iránt veszedelmesen szorgalmazta a bíróságnál. Harternek minden hivatalos tekintélyét össze kellett szedni, hogy egy kis időhaladékot szerezzen magának.

Különösen ádázul utána vetette magát e pernek a kitűnő ifjú, amidőn a Potomac melletti diadaluk az unionistáknak Európában köztudomású lett.

De hogyha Harter Nándornak azt a találós mesét adta volna fel valaki, hogy fejtse meg: mi összefüggése van a potomaci ütközetnek az ő perének siettetésével, azt ugyan egész világi életében ki nem találta volna.

De még más rendkívüliséget is tanúsított a jeles jogtudós a fentebbi világesemény óta. Elkezdett Világosiékhoz látogatóba járni, kiknek holléte felől addig az ideig nemigen tudakozódott.

Én viláért sem szeretek senkit rágalmazni, s csak úgy taláalomra mondom el gyanakodásomat. Én azt gyanítom, hogy Bélteky Feri nőül akarja venni Ilonka kisasszonyt.

Ilonka kisasszony szép leány, okos leány, erényes hölgy; de elvégre is csak szegény leány, ki leckeadással szerez családjának mindennapi kenyeret; ha őt egy jóhírű, szolid, ügyvédi prakszisban levő gavallér nőül veszi, az annak a részéről tagadhatatlanul igen nemesszívű elhatározást feltételez.

Azt még Bélteky Ferin kívül egy teremtés sem tudja, hogy Harter Elemér végrendeletében halála esetére általános örököséül Világosi Ilonka kisasszonyt nevezte meg. Azt sem tudja rajta kívül még senki, hogy a hagyományozó sietett is minél előbb meghalni; itt van a hivatalos tudósítás felőle.

Minderről maga Ilonka kisasszony sem tud semmit.

Majd csak akkor lesz kellemesen meglepetve e felfedezés által, midőn már Bélteky Feriben egy szerető férjet fog bírni. A neki hagyományozott összeg menni fog a lezárt kamatokkal együtt valami százezer forintra.

Én úgy hiszem, hogy ilyes valami kombináció fordulhatott meg Bélteky Feri agyában, midőn Ilonka kisasszonynak elkezdett udvarolni.

A jeles ifjú nem panaszkodott már szívgörcsökkről: azok egészen elmúltak nála. Hanem bálrendezői rangját még mindig nem adta föl a császárfürdői bálokban.

Ilonka kisasszony igen szívesen látta őt mindig. Ezt a szívesen látást a felületes fiatalemberek rendszeren félreértik.

A kisasszonyok szívesen látják azt az embert, aki szívüknek közönyös, aki mulattat, míg itt van; nem kérdezik tőle, hová megy, mikor odább áll, s nem kérdezik tőle, hol járt, midőn visszajön.

Az „igazi”-val nem így szokás bánni. Azzal nem mulatnak, arra nem mosolyognak. Azt durcás arc fogadja, s kötelességévé van téve kitalálni, mivel haragított meg valakit; s jaj

neki, ha ki nem találja! A búbajos Szfinx széttépi apróra, hogy aztán megint összeillessze.

Tehát Ilonka derülten fogadta mindig a látogatót. Talán még dicsérte is érte magában, hogy íme, egy hajdani táncosának eszébe jut őt felkeresni most is, midőn a szegénység bevalott dolog a háznál. Íme, egy ember mégis van, aki illedelmesen köszönti az elszegényült család leányát, ha az utcán találkozik vele, s báli meghívókat küldöz családjának most is, miként a boldogabb időkben, mikor még oda is eljártak; sőt ismerve Ilonkának a könyvek iránti szenvedélyét, első kézből hordja számára Hugo Victor és Charles Dickens legújabb regényeit eredetiben.

„Jó fiú” ez a Bélteky Feri.

Ez lehetett felőle Ilonka véleménye.

A mama tapasztaltabb hölgy volt: ő már sejtette, hogy e látogatások alatt komolyabb célok is lappanganak. Hogy e célok egészen törvényesek és alkotmányosak, ez iránt nem lehetett semmi kétsége. Bélteky Feri mint nemeskeblű s igen szilárd jellemű ifjú állt hírben. Valahányszor jött, kezét csókolt a mamának, tudakozódott „urambátyám” hogyléte felől: egy ilyen tisztas ifjúról semmiképpen sem lehetett fölteni, hogy urambátyám és asszony néném leányát az ablakon át akarná elszöktetni. No, ezt Ilonka felől sem tehetné. De nem is arra termett.

Bélteky Feri nem az az ember, aki a leányok elcsábításán kezdi a dolgot; nem gyűjtogat tilos szenvedélyekkel, nem rabol szíveket; nem gyilkol gyanútlan ártatlanságot; gyűjtogatás, rablás, gyilkolás, jól tudja, hogy kriminális eset: ő marad a polgári perrendtartás útján, megalkuszik a tulajdonossal.

A tulajdonos természetesen a mama.

Civilizált országban, tudjuk jól, hogy a leány kezét mindig az anyától szokás kérni: úgy illik az; nincsenek ugyan rá írott törvényeink, de szentesíti az alkotmányos szokás.

Egy napon Világosiné azzal az újdonsággal lepte meg Ilonkát, hogy Bélteky őelőtte komolyan nyilatkozott. Látogatásainak egészen komoly célja van. Házasulandó ifjú.

Az első ostromot könnyen elhárítá Ilonka.

Odamutatott kedélybeteg atyjára, s azt felelé:

— Majd ha atyám férjhez ad, akkor férjhez megyek.

Világosiné elérte a választ, s nagyot sóhajtott rá.

— Igazad van: kije maradna atyádnak, ha te is elmennél?

Egyedül te tartod benne a lelket.

Ezzel aztán fegyverszünet lett.

De ez nem sokáig tartott. Másnap már ragyogó arccal tudatá Bélteky újabb látogatása után az örömhírtől felderült mama:

— Lásd, mily nemeslelkű férfi! Kijelenté előttem, hogy ha te nőül mennél hozzá, mi mind együtt lagnánk veletek. Szegény atyád ott volna közeledben, jó ápolás, kényelem gyógyítaná baját; nem válnánk el egymástól.

Már erre erősebb eszközei kellettek az ellenállásnak.

— Anyám, én ezt az embert nem szeretem.

— Más valakit szeretsz?

— Senkit, anyám.

— Talán magad sem tudod. — Az az idő itt van nálad, amikor a leány lelke nem lakik már a szülői ház küszöbén belől. Isten rendelte azt így, és így van. Az egész világon csak rád nézve nem volna senki, akire azt mondanád: ezt másként szeretem, mint az atyámat?

— Nincs.

E rövid szó oly szomorúan viszhangzott, mint a kriptába lekiáltott hang.

— Nincs — ismétlé Ilonka. — Hol lehetne? Míg gyermekből hajadonná nőttem, az egész ismeretes világ elveszett körülöttem. Abban az új világban, amiben most járok, minden ember idegen nekem: az egyik nem vesz észre engem, a másikat nem veszem észre én.

Azt kellett volna Világosinének kérdezni leányától: nincs-e valaki, akit *gyűlöl*sz; akkor megtudta volna az igazat.

— De lásd, Bélteky oly derék ifjú, becsülete van és kenyere.

— Igaz. Ez is elég ok arra, hogy ne adjak neki egy üres szívet, mely egész életére boldogtalanná teszi.

— Óh, kedves leányom, sokan beszéltek így már, akik mint boldog emberek ébredtek föl. Minden két menyasszony közül egy sírva megy az oltárhoz. Azonban én nem beszéllek rá, ámbár elég szép szerencse volna a mi mostani elhagyott helyzetünkben. Csupán arra kérek, ne utasítsd határozottan vissza. Fogadd el továbbra is Bélteky látogatásait. Lehet, hogy felébred benned iránta a vonzalom. Én annak nagyon örülnék. Hiszen fiatal vagy még: ráérsz várni. De hadd járjon ő tovább is ide. Én oly nagyon becsülöm.

— Nem bánom, anyám; szívesen fogom látni.

E második ostrom után tehát következett a rendszeres megszállás. E naptól fogva Ilonka cernírozva volt. Bélteky Feri hozzáfogott a várórség kiéheztetéséhez.

Elővétettek a megvesztegetés minden nemei: apró ajándékok, mik a nők jóindulatát megnyerik; a mindenre kiterjedő gyöngéd figyelem, elfogadtatott és kikönyörgött arcképek; sőt még divatlapokban kiadott szerelmes versek is. Bélteky Feri még szerelmes verseket is írt: „Ilonkához”. „A megölő kék szemek”-hez. „Óh, ha tudnád!” Elő is fizetett a lapra Ilonkának, melyben azok megjelentek.

(Zárjel között mondva, én kétféle nemét ismerem a szerelmes verseknek: az egyik olyan, mint a méhe, szeretem zöngését, tudom, hogy tele van mézzel, s viszi azt királynéjának; hadd vigye, nem bánom; a másik olyan, mint a szúnyog: úgy énekel messziről, úgy könyörög, hogy hadd csípien meg valakit! Hiszen bár csípné már, csak ne énekelne a fülébe. — Bélteky Feri verseit Ilonka határozottan a szúnyogok válfajába osztályozta.)

Ez így folyt egy ideig. A várórség még mindig nem kapitulált. Akkor megkísértetett a külhatalmak intervenciója.

Egy reggel, mikor Ilonka Lemmingnéhez ment leckét adni, az úrhölgy azzal a szóval fogadta őt, hogy „ma nem tanít ön engem angolul; ma én tanítok önnek valamit, amit ön nem tud. Ma a vívás is elmarad: hanem azért harcolni fogunk. Üljön le mellém!”

Ilonka helyet foglalt Malvina mellett a causeuse-ön, s várta, hogy mi lesz ebből.

— Én tegnap összejöttem önnek az édesanyjával a nemzetgazdasszonyok gyűlésén.

(Az ínség óta Világosiné is tagja lett az emberbaráti társulatnak. Szegény, legalább egy pár órára kiverte a fejéből családi bajait, míg a máséit elintézni segített.)

— Édesanyám említette azt.

— De azt nem mondta, hogy önről beszéltünk.

— Nem.

— Panaszkodott önre az édesanyja, hogy milyen rossz leány. Igen, igen! Ne is nézzen rám azokkal a nagy kék szemeivel! Ön rossz leány. Nem akar férjhez menni.

— Én nem mondtam, hogy nem akarok.

— Igen; de ahhoz nem akar menni, aki kéri.

— De mikor nem kér senki.

— Ah! Hisz Bélteky mindennap odajár önhöz.

— De tőlem sohasem kérdezett olyasmit, amire azt mondhatnám: itt a kezem.

— Értem én azt, kedvesem. Mert ön olyan szemeket tud vetni az emberre, akit magától távol akar tartani, hogy megfagy benne a lélek. Szegény Bélteky számtalanszor panaszkodott ön édesanyjának, hogy oly fagyos tekintetekkel találkozik önnél, mikor komolyan akar önnel szólni, hogy nem tud hogyan belekezdeni; másszor meg, ha jó kedve van önnek, oly gúnyoros és mindent tréfára vevő, hogy nem tud hogyan végezni. Illik-e egy embert kínozni, aki szeret?

— Nem. Azért igen helyesen cselekszem én, midőn nem akarok egy becsületes embert halála órájáig kínozni.

— Ah, kedvesem, az nem úgy van, ahogy ön azt leányésszel elképzei. „Nem megyek férjhez, inkább meghalok” — azt mondja a leány; aztán mikor a főkötő a fején van, akkor tudja meg, hogy mi van egy új világban.

— Vagy mennyország, vagy pokol.

— Azt mindig az asszony alkotja magának. Higgye el nekem, kedvesem. Mert én megpróbáltam mind a kettőt. Hibáztam első férjhezmenetelemkor. Nem tudtam magamat oda törni, hogy azt mutassam férjemnek, hogy szeretem. Elhidegültem iránta, s megfagyasztottam őt magát; végre elváltunk egymástól, mint két halott. Mostani eszemmel kárhoztatom akkori kedélyemet. Én oktanul csináltam a kárhozatot férjemnek és magamnak. Most egészen boldog vagyok. Derült kedélyem magamat is boldoggá tesz és más is. A férjnek soha sem szabad azt megtudni, hogy a nő szíve hideg: még ha igaz is.

— De hát mi cél van ezzel elérve? — kérde a leány elbámulva, mint aki e célzatokat fel nem foghatá.

— Az, hogy az ember: asszony!

Lemmingné szemei szikráztak e szónál.

— Az ember ura magának és mindennek maga körül. Nem az a titka a férjhezmenetelnek: nagyon szeretni! Hanem az, hogy nagyon szerettetni. Ha nekem azt mondanák, hogy van egy férfi, akit ön imád: lebeszelném róla, az szerencsétlenség; de mikor azt mondják, hogy van egy férfi, aki önt imádja: ahhoz menjen hozzá, mert az nagy szerencse.

— Köszönöm a jó tanácsot, asszonyom; de én várni fogok addig, míg a szerencse és a szerencsétlenség összetalálkozik.

— Amíg találkozni fog egy férfi, aki önt imádja, s akit ön is imád. Kedvesem! Sok ilyen szép sima arcú gyermek lesz ráncos képű aggszűz e várakozásban.

— S az aggszűzeket kinevetik, ugye, de nem siratják meg.

— Azt is. De meg nem tudhatja kedvesem, minő sivatagot viselnek azok keblükön belül?

Ilonka büszkén kelt föl Malvina mellől.

— Asszonyom! Én azt tudom. Mert ezt a sivatagot most is viselem már szívemben. Viselek szívemben egy ember nem lakta sivatagot, ahol nem találok egy leszakítani való virágot, egy megpihenni való árnyékot; aminek közepén elülök magamban, és nem látom a láthatárt sehol. Aggszűz vagyok én már; a ráncokat érzem arcomon, mikor még tükrömből nem látom; s ha nem keserít el az, ami belül vagyok, attól, ami kívül leszek, már nem borzadozom.

Lemmingné úgy olvasott ennek a leánynak a szívében, mint a nyitott könyvben.

Engedte őt hazamenni.

Ilonka pedig azután is jókedvű volt otthon, s ha jött a kelletlen udvarló, nem volt hozzá kegyetlenebb, mint máskor.

Mi tudjuk jól, hogy Béltkynek nem törte el semmi csontját ez a kegyetlenség.

Ne lett volna csak Harter Elemér végrendelete a kezében, nem fájt volna az ő szíve Ilonka szép szemei miatt.

Seperjük ki az „ilyen” szívfüjdalmas emberek után a szobát!

Éjjelenként aztán, mikor álmatlan fekhelyén heverve egyedül találta magát az ifjú leány abban a végtelen nagy, emberlaktalan sivatagban, elővették az elfojtott keservek. Minthogy szeretni nem lehetett, kénytelen volt gyűlölni. Gyűlölete tárgyát maga elé hozni. Azt, kit annyiszor látott álmában, annyiszor került ébren, aki elől futott, akit mindenüvé magával vitt, akinek meg nem tudott bocsátani soha, s akit el nem tudott felejtani soha.

Az ám nem hízelgett, az megbántotta durván, vakmerőséggel. Megbántotta őt akkor, amikor ha nem tisztelte benne

a szűz hajadont, tisztelnie kellett volna benne a szegénységét. Kinek nem arcát kellett volna, nem csókjával, nem meggyalázni: de kezét, de könnyeivel, de megszentelni!

De mikor e nyomorult fickónak még a gonosztettében is több erény van, mint annak a másiknak a jótéteményében. Szeretett! Örült volt.

Aztán meg is bűnhődött úgy, ahogy férfi még soha. Megverte egy leány. Megverte egy asszony előtt. Jól mondta, hogy meghalt; mert ezzel meg is kellett halni. Úgy kellett neki!

Bár hoznák már halálhírét! Bár mondanák már, hogy el van temetve: — hogy aztán megsirathatná kedve szerint; — hogy bebocsáthatná szobájába ismét, hogy helyet adhatna szűzi fekhelyén — a halottnak, — a léleknek; akit úgy gyűlöl, úgy gyűlöl most, hogy majd a szíve szakad meg érte.

Ha egyszer halott fog lenni, akkor jó, engedelmes fiú lesz; nem csapong tétova, nem lesz csapodár; nappal nem kell őt félteni; este otthon marad; ügyel egyetlen szavára: „Jó légy, olyan légy, amilyennek én akarlak, ártatlan, szelíd és nemes; aztán engem szeress; aztán majd lassankint egymáshoz vénülünk mind a ketten; s aztán majd-majd egyszerre meghalunk mind a ketten; ekkor majd te is meghalhatsz igazán; addig még sokáig idefenn kell maradnod mellettem, körülöttem, szívemben: hűlt porod odakint a hideg földben...”

Most egy ideig úgy tettek a várostromlók, hogy nem mutatták előkészületeiket; rejtekben ástak a várfalak alá valami tűzaknát, hogy aztán egyszerre föllobbantva, megrohanhassák a meglepett várőrséget.

Lemmingné napokig nem beszélt a tárgyáról Ilonkával többet; — hanem egyszer azt mondta neki az angol lecke végeztével:

— Apropó! Hallotta ön már, hogy Elemér meghalt? Ilonka arcán egy vonás sem változott.

— Nem hallottam.

— Elesett a Potomac melletti ütközetben.

Erre éppen nagyot kacagott Ilonka.

— Hogy került volna ő a Potomac mellé elesni? S hogy esett volna el az amerikaiak harcában?

— Önkénytes volt, s azt mondják, igen jó katona lett.

— Az is meglehet — szót Ilonka meggondoltan; — ha úgy történt, szép halála volt.

Malvina nem engedte el a vívőleckét. Meg akarta tudni, nem reszket-e most ennek a leánynak a keze, nem téveszti-e el a tempókat, nincs-e megzavarodva.

Bizony eszénél volt az most is; Malvina nem bírta rajta kifogni. Utoljára is ő szakította félbe a leckét.

— Nem vagyok ma képes vívni. Ennek a fiúnak a halálhíre mégis nagyon felizgatta idegeimet. Egészen megzavart. Önt nem?

— Engemet nem.

— De hogy lehet az?

— Én nem hiszem, hogy meghalt.

— Ah! No, megálljon! Itt a hírlap, amelyben körülményesen le van írva, hol és mikor esett el, kik ápolták. Maga az írta alá a levelet, aki véglehetőleg mellette volt. Olvassa ön!

Ilonka végigolvasta a hírlapi cikket, s aztán azt felelte rá:

— Úgy tudom, hogy már egyszer a tengerfenekén is volt az az úr; el is rekviemzték; aztán megint csak előkerült. Majd hazajön az megint!

Lemmingné bosszúsán veté félre a hírlapot. Mérgelődött, hogy azt a gyermeket nem bírja megtörni.

— No, no, kedvesem; egy férfinak a lelke már bizony az ön lelkén szárad; ezt ne hagyja magának elfeledni.

Ilonka úgy sietett haza.

Nem is akart e hírre gondolni, míg haza nem ér. Félretette azt maga számára. Majd ha odahaza lesz, kis kertre nyíló szobácskájában, hol tanulmányozni szokott, majd mikor nem

látja, és nem hallja senki, akkor leborulva asztalára, előveendi ezt a gondolatot, s betölti vele egész lelkét.

Hazaérve, anyját nem találta honn (a nemzetgazdasszonyok gyűlésén volt a derék honleány), csak azok voltak ott, akik nem hallanak és nem hallgatnak. Ha ideje volt a sírásnak, tehetette lelke szerint.

Leveté kendőjét, kalapját, letérdelt asztalkája elé, lehajtottá kis kezére homlokát, s elkezdé elejétől végiggondolni azt, amit olvasott, s miután hosszan végiggondolt rajta: hirtelen felszökött helyéből, és elkacagta magát.

„Nem igaz! Az én szívem nem tud erről semmit!”

„Ha ő annyi idő óta halva volna: hogy azt az én szívem annyi idő óta ne érezte volna!”

Az pedig most sem hiszi még, hogy ez igaz.

Bélteky Feri ugyan megmutathatná neki magát az eredeti levelet magával az úrfi vérével írva, mely levél után lett szerkesztve ama hírlapi tudósítás is; de Bélteky Feri ezt nem teheti, mert akkor idejekorán tudatná Ilonkával a végrendelet történetét is, ami megint az ő tisztességes végcélját hozná hamis világításba, sőt meglehet, hogy éppen el is ütné tőle. Ilonkának nem szabad azt megtudni, hogy ő már gazdag.

Tehát ez a tűzakna fellobbantása sem használt.

Ilonka szeme közé nevetett mindenkinek, aki előtte arról beszélt, hogy Harter Elemér a csatában esett el.

Utoljára is egyenes ostromhoz kellett fogni.

Egy délután Világosiné megmondá leányának, hogy tovább ez a kétséges helyzet nem tarthat, Bélteky maga fog előtte nyilatkozni; holnap reggel tizenegy órakor eljő, és ünnepélyesen megkéri Ilonka kezét.

— Én pedig még most sem szeretem őt.

— Miért nem?

— Mert nincs rajta semmi igaz. Nem való, amit mond, nem való, amit mutat. Maga magát is mindig csalja. Elhite magával valamit, s aztán megbánja, hogy elhitte magának.

Teszi magát hazafinak, s aztán megijed tőle, mikor benne van; haragra gerjed, s aztán nagyot kerül, mikor haragja tárgyával összetalálkozik. Olyan kiállhatatlan „jó ember.”

— Leányom, még egyszer kérdezlek: szeretsz valakit mást?

— Senkit.

— Akkor jól mondod, hogy „senkit”, mert ha legalább engem szeretnél, családod boldogságát egy oktalan szeszélyért össze nem tépnéd.

Ilonka szíve elfacsarodott e szóra.

Hogy ő az, aki családja boldogságát szeszélyből összetépi!
Hogy ő az, aki nem szeret sem apát, sem anyát! . . .

Azt hitte, hogy a szemrehányás alatt meg kell szakadni szívének.

— Anyám — szólt tűzben lángoló szemekkel, miknek még e percben meg volt tiltva a sírás —, ne folytassuk ezt ma. Én tudom előre, én esküszöm neked rá, hogy ez az ember holnap nem fog eljönni, hogy kezemet megkérje. Bizonyos vagyok róla, hogy mikor jönnie kellene, levelét fogod kapni, melyben szívgyörcseit fogja jelenteni, mert megbánja minden gondolatját; meg fogja bánni azt, hogy házasságot ígért. Ő nem jön el holnap. Ha pedig eljön és szavának áll, akkor Isten legyen közöttünk bíró, hogy szerette-e valaha gyermek apját-anyját jobban, mint én titeket! Most bocsáss szobámba, s holnap reggelig ne bántsatok, mert ki akarom magamat sírni.

Azzal bement szobájába, és sírt.

Anyja megbánta aztán, amit mondott neki, s aggódva lesett be ajtaján estefelé. Leánya már akkor aludt. Odalopózott hozzá: nincs-e meghalva. Óh, nem volt. Szép mosolyogva feködt vánkosán, s keble nyugodtan pihegett.

Másnap jó kedvvel kelt föl; tréfált, enyelgett. Böskével felöltöztette magát legcsinosabb ruhájába; még hajfürteit is divatosabban bonyolítottatta össze, pajzánul célozva, hogy az

a háztűznézőbe jövők kedvéért történik. Végre eljött a válságos tizenegy óra. De Bélteky Feri nem jött.

Féltizenkettőre is elmúlt; akkor beállít — egy hordár egy levéllel, melyre nem kell választ vinni.

A levél Világosinének szolt. A címeren megismerte Bélteky írását.

Nem volt ereje a levelet elolvasni, úgy reszkettek a kezei. Szemei előtt összefutottak a betűk.

Ellenezte, de Ilonka kivette a levelet kezéből, s aztán olvasta fennhangon.

„Tisztelt nagysám!

A sors átka . . . stb. stb. midőn már boldogságom küszöbén stb. stb. — régi nagy bajom, a szívgyörcsök visszatérte stb. stb. ily csapással boldogtalanná tenni egy angyalt . . . stb. stb.; jobb, ha csak egyedül szenvedem végig az élet kínjait stb. stb.”

A s a többik helye ugyan ki volt töltve ékes szép frázisokkal, de azokat Ilonka részint átfutotta, részint úgy elcacagta, hogy nem lehetett hallani, mit olvas.

Elég az hozzá, hogy levél vőlegény helyett.

Ilonka arca ragyogott. Diadalmaskodott.

Mint valami elfoglalt zászlót, úgy lobogtatá kezében azt a levelet.

— Nem mondtam-e előre, hogy a szívgyörcsei megérkeznek erre az órára?

Világosiné bosszúsán tépte szét a levelet, s aztán sírva borult Ilonka nyakába, és keserűn suttozá:

— Igazad volt. Többet ne hallgass az én tanácsomra soha!

— — — — —

Pedig hát igazán mondom, el akart menni pontban tizenegy órakor Bélteky Feri leánykérőbe Világosinéhoz, már barackvirágszínű kesztyűit is felhúzta; már a fiakker is ott állt a kapu előtt; már ki akart lépni az ajtaján, mikor szemközt nyitja azt rá valaki, s előtte áll testestül-lelkestül Harter Elemér!

A Z Ú J E M B E R

— Hát ... te ... élsz? Ezzel a szóval hőkölt vissza e megjelenő kísértet elől Bélteky Feri.

— Úgy látszik, hogy élek. Legalább a gőzhajón megfizettették velem a személydíjt, s így nem vagyok láthatatlan lélek.

— Nekem azt írta egy Jenki, hogy meghaltál.

— Jól írta. Keresztül voltam löve. Elől bement a golyó, hátul kijött rajtam. Olyan jól meg voltam halva, mint akárki hasonló esetben. A tábornok személyes jóakarátának köszönhetem, hogy nem temettek el. Hogyan jöttem megint életre, azt az orvosok megmagyarázták, s ha orvos volnál, elmondanám, hogy írd ki az „Orvosi Hetilap”-ba, mert érdekes eset. A golyó a mellhártya és a bordák között futott bennem körül, s nem sértett meg semmi nemes részt, csak a paraszt bőrt s a polgári csontokat viselte meg. Minthogy azonban nem vagy doktor medicinae, hanem doktor juris, hát beszéljünk másról. Átadtad a végrendeletemet?

Óh, bizony Bélteky nem azért volt doktor juris *utriusque*, hogy ne tudja, mi az a *kétféle* igazság.

Mosolygó szupremáciával felelt:

— Én nem adtam hitelt a távolról jött tudósításnak; bíztam benne, hogy újra látlak, s a végrendelet átadását elhalasztottam.

— No, azt nagyon okosan tetted. Becsüllek e cirkum-

spektusságért. Most igen nevetséges helyzetben volnék. A pöröm folyik csendesesen?

— Kedvező ítéleteket kaptál benne, s jelenleg a legfelsőbb törvényszék előtt van apellatában. Meg lehetsz felőle győződve, hogy lelkiismeretesen utánaláttam. Anyád állampapírjai bírói zár alatt vannak, s a lejárt szelvényekre most már akárki hitelez.

— Köszönöm, nem veszem igénybe, sőt ellenkezőleg arra kérek, hogy szedd össze az embereket, akiknél imitt-amott tartozásom van, hadd fizetem ki őket. Jövőre adósságból nem élünk!

— Ah! Te pénzzel jöttél vissza?

— A szabad állam azokat, akik szolgálatában harc-képtelenné lettek, meg szokta jutalmazni. Nekem általányt adtak, úgy bocsátottak el; s aztán majd valami dologhoz látok.

Bélteky Feri nagyon csóválta a fejét.

— Te, úgy látszik, nagyon megváltoztál.

— Az onnan van, hogy megsoványkodtam, s a szakállam megnőtt.

Bélteky nem úgy értette azt.

— Legközelebbi találkozásunkig a perköltségeinket is számítsd össze, hogy köszönettel kiegyenlíthessem. S most még csak arra kérek, hogy ne beszélj senkinek arról az én állítólagos elesésemről. Azt én egyszerűen el akarom tagadni, hogy ne kelljen minden embernek elmondanom, hogyan volt, és hogyan nem volt. S most Good bye! A te időd is drága, az enyim is.

Kezet szorított, és ment.

Hogy aztán Bélteky Feri barátja eltávozta után nagy mérgesen tépte le a kezéről a barackvirágszín kesztyűket, s dobta az almáriom szegletébe, s kergette az inasát, hogy hozzon neki a bérkocsi helyett hordárt, s írta a lemondó levelet Világosinéak: azt az előzmények után mindenki igen természetesnek fogja találni.

Majd bizony okos ember elvesz egy kisasszonyt, akinek van egy tébolyodott apja, egy siketnéma öccse és semmi vagyona a világon; s akinek most került haza valakije, aki mindenét neki akarta hagyományozni. Ez volna a rossz vétel.

A halottaiból feltámadott pedig ment a barátjától egyenesen a másik, nőnemen lévő barátjához, kinek a második látogatással tartozott itt ezen a földön.

Ezúttal nem rontott fel Lemmingékhez egyenesen; hanem otthagya a kapusnál látogató jegyét, s csak délután ment ismét vissza. Malvina elkészülhetett a látására, nem úgy, mint mikor a tenger fenekéről került elő.

Az érzékeny ölelkezési szcena ezúttal el is maradt.

Elemér nem volt az ölbeli fiúcska többé.

Szép, daliás férfi volt egyenes magatartással, nyugodt mozdulatokkal. Arca megnyúlt, sötét sűrű szakáll vette körül, s naptól barnított színt kapott; de ami még többet változtatott rajta, az a hideg, gondolatteljes komolyság volt, mely annyira elüt az ifjúkori lanyha blázirtságtól.

Malvina, mikor meglátta őt, úgy érezte, hogy ez alaknak hatása van rá. Ezzel már másképp kell beszélni, mint a múlt esztendei emberrel. Ezt már nem kínálhatja üléssel maga mellett, hanem magával szemközt.

— Ön engem másodszor is megrettentett halálával! — szólt neki gyöngéd szemrehányással. — Hát mondja, illik ez?

— Vakhír volt.

— De ön súlyosan meg volt sebesülve.

— Nem érdemes róla beszélni. Csak golyósúrolás volt.

— De az öntől még sem szép, hogy olyan helyeken jár, ahol golyókat lehet kapni; hátha nyomorékká lőtték volna, hátha féllábbal jött volna haza?

— Akkor féllábon kellene táncolnom, mint Donatónak. Ez most, úgy hallom, európai divat.

— De úgy elsökni tőlünk, búcsúzatlanul! Tudja ön, hogy én kétségbe voltam esve amiatt, hogy nem tudtam, merre lett ön?

— Hiszen nem mentem messzire.

— Persze nem! Csak lábbal voltunk fordulva egymásnak.

— Bizony az zsenant helyzet lehetett.

— Eh, menjen, ön mindenből gúnyt úz. Mi szükség volt önnek az amerikai monitorok lövegei közé furakodni? Ha verekedni volt kedve, nem elég szép alkalom kínálkozott-e idehaza?

— Idehaza?

— No igen, idehaza Schleswig-Holsteinban. Ott teremnek az ilyen hősök számára az igazi babérok.

— Köszönöm, asszonyom! Már én majd valami máshoz látok.

— De mért nem tegez ön engem? Mért hí „asszonyom”-nak?

— El vagyok már szokva a tegezéstől. Abban a világban, ahol én jártam, nem tegeznek senkit; egyforma címe van az országfőnek s a favágónak. Egyedül az Istennek mondják: „Te”!

Malvina gondolta magában: „Ez most Jenki erkölcsöket affektál: ha ez a gyöngéje oldala, úgy beszéljünk vele az amerikai diapazon szerint”.

— Tehát legyünk ezentúl „miszter” és „miszisz”. Tehát édes úr, önnek egy kiegyenlített számadása maradt nálam, amidőn „durchbrennolt” — nem tudom, így nevezik-e azt Amerikában? Önnek volt nálam ezer forintja, s abból ön csak ötszázat vett fel, ötszázat pedig a nyakamon hagyott. Ezért én önt beperlem.

— Szükségtelen lesz, asszonyom; mert én a felvett összeget is visszaadom, s kérni fogom önt, hogy kézbesítse azt Harter Nándor úrnak. Szüksége lesz neki ez összegre majd, mikor egymással összszámolunk.

Malvina kerekre felnyitá nagy szemcét.

— Mikor összeszámolnak?

— Hiszen tudja, asszonyom, hogy a „Harter et Son”'s Company felbomlott, s most külön kezdünk majd üzletet; ki szalagokkal, ki egyébbel.

— Ön szalagkereskedést nyit?

— Nem! Azokkal Harter Nándor kereskedik: rendszalagokkal. Én komolyabb cikkben szándékozom dolgozni: alkalmasint gépeket szállítok be az országba.

— Ah, értem — suttogá Malvina.— Most értek már mindent! — Azzal közel hajolva az átellenben ülő ifjúhoz, annak kezére tette kezét.

— Ön a komité bizományosa, ki ágyúkat fog becsempészni.

Malvinának tökéletesen mindegy volt: a Dannewirkét fogja-e ostromolni Elemér a sasos zászló alatt, vagy emiszáriusnak jár-kei titokteljes utakon. Épp olyan könnyen lett volna a kedvéért fekete-sárga, mint veres republikánus; csak titkába férközhessék.

— Óh dehog, asszonyom! Cséplő- és aratógépekről beszélék.

Malvina okosan ingatta szép fejét, mint aki többet tud, mint amit hall, de nem akarja a dolgot erőltetni.

(Vajon ezért volna-e ama változás Elemér arcán?)

— Akkor ön olyas speditőr lenne, nemde?

— Körülbelül.

— Hát nem kapott ön Amerikától jutalmat, amiért érette küzdött?

— Holtig való ellátást kaptam.

— Az szép! Mennyi évdíjjal?

— Amennyit meg tudok magamnak keresni a két tenyeremmel meg az eszemmel. Azt ajándékozta nekem Amerika, hogy aki dolgozni akar, az megél.

(Malvina még mindig nem tudott Elemér titkába behatolni. Mi tette őt ily komollyá oly rövid idő alatt?)

— És ön mégis úgy szereti, úgy tiszteli azokat az amerikaiakat?

— Szeretem, mert náluk tanultam meg szeretni az embereket, még a férfiakat is. Tisztelem, mert szabad ember náluk mindenki, még az asszonyok is.

— Ah! Ez már szép szabadság — szólt Malvina nevetve.

— Ne úgy értse azt, asszonyom, ahogy nálunk értelmezik a szabad nőket. Amerikában azért szabadok a nők, mert nem szabad őket egy sértő tekintettel is illetni. Ott a tizenhat éves leány jár egyedül, kíséretlenül, munkája, üzlete vagy szórakozása után; utazik egyedül, szárazon és vizen; de jaj volna annak a férfinak, aki őt egy vakmerő érintéssel vagy csak egy megpirító szóval meg merné bántani; azt a legközelebbi férfi le fogná ütni, mint az ebet. Az Újvilágban a nők a közönség oltalma alatt állnak, s aki egy nőt megbánt, az a társadalmat bántja meg, s azt kidobják a hajóból.

Elemér szép, napbarnította arca úgy átmelegült ezeknél a szavaknál; szemei égtek, mint mikor a sötét házban egyszerre világot gyújtanak.

Malvina ezeken a kivilágított ablakokon belátott egy pillanatra, mielőtt a bennlakók eléje húzhatták volna a függönyöket.

— Láttam Bécsben több amerikai nőt, azok igen rútak voltak — szólt Malvina —, azoknak itt Európában is könnyű leendett megvédelmezni az erényüket.

— Akiket én láttam, mind igen szépek voltak.

— Talán szebbek is, mint az itthoniak?

— A szépség nem tűr összehasonlítást.

— Csodálom, hogy ön meg nem házasodott közöttük.

— Ahhoz elébb az kell, hogy el tudjon valaki tartani egy asszonyt; s az amerikai nő, amíg szülői élnek, szívéen és a rajta levő ruhán kívül semmit sem visz a férjéhez.

— Tehát ott a szegény embernek nem szabad szeretni?
— Ott a szegény embernek dolgoznia kell, hogy sze-
ressék.

Malvina végre nagyot nevetett.

— Tudja ön, mit nevetek én mostan?

— Gyanítom.

— Azt nevetem, hogy ön most úgy tért haza Ameriká-
ból, mint mikor egy nagy tolvajt becsuknak a dolgozó
házba, s ott azután jól viseli magát, kieresztik. És akkor azután
nem győzi eléggé mondani, hogy milyen dicső dolog az a
munka, mennyire megnemesíti az embert; hogy már most
ő azután soha többé lopni nem fog. Meg is tartja mindaddig,
amíg a legelső őrizetlen szobába be nem jut, s a legelső arany-
órát nem látja magára mosolyogni. Ön is így jött elő most
abból a nagy dologházból, amit Amerikának híznak. Nem
haragszik ön azért, hogy nevetek?

— Hiszen mikor elváltunk is, nevetett ön.

— Szeretném, ha ön is tenné. Nekem ez az ön komoly
képe nem tetszik. A bíró mikor vallat, a tiszteletes, mikor
prédikál, hadd tegyen úgy, mintha haragudnék; de ha csak
ketten vagyunk, se bíró, se pap ne tegye azt, mert nem hiszem
el neki. Önnek éppen rosszul illik az.

— Tudom, s nem alkalmatlankodom tovább.

— Itt van ni! Eddig csak savanyú volt ön, most meg
már keserű.

— Sőt mind a kettőnél rosszabb: ízetlen. Bocsásson
meg érte, asszonyom! Én magam is annyira tudom, milyen
kiállhatatlan ember vagyok, hogy szeretném a saját éne-
met valahol otthagyni, mikor aluszik, aztán megszökni tőle, hogy
rám ne találjon többet.

— Sőt én azt hiszem, hogy ez úgy is történt. Én egészen
hajlandó vagyok azt hinni, hogy önt valóban agyonlőtték;
s aztán valami jenkinek a lelke megtalálta önt, felöltötte ma-
gára, s az jár-kei itt most az ön képében, míg ön maga a

szavannák virágait járja sorra, valami lepke képében, s csapja nekik a szépet sorra, mint hajdan itthon.

— Az meglehet — szólta Elemér elmosolyodva. Neki is volt egyszer ilyen gondolatja.

— Hanem egyet ne feledjen el, *master*, azért ha a túlvilágról jött is vissza: azt az egyet, hogy az óvilágban volt még valaki, aki önről sokat gondolkodott.

Elemér szótlanul hajtá meg fejét, és indulni készült.

— Nem megy ön át Lemminghez? — kérdezé Malvina.

— Ami ügyeink voltak egymással, azt majd elintézi az ügyvédem.

— Tehát olyan ügyeik voltak egymással? Jól van, nem kérdezősködöm felőlük. Remélem, hogy látni fogom önt ismét.

— Mihelyt egyszer Bécsből visszatérek; az éjjel oda-utazom.

— S mit keres ön Bécsben?

— Embereket, akik nem ismernek.

— Ön kerüli ismerőseit?

— Mint minden tolvaj, akit a dologházból most eresztettek ki.

— Tehát ön maga is fél, hogy ha egy bizonyos háznak a számát megtudhatná, azt a házat fel találná törni? Nem akarja ez adreszt megkapni?

— Nem akarom.

Azzal meghajtá magát Elemér, és búcsút vett.

Mikor elment Malvinától, a delnő sokáig járt alá és fel hevesen szobájában, azután parancsot adott lovászának, hogy nyergelje fel paripáját, s kilovagolt.

A VETÉLYTÁRS ÉS VETÉLYTÁRSNŐ

Régen láttuk a farkasvölgyi magános kis házat: talán el is felejtettük már.

Talán még most is jönnek ott össze a régi boldog emberek.

Forró, füledt nyári délutánra felhőöntő zivatar támadt. A zápor millió sugára, mint tündérhárfa az ég és föld között felvonva, zengett a villám cikázó kezétől, s a hegyi utakon apró zuhatagokban omlott alá az eső patakja, sárga, iszapos vizével.

A mezőkről a munkások hazamenekültek már, minden madár fészkébe húzódott. Mikor néha lecsap a villám, recsegő dörgés hangzik fel utána, s arra még jobban rákezd a zápor.

E záporban, viharban egy hölgy lovagol alá a farkasvölgyi úton.

Az eső mind szemközt vágja; lova nagyokat csúszik a sikamlós agyagban; néhol küzdenie is kell a rohanó hegyi árral; a lovagnő arca pirosra van kigyulladva. Ahol gyepes az út, gyorsabb haladásra korbácsolja lovát; a villámlobbanás ellen fel-felkapja kezét, mintha meg tudná magát védeni azzal.

Már látszik a kis ház. Itt felkap a gyepre, s engedi vágatni a paripát, nem törődve a futókat üldöző villámmal, s amint berobban a ház udvarára, gyorsan leszökik nyergéből, s menekül a házba.

A ház lakója rémült arccal fut ki elé.

— Az ég szerelmére! Te jössz, ilyen időben?

— Az én szerelmemre . . . nincsen rossz idő! — válaszol a hölgy, s kedvese keblén függ.

Égészen át van ázva; a könnyű nyári öltöny úgy tapad természetéhez, mint egy Vénusz-szoborhoz; elszabadult hajfürtjei csapzottan tévelyegnek keblén, vállain. Hanem arca és szemei égnek.

— Nem láttad a keletkező zivatart, mikor elindultál?

— Csak téged láttalak.

— Ah, milyen hidegek kezeid!

— Melegítsd meg!

— Mint át vagy ázva.

— Takarj be köpenyedbe!

— Nem félsz a mennydörgéstől?

— Nagyon félek. Szoríts magadhoz.

S aztán leültek egymás mellé a nyugágyra; egy köpeny takarta be vállukat, egy csók beszélte el, amit gondolnak.

A nő önfeledt volt szenvedélyében; nem tudott, nem látott a külvilágból semmit, s aztán valahányszor a villám átfénylött az ablakon, a dörgés átharsogta az eget, felriadt, reszketett, futni akart; úgy rettegett tőle, s azután ismét felkereste menedékét a szerelemben, a kedves égő keblén; s mentül jobban villámlott, mennydörgött odakinn, annál jobban kereste a rémületben túlvilági gyönyörét.

S már nem volt az átázott öltöny többé nedves márványtermetén: a belül égő tűz megszáritotta azt.

A zivatar lassan odább vonult; a távoli moraj nem zavarta már a közeli suttozást.

— Tudod-e most már, hogy mennyire tud egy asszony szeretni? Tudod, mennyire rettegek az ézzengetéstől, mégis szembejöttem rá, hogy veled lehessenek. Tudod, hogy ilyenkor rettegem legjobban Isten büntető haragját, mégis az ő mennydörgése alatt vétkezem szerelmemben hozzád! Hiszed-e már, hogy örülten szeretlek?

Az ifjú lehajtotta tenyerébe homlokát, s elmélázva felelt:
— Nekem pedig egy sajátyszerű gondolatom támadt e pillanatban. Én azt hiszem, te azért jöttél ez órában, ez időben, e viharban hozzám — mert soha sem foglak látni többet.

A hölgy rábámult merően, s félreveté előrecsúsztott fürteit.

— Hogy gondolsz ilyet?

— Minden csókok azt mondta nekem: ez búcsúcsók volt, azért forróbb, édesebb, mint valaha.

— Álomjáró!

— Igaz! Az vagyok. De hát nem a holdasoknak adatott meg a kínzó előny, hogy a jövődöket megsejtsék? Te ma búcsúzni jöttél hozzám!

— Melyik érzéked mondja ezt neked? Szemeddel láttál, füleddel hallottál valamit?

— Láttam is, hallottam is; de érzek valamit, amit nem lát szem, nem hall fül. Én veszendőben vagyok teelőtted.

— Háládatlan!

— Az nem igaz. Ha te boldog órákat adtál nekem, én egész életemmel fizettem érte. Mindenemmé tettelek. S ha elvesztelek, semmim sincsen; semmi vagyok. Te akkor is boldog vagy. Nincs közöttünk helyes alku.

— Tihamér! Valld meg, mi nyugtalanít!

— Te! Arcod, szemed, tekinteted, kezed szorítása, kezed reszketése; a sóhaj, mely kebledből kitör; a könny, mely szemedben vágyakat árul el, az ajk, mely elnémul ajkam alatt, mind azt mondja, hogy valaki áll közöttünk. Midőn engem ölelsz, azt öleled; midőn szemembe nézesz, az ő szemét látod; mikor megcsókolsz, őt csókolod. Egy alak áll közöttünk, akit én szeretnék megölni — ha tudnám.

— Te bohó vagy — szólta a hölgy, és lesütötte szemét.

— Ne mondd azt! Te tudod, hogy én a szívedbe látok. Hasztalan tanulmányoztam volna én éveken át minden gondolatát lelkednek, minden mozzanatát szeszélyednek, és még se ismernének?

— Ez jutalmam, amiért itt vagyok? — szólt szomorú szemrehányással a hölgy.

— Óh, Leona, ma nem volt jó hozzám jönnöd. Csak ma ne! Szerelmedben volt valami, ami hasonlít a bosszúálláshoz.

— Nem értelek!

— Óh, nagyon is értesz. És én rettegek miattad. Leona! Olyan hű ebet, mint én, nem találsz a föld kerekén sehol. Egész életemet annak áldoztam fel, hogy egy boldogító bűnnek rabja legyek. E bűn rabja voltál te is, de boldog voltál benne te is. Légy hű hozzá, mert ha az erényedet csalod meg kibékülhetsz vele; de ha a bűnödöt csalod meg, kivel békülsz ki akkor.

— Mindig homályosabbak előttem talányaid.

— Akkor ne fejtsd meg őket. Mondd, hogy nincs igazam; taposs el, gúnyolj ki, csak igazad legyen, az nekem jól fog esni. Nevezd magad előtt bolondnak. Csak azt ne felejtsd el, hogy a te bolondod vagyok!

— Édes szerelmes bolondom!

Egy elkésett mennydörgés kényszeríté a megrettent hölgyet ismét menedékét keresni; egy köpeny fedte vállait, egy csók beszélt gondolataikról, de végbúcsúról az nem beszélt többet.

— — — — —
Másnap azután, hogy Elemér meglátogatta Malvinát, Lemming úr úgy beszéd közben tudatá nevével, hogy Harter Elemér már el is utazott Bécsbe; elintézendő ügyeit barátjára, Béltekyre bízta. Bélteky el is jött, és beszélt sok mindenfélét. Lemming úr meghívta Elemért, hogy legalább estére tisztelje meg házát egy kis barátságos szupé elköltésével, de nem fogadta el; még az éjjel akar utazni. Fut Pestről.

De hát miért fut? Ki elől fut?

A szokott angol leckére feljött Ilonka Lemmingnéhez. Lemmingné igen meglepettnek mutatta magát.

— Én azt hittem, hogy ön már több leckét adni nem jön el hozzám.

— Miért tetszett azt hinni?

— Nos, önnek édesanyja mondta nekem, a gazdasszonyok ülésén jöttünk össze, hogy kegyed kezét másnap megkéri Bélteky. Ez a másnap tegnap volt. Én igen természetesen találok, hogy egy oly kitűnő gentleman jegyese azontúl pénzért leckéket senkinek sem adhat, s miután kegyed tegnap csakugyan nem jött el, azt hittem, hogy az ügy rendben van. Ön jegyet váltott Béltekyvel.

— Nem váltottam, asszonyom.

— Ah! Anyja mint bizonyost mondta nekem.

Ilonka arca égett. A szégyen tiltotta neki, hogy megvallja az igazat úgy, ahogy történt. Hogy mondja el azt egy fiatal leány magáról: „Kérőm nem jött el, ott hagyott, lemondott rólam”? Ahelyett azt felelte, aminek tán történni kellett volna:

— Én visszautasítottam őt.

— Űm! Úgy-e?

Malvina ajkába harapott, s öldöklő szemekkel tekinté végig a leányon, sokáig arcán feledve vizsgáló szemét. Nem talált rajta semmit abból, amit keresett.

— Kedves Ilon! Hadd szóljak én önnek egy bizalmas szót. Vegye azt tőlem úgy, mint legjobb barátánójétól. Bélteky már itt volt, és férjemmel mindenfélét fecsegett, ahogy férfiak szoktak egymás között. Én rájöttem a dolog igazi bibéjére, ami önök egybekelését akadályozza. Ne nehezteljen azért, amit mondok. Ön azt mondja, kiadtam a kérőmön. Én tudom, hogy a kérő bátoratlan volt megtenni az első lépést.

— Ne piruljon ezért el kedvesem; az ön helyzetében minden leány, aki becsületére büszke, azt fogná mondani: én adtam ki rajta. Ez nekünk gyöngéeknek a mi előjogunk. Bélteky pedig igen jó ember, és nagyon szereti önt; de fél a házasságtól, azért, mert ő kezdő ember. Kegyed pedig szegény

leány. Attól fél, hogy rangjához illően nem tudja feleségét eltartani.

— Elhiszem, asszonyom; s semmi neheztelésem nincs ellene. Neki igaza van.

— Hallgasson végig. Én beszéltem Lemminggel. Lemming helyeselte azt, amit mondtam neki. Lemmingnek most igen sok ügye van, ami egy ügyvédnek foglalkozást adhat. Ő Béltekyt nevezetes évi fizetéssel fogja ügyvédül alkalmazni. Ad neki kétezer forintot.

Ilonkának eszébe jutott, hogy ennyit kínált neki is.

— Ami pedig kegyedet illeti, kedves gyermekem, azt bízva rám. Én magam gondoskodom kiházásítása felől. Én kegyedet úgy szeretem, mint saját leányomat, és mi gazdag emberek vagyunk. Lemming félmilliót nyert ez évben. Én tízezer forintot szántam kegyed kiházásítására. Meg van ön velem elégedve?

Ilonka kezét csókolt Malvinának.

— Asszonyom, ön nagylelkűsége hódolatra indít. Bélteky úr szerencséjének igen örülök; neki szívemből kívánom, hogy boldog legyen, de felesége nem leszek soha.

— Úgy? — szólt kegyetlen hangnyomattal Malvina. Ez egy szóban annyi gyűlölet, szenvedély volt kifejezve. — No, hát tanuljunk angolul.

És folyt csendesesen az angol tanulmány, Malvina részéről ezúttal a lehető legrosszabbul. Úgy látszott, mintha mindent elfelejtett volna. Ilonka nem győzte őt elégszer figyelmeztetni a hibás szórakásra. Észrevehető volt rajta, hogy másutt jár a lelke.

Egyszer aztán, mikor éppen valami igen egyszerű mondat lefordításával sehogy sem boldogult, hirtelen odafordítá arcát Ilonka felé, s azt mondá neki:

— Tudja ön már, hogy Harter Elemér hazaérkezett?

Ez orgyilkos támadás volt. A dőfés egészen védtelenül találta a gyanútlan leány keblét. Ezúttal nem bírta azt el-

hárítani. Vére elhagyta arcát, egészen elsápadt, s szemecinek riadt tekintete elárulá, hogy szíven van találva.

— Nem tudom — rebegé; maga sem tudta, mire, s halvány arca elárulá, hogy homloka szédül.

Malvina elég kegyetlen volt végigélvezni e lelki halálküzdést. Mint a római messalinák, gyönyörködni kívánt sebzett áldozata halálküzdelmében, s csepegetett méreggel fokozta annak kínjait.

Most már ő egzaminálta ki az angol nyelvből tanítónőjét. Folytatta a leckét.

És közbe-közbe elejtett egy-egy újdonságot ama közbejött tárgyról.

— „Visszajött; nem halt meg”.

— „Szép, gyönyörű férfi lett belőle”.

— „De büszke lett és hideg; senkit sem akar látni hajdani ismerői közül”.

— „Amely nap jött, az nap el is utazott; még az országban sem akar maradni”.

Ezeket Malvina mind apródonkint adogatta elő, az angol mondatok szüneteinek között, s azután gyönyörködött benne, hogy ejt hibát hibára maga a tanítónő; hogy nem jutnak eszébe a legközségesebb szavak; a megszokottabb tárgynak a nevéért hogy folyamodik a dictionnaire-hez, s keresi benne az R betűt a G előtt; hogy reszket kezében az író toll, és mást fog, mint amit írni akar vele; s hogy akarja eltitkolni a lázt, amely már minden érében elterjedt.

Nem engedett el neki egy másodpercet sem.

Mikor vége volt az angol órának, azt mondá Ilonkának.

— Kedvesem, kegyednek valami baja van.

— Nem érzek semmit.

— Látom az arcán. Mutassa üterét, én értek ahhoz.

És megfogta Ilonka kézcsuklóját.

— Ah! Legalább százhuszat ver egy perc alatt.

— Mindig annyit szokott.
— Mindig? Tehát ez önnél rendes állapot?
— Úgy látom, hogy rendes, mert eddig mindig egészséges voltam vele.

— Akkor, kedvesem, kegyednek jó lesz sietni a férjhezmenéssel. Tizennyolc évbe járó leányoknak jó magukra vigyázni, ha az üterük százon felül ver.

Ilonka oly ingerült volt, hogy nem bírt szokott higgadságához jutni.

— Kérem, asszonyom, ne bántson engem a férjhezmenéssel, az az én saját dolgom.

— Ezt nem jól tudja ön, kedvesem; egy leány férjhezmenetelénél néha csak egy ember van érdekelve, néha mind a kettő, néha három, néha négy.

— Nem értem.

— Lehet, hogy én azt önnek egyszer meg fogom magyarázni, de jobb szeretném, ha nem kívánná. Én értem, amit mondtam.

Ilonka egy percig szótlanul állt, és összevont szemöldökkel nézett fel a magasba, mintha keresné a távolban az ismeretlen magyarázatot. Hasztalan. Oly távol volt tőle, hogy még láthatárán is alul esett.

Az, hogy egy leány férjhez menjen valakihez, mint lehet ügye egy harmadiknak — és egy negyediknek?

Nem talált rá.

— Ha parancsolja, asszonyom, lássunk a vívási tanulmányunkhoz.

— Önnek ma nem lesz biztos keze.

— Honnan gondolja ön?

— Láttam, hogy reszketett, mikor írt.

— Óh, dehogy reszketett a kezem.

— Próbálja ezt a nevet leírni: Elemér.

Ilonka vállat vont, s felvette a tollat: „Miért ne? S aztán leírta a tanulmánylap szélére e nevet azokkal a finom hosszúkás

betűkkel, amiknek minden vonala oly gyöngéden simult a papírra, mint a virághímszál.

— Tehát menjünk a terembe.

Malvina, mint rendesen, bezárta a terembe vezető ajtókat, hogy senki se zavarhassa gyakorlataikat.

Már rég idő óta nem vívtak sem rövid ruhában, sem melltakaróval, csupán felső ruháikat tűzték fel gombostűvel térd fölött, s a szokásos sodronyálarcot tették fel vívás alatt.

Ilonka kereste az álarcot.

— Hol van az arcvédem?

— Sehol. Ma anélkül fogunk vívni — szólta Malvina, és odanyújtá neki a vitért.

Ilonka megdöbbenve kiálta fel.

— Mi ez?

A vitérnek nem volt gombja, ahelyett a hegye élesre volt köszörtülve.

— Ma valamelyikünk megöli a másikat — felelt Malvina, s a nekiszabadult szenvedélytől lihegő kebelével állt oda a leány mellé, jobb vállán keresztül dacosan tekintve le rá, s lábát keresztbe téve előtte — Ma egyikünk meghal!

Ilonka csendesesen csóválta a fejét.

— Nem értem ezt a tréfát.

— Nem érti, kisasszony? — szólta gyilkos tekintettel a delnő, s szép fogai egymáshoz verődtek indulatlázában. — No, hát értse meg! Te egy embert szeretsz, akit nem szabad szeretned; akit én szeretek.

Ilonka megdermedt e szóra. A szűzérzet egész szemérmes iszonyata állta el minden idegét. Bámulva nézett a szemközt álló csudaszép fúriára, s nem bírt lelkében azzal a fogalommal, mely annak, amit lát, nevet tudjon adni.

Elfordítá mélyen elpirult arcát e nőtől, s kezét keblére tévé, mintha szívét akarná óvni e szavaktól, miknek értelme még ott nem visszhangzott soha.

— Asszonyom — rebege fulladozó hangon. — Ezek

olyan dolgok, miket önnek, férjes nőnek, elmondani, s nekem, hajadonnak, meghallani nem volna szabad.

— Ne taníts arra engem! — kiálta szenvedélyesen a delnő.
— Én ördög leszek, ha akarom; s ha te angyal akarsz lenni, annál inkább ellenséged! De az sem igaz! Nő vagy, mint én. Őrült vagy, mint én. Egyikünk sem jobb, sem rosszabb, mint a másik. Két őrült került össze, az történt! Te nem tudsz lemondani egy férfiről, én sem. Te kész vagy érte elveszteni mindent, én is. Családot, jövődöt, kényelmet, jó hírnevet — mindent. No, hát küzdjünk meg érte! Mert két ilyen őrültnek ez a kis világ szűk!

Ilonkának szívét mély szánalom fogta el e dühöngő szavak alatt; most már szánta ezt a nőt, mint szánnak egy beteget, kit görcsök kíznak.

Összefogta ölébe leeresztett két kezét, úgy nézett reá, mint egy kárhozottakat megtérítő őrangyal.

— Asszonyom, ön nagyon szenved. Isten őrizzen meg minden nőt hasonló szenvedéstől. Én kívánom önnek, hogy az ég gyógyítsa meg. Elhiszem, hogy ez rettentő fájdalom. Hallgatni fogok arról, amit ön előttem mondott. Elfelejttem. Bocsásson innen.

— Ah, még szán, még gúnyolódik! Az majd a végén válik el hogy, melyikünk lesz a megsiratni való. Én téged megölhetnék, ha akarnálak, alattomosan: megölhetném jó híredet, kihíreszthetnék mint becstelen szerelmemet, kiirthatnálak a világból, amelyben lélegzeni akarsz: de nekem ez a munka nem tetszik. Én szemtül-szembe, lábat lábnak vetve, vasat vas ellen feszítve akarlak semmivé tenni. Fogd ezt a fegyvert! S ha van bátorságod őt szeretni, legyen bátorságod érte megvívni!

Ilonkában feltámadt a harag.

— Asszonyom! Ön már nem őrzöngő előttem többé, hanem nevetséges bolond! Én nem fogok önnel egy férfiért vívni, mint fiatal diákok szoktak imádottaikért.

- S azzal odadobta Malvina lábához a vitért.
Malvina hangosan dobbantott lábával.
- Vedd fel rögtön azt a vitért!
 - Soha többet ez életben, asszonyom!
 - Vedd fel, mert leszúrlak irgalom nélkül!
 - Azt teheti ön, ha kedve tartja.
 - Ettől nem félsz, ugye, mert nem hiszed? De azt el fogod hinni, hogy ha innen távozni akarsz, ezzel a vitérral kezemben olyan bélyeget vágok angyalképű arcodra, hogy egész életedben ott viseled.
 - Azt a bélyeget is örömeőbb fogom viselni arcomon, mint viselném rajta egy bűnös szenvedély öntudatát.
- Ez a szó olaj volt a hölgy szenvedély-lángjára.
Vak dühvel szökött a leánynak, a vitért feje fölé emelve.
Ilonka pedig ott állt előtte nyugodtan, s két összetett keze még mindig ölébe volt leeresztve.
- Ez a nyugodt tekintet leverte a támadást.
Malvinának nem volt sem fegyvere, sem szava e tiszta, nyugodt, szűz alakot megtámadhatni. Megállott és reszketett. Keble zihált és egész arca égett.
- Ilonka azt vélte, hogy megengesztelheti őt.
- Bocsásson ön engem innen, asszonyom! Nekem nincs jogom önt akár sérteni, akár gyógyítani. Járjon ön miattam, amerre akar, engem nem fog útjában találni soha. Én felfogadom önnek, hogy nem fogok gondolni oly emberre, akire tán ön is gondolhat. Felfogadom, hogy álmomban sem látom meg azt, akiről ön álmai beszélnek. Bírja ön tőlem az egész világot. Bocsásson engem innen, s én úgy elmegyek, hogy soha még híremet sem fogja hallani többet. Elhagyom ezt a várost, elhagyom ezt az országot. Elmegyek más hazába. Idegen nevet veszek fel. Eltagadom, hogy Magyarországon születtem.
 - Ah! Mulatságos ártatlanság! — gúnyolódék a delnő.
 - Ki akar menni e városból, ki ez országból, mert jól tudja,

hogy „ő” is elhagyta a várost, kiment az országból. Utána akarsz menni, ugye? Fel akarod őt ott keresni, ahol senki sem ismer? — Becstelen!

Ilonka összerázkódott e szóra.

— Asszonyom! E szó után többet nem beszélhetünk egymással. Bocsásson!

Malvina azonban az ajtó elé állt, s elzárta az útját.

— Óh, te hasztalan fogsz utána menni. Hiába hálózod körül. Hiába csalogatod. Nem te őt, hanem ő fog megcsalni téged. Ne hited el magaddal, hogy egy ártatlan, szép pofácskáért valakit nőül vesznek. Ő téged kigúnyol, megvet, kinevet!

Ilonkának elfogyott a türelme.

— Ejh, asszonyom, ne zárja el előttem az ajtót! Ez már otrombaság . . . S azzal előre lépett az ajtó felé; a hegyes vitért, mit Malvina eléje szegzett, félre hárította pusztá kézzel, s azzal megkapva az útját elálló hölgy karját, félretaszította azt maga elől, mint egy gyermeket. Hiszen acél volt minden izma, s ha úgy akarta vona, összetörhette volna őt.

És birtokába jutott a kilincsnek, s felnyitotta a kulccsal az ajtót.

Malvina tehetetlen dühében megragadta Ilonka ruháján a vállfodrot.

— Azt letépheti ön, ha akarja.

De nem azt akarta letépní.

Malvinával a düh örülete elfeledteté, hogy nő, elfeledteté hogy ember.

— Ugye? Nem törődöl vele, akármi lesz belőled miatta? Eldobod magad érte, s nekiindulsz a világ gúnykacájának. Szeretni akarod őt, ha becstelen fogsz is lenni miatta. Az akarsz neki lenni, ami volt az apjának az anyád! . . .

. . . Ilonka e szóra visszafordította a kulcsot a závádba, s egy szökéssel az eldobott vitérnél termett, felkapta azt, s azt mondá ellenfelének:

— *Most már én öllek meg „téged!”*

A nő elégtelenen mondá:

— Tehát mégis kényszerítettelek!

No, hát rajta!

Az úgyis hallatlan az óvilágban, hogy két nő vívjon meg egy férfi miatt. Hadd történjék meg egyszer ez is!

A vitérek keresztelkedtek.

Malvina a szenvedély vak dühével rohant a leányra, nem törődve saját védelmével. S Ilonka ama sértő szó után, mely kényszeríté a vitért felvennie, egy arculköpött árkangyal kegyetlen, bosszúálló haragjával fogadá, hogy azon a rossz szíven fogja keresztülverni ezt a vasat, melyben ily méregkeverő gondolat megfogamzott.

„Most már én öllek meg téged!”

Hanem azután, mikor egyszer az acél a kezében volt, elkezdett eszmélni. Az acélcsettogás magához téríté. Gondolkozott. Férfiaknál hadvezéri adománynak nevezik azt, mikor a viadal percei alatt tér meg a szív nyugodt érverése, s míg a szem vigyáz, míg a kéz cselekszik, azalatt a fő gondolkodni tud, s nem engedi a heves vérnek a vezéri szót; nem ijed, nem buzdul, nem borzad, nem dühöng, higgadt lesz, meglátja a távol és közel levőt; fölötte lebeg annak, ami vele történik.

Ily adománya volt Ilonkának; a vívás hevélye neki visszahozta lelke önuralmát. Meggondolta: ha én most ez asszonyt leszúrom, a tett nyilvánosság elé kerül. Törvényszék elé állítanak. Ki fognak vallatni: miért vívtunk, okát kell adnom. Azt mondom-e: egy férfiért; vagy azt mondom: az anyámért? Magamat gyalázom-e meg, vagy anyám erejére engedek mérges lehetet fújni? Hát lelkemen hogy fogom elviselni egy megölt vérét? Ha a törvényszék előtt kimenthetem magamat, hogy mentem ki a belső bíró előtt? Nem, én ezt az asszonyt nem ölhetem meg. De le fogom fegyverezni. — És akkor letérdepeltetem őt lábamhoz, s úgy fog bocsánatot kérni attól, kit oly gonoszul bántott, s ki őt

nem bántotta soha. A port fogja csokolni előttem, azt a port, mely a szörnyű megbántásnak tanúja volt. S azután megvetem, és magára hagyom és keble ördögeire.

Tízszor leszúrhatta volna vetélytársnőjét ez idő alatt. Nem törődött az fedetlen oldalai védelmével, untalan csak ostromolt —, de nem tette. Csupán azon törekedett, hogy kiüsse kezéből a fegyvert.

Azonban Malvina erősen marokra fogta azt, s gyanítva ellenfele szándékát, mindig csak egész döféseket intézett feléje, miknél a lefegyverzés lehetetlen.

Egyszer azután, mikor Ilonka egy *kötéssel* ki akarta facsarni ellenfele kezéből a vitért, az kiszabadítva fegyverét a kötésből, úgy döfött azzal Ilonkához, hogy a fleuret hegye mélyen belemerült annak keblébe, éppen a váll alatt.

Amint Malvina visszarántá fegyverét, a nyílt seben körösztüln szemébe szökött a leány meleg vére.

Ez érzésre, e látmányra a delnő elsikoltá magát, kiesett kezéből a fegyver, s ő maga ájultan rogyott a megsebesített leány lábaihoz, hanyatt vágta magát, s hosszú, fekete fürtei szétbomolva terültek el a szőnyegen.

A megsebesített hajadon pedig állva maradt, s megvetéssel nézett le a lábánál heverő élettelen alakra. Annak arca sárga volt, mint a viasz, és szemei fölött félig csukva a szempillák, keble mozdulatlan és ajka nyitva. Mintha őt érte volna a haláldöfés.

Megijedt a saját keze ontotta vértől, s elájult bele.

Ilonka a mosdószekrényhez sietett, hol minden alkalommal készen volt tartva véletlen esetekre a vívó iskolák segédszere, a szivacs és árnika-festmény. Belemártotta a szivacsot a festménybe, s betömte vele a keblén szúrt seb nyílását.

Csak arca lett kissé halványabb, de járásán nem látszott meg semmi ingadozás.

Még arra is gondja volt, hogy a két vitéz hegyeit, lábával rájuk lépve, letördelje, s zsebében elrejtse.

Azután kinyitotta a cselédséghez vezető ajtót, s kiment a szobaleányt behívni.

— Jöjjön be kegyed! A vívásleckén úrnője kezében a vitéz elpattant, a csonkájával megsebesítette vállamat, s arra ijedtében elájult; menjen, segítsen rajta!

A cselédnek azonban nemesebb szíve volt, mint az úrhölgynek; amint meglátta Ilonka ruháját vérrel összefecskendezve, lelkendezve kiálta fel:

— Jézus Mária! Bánom is én, ha elájult, majd felébred. De a kisasszony keresztül van szúrva. Szaladok bérkocsiért.

Ilonka nem tudta őt visszatartani; a cseléd akkorra visszaérkezett a bérkocsival, mire Ilonka lement a lépcsőkön, s azután felült mellé a kocsiba. Ott feküdhett asszonya ájultan, ameddig magától fel nem ocsúdott; ő Ilonkát ápolta hazáig.

Hiszen úgy szerette őt mindenki!

Otthon Ilonka elmondott anyjának mindent.

Mindent . . .

Nem lehetett semmit eltitkolnia többé.

Világosiné átkozta az egész világot, az egész emberiséget, megsebesített leánya ágyánál. Szemrehányásokat szórt magára és a gondviselésre, ki még csak azt sem hagyta fenn, hogy valaki bosszút álljon ezen istentelenségért.

A férj tébolyodott, az anya beteg, a testvér még gyermek és siketnéma. Nincs, aki igazságot adjon ezen a világon egy ily kegyetlenül letört virágszállért!

Hanem a letört virágszál csak mégsem hervadt el.

A fiatal, egészséges vér győzött a haláldőfés felett; a vészes seb begyógyult. A természet nagy orvos.

Két hét múlva már Ilonka felkelhetett az ágyból; a sebláz elmúlt.

Még talán szebb volt, mint azelőtt. Sápadtabb, de nőiesebb volt arca. Járása nem volt oly kevély, de szendébb, hajlékonyabb, mint eddig. Ha kérdezték tőle, fáj-e még, azt mondta: már nem; és igazat mondott, mert valahányszor a behegedt szúrás fájdalmát érezte, titkos boldogságot érzett mellette, mint aki azzal egy nagy adósságot fizet le — másnak.

— Elmegyünk innen, leányom! — bízattá őt anyja. Elmegyünk e városbul, ebből az országbul, ez alul az ég alul, ahol ezek az emberek laknak. Eltemetkezünk idegen emberek közé, ahol senki sem ismer bennünket. Nem viszünk innen magunkkal semmit; még a saruinkra ragadt port sem.

És úgy tettek.

Még Böskét is itt hagyták. A jó leány, ki utánuk vitte a gőzösre holmijaikat, csak nézett utánuk a partrul, míg a füstöt láthatta, akkor megfordult, s azt mondá:

— Már most én is megyek, s felkeresem a názarénuokat!

EGY KATONA, AKI RABLÓKAT FOG

Az ismeretlen leány után nem tudakozódott senki; el-tűnhetett, elveszhetett; az ismerős delnő megmaradt a küzd-téren mint ünnevelt szépség, divaturacsoktól körülrajongva, fiatal tárcaíróktól megénekelve. Nem eshetett meg lóverseny, császárfürdői dalidó anélkül, hogy öltözéke le ne lett volna írva. Valami fogékony keblű újdondász azt is feljegyezte róla, hogy a legutolsó estélyen oly pompás gyöngyöket viselt, hogy szebbeket még csiga könnye nem tereintett.

Jól találd, becsületes hírharangozó; annak a nagy csigának a könnyéből termettek e gyöngyök, mely nem tud élni, ha házából kivesszik; mi itt a tenger fenekén magyar nép-nek is nevezzük ezt a kagylót, mely gyöngyöket terem, mikor kínoztatik. — A szép asszonyosság minden gyöngyszeme tíz-ezer meg tízezer nyomorult könnyéből támadott; síró gyer-mekek könnyeiből, kik hiába imádkoznak a mindennapi kenyérért; a ti kenyerek nem jöhet ma, mert az ma egy szép asszony hófehér nyakán táncol.

Ragyogj velük, szép amazon!

★ ★ ★

Föhnwald százados ez idő szerint valamelyik alföldi magyar városban tanyázott csapatjával.

A nyomor zenitjén jártak már a rossz csillagok. Itt-amott az is hallatszott, hogy a megéhezett emberek rabolnak. Onnan vesznek, ahol kapnak.

Egy szép napon a maga előljáróságától azt a parancsot kapta Föhnwald, hogy abban a megyében, ahol ő fekszik, ki levén hirdetve a rögtönítélő bíróság, ő is lásson utána a rablóvadászatnak; ahol erdőn, mezőn, tanyán, falun, városban, úton, pincében megtalál egy rablót: fogja meg, kösse meg, lőjje meg, hozza be élve vagy halva. Ne kíméljen senkit, ha szűrben, ha selyemposztóban jár, orgazdát, tolvajrejtegetőt egybevegyen magával a rablóval; ne válogasson se kicsinyt, se nagyot, se urat, se parasztot; legyen irgalom nem ismerő mindenki iránt.

„Auch eine schöne Gegend” — mondá magában Föhnwald, és zsebébe tette a felsőbbbségi meghagyást.

Lemming úr sokat utazott ez idő szerint.

Hja, bizony a százezreket megérdemelni nem jár fáradtság nélkül.

A vállalat sok járás-kelessel van összekötve.

Az egész nyereség többfelé oszlott meg; egyes vállalkozóknak ugyan rajta kellett lenni, hogy amit elvesztett a réven, megnyerje a vámon.

Aztán az embernek főképp arra kell ügyelni, hogy valami panasz véletlenül ki ne pattanjon.

A panaszoknak ugyan a mostani időjárás nemigen kedvező. Ha valamelyik parasztnak kedve találna kerekedni a lamentálásra, hogy ő ocsút kapott búza helyett, csak lesz esze az előljáróságnak, hogy szép szerével lecsendesíti; újságba pedig be nem adhatja panaszát, mert annak az iktatási díja hat hónaptól egy esztendeig terjedő börtön. Azt már tudják az újságírók, hogy az a „csendháborítás” rovata alá esik, s őrizkednek a haditörvényszékektől leckét venni. S ha akad itt-ott előljáró, aki azt hiszi, hogy neki megbocsátják azt az érdemét, ha a pórus jár paraszt ügyében felmegy panaszkodni Budára, azt az ember útközben elfogja, nyomatékos indokok-

kal megnyugtatta, visszatereli; ha nem hajt a szép szóra, engedi eltévedni abban az erdőben, aminek „hivatalszoba” a neve, míg végre a vándor rátalál az igazira, akinek lelke szerint elmondhatja minden keserűségét: hogyan szedik rá, milyen istentelenül pusztítják azt a szegény éhes, rongyos embert odakinn; ez igazi ember, aki panaszát végighallgatja, Harter Nándor lesz; az azután majd segít a dolgán, ne féljen semmit. Ha pedig éppenséggel oly életrevaló és ügyes ember akad, aki egész Bécsig elviszi a panasszal telt tarisznyát, az meg éppen eltalálta az üdvösség kapuját, ott a vállát is megveregetik, számot is írnak a panasz-levélre; azt azután leküldik a maga útján — Harter Nándornak, hogy tartson e tárgyban szigorú vizsgálatot, s akkor aztán a panaszkiadó egészen meg lehet nyugosztalva afelől, hogy most olyan ember kezébe jutott az ügye, aki majd igazságot szolgáltat az ő szegény fejének. Csak várja békével.

Lemming úrnak tehát sok dolga volt, hogy becsülettel megfeleljen feladatának.

Éppen egy nagy alföldi városban volt a kölcsön-gabonaosztásnak ideje. Mint vetőmag elkésett már az; de a kormány elrendelése, hogy az éhezőknek még azonfelül is kell élelmiszereket osztani tisztességes kölcsönképpen; ma aláírnak öt forintot egy mérő búzáért; aratás után aztán harmadfél mérőnek az árából visszafizethetik azt könnyen.

Abban a városban volt egy alkusza Lemming úrnak. Azt meg Hameternek hítták. Bánom is én, akárminek hítták.

Amint Lemming úr megérkezett a vendéglőbe, felkereste az alkusz.

- Itt vannak a szekerek!
- Megkapta ön a búzát? Hogy vette?
- Olcsóbban, mint rám volt bízva. Harmadfél forinton.
- Az képtelenség! Annak már nem lehet búzaalakja.

— Tessék megnézni a mustrát!

Az alkusz egy vászonzacskóból kitöltötte az asztalra a mutatóvánszemeket.

Lemming úr elbámult.

— Hisz ennél szebb búzát a londoni ipartárlaton sem mutogattak, hisz ez van kilencvenöt fontos.

Szép, piros, nehéz búza volt az. Száznyolc fontos!

— De hát hogy vehette ön ezt harmadfél forinton, mikor négyen is alig kapjuk a selejtesebbet?

— Valami hibája van.

— Mi hibája lehet? Nem képzelem.

— Az a hibája van, hogy hat óráig hevert a víz fenekén.

Az a kereskedő, aki tegnapelőtt nem adta négy forinton alól, amint felvontatta a hajóját, tőkére ment vele; a hajó elsüllyedt, a búza átázott, azonban közel volt a parthoz, fél nap alatt kihordták, megszáráztatták; hanem a kereskedő kénytelen volt rögtön túladni rajta, ahogy veszik. Meg is ölelt, mikor harmadfél forintért az egész szállítmányát elvállaltam. Más senki ennek hasznát nem veheti: mert ez holnapután csírázni fog; mi még kioszthatjuk azt ma. Igaz ugyan, hogy vasárnap van, de a szegényekkel jól tenni vasárnap is lehet. Ha rögtön megőrletik, ragacsos, csirizes lisztet kapnak ugyan belőle, de megeszik azok azt, nem hálnak meg tőle; ha holnap észreveszik is, hogy mi baja van a búzának, akkor már beszélhetnek; ma a bőrükből bújnak ki örömeikben, ha meglátják. Olyan minden szem, mintha üvegből volna.

— Ön ügyes ember.

Lemming úr megdicsérte az alkuszt, kifizette neki, amit megszolgált, s azzal rábízta, hogy legyen jelen a gabona kiosztásánál.

A szekerek ott álltak már a piac közepén, a hatóság értesítve volt az osztásról; az embereknek, amint kijöttek a templomból, dobszó mellett tudtukra adatott, hogy itt a kenyérnek való, kinek mennyi kell belőle.

Délig el is volt osztva minden. Ki-ki vitte haza magával, amit kölcsön elvállalt, ki talyigán, ki a hátán.

A gondviselés azonban megőrizte a szegény embereket attól, hogy ez egészségtelen gabona kenyérével még nyavalyát is vonjanak magukra; értem ti. a polgári gondviselést.

Mikor a hívek hazaértek a búzaosztásból, ugyanakkor már ott várt mindenkinek a házánál két-három darab fekete-harisnyás katona, kit a fenntisztelt civil gondviselés éppen akkorra rendelt oda, adóbehajtás végett.

Ezúttal csakugyan nem mondhatta senki, hogy nincs miből leróni az adóját, mert éppen akkor vitte haza a kölcsön kapott búzát. Tehát van.

A jámbor emberek aztán rajtamentek az adóbekерgető biztosra, kit jó hírnevéből nekünk is van már szerencsénk ismerhetni: Gierig úrra, s az okosabbak közülök szörnyen mutogatták neki a kormány hivatalos lapjából azt a helytartósági rendeletet, mely meghagyja, hogy az ínséges helyeken nem szabad az adót kényszerítve behajtani. Ott olvasható az ma is; tanulságos adalék egy gyöngy időszak illusztrációjához.

Hogy még ezt el is kellett rendelni!

De nagyobb dicsőség lett volna az annál, ha akadt volna valaki, aki ezt a rendeletet meg is tartsa.

— Mit nekem ez? — förmedt a panaszkodókra Gierig úr, s fricskát adott az eléje mutatott papírosnak, mintha csak le akarná róla peckelni azt a furcsa bogarat; — nekem a budai helytartóság nem közegem. Az én felsőségem a bécsi pénzügyminisztérium.

— De uram, hisz éppen ebben az órában adta maga a kormány ezt a búzát, most írtuk alá, hogy tartozunk azt visszafizetni; hát ugyanaz a kormány ugyanabban az órában meg elveszi tőlünk, amit éppen adott?

— Természetesen.

Ne időzzünk ennél a jelenetnél sokáig. Megtörtént ez.

Gierig úr szépen összeszedette a kiosztott búzát, s ugyanazokkal a szekerekkel, amik azt idáig hozták, átvitette a szomszéd városba; ott átadta a katonai élelmezési biztosnak, mely állomást ez idő szerint Konyec úr töltött be, jutalmul sokszoros érdemeiért. A két jeles úr jó vásárt csinált egymás között. Az egzekvált búza olcsó árucikk, azonfelül is egy kis hibája van. Hanem jó lesz az azért még a katonának.

Egy szép napon aztán belép egy őrmester Föhnwald századoshoz, s így szól hozzá:

— Százados úr! Mondja meg nekem, mi ez, amit én most itt a kezemben tartok?

S letette eléje a névtelen valamit.

Valóban névtelen valami volt. Ha megemelte az ember, súlyánál fogva azt hihette, hogy sajt; ha megbámulta, színére nézve valami volt az a tőzeg és olajpogácsa között; ha megtapintotta, fogadhatott rá, hogy ernyedni kezdő makadém; ha megszagolta, ecetágyba fojtott gomba; ha megtörte, akkor millió egymásból nyúló selyemszál, valami új találmányú gyapot-degetet mutatott be előtte, ha pedig annyira vitte a vakmerőséget, hogy megkóstolja, akkor megtudta, hogy az „kenyér”.

Ilyen kenyérrel tanítják hazaszeretetre őfelsége legvitézesebb hadseregét.

Föhnwald százados, hogy bebizonyítsa katonája előtt személyes bátorságát, valamint hogy tanúsítsa készségét minden sanyarúságban osztozni vitézeivel, megevett, megrágott, le is nyelt egy darabot abból a megnevezhetetlen tárgyból.

És akkor így szólt.

— Őrmester, vegyen ön magához négy embert töltött karabélyokkal; rendeljen szekeret. Én azokat a gazembereket, akik ebben a kenyérben bűnösök, akárkik és akárhányan legye-

nek, mind vasra verem, és fölviszem Budára. Becsületszavamra esküszöm.

Mikor Föhnwald ilyen dologra fogadkozott, még nem tudta, kik és mik akadnak a markába, mert ha tudta volna, bizonyára még egyszer megesküdtött volna rá.

Őt perc múlva ott állt négy legény, őrmester és fuvaroszekér ajtaja előtt.

Legelőször is elindult a tábori sütőt fölkeresni.

A katonakenyerek nagy része még ott hevert az élelmi tárban. Amint egymásra voltak rakva, a legalsónak folyott a leve. Közelíteni is merészség volt a fojtó bűz miatt feljűk.

— Ön a porkolábhöz fog menni! — szölt Föhnwald a sütöhöz; — majd azután a katonai törvénysezék fog ön felett ítélni.

— Tudom, százados úr — felelte a sütő. — A kenyerek rosszul ütöttek ki, magam sem tagadom; egyébiránt én csak olyan lisztből süthettem, amilyent a molnár ideküldött.

— Az ön hibája volt, ha látta, hogy rossz a liszt, és mindjárt föl nem jelentette. Majd mentse magát a törvénysezék előtt.

A sütőt a porkolábnak kölcsönözték, s azzal mentek a molnárhoz.

Föhnwald a kenyér-corpordelictin kívül egy tarisznya lisztet is vitt magával.

— Mi tetszik, uram? — kérdé a molnár a szokatlan látogatótól.

— Nekem tetszik önt elfogatnom azért, hogy ilyen lisztet örölt a katonáim számára.

— Én csak olyan lisztet örölhetek, amilyen búzát nekem adnak. Az önök élelmezési biztosa csírás, dohos búzát küldött ide; biz abból csak csiriz lesz aztán. Az önök búzája mind egy szemig valami elsüllyedt hajórol való kárbaveszett portéka.

— Önnek meglehet, hogy igaza van az élelmezési biztos irányában; azt majd igazítsa el vele: hanem én önt is mindenetre elfogatom. Tessék felülni a szekérre!

— Megyek, uram. Fogtak el engem már különb dologért is. Ültem én már odabenn furcsább állapotok miatt is; majd kieresztenek, ha megunnak.

Föhnwald még mindig az aprajánál volt a vallasnak. Ezek azok az apró legyek, akiket a pókháló megfog; de majd jönnek mindjárt a dongók és darazsak, kik a törvények pókhálóján keresztül-kasul járnak.

Este volt, mire a malomtól az élelmezési biztos lakáig visszakerült. Konyec úr után kérdezősködve, azt felelték neki, hogy az már elment vacsorálni.

Utána küldött, hogy jöjjön haza.

Konyec úr meg akarta mutatni, hogy ő most milyen nagy úr, s csak azért is megvárakoztatja a kapitányt. Nem sejtette, minő fergeteg tornyosul a feje felett.

Jó félóra múlva került elő. Vigan füttyörészve jött, félre-csapta a sipkáját; erős borokat ivott a vendéglőben.

— Ön nagyon megvárakoztatott — veté szemére a százados.

Konyec úr impertinensül mosolygott a szemébe, s nem szólt semmit. Be akart vele menni a szobába.

— Nem megyünk oda. A raktárt akarom látni; kérem felnyitni az ajtaját.

Konyec úr meghökkent.

— Mit akar ön ott?

— Meg akarom látni azt a búzát, amelyikből ez a kenyér készült.

Azzal odatartá Konyec úr orra alá az oldaltáskájából kivett süteményt.

Konyec úr négyszer is színt és alakot váltott e látmányra; hol vigyorgott, hol elsápadt; utoljára is azt vélte, hogy legjobban kisegít innen egy kis rendszeres arcátlanság.

— Hát . . . hát nem jó kenyér ez? Mi baja van ennek a kenyérnek? Most még igen friss, hát puha; a legfinomabb búzából van, becsületemre! Csak mindig ilyen kenyeret kap-

nának a katonák a táborban! Becsületemre! Nagyon jó kenyér ez, kapitány úr. Becsületemre.

Föhnwald azonban egy olyan mozdulatot tett a kezében tartott kenyérrrel, mintha a fejéhez akarná azt vágni a magasztalónak. Az hátra is hőkölt.

De csak még sem tette azt Föhnwald. Elégnek tartá nagy nyersen közbekiáltani:

— Ez a kenyér a kutyának sem való! Akarom látni a búzát, amiből ön ezt sütteti. Hol a raktár kulcsa?

Konyec urat csak a merész ellenállás mentheté meg, ha megmentheté valami.

— Azzal én önnek nem tartozom — pattogott vissza hetykén. — Ön nekem sem előljáróm, sem ellenőröm. Ha panasza van ellenem, adja be az élelmezési főfelügyelőségnek. Ön parancsol a katonáinak, de nekem nem.

Föhnwald tehát parancsolt a katonáinak:

— Ezt az embert vasra kell verni, aztán el kell tőle venni a kulcsait.

Azok ugyan hirtelen szót fogadtak.

Konyec bort ivott, dühös volt, ellenszegült; amiből aztán az lett, hogy meg is tépázták, meg is kötözték.

Az erővel elvett kulcsok egyikével felnyitotta Föhnwald a raktárajtót.

Elszörnyedve jött ki onnan.

Egy csomó búzát, amint kimarkolta azt a zsákból, odatartott a megláncolt biztos szeme elé.

— Van önnek erre valami mentsége?

Az undok káromkodással válaszolt neki vissza.

— Jobb lesz pedig önnek imádkozni, mint káromkodni; mert holnap függni fog.

— Igen! — kiálta tajtékzó ajakkal a fogoly. — A kis tolvajokat felakasztják, régen tudom azt, a nagyokat pedig futni engedik. Önnek van kurázsija megfogatni az ilyen apró szegény ördögöt, mint én, de följebb nem mer kereskedni.

Nekem ezt a búzát helyembe küldték; maga a főbiztos adta át, amint összeszedte az egzekúción. Mit tehetek én arról, ha a gaz paraszt megnedvesítette a búzáját, mikor egzekválták, hogy nekünk kárt tegyen.

— Legyen ön aziránt megnyugodva, hogy aki ebben a dologban bűnös, azt én mind ön mellé fogom kötöztetni.

— Jó lesz, nagyon jó lesz! Csak tessék feljebb kereskedni. Ott van Gierig úr, végezzen azzal, ha tud. Annak menjen neki, ha mer! Ugye, abba nem mer belekötni?

Konyec jó taktikának tartotta Gierig urat tolni maga elé, gondolva, hogy az megszentelt fejű ember; a szava többet ér Bécsben, mint száz lovaskapitányé; az már egyszer leszállította Föhnwald urat a nyeregből; majd most is elbánik vele, csak annak menjen neki.

Föhnwald nem felelt neki többet.

A búzából is megtöltetett egy tarisznyát, s azt őrmestére bízta; a raktárt ismét bezárta, az ajtaját háromszorosan lepecsételé, és őrt állított eléje.

— Mármost hol lakik Gierig úr?

Magánháznál természetesen, mint mindig. Egy új szóval szaporította szótárunkat: „Kényszer-vendégszeretet”.

Már feküdt a jó úr, és aludt, mikor késő éjjel látogatására ment Föhnwald. El nem tudta gondolni, mi baja lehet annak vele ilyen órában. Nem halaszthatná reggelre?

De Föhnwald nagyon sürgette az értekezést, s fel kellett cihelődni a kedvéért.

— Nos, mi baj van, százados úr? Nem szokott ön ilyenkor aludni? Én nagyon álmos vagyok.

— Majd segíteni fogok rajta, hogy ne legyen az. Én azért jöttem ide, hogy önt elfogjam.

Gierig úr nagyot bámult erre a szóra, s csodálatosan csóválta a fejét.

— Ön most jön valami jó vacsoráról, százados úr, ugye?

— Jónak nem mondhatom — felelt Föhnwald sértetlenül —, mert nem vacsoráltam egyebet, mint egy darabot ebből a kenyérből, amit a katonáim számára sütöttek. Nézze ön, ez gyilkos méreg. Elfogattam a tábori sütőt; az a molnárra utalt, ki a lisztet őrlötte. Íme, itt e dobozban a mutatvány a lisztből. A molnár az élelmezési biztossal mentette ki magát, ki a búzát küldte neki. Azt is elfogattam. E másik dobozban látja ön a búzát, ami a katonai raktárba került. A biztos azt mondá, hogy ezt a búzát ön küldte neki; igaz-e ez, vagy nem?

Gierig úr föl pattant szörnyű haraggal.

— De mi közöm nekem mindehhez a sok ostobasághoz, amit ön nekem itt összevissza mesél? Mi bajom nekem azzal, hogy önök mit esznek, mit nem esznek? S hogy mer ön engem akármi dologért felelősségre vonni? Ki adta önnek ehhez a jogot, mi?

Gierig úr ugyan dühösen állt szembe Föhnwalddal, két nagy papucs volt a lábán, azok csak úgy csattogtak, mikor eléje toporzékkolt. Föhnwald pedig nagy hidegvérrel vonta elő belső zsebéből a hozzá küldött felsőbbbségi parancsot.

— Itt a rendelet a kezemben, uram, melynél fogva én, Föhnwald százados, megbizatom, hogy minden e megyében megkapható rablókat, tolvajokat s azoknak orgazdáit, cinkosait, ahol találom, elfogjam, beszolgáltatassam, nem válogatva személyökben, ki úr, ki paraszt, akár szűrben, akár selyemkabátban jár, akár pusztán, akár kastélyban lakik: mindenütt elfogjam, láncra verjem, tömlöcbe vessem. És én ezen parancsnál fogva elfogom önt és cinkostársait, akik kilopják a nép szájából az alamizsnafalatot; mérget csinálnak belőle, s úgy adják a katonának enni; kik elrabolják az uralkodótól a nép szeretetét, kilopják a törvényből az igazságot, s még a fegyvernek az élet is letörik, s ellopják. Én rablókat hajhászni küldtettem! Teljesítem a megbízást, s elfogom önöket mind. Katona vagyok, keresztülvágom magamat mindenben. Meglehet, hogy ezért azt fogják mondani, hogy félreértettem vala-

mit, de katonai parolámra fogadom, hogy csúffá teszek mindenkit, aki ebbe a rút dologba belekeveredett, s megteszem azt!

Gierig elsápadt; látta, hogy ellenfele most már veszedelmessé kezd rá nézve válni. A támadóból védelmi helyzetbe tette magát.

— Én itt hivatalból járok, s hivatalos kötelességemet végzem.

— Az sem igaz. Önnek nem volna szabad ott járni és kobozni, ahol ínség van. Világos parancs van azellen az ország legfelsőbb hatóságától. Ez azonban csak kegyetlenség, csak zsarnokság; hanem itt rablásról is van szó. Ön azt a gabonát, amit az élelmezési biztosnak átadott, nem kaphatta adó fejében, mert az egy elmerült hajó szállítmánya mind. Önnek az egzekvált búzáat ki kellett cserélnie egy ilyen veszendőbe ment szeméért.

Gierig úr abban érezte magát megfogotva, amiben tökéletesen ártatlan volt.

— Uram, én esküszöm önnek, hogy ez nem úgy van.

— Talán minden ember összebeszél, hogy elébb beázassa a gabonát, amit ön elvisz tőlük adó fejében! És csak éppen azt, amit ön visz el? És ön éppen azt kereste ki minden adókötelesnél, ami hibás volt? No, feleljen ön erre! Gondoljon ki valamit!

Gierig úr veszedelmesen meg volt akasztva. Pedig nem úgy volt, ahogy vádolták; de hogy mondja meg az igazat?

— Nos, uram, öltözködjék ön fel egymás után, mert én nem érek rá önnel itt szaporítani a szót. Egy, kettő, három! Ha nem tetszik önkényet, idekinn vannak a legényeim; van náluk békó is. Önnek a cinkosa, Konyec, odakinn ül már a székéren megvasalva. Kényszerítsem-e önt?

Grierig úr könnyörgésre fogta a dolgot.

— Én elismerem, hogy itt nagy bűn van elkövetve; nem tagadom, hogy nekem is járulhatott hozzá hibám; de

a bűnben nincs részem; az magas, igen magas állású uraknál kezdődik.

— El fogok odáig is menni. A katona előtt nem marad zárva egy ajtó sem. Megyek, ameddig embert találok, akár milyen nagy ember lesz is, és rákiáltom a megbélyegző szót: „Ez is rabló!” Ön a kisebbek közé tartozik; ne vesztegettesse magát az időt.

— Uram! Tekintse ön, hogy családapa vagyok!

— Nem jegyezte ön fel magának, hogy hányan mondták azt önnek ebben az évben: „Uram, tekintse ön, hogy családapa vagyok?” Nem kacagott ön erre a szóra mindannyiszor? Jól van. Én irgalmasabb leszek. Nem veretem önt vasra, megengedem, hogy saját kocsiján kísérhessen bennünket, ahova mondani fogom; de mondja ön meg nekem: ki következik most ön után?

Gierig meg volt puhulva.

— Elmondok önnek mindent, kapitány úr, ahogy van. A kérdéses gabonát a kormány osztatta ki egy ínséges város lakosainak. Én azon nyomban foglaltam le a kiosztottat. Ha hibás volt a gabona, az a vétkes, aki azt kiosztotta. Annak a neve pedig Lemming.

— Lemming? Úgy tetszik, mintha hallottam volna ezt a nevet valaha emlegetni. Hol kapható ebből az úrból?

— Éppen itt van ebben a városban, a vendéglőben van szállva.

— Ezt is elfogatom.

— Nagy kegyben áll a magasabb körök előtt.

— Mégis elfogatom. Siessen ön felöltözni uram, egy katonát itt hagyok az ajtóban. S kérem, hagyja az ajtót nyitva.

— Óh, ne tessék félni! Nem szököm meg, sem a nyakamat el nem metszem addig, amíg egy fejjel magasabb embert tudok a hátam mögött. Elvárom ön további rendelkezését a legnagyobb engedelmességgel.

Gierig úr meghunyászkodásában pedig csupa merő gonoszkodás volt. Azzal a jó szándékkal biztatta neki a századost Lemmingnek, hogy az a heveskedő katonatiszt majd most a fensőbb körök kegyencét valami oly brutális megrohanással fogja megsérteni, hogy emiatt saját magát keveri galibába. A gabonaosztás körüli visszaélések köztudomású dolgok. Hanem az is köztudomású, hogy e visszaélésekbe Lemmingen túl még igen nagy és hatalmas emberek vannak belefonva. Ha valami szeles kéz valahogy Lemminget torkon találja ragadni, egyszerre támadnak láthatatlan kezek, melyek a vakmerő igazságszolgáltatót lefegyverzik, földre verik, megbénítják; azokat a láthatatlan kezeket pedig már nem lehet felfedezni, mert azok ellen nem kapni sehol bizonyítékokat. És így bizonyosan a szeles katona fog belemaradni a hínárba, ahová senki sem küldte.

Tehát Gierig úr egész töredelmesen vallott Lemmingre. Igen nagy szükség volt egy ilyen állású útitársra.

Három óra tájon lehetett az idő, mikor Föhnwald a vendéglőbe érkezett, ahol Lemming úr kapható volt. Már pitymallott, s a vendéglő udvarán befogva állt Lemming úr előfogata jelölül annak, hogy az uraság igen korán szándékozik elutazni. Ugyan a vendéglő udvarára hozatta maga után katonai fedezet alatt Föhnwald Konyec urat megvasalva a szekéren s Gierig urat saját hintójában. A szemközt jövő vidéki emberek, kik a hetivásárra jöttek, ugyan nagyot bámultak a furcsa processzión. Nem volt köztük, aki a két urat személyes tapasztalatai után ne ismerte volna.

Föhnwald maga felsietett Lemming úr szobájába.

Az inas be akarta jelenteni. A százados mondá neki, hogy ez egészen szükségtelen; majd bemutatja ő mindjárt maga magát, s benyitott egyenesen.

Lemming úr már fel volt öltözve, s teáját szürcsölgeté, mikor belépett hozzá a kapitány.

Lemming úr azt hitte, hogy az idegen úr eltévedt, s igen nyersen kérdezé:

— Kit tetszik keresni?

— Lemming urat.

— Az én vagyok. Tessék leülni.

— Nem ülök le. Más dolgunk van együtt. Én Föhnwald százados vagyok, az itt e környéken állomásozó lovasság parancsnoka. Tegnap este a katonáim panaszt tettek nálam, hogy ehetetlen kenyeret kaptak. Meggyőződtem róla, hogy igazuk van. Utánajártam mindennek, elfogattam sütőt, molnárt, élelmezési biztost, most éppen az adószedő fő-főbiztost vettem őrizet alá. Mind bűnösök.

— Diable! — mormogá Lemming úr, s csendesesen kihörpinté csészejéből teája maradékát.

— Nem lehetett tagadniok. A bizonyítékok itt nálam: a kenyér, a liszt, a búza. Ami még az utóbbiból megvan, azt lepecsételve őriztetem a raktárban.

Lemming úr hozzáfogott egy lágytojás feltöréséhez.

— S mit fog ön most czeekkel az emberekkel kezdeni, akiket ilyen szépen rakásra fogott?

— Még nincsenek mind együtt.

— Szappermán! Még több is lesz? S ha mind megfogta őket?

— Akkor felviszem őket Budára a helytartósághoz, s olyan lármát csapok, hogy a félvilág meghallja.

— S szabad megtudnom, mennyiben érdekel engemet ez a történet, amit kapitány úr most velem közölni szíveskedett?

— A legutolsó elfogott, ki az adóbehajtó biztos, azt valotta előttem, hogy ő azt az emberhasználatra nem fordítható búzát, amit katonáimnak adott, mint adóhátralékot gyűjtötte fel a szomszéd városban, ahol azt ön, Lemming úr, osztotta ki mint kormányi segélyt. Ön pedig vásárolta azt egy

megmerült hajóról, melynek gazdája kénytelen volt ázott gabonájától potom áron menekülni.

Lemming úr úgy találta, hogy mégis nagyon keményre van megfőzve az a tojás, nem lehet már megenni.

Gondolta pedig magában: „Ahán! Itt van már megint egy ember, akinek be kell dugni a száját”. S csendesen becsülgette magában az előtte álló kaliberét, vajon mennyivel lesz tele.

Azért még föl sem kelt helyéről; hadd álljon az a másik, ha neki úgy tetszik.

— Tudja ön, kapitány úr, ilyen félreértések megtörténnek. Sajnos dolog. Az ember maga nem lehet mindenütt jelen.

— Csakhogy ön ott éppen jelen volt.

— No, no, no! Az a gabona nem volt a kegyed katonáinak szánva. A biztos ügyetlensége, minék szedte el a parasztoktól. Azok elhasználták volna vetőmagnak.

— Ön azt hiszi, uram, ugye, hogy Föhnwald százados nem tudja azt, hogy ebben az évszakban nem vetnek búzát?

Most aztán felkelt a helyéről Lemming, s egy finom világhi hunyorgó simaságával lépett Föhnwald elé.

— Én azt hiszem, hogy Föhnwald százados egy derék gavallér ember, ki a katonáiról gondoskodni lovagias kötelességének tartja. Ily eseteknél Lemming is tudja, mit jelent gavallérnak lenni. Ha a katonák tévedésből rossz kenyeret kaptak, a Lemming-ház kaláccsal fogja őket kárpótolni.

S azzal nagy mosolyogva belső zsebébe nyúlt, s kivonta onnan nagy, sok rekeszű tárcáját.

Itt biz egymár ezer forintot megint ki kell ugratni. Vele jár a rizikóval. Ezt majd felírjuk a „manko”-ba.

Föhnwald százados a füle hegyéig elvörösödött, amint azt látta, hogy a tárcáját kezdi nyitogatni ez az ember.

S az a sértő biztosság, amivel ezt tette, mint aki tudja már, hogy hasonló esetekben hogyan kell, hogyan szokás

a kérdésre kellő választ adni; mint aki ismeri már az embereit, akik lármáznak, fenyegetőznek, s aztán egy perc múlva mosolyognak, bókot vágnak; meg vannak nyugtatva.

— Adja ön ide azt a tárcát! — rivalt rá dühösen Lemmingre.

Lemming ugyancsak megszeppent.

(„Teringettét! — gondolá magában, ez ugyancsak érti ezt a tudományt, még pedig alaposan. Az egész tárca kell neki. Ugyan szerencse, hogy nincs beletéve több tizenkét-ezer forintnál. Ez ugyan üstökön tudja ragadni a jó alkalmat. De már mit van mit tenni? Menekülni kell tőle. Hadd vigye hát az egészet.”)

— Tessék, kérem — szólt odanyújtva a félig felbontott tárcát.

Föhnwald mohón kapta el azt kezéből.

Lemming bosszús megvetéssel tekintte rá. Ez ugyan kap a pénzen, amit megragadhat; mintha csak a csatatéren szedné az ellenségtől.

— Tessék, uram. Vegye ön ki belőle, ami pénzt talál benne; s aztán majd az üres tárcát adja vissza.

Föhnwald egészen úgy tett, ahogy Lemming úr mondta. Kiszedte a tárcából a pénzt; mind, mind; kikereste annak a legrejtettebb zugát is, ahol még tán egy árva egyforintos meglapulhatott légyen; nem maradt benne semmi.

Hanem azután még sem egészen úgy tett, ahogy Lemming úr kívánta, mert a kiszedett pénzt az utolsó egyforintost is odafektetve a többi közé, nyújtá vissza Lemming urnak, s az üres tárcát dugta a saját zsebébe.

Lemming arca most kezdett csak az ijedelem hippokráteszi halálkifejezésére torzulni. Ez az ember, aki előtte áll, nem a pénztét, de a fejét akarja megkapni.

— Uram — szólt rémülettől reszkető hangon —, nekem arra a tárcára szükségem van. Üzleti jegyzeteim vannak abban.

Föhnwald begombolta kabátját az eltett tárca fölött.

— Meg vagyok felőle győződve, hogy azok vannak benne. Jegyzetek az ön üzlete felől. Derék egy üzlet! Üzlet az éhező nyomorultak falatjaival; üzlet a ragyogó méltóságos és nagyságos urak jellemével. Én ezeket az adatokat akarom bírni. Akarom azoknak a derék, jeles férfiaknak a névjegyzékét bírni, akik látták önnek ezt a tárcáját akként megnyílni, mint ahogy ön azt előttem megnyitotta, hogy megszelídülve hulljanak bele, mint a vak pipiskék, miket a vadász tükre leszédít.

— Ön csalatkozik, uram!

— Az ön elsápadt arca, az ön reszkető keze bizonyítja, hogy nem csalatkozom, hogy a titkos zár nyitjára találtam. Ön ily titkokat íróasztala fiókjában nem tartogathat. Önnek azt mindig magával kellett hordania.

Lemmingnek nehéz verítékcseppek kezdtek gyöngyözni homlokán.

— Jól van, én elismerem, hogy ez az üres tárca rám nézve sokkal értékesebb, mint a csomag pénz, melyet ön belőle visszadobott. Nekem e tárcát vissza kell kapnom mindenáron. Mindenáron, uram! Egész hitelem fekszik benne. Ön ezt nem tudja; azt csak egy üzlet embere érti, mit tesz az: „egész hitelem”. Szabja ön árát, mondjon merész összegeket, én megadom érte. Adok önnek tíz darab váltót tízezer forint-ról — mindenütt a világon készpénzül fogadják.

Föhnwald haragosan dobbantott:

— Elég volt már! Ne sértegessen ön tovább! Nem adom vissza!

Lemming könnyörgésre fogta a dolgot; odarohant Föhnwaldhoz, megragadta kezét, úgy kezdett el neki rimánkodni.

— Édes úr, kedves százados úr, legyen ön ember, legyen ön keresztyén! Ne kívánja ön halálomat. Ön engem megölhet. Hát azt akarja-e, hogy megöljem magamat? Ön tudhatja, hogy egy üzérnek becsülete a mindene; becsület nélkül nem élhet tovább. Adja ön vissza most, amit később senki sem adhat nekem vissza. Szegény nőm! Mi lesz belőle? Én főbe lövöm

magamat. Itt, ön előtt lövöm magamat főbe! Százados úr, legyen irgalommal! Adja vissza üres tárcámat, s vegye el azon kívül mindenemet!

És e beszéd alatt elkezdett sírni, és le akart térdelni Föhnwald előtt, s meg akarta csókolni a kezét.

Föhnwald bosszúsan rántotta el tőle azt.

— Eh, uram, ne játssék ön itt nekem jeleneteket Shylockból! Ezt én láttam önnél sokkal jobb színésztől. Készüljön az útra.

Lemmingtől pedig éppen nem volt az komédia, amit akkor játszott; a legmélységesebb való volt az, a kétségbeesés komoly tragédiája.

Amint Föhnwald elrántá tőle a kezét, felugrott térdéről; szemei véresen forogtak felnyílt pilláik alatt, arcát elfutotta a vér, haja ziláltan csapzott izzadó homlokán, összeszorítá ökleit, és rekedten ordított:

— De én nem fogom engedni, hogy ön tárcámat elvigye! Saját szobámban mint egy rabló támad ön meg! Én védem magamat, mint rabló ellen szokás. Én erővel is ellenszegülök.

És aközben zavart tekintete a szekrényen heverő revolverét kereste. Föhnwald hideg nyugalommal fonta össze karjait melle fölött, s csendes hangon szólt:

— Tanácslom önnek, hogy ki ne nyújtsa kezét revolvere felé, mert abban az esetben gyalog fogom önt két lovas között hátrafont kézzel Budára felkísértetni.

E biztos nyugalom megtörte a kétségbeesés elszántságát Lemmingnél. Nem mert többé revolvere felé tartani. Még egy futó pillantást vetett borotválkozó eszközeire, s a nyitott ablakra; talán gondolt egy gyors kanyarításra a borotvával vagy egy merész ugrásra fejtetővel le a kövezetre. Csak abbahagyta. Valami azt súghatta fülébe: qui habet tempus, habet vitam. Aki él, az még tovább élhet. S megadta magát az elkerülhetlennek.

Kijelenté, hogy kész menni, ahová a tiszt parancsolja. Éppen hetivásár volt a városban, midőn Föhnwald a három kocsit a három elfogott úrral végigvivé az utcákon lovas katonák fedezete alatt. A nyitott szekér embere még meg is volt vasalva, hogy a díszmenet karaktere valahogy félreérthető ne legyen.

Azt a hujjahót kellett volna hallani, amit a vásáros nép csapott, mikor azt a jelenetet látta. Jól ismerték mind a hármat.

Kívánt is nekik szerencsés utat minden ember.

VILLÁM A DERÜLT ÉGBŐL

Reggeli tíz óra volt, mikor Angyaldy nagy sietve lépett be Harter Nándor úr hivataltermébe, s az ott uralkodó irodafőnöktől kérdezé, hogy van-e valaki ő méltóságánál.

Ez azt felelé, hogy senki sincs, csak Bélteky Ferenc úr.

— No, efelől bemehetek hozzá — mondá Angyaldy, és benyitott Harter szobájába. Hanem a méltóságos úr magas bosszúsággal riadt titkárára:

— No, ugyan mit akar?

— Igen sürgős tudatni valóm van.

— Várjon vele! Most fontos ügy van előttem.

Angyaldy visszalépett, s leült a hivatalteremben.

Harter úrnak csakugyan fontos beszéde volt az ifjú Béltekyvel.

— Ön mármost, fiatal barátom, csakugyan azt hiszi, hogy megnyerte Elemér úrfi perét ellenem, miután minden fórumon rá nézve kedvező, rám nézve elmarasztaló ítéletet kapott?

— Valóban azt hiszem; s éppen azért igen idején valónak találtam ajánlatommal fellépni.

— Azon ajánlattal, hogy egyezzem ki az úrfival, mikor már nyert ügye van neki ellenemben? Ez az ön szempontjából, természetesen, igen nagylelkű ajánlat. No, hát legyen, én önnek ajánlatát visszautasítom. Nem kell semmi egyezés.

— Tehát bevárja méltóságod a törvényes végrehajtást?

Harter Nándor mosolyogva lépett Bélteky Feri orra elé, s beszéd közben annak nyakkendőcsokrát igazgató helyre:

— Kedves öcsém, ön még igen fiatal ügyvéd, s azt hiszi, hogy minden meg van nyerve, mikor már a kedvező ítélet a kezében van. Tapasztalt ügyvédek azonban jól tudják, hogy csak akkor kezdődik még az igazi per, mikor már a végrehajtás napja is ki van tűzve, s nekem gyakorlott ügyvédem van. Aztán magam is értek valamihez.

— Ezt mind számításba vettem.

— Gondolom. És azért ajánlotta ön nekem az egyezséget, amit én ismételtelen visszautasítok. Aki oly vakmerő volt, hogy én ellenem pert kezdett, az tudja meg hát, hogy ki vagyok. A lázadót én meg tudom büntetni. Mert a fiú, ki atyja ellen pert indít: lázadó, nem más. Meg fogom neki mutatni, hogy én most is úr vagyok fölötte. Azt hiszi ön, hogy abban az állásban, melyet én elfoglalok, csak olyan könnyedén lehet valakit ad peram et saccum egzekválni? . . .

— Önnek oda lehet ítélve a rajtam levő köntös, hanem azt tapasztalni foja ön, hogy nem akad ember, aki azt rólam lehúzza. Nem fogok Elemér úrfinak egy fillért sem kiadni abból, amit magáénak tart. Nem; azért, mert ellenem lázadt. Éljen szűkölködve és nyomorogva, míg dacos lelke megtörik. Én fogadom önnek, hogy ha keresztbe teszem egy ajtó előtt a lábamat, ő azon az ajtón nem fog bemenni; s ha húsz évig élek, húsz évig nem mozdítom el lábamat előle.

Bélteky Feri valami mosolygást engedett arcának elárulni. Harter észrevette azt.

— Ön azt gondolja magában ugye, hogy hiszen nem szükség éppen a felséges halálnak jönni, hogy engem elmozdítson az ajtóbul; jöhet arra egy új excellenciás úr is, ki rendszerváltozáskor engem is székestől az ajtó elé helyez. Akkor rosszul ismeri ön a helyzetet, édes barátom. Egy Harter Nándort nem olyan könnyen tesznek hol ide, hol amoda. Tekintélyt, minő én vagyok, minden kormány levett kalappal

szokott kérni, hogy méltóztassék a helyet megtartani, melyre előde emelé. Vannak nélkülözhetlen emberek, kiket semmi rendszerváltozás meg nem dönt, de mindenik magasabbra emel. Ezt higgye el ön felőlem, ifjú barátom.

. . . Angyaldy ismét belépett az ajtón.

— No, mi az megint? — rivallt rá Harter, félbeszakíttatva büszkesége legélvezetesb kitörésében.

— Igen fontos és sürgetős az ügy, méltóságos úr!

— Maradhat későbbre — inte büszke, hatalmaskodó kézmozdulattal Harter, s a titkár újra visszalépett.

Harter folytatta oktató előadását a tapasztalatlan ifjú ügyvédhez. Ismét közel lépett hozzá, s beszéd közben Bélteky Feri óraláncát fogva meg, azon iparkodott minden módon csombókot kötni.

— Tehát, hogy csak egy körülményt említsek fel ön előtt, mely mindjárt meggyőzendi önt arról, hogy most jutott még csak el a nehézségek kezdetéhez. Mikor ön már kezében tartandja a végrehajtási parancsot, akkor az én ügyvédem elő fogja mutatni mindazokat a váltókat, amiket én Elemér úrfinak világban csavargása alatt helyette Olasz-, Francia- és Angolországban kifizettem. Azok oly mesés összegekről szólnak, hogy kétszer is túlhaladják az úrfi összes anyai örökét.

— Tudom jól — szólt Bélteky, óraláncát kiszabadítva valahogy Harter kezei közül, s inkább a nyakkendőjét engedve át neki, hogy azon csináljon tetszése szerinti csokrokat. — Elemér könnyelmű fiú volt, ezeret írt alá, ahol százat kapott; hanem azt is tudom, hogy méltóságod az ő hitelezőit szinte úgy elégítette ki százzal ezer helyett; s így az összegek nem rúgnak többre, mint éppen Harter Elemér örökének kamatjaira.

— Az is meglehet, csakhogy arra nézve, hogy ön azt bebizonyíthassa, csupán két mód van. Az egyik: Lemming urat rábírní, hogy ellenemben: érti ön, az „én ellenemben”

adja elő azon legmagányosabb természetű üzleti jegyzeteit, amikből kiderüljön, hogy mit fizetett ki ő megbízásomból Florencben, Nápolyban, Cadixban, Londonban Elemér úrfi helyett? Reméli ön Lemming úrtól ezen adatokat megszerezhetni?

— Bizony bajosan.

— Talán sehogy sem? A második lehetőség aztán önre nézve: személyesen kimenni Florencbe, Nápolyba, Cadixba, Londonba; ott a kérdéses uzsorásokat törvénytörés elé idéztetni, kivallatni, saját maguk ellen tanúskodtatni. Lesz önnek erre való pénze, ideje és ereje?

Bélteky nagyon kezdé vakarni az orrát ennél a feladványnál.

Harter úr látta, hogy mennyire maga alá gyűrte ezt a gyenge embert.

— No, lássa ön, ifjú barátom; minő emberfölköti vállalatot emelt ön fel, amidőn egy Harter Nándor elleni küzdelmet fogadott el barátságbul. Ez a küzdelem saját életpályáját is elronthatja. Ön még nem tudja, mi értéke van a befolyásos körök jóakarátának egy ügyvéd életpályájára? Ismerünk jeles készülségű talentumos embereket, kik nem bírják a napi kenyeret e pályán megkeresni, és viszont másokat, kik korlátozottabb tehetségek mellett fényes előmenetelt biztosítanak maguknak. Ez utóbbiak ismerik az emberek értékét. Tanácslom önnek, hogy tanulmányozza azt ön is. Hogy elvállalta ön az ügyvédkedést Elemér úrfi perében ellenem, azt nem hibázatom. Ha ön nem, tette volna más. Hogy eddig nagyon szorgalmazta, azért is megbocsátok önnek; hanem azt a jó tanácsot adom, hogy ami most már ezentúl jön, abban a küzdelemben ne iparkodjék ön a fejét az én fejemhez ütni valami hevesen; mert mondhatom önnek, hogy az én fejem vasból van!

Bélteky úgy érezte, mintha az övé üvegből volna.

— Vigye ön a processzust szokott kötelességszerű málficiával; ne mondjon le róla, tegyen benne lépést lépés után,

ahogy illik: egyszer bizonyosan véget fog az érní; csakhogy akkorra az ön kliense kopasz lesz! Ön azon legyen, hogy maga is ősz hajakat ne kapjon miatta. Nekem sokszor lesz alkalmam önnek bebizonyíthatni, hogy atyai jó akaratom mázsányi súlyt adhat fiam ügyvédének szerencsemérlegéhez: de soha egy szemernyit sem a fiaméhoz. — Ezt jegyezze ön meg magának, ifjú barátom.

Azzal véglegesen megköté Bélteky nyakravalóját. A jeles ifjú elszédülve a hallott fenyegetésektől és biztatásoktól, alázatos búcsút vett, és eltávozott.

Nyomban utána, ugyanazon ajtónyitással sietett belépni Angyaldy.

— No ugyan, mi az a sürgetős dolog? — riadt rá fensőbbbségi házsártoskodással Harter. — Nem szeretem, ha olyankor háborgat valaki, mikor fontos hivatalos ügyeim vannak. Ezt százszor is mondtam. S kívánom, hogy tartsa magát hozzá minden ember!

Harter Nándor e magosra tartott orral elmondott rendutasítás alatt egy hivatalfőnök jogosult hipochondrikus rossz kedvével sétált el a szoba túlsó szögletéig, onnan aztán visszafordulva, érezteté kegyes engedelmét Angyaldyval a beszéd megkezdhetésére.

— No, hát halljuk, mi az a sürgetős ügy, amit önnek velem tudatnia szükség?

Angyaldy nagy hidegvérrel hagyta főnökét szavakkal és léptekkel alá s fel büszkélkedni, s azután felhivatva a szólásra, mindennapi csendes hangján mondá:

— Azt kell tudatnom méltóságoddal, hogy kegyeskedjék ma tizenkét óráig a lemondását illető helyen benyújtani, mert különben délutáni két órakor meg fogja kapni az illető helyről az elbocsátatást.

Harter Nándor odament egészen Angyaldyhoz, hogy a szeme közé nézzen.

Bizony ott állt az, és egy vonása sem mutatta, hogy tréfál

- Ébren vagyunk mi mind a ketten? — kérde tőle.
- De alunni megyünk mind a ketten, méltóságos uram.
- De hát mi ez? Rossz tréfa?
- Rossz való! Most beszéltem azzal a barátommal, ki a helytartóságnál történekekről tudósítani szokott.
- Az önt elámította.
- Nem ámított el. Tessék az elejét meghallgatni. Lemminget elfogták.
- Kicsoda?
- Valami szeles katona. Még nem tudom egészen, hogy miért. Azt mondják, élelmezési ügy miatt.
- De hát mi közöm nekem az élelmezési üggyhöz?
- Én nem is mondtam, hogy van hozzá köze méltóságodnak. A tiszt fel volt bősülvé Lemming ellen, s lefoglalta a nála levő jegyzeteket. Ezen jegyzetekben foglaltatnak mindazoknak a nevei, akik az országos gabonaosztási vállalat ügyében Lemmingtől összegeket fogadtak el. E lajstromban méltóságod neve is előfordul ötezer arany összeg mellett.
- Ez olyan nehéz kalapácsütés volt Harter fejére, hogy le kellett ülnie egy karszékbe.
- Megfoghatatlan!
- Hogy mi legyen az a megfoghatatlan, azt engedte találgatni.
- Kis idő múlva újra megszólalt.
- De hát mit mondanak: miért?
- Én mindent elmondok, amit megtudtam — felelt Angyaldy. — Amit nem mondok, azt nem tudom.
- Harter talpra pattant.
- Megyek rögtön őexcellenciájához!
- Bizonyosan mondhatom méltóságodnak — beszélt a kérlelhetlen orákulum irgalom nem ismerő nyugalommal —, hogy őexcellenciájánál ki van adva a rendelet, hogy méltóságodat többé eléje ne bocsássák.

Harter Nándornak már a kezében volt a kalapja; azt a szónál az asztalhoz vágta.

— De hát miért? A kalap legurult az asztalról, felvette, s újra odavágta ezúttal úgy, hogy nem gurulhatott le. De hát miért?

— A gabonakiosztásnál óriási csempészetek sütek ki Lemming ellen.

— De mi közöm nekem az ő csempészetéhez? Szólt ismét bevágva magát karszékébe.

— Semmi. Én is mindenkinek azt fogom hirdetni. Hanem méltóságod neve és sok másoké előfordul Lemming jegyzőkönyvében.

— Lemming írhatott jegyzőkönyvébe amit akart; mit tartozik az énrám?

— Törvény szerint nagyon keveset. A bíró előtt azt mondhatja méltóságod, hogy ez nem bizonyít semmit. De az a szeles katona még több ügyetlenséget is követett el; mielőtt feljött panaszra, úton-útfélen, boldognak-boldogtalannak elmondta, mit fedezett fel; megmutogatta sok embernek, laikusoknak, profán szemeknek Lemming jegyzékeit; kompromittálta a közvélemény előtt a megnevezett urakat; a kormány vezetői dühösek érte; a botrány köztudomású lett; azt többé a cenzori veres irlával eltakargatni nem lehet; a kormány a szégyent magára száradni nem engedi, hanem lerázza magáról azokat, akik kompromittálva vannak. Egyéb baj nem történik. Méltóságod megelőzi a bukást; én rögtön sietek fel a lemondásával a várba.

Harter Nándor merően bámult maga elé, s néhány percig határozatlanul mélézött.

Angyaldy sokallta az időhaladékat.

— Uram! A hajó süllyed: legelső gondunk megmenteni a zászlót. Azután majd szétnézhetünk, hogy mi volna még megmenteni való. De ezzel sietni kell.

Harter Nándor szótlánul felállt karszékéből, mire An-

gyaldy ugyanazon karszékbe telepedett, azt az íróasztalhoz fordította, s gyorsan megírta a lemondási oklevelet.

Azután felkelt, s ismét megkínálta az üléssel Harter Nándort.

Harter Nándor érezte, hogy minő báb lett ő egy nálánál erősebb ember kezében. Alig egy óranegyed előtt azzal kérkedett, hogy húsz évig meg nem mozdítja a lábát onnan, ahová keresztbe tette, s most idejön ez az ember, ez a szolgálattevő alattvaló, ez a senki, és elfújja őt egy leheletével, mint egy darab papirost, egy makulatur papirost.

Érezte, hogy repülni kénytelen, és csak leült, és felvette a tollat, mit amaz kezébe adott, és aláírta nevét.

Semmi kétsége sem lehetett afelől, hogy amit Angyaldy beszélt, az való. Az ötezer arany említése megfosztá minden lélekerejétől. Hinnie kellett, hogy azt kettőjükön kívül senki sem tudhatja. Ha most így beszélnek róla, azt csak Lemming irataiból tudhatták meg. Ez nagy hiba volt, akárhogyan történhetett meg. Ha már erről csak suttognak is, neki nem lehet tovább megmaradnia állásán.

— De nem suttognak; de ordítanak és harsognak, uram!

Aláírta, és reszketett a keze, midőn aláírta nevét a lemondásnak.

— Fogja ön, és siessen vele — szólt Angyaldynak. S hozzátevő súgva: — És tudjon meg mindent, ami megtudható.

— Tartok tőle, hogy délutánig közbeszéd tárgya lesz minden.

— Azt hiszi ön? Hát Lemmingnéről mit tud?

— Azt tudom, hogy éppen most van nála a bizottság, mely mindent zár alá vegyen, amit a háznál talál. Lemming ellen aligha kárpolási követelésekkel is fel nem fognak lépni.

— Szegény Malvina. Mondja ön meg neki, hogy ha nincs más menedéke, foglalja el kastélyomat Bartafalván. Én magam sem maradhatok egy napig sem tovább Pesten ez otrombaság után.

—Kénytelen vagyok méltóságodnak még egy kellemetlen körülményt tudomására hozni. Nem ugyan parancsképpen, hanem csak úgy barátságos jó tanácsul kéz alatt tudtára fog adni méltóságodnak még ma, tizenkét és egy óra között a rendőrfőnök által, aki igen udvarias, kellemes úr, miszerint ne tessék méltóságodnak egy ideig Pest sorompóit elhagyni, mert jelenlétére szükség lehet.

— Mit? Tehát még letartóztatás is! — kiált a felháborodottan Harter.

— Nem! Csak szivélyes ittmarasztalás. Lemmingnének azonban határozottan tudtul fog adni, hogy a várost elhagynia nem szabad.

Harter Nándor minden szónál zavartabb lett.

— De hát minek kevernek egy ilyen dologba bele egy asszonyt?

— Azt én magam sem tudom.

— Nem is sejtí ön?

— Úgy hiszem, a Lemming ellen indítandó vizsgálatnál az ő saját számvetésének próbája lesz az asszony fényűzésének költségvetése. A kettő összehasonlításából remélnék bizonyos végeredményekre jutni.

Harter Nándor zsibbadásokat érzett minden idegében.

— Jól van. Siessen ön fel a lemondással, s igyekezzék mentől előbb beszélni Lemmingnével. Azután keressen fel a szálláson. Itt ne többet!

Angyaldy keblébe dugta az iratot, és távozott a nagy irodatermen keresztül.

Az irodafőnök suttogva kérdezé tőle: milyen kedélyben van a méltóságos úr, lehet-e most hozzá bemenni? Angyaldy azt válaszolá, hogy őméltósága bizony nagyon ingerült kedélyben van; jól teszi minden ember, ha ma délelőtt nem kerül a szeme elé semmi ügyével, bajával.

A kisebb-nagyobb alárendelt népek aztán szépen meghúzták magukat íróasztalaik mellett, s félve tekintgettek a

nagy szárnyajtóra, hogy mikor jön ki az a haragos nagy ember méltóságos rossz kedvét éreztetni az alázatos apró emberekkel.

A méltóságos nagy ember pedig azalatt a hátulsó kis ajtón lopva osont ki hivatalos lakosztályából; a hivatalos hírlapok nem fogják közölni ünnepélyes búcsúszavait, mint közölték beköszöntőjét; az alattvalók nem fognak sorban hozzámenni búcsút venni kardosan, panyókásan, magyar vitézeknek maszkírozva; még a portás sem fog tisztelegni nagy buzogányával, midőn hintaja utolszor kigördül a hivatalos lak udvarából: csendesen a falnak lapulva suhan az utcákon végig a nagy ember, s a szemközt jövők arcáról találgatja magában aszerint, ahogy köszönnek neki, vagy fejüket ismeretlenül félrefordítják: „Ez még nem tud semmit!” – „Ez már tud valamit.”

A Z A L K U

Harter Nándor egy óraker délben már tapasztalá, hogy Angyaldy nagyon is jól volt értesülve. Inasa a rendőrségi osztálytanácsos látogatását jelenté.

Hízen nincs benne semmi különös. A rendőrfőnökök is lehetnek az embernek a társaséletben jó barátai. Megesnék vele, ha egy rendőrfőnöknek nem lehetne senkivel sem barátkozni.

Igen nyájas férfiú volt. Erősen sajnálkozott rajta, hogy Harter úr ily hirtelen elhatározá magát a leköszönésre. No, de persze „noblesse oblige”, egy cavalier még az árnyékát sem tűrheti a szennynek nevéen. Nem is kétségkedik felőle senki, hogy Harter úrnak távolról sem lehetett legmikroszkopikusabb része is Lemming ügyében. — Hanem Lemmingről ugyan semmi jót sem tudott felhozni. Az egy háromszoros gonosztevő. Azzal kegyetlenül fognak elbánni. Ily dolgokban a kormány nem érti a tréfát. Minden oldalról ömlik a panasz ellene. S e kelepcebe jutott bűnös még amellet oly gonosz volt, hogy magánjegyzékeiben több nagy és közbecsülésben álló dcerék férfiút kompromittálni igyekezett, nagy összegeket jegyezvén neveik mellé. No persze, mindazon derék férfiakról senki sem teszi fel, de legkevésbé egy Harter Nándorról, hogy képesek lettek volna a közönség rovására valami bűnfoglalót elvenni: s azért nagyon jó lesz, ha az érdekelt derék urak és különösen a közbecsülésben álló Harter Nándor úr e pör folya-

ma alatt itt helyben maradnak, hogy adott alkalommal e rágalmazó gonosztevőt erőlyesen lezúzhassák. Csupán a saját becsületük érdekében!

Internálás biz ez in optima forma.

A rendőrtisztviselő eltávozta után Harter egyedül maradt. Szerencséje, hogy soha sem tudott mélyen érezni, mert különben félhetett volna, hogy az az ember, akivel most egyedül maradt, őt megöli. Egy nagy terv kerekei készültek agyában, melynek tengelyét egy szenvedély rögeszméje képezi, s szélmalrát ugyanazon szenvedély örök szele hajtja.

Merész dolgot mondunk; — Harter e földrezúzó bukásban valami örömet érzett.

Ebben a társaságbontó felkavarodásban úgy érezé, hogy ő valamihez nagyon közel jutott, ami eddig mindig távol csett tőle.

Minden egyebet el tudott felejtteni ez egyetlen csalképért, még azt a mély gödröt is, amelybe az belecsalogatta.

Ki tudta magának ékíteni a sírt, s tudott szépeket álmodni a sárban fekvé.

Egész nap nem hagyta el lakását; ott egyik szobájából a másikba járva, főzött, forralt izzó szívében messzeható ábrándos terveket, mikbe nem vegyült már politikai nagyság, társadalmi igények, csupán egy rajongó szerelmes kábító vágyai.

Angyaldy csak estefelé tért vissza.

Még volt lepve főnöke nyugodt, csaknem könnyelmű magatartásától.

— Volt ön Lemmingnél?

Ez volt első szava is titkárához.

— Nála is voltam. Mindenüvé eljutottam, ahová kellett. Még Lemminggel is tudtam érintkezésbe jönni.

— És hogyan veszi e csapást Malvina?

Angyaldy bosszús is volt, bámult is e kérdésen.

— Természetesen, hogy igen rossz kedvvel veszi. Fekszik bele. De nem az ő baja itt a fő kérdés, hanem Lemmingé.

— De mit törődöm én Lemminggel? Bánom is én, akasszák fel! Én nem ismerem, s nem tudok róla semmit. Az én nevemet hiába írta a jegyzőkönyvébe.

— Ez természetes! Mikor a hajótöröttek egy csónakba szorulnak, s valaki még kapaszkodik a csónak szélébe, azt bele szokták taszítani a tengerbe, s igazuk van, különben ők merülnek el. Csak az a baj, hogy Lemminget nem lehet a tengerbe taszítanunk anélkül, hogy Lemmingét is utána ne taszítsuk.

— Ezt nem értem. Mi köze lehet a hatalomnak egy asszonyhoz, akárminő vétkesnek találtassék is a férje?

— Nem is az a veszély fenyegeti őt, hogy bezárják, hanem hogy nagyon is szabadon eresztik. Lemminggel az a baj van, hogy két dolog akar rá kiderülni. Az egyik az, hogy vesztegetés útján jutott az országos gabonakiosztás vállalatához; a másik az, hogy selejtes gabonát osztott ki. Az első vád nagyon súlyos, az utóbbi pedig nagyon költséges. Ha bebizonyodik rá, hogy vesztegetett, akkor azért ítélik el; ha nem bizonyodik be rá, akkor csaló volt, hamis kiadásokat jegyzett fel könyvébe, s azért bűnhődik; így is, úgy is kelep-cébe jutott; a második vád miatt pedig lefoglalják vagyonát kárpótlás fejében. Azért gondolja meg méltóságod: mi lesz egy fogságra ítélt bankár nejéből, akinek vagyonát elveszik; aki hozzá van szokva, hogy pompában, kényelemben éljen; és aki elég szép asszony arra, hogy amihez hozzászokott, azt meg is találja, és aki elég gyalázatot kapott már a férje nevéhez férje érdeméből, hogy ne irtózzék a későbbiektől, amiket már maga szerez hozzá? Mi lesz az ilyen asszonyból?

Harter Nándor találhatta magában, hogy mi lesz hát belőle.

— Megsúghatom méltóságodnak, hogy Lemmingné minden előkészületet megtesz hozzá, hogy amint egy kissé félrefordul róla a hatóság figyelme, azonnal elszökjék Párizsba.

Hartert e szó tetőtől talpig átvillanyozta.

— Képes volna elszökni innen?
— Köztünk mondtam.
— S cserben hagyáná Lemminget?
— Mint minden ember.
— Tehát nincs ennek az embernek a megszabadítására mód?

— Van! Éppen efelől tettem magamat vele érintkezésbe. Lemming el van veszve, ha méltóságod a vizsgáló bíróság előtt azt fogja mondani, hogy az általa beírt ötezer aranyról nem tud semmit.

— És ha azt mondom, hogy tudok róla valamit, akkor ő is el van veszve meg én is.

— Kérem. Lemming azt fogja állítani a vizsgáló bíró előtt, hogy ő azt az ötezer aranyat méltóságodnak *kölcsön adta*, s ha méltóságod hasonlót ismer el, akkor Lemming a vesztegetési vád alól kiszabadul, miután a vesztegetés egyszerűen meg van cáfolva.

— Hanem abban az esetben az én elismerésem rögtön adóslevéllé fog válni, amit a bíróság nálam lefoglal, s velem kifizettet.

— Azt én is úgy hiszem.

— S ön tanácsolja nekem, hogy Lemming megszabadításáért én dobjak ki ötezer aranyat?

Angyaldy vállat vont, s nem mondta, hogy tanácsolja-e, vagy nem tanácsolja. Hanem annyit gondolt magában, hogy kérdezze meg Harter úr a saját naplójátul, vajon lehet-e valami alapja ilyenmű nemes áldozatkészésre.

— Jó! — szólta Harter. — Kész vagyok erre az áldozatra. Meghozom azt Lemmingnek; hanem egy föltétel alatt. E föltételt közölje ön velem. Ha ő „igen”, én is „igen”.

— Méltóztassék közölni velem a föltételt.

Harter Nándor arca szokatlan hőségtől ragyogott e percben, szemciben egész szenvedélye látszott tündökölni, erősen megszorítá Angyaldy kezét, és súgva mondá neki.

— Föltételem Lemningnek: *Adja vissza nőmet!*

Angyaldy visszahőkölt e szóra, mint aki most veszi észre, hogy örülten áll szemben; hanem az örült vasfogóval szorította keze csuklóját, s még egyszer mondá ama forró, reszketeg hangon:

„Adja vissza nekem nőmet.”

Angyaldy csodálkozva rázta mindenfelé fejét, s kételkedve mondá:

— Hogy lehessen az, kérem: ezt én nem értem!

Erre Harter elmosolyodott, s egy szerelmes ifjú naivságával taszítá el magától a megszorított kezét.

— Menjen ön! Hogy lehet oly együgyű? Törvényes ember, és még sem érti. Jöjjön hát, majd én megmagyarázom. De üljünk le hozzá, mert ez hosszadalmas tárgy. Én sokat gondolkoztam ezen; és ön még soha? Hogyan lehetne Malvinát visszahozni *mint asszonyt* az én házambhoz; vissza az elhagyott házba, régi tulajdonába minden erőszak, minden botrány nélkül, a legegyszerűbb, a legtisztességesebb úton? Ön nem tudna erről semmit?

— Valóban nem jut eszembe ilyen expediens.

Óh, én sok nyughatatlan éjszakának köszönhetem, hogy azt így kifőztem.

— Hiszen nekem is van sejtelmem valami hosszadalmas útról. A válóperek hosszúk.

— Óh, ide nem kell válóper. Ide nem kell, csak egy elhatározás. Két napi határidő, s a változás megvan. A Lemming-ház özvegyen marad, s a Harter-háznak van házi-asszonya.

— És annak az asszonynak mi lenne a *neve*?

— Harter Nándorné! Isten és világ előtt. Egyházi és világi törvények szerint Harter Nándorné.

— Kiváncsi vagyok a lehetőség alakjára.

— Tehát értse meg azt! Ön tudja, hogy mi római katolikusok voltunk, midőn egybekeltünk. Mikor el akartunk

válni, kitértünk a protestáns hitre, mert a római katolikus dogmák a házasságot felbonthatatlannak tartják. Tehát a dogmák szerint Malvina most sem nője Lemmingnek, hanem az én nőm. A protestánsok kánonai szerint törvényes házastársa ő Lemmingnek, de a katolikus szentszék nem ismeri e viszonyt másnak, mint együttlakásnak. Eszerint nekünk semmi egyébrc nincsen szükségünk, hogy ismét egymásé lehessünk, mint visszalépni a római egyház kebelébe mindkettőnknek; ott Malvinát csak Harter Nándornének ismerik most is; ott a kolozsvári konzisztórium határozata nem érvényes, ott Malvina egyedül és elszakíthatatlanul az enyim. Tehát hogy holnap az én nőm lehessen, nem kell hozzá egyéb, minthogy ma térjen vissza az elhagyott egyház szövetségébe. Érti ön már?

— Értem — felelt Angyaldy tompán.

— Lehetőnek tartja mármost azt, amit feltételül szabtam: adja vissza Lemming nőmet?

— Igen. Csupán azt jegyzem meg rá, hogy az alkuban határozni egy harmadiknak áll jogában: az a harmadik Lemmingné.

— Tudom. Én tehát rábízom önre. Legfeltettebb titkomat bízom önre. Menjen el Malvinához, és mondja el neki, hogy én szeretem őt, és megtanultam ismerni, minő világot vesztettem el benne, amidőn elváltam tőle. Óhajtom őt újra bírni; nem bírni, de magamat az ő rabjává tenni. Nyitva előtte szívem és házam. Jöjjön mint úrnő, mint királynő, és szálljon meg abban. Én mint koldus fogok előtte állani, ki kegyének alamizsna hulladékáért is hálálkodik, s még csak könyörgésével sem alkalmatlankodik. Mondja ön neki, hogy én nemes lelkű akarok lenni, és Lemminget önfeláldozással is megszabadítom nyomorult helyzetéből; csupán csak őerte, az ő könnyező szeméiért; de hogy egy óráig sem tűrhetem tovább, hogy egy ily befertőzött névnek viselője legyen, hogy ily meggyalázott ember karján a világ előtt megjelenjen; ő, kit én nevem egész ragyogásával akarok környezni.

Angyaldy meghajtá magát.

— Mindezt el fogom Lemmingnének mondani.

— Menjen ön minél hamarabb, kedves Angyaldy; s hozzon jó választ.

A titkár engedé kezét főnöke forró kezei által összeszorongattni. Az ő keze bizony hideg volt, mint a kő, s nem szorította amazt vissza.

Angyaldy még aznap eljárt a rábízott küldetésben. Nem volt semmi rendkívüli benne, hogy ily késő órában is bejusson Lemmingnéhez; eddigi kiváltságos helyzete feljogosította arra.

A válasz határozott volt; határozottan rossz.

— Lemmingné azt felelte: „Nem”.

— Nem? — szólt megütődve Harter, s aztán hitetlenül rázta fejét. — És mit mondott, miért nem?

— Nem, mert neki nem tetszik.

Harter gyanakodva nézett Angyaldy szemébe; aztán lehangoltan monda neki jó éjszakát.

Angyaldy bejelenté, hogy az éjjel kissé sokáig ki fog maradni.

Utóbbi időben többször előfordult ez nála. Azt beszéltek róla, hogy szeret dőzsölni, s reggelig elpoharazgat.

„Hadd tegye, úgy sincs egyéb öröme a világon!” — szokta mondani Harter, és hagyta menni kérdezősködés nélkül.

Angyaldy csakugyan vacsorálni ment, s mint elégszer tevő, a vacsora után éjfélén túl is ott maradt az ivóasztalnál — egyedül. Nem kellett neki víg társaság: egyes egyedül tudott inni. Palackot palack után ürített, mintha tudományos elemzést tartana afőlött, hogyan lesz a józan emberből részeg. De tökéletesen részeggé soha sem tudott lenni. A bornak az a hatása volt rá, hogy szótlanná, komorrá tette; ébren maradt.

S volt egy gondolatja, ami mellett ébren maradt.

Más ember e gondolatot fekhelyén őrizte volna, ő utat engedett neki; hadd fusson: szemközt kell neki rájönni.

Más azt az embert, akit egy percig sem bocsát el lelke szemei elől, nyomrúl nyomra kísérte volna, utána leskelődött volna; ő engedte tenni, menni; nem menekülhet az őelőle.

Tudta jól, hogy Harter Nándornak minden léptére van, aki vigyáz ez órától fogva. Sem éjjel, sem nappal úgy ki nem mozdulhat lakából, hogy fel ne legyen róla jegyezve, hova ment, hol állt meg, kivel találkozott, kinek mit mondott.

Midőn Angyaldy későn éjfélután a dőzsasztalt elhagyta, nekiindult egy kerülőt tenni a városban. Felsétált egész a főútig. Annak volt akkor egy szöglet háza, melyben az éjnek minden órájában ébren voltak. A gondviselés mindig ébren van.

Angyaldynak a hivatalos irodák mindegyikében voltak meghitt ismerősei; ott is vannak emberek, akik egymás között magukhoz hasonlókkal szeretnek barátkozni, vígan lenni.

Angyaldy rátalált ismerőseire.

— Otthon maradt-e ma este főnököm? — kérde tőle.

— Nem. Elment vacsorálni az Európába. Oda egy hordárt hivatott, s attól egy levelet küldött Lemmingnéhez; a hordár egy óráig várakozott a válaszra. Harter másfél óráig várakozott a hordárra; mikor megkapta a levelet, clolvasta, zsebébe tette és hazament. Nagy csésze teát ivott meg a várakozás alatt. Még e percben gyertya ég a szobájában.

Angyaldy megköszönte a tudósítást a jó pajtásnak. Jóccakát kívánt neki, s hazament és lefeküdt.

Szobája főnöke lakosztálya fölött volt; sokáig nem tudott elalunni, emennek alá- s feljáró lépteire figyelve.

Reggel ismét mind a ketten összejöttek Harter úr magán dolgozószobájában.

A két férfi arcán nem látszott semmi változás nyoma.

— Semmi újság? — kérdezé Harter.

— Semmi.

— Én tudok valamit — szólt Harter, fogain keresztül szíva a léget; — ma délelőttre híva vagyok a vizsgálobíróhoz, Lemming ügyében.

— Hány órára?

— Ahány órákor nekem menni tetszik. Az én rangomból való uraknál ezt saját diszkréciójukra szokták bízni.

Minden erőltetett nyugalma és büszkesége mellett szavai belső izgalmát árulták el.

— Nem tudom még, mi kimenetele lesz e beszélgetésnek; de minden lehető esetre készen kell lennem. A mai bolond világban a legfeddhetlenebb jellemű ember sem érezheti magát biztosítva a non putaremeektől. Azért egy bizalmas kéréssel akarom önt terhelni.

— Parancsoljon velem!

Harter elővette íróasztalából amaz ismeretes naplókönyvet.

— Egyszer már voltam azon helyzetben, hogy ezt a magán naplómát az ön felügyelésére bízam. Most ismétlem e megbízást. Nincsenek abban veszélyes titkok, de mégis olyan magánérzúleteim vannak benne megírva, amiket nem óhajtanék közbeszéd tárgyaivá tétetni. Azért még egyszer kérem önt arra a szívességre, hogy vegye a tokot magához. És azután maradjon itthon, míg én visszatérek. Tartsa előszobája ajtaját zárva. Ha azalatt, míg én odaleszek, netalán rendőrségi házmotozást intéznének lakásomon (ön ismeri személy szerint az illető urakat): amint ön egyet meglát a lépcsőrácsozat előtt, ezt a naplót mindenestül együtt vesse a fűtött kemeccébe, s ajtaját ki ne nyissa addig, míg az végképpen el nem égett. Számíthatok önre?

— Bizton.

— Köszönöm. Még meg fogom ezt önnek hálálhatni. — szólt Harter, megszorítva titkárja kezét. — Egyébiránt semmitől sem tartok. Tisztában vagyok magammal. A baj nem olyan nagy, mint amilyennek látszik. Igazságos akarok

lenni mind magam iránt, mind mások iránt. Mindenki meg lesz velem elégedve.

Angyaldynak nagyon feltűnt e hangulat Harternél. Főnökének arcán nem volt eltagadható bizonyos felmagasztosultság, ami nem folyhatott a helyzetből. Alig várta, hogy eltávozzék.

Alig várta, hogy egyedül maradjon kettős bezárt ajtó mögött azzal a végzetes naplóval.

Óh, ez a Harter valóban a világ legkönnyelműbb embere: először, amiért titkokat, miket csak magának súg meg az ember, magának is csak akkor, mikor az a belső bíró aluszik, hogy az meg ne hallja, hogy ilyen titkokat papírra leír; s miután leírta, azt hiszi, hogy egy emberi kéz csinálta zár azoknak elég koporsó. S elvégre az egészet rábízza egy emberre, akiről azt hiszi, hogy legjobb híve.

Angyaldy sietett felnyitni a zárt, feltárni a napló lapjait. És akkor csak elbámult.

Óh, ez a Harter nem olyan könnyelmű ember, amilyenek mi hisszük: az egész naplóban egy sor írás sincsen!

Egyetlen egy írott lap sincsen benne.

Az egykor beírt lapok mind le vannak fejtve éles késsel a kötésből; egyedül a tiszta papiros maradt ott.

Előlről hátra lapozta: nem talált egy sort, egy betűt a naplóban többé.

Harter tudta, hogy mivel játszik, s a játék komollyá lehetett.

De hát akkor minek e játék folytatása? Minek volt e naplót tokostul titkárjának adni, azzal az utasítással, hogy ha motozni jönnek, égesse el? Hiszen ha nincs benne egyéb, mint üres papiros, azt hadd találja meg akárki; azon nincs mit őrizni, féltetni.

Az egész naplóban hasztalan kereste e talány nyitját; üres lapokra talált.

De hát a napló tokja!

Angyaldy a világosság felé fordítá azt, hogy bele láthasson; s akkor észrevette, hogy a napló tokjának a fenekén egy összehajtott zöld levélpapír van.

Ollójával kihúzta azt onnan.

A levélre ráismert. Ráismert a papír színéről, illatjáról, mielőtt a kéz vonásait látta volna.

Lemmingné levele volt az.

Ugyanazon levél, melyet tegnap éjjel a hordár által válaszul küldött Harternek.

Angyaldy elolvasta azt.

„Kedves barátom!

A nyújtott békejobbot elfogadom. Mindkettőnkre nézve jobb lesz az így. De hát lealkudhatlan föltételem van hozzá nekem is. Egyik az: hogy Lemming legyen megmentve; gyalázat volna őt veszni hagynunk. Másik az, hogy *békiüljön ön ki fiával*. Nem tudnám átlépni azon ház küszöbét, melyből a család egyetlen fia ki van tiltva. E föltételeimet ön, ha engemet szeret, könnyen teljesítheti.

Még egyet.

A közöttünk szövődő új viszonyba ne avassa ön titkárát többé; végezzük azt levél útján egymással. Sőt óhajtanám, ha ön titkárja számára valami állomást szerezne, tán Bécsben a kancelláriánál; megérdemelné, hogy jutalmazva legyen. Önnél úgy sem maradhatna, miután ön hivatalt nem viselend többé.

Tehát csak óvatosan és vigyázva!

Malvina.

Angyaldy ismét és ismét elolvasta ezt a levelet. Elolvasta tízszer, elolvasta százszor, nem is olvasta már, de magában nézte; nem is szemével nézte, de lelkével nézte, míg oda rajzolódott az szíve falára, minden betű úgy, ahogy írva van, azokkal a reszketeg vonásokkal; míg minden betű magában beszélt, és sokat beszélt, mindent elbeszélt.

Akkor összehajtotta a levelet, visszadugta azt rejtek-helyére ismét, rázárta az angol lakatot, s azután összefonta karját, oldalállt az ablakba, és várt főnöke visszatérére. Ha valaki az átelleni házból nézte, azt hihette, viaszbáb, mely egészen hasonlít az emberhez, csakhogy nem tud szemével pillantani.

Késő délután került elő Harter. Nem is a saját szállására, hanem egyenesen fel titkárához sietett.

A meleg évszakban folytonosan fűtött kandalló meggyőzhető afelől, hogy egészen hű emberre talált, ki utasítását a kényelmetlenségig pontosan követé.

— Nem volt szükség a fűtött kandallóra? — kérdé.

— Senki sem jött — felelt Angyaldy kezébe véve a naplót.

— Úgy hiszem, már nem is fog jönni.

— Vajon?

— Mint előre láttam, az egész kellemetlen ügy sokkal simábban fog legombolyodni, mint gondoltuk.

— Lemming természetesen ártatlan.

— A fő dolgokban igen; a mellékésekben pedig majd innen is, onnan is kisegítjük. Amit alárendeltjei hibáztak, azok, ha bebizonyulnak is, őt közvetlenül nem érinthetik; a vesztegetési vád pedig magában elenyészik.

— Ha a feljegyzettek elismerik, hogy a megnevezett összegeket a bankártól csak kölcsön vették.

— No — igen.

— Méltóságod szíves volt erre buzdítást adni a többieknek?

Harter húzta-vonta magát egy kissé.

— Én ugyan sohasem fogadtam el Lemmingtől semmit, de régi jó barátom, nem hagyhatom ily bajában elveszni, et cetora.

— Az igen nemes tett méltóságodtól — Lemmingné tagadó válasza után is.

Harter igyekezett ezt a beszélgetési tárgyat, mint valami nagyon szorító csizmát, minél hamarább levetni a lábáról.

— Céloom visszavonulni egészen a politikai küzdterről. S ezt a rövid időt, amíg befolyásom tart, igyekezem felhasználni arra, hogy legalább a hozzám legközelebb álló embereknek valami hasznot tehessek. Először is ez a Lemming. Hadd fusson szegény! Sokat teáztunk együtt. Az ember nem feledheti el.

(„Akasszák fel!” — ezt mondta még tegnap ez ember! — gondolá Angyaldy.)

— Önre is volt gondom, kedves Angyaldy.

— Énrám? — szólt a titkár, s alsó ajkát foga közé szorítá.

— No igen. Miután én hivatalt nem fogok többé viselni. S így ön mint titkár nálam nem maradhat.

— Valóban?

— Nem! Semmi esetre sem! — állítá hevesen Harter úr, ki Angyaldy közbeszólását saját jövődő elhatározására volt hajlandó magyarázni. — Ha egy világot kínálnának is, többé hivatalt nem vállalnék el ily méltatlanság, ily keserű csalódás után. Nekem köszönheti a kormány az ország pacifikációját. De hallgatok róla. — „Filippinél találkozunk!” — Most csak azokról akarok szólni, kiket magammal rántottam önhibájok nélkül. Azok között van ön. Ajánlottam önt az udvari kancelláriához Bécsbe. Alkalmaztatása kétségtelen. E kegygel expiálni fogja a kormány a rajtam ejtett sérelmet.

— Köszönöm — szólt Angyaldy. (Ez a második pont.) Tudta jól, hogy van még egy harmadik is.

Harter hozzáfogott a neki oly jól illő hetvenkedéshez.

— Voltam az irányadó helyeken, ott is, ahol az ön állítása szerint igen rosszul beszélnek felőlem. Mondhatom, hogy mindenütt igen nyájasan fogadtak. Egész együttlétünk a vizsgáló bíróval inkább bizalmas diskurzus volt, mint törvényes vallatás. Elég volt annyit mondanom, hogy Lemming jegyzéke rám nézve adóssági tétel. Amikor visszakívántatik, kész

fizető vagyok. — A többi értekezés más tárgyakról folyt, önről is sokat beszéltem. Ajánlatomat igen sokba vették. Kineveztetése a kancelláriához egészen bizonyos. Ön ugyanis óhajtozott hajdanában Bécsbe.

— Évek előtt.

— Tehát régi kívánsága teljesülend. Ön felmegy a szép Residenzstadtba. Én csak egy viszonszivességre fogom önt felkérni. Ön bizonyosan találkozni fog azzal az én bolondos szeleburdi fiammal Bécsben; most ott lakik; ha összejön vele, mondja meg neki, hogy kész vagyok *bohóságát megbocsátani, ha hazajön*, és mint rendes ember viseli magát. Vegye rá, kérem!

Angyaldy állához szorítá a kezében tartott naplótokat. Ama zöld levél jazminillata keresztülhatott azon is. Ez is benne van a zöld levélben.

Óh, milyen erőszakába került ajkait leparancsolni róla, hogy hangos hahotával a szeme közé ne nevéssenek ennek a bolond embernek; hahotával, mely zokogásban végződik — egy másik bolond ember sorsa fölött.

— Köszönöm kegyes gondoskodását. Azonban, ha Elemér úrfival szándékozik méltóságod amicázni, e szándékot jó lenne legelőbb is Bélteky úrral közölnünk.

— Igaza van önnek. Legelőbb is a pert kell megsemmisítenünk, mely közöttünk folyik. Arra nézve is a legelfogadhatóbb feltételeket szándékozom tenni. Mondja ön azt meg Béltekynek. Tegye magát érintkezésbe vele.

— — — — —
Angyaldy érintkezésbe tette magát Béltekyvel

Amit a fiatal ügyvédttől válaszul nyert, azt sohasem mondta el Harter Nándornak; oly mértéktelen gorombaságok voltak.

„Szeretne most már a vén róka alkudni, ugye? Mikor fejtetőre bukott le az ugorkafáról. Mikor nem bizhatik —

magas szövetségekben. Most már semmi alkudozás! Maradjunk a pör útján. Megyünk az egzekucióig. Majd meglássuk, hogy ha egyenlő fegyverrel küzdünk, melyikünk esik el. De most már meg fogja fizetni a perköltségeket is. Majd nem küld el most már engemet Szmirnába, Kalkutába, Grönlandba uzsorásokat vallasni! Majd annak a másik sírásónak a számadásaiba is bele tudunk most már nézni ingyen. Jó, hogy rákerült a nagy urakra is a dög egyszerűen.”

Ilyenformán patakzott a büszke visszatárlás.

Hja, e' biz úgy van. Így fizet a világ.

Angyaldy azt mondta főnökének, hogy addig nem hagyandja el, amíg e két főügy rendezve nincsen: a Lemminggel és az Elemérral elintézendő ügyek. Addig szüksége leendő öméltóságának az ő szerény szolgálatára.

Az ajánlat szívélyesen fogadtatott.

A Lemming-féle ügynek sok tekervénye volt még. A bíró előtt bevallott ötezer arany lefizetéséről bizony gondoskodni kellett, pedig ismét igen rossz esztendő volt, semmi ára a föld termékeinek; aztán egyéb állapotok is kerültek még elő: Harter úr több rendbeli közköltségek felől is tartozott számadással, ezeknek bevégeztéhez idő kellett és ember; idő legalább az új termésig, és ember, ki a termésre pénzt teremtsen, mert biz ott pótolni való hiányok is lehetnek. Az ember, kivált a gavallér ember, sohasem tudja, ha sokféle pénzt kezel, melyiket adta ki töltéscsinálásra, s melyiket a szép asszonyra. Van miből megtéríteni.

A legnagyobb baj az volt, hogy Elemérral nem lehetett megkapni. Hol Bécsben volt, hol Angliában járt; ki tudja, mi dolga volt? Emigránsokkal szövetkezett-e, vagy csakugyan gazdasági gépeket szállított? Senki sem tudta bizonyosan; pedig Angyaldy és Bélteky eleget jártak utána, ha ugyan jártak utána. Legalább Harternek azt mondták, hogy keresik, mint a tűt.

Harter pedig nem bírta a lelkén viselni azt a terhet, hogy a fiával még sem békült ki. Szörnyen üldözték az atyai szív keserű vádjai!

Persze ez is egyik föltétele volt Malvinának, amihez kötötte ama végzetes visszalépést.

Lemminget is olyan soká benn tartják abban a gőzfürdőben. Bizony kiizzasztják belőle az utolsó garast is, ami materia peccans-ul csordogál üzlete ereiben.

Addig pedig Harter még csak nem is találkozhatik élő alakban Malvinával.

Már övé az asszony, már megfogta, már kezében tartja a szárnyát, és még sincsen a célnál. Hogy olyan rettenetes idő van a ma és a holnap között!

S hogy a szép asszony őt most egyáltalában nem fogadja el, arra neki igen szép igazsága van.

Mit mondana hozzá a világ? Nem a közerkölcsiség arcul verése volna-e, ha egy nő azalatt, míg férje fogva van (igazságtalanul, az ő meggyőződése szerint), felhasználná az alkalmat, hogy tőle megváljék, s régi férjéhez visszaköltözzék? Ezt még az indián morál sem engedné meg.

Tehát Harternek várni kell először, amíg Lemming kiszabadul. Tovább nem. (Azt hitte ő.) Mert hiszen, hogy az Elemérrel való kibékülés nem valami olyan lényeges kapitulációs föltétel: az világos. Azt elég megígérni. Az asszony megnyugodhatik benne, ha ő szavát adja, hogy kibékül a fiával.

És aztán hetek múltak, hónapok múltak, s Lemming még mindig benn volt abban a nagy gyógyintézetben, ahol a becsületén ejtett sebeket gyógyították. Kegyetlen kín volt az. Ha egy sebet begyógyítottak, megint a másik helyen tört ki; megint arra kellett flastromokat rakni. Keserves, drága flastromok voltak. De csakhogy kapni lehetett!

Végre aztán egyszer valamikor csakugyan kibocsátották a becsület kórházából, mint tökéletesen kigyógyult derék,

helyreállt embert, akin meg sem látszanak többé a bélpokloság nyomai. Szépen kitisztult belőle. A vádak nem voltak igazak. Lemming úr fölmentetik; akik legbűnösebbek voltak, azok átköltöztettek Galíciába; azokhoz a magyarországi bíró nem nyúlhat, mert ott más helytartó uralkodik; annak meg más dolga van; az egész minisztériumnak megint egészen más dolga van. Denique nem sült ki semmi.

Föhnwald századost áttették egy Bécsben állomásozó ulánusezredhez.

S azzal minden rendben volt megint.

A publikum beszélhetett, amit akart; a hírlapokba nem mehetett semmi a gondviselés tudta nélkül.

Amint Lemming hazakerült, a legelső látogatója volt Harter Nándor.

Lemming igen szépen megköszönte neki azt a szolgálatot, ami által őt nagyszerű kelepccéből kiszabadította.

— Nem tettem ingyen — mondá Harter.

— Tudom. Ön az asszonyt akarja visszakapni tőlem. Már mondta az asszony.

Harter örömét nem bírta elrejtteni.

— Mit mondott önnek, kedves barátom?

— Az derék, hogy ön kedves barátjának nevez. Tehát azt mondta az asszony: hogy kész tőlem elválni és önhöz visszamenni. S ez megtörténhetik, amint önök elhagyott hitükre visszatérnek. Hanem az szép öntől, hogy engemet kedves barátjának nevez, amikor a feleségemet csak így karonfogva elvezeti tőlem.

Harter maga is nagyon tréfásnak találta a helyzetet.

— Hiszen azért mi jó barátok maradunk — szólt nevetve, s igyekezett Lemming hideg kezébe meleget szorogatni.

— Igen. Nagyon jó barátok. Hanem önnek elébb meg kell ám fizetni azt az ötezer aranyat, amit bevallott, hogy adósom vele.

Ezt már nem találta Harter valami olyan nagyon nevetető ötletnek.

Egy percre össze is húzta a homlokát, mintha valami magaslattal keresne büszkesége számára, ahonnan letekintessen erre a közlelkű kalmáremberre, akinek mindig csak pénzen jár az esze, s aki attól, ki őt kiszabadította a kútból, most még fizetést is követel; hanem azután eszébe jutott, hogy biz ennek az üzérnek teljes igényei lehetnek bizonyos ötezer aranyak visszafizetéséhez; hát csak mégis sima arcot csinált hozzá, s csendes vérrel válaszolt.

— Azt minél előbb vissza fogom vizezni.

— Én magam is igen szeretném, ha azt minél előbb elvégezhethetők. Holnap költözöm vissza Bécsbe. És az igen furcsa helyzet rám nézve, hogy magammal hordjak egy asszonyt, aki tudtomra mától fogva már nem az én feleségem.

— Ön Bécsbe akar menni? — kérdé megütődve Harter.

— Bizony nem is akarok ebbe a földbe belenőni.

— Legalább várja meg ön, míg ez a mi köztünk fenforgó ügy rendbe lesz hozva. Azt magam is igen neveltséges helyzetnek tartanám, hogy Malvina most önt kövesse.

— Egyedül önön múlik. Fizesse le nekem ma, amivel tartozik, s én holnap az asszony nélkül megyek Bécsbe, s nem törődöm vele, mi történik aztán tovább.

Harter Nándor minden ízét zsidogni érzé.

— Meg kell önnek mondanom az igazat. Most nincs rendelkezésem alatt semmi összeg. Közpénztárákról kellett beszámolnom, amire nem voltam készen; az minden hiteletmet úgy igénybe vette, hogy nem vagyok képes ma egy aranyat sem előteremteni. A gabona ára úgy leszállt, hogy az idejü termést potom pénzért kellett elpazarolnom. Még így is kárt vallott vele, aki megvette. A jövő évi termésemet kínáltam az üzérnek, s azt felelte rá, hogy még az idejü is mind a raktárban van, s ha kívánom, visszaadja azon az áron, amin tőlem vette. Nem vagyok képes most az ötezer aranyat előteremteni.

— Jól van — szólt Lemming igen szelíd, jóakaró képpel.
— Hát akkor majd várunk — mind a ketten.

Ez a „várhatunk” szó ugyan akkor uralkodó jelszó volt ebben az országban, hanem azért Harter Nándornak sehogy sem tetszett.

— Uram, én önnek becsületesemet kötöm le, hogy legközelebbi tavasszal lefizetem önnek azt az összeget.

— Nem játszunk becsületbe — felelt rá Lemming. — Nekem az én becsületesem valami másfélezer forintomban van; ön még nem költött a magáéra.

— Adok önnek váltót arról az összegről, s ha nem fizetek napjára, koboztasson meg irgalom nélkül.

— Köszönöm. Felfogadtam, hogy nem pörölök ebben az országban a jövő milléniumig.

Harter dühbe jött.

— De uram, ez alacsonyosság, amit ön cselekszik!

Lemming elpusztíthatatlan flegmával csitította a dühöngőt.

— Ne tessék haragba jönni, uram; az nálam nem használ. Az akasztófa lajtorjafokán végig minden címet végigrakhat ön rám; hozzászoktam, vízmentes vagyok. Se vissza nem mondom, se pört nem kezdek érte, se nem duellálok; végighallgatom, zsebredugom, s viszem azt is haza a többi becses emlékekkel — holnap, minden bizonytal holnap. Az asszonyt is viszem holnap, minden bizonytal holnap.

— De hisz ez erőszak-tétel!

— Ha erőszak-tétel, megakadályozhatja ön. Nem utazom inkognitó, nem rablok asszonyt éjszaka, fedett, salugádoros hintóban; a reggeli vonattal utazom, fényes nappal. Jöjjön oda a váróterembe; figyeljen rám, teszem-e rá a kezemet az asszony kezére. Hurcolom-e őt magammal? S ha legkisebb erőszak-tételt vesz ön észre, kiáltson a rendőrségnek. Óh, itt pompás rendőrség van; fogasson be, mint feleségem elrablóját; még ilyen cím alatt úgy sem ültem. De hozzá ne szóljon, uram, mert azt nekem még ma jogom van Lemmingné asz-

szonynak megtiltani, kivel beszéljen, kivel nem. Mint adósomat, mikor fizetni akar, szívesen látom önt: de mint feleségem kérője előtt jogom van bezárni a szobám ajtaját és a kocsma ajtaját. Azért igyekezzék ön mint fizető adósom bejutni hozzám, akkor azután majd lekvittelünk. Addig pedig — örültem, hogy volt szerencsém.

Harter haragtól reszketve távozott el a bankártól. Még gondolatnak is kétségbeejtő, hogy ez az ember most elvigye Malvinát magával. De miért is nem sürgette Malvinát jobban, hogy tegye meg a visszalépést azalatt, míg Lemming fogva van. Most íme a kiszabadult gonosztevő rázárja az asszonyra az ajtót, s elébb a pénzét akarja látni.

Sietett Angyaldyhoz.

— Emil barátom — szólt hozzá lélegzetfogyott sietséggel -, az egekre kérem; ha valaha jó szolgálatot tett nekem, tegyen most, és örök hála-ra kötelez le. Teremtse ön nekem elő még ma estig azt az ötezer aranyat, amivel Lemmingnek adósává tettem magamat. Holnap el akar utazni, s nekem becsületbeli kötelességem azt neki Bécsbe költözése előtt az utolsó darabig lefizetni. Ön ért engem: ez becsületbeli adósság; egész becsületem forog kockán.

Angyaldy tudta azt jól, hogy miije forog Harternek a kockán.

Azt felelte, hogy rögtön útra kel, és vándorolni fog az ursorások országában.

— Ne kíméljen ön semmi árat; adjon meg bármily képtelen kamatot, csak a pénzt teremtse elő.

Angyaldy már akkor tudta azt a választ, amit főnökének ma este mondani fog, midőn ez exkurzióból visszatér, de hagyta őt addig ég és föld között lebegni. Gyönyörúsége telt benne: elmenni a megbízással és arra gondolni, hogy számítja visszatértéig Harter Nándor a perceket, amik nehéz órákká nőnek, és sóhajtozik kibocsájtott hollója után.

A holló csakugyan visszatért este.

— Van-e pénz?

Ez volt az egyetlen kérdés hozzá.

— Nincs és nem lesz — volt a kérlelhetetlen válasz. — Égszakadás, földindulás van a pénzvilágban. Megbukott a legelső, legrégebb bankárház Bécsben, magával rántotta a monarchia egész pénzvilágát. Az első milliomosok úgy ütik el egymást lábaikról sorba, mint a felbukó tekebábok. A pánik tökéletes; senki sem tudja, holnap él-e még, vagy halva kel föl. Zárva minden pénztár, minden tárca. A pénzemberek inzultusnak veszik, ha valaki kölcsön kér tőlük. És mi készen lehetünk rá, hogy holnap, holnapután egész lajstromát mutatják be előttünk saját megóvatolt váltóinknak, miket bankrott hitelezőinktől megint más bankrott firmák csődtömegei lefoglalnak, s miknek kifizetését lejáratkor sürgetni fogják.

Harter Nándor megsemmisülve rogyott karszékébe.

— Ön nem tudja azt — rebegé hőségtől kiszáradt ajakkal —, mit vesztek én azzal, ha holnapig ötezer aranyat nem tudok kapni.

Angyaldy olyan ártatlan arcot csinált hozzá, mint aki semmit sem tud arról. Ott állt nagy tisztelettudó helyzetben főnöke előtt derült homlokkal, összeszorított ajakkal. Hanem lelke szemével úgy látta ott magát főnöke előtt állani, mint aki gúnykacajra torzult arccal vereget vállára a csüggeteg férfinak, s azt sugja fülébe:

„De hát még a *második föltétel*, uram?!”

„Hát a fiaddal kibékültél-e már?”

„Mit mondott még az illatos levél!?”

EGY ÁLLAT, AKINEK LELKE VAN

Világosiék olyan szépen el tudták magukat temetni, hogy senki még a fejfájukra sem akadt rá.

Felmentek Bécsbe lakni. Az elég nagy temető azoknak, akiket senki sem ismer.

Ott is Ilonka tartotta az egész családot, most már nem leckeadással, hanem kézimunkával.

A leckeadás nem szép leánynak való. Senki sem hiszi el neki, hogy éppen csak a nyelvtant tanítja. Szépsége rossz útlevel számára. Örökös gyanú alatt áll.

Anyja nem is bocsátotta volna el magától többé; azért Ilonkának valami olyan munkát kellett keresnie, amit odahaza végezhet; talált is ily megbízást. Egyike volt az a legveszélyesebb kézimunkáknak, amikben fiatal lányok arcrózsái lehervadnak: az „entreprise universelle des pompes funèbres” (magyarul: temetkezési pompák vállalata) boltjából kapott megbízást gyászhímzésekre. Azért vállalkozott erre a munkára, mert azt legjobban fizetik, s az ő kedveseinek nem szabad szükségét szenvedni. Az igaz, hogy néhány év alatt belevakulnak, akik szüntelen ezzel foglalkoznak; a folytonos feketére feketével hímzés megrontja szemeik világát; hanem aki vállalkozik rá, azt hiszi, hogy az ő szemei tartósabbak, mint a többieké, kik ezen az úton jutottak el a vakok intézetébe vagy az utcaszegletekre.

Gyakran sietős munka is akadt, mikor valami nagy úrnak méltóztatott meghalni; olyankor Ilonka lámpánál is dolgozott egész mély éjszakákon keresztül, hogy a temetés napján a nagyságos asszony hímzett uszálya készen legyen. Olyankor néha öt forintot is megkeresett.

De szükség is volt a pénzre. Drága volt az élelem és a házbér. Pedig oly szűk volt az ebéd, s oly nyomorult a kis szállás, nedves, dohos, udvarszoba; aztán egyik beteg a másikat váltotta fel. Atyja folyvást egyforma testi-lelki dermedetben volt; kis öccsének nagyon ártott a hírhedett gyermekölő bécsi lég; anyja is folyvást panaszkodott, hogy a melle odavan, fulladoz és szívszorongást érez. Okozta érte az ötödik emeletre járást, amihez nem volt szokva.

Csak Ilonkán nem fogott a nyomor. Sem szép testén, sem szép lelkén. Rossz lég, silány tápszert, sanyargató munka mind nem hatott rá: aranyból volt egészen. Még szépült, még ragyogóvá lett ebben a dohos légkörben, ebben az ínségben. Még őrangyala sem hallotta soha egy sóhajtását annyi nyomor miatt. És aztán adott neki a természet valami sajtátszerű ajándékot, hogy ahol járt-kelt, akármi egyszerű öltöny volt rajta, az az eltanulhatlan fenség, ami minden mozdulatát besugározta, hirdeté, hogy ez egy delnő.

Anyja félté, hogy a sok súlyos munkában megtörik. Ilonka vigasztalá őt; akinek Isten terheket ad, annak erőt is ad azok elviseléséhez.

Neki valóban adott mind a kettőből eleget.

Egyszer aztán anyja is megbetegedett, nem bírta fennmaradni többé. Három beteg feküdt abban a szobában, amelyben ő dolgozott. Az orvos, kit segélyül hívatott, azt mondta, hogy legelső gyógyszer ebből a szállásból kiköltözni; mert ez olyan nedves, hogy a legépebb embernek is el kell benne pusztulni.

Ilonkának tehát más szállásról kelle gondoskodni. Nemcsak az a baj volt, hogy ilyenent nagyon nehéz találni idő-

közben, hanem még nagyobb az, hogy ahhoz pénz is kell, mert azt előre ki kell fizetni.

Ilonka nagyon érzi, mint jelent most ez a szó: „én magam”.

Három beteg panaszát vigyázni; reggeltől éjfélig a varróasztalnál dolgozva egy jövő hónap terhét kettőzött szorgalommal leróni, s aztán olyankor, midőn maga elmegy a gyógyszeréért, útközben új szállást keresni.

Az is mind meglett. Az „én magam” sokat elbír.

Kapott kétannyi munkát, mint eddig; dolgozott éjről éjre; talált jó szállást, szárazabbat, földszintit, csak felpénz kellett még rá. Az is meglesz. Szombaton elkészül a fogadott munkával, s akkor kap pénzt, amennyivel ki lehet fizetni a lakbért, átszállíttatni a betegeket.

Szombat estig nagy szorgalommal elvégzé a felvállalt munkát, kissé késő is volt már, mikor útra kelt vele. Mind a három beteg oly nyughatatlan volt miatta. Atyja tombolt, és izgatottan kiabált rá; anyjának láza volt éppen, rémeket látott mindenütt, kik leányát elfogták az utcán; s a kis néma a nyakába csimpajkozott, úgy sírt, nem akarta elereszteni.

Ilonka nagy nehezen megnyugtató mind a hármat. Megígérte, hogy sietni fog haza. Kerül, fordul, és itthon lesz.

Sietett is a kész munkával a szokott dologadó üzletbe. Akárhány komfortáblit megelőzött lépteivel.

Mikor az üzlet irodájába belépett, ahol rendszeren át szokták venni a munkáját, ezúttal egy egészen ismeretlen úr fogadta azzal a kérdéssel:

— Mit hozott, mamzell?

— A megrendelt hímzéseket. Itt van róluk a számla. Kérem a térítvényemet s a munkáért járó díjt. Sietek.

— Hm, hm — dünnyögött az ismeretlen úr, s elvevé tőle a hímzéseket. — Lelkem, a térítvényét én nem tudom előadni, mert itt most zavar van; hanem adok róla elismervényt, hogy átvettem.

— Az is jó lesz.

Az ismeretlen úr írt valami macskakaparást egy papírszeletre, s odaadta neki.

— Azután kérem a számlámat kifizetni.

Az ismeretlen úr megnézte Ilonka számláját, s aztán visszanyújtá neki.

— Hja, kedves mamzell, az „entreprise universelle des pompes funèbres” ma reggel megszüntette a fizetéseit, s azóta csukva a kassza.

Ilonka nem értette azt.

— Hogyan lehet az?

— Hja, lelkem, ez nagy dolog. Maga még nem is tud róla semmit? Pedig tele van vele a város. Hallotta hírét a gazdag Arnstein és Eskelesnek? No, hát az megbukott tegnap; ez magával rántotta A. Mayert, magával rántotta B. Mayert, ez meg C. Mayert; tegnap a bankárok buktak sorba, ma a nagy boltok bukhatnak utánuk, s holnap valószínűleg a Milchmeyerek fogják bejelenteni a kridát. Akinek most jóra való firmája van, mind siet becsukni a boltot. Az entreprise universelle des pompes funèbres szintén bejelenté a kridát, s senkit nem fizet többé.

— De hogy lehet az, hogy a munkásait ne fizesse valaki?

— Lelkem, mamzell, ez pedig így van. Tudja mit: jegyeztesse be magát a hitelezők közé a követelésével; nyolc-kilenc esztendő alatt a csődpernek vége lesz; akkor, ha még marad valami a csődtömegből, ön bizonyosan a második kategóriában fogja magát találni azok között, akik kíváncsiak lesznek megtudni, hogy minden forintjuk után hány krajcár jár vissza.

Ezzel az ismeretlen úr, mint aki nagyon ügyes humorisztikus ötletet hallatott, elégült mosollyal fordult hátra egy másik ismeretlen úrhoz, a megzavarodott leányra bízva, hogy elmenjen-e, vagy további mulatsággal szolgáljon részvétlen idegen embereknek.

Ilonka annyit mondott még:

— Uram! Nekem itt biztosítékom is volt letéve, mert otthon dolgozóktól biztosítékot kérnek. Én negyven forintot tettem le a pénztárnoknál; azt mégis vissza kell adni.

— Minden bizonyal, mamzell. A mondott nyolc-kilenc év alatt az is visszakerül. Indítson ön evégett igénypert. Ajánlhatom önnek a saját ügyvédemet, doktor Stempelmayert, aki nem fogja önnek azt a pert száz forintnál többre keríteni.

Ilonka eszméletlenül támolygott ki az utcára.

Az utolsó fillér is ki volt ütve kezéből.

Óh, mily gonoszak az emberek! Még a koldust is meg tudják lopni!

Késő este volt már, haza kellett volna mennie. Betegei, kedvesei rég epedve várnak reá. Várják a vigaszt, várják a gyógyszert, várják mosolygó arcát. De hogy menjen hozzájuk haza? Nincs vigasz, sem gyógyszer, sem mosolygó arc. Egy fillére sincs többé, és nincs kilátás munkára a jövő napokban, nincs miből élni egy napig sem többé!

A néparadat, mely az utcákon alá s fel hömpölyög, vitte őt magával, az öntudatlant. Maga sem tudta, merre megy, hová megy, mit keres.

Amit csak jövő-menő emberek fennhangon beszéltek körülé, az egyes szavak, amiket hallott, mind általános halomrabukásról, szökésekről, semmivéletről beszéltek. Másnak is volt kétségbeesése, nemcsak neki.

A néphullám elsodorta őt magával a csatorna partjára: ott bolyongott céltalan, gondolat nélkül, eszme nélkül. Egy helyütt nagy tolongás támadt; a nép összefutott. Az emberek kérdezték egymástól, mi történt? Aztán jöttek, akik tudtak rá felelni. Egy öreg kereskedő most ugrott bele a csatornába: kifogták, de már halva. Minden vagyonát elveszté a tegnapi bukás napján.

Ilonka látta, amint azt az embert négy munkás elvitte a legközelebbi hordszekérig. Hosszú, ősz haja volt, a víz csorgott végig az úton hátraszegett fejről.

A bámész sokaság tódult az öngyilkos hullája után megtudni: mi lesz hát belőle.

Ilonka magára maradt azon az elátkozott helyén a csatornapartnak, ahonnan éppen most húztak ki egy öngyilkost.

És azután azt gondolta magában: nem volt-e annak az embernek igaza.

Kihajlott a mellvéden keresztül, s alátekintett a csatorna vizébe.

A szél lobogtatta a lámpákat a parton, azoknak a világa táncolt a víz fekete tükrén.

És a fekete tükörben látta a leány a kétségbeesés minden rémjelenetét. Mindazoknak a végső nyomorát, akikért eddig emberi erőt megtörő küzdelmet viselt; a rút, csalfa, igazságtalan világot; a gyűlölt arcokat, kik üldözik azt, ami szép; a mostoha évet, mely megfélekedett a férgekről, miknek elődei életet adtak; s vágya jött megtudni, hát a fekete tükrön belül mi van.

Talán egy jobb világ, talán egy másik élet, talán örök nyugalom, talán a semmi?

Kétszer is elhagyta azt a helyet, kétszer is visszament oda; s megint belenézett a fekete víztükörbe, amiben a lámpák bolygó fénye táncolt a vizek halottai fölött; és homloka égett attól a gondolattól, ami lelkében támadt: levette kalapját, s odatette a mellvédre. Milyen jó volna nem élni többé.

Ekkor valaki megfogta kezét, s egy ismeretlen hang nevén üdvözlé.

— Jó estét, Ilonka kisasszony.

Megrettenve tekintte hátra. Egy egészen idegen arcot látott maga előtt. Negyven éves férfiú volt az símára borotvált képpel, melynek vonásain annyi komoly jószívűség volt rajzolva, hogy Ilonka önkénytelen kezében feledte kezét.

— Ön nem ismer rám, szólt az ismeretlen nyájasan. Pedig igen közléről látott; persze, hogy nem ezzel az emberi ábrázatommal. Én vagyok a Kaczenbuckel Hans!

— Ah! — Ilonka most már vissza is szorította a kezét.

— Az a Kaczenbuckel Hans, aki akkor meg akarta ölni porontyait meg magát kétségbeesésében; s akit kegyed, jó kisasszony, megszabadított a pokol torkából. Emlékezik-e még rá?

— Óh igen!

A férfi még mindig nem eresztette el Ilonka kezét. A leány érezte, hogy az őt fogja.

— Hát a kis lóra, amit nekem adott? Az nekem sok szerencsét hozott. Rám nézve valódi kincs volt. Híres lettem vele; most ide vagyunk szerződttetve mind a ketten a cirkuszhoz szép fizetéssel. Sokat tudakozódtam kegyetek után, mert le akartam tartozásomat róni, s megtudtam, hogy kegyed családját messze elüldözte a balsors, egész idáig üldözte. Kegyednek anyja beteg, ugye?

— Honnan tudja ön? — kérde Ilonka elbámulva.

— Onnan, hogy kegyed magánosan jár itt este; bizonyosan betegen fekszik az anyja.

— Igaz.

— Kegyed varrás után él, nemde?

— Honnan gondolja?

— Érzem amint a kezét fogom, hogy az ujjai fel vannak varrva. Kegyed most alkalmasint a munkaadójánál volt, s azt nem találta otthon. Sokan vannak most hasonló helyzetben; sok dolgozó leány az utcákon ácsorog, és várja az ajtó nyílását, melyet a munkaadó szombat este bezárt előle. Talán el is tévedt kegyed. Hol lakik?

Ilonka megmondta a szállását.

— Óh, oda magában vissza sem talál. Engedje, hogy anyjához visszakísérjem.

Ilonka nagyot sóhajtott. Valami szorító kintől szabadult meg a szíve. Megindult kísérőjével.

— Kisasszony! Én önnek sokkal tartozom — beszélt a bohóc; — nem rajtam múlt, hogy azt eddig nem róhattam le;

de nem tudtam önöket feltalálni. Ime, a szerencsés véletlen kezemre játszott. Éppen a cirkusból jövök, ahol dolgomat végeztem. Most nem hínak Kaczenbuckel Jánosnak; francia vagyok, Tresor a nevem. Mindennap előadást tartok a kegyed kis lovával. Tudja kegyed, hogy mit ér a kegyed kis paripája? Én megköszönöm, ha kegyed átengedi azt nekem ötszáz forintért.

Ilonka megremegett. Mennyi pénz!

— Én azt önnek ajándékba adtam — felelt rá.

Még most is büszke.

— De én nem fogadtam azt úgy; emlékezhetik rá, kisasszony, hogy akkor is megmondtam, hogy azért Kaczenbuckel János, mihelyt módjában lesz, fizetni fog. Most pedig módomban van. Úr vagyok, olyan fizetésem van, mint egy osztálytanácsosnak, s jobban szeretnek mellette. Kegyednek pedig családja van, melynek bizonyosan jól fog esni, ha egy régi adósa azzal a szóval kerül elő, hogy eljött fizetni. Nemde? No hát, ha áll az alku: a kis lónak ötszáz forint az ára.

— Nem, uram, az nem ért akkor százat, mikor én önnek adtam. Én értem azt.

— Ah, dehogy érti, kisasszony. Igen: a lónak a feje, meg a négy lába. De annak a lónak *lelke van!* s azt a lelket kegyed ébresztette benne! Tudja, kisasszony, minden állatnak van lelke, kisebb-nagyobb, éppen, mint az embereknél; némelyik meg egészen barom marad, ez az embereknél is úgy van. Ha az állattal kicsi korától fogva úgy bánnak, mintha ember volna, okosan, szeretettel beszélnek hozzá, megmagyarázzák neki, mit miért kellett úgy tenni, ok nélkül meg nem ütik, igazságtalanul nem mellőzik: lélek támad benne. A mi mesterségünk az állatok lelkével foglalkozni. Óh, nagyon szép mesterség ez! Több, mint mesterség: művészet; több, mint művészet: tudomány! Ahány állat, annyi jellem, annyi-féle nevelési modor; de aki ért hozzá, semmi sem vész kárba

náluk. Egyikben humor van, másikban nemes pátosz; egyik naiv, másik filozóf. A kegyed kis pónija különb humorista, mint én magam; és ami legjobban bizonyítja, hogy lelke van, az, hogy nagy finanszié! Óh, azt kegyednek meg kell nézni, mikor egyszer egy nagy lakoma után (én vagyok a pincér, ő a vendég) eléje hozom a számlát, s ő egy fekete táblára írja a patkójába csiptetett krétával a mondott számokat, s utoljára összeadja az egészet, hogy kijön a helyes összeg, mintha akármi Buchhalter adta volna össze. Óh, az nagyon derék! A közönség tombol, mikor ezt látja. Óh, ezt kegyednek is meg kell nézni! Holnap mindjárt. Tudom, tudom mit akar mondani, hogy a kedves mamája beteg. Úgy értem, hogyha jobban lesz. Nekem van egy kisleányom, tizenkét éves (már kötélén dolgozik), azt majd elküldöm kegyedért, s előadás után magam hazakísérem szállására. Óh, igen jó helye lesz kegyednek, a proszcénium előtt, ahol nem ógyeleg a profán publikum, s ahonnan legközelebb láthatja kegyed az állatokat. Pompás állatjaink vannak. De valamennyi között legkedvesebb a kegyed kis pónija. Okvetlenül szükséges, hogy kegyed azt meglássa, hogy maga megbecsülhesse, mit ér, mert így hiába mondom, kegyed valami rossz élcnék veheti, hogy ötszáz forintot ígérek egy olyan kis tizennégymarkos lovacskáért. Pedig bizony isten, az kevés. Ebben a nyomban megadnám kegyednek, de persze Tresor nem hordja az egész trezorját magával. Kérem, azt mégis engedje meg kegyed, hogy foglalót adjak rá. Úgy hiszem, ötven forint van a tárcámban. Kérem kegyedet, az én *érdekemben* kérem, vegye el mint foglalót a kis lóra, mert lássa, attól tartok, hogy más még többet talál ígérni kegyednek, ha megtudja, hogy az a ló a kegyedé, én pedig el nem tagadom, s még elárverezik a kezemről. Vannak rivális lovardások, akik nehéz összegeket dobnának ki, hogy azt a specifikumot elüssék a kezünkről. Azért fogadja el, jó kisasszony, tőlem ezt a felpénzt; bizony isten, ha holnap meglátja a lovát, azt fogja mondani: ez a ló egy milliót ér, s akkor rajtam lesz

a sor szépen könyörögni, engedjen le az árból kilencszáz-kilencvenkilencezeröttszáz forintot.

Azzal odaerőltette Ilonka kezébe a tárcájából kivett bankjegycsomót.

— Jól van — szólta Ilonka — elfogadom, mert szükségem van rá. Még többet is megvallok önnek: enélkül tán a kétségbeesés sugallatát követtem volna, mert honn három betegem fekszik, apám, anyám, testvérem nyomorban, s engem kézi-munkám díjától fosztott meg a csalárdság. Ön engem oly örvény széléről húzott vissza, amire borzadva tekintek hátra. Hiszen Istenemet, hogy ez nem ok nélkül történt, s kezdem remélni, hogy egy forduló pont következik, ahol egy jobb élet veszi kezdetét. Óh, az eddigi rettenetes volt! Nem mondom senki-nek soha, mert akik hozzám legközelebb állnak, azoknak nem szabad azt megtudniok: de eddigi életem egy mindennapi meghalás volt mindennapi újraébredéssel. Engedje, hadd szorítom meg becsületes kezét. Idegen, ismeretlen komédiás! Egyedüli, önzetlen jó barátom! Legyen nekem az czután is! Mindenki eltaszította a világban; egyedül ön nyújtá kezét, ki nem tartozott nekem semmivel, egyedül egy rég elhangzott jó szó emlékével.

A leány sírva fakadt. Nem illett az utcán, de tették azt azon az estén mások is Bécs város utcáin, s a járókelők tudták, hogy van ok rá elég.

— Most hagyjon ön el; innen már egyedül is hazatalálok; még a gyógyszerért is kell mennem, s ott megvárakoztatnak. Felpénzt is kell adnom az új szállásra, hova az enyéimet holnap átköltöztetem. Itt a szállás címe. Ha elküldi ön holnap hozzám a kis leányát, megengedi, hogy azt „kis testvércém”-nek szólítsam?

— Óh, kisasszony!

— El fogok menni mindenüvé, ahova ön mondja, hogy menjek.

A bohóc büszke arccal felelt.

— Azt teheti is, kisasszony! Mert a bukfenchányó bohóc fejtetőn jár a publikum előtt; de emelt fővel jár a publikum között; pirosra festi az arcát este, de mikor lemosta róla a festéket, nincs oka pirulni senki előtt, és Istenre mondom önnek, hogy a bohóc leánya, mikor a kötélcn táncol, jobban meg van őrizve mindennemű lebukástól, mint az a herceg-asszony, aki őt páholyából nézi.

Ilonka édesanyja már aggódott leánya hosszas kimaradásán, midőn az hazaérkezett. A leány elmondott anyjának mindent. Világosinét egészen felélenkíté ez a történet. Amily nagy mértékben szidta azokat a gézengúzokat, akik leányának egy heti munkabérével s még keserves utolsó biztosíték pénzecskéjével is kridát csináltak, épp oly túlcsapongó volt a bohóc magasztalásában, ki az elvesztettet visszapótolta. Óh, ennek a derék embernek a barátságát visszautasítani nem szabad. Még ő unszolta leányát legjobban, hogy elmenjen a holnap esteli előadást megnézni. Nem történik azalatt idehaza semmi baj.

A jó asszonyság annyira biztatta magát, hogy másnap elhitette Ilonkával, hogy már nem beteg: fölkelte jókor, maga segített a másik szállásra átköltözésnél.

Az egy jó kis kedves szállás volt. Egy jó nagy szoba, festett deszkafallal kétfelé választva, úgy hogy kettőnek lehetett használni; mindkét ablaka egy urasági kertre nyílt. A kertbe ugyan tiltva volt menni, de az akácfáknak nem volt tiltva, hogy virágaik illatával a körüllakó zsellérek szobáit is betöltsék.

Kevés munka volt a berendezéssel, délig bőven el lehetett rakosgatni mindent.

Az orvosnak igaza volt. A szállásváltoztatás, a jobblét reménye legjobb gyógyszer volt Ilonka betegeinek. Sok olyan betegség van a világon, amiben a kedély férgei marcangolják szét az idegeket, mintha a menekülni vágyó lélek tépné magáról a testet.

Világosit nem lehetett az ablaktól elvonni, úgy tetszett neki a kilátás azokra a tulipánokra, amik a szomszéd kertben

már ütögették fel a fejeiket a földből; Világosinének a láza is elmaradt e napon, s azzal biztatta Ilonkát, hogy már egészen meggyógyult.

A délután igen boldogan folyt le. Ilonka maga is úgy érzé, mintha azzal, hogy most a délutáni nap besüthet ablakukon (volt szállásuk soha sem kapott napsugárt), már az egész élet világosabb volna. Talán már hajnalodik?

Anyja határozottan kívánta tőle, hogy estére elmenjen a cirkuszba. Ez félig-meddig kötelesség is. Üzlet forog fenn. Ha a lovardás meg akarja adni a lova árát tisztességesen, miért ne fogadná azt el? Rá is vannak szorulva, mert egy ideig alig lehet arra számítani, hogy Ilonka himző munkát kapjon. Egyéb női munka pedig nem szerzi meg a kenyérhez való sót. Ha tehát Ilonka szereti a családját, áldozza fel az ő kedvükért ezt az estét. Hiszen anyjának nincsen már semmi baja. Kötelessége, hogy menjen mulatni.

Délután, jóval hét óra előtt meglátogatta ötöt a bohóc leánya, a kis tizenkét éves Hermin: egy vidám, kondor, szőke hajú gyermek, kit atyja azért küldött, hogy vigye magával a cirkuszba Ilonkát.

Mademoiselle Hermin fiatalsága dacára már *önálló* művész nő volt, mégpedig kötélén és vassodronyon és fél-lábon is önálló, s tartott valamit művészi renoméjára. Mint jól nevelt kisasszony, nem járt egyedül; testvére kíséretében jött, az ifjú François Tresor lovagias oltalma alatt, ki ugyan csak tíz éves gentleman, de mint kitűnő akrobata, kellő tekintéllyel bírt a világban elfoglalt állásának nyomatékot adni.

A miniatűr Lovelace megbízatásához illő aplommbal mutatá be magát és testvérét az úri családnak, melynél már egyszer volt szerencséje lábbal az ég felé tisztelkedni. Az első bevezetés után gyorsan következett, hogy a kis szőszke leányt megszeressék a Világosi család tagjai. Az eleven, beszédes leányka úgy emlékezett minden apró körülményre, mely amaz

emlékezetes látogatásukat Világosiék udvarán jellemzé, ahogy csak romlatlan szívek szokták tartogatni elfogadott jótettek emlékeit. Egyfolytában elbeszélte a „Csilla” egész folytatólagos élettörténetét onnan kezdve, ahogy a Tisza melléki nyomorúság völgyéből kijutottak, egymás mellett hálva a puszta fenyéren s egymás kenyerét osztva a puszta vásárokon egész odáig, ahol a bécsi híres lovardaigazgató figyelmét felköltötték a bohócok és kis paripájuk, s lett a Kaczenbuckelekből Tresor, a „Csillá”-ból „Filosof”

— „Filosof”-nak nevezte el a papa, mivel nagyon bölcs állat; mi csak röviden „Filli”-nek hívjuk. No, majd meglássa kegyed, Ilonka kisasszony, milyen okos kis állat lett belőle. Még a kegyed nevére is emlékezik. Mi sokszor megtettük vele azt a tréfát odahaza, hogy elszámoltunk előtte egy csoport nevet a naptárból sorba: Linka, Minka, Amália, Pepita, mind-egyikre csak a fejét rázta, de mikor azt a nevet mondtuk: „Ilonka”, akkor elkezdett röhögni, nyeríteni, s a fejével bókolt. Óh, mi nem hagytuk magunknak elfelejteni ezt a nevet; megtanultuk azt az úton a parasztgyermekektől, akik nem győzték dicsérni azt a jó Ilonkát, aki nekik kenyeret és jó szót adott azokban a keserves időkben.

Az ifjú Herkules is erősíté, hogy az bizonyára úgy volt. Azért csak jöjjön el ma a kisasszony őket megtekinteni. Ő maga a kisasszony tiszteletére a „fogoly cserebogár” malom repülését fogja produkálni. Ez csak nagy ünnepélyek alkalmára tartatik fenn, mert igen nehéz. Hogy pedig ez a másik ifjú gentleman, ki olyan nagyon hallgat, ne unja magát odahaza, hozott a számára egy képeskönyvet, az is tele van tarka állatokkal, erőművészi alakokkal, majd elmulatja vele magát.

A kis néma nagyon megörült a képeskönyvnek; egészen elfeledte tőle minden baját. Meg tudta köszönni szépen, csókot vetve érte kezével, s mutatta az ifjú akrobatának, hogy ő azzal a könyvvel vele fog hálni. Az ifjú Tresor egész komoly arccal helyeselte ebbeli szándékát.

Ily szolid társaságban bizony nyugodtan eresztheté el leányát Világosiné, kivált miután arról is biztosítva volt, hogy előadás után ismét haza fogják kísérni.

Ilonka maga is könnyű szívvvel távozott hazulról.

A cirkusban a művészek számára fenntartott mellékajton vezették be Ilonkát. Ott már teljes késztümben várt reá régi jó barátja; tudniillik, hogy zöld békának öltözve, zöldre festett ábrázattal és rózsaszínű üstökkel. Ilonka nem is ismert rá, csak mikor a gyermekek biztosíták róla, hogy ez a béka a papa.

Egy szolga azután a helyére vezette Ilonkát, egy számozott székre. A gyermekek benn maradtak az öltözőben, készülniök kellett az előadáshoz.

Ilonka számára igen jó hely volt választva az előszínbcn, mely a fővénykör és a színpadi függöny között van; oda többnyire a művészekhez tartozó családtagok települnek le, s az biztos társaság. Ilonka sokat élvezett az előadás alatt. A cirkuszi látványok gyönyörei nem olyan felületesek, mint azt mi magas paripáinkról szoktuk megítélni; van abban valami elmélkedésre méltó, minő tökélyre képes az emberi izom s az állati halandó lélek.

Merész gondolat ez: a gyöngé gyarló emberi testet acéllá edzeni; megmutatni, hogy az ember, ha akarja, még az állatok királyát is megfoszthatja rangbeli elsőbbségétől, mert lehet erősebb, mint az oroszlán; s még merészebb gondolat: lelket nevelni egy állatban, lelket, melynek ismeretei vannak, nemes indulatai, van kedélye, van emberi nyugalma, van szeretete emberek iránt.

Ilonka különös élvezetét találta a jól idomított paripákban; a testgyakorlati mutatványoknak is tudott tapsolni; gyermekkorában neki is kedvenc mulatsága volt az, s acélizmaid, elpusztíthatlan egészségét annak köszönheti.

A „cserebogár szélmalma” csakugyan fortélyos mestermű volt. Egy keresztben álló vasrúdon forog kezénél fogva Tresor, a béka és fia, a leveli béka, sebesen, mint a szélmalom

szárnyai, akkor a gyermek lecsúszik az apja termetén végig, s utoljára annak bokáiba kapaszkodik két kezével; az apa azalatt folyvást hajtja magát körben a magasan álló rúdon, míg fia oly sebesen repül lábait fogva a légtérben, mint a cérnára kötött cserebogár. Ez a látvány a gyöngébb nézőket borzalommal tölti el.

Most végre következik a „Filosof”.

A nézőtömegben már előre hangzik az a készülődő nyüzsgés: egyik ember mondja a másiknak, hogy no, most jön valami jó.

Ilonka mellett is ült egy sovány asszonyság, aki nagy barátsággal magyarázta neki, hogy mi jön egymás után. No, most vigyázzon ide, mert ez valami nagyon jó lesz!

A csengettyű jeladásra kilépdégt a fővényre a „Filosof”. Nagy gravitással jött, a fején volt egy irtóztató nagy cilinderkalap, erősen gyűrődött állapotban, ahogy „Filosof” kalapjához illik; az pedig nem volt a fejéhez kötve, de szabadon állt rajta, magának kellett ráügyelni, hogy a két füle közül le ne billenjenek.

A beszédes szomszédnő előre elmondá Ilonkának: milyen dicső dolog lesz majd ezzel a kalappal, mikor végül a „Filosof” a kocsmában nem tud fizetni a pincérnek, s az el akarja érte venni a kalapját, az meg nem engedi; a kalapot elkapkodják egymástól, utoljára is a kalap a bohóc fejére kerül, ki abba nyakig esik bele; a „Filosof” pedig totál részegen borul a pincér nyakába, s annak úgy kell azt két első lábainál fogva a hátán kicipelni a kocsmából. Az ember holtra nevezheti magát azon.

Volt pedig a „Filosof” szájában egy roppant nagy pipa, úgy félszája szegletébe volt vágva, ahogy azt korhely bummlecek szokták fityegtetni. Lépésrein a „Filosof”-ot megillető gravitáción kívül bizonyos bizonytalanság is volt észrevehető, mely azt a gyanút költi, mintha a „Filosof” az egyik kocsmától

a másikig terjedő út távolát méregetné. A fővény közepére van letéve egy kerek asztal, amellet áll egy harangláb nagy rézcsengettyűvel. A „Filosof” odatalál, leül úri módon az asztal mellé, s elkezd hatalmasan csengetni.

Tresor, a pincér jön lélekszakadva. Megismeri a maga emberét. — Ah, ismét itt tetszik lenni? Pompás vendég! Hat helyett cszik, hét helyett marad adós.

A „Filosof” felrakja a két első lábát az asztalra, s türelmetlenül dörömböz. „Mindjárt, mindjárt! Tessék addig egy kis újság!” A bohóc eléje teszi a „Volkszeitung”-ot. Filosof bosszúsán csapja azt le az asztról: neki nem kell ultramontán lap. A közönség tapsol. A bohóc aztán kiteríti eléje a „Kikeriki”-t. Persze fejfelé fordítva. „Filosof” segít magán. Megváltoztatja az ülését, s úgy foglal helyet, hogy egyenesen álljon előtte a „Kikeriki”. Azt azután, a szájában levő pipát az asztalra támasztva, olvassa nekiborulva. A bohóc siet fidibuszt csinálni a „Volkszeitung”-ból, s rágyújt vele a Filosof pipájára. Abból akkor tűzokádó tör ki; a bohóc hanyatt esik ijedtében a Filosof pedig nyugodtan néz a lapba, s nem törődik az orra alatt sziporkázó tűzijátékkal. Jön aztán a bohóc az étlappal. Hosszú papírlepedő van a vállán keresztül göngyölgetve, melyről százféle cifra francia ételnevet hadar elő vendégének. A Filosof int, hogy csak egymás után valamennyit. A pincér kiszalad, visszajön húsz tányért egyensúlyozva a két kezében, hat poharat a fogai között, hetediket a feje tetején. A vendég sorba fogyasztja az eléje rakottakat, s engedi magát itatni. Végre következik a fő tréfa. A pincér előjön egy nagy fekete táblával, amire ökölnyi számok vannak felírva. Azokat a Filosof-nak kell összeadni, mert a pincér számítása hamis. A Filosof patkójába egy darab kréta van szorítva, azzal ő a főösszeget maga szokta felírni római számokkal a közönség általános bámulata között. Hogy tud egy ló különbséget tenni X és a V, meg az L és az I számértéke között?

Idáig haladt az előadás.

Hanem mikor már a számlára került a sor, a „Filosof” elkezdett nem figyelni oda, a szemei megakadtak egy tárgyon, s a pipa kiesett a szájából. Mikor aztán a bohóc eléjét artotta a táblát, hogy adja össze a számokat, hirtelen kapta magát, keresztülhúzta a krétájával az egész számlát, felugrott, átszőkört az asztalon, feltaszította vendéglőseit táblástul együtt, a kalap lerepült fejről, s ő maga megugrott.

A közönség azt hitte, ez valami víg improvizáció, s végtelenül jónak találta a tréfát; hanem a bámulat lepte el aztán, midőn egy perc múlva azt látta, hogy a „Filosof” egyenesen odarohan a proscénium zártszékeihez, ott egy fiatal leány előtt megáll, s aztán egyszerre két térdre bocsátkozik előtte, és elkezdi vihogni, mint egy ember, ki örömét akarja kifejezni, és nem talál rá szavakat; odanyújtja feléje fejét, orrlyukai forró párát fúnak, sörénye repked egyik oldalról a másikra, szemei szikráznak, azután pajkosan megugrik, s elkezdi ott egy helyben negédes táncot járni, ahogy azt a délceg iskola-paripák szokták azokkal a nemes hajlásokkal, azokkal a bókoló térdelésekkel, azokkal a lejtő quadrill-lépésekkel, amiket őtőle nem látott soha senki; s feláll két hátulso lábára, mint azok az első művészi paripák, s ágaskodva körülfordul egész negéddel, mint azok a büszke mének; utoljára aztán levágja magát a porba, meghentergőzik, mint valami igazi parasztló, s elnyújtva mind a négy lábát, odafekteti a fejét egykori kisasszonya lábaihoz, miként régen odakinn a tarlón, mintha mondaná neki most is: „Nem jössz-e ide megpihenni?”

Aki ezt a jelenetet meg nem értette volna, nagyon fogékonytalan idegzetten kellett volna bírnia.

Maga a bohóc is mozdulatlanul állt ott, szerepéből egészen kiesve, zöldre festett arcán a meghatottság látszott: olyan volt vele, mint a bronzszobrok, mik rézzöld színük alatt komoly indulatok vonásait mutogatják.

Ilonka el volt érzékenyülve. A kedvenc állat hű ragaszkodása könnyeket csalt szemeibe. Nem hallá a közönség

bámulatának kifejezését, a felriadó tapsot, nem látta a feléje szegzett látcsöveket, csak régi kedves lovackája hízelgésének változatait látta és hallá, s szíve megtelt valamivel, aminek túl kellett ömleni.

Mikor végül a kedvenc állat odafekteté fejét lábaihoz, a proscénium párkányzatára Ilonka elfeledte az egész világot maga körül; lehajolt hozzá, egyet ütött a hú paripa nyakára tenyerével, és régi nevén szólítá: „Csilla!”

A lovacka mint egy villanyütésre szökött fel erre, s egy csodálatos félszeg ugrásban fejezve ki hódolata bókját, szép csendesen visszaügetett elhagyott asztalához, még a bohócot is megfogta szájával, hogy kötelességére figyelmeztesse, s azután folytatta a félbehagyott szerepet, minden bravúriját elővéve eddigi tanulmányainak.

A par excellence „kedélyes” főváros közönségét egészen megnyerte ez a jelenet; taps és tombolás kísérte a ponit, ezernyi szemugár fogta keresztűzbe a leányt. Hiszen azon is volt mit nézni. Oly szende, oly valódi volt elpirulása emnyi bámuló nép közepette, s oly őszinte az öröm, az elérzékenyülés kifejezése arcán. — Ki lehet ő? — kérdezte ezer meg ezer ember egymástól.

Az előadás végeztével Tresor és gyermekei emberi alakjaikba travesztálva fogadták Ilonkát.

— No, hát mit mondtam önnek? — kérdezé a bohóc ragyogó arccal. — Nem egy milliót ér-e a kegyed kis paripája?

Ilonka meghatottan rebegett:

— Félek tőle, hogy még elcsábít. Mikor odajött hozzám, egy percre az a gondolatom jött, hogy odavetem magamat a hátára, s vágatok rajta, mint a többiek, míg lélekzetem elhagy.

— No, az volna csak még ránk nézve a fogás! Most már tehát semmi különöset sem fog kegyed találni az ajánlatban, melyre foglalót adtam?

— Elfogadom azt.

— Az igazgatóság egyszerre fizetné ki az árt kegyednek, ha neki adná el, de én szeretném megvenni magamnak. Megteheti-e azt a szívességet nekem, hogy tőlem öt havi részletben fogadja el a fizetést?

— Ahogy önnek tetszeni fog.

Tresor nem titkolta el örömét az alku fölött.

— Meglássa, mit fognak a lapok beszélni e mai intermezzóról. Az én zöldre festett pofámon is csorgott alá a könny. Egy fűzőld könnyeket síró béka.

Tresor bérkocsit hozatott, s mind a hárman együtt kísérték haza Ilonkát.

Másnap délben az első havi részlet második felét is kézbesíték Ilonkának.

A család betegai ismét szemlátomást javultak.

Hanem harmadnap nagy szomorúan látogatott el hozzájuk Tresor.

— Jaj, kisasszony — mondá kétségbeesett ábrázattal. — Kegyed minket tönkretett, bankrottok vagyunk, kridát monddunk, s becsukjuk a boltot. Képzelve csak; a tegnapi előadáson a „Filosof” meg volt bolondulva. Nem hallgatott semmi szóra, nem produkált semmit, kétszer-háromszor körülnyargalta a színpad fövényét, benézett minden páholyba, s azután hogy nem találta, akit keresett, vissza akart menni az istállóba; minden biztatásom haszontalan volt, ha megfogtuk, rúgott, ficánkolt, harapott; úgy tett, mint egy tökéletes vadló, akit akkor fogtak ki a mokány ménesből, s utoljára is kitépte magát a kezeink közül, s a numerusának végképp el kellett maradni. Nem akar semmiről tudni, ha kegyedet nem látja.

Ilonka kedélyesen elnevette magát.

— Hát jól van. Majd odaülök ismét, hogy lásson.

Tresor ugyan kapott ezen szón.

— De komolyan ígéri ezt kegyed? Nem tréfál?

— Ha ezzel önöknek szolgálatot tehetek.

— Óh, ez igen nagy jószág lesz öntül, kisasszony! Hiszen erre gondoltunk mi is. Az igazgató felhatalmazott engem, hogy ígérjek kegyednek minden estére, melyen színkörünk egy páholyában végignézi az előadást, tíz forint tiszteletdíjat.

— Ah, minek azt? Nekem nem kerül az semmibe.

— Tanácslom önnek, kisasszony, hogy fogadja el. Tisztességes úton jött jövedelem, s aztán elfér az egy háztartásnál. Nekünk pedig bőven behozza az a kamatjait. Gondolja ön, ma minden ember arról beszél: a „Filosof” nem akar játszani, ha feltalált úrnőjét nem láthatja. Ha holnap kitesszük a színlapra: „Filosof recognising his mistress” — micsoda tolokodás lesz a pénztárnál! És az kegyedet egy cseppet sem fogja zsenírozni. Kegyed mindennap más páholyban ülhet, azt a kis arcfátyolt lebecsáthatja az álláig, hogy a bábész tekintetek ne háborgassák.

— De uram, ha én elfogadom az önök művészete által szerzett kenyeret, akkor nem fogom az arcomat eltakarni, hogy szégyencljem ezt a művészetet, melynek magam is kiegészítő részeül szegődtem. Elmegyek, s hagyok az arcomra nézni három óra hosszat mindenkinek.

— No, az dicső lesz! Ezeren tudakozódnak már nálam, hogy kegyed kicsoda. Nem mondtam meg senkinek. Nyersen, kereken elutasítottam mindenkit. Egy disztingvált hölgy, akihez senkinek semmi köze, punktum. Azt fogom mondani, hogy kegyed angol nő; magyar honfitársai nem tudják meg. Ilonka keserűen felkacagott.

— Hagyja ön el, jó barátom! Az én magyar honfitársaim közt vannak oly hírhedett bukfenchányók, oly országos komédiások, hogy ha azok miatt nem akarják magukat szégyenleni, nem szükség a pirulást azon kezdeniök, ha egy honlcányuk a cirkusz homokjából veszi fel az istenadta kenyeret!

Világosinéak nem volt semmi szava az alku ellen. Ilonka formszerű szerződést kötött. Mindennap nyolc órától

fél tízig a cirkusznak egyik földszinti páholyában helyet foglalni: ez volt kötelessége.

Eleinte nehéz volt hozzászokni a nyomasztó érzéshez, hogy percekig az összes ezernyi közönség tekintete az ő alakján tűz össze, mintha minden tekintet egy-egy lidércnyomás volna; hanem később megszokta ezt, mint ahogy megszokja az ember, hogy tizennyolcezer mázsányi levegőoszlop nehezül alakjára, s jár-kel vele anélkül, hogy érezne a teherből valamit.

Az esték egyforma sikerrel végződtek. A „Filosof” addig nem kezdett az előadáshoz, míg régi úrnőjét valamelyik páholyban meg nem találta; a páholy mindig változott; akkor azután szokott üdvözlését megtéve előtte, egész kedvvel fegett groteszk produkcióihoz, s a színlapon állandó tért foglalt ez a sor: „Filosof recognising his mistress”. („Filosof” ráismer úrnőjére.)

Előadás után a Tresor családtagok kísérték haza rendesen Ilonkát; ha jó idő volt, gyalog; ha rossz idő volt, bérkocsiban; s Ilonka tapasztalható, hogy a bohóc leánya jól meg van védelve. Az öreg Tresor egészen úgy viselte magát irányában, mint második apja. Szeles tolakodókat erélyesen hessegetett el tőle messzire; egypár ifjú himpellérnek azt is megmutatta, hogy a cirkuszi hercules öklei a tetteges kapacitációhoz is értenek, s a védencéhez csempészendő szerelmes leveleket hozóikkal együtt repítette ki az ajtón.

Mert szerelmes levelek jöttek özönnel.

A leány tüneményes szép alak volt. Titokszerű megjelenése még érdekesebbé tette. Megfejtetlen maradt a bűvhatás, melyet a cirkusz egyik legügyesebb állatjára gyakorolt. Hogy a társulat személyzetéhez nem tartozik, azt tudták. Mi a neve? Azt az igazgató most sem mondhatta meg; azt a Tresor családon kívül senki sem ismerte, s azok nem voltak kivallathatók. Lakását nem lehetett felfedezni. Figyelmét nem lehetett megragadni. Szemei nem tévedeztek a közönségen soha.

Egyedül ült páholyában, s az előadást nézte, vagy merően bámult fekete legyezőjére, mintha arról olvasna valamit.

Pedig sokat beszéltek felőle. Ahol csak a cirkuszok habituéi összejönnek, mindenütt emlegették a bűbajos straniérát, a megközelíthetetlen tündért, akit senki sem ismer.

Egy délután éppen egy asztalnál beszéltek róla a „Café Daum”-ban, hol katonák és polgári uracsok ültek vegyest, s bírálgatták a város szépségeit.

— Én már tudom, ki ő — szolt az egyik. — Amerikai tábornok leánya, ki a déliek részén esett el; maga is apja mellett szokott póniján lovagolni; ez az a póni. A háború megszűnt, az apa meghalt, a leány elszegényült, a lovat elfogták. Itt találkoztak ismét.

A másik mást tudott.

— Nem is leány az, hanem férfi; vannak, akik ismerték, mint Garibaldi-önkéntest. Azért nem válaszol, ha hozzá szólnak, mert elárulná férfilétét.

A harmadik legokosabb akart lenni.

— Komédiásnő, mint a többi. A társasághoz tartozik. Betanult szemfényvesztés az egész, a közönség elbolondítására. Alkalmasint valamely bohócnak a szeretője.

Ennél a szónál felkelt az asztaltól egy szőke szemöldökű katonatiszt, ki eddig hallgatag szürcsölte feketekávéját, s így szolt:

— Én hát megmondom, uraim, önöknek, hogy ki ez a hölgy valóban és igazán.

Ez a fölszólaló volt Föhnwald.

J Ö J J H Á T !

— Én tudom, hogy ki ez a hölgy — mondá Föhnwald. — Azt is tudom, honnan ismeri a clownt, s mi köze van a „Filosof”-hoz. Ott voltam a történet kútforrásánál, s amit tudok, azt magam láttam és hallottam. Egyszer adóbehajtáson voltunk Magyarországon, a nádasi puszta bérlőinél; úgy emlékszem, hogy Világosi volt a bérlő neve. Miután a biztos és pecérei az utolsó pénzt is kisajtolták a háznépből, még a kisasszony karperecében levő magyar aranyat is, vesztére egy vándorkomédiás jött éppen az udvarra, bohócmutatványaisal mulattatni a háziakat. Az adóbiztos nyakonfogta a bohócot fizetetlen jövedelmi adóért, s mert annál egy garast sem talált, elvette tőle a betanított kis tatárlovát, ami annak kenyérkereső társa volt; el is vitte irgalom nélkül, s el is adta valahol néhány forintért egy házalónak. A bohóc kétségbeestében meg akarta ölni magát és gyermekeit: ekkor a kifosztott ház kisasszonya megszánta a nyomorultat, s neki ajándékozta tulajdon kis kedvenc póniját. Ime, ez az ismeretlen nő, a bohóc és a „Filosof” története. Később az elemi csapás miatt elpusztult a bérlő család; úgy hallottam, hogy sokáig élődtek a fővárosban, hol a leány leckeadással tartotta fenn egész családját. Egész rege, amit e szép gyermek önfeláldozásáról beszélnek. Utoljára elüldözte őt egy úrnő Pestről, ki féltékeny volt a szép leány szemére. Én nem láttam őt a pusztai egzékúció óta, s csak most ismertem fel a cirkuszban újra a nádasi puszta szép tündérét; most még szebb, mint akkor láttam.

— Ejh, százados úr — jegyzé meg erre az egyik dandy —, ön úgy beszél e tündérről, mintha szerelmes volna bele!

— Biz uram, ha szegény legény nem volnék, s ha okosabb mesterségem volna, utánajárnék, hogy elvegyem: mert ez az egy leány van a világon, akit tudnék szeretni és becsülni; de így hasztalan rá gondolnom. Mit ér a katona családfőnek? Míg él, ágyútöltelék; ha meghalt koldusok őse. De elég szegyen, gyalázat, hogy magyarországi ifjak elfeledik, s veszni hagyják ezt a leányt, mert lehetetlen, hogy boldogabb években ő érte is ne sóhajtozott volna valami suhanc, aki aztán a nyomorba jutott családnak hátat fordított szépen, s egykori imádottjának most már nem is köszön.

Ezeknél a szavaknál egy magas fiatalember felkelt az asztal végéről, s szólanul eltávozott.

Ez a fiatalember volt Harter Elemér.

Két nappal később a Tresor-család jutalomjátéka volt hirdetve a cirkuszban. A gyermekek oly régen örültek előre a napnak, maga Tresor is nagyon érdekelve lehetett általa; neki ez nagy jóvedelmet ígért.

Az előadás estéjén ismét ott ült Ilonka a proscénium egyik karszékében. Nem fogadott el páholyt ezen a napon, amikor a közönség előreláthatólag lefoglal minden helyet.

Ez estén le nem vette szemeit fekete legyezőjéről, úgy nézte azt, mintha egy könyv volna, amit ha szétterjeszt, olyan sokat olvashat belőle.

Ha azt tudná valaki, hogy miket olvas ő most ebből a könyvből.

.... Nem néma már a kis testvér

.... Ott fekszik halva az ágyon

.... Ott énekli most már az égben a többiekkel együtt: „Dicsőség a magasságban az Úrnak

.... Az ő arca is olyan piros és olyan gömbölyű most, mint azoké a többieké

.... Milyen szépen, csendesen halt meg testvére ölében; azt hitték, csak elaludt

.... Késő estig varrta számára nénje a halotti köntöst szép fehér tafotából kék szalagokkal

.... Még a szemfödél van hátra....

.... Abban kellett hagyni a munkát, mert ütött az óra

.... Hét órakor a cirkuszba kell menni, a közönség mulatni akar

.... Ott kell hagyni a kis halottat, és le kell menni ahhoz a nagy halotthoz, akinek ismeretlen világ a neve

.... Félbe kell szakítani a gyászt, a siralmat, a szemfedővarrást, a betegápolást, a tébolycsillapítást, menni kell a látványba.

.... Nem lehet abból elmaradni, a közönség kegyetlen nagy úr, ha rabszolgájának szegődtél, szolgálj

.... A jó barát jutalomjátéka van: még csak panaszkodni sem szabad ma; az utolsó, egyetlen ember, ki kezét az elbukottak felé nyújtja, kívánja ezt az elfeledését az otthoni gyásznak Maga nem is sejtí azt

.... Tehát gyászoljunk két óráig zeneszónál, tapsriadal mellett, könnytelenül

.... Majd folytassuk azután egész reggelig a virrasztómécses mellett

Egy ismerős gyermeki hang zavarta fel e töprengéseiből.

A kis Hermin köszönt neki jó estét. Most következett az ő előadása a kötélén, s míg végigment az előszín előtt, figyelmezteté magára Ilonkát.

Ilonka viszonzá a köszöntést, s utána nézett a gyermeknek, amint az a kifeszített kötélén felfutott; kínai leánynak volt öltözve; olyan röpké volt, mint egy hímes pillangó.

Ilonka máskor élvezettel kísérte Hermin játékát a kötélén; de most ez is lázasan hatott idegeire. Ő remegett miatta

szüntelen, hátha le talál esni, hátha valami baja történik ennek is. Vannak napjai a csillaghullásnak, a gyermekhalál-nak.

Inkább eltekintett mellette a közönség felé.

Azt a pillanatot is megbánta.

Két ismerős arccal találkozott egy tekintetre. Az átelleni páholyok egyikében látta ülni Lemmingnét. Szemei találkoztak annak kihívó, lenéző tekintetével, és azután a páholyosor fölötti erkélyen megpillantá Elemért. Éppen Lemmingné fölött ült, az úgyszólván a delnő nem vehette őt észre.

Ekkor azután ismét leszögzé szemeit legyezőjére, s nem volt figyelme többé semmire, mint azokra a gondolatokra, miket a fekete lapokról leolvas.

... Eggyel kevesebben vannak, akik szeretnek ...

... Mindig szűkebb lesz körülöttem a világ ...

... Jön idő, ahol nem lesz számomra sehol „otthon” ...

... Szép küldetés a sorstul egy szegény leány számára! Azokat, akiket szeretek, egyenként eltemetni — elfeledni. Vagy elsratni, vagy elgyűlölni ...

... Csak már vége volna e zajnak, hogy mehetnék haza az én kis mosolygó halottamhoz, az ő fehér koszorúcskáját elkészíteni ...

Pedig végig kellett az előadást várnia, a „Filosof” művészi előadása legutoljára volt téve. Előbb következett még a cserebogár malma Tresorral és fiával.

Ezt a hajmeresztő látványt Ilonka soha sem szeretne nézni. Meg is mondta Tresornak, hogy annál valami okosabbat is gondolhattak volna ki. — De nem merészebbet! — volt az akrobata válasza. Ilonka azonban kikötötte magának, hogy ő ezt sohasem fogja nézni, mert ez már nem is testgyakorlat, ez istenkísértés.

Most is arca elé tartja legyezőjét, hogy oda ne lásson ez életveszélyes mutatványra, s csak a közönség tapsaiból figyelte meg, hogy most van a kettős malom, most csúszik

alá apja derekán a fiú; most indul meg az örült repülés a tengely körül két ember hosszában.

Egyszer aztán a tapsot egy általános elszörnyedés hörgő zúgása váltá fel a közönségnél, melyet száz meg száz nősikoltás követett.

Ilonka odapillantott; mi az?

Az ércrúd, mely körül kezeinél fogva forgott az apa és a fiú, hirtelen kicsúszott kapcsából; az eróművész, ki észrevette a veszedelmet, erősen megragadta azt mind két kezével, s úgy csúszott végig rajta, különben mindkettőjüket a tetőig veti a megszakított lóderő; így pedig az történt velük, hogy mind a kettőjüket úgy csapta a földhöz önrepülésük rohama, hogy élettelenül kerültek el rajta.

Ilonka felszökött helyéről, és le a fővényre.

Nem volna érdemes, hogy nőnek nevezzék, ha azt nem tette volna, hogy midőn egyetlen igazi barátját ott látja lezúzva a földön heverni, oda ne rohanjon hozzá, és első ne legyen, ki annak fejét felemeli, s véres arcát megtörli; — ha e percben eszébe jutott volna: hogy mit mond erre a bámuló világ.

Az előadásnak e balesettel vége szakadt; a nők futottak ki a nézőtérrel; az előkelőbbek ájuldoztak, a lovar személyzet összefutott bohócköntösben, tündéralcában, és sietett a földön heverő apát és fiút az öltözőszobákba átvinni. Ilonka velük ment.

Most azután két kínos delejvonzás között oszlott meg lelke: otthon egy halott, aki már az; és itt talán csak lesz még kettő. Amaz a kín hazavonta, emez itt tartotta, mint a háztetőn járó holdkórost, kit föld és hold kínoz egyszerre rettentő vonzerejével.

Addig nem lehetett barátját elhagynia, míg az orvos nem biztosítá, hogy él. A fiú már jobban van, csak keze maradt ki, hanem az apa súlyosan megütötte magát. Még nem tudni, mi lesz a vége. Kétszer vágta rajta eret, míg eszméletére tért.

Tresor, mikor felveté szemeit, Ilonkát látta maga előtt. Kezét fáradtan emelé fel, s szívére tette. Talán azt akarta mutatni, hogy nincs semmi baja, vagy talán meg akart köszönni valamit?

Azután bágyadt mozdulattal inte, mintha távozásra késztné.

Ilonka maga is idején látta, hogy hazamenjen. Az idő későre haladt már; anyja azóta aggódik szokottnál hosszabb kimaradása fölött; sietnie kell haza.

Megszorítá szótlan barátja kezét, megsimítá homlokát, s aztán sietett a cirkusból.

Csak akkor vette észre, hogy most már az sincs, aki hazakísérje. A cirkusz szolgálai is el voltak foglalva vagy küldözve, nem akart senkinek alkalmatlan lenni, gondolta, egyedül is hazatalál. Talán bérkocsi is lesz a cirkusz előtt.

Amint az oldalajtón kilépett, bérkocsi után nézegetve, az ajtó mellett egy férfit pillantott meg. Ott állt az mozdulatlanul, és várakozni látszott.

Ilonka megismerte őt: Elemér volt.

Most már nem nézett bérkocsi után; sebesen elhaladt mellette, anélkül hogy feléje nézne.

A követő léptekről megtudá, hogy Elemér őt nyomban kíséri.

Óh, ő ismerte még lépéseinek hangját is.

Ezek a léptek követték őt utcáról utcára. Ilonka hallotta azokat kongani, kiismerte más jövő-menők léptei közül, és lelke hánykódott visszas érzelmek alatt.

Harag, szégyen és remegő vonzalom küzdött szívében.

A léptek mindig közel hangzottak mögötte. Ő egyszer sem tekintett vissza.

Végre egy szűk sikátorhoz jutott, melyen keresztül kellett mennie lakásukhoz.

Abban a sikátorban egy lélek sem járt már.

Amint ide befordult, s a kísérő lépteiket most gyorsítva hallá közeledni magához, a nemes kétségbeesés kitört nyugalma bilincseiből. Hirtelen visszafordult, s eléje dobbantva az utána jövőnek, rárivallt tompa, de indulatos hangon:

— Mit akar ön? Miért követ ön engem? Kiüldözött ön már hazámból, ki akar-e üldözni a világból is?

A megszólított ott maradt, ahol a leány megszólította.

— Hallgasson meg engem, kisasszony! Egy lépést sem közelíték, de kérem, hallgassa meg, amit mondok. Ha én üldöztem kegyedet, megbűnhődtem érte, mert üldöztem azután magamat kegyed emlékével még jobban. Óh, a kegyed megbántásának emléke engem túlüldözött a világtengeren, beleütközött idegen nemzetek őrzöngő harcába, kiüldözött az életből, halálba hajtott; még ott sem engedett megpihenem, a túlvilágról is visszakergetett; se élnem, se halnom nem szabad, nem lehet a kegyed haragjával. Hát örökké tart-e az?

— Mit kíván ön tőlem? — kérde a leány ridegen.

— Mindent. Nőül akarom önt venni.

Ilonka nem titkolhatott el egy keserű mosolyt az arcán. Elemér elérte a választ.

— Rossz helyen, rossz időben szólok — tudom; de mit tehetek mást? Ez a kezdete, ez a vége annak, amit önnek meg kell mondanom. Évek óta keresem önt, hogy ezt megmondhassam, s nem tudom, nem tűnik-e el előlem újra, anélkül hogy ezt meghallhatta volna tőlem. Én önt nőül akarom venni, mert én önt szeretem. És ön nem gyűlöl engem. Hiába vet ön oly megölő tekintetet rám: ön nem gyűlöl engem.

— Ki mondta azt önnek?

— Valaki, akinek ön azt elmondá.

— Ily valaki nem él a földön! — felelt rá büszkén a leány.

— Igaz — szólt az ifjú. — De vannak, akik halva is beszélnek. — És azzal keblébe nyúlt, s kivette tárcájából a dél-

virágot, melyet a nádas puszta kertből leszakított. — Ez a virág mondta azt meg nekem. Ön ismeri ezt, ön beszélt vele; s ez elmondott nekem mindent. Gyalog, éhszomjan vándoroltam odáig, hol e virág termett, mint zarándok a búcsújáró szent helyre. Tagadhatja-e ön ezt?

A leány lesüté szemeit, miknek hideg villáma meg volt törve. Érzé, hogy búverejének vége van. Mély sóhajjal, keserűséggel csak annyit mondott.

— És hány éve annak, hogy ez a virág önnek beszélt? Az ifjú egészen átérté a mély vádat.

— Igaz, nem tagadom, hogy az régen volt, egy örökkévalóság. És nincs mentség, mely elvehetné rólam a vádat, hogy oly soká késtem a következő szóval. De nem volt az idő elveszve. Engem mint bolondos kölyket hajtott körösztil a tűzön önhóbortosságom; de mint férfi jöttem ki abból; férfi, kinck minden szava tettevaló, s minden gondolata kimondható. Nagyon késtem, azért nagyon sietek. Mutasson be kegyed szülőinek: én még ma meg akarom tőlük kérni kegyed kezét.

Ilonka arcán sajtyszerű fájdalom kifejezése foglalt helyet. A gyöngédség éde és a gúny keserve volt ebben elvegyítve.

— Szülőimhez? — mondá. — Most rögtön? Még ez órában? Jó. Jöjjön kegyed mellettem.

S azután vezette őt a hosszú sikátoron végig. Egyik sem szólt a másikhoz több szót, míg a házhoz értek, hol Világosiék szállása volt.

Ilonka kinyitá a kaput, s bebocsátá rajta Elemért.

Azután végigvezette a hosszú, sötét folyosón szállásuk ajtajáig.

Elemér tudhatta, hogy Ilonkát szülői ébren fogják várni.

Amint az ajtón bebocsátá, Elemér az elrekesztett szoba első osztályába lelte magát, hol Világosi ült örök karszékében. Mindig ült, sohasem feküdt le.

Ilonka odavezeté Elemért.

— Itt van atyám. — Harter Elemér úr — szólt az ifjúra mutatva.

Világosi e szónál felrettent béna tompulatából, s haragosan kezdte kezével-lábával dörömbölni, és sebesen kiáltozó egymásután: „tatata, tototo”; nem volt ez emberi beszéd, de mégis erős indulatot fejezett ki ez állati hangban.

Elemér megmeredve állt ott, nem tudta elgondolni, mi lehet ez.

Ilonka szomorúan mondta neki:

— Ez lett az atyámból. Most lépjen át a másik szobába.

A deszka falfüggönyét félrevonva, azon belül látott Elemér egy halvány, összeesett arcú nőt feküdni a kórágyon és egy holt gyermeket a ravatalon.

— Itt az anyám és a testvérem rebegegé fülébe súgva Ilonka.

Elemér feje körül zúgott a lég; azt az érzést hozta vissza emléke, mikor a végtelen tengert érzé maga körül összecsapni, s merült alá egy ismeretlen világba. De az eszmélet, mely ott sem hagyá el, itt is uralkodott a helyzet benyomásán. Keble elszorult attól, amit látott, de szíve helyén volt.

Odalépett a beteg nőhöz.

— Asszonyom, megbocsát ön, hogy ily szomorú órában háborgatom önök nyugalma. Midőn azt kértem Ilonka kisasszonytól, hogy vezessen be családjához, nem tudtam minő gyász van itten; most pedig annál inkább kérem, hadd legyen e gyászban osztályrészem nekem is. Ismeri kegyed nevémet? Én Harter Elemér vagyok.

— Ismerem ezt a nevet — felelt rá Világosiné komoran.

— Én öntől azt jöttem kérni, vegyen fel családja tagjai közé, adja nekem Ilonka kezét. Hogy ez a gondolatom nem ebben az órában támadt, azt bebizonyíthatom atyám levelével. Tegnapelőtt tudtam meg véletlenül, mit régóta fürkészek, kegyetek hollétét, s azonnal írtam Harter Nándor úrnak, hogy Világosi Ilonka kisasszonyt nőül akarom venni. Vele mint

atyámmal — illő volt azt tudatnom. Ma megkaptam rá a választ. Nem meglepő, mert előre tudtam. Ő tiltja nekem e lépést. De én az ő tilalmával nem gondolok, magamé vagyok, s itt állok, hogy Ilonka kisasszony kezét öntől ünnepélyesen megkérjem.

Világosiné e szavak alatt csendesen félkőnyökére emelkedett kórágán.

— Tehát Harter Nándor úr megtiltja önnek ezt a házasságot? Jó; tehát legyünk ketten, kik azt megtiltjuk. Én is ellene mondok annak! Itt a nyomorúság vermének fenekén, a halottak házában, magam is a sírhoz közel utasítom vissza önnek a kezét. Nem, egy Harter keze még a sírból kimenekülni sem kell nekem. Tudja ön, minő sebfojt az én szívemen a Harter név enléke? Egykor jegyese voltam Harter Nándornak; nem úgy kért meg, mint ön ezt a leányt: este, mámor után; de ünnepélyesen, egész világ tudtával, kihirdetve templomszerte, háromszor egyesítve nevemet a magáéval — s a mennyegző napján elhagyott. Akkor én az eget szidalmaztam szégyen és kétségbeesés miatt, s e fájdalom, e gyalázat terhe földre sújtott. Óh, tiszta ég, óh, örök bölcsességű Isten, bocsáss meg érte! Most áldalak, hogy ez nem úgy történt, ahogy én kívántam. Látta ön azt a tébolyodott koldust ott a másik szobában? Azt a tébolyodott koldust rendelte nekem Isten hitestársul az ön méltóságos gazdag atyja helyett. Áldott legyen érte bölcs irgalma Istennek! Mert ennek a tébolyodott koldusnak van becsületes neve, amit viselhetünk én és gyermekem büszkén; ha haltunk, fejfánkön; míg az ön apjának neve átkozott egy egész ország előtt, akire ujjal mutogatnak, és utána kiáltják: „Ime, itt megy az éhczők megkoplaltatója, a közkinccs megrablója, a tolvajok orgazdája, Harter!” — El innen, uram! — Ön nagy úr, mi koldusok vagyunk! — De vigye ön magával azt a tudatot, hogy a földhöz ragadt koldusnak cirkuszban szolgáló leánya sem köti össze nevét egy Harter nevével!

Világosiné láztól égő arccal roskadt vissza fekhelyére. Elemér elzsibbadtan hallgatá végig e rettentő öldöklő beszédet. Mikor vége volt, így szólt, mélyen felsóhajtva.

— Asszonyom, még egyszer találkozni fogunk. Most Isten önnel.

Azzal eltávozott

Amint egyedül maradtak, Ilonka odarogyott anyja ágya mellé, s könnyező arcát annak kezére fektetve, zokogó fájdalmasan:

— Anyám . . . én szerettem őt.

Világosiné elképedve hallá e vallomást, s bánatosan mondá hanyatt roskadva párnái közé:

— Miért nem mondtad ezt nekem soha?

AZ ÚRNAK EGY LEHELETÉRE

Harter Nándor végre célja közelében érezte magát.

Itt volt az áldást ígérő tavasz, gazdag vetéssel takarva minden mező, s akadt egy gazdag kereskedőház Bécsben, hol nagyszerű előleget ígértek birtokának minden terményére. Csak érte kell menni a pénznek, hogy fölvegye azt.

Angyaldyt is fölvitte magával, ez volt titkárjának utolsó szolgálata nála; ezentúl a magyar udvari kancelláriánál lesz alkalmazva, hol bizonyosan nagy jövőndő kínálkozik szép tehetségei számára.

A bankárház, melynél az előleget meg kellett volna kapni, pár nap óta húzta-halogatta a dolgot, mindenféle formahiányok miatt; Harter el nem tudta képzelni, miben skrupulózuskodnak még; a termények fel vannak becsülve mind. Emiatt várakoznia kellett Bécsben több napon át.

Azonban a várakozásnak is megvolt a maga jutalma; egy este valami jótékony célra táncvigalmat adtak, s Harter Nándor jól sejtett, midőn azzal a gondolattal ment oda, hogy ott Malvinát fel fogja találni.

A szép hölgy hogy is maradhatott volna el onnan?

Ilyen báli helyen aztán Lemming úr semmiképpen nem akadályozhatta meg, hogy Harter Nándor konverzációba ereszkedjék Malvinával; legfeljebb afölött ellenőrködhetett, hogy a társalgás tárgya tiltott térekre át ne tévedjen.

Az nem is feküdt céljában Harter Nándornak; ami titkos egyezménye volt Malvinával, azt el tudta intézni levél útján; ami jelenlegi szomját enyhíté, az a társalgás hangja volt.

Van a nők hangjában valami, ami megittasít, ha a legmindennapibb tárgyról beszélnek is, s Malvina e varázslatot nagymértékben bírta. Bűbájos volt, ha csak arról beszélt is, hogy milyen hideg van!

Pedig valósággal hideg volt.

Május vége felé az idő, kinck jutna eszébe ilyenkor a termet fűtetni?

Malvina pedig valahányszor a táncból visszatért ülőhelyére, mindannyiszor összeborzongott. S ez az ideges borzongás is olyan jól illett neki, amint vállait kacérul megrázta, hogy aki csipkés mantilláját rátakarta, elkábulhatott bele.

— Igazán, olyan hideg van idebenn.

— Én csak a meleget érzem kegyed körül — bókolt rá Harter.

— De valóban, nézze ön csak: az ablakon jégvirágok rajzolódnak. Ez szokatlan tünemény májusban.

— Ezek jégkeblű hölgyek tekintetétől rajzolódnak oda — enyelge Harter.

Lemming úr már sokkal figyelmesebb kezdett lenni az ablakok jégvirágaira; Harter csak tréfát űzött belőlük.

Pedig méltóságos és nagyságos táncosok és táncosnők, jó volna egy percre elhallgattatni a zenét, félbehagyni a kerin-gést és leborulni a földre, és rázendíteni reszkető ajakkal: „De profundis ad Te clamavi Domine!”

... Az Úrnak öldöklő lehelete jár odakünn az éjszakában, s míg idebenn a tánc, zene tart, országok lesznek hamuvá! .

Azt jelentik azok a jégvirágok az ablakon.

Másnap késő délfele ébredt fel Harter úr; világos reggel vetette haza a vigalomból. Angyaldy régen várt már reá.

Amint Harter úr reggelijét behozták, Angyaldy is bejött hozzá.

— Nos, hát mi újság, kedves Emil? — kérde tőle igen derült kedéllyel. A múlt éj rózsaszínű hangulatba hozta őméltóságát. Midőn Malvinától búcsút vett, az megszorítá kezét. Midőn Harter Lemmingnek jó reggelt kívánt, egyúttal figyelmezteté, hogy a napokban elmegy hozzá „ügyeiket” végleg rendezni, Lemming azt mondta, hogy igen szívesen látja.

Tehát Harter úr derült kedéllyel kérdezé Angyaldytól: mi újság?

— Az az egyetlen újság, hogy az éjjel négy fok volt a mínusz alatt.

— Ejnye, bizony azt mink is éreztük a bálban az éjjel. Tartok tőle, hogy az a sok könnyen öltözött delnő náthát, grippe és reumát fog kapni.

— Csak *attul* tart méltóságod? Én meg *attul* tartok, hogy az idén megint nem fog kapni fél Magyarország egy harapás kenyeret.

— No, már hogyan?

— Úgy, hogy az éjjel lefagyott tisztára minden. A repcének vége; a rozs virágzásban volt, a tönkrement; a búza éppen tejében volt, az megvakult. Az idén nem ad sem egy repcehüvely egy szem mustárt, sem egy kalász egy szem magot, sem egy szőlőszcem egy csepp mustot. Üres év áll előttünk.

— Ah, azt csak ön képzelem! — szólt Harter, kinek a forró tea nagyon megégette a torkát.

— Hogy nem csak én vagyok az, aki ezt képzelem, hanem vannak, akik bizonyosak is felőle, azt méltóságod a bankárház tudósításából megtudandja; nekem már élőlőszóval tudtul adták.

Azzal átnyújtá a bankárház levelét Harter úrnak.

Harter úr azt olvasá a levélből, hogy az illető kereskedők végtelenül sajnálják, de miután csakugyan bekövetkezett az,

aminek jöttétől már napok óta rettegnek, amit minden üzér kezében tartott hévmérővel lesett és vigyázott, hogy az éjjel a kéneső négy fokkal alulment a mínuszon: e csalhatlan tény után teljes bizonyosság van afelől, hogy mindennek, de mindennek ami zöld volt, el kellett az éjjel fagyni; annálfogva semminemű előlegek magyarországi földbirtokok ez évi terményeire nem adatnak.

De már ez olyan csapás volt, amely még Harter úr teácsészéjét is feldöntötte.

— De hisz az lehetetlen! — kiáltozott magánkívül! — Ez égrekiáltó volna! Az Isten csak nem sújthatja ezt az országot kétszer egymás után ily iszonyú csapással!

Angyaldy összeszorítá ajkait, mikén ki akart szabadulni ez a mondás: „Hátha éppen tiértetek sújtja azt így!”

— Lehetetlen ez! — kiabált Harter, s az ablakhoz futott! A vendéglő előtt volt egy szép faszor ernyős ákászokból, azoknak a levelei mind feketék voltak már, és alácsüngtek.

— Elpusztult világ ez, uram!

Hiszen nem az elpusztult világért dühöngött ő, hanem leforrázott szenvedélye bünbójaiért; azokat is, mikor legbujában díszlettek már, akkor fagyalta le ez a rettenetes éjjel.

Malvina ismét a holdba távozott kinyújtott keze elől. Pedig már csak egy pókfonálnyi távol választotta el tőle.

— Óh, milyen kegyetlen a sors! Milyen ádáz a végzet!

— Az ám — mondta magában az az összeszorított száj; s az a legnagyobb baj, hogy nincs az embernek kin a mérgét kiadhatni. Még csak a nemzetet sem lehet szidni érte.

Harter Nándor összeszorítá ökleit, s fogcsikorgatva tekintte az égret: kivel küzdjön most meg?

Akadat az is.

Inasa egy látogatójegyet hozott be neki. Harter Nándor fia nevét olvasta rajta.

Soha jobbkor!

— Elemér úrfi! — kiálta dühösen, Angyaldy elé vetve az asztalra a névjegyet. — Még szemem elé mer kerülni! Oly gyalázat után! Csak hadd jöjjön!

Angyaldy el akart távozni a jelenet elől. Elég keresztyéni jóindulattal bírt nem lenni útjában e barátságos találkozásnak, de Harter úr visszatartá.

— Csak maradjon ön itt, önre szükségem van. Ezzel a suhancsal többé soha nem fogok másként beszélni, mint tanúk jelenlétében. Ön üljön le az asztal mellé, és föl ne keljen, midőn az bejön. Éppen jó kedvemben fog ma találni!

Az ajtó nyílt, s belépett rajta Elemér.

Pár lépést tett atyja felé, mire Harter tiltó mozdulattal tartva felé kezét, indulatosan reárivallt:

— Vissza! Egy tenger fekszik közöttünk!

— Tudom, uram — viszonzza Elemér nyugodtan. — Nem fogok a másik partra átvitorlázni. Ha tetszik, az asztalt közénk tolhatjuk.

— Komédiás!

— Hagyjuk azt el! Térjünk a dologra! Igen szeretem, hogy tanú is van jelen. Szükségünk lesz rá.

— Tán párbajra akar híni? Óh, én helyt állok, azt elhiheti!

— Én nem állok helyt. Tegnap öntül választ kaptam azon levelemre, melyben kinyilatkoztattam elhatározásomat, hogy Világosi Ilonkát nőül veszem.

— Egy englische Reiterint!

— Legyen az. Ön nem adta helyeslését ez elhatározásomhoz. Én mindamellett is megkértem e hölgynek a kezét édesanyjától.

— Hát az „micsoda?”

Elemér mély, szemrehányó tekintettel nézett apja szemébe, s halkán mondá:

— Arra feleljen ön meg magának! . . .

Harter elharapta egy percre haragját; ez az emlék meghűté. Elemérnek ideje maradt folytatni.

— Ez az asszony elutasított engem, és megtagadta tőlem leánya kezét. Megtagadta, szemembe mondta, hogy a Harter név úgy be van szennyezve, hogy azt egy koldus leánya, egy kötélen táncoló komédiásnő sem viselheti szégyen nélkül.

— Hallgass, te őrült!

— Uram, ne kiáltson ön! Beszéljünk csendesen, hogy a folyosókon meg ne hallják. Azt, amit nekem mondott az az asszony, meg kell önnek hallania tőlem, s ha ön kiáltani fog, én kiáltani fogok még jobban. Ha ön kihallgat, én suttogva beszélek.

Harter Nándor melle elfulladt a névtelen dühtől, szégyentől és izgalomtól. Leült az asztal mellé.

— Azt mondta nekem ez az asszony: a te apádra úgy mutogatnak, mint a közkincs megrablójára.

— Suhanc! — ordíta Harter, felpattanva s öklével ütve az asztalra — te engem szidalmazni jössz-e?

— Csendesen, uram. Már megtörtént. Mondva van. De nem azért jöttem ide, hogy ezt én mondjam önnek, hanem azért, hogy ezt ne mondhassa önnek más. Én nem tudom, igaz-e, nem-e, amivel önt közpénztárak kezelésében vádolják. Ön el fogja azt intézni.

— És neked ahhoz semmi közöd!

— De van! E név van anyám sírkövére felírva; s e névnek nem elég, hogy aranybetűkkel van odavésve. E névnek tisztán kell maradni. Ime, én átadok önnek egy iratot, melyben elismerem, hogy anyám örökségét öntül megkaptam egészen; Angyaldy úr aláírja, mint tanú. Ön vegye fel egész anyai örökömet, s siessen tisztára lemosni magáról azt a vádat. Soha nem kérem számon, hova tette. Az ön titka marad. Magam majd megélek anélkül valahogy.

Azzal odatette apja elé a kész iratot, s még egyszer kérte Angyaldyt, hogy azt írja alá, mint tanú.

Ha ügyelt volna arra a tekintetre, amit akkor Angyaldy vetett rá!

Valóban, Elemér sohasem volt közelebb ahhoz, hogy valaki az asztalról felkapott késsel hirtelen keresztülszúrja, mint ebben a pillanatban.

Harter Nándor úrnak pedig egyszerre gyönyörteljes mosoly derült el az arcán.

Lenyelte mind azt, ami keserű, csak az maradt meg a száj ízében, ami édes.

Tehát bírni fogja az eszközt, mely Malvinát visszavívja számára!

Nemeskeblű ifjú!

Az érzékenyült apa melodramatikus hangulatban kelt föl helyéről, s meghatott arculattal közelített fia felé.

Most azután Eleméren volt a sor visszautasító mozdulatra emelni föl kezét.

— A tenger van közöttünk, uram! Én leróttam, amivel önnek tartoztam, s több dolgunk nincsen egymással. S mivel életemet, amit öntől kaptam, önnek vissza nem adhatom, azon leszek, hogy azt hazámnak adhassam. De nevét visszaadom önnek. Ön legyen utolsó ivadéka családjának. Én nevemet mától fogva megváltoztattam magyarra. — Isten önnel.

Azzal elhagyta Harter Nándor úr szobáját.

Harter Nándor fia írását diadalmasan dugva keblébe, ragyogó orcával tekintte Angyaldyra; és olyan vigyázatlan volt, hogy azon sok és nehéz mondás közül, miket fiától hallott, s mikén oly hosszan el lehetett volna gondolkoznia, éppen csak egy szót vett figyelmébe, s e szóra fennhangon mondá el észrevételét:

— Hátha nem leszek *utolsó* ivadéka a Harter-családnak?

Az az összeszorított száj félrehúzódtott kissé, mintha mosolyogna.

— — — — —

Fel volt öltöztetve már a kis halott; szépen, ahogy szoktak felcicomázni égbe menendő kis angyalkákat; csak a papra vártak még, aki eltemesse.

Anyja nem kísérheti őt ki a temetőbe, mert beteg fekszik; apja önmagáról sem eszmél, csak nénye van ott, aki fekhelyéig elmenjen vele, az ifjú hajadon. És nincs senki, aki a gyászoló hajadonnak karját nyújtsa, kinek vállára boruljon, ha a könny ellepi arcát, ha a fájás elszorítja szívét; egyedül zokoghat a kis koporsó után végig.

A délutáni nap olyan szép melegen süt be az éjjel lefagyott akácfaék fekete lombjain át.

Az ég fel akarja azokat melegíteni, kiket tegnap megölt, s aztán ma megsajnál.

Csakhogy az az égnek sincs hatalmában többé.

A fekete legyező lapjai ezt mondják.

Hanem a fehér sorokban is olvasható még valami.

A csendes folyosó visszhangját az oly jól ismert léptek hangja költi fel, miket olyan jól ismer már a leány. Szíve nagyot dobban e hangra. Odamegy anyjához, hogy megigazítsa vánkosát, hogy egy csókot nyomhasson arcára. Mire föltekint, előtte áll — az az igazi.

Elemér az, színtelen fekete ruhába öltözve.

Komoly, meghatott arccal lép Világosinéhoz halk üdvözlés után.

— Azt mondtam önnek, asszonyom, hogy még egyszer találkozni fogok önnel: itt vagyok. Harter Nándor úrtól jövök. Ön azt mondá: gazdag úr vagyok, s nevemet átkos vagyon szerzése vádolja; ma már nem vagyok sem gazdag, sem úr, sem Harter. Vagyonomat átadtam Harter Nándor úrnak, enyhítse vele, ahol sebet ütött; magam egy angol gépgyár ügynöke lettem becsületes jövedelemmel, mely munkám szerint növekedik, s egy családot tisztességesen eltart; nevemet pedig megváltoztattam: mátul Szívós Elemérnek hínak. Becsületes név lesz. Elfogad-e ön így vejenek?

Világosiné keble elszorult. Csak kezével inte leánya felé.
Kérdje a választ attól.

Ilonka ott állt kis testvérkéje koporsója mellett, és arca olyan halavány volt.

Elemér őszinte, szerető tekintettel fordult feléje, kérdő szemeivel feleletre várva.

A leány ajkai remegtek, egész termete reszketett; utoljára odaveté magát kis testvére néma tetemére, és zokogva rebegé:

— Megbocsáthatsz-e nekem, hogy én most boldog tudok lenni?

. . . . És az bizony megbocsátott neki érte! . . .

„J Ó!”

A hernalsi kertek között van egy kis mulatólak; annak egyik titoktartó szobájában ül együtt bizalmasan egy boldog pár. Tihamérnak és Leonának szólítják egymást.

Előttük habozó poharak állnak, néhány palack a földön üresen hever már.

De a bornak ellentétes hatása van mindkettőre; míg a hölgy víg kedélyét a kicsapongó pajkosságig fokozza az, addig a férfit mélzózá, búskomorrá teszi. Amaz játszani, enyelgni, kötekedni szeretne: emez bölcselkedni kezd, s egyre érzékenyebb lesz. S mikor ez féltékeny pillantásokat lövell rá, s titkolt gondolatokért faggatja, amaz kacagva dalolja neki: „Az asszony ingatag . . .

— Halgass reám, Leona!

— „. . . Álnok, csalfa vér!”

— Akarsz-e egy komoly szót beszélni velem?

— „. . . Megbánja holnap, mit ma ígér!”

— Ne csalfáskodjál, úgyis elég bűvésznő vagy!

A hölgy dévajul karolja át nyakát.

— Te, bűnöm! Mit akarsz szememre vetni? Magadat?

— Magamat! — Jól mondtad, hogy bűnöd vagyok, mert az vagyok. De hát miért nem lehetek erényed, dicsőséged, büszkeséged, mikor az akarok lenni? Miért nem tehetlek oda oltárképnek magam elé, akit imádatommal környezzelek, akiben felmutathassam életem végcélját, akiért meg tudok

halni? Mért nem vagy egészen az enyim, örökké az enyim, egyedül az enyim?

A hölgy lenyomtatá rózsás mutatoujjával a beszélő ajkát.

— Csitt! A gyermekeknek nem kell minden kívánságukat megadni.

— Lásd, olyan rabod vagyok, mint egy hold a bujdosójának; ahova mégy, nap közelébe, nap távolába, veled megyek. Egész életemnek titka te vagy. Most eljöttem hazámból, s új pályát kerestem miattad, s ha innen is elmennél, ezt is félbeszakítanám, a te földönfutód lennék. Óh, légy az én paradicsomom tudásának fája, ahonnan ne űzzön ki engem semmi lángkardú kerubim többé.

— Ne hallgass a kígyóra, ha a paradicsomban lakol!

— Az én kígyóm a becsvágy. Nem tagadom. Mert kínoz a gondolat, hogy annyi silány kretén, annyi félelme áll fölöttem, s viseli a tőlem irigylett címekeket; pedig a férfi én vagyok! Az egyik azt hazudja, hogy ő a férj; a másik: hogy ő az állambölcs; pedig a szívet, mely boldogít, s a lelket, mely alkot, én viselem. S ők csak bábnak tekintenek engem, pedig a férfi én vagyok, s ők csak az álca, melyet viselek!

— Elég, ha ketten tudják azt — sugá az asszony. — Az egyik te magad, a másik én.

— Nem elég! — kiálta nyersen a férfi. — Én akarom már egyszer mutatni a világ előtt, mivel bírok. A gyönyör titka nekem szomjat okoz, nem ittasít. Halgass rám! Komolyan beszélek. Különös idők fognak következni, amik az eddigi nagyságoknak nem lesznek kedvezők. Egy egészséges szél lerázza őket a fáról, mint a férges almát. Más kornak más emberei lesznek, s én érzem magamban az erőt, a tehetséget, hogy az a kor engemet föl fog emelni. Magasabbra talán, mint akik most a fejemen járnak. A nyomorultak azt hitték, ők visznek engem, pedig én vittem őket; én emeltem őket, hogy mikor egyenkint lebuknak, egyenkint, mint a lépcsőn menjek föl rajtuk oda, ahonnan ők leszédültek. Minek vágyom én oda? Mi kell

nekem ott a magasban? Téged akarlak elérni. Akarom, hogy fény, tisztelet övezzen körül, amilyent még nem élveztéld eddig. Azt akarom, hogy nőm légy.

Az asszony felkacagott.

— Hahaha! Nem félsz-e tőlem?

— Igen! Azt akarom, hogy válj el férjedtől, ki nem törődik már veled. Légy igazán, egyedül, örökre az enyém. Ne neved ki! Nem vagyok én bolond! Nem vagyok én ittas! Ne akarj elfutni tőlem! Hamarább kettétörök karcsú derekad két karom között, mint tőlem elfuthass. Hallgasd meg, amit mondok! Én nem vagyok oly szegény, mint hiszed. Kinek észt adott a sors, s hozzá bolond gazdát, lehetetlen annak meg nem gazdagodni. Nekem vagyonom van: több, mint mennyi elég, hogy úrnő légy velem; s van eszem újat szerezni, ha ezt elpazarlod. Válj el férjedtől, és légy nőm!

És e szónál oly szenvedélyesen szorítá őt magához, hogy a hölgy kérte, bocsássa el.

Azután gyöngéden odasimult hozzá ismét, s hízalgő csábal mondá neki:

— Szeretlek, imádlak, mikor keserű vagy; de jobban szeretlek, mikor édes vagy. A bor tégedet rendesen keserűvé szokott tenni; gyűjtsd meg a teakatlan alatt a serpenyőt! Az megédesít.

És Tihamér meggyújtotta a tea alatt a borlélt.

Égess nekem a csészembe rumos cukrot!

Tihamér szót fogadott; rumot töltött cukorra, s azt egy csészében meggyújtá.

— No, hát beszéljünk városi mendemondákról! — szolt a hölgynek.

S azzal mind a ketten az asztalra hajoltak, és mind a ketten azt látták egymás arcáról, amint az égő rum lángja felvilágított rájuk, mintha az a másik arc egy halott arca volna.

— No, hát mi hír a városban?

A kancellár eladta a lovait.

— Ez politikai újdonság. Ez nem a mi társaságunkba való.

— A szép Pepi ismét felpofozta a színház igazgatóját.

— Ez meg már régi dolog, minden héten egyet.

— Kellenek borzasztó újdonságok, fej nélkül talált kis-asszonyról?

— Nem! Ne ilyenkor este, mert vele álmodom.

— Hát valami jó eső, megnyugasztoló hír.

Teszem föl.

— Hogy a cirkusz kedvence, a Tresor, a minapi esést már kiheverte. Az utcán is volt már.

— Ebscont beforr — szólt cinikus egykedvűséggel a hölgy. — Tégy még a teámba égetett rumot, nem elég erős!

— Igazság. Ezzel kapcsolatban jut eszembe egy kis pletyka, amilhez véletlenül jutottam. Egy fiatal magyar gentleman nőül veszi azt a bizonyos lovardai leányt, ki mindig páholyban ült, s ki előtt a „Filosof” bókokat szokott csinálni: „recognising his mistress.”

— Valóban? Ez már érdekes. Az a leány Pesten vívómes-terné volt. Onnan elűzték.

— Meglehet. Nem ülsz közelebb hozzám?

Várj! Előbb lefüggönyözöm az ablakot; künn sötét kezd lenni, s idebenn világos.

— Addig új teát csinállok neked.

Kérlek. No, s hogy hívják azt a magyar gentlemant? — kérdé Leona visszatérve s közelebb húzva székét Tihamérhoz.

Tihamér átölelte a hölgy vállát, s közönyös hangon mondá:

— Harter Elemérnek.

Minden ujjahegye, mely a hölgy testéhez ért, érezte e percben a villanyos ütést, amit ez a név előidézett.

— Ah! Valóban? — kérdé a hölgy, s visszanézett Tihamérra, hogy a felnyitott szempillái alatt kilátszott a szeme fehérje.

— Azt hiszem, hogy valóban.

— S megengedi azt az apja? — kérde a hölgy titkolhatlan hevülettel.

— Odadobta az apjának a nevét és vagyonát. Más nevet vett fel, és üzér lett.

— És mindezt azért, hogy egy nyomorult lovarkomédiásné elvehessen?

— Én nem tudom, nyomorult-e az a leány, lovarkomédiásné-e, . . . hanem azt tudom, hogy az az ifjú azt a leányt nagyon szereti.

— De hisz az botrány! Az lehetetlenség! — pattogott a hölgy felélénkületen. — Hisz azt mindenki tudja, hogy az a leány egy bohócnak volt a szeretője! Mindenki!

Tihamér úgy tett, mint aki tréfás szarkazmusokra van hangolva.

— Mindenki nem tudhatja, mert például én sem tudom, és valószínűleg Elemér sem tudja.

— Igen! Igen! — bizonyozott a delnő, egész önfeledséggel belehevülve az állításba. — Én tudom bizonyosan, beszéli mindenki, hogy a bohóc kedvese volt neki. Minden este egyedül kísérte őt haza lakására; látták együtt kocsizni vele; nem is számítva azt a botrányt a cirkuszban, amikor úgy elárulta magát, midőn a bohóc leesett a rúdról.

— Ezek még mind igen ártatlan dolgok.

— Ártatlan dolgok? — szólt a nő, s tekintete menádi kifejezést öltött. — Hát az ártatlan dolog-e, hogy a bohóc havonkint pénzt adott a leánynak? Ő tartotta azt ki. Ezt kibeszélte egy cseléd. Ha ezt tudatná valaki Harter Elemérrel!

Tihamér odakönyökölt az asztalra, úgy nézett a hölgy vonásaiba.

— De hát mi közünk nekünk mindehhez? Mi ketten nem fogjuk ezt Harter Elemérrel tudatni.

És csendesen a hölgy keze után nyúlt.

A hölgy keze izzadt és reszketett.

— Óh, én ismerek egy asszonyt, aki ezt meg fogja neki írni!

Most Tihamér mind a két kezével megfogta a hölgy kezét, és szelídítő tekintettel nézve annak tűzbe, lángba borúlt szemeibe, tompa, áhítatos hangon mondá neki.

— Ha ismered azon asszonyt, ki ezt tudni és tudatni képes volna, mondd meg neki, hogy ha kedves előtte életénck boldogsága, ha kedves előtte lelke üdvössége, ne tegye azt!

A hölgy kirántá kezét Tihaméréből, s dacosan fölvetett ajakkal szólt:

— Ahogy én ismerem azt az asszonyt, ha lelke üdvössége utána vész is, meg fogja tenni!

— Jó!

K V I T T !

Harter Nándor repült gyorsvonat szárnyain haza Pestre. Ott voltak letéve az Elemér örökségét képező peres állampapírok.

Fia elismervényére kiadták azokat rögtön, s a pénzváltással nem telt el több két napnál. A harmadnap esti vonattal még vissza is mehetett Bécsbe.

A délutánt a kaszinóban tölté. Jelen voltak többen a klub tagjai közül.

Harter igen beszédes volt e napon.

— Képzeljétek, ma minő bonne fortune ért. Mikor hazamegyek, a postáról, egy ládikát hoznak oda nekem címezve: abban találok egy pompás művészi faragványú Vénusz-szobrot karrarai márványból.

A klub tagjai komoly arccal állíták, hogy az bizony igen szép ajándék.

— Azt nekem bizonyosan valami szép asszony küldhette.

Ezt mindenki igen komoly valószínűségnek találta.

E hitében még inkább megerősíté Hartert egy levél, melyet tegnapelőtti kelettel kapott Malvinától, s melyben a szép asszony tudatá vcle, hogy még e héten megteszi a lépéseket az áttérés végett, s azonnal elhagyja Lemming házáat és Bécsset, s Pestre fog leköltözni.

Azután még tovább fecsegett Harter Nándor.

— Nézzétek el csak: a fiam, Elemér megbolondult; elvesz egy englische Reiterint feleségül, s hogy elvehesse, megváltoztatja a nevét, és beáll commis voyageurnek. Ezt besorolhatnátok a szerelem bolondjai klubjába levelező tagnak!

Általános hahota fogadta szavait. Ő maga is belenevetett. Szegény! Azt hitte, a fián kacagnak.

— — — — —
Az esti vonattal sietett fel Harter Nándor Bécsbe. Minden közpénztári számadásnál sürgetősebb volt neki az „ügy”, melyet Lemminggel kellett kiegyenlítenie.

Amint reggel megérkezett Bécsbe, csak újra öltözött, azonnal sietett Lemminget felkeresni.

A bankár száraz udvariassággal fogadta az uraságot, nem volt hozzá se hideg, se meleg.

— Uram — szólta Harter — ön tudja, hogy miért jövök. A pénzt, amit ön nekem kölcsönzött, ím visszahoztam.

Azzal elővette a tokocskát, melyben tíz darab göngy volt elhelyezve, mindegyik ötszáz arannyal.

A bankár arca el sem mosolyodott rá; azt mondta:

— Jól van.

— Nem számlálja ön meg?

— Főlöskéges. Becsületszóra tett fizetéseket nem szokás megszámlálni.

— Írás nem volt közöttünk; azt tehát nem szükség sem adni, sem venni.

— Igaz.

— Kamatot nem számítottam bizonyos okoknál fogva.

— Azokat nem kérdem. Bizonyosan helyesek.

Harter Nándor oly kényelmetlen zibongást érzett minden idegében, amint ez a kicsiny, cingár ember azokkal a hideg szemével szenvtelenül arcába nézett. Ez a tekintet őt galvanizálta.

Igyekezett tőle szabadulni.

— És most, uram, ezzel kvittek vagyunk!

A bankár némán tekintte rá azzal a delejező hideg szem-
veréssel, és nem felelt semmit.

Harter pedig várta tőle, ami erre a szóra következik.

Mikor aztán a bankár nagyon soká hallgatott a következő
szóval, ő maga volt kénytelen azt kimondani.

— És most, uram, hol van Malvina?

A bankár tompa, szenvnélküli hangon felelt rá neki.

— A hernalsi temetőben

— Mit csinál ott?

A bankár ugyanazon szenvtelen hangon válaszolt rá.

— Várja a feltámadás napját.

— Meghalt!? — kiálta fel összerезzenve Harter.

— Megölte magát — felelt Lemming.

— Az nem lehet! Az nem igaz!

— Az úgy van. Itt saját keze írása, melyben tudtul adja
szomorú elhatározását. Ön ismeri ez írást, olvassa.

És azzal odaadott Harter Nándornak egy iratot, melyről
az káprázó szemekkel olvasá e szavakat:

*„Meguntam az életet ; — utdlom a világot ; — gyűlölöm
magamat ; — meghalok önkényt. — Isten legyen nekem irgalmas !”*

Harter Nándor zsibbadt kézzel ejté le az asztalra ez iratot.

Az a kis cingár ember pedig odalépett hozzá, s megfogva
a nagy kegyelmes úr kezének csuklóját, azt mondá neki.

— Most vagyunk már kvittek, méltóságos uram!

CSENDÉLET

Meleg, nyári déleesti szél fuvall a kert lombjai közt, pávaszem-pillangó ringatja magát a lombon, melyet a gyümölcs lehoz a földre, s a másodszeri virág felhúz az ég felé. Gyümölcs és új virág egyszerre az ágon. Azt mondják: áldott esztendő az ilyen. — Bizony az is volt, ami az ég és föld jóakarátát illette; mintha a jóságos Úristen egész évben mindennap kihallgatta volna a maga alkotmányos minisztériumát: mi kell ezeknek idelenn. Kell hó? Kell eső? Kell napfény? Megint egy kis eső? Megint derült ég? Bort akarnak inkább vagy kenyeret? Kapjanak mind a kettőt! Legyen már egyszer nekik alkotmányos időjárásuk! Biz így — a jóságos Úristen az égben.

A földig hajló gyümölcsfák lombjai alatt a kövér fűben heverész két ember; egy öreg ember, meg egy kicsiny ember. Az öreg ember lehetne fiatalabb is, ha olyan éveket nem élt volna keresztül, amiket egész kapitulációnak lehet beszámítani, amikben ez a bolond gazda, a gond, az arcot szántotta fel barázdákkal, s mégis a homlokon aratta le a fürtöket. A kicsiny ember pedig mintegy harmadfél éves, piros, gömbölyű arcú honpolgár, azokkal az aranyzín göndör fürtökkel, amiket a kis gyermekek, úgy látszik, még a napból hoztak el magukkal, ahonnan ideszármaznak. A kicsiny ember abban munkálkodik, hogy fűből, falevélből koszorúforma takarót fonjon a nagy ember kopasz fejére, mert az nem igazság, hogy azt olyan

tarnak feledte a természet. A nagy ember hagyja azt történni fejével, s nem haragszik érte, még inkább mosolyogva tekint a kis emberre.

A kis ember aztán egy szál füvet, egy falevelet kezébe véve, azt odatartja a nagy ember elé és mondja neki: „Ez fű, ez fa.” No, mondd utánam: „fű . . . fa.”

S az öreg ember úgy igyekezik azt utána mondani; néha sikerül is neki. A kis ember úgy örül annak, s tapsol kicsi kezeivel.

Az unoka tanítja nagyapját beszélni

Távol kocsizörgés hallik. A kis ember felugrik a fűből: „Apa jön, siessünk!” S kezét nyújtja az öregnek, mintha az ő erős inai segítenék azt fölállni helyéből, s aztán vezeti magával és oktatja gondosan: „Vigyázz, el ne essél; itt egy nagy kő van, kikerüld!” A nagy ember szót is fogad szépen, s kikerüli a nagy követ.

Az unoka tanítja nagyapját járn.

A kertből a verandába három lépcső visz föl. Azon felmenni még csak a nagy tudomány. A kis ember előrelép, s aztán a nagy embert úgy oktatja: „Itt vigyázz! A jobb lábaddal lépj! Nem az a jobb, másikkal! Úgy! No, még egyet! Itthon vagyunk!”

Azután, mint aki dolgát jól végezte, otthagyja a nagy embert utána csoszogni; maga ujjongva fut előre; megbotlik, földhöz vágja magát, de nem töri ám be az orrát, nem fakad sírva, fölkel és fut odább, nevetve, mint akivel semmi sem történt.

A veranda végén ül a fiatal nő. Arca nagyon megváltozott, mióta nem láttuk. A hajadoni komolyságot az anya sugárzó boldog tekintete váltotta fel arcán. Mint leánynak volt az arcában valami férfias; most egészen női ez. Az „én magam” nincsen többé; helyét elfoglalta a „mink”. Egy gondolatja sincs többé, amely egyedül járna; minden eszméje társat keres, s ez veti arcára azt a mondhatlan édes fényű glóriát, mely szóltanul is rávall a nő végtelen boldogságára.

Dolgozóasztalkáján hímes selyem van és tarka gyöngyök, arany, ezüsfonál; azokból készít valami miniatűrszigonnyal valami parányi kis főkötőcskét; sokkal kisebbet, mint hogy azt jelenleg látható emberek viselhetnék.

A kisiú lármája fölveri: „Apa jön, zörög a kocsi!” Perc múlva már meg is jött a kocsi, és az apa belép.

Délceg, szabad tekintetű férfi; olyan arc, amelyikről sugárzik az öntudat, hogy a kerek világon nem tartozik családján kívül senkinek egy köszöntéssel sem; egész szívét ezeknek tarthatja meg mindig; egész szíve csak ezekkel van tele.

Férj és asszony megölelik egymást, olyan gyöngéden, oly szerelmes szelidséggel, mintha mind a kettőnek az járna eszébe, hogy a másik, akit megölel, egykor őmiatta kapott egy sebet keblén, s félne, hogy az most is fáj ott. Pedig csupa édesség most annak az emléke.

— Mit dolgozol?

A nő nem felel; jól illik arcának a piruló mosoly. Selymet, kötést háta mögé eltakarít. Mi szükség ezt „magának” látni?

„Maga” pedig mégiscsak kitalálja azt, hisz az ő gondolatai is csak éppen ott járnak, ahol a „mink” másik felé!

Óh, édes üdvösséges neme a szent dualizmusnak, melyet nem garantíroznak ratifikált paragrafusok!

Azután jön a sor a kis emberre. A kis ember nagy Herkules, képes apja nyakát lehúzni magához, képes őt kényszeríteni, hogy leüljön, képes őt térdére ülve leigázni, s azután megered gyermeki ékesen szólásának csevegő patakja; elmondja az odaérkező nagyapáról, milyen jól viselte ma magát: megtanult két szót kimondani; már ma mankó nélkül is járt; holnap megpróbálja átlépni a nagy követ, ami az útban van.

— Ugye, nagyapapa? Mutasd meg apának, hogy ki tudod mondani azt, hogy „fű” meg „fa”.

Az öreg ember megteszi a kedvéért; a kis ember úgy kacag és tapsol rajta, hogy szemei könnyel lesznek teli, s nem

veszi észre, hogy a másik háromnak is megtelnek a szemei könnyel.

Bizony megtanítja még az öregapját beszélni és járni, aki azt mind tudta már egyszer, hanem aztán elfelejté.

— Hát anyánk hol van? — kérdi a férj.

— Gazdasága között.

— Hívd ide! Szeretem, ha mind együtt vagyunk, mikor itthon lehetek.

Azt pedig nagyon nehéz előteremtteni; annyi baj van, annyi dolog azzal a gazdasággal! A fejőstehenek, a kotlósok, a veteményes kert, a befőttek, a hízók, a cselédek! Annyi baj van velük, hogy az ember majd a lelkét veszti! (Pedig cnélkül élni sem tudna.) Végre nagy nehezen előkerül; akkor aztán nem szükség senkinek beszélni, van mit hallgatni a fiatal férjnek ifjabb és öregebb családtagok, lábas és szárnyas jószágok, lelkes és pálás állatok, gyümölcsök és földi növények viselt dolgairól; míg az végre kevélységében azt képzelheti magáról, hogy ő az egész planéta-rendszer napja, aki körül asszony, ember, gyerek, malac, pulyka, dinnye, káposztafej, mint megannyi planéták és drabantjaik forognak.

Óh, legdicőbb fejedelmi méltósága a földnek: egy férjnek rangja, akit mindenki szeret otthon; még az állatok is, még a fák is.

Milyen szépen megy le a nap, mely valamennyinek arcát bearanyozza!

★ ★ ★

Sötét, zivataros éjjel.

Pest utcáin hordja a homokot a szél, az alvók föl-fölriadnak, amint egy-egy roham csoporttal vágja ablakaikhoz az utcák megbontott szemétkupacait; a háztetők levert cserepei csörömpölnek a kövezeten.

Ez a pesti szél nem olyan, mint más istenes szél: ez mindenütt szemközt fúj. Minden utcán eléd kerül; hátat nem for-

díthatsz neki. S aztán milyen goromba szél! Ha jó lábon nem állsz, bizony odavág a falhoz.

De ki is járna ilyenkor az utcán? Két óra éjfél után; még a boltőrök is alszanak, s a kávéházakat is becsukják.

Egy alakot látunk botorkázni az utcán, szemközt a széllel.

Kalapja mélyen fejébe nyomva; öltözete elhanyagolt, járása tántorgó és szaggatott.

Egyszer-egyszer dacosan nekifeszíti mellét a szélnek, másszor meglódul a titkos ellenség rohamától, s hanyatt dülve a falnak, két kézzel tartja magát vissza, hogy tovább ne taszítsa a szél.

Nem tartozik a jókedvű éjszakázók közé, akik danolva indulnak haza, és nem találnak oda.

Ez szótlanul tántorog. Egyszer megáll egy lámpás alatt, melynek lángját erővel el akarja fújni a hazai számum. Ott merőn föltekint maga elé.

Ez arcot ismerjük. E tüskésborostás áll valaha sima volt, e csurgóra álló bajusz valaha egy szép asszony csókjainak volt közeli tanúja, ki őrzöngve és hamisan, epedve és csalfán suttogá: „Kedves Tihamér.”

A szép asszony nincsen többé.

És a kedves nem kedves többé senkinek.

Magának sem.

Semmi gondja magára többé.

Nem törődik vele többé, milyen ruhája van annak az embernek, akit az ő nevéen hínak; kell-e neki, fáj-e neki valami; alhatnék-e, örülhetnék-e. Néha enni sem ad neki; hanem annál inkább öli itallal, amitől elfelejti, hogy kicsoda; el a múltat, el a jelent. A jövővel ki gondolna?

Nappal sohasem jön ki a szobából, csak éjszaka jár az utcán, s reggel felé vetődik haza. Nem keresi azokat a helyeket, ahol ismeri valaki: eltemetkezik az emberek söpredéke közé; ott nem keresi senki, nem kérdezi senki.

S ha néha a véletlen egy-egy ismerőst összesodor vele, nem akar ránézni, félrehúzódik előle. Vagy talán igazán nem látja azt, nem veszi észre?

Összevont szemöldei alatt szemei merően fölfelé vannak szegezve, mintha egy sötét pont lebegne homloka előtt, melyet egyedül ő maga lát — és kívülről senki.

Szegény boldogtalan!

De van egy, ki nálánál boldogtalanabb: Harter Nándor. Ki derült, vidám arccal jár-keel a világban; jár mindenütt, hol hajdani ismerősei élnek, s mosolygó tekintettel visel a homlokán egy sötét foltot, melyet mindenki lát — egyedül ő maga nem.

Hát Föhlwald?

A chulmi völgyben van egy húsz ölnyi kerületű halom. Azon most már szép mezei virágok nyílnak.

A mezei virágokat döngő méhek zsidongják körül; s a méhek döngése így beszél:

„Mi vagyunk a lég harcosai. Vándorlunk, gyűjtünk harcolunk. Mikor vége a virág-időnek, leölnek, eldobnak, meg nem siratnak.”

A bajnok ráér a méhzöngést hallgatni és álmodni felőle.

UTÓHANG A „SZERELEM BOLONDJAI” REGÉNYHEZ

Ez a regény egészen reális alapon van fölépítve.

Megjelenése után azt mondta rá az én igen kedves barátom és kortársam (nógrádi) Szontágh Pál (a kritikára szoktam visszaemlékezni): „Harter Nándort, azt jól ismerem; Lemming urat is ismerem; Gieriget és Konyecet is jól ismerem; — de Fölnwald kapitányt, azt nem ismerem.” No, hát én azt is ismerem: valamint az egész háttérnek, a *korszaknak* az élethűségéért elvállalom a szavatosságot.

Mármost azután azt kérdezheti tőlem a tisztelt olvasó, hogy ugyan mire való volt akkor ehhez a realizstikus regényhez még két egzotikus novellát is hozzá ragasztani a „szerelem bolondjai klubjáról”, hitegető fikció révén?

Most már, közel három évtized után számot adhatok róla, hogy mire való volt e regény elején az a két megelőző novella, melyet magam is a regény rámájának kértem tekinteni.

Hát egy kis politika volt a dologban.

Senki sem tenné fel rólam, hogy ravasz tudok lenni. Ez egyszer az voltam.

Az „Új földesúr”-ban leírtam a „Bach-korszakot”, ez a regény a „Schmerling-korszak” alatt látott napvilágot. A Schmerling-provizórium alatt lehetett a Bach-provizóriumról historizálni. Mikor azután ennek is véget vetett a kiegyezés, új fázisa kezdődött a nemzeti etikának, ezzel a jelzővel: „vessünk fátyolt a múltakra”.

Tetszik tudni, hogy az egész nemzet két hatalmas, nagy pártra volt oszolva, amiket úgy híttak (híttünk is), hogy Deák-pártt és Tisza-pártt. (A függetlenségi pártnak még akkor a címe sem létezett, szélsőbálnak hítták, állt tizenhárom képviselőből, s még hírlapja sem volt.) Az irodalom képviselői is e két tábor között voltak felosztva. Én a Tisza-párthoz tartoztam.

Ennek aztán viselnem is kellett a konzekvenciáit.

A kritika „durch die Bank” Deák-párti volt. Hajdani személyes jó barátaim mind félrehúzódtak tőlem, s tömérdek hibáim, írói gyarlóságaim, miket ez ideig jóakaratum titkolgattott, egyszerre napvilágra kerültek.

Egy kemény kritikusom egyenesen kimondta a fejemre az itéletet, hogy *amennyit használtam ez ideig költői munkálkodással a nemzeti szellem ébresztésére, most már, a kiegyezésben föltámasztott új korszak idején éppen annyi kárt teszek a közszellemben ideje volna már és áldás a magyar nemzetre, ha meghalnék...* (Dömötör János.)

Szegény fiú! Néhány év múlva öngyilkos lett. Kár érte. Tehetség volt.

Én pedig még meg akartam kísérteni, hogy annak a „múltakra vetett fátyol”-nak egy csücskét fellebentsem: ami azt a bizonyos ínséges provizóriumot takarja.

Ha én ennek a regénynek a megfelelő címét írom ki a kezdő lapjára, s mingyárt in medias res gázolok a történetekbe: ezt az én ellenlábaim rögtön az *index prohibitorum librorum*-ba fogják lajstromozni, s az egész igazhívó közönség előtt exkommunikálva lesz a regényem.

Ezért lett kigondolva az a két egzotikus novella a regény bevezetéséül. Igazi fantasztikus, extravagáns mesék. Amilyenekért engem összeszidnak; de elolvassák. S azután, ha egyszer valaki az elejét elolvassa valami munkámnak, erős a reménységem, hogy tovább is fogja olvasni.

Az első novella egy kissé pikáns is. A másodikban pedig

az a korona fényétől besugárzott ideál, a volt nápolyi királyné, a mi hódolattal környezett felséges nagyasszonyunknak a nővére. Ezt az elbeszélést a legmagasabb körökben is figyelemre méltatták.

Mikor aztán a regényem egészen megjelent (előbb a Hon és a Pester Lloyd közölte tárcánkint), abban a legnagyobb kitüntetésben részesültem, hogy felséges királynénk megrendelte, hogy ennek egy példányát személyesen adhassam át legáldottabb kezébe.

A politikai anatómia le volt véve a fejemről.

Megjelenése után egy hónapra e regényem második kiadást ért.

És akik erősen politikai ellenfelcimnek vallották magukat, még azzal a deterioráló inszINUÁCIÓVAL is éltek ellenem, hogy ennek a regényemnek tulajdoníthatom az első terézvárosi választásnál elért győzelmemet egy miniszter fölött: a Pester Lloyd olvasónői harcoltak mellettem legsikeresebben.

Más hatását is fel kell jegyeznem e munkámnak.

Wallner, berlini színháztulajdonos (afrikai útleírásáról emlékezetes író), egyszer Rómában egy esős napon véletlenül kezébe vette egy ottani könyvtárban Budapestben megjelent fordítását e regényemnek, s amint azt elolvasta, írt Berlinbe Janke Ottó kiadónak, figyelmessé téve őt rám, aki azután állandó kiadóm maradt, s közel százhatvan kötet szépirodalmi munkámat adta át a nagy németországi olvasóközönségnek, tisztességes írói díjazás mellett. S ebben a fentebbi regényem volt az úttörő. (A hazánkban kiadott német fordítások soha sem bírtak Németországba bevergődni.)

Néhány adatot e regényemből kell az utókor számára mint történeti tényt felemlítenem.

Tény az, hogy 1861-ben egyszerre az összes magyar-honi tisztikar, mintegy kilencezer férfi, leköszönt a hivataláról, nem akarva a Schmerling által oktrojált osztrák összalkotmány keresztülvitelében segídeni. Én magam is ott voltam, ahol a

haza és Pest megye legkomolyabb férfiai, a tőlük elfoglalt Pestmegyeiházi teremből az utcán végig vonultak hosszú processzióban a szózatot énekelve.

„Írányadó egyéniség” alatt értettük a kormányzót. Magyarországnak nem volt akkor „kormányja”, hanem volt „kormányzója”. — Annak tetszett légyen opponálni!

„Richard abbé” valóságosan létezett alak, aki el tudta hitetni az emberekkel, hogy ő megérzi a föld alatt a titkos források létezését (megfelelő honoráriumért). Magam is szaladtam utána a Sváb-hegyen, forrást keresni; ásattunk egy harmincöles kutat az abbé által indigitált ponton: biz abba sohase került víz.

„A rettenetes év” és a „szárazföldi nyolckezü” leírásánál csak az egykorú (1863—64) hírlapi tudósításokra hivatkozom.

„Tízkrájczáros államjegyek” A Schmerling-korszak emlékpénzei. Ujjnyi hosszú, keskeny *papírszeletek*, tíz krajczár értékben, melyeket, piros alapszínük miatt a népajk „kutyanyelv-bankónak” nevezett el.

„A kiosztott vetőmag” kolosszális *panamájának* minden itt elmondott fázisát jól tudta az egész közönség; de a lapokban nem volt szabad arról beszélni. „Schwamm darüber!”

„Az osztrák nemzeti bank” összes hitelezése Magyarország részére tett abban az évben *négymillió* forintot: nem többet.

„A bájos úrnő csókja, mely ezer forinton lett megváltva”. Az ínségesek javára rendezett bazárban egy mézeskalácsos sátor alatt árult Zichy-Kray grófnő, a high life ünnepelt szépsége krajczáros mézeskalácsos csókocskákat forintjával a *jókedvű adakozóknak*. Almássy Pál, az ellenzék ismert vezére odajött a sátorhoz, s merész volt egy igazi csókot kérni a grófnőtől. „Szívesen, — az ínségesekért: ára ezer forint.” — Úgy lett adva és véve.

„Duna-vizes ember”. Ez volt Budapestnek a vízvezetéke harminc év előtt. Hat puttony, egy kordé, egy számár,

egy tót legény feleségestől, akik utcabosszant „Dónavasszert” kiabálnak.

„A nazaréusok.” Sajna! Most is így van. Ezt nem nyelte el az idő.

„A föld másik oldalán.” Tény, hogy magyar ifjak egész csapatszámra szolgáltak az északi hadseregben, s fényes lovas rohamokat végeztek a döntő ütközetben, Egy magyar (Számwald, hajdani nyomdászom és kiadóm) tábornokságig vitte. — A rabszolgatartók seregében tudtommal egy magyar sem szolgált.

„Donato.” Egy balettáncos, aki az egyik lábát elvesztette, s azontúl féllábon táncolt. Divatba jött. Akadtak utánzói, akik féllábukat felkötötték, úgy piruetteztek.

„Az 1865-iki fagy.” Ezt is végig éltem fokról fokra. Valahol le is írtam. Az rettenetes volt: ahogy közeledett a hévmérő minden reggel a fagyponthoz (május derekán), végre — nem akarom újra leírni. 1867-ben a kiegyezés tárgyalásakor éppen így szállt a kéneső alább-alább. Az eldöntő nap estéjén csak négy fok volt a plusz. Nyáry Pál azt mondá Deáknak: „imádkozzatok, hogy reggel négy fok mínusra ne ébredjünk; mert ha még egy májusi fagy éri az országot, vége a kiegyezésnek. Jól imádkoztak (azaz hogy —tunk). Reggelre 8 fokot mutatott a hévmérő. A kiegyezés létrejött, s abban az évben lett áldott esztendő az egész hazában: húsz magot adott a búza s tizennégy forintos árakat a külföld. Isten akarta így!

Most már minden emóció nélkül olvashatja akárki ezt a regényt. Nem tesz kárt a közszellemben . . .

Jókai Mór.

JEGYZETEK

R Ö V I D Í T É S E K

- AkH 1954. A magyar helyesírás szabályai. 10. kiad. Bp. 1954.
H hírlapi közlés
It Irodalomtörténet
JKK a jelen kritikai kiadás
K kézirat (kizárólag Jókai kézírata)
NK Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás. 1—100. k. Bp. 1894—
98. Szercelem bolondjai: 41. k. 1896. 428 l.
OSzK Országos Széchényi Könyvtár
PN Pesti Napló

KIADÁSOK, FORDÍTÁSOK

Kézirata nem ismeretes.

Hírlapi közlés

Megjelent folytatásokban *A Hon* c. napilap 1868. jan. 1–1868. aug. 12-ig terjedő számaiban, (Felelős szerkesztő és laptulajdonos Jókai Mór.) 95 folytatásban, sorszámozás nélkül, az alábbi részletezés szerint:

1. jan. 1. (1. sz. 2.) *Előszó* (végig)
2. jan. 3. (2. sz. 2.) I. *Magyar klubok* (végig)
3. jan. 5. (4. sz. 2.) *Első bolond*, akinek vetélytársa egy király (Önéletírás) a „Máskor ismét azt kérdeztem tőle” kezdetű bekezdésig.
4. jan. 8. (5. sz. 2.) „*Első bolond*” című fejezet a „Másnap már egy órával a mutatóvány ideje előtt . . .” kezdetű bekezdésig.
5. jan. 9. (6. sz. 2.) az *Első bolond* c. fejezet végéig.
6. jan. 12. (9. sz. 2.) a *Második bolond, aki egy királynéba szerelmes*. (Ez is önéletírás) c. fejezetből az „Aztán egész felháborodással feleltem . . .” kezdetű részig.
7. jan. 15. (11. sz. 2.) a *Második bolond . . .* c. fejezetből, a „De én nem jöttem ide az ellenséggel menüettet járni.” kezdetű részig.
8. jan. 16. (12. sz. 2.) a *Második bolond . . .* c. fejezetből, a „A harc mámore magamat is megrészegíte” kezdetű bekezdésig.
9. jan. 18. (14. sz. 2.) a *Második bolond . . .* c. fejezetből a „Keb-
lembe nyúltam” kezdetű bekezdésig.
10. jan. 19. (15. sz. 2.) a *Második bolond . . .* c. fejezet végéig.
11. jan. 23. (18. sz. 2.) az *Egy nagy férfiú gálában* c. fejezetből „A meg-
újuló éljenriadi elcsendültével” kezdetű bekezdésig.
12. jan. 26. (21. sz. 2.) az *Egy nagy férfiú gálában* c. fejezet végéig.
13. jan. 30. (24. sz. 2.) az *Egy nagy férfiú pongyolában* c. fejezetből
„A titkár az ablakból nézte . . .” kezdetű bekezdésig.
14. jan. 31. (25. sz. 2.) az *Egy nagy férfiú pongyolában* c. fejezetből
„A felnyitott tárca Harter Nándor naplóját . . .” kezdetű részig.
15. febr. 4. (28. sz. 2.) az *Egy nagy férfiú pongyolában* c. fejezet végéig.
16. febr. 6. (30. sz. 2.) *Egy az apró emberek közül* c. fejezetből a
„Vizit van odabenn” kezdetű részig.

17. febr. 9. (33. sz. 2.) az *Egy az apró emberek közül* c. fejezetből „Most tehát, édes feleségem . . .” kezdetű részig.
18. febr. 13. (36. sz. 2.) az *Egy az apró emberek közül* c. fejezet végéig.
19. febr. 15. (38. sz. 2.) *Az áspis* c. fejezetből „A legelső találkozásnál a konyhába . . .” kezdetű bekezdésig.
20. febr. 16. (39. sz. 2.) *Az áspis* c. fejezetből „szegény nagyvárosi delnő . . .” kezdetű bekezdésig.
21. febr. 19. (41. sz. 2.) *Az áspis* c. fejezet végéig.
22. febr. 22. (44. sz. 2.) *Az az ember, aki hű mint a kutya* c. fejezetből „Az a nyugalom, amellyel a fiatalember . . .” kezdetű bekezdésig.
23. febr. 23. (45. sz. 2.) *Az az ember, aki hű, mint a kutya* c. fejezetből „Az elfogadási óra még aznap délutánra lőn meghatározva . . .” kezdetű bekezdésig.
24. febr. 26. (47. sz. 2.) *Az az ember, aki hű, mint a kutya* c. fejezet „A nagy hazafi naplója folytatá: . . .” kezdetű részig.
25. febr. 29. (50. sz. 2.) *Az az ember, aki hű, mint a kutya* c. fejezet végéig.
26. márc. 1. (51. sz. 2.) *Az asszonyosság és az asszony* c. fejezetből „A titkár egészen megzavartnak látszék” kezdetű bekezdésig.
27. márc. 4. (53. sz. 2.) *Az asszonyosság és az asszony* c. fejezetből a „Tavaszközelét az azt mondá Angyaldy főnökönek . . .” kezdetű részig.
- márc. 5. (54. sz. 2.) *Az asszonyosság és az asszony* c. fejezetből „Elég, ha te tudod, hogy az igaz . . .” kezdetű részig.
29. márc. 6. (55. sz. 2.) *Az asszonyosság és az asszony* c. fejezetből „És mármost azután csitt! Meghaltál . . .” kezdetű részig.
- márc. 8. (57. sz. 2.) *Az asszonyosság és az asszony* c. fejezet végéig.
31. márc. 13. (61. sz. 2.) *A rettenetes év* c. fejezetből az „Ó! milyen nyomorult vagy te földlakó . . .” kezdetű részig.
32. márc. 15. (63. sz. 2.) *A rettenetes év* c. fejezet végéig.
33. márc. 18. (65. sz. 2.) *A szárazföldi nyolckezű* c. fejezetből az „Igenis: a nyájasság és jókedély sugárzott a nyolckezű arcáról . . .” kezdetű részig.
34. márc. 19. (66. sz. 2.) *A szárazföldi nyolckezű* c. fejezetből a „Föhnwald ez ígéretteljes biztatás után elhagyta a folyosót . . .” kezdetű bekezdésig.
35. márc. 20. (67. sz. 2.) *A szárazföldi nyolckezű* c. fejezetből „A szolgáló jelenléte alatt félbeszakadt a harc . . .” kezdetű bekezdésig.
36. márc. 22. (69. sz. 2.) *A szárazföldi nyolckezű* c. fejezetből „A fiatal lány egyenesen a biztoshoz sített.” kezdetű részig.
37. márc. 24. (70. sz. 2.) *A pojáca* c. fejezetből „Az ember arra a gondolatra is jöhet . . .” kezdetű részig.

38. márc. 25. (71. sz. 2.) *A pojáca* c. fejezetből „Kaczenbuckel János nem akart hinni . . .” kezdetű részig.
39. márc. 27. (72. sz. 2.) *A pojáca* c. fejezet végéig.
40. márc. 29. (74. sz. 2.) *A végső csapás, ami még nem az utolsó* c. fejezet.
41. ápr. 2. (77. sz. 2.) *Mi lett a délvirágokból?* c. fejezetből a „Harter Nándor lecsapta az írót a papirosra” kezdetű részig.
42. ápr. 5. (80. sz. 2.) *Mi lett a délvirágokból?* c. fejezetből az „Ismét találóan szóltál, akaratod ellen.” kezdetű részig.
43. ápr. 7. (81. sz. 2.) a *Mi lett a délvirágokból* c. fejezetből „A bíráló és néma szemlélődés közepette . . .” kezdetű részig.
44. ápr. 8. (82. sz. 2.) a *Mi lett a délvirágokból* c. fejezetből a „Malvina maga is olyan szívesen nevetett . . .” kezdetű részig.
45. ápr. 9. (83. sz. 2.) a *Mi lett a délvirágokból* c. fejezetből a „Nagyon hosszan tartott az út . . .” kezdetű bekezdésig.
46. ápr. 11. (85. sz. 2.) a *Mi lett a délvirágokból* c. fejezetből „Az úrfi ezúttal a vasúti állomásig gyalog mehetett” kezdetű bekezdésig.
47. ápr. 12. (86. sz. 2.) a *Mi lett a délvirágokból* c. fejezet végéig.
48. ápr. 30. (100. sz. 2.) *A keserű kenyér* c. fejezetből a — „De hiszen te hallatlan nagy bolondságot követtél el!” kezdetű részig.
49. máj. 3. (103. sz. 2.) *A keserű kenyér* c. fejezetből „Az is igaz pedig, hogy harminc forint jövedelem havonként . . .” kezdetű részig.
50. máj. 6. (105. sz. 2.) *A keserű kenyér* c. fejezetből „Lemming úr pár nap múlva ismét talált alkalmat . . .” kezdetű részig.
51. máj. 10. (109. sz. 2.) *A keserű kenyér* c. fejezetből a „Tudta Lemming úr, hogy Elemérnek egyik gyöngöe oldala a paripa.” kezdetű részig.
52. máj. 13. (111. sz. 2.) *A keserű kenyér* c. fejezetből a „Lemming úr magára vállalta . . .” kezdetű részig.
53. máj. 14. (112. sz. 2.) *A keserű kenyér* c. fejezetből az „Ilonka arca pirosra volt hevülve . . .” kezdetű részig.
54. máj. 16. (114. sz. 2.) *A keserű kenyér* c. fejezet végéig.
55. máj. 19. (116. sz. 2.) a *Mindenféle rablótörténetek* c. fejezetből a „Miket olvasott ez idő szerint Angyaldy úr . . .” kezdetű részig.
56. máj. 20. (117. sz. 2.) a *Mindenféle rablótörténetek* c. fejezetből a „Mi volt az?” kezdetű részig.
57. máj. 21. (118. sz. 2.) a *Mindenféle rablótörténetek* c. fejezetből „A belépő bankár azzal fogadott . . .” kezdetű részig.
58. máj. 23. (119. sz. 2.) a *Mindenféle rablótörténetek* c. fejezetből az „— S ön tudja, hogy mi szomorúsága van Lemmingnének?” kezdetű részig.

59. máj. 26. (121. sz. 2.) a *Mindenféle rablótörténetek* c. fejezetből az „Úgy látszik, hogy Malvinának huszonhetedik születésnapjával . . .” kezdetű bekezdésig.
60. máj. 27. (122. sz. 2.) *A nazarénus* c. fejezetből az „– Ugyan mire való az a nagy zaj és pénzgyűjtés” kezdetű részig.
61. máj. 29. (124. sz. 2.) *A nazarénus* c. fejezetből a „Böske nagyot rikkantott örömeiben . . .” kezdetű részig.
62. máj. 31. (126. sz. 2.) *A nazarénus* c. fejezetből az „Íme az új vallásfelekezet . . .” kezdetű részig.
63. jún. 6. (130. sz. 2.) *A föld másik oldalán* c. fejezetből a – „Tudom, Sir, mikor az ember nem érzi már, hogy fáj . . .” kezdetű részig.
64. jún. 7. (131. sz. 2.) *A föld másik oldalán* c. fejezet végéig.
65. jún. 9. (132. sz. 2.) az *Egy házasulandó ifjú* c. fejezetből az „llonka helyet foglalt Malvina mellett a causeuse-ön . . .” kezdetű részig.
66. jún. 10. (133. sz. 2.) az *Egy házasulandó ifjú* c. fejezetből a „Most egy ideig úgy tették a várostromlók . . .” kezdetű bekezdésig.
67. jún. 11. (134. sz. 2.) *Egy házasulandó ifjú* c. fejezet végéig.
68. jún. 16. (137. sz. 2.) *Az új ember* c. fejezetből a „– Láttam Bécsben több amerikai nőt, akik igen rútak voltak . . .” kezdetű részig.
69. jún. 17. (138. sz. 2.) *A vetélytárs és vetélytársnő* c. fejezetből a „Másnap azután, hogy Elemér meglátogatta Malvinát . . .” kezdetű bekezdésig.
70. jún. 18. (139. sz. 2.) *A vetélytárs és vetélytársnő* c. fejezetből „– Tehát menjünk a terembe!” kezdetű részig.
71. jún. 19. (140. sz. 2.) *A vetélytárs és vetélytársnő* c. fejezetből „Malvinával a düh örülte elfeledteté, hogy nő . . .” kezdetű részig.
72. jún. 20. (141. sz. 2.) *A vetélytárs és vetélytársnő* c. fejezet végéig.
73. júl. 1. (149. sz. 2.) az *Egy katona, aki rablókat fog* c. fejezetből az „Ilyen kenyérrel tanítják a hazaszeretetre öfelsége legvitézebb hadseregét.” kezdetű részig.
74. júl. 2. (150. sz. 2.) *Az Egy katona, aki rablókat fog* c. fejezetből „Konyec jó taktikának tartotta Gierig urat tolni maga elé kezdetű bekezdésig.
75. júl. 3. (151. sz. 2.) az *Egy katona, aki rablókat fog* c. fejezetből „Gierig úr meghunyászkodásában pedig csupa merő gonoszkodás volt.” kezdetű bekezdésig.
76. júl. 4. (152. sz. 2.) az *Egy katona, aki rablókat fog* c. fejezetből a „Lemming arca most kezdett csak az ijedelem hypocritesi halálkifejzésére torzulni.” kezdetű részig.
77. júl. 9. (156. sz. 2.) az *Egy katona, aki rablókat fog* c. fejezet végéig.
78. júl. 10. (157. sz. 2.) a *Villám a derült égből* c. fejezetből a „Harter Nándor odament egészen Angyaldyhoz . . .” kezdetű részig.

79. júl. 11. (158. sz. 2.) a *Villám a derült égből* c. fejezet végéig.
80. júl. 14. (160. sz. 2.) *Az alku* c. fejezetből az „Angyaldy még aznap eljárt a rábizott küldetésben.” kezdetű részig.
81. júl. 15. (161. sz. 2.) *Az alku* c. fejezetből a „Késő délután került elő Harter.” kezdetű részig.
82. júl. 17. (163. sz. 2.) *Az alku* c. fejezetből „A legnagyobb baj az volt, hogy Elemért nem lehetett megkapni.” kezdetű bekezdésig.
83. júl. 18. (164. sz. 2.) *Az alku* c. fejezetből az „Ez a »várhatunk« szó ugyanakkor uralkodó jelszó volt...” kezdetű részig.
84. júl. 19. (165. sz. 2.) *Az alku* c. fejezet végéig.
85. júl. 21. (166. sz. 2.) az *Egy állat, akinek lelke van* c. fejezetből a „Kétszer is elhagyta azt a helyet...” kezdetű bekezdésig.
86. júl. 22. (167. sz. 2.) *Az Egy állat, akinek lelke van* c. fejezetből az „Ilonka édesanyja már aggódott leánya hosszas kimaradásán...” kezdetű bekezdésig.
87. júl. 28. (172. sz. 2.) az *Egy állat, akinek lelke van* c. fejezetből az „Aki ezt a jelenetet meg nem értette volna...” kezdetű részig.
88. júl. 29. (173. sz. 2.) *Az Egy állat, akinek lelke van* c. fejezet végéig.
89. júl. 30. (174. sz. 2.) *Jöjj hát* c. fejezetből az „Ezek a léptek követték őt utcáról utcára.” kezdetű részig.
90. júl. 31. (175. sz. 2.) *Jöjj hát* c. fejezet végéig.
91. aug. 1. (176. sz. 2.) *Az Úrnak egy leheletére* c. fejezetből „Az ajtó nyílt, s belépett rajta Elemér.” kezdetű részig.
92. aug. 2. (177. sz. 2.) *Az Úrnak egy leheletére* c. fejezet végéig.
93. aug. 4. (178. sz. 2.) a *Jó* c. fejezet végéig.
94. aug. 5. (179. sz. 2.) a *Kvitt* c. fejezet végéig.
95. aug. 12. (185. sz. 2.) a *Csendélet* c. fejezet végéig.

KÖTETKIADÁSOK

- I. *Szerelem bolondjai*. 1—4. Pest 1869. Athenaeum 1. k. 156 l.; 2. k. 139 l.; 3. k. 159 l.; 4. k. 194 l.
(A regény megjelenéséről A HON 1869. február 27-i, 47. száma ad hírt.)
- II. 1—2. k. Pest 1870. Athenaeum, 1. k. 189 l.; 2. k. 194 l.
- III. 1—2. k. egybekötve. Bp. 1878. Pfeifer Ferdinánd, 1. k. 284 l.; 2. k. 287 l.
- IV. a) Bp. 1896. Révai Testvérek 428 l. |Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás 41.|
Két lenyomatban; az egyik teljesen azonos, finomabb papíron nyomott „amateur díszkiadás”, a másik nagy 8° Nemzeti díszkiadás.

- b) 1905.
Címlapkiadás
- c) 1908.
Címlapkiadás
- d) 1911. Révai.
Címlapkiadás
- e) 1911.
Címlapkiadás
- f) 1911.
Címlapkiadás
- g) 1914.
Címlapkiadás
- h) 1914.
Címlapkiadás
- i) 1914.
Címlapkiadás
- V. Bp. 1914. Révai. |Jókai Mór újabb regényei|
- VI. 1–4. k. Bp. 1924, Révai 1. k. 143 l.; 2. k. 127 l.; 3. k. 147 l.;
4. k. 139 l. |Olcsó Jókai 223–226. sz.|
- VII. a) Bp. 1925. Franklin–Révai kiadás, 339 l. |Jókai Mór művei.
Centenárium kiadás 16.|
- b) Bp. 1925.
Címlapkiadás
- VIII. a) Sajtó alá rendezte: Vécsei Irén. Illusztrálta: Győry Mik-
lós. Bp. 1957. Szépirodalmi Kiadó. 452 l. |Jókai Mór
válogatott művei|
- IX. b) Bratislava 1957.
Készült a csehszlovák–magyar közös könyv-kiadás keretében.
Címlapkiadás
- c) Bukarest 1957. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó.
Készült a román–magyar közös könyvkiadás keretében.
Címlapkiadás

IDEGEN NYELVŰ KIADÁSOK

A *-gal jelzett idegen nyelvű kiadások példányaihoz nem tudunk hozzáférni. Ezek adatait Ferenczy Zoltán (*Jókai idegen nyelvekre fordított műveinek jegyzéke*. Magyar Bibliofil Szemle 1925.) és Jan Slaski: *Jókai lengyelül*. Világirodalmi Figyelő 1958. c. cikke nyomán közöljük.

Német:

1. Die Narren der Liebe. Übers. Eduard Glatz. Pest 1868.
Pester Lloyd. 1. vol. 209 p., 2. vol. 256 p. Separatabdruck aus dem Pester Lloyd.

2. Die Narren der Liebe. Übers. Eduard Glatz, Pest 1869. Pester Buchdruckerei, p. 1 vol. 272 p., 2 vol. 199 p 3. vol. 199.

3. a) Die Narren der Liebe. Übers. von einem Landsmanne und Jugendfreunde des Dichters, Berlin 1874. O. Janke, 1 vol.: 283 p., 2. vol.: 262 p., 3 vol.: 281 p.

(A fenti kiadásban a következő ajánlás olvasható: „Dem genialen deutschen Dichter des „Neuen Reinecke Fuchs“ *Adolf Glassbrenner* widmet die Übersetzung dieses hummorreichen Romans seines ungarischen Landsmanne und Jugendfreundes hochachtend und freundschaftlich ergebenst *Petőfis* und *Jókais* Vermittler in der Weltliteratur, und schon seit 1846 Verehrer der Muse des berühmten deutschen Humoristen.”)

b) 2. Auflage, 1881. 318 p.

c) 3. Auflage, 1884. 352 p.

d) 4. Auflage, 1891. 292 p.

4. Die Narren der Liebe. Mit einem Bilde des Dichters und mit einer Vorbemerkung von dr. Franz Kwest. Halle 188? O. Hendel 204 p. |Bibliothek der Gesamt Litteratur des In- und Auslandes, 1349—1352. |

5. Narren der Liebe. Bp. 1892. Neues Politisches Volksblatt, Druck Schlesinger, 168 p.

6. Die Narren der Liebe. Eingeleitet von Arno Holst. Berlin 1904. Globus 384 p.

7. Die Narren der Liebe. Eingeleitet von Arno Holst. Berlin é. n. Martin Maschler Verlag 384 p.

Folyóiratok, időszaki sajtó

1. Pester Lloyd, 1868. április 1—október 2-ig.

*2. Berliner Tageblatt, 1874.

*3. Neues Politisches Volksblatt, (Budapest) 1892.

Szinnyei József (Magyar írók élete és munkái V. 587—588.) a Pester Lloyd-ban megjelent fordítást és az 1869-ben németül első ízben megjelent kötetet Falk Miksa munkájának tulajdonítja. Ez azonban az OSzK-ban meglevő és az E. Glatz fordítását feltüntető kötet bizonyossága szerint hibás adat. Annál is inkább, mert maga is közli helyes évszámmal (1869) E. Glatz fordítását.

A Berliner Tageblattban megjelenőt Kertbeny Károly fordításának tulajdonítja, amit az ajánlás szövege is kétségtelenné tesz. (L. fentebb a német ford. között 3. a) szám alatt).

Svéd:

Kärleksnarrarne. Göteborg 1878. Torsten Hedlunds Förlag 419 p.

Dán :

Kjaerlighedens Narre. Med forfatterens tilladelse oversat af Axel Dankier. Kjöbenhavn 1875. Immanuel Rées Forlag. Roman i to Dele. 1. vol. 288; 2. vol. 294. (egybekötve)

Finn :

*Rakkauden narrit. E. Löfgren. Helsingie 1881. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 195 p.

Lengyel :

*Niewolnicy mitosci. Transl. K. Szaniawszka. Warszawa 1880. A Pajewski. 1. vol. 301; 2. vol. 318. p.

*2. Ua. Grodeck Jagiellonski. 1909. J. Czainski.

Cseh :

*1. Klub zamilovanych bláznu. Transl. G. N. Mayerhoffer, Praha 1898.

*2. Šilenci lásky. Přebled G(ustav) N(arcis) Mayerhoffera. Praha 1924. Borový 448 l. Romany a povídky, Rada I. 8.

Szerb :

Szinnyei (i. h.) felvesz a fordítások közé egy 1871-ben Hadzsics Antal fordításában *Szbárne pripovedke* (Válogatott beszélyek) címen megjelent kötetet, melyben szerepel egy *Szerelem bolondja* című elbeszélés is. Valószínűsíthetően valamelyik keret-novelláról van szó.

Norvég :

Szinnyei (i. h.) feltüntet egy Göteborgban 1878-ban megjelent norvég fordítást is. Ennek azonban sehol másutt nincs nyoma.

KELETKEZÉSE, FORRÁSAI

I.

Jókai noteszeinek egyikében, amelyekbe legszemélyesebb feljegyzéseit, ötleteit, adatokat, műveinek első téma-csíráit jegyezte, a következő, egymás alá írt címszavakat találjuk:

Szerelem bolondjai

- Clubbok
- A hazatérő emigráns
- A honvéd, ki kenyeret keres
- A garibaldista
- Az áruló
- Izabella királyné ékszere
- Lemm . . . és Pálffy Mór
- Európa új térképe
- A borzalmas festészete
- Az ügyvéd tanu, Constantinápoly (bizonytalan kiolvasással)
- Főügyész volt, főbíró lett, most fő utbiztos
- Zerffi/64–6
- A frakk száműzetése
- 100 forint likőr
- A jótékony bazár
- A grófné és parasztlány
- Leves főzők
- Az én rugóm
- Harter Miksa (ez pirossal áthúzva és mellé írva: Nándor)
- Harter Attila (mellé írva pirossal: Aladár)
- Dina
- Hon
- Petíciók a dol . . . (kiolvasás az elmosódott ceruzafírás miatt lehetetlen)
- Lemming Malvina

A notesz a későbbi kéziratári rendbe illesztve a 14. számot viseli (OSzK kéziratári jelzése: 699/Oct. Hung.). A finom fekete bőrbe kötött, kapoccsal záródó, ceruzatartó bőrfüllel és tartalékrekesszel

ellátott könyvecske rendeltetése a címlap szerint: *Notizbuch für Geschäftsleute jeden Berufs*. Kéknymomású, díszes cirádás lapfejek következnek ezután a hónapok nevével, januártól decemberig, minden lapon két nap dátuma. A regényre vonatkozó bejegyzések a könyvtárilag számozott 79. oldalon, ennek számozatlan hátlapján és az ismét számmal ellátott 80. oldalon találhatóak a dec. 9., 10., 11. és 12-ét mutató naptári lapokon. Semmiféle jelzés nem tanúskodik arról, hogy a notesz melyik évből való, az azonosítások kétségtelenné teszik azonban, hogy az 1867-es évről szóló feljegyzéseket tartalmaz. Bizonyos, hogy a bejegyzések, ha nem is a feltüntetett napra rögzíthető pontossággal, de időrendben készültek. Tehát nagyjából valószínűsíthető, hogy 1867. december körül alakult ki a regény első koncepciója Jókai képzeletében, s ennek az első elgondolásnak a lejegyzett vázát tartalmazza a notesz. Az is lehetséges viszont, hogy pontosan dec. 9-én történt ez. A regény első részlete 1868. jan. 1-én jelent meg A Hon-ban. Jókai a már megfogant, sőt le is jegyzett regény-koncepciót általában nem hordozta magában sokáig. Erre nem engedett neki időt sem nagy termékenysége, sem vágatató képzelete. Itt még egy tényező is számításba jöhet. Jókai sok regényének van újságírói időszerűsége vagy legalábbis kapcsolata a publicisztikával, de a *Szerellem bolondjai* talán a legtöbb hírlapi aktualitást feldolgozó regénye valamennyi között. A megjelenés időpontját közvetlenül megelőző évek, a sötét Schmerling-korszak bemutatásával publicisztikai hatást is akart elérni.

A regénynek ez a noteszbeli vázlat azért is figyelmet érdemel, mert bizonyítja, hogy Jókai átgondolt vázzal kezdett műveihez — ha frás közben alaposan átalakult is az eredeti terv. Ezeket a feljegyzéseket — a gondolatjelek alkalmazása is erre mutat — a regény első fejezet-címeinek tekinthetjük. Később a nevek is változtak: Harter Miksából lett a végleges Harter Nándor, Harter Attilából Harter Aladár. Azaz, „Aladár” szerepelt a hírlapi közlésben is egy darabig, aztán egy szép napon az Aladárból Elemér lett, és a kötetkiadásban véglegesen Elemér maradt. (Mintahogy *Malvina* is *Melanie* néven szerepelt még a hírlapi folytatásokban, később kapta az eredetileg tervezett Malvina elnevezést. Ilyen névcserék gyakran fordulnak elő a Jókai-regények hírlapi közléseiben.)

A másik az, ami feltűnik a feljegyzésekben, hogy Jókai első terve szerint erősebben kapcsolta volna a regényt a nemzeti ellenállás gondolatköréhez. A hősei — és a keretnovellák főszereplői — a szabadságharc volt honvédei, emigránsok, sőt a garibaldisták lettek volna. Ez az eredeti koncepció később megváltozott — bizonyára olyan megfontolások miatt, amelyekről a regény utószavában beszél. Az emigráció tagjainak sorsáról éppen csak egy rövid utalásban van szó, Harter Elemér hősiess szereplésével kapcsolatban a Potomac melletti csatában.

A *Szerelem bolondjai* Jókai második írói fénykorának nyitánya. Az első a Bach-korszak idején az *Egy magyar nábobban* és a *Kárpáthy Zoltánban* tetőződik. A második, a még ragyogóbb regénysorozattal tündöklő korszak, 1868-tól, éppen a *Szerelem bolondjaitól* számítható, és tart körülbelül 1875-ig. A további regények a nagy lendületnek ebben a szakaszában: 1869: *A kőszívű ember fiai*, 1870: *A fekete gyémántok*, 1871: *Eppur si muove*, 1872: *Az aranyember*, 1872: *A jövő század regénye*, 1875: *Enyim, tied, övé*. A legismertebb, legtöbbet emlegetett, legjellemzőbbnek tartott Jókai-művek.

Megfigyelhető, hogy az író függetlenségi magatartása ad lendületet, művészi biztonságot a nagy műveknek. Amikor eszméileg válságba jut, művészi ereje is hanyatlak.

Az NK-hoz 1896-ban írt utószavában Jókai a keretnovellákat csak figyelem-elterelő mesterfogásnak nevezi. Enélkül a fantasztikus keret nélkül, úgymond, nem írhatta volna meg a valóságot olyan tisztán és megdöbbentően, mint ahogyan ez a regényből élénk tárul. Ezzel is, közel harminc év múltán is, hangsúlyozni kívánja a regény tendenciáját, kikapcsolva természetesen az uralkodó személyét és a dinasztia szerepét.

A regény írásának időpontjában Jókai Tisza Kálmán pártjának, a balközépnek a tagja. A kiegyezés ellenzékét ekkor a balközép és a szélbal alkotta. Ezek a pártok az 1861-es határozati pártból alakultak.

A balközép, osztálybázisát tekintve, főleg a tiszántúli és erdélyi protestáns középbirtokosság pártja. Arisztokrata nevek is szerepelnek a tagok között, különösen az erdélyi arisztokraták közül, birtokaik nagyságát tekintve azonban ezek is a középbirtokosokhoz számíthatók. Jókai a balközép radikálisabb, a szélbalhoz húzó szárnyához tartozott, azokhoz, akik erélyesebb ellenállásra készültek akkor a Habsburg-ház alkudozási kísérleteivel szemben. A balközép is hangoztat közjogi fenntartásokat, a párt 1867-es, ún. júniusi programja azonban már azt bizonyítja, hogy radikalizmusa ezen a téren is elég mérsékelt. A júniusi program kifejezi ugyan elégedetlenségét „ama alappal szemben, melyen a törvényes uralomra átmenet történt”, mégis óva int a radikális változásoktól. Több helyen hangsúlyozza azt is, hogy nincs joga az országban senkinek a többség szándéka nélkül változtatásokra, még abban az esetben sem, ha erre elegendő ok lenne.

Hamarosan kitűnt azonban, hogy a párt nem egységes a közjogi kérdésekben. A balszárny nem mindenben követte a vezérnek, a huszonöt ezer holdas bihari birtokos Tisza Kálmánnak már ekkor a kormányra

jutás szempontjait mérlegelő elgondolásait. A balszárny vezetője Jókai volt, és a párton belüli ellenzék A Hon körül csoportosult.

Az első súlyosabb vita a delegáció kérdésében tört ki a párttagok között. A közösügyi delegációt maga Tisza is a függetlenség sírjának nevezte még néhány hónappal a júniusi program előtt. Amikor aztán a júniusi program nyomán a pártvezetés hajlandóságot mutat a delegációban való részvételre, a párt két részre szakad: a Jókai vezette balszárny lehetetlennek tartja a delegációban való részvételt. Ezzel éppen azt ismernék el, hangsúlyozza, ami ellen eddig küzdöttek, és ami ellen továbbra is küzdeni akarnak: a közösügyek fennálló rendszerét.

A regény eszméisege nemcsak általában a balközéppárti ellenzékiségből magyarázható, hanem gyökeresen ebből a vitából. A közös delegációk első ülését 1868 januárjára tették. Jókai 1867. dec. 29-én „több barátja nevében” nyilatkozik a delegációban való részvételről. Ellenzi a pártvezetésnek a delegációban való együttműködést kimondó határozatát. Imposszibilitásnak tartja. (A Hon, 1867. dec. 29. sz.)

Az ezt megelőző hetekben a hadsereg kérdéséről cikkezik A Hon. A közösügyek egyik legfontosabb része a hadsereg. Meg kell jegyeznünk, hogy a katonaság kérdésében még a júniusi program is függetlenségi állásponton van: olyan igazán magyar hadsereget követel, amelyik biztosítja az ország területét és alkotmányos védelmét. Ám Jókai túlmegy ezen, és szinte a szélbaliakhoz hasonló módon tartja a kapcsolatot lapjában a szabadságharc emigrációban levő katonai és polgári vezetőivel. Közli Türr István nyílt levelét a nemzeti hadsereg felállításának tervezetéről. (A Hon, 1867. nov. 19. 266. sz.) A következő 267. és 268. sz.-ban válaszol Türr levelére. Az egésznek olyan a színezete, mintha a levelet csak azért tette volna közzé, hogy kifejtse a maga véleményét a közös keretben felállítandó magyar hadseregről. Ez a válasz, hangjának határozottságában és élességében egyik legérdekesebb nyilatkozata. Egy tétel hatásos túllícitálásának iskolapéldája. Türr tétele: ha magyar hadsereget csinálnak, akkor az valóban magyar és valóban nemzeti hadsereg legyen. Jókai azzal kezdi, hogy Türr külföldön él, ezért nincs tisztában azokkal a nehézségekkel, amelyek nálunk egy igazi nemzeti hadsereg megvalósítása elé tornyosulnak. Nincs tudomása a mesterségesen terjesztett téveszmékről például, amelyek gátolják a valóban magyar hadsereg ügyét. Következtetései szinte forradalmi szelleműnek nevezhetők:

1. Lehetetlen úgy magyar hadsereget csinálni — mondja —, ha megmarad az osztrák rendszerű, magyargyűlölő hadvezetés és katonai szervezet. Ez a magyarság számára annyira nem csábító, hogy még Deák Ferenc is, a kiegyezés létrehozója, kiváltotta a katonáskodás alól keresztfiát. És igaza volt. Vörösmarty fia nem arra való, hogy durva osztrák káplárok öklözzék.

2. Ha nem a mienk lesz ez a hadsereg, akkor csináljuk meg a mi hadseregiünket úgy, ahogy annak idején a németek csinálták a magukét, tornaegyletekben.

A másik delegációs kérdés, amelyik igen energikusan tér vissza cikkeiben: a „quóta”-ügy, azaz az osztrák államadósságokból Magyarországra hártandó részesedés. Jókai sorozatos cikkeiből az tűnik ki, hogy szerinte a delegációk feladata a pénzügyi részesedés állandó emelése Magyarország rovására. „Ha kell Ausztriának a barátságunk, fogadja el az eddig hozott áldozatok mellett, valahol csak feneket kell érniük, mindennap csak nem vehetjük meg újra a barátságot” — írja ugyancsak 1867. dec. 29-én.

Az 1868. jan. 1-i vezércikkében a delegációban részt vevő ellenzéki képviselők cselekvési lehetőségeit mérlegeli nagyon érdekesen. Három eshetőségre számíthatunk — mondja.

1. Vagy a többség akaratát képviselik — ez moraliter lehetetlen.

2. Vagy kitartanak álláspontjuk mellett, de sikertelenül. Ez a helyes magatartás. Ha azonban visszajönnek majd, rajta leszünk, hogy többé ne lehessen delegáció-választás Magyarországon.

3. Vagy érvényt szereznek az ellenzéki nézeteknek a delegációban. Akkor azonban ők kerülnek kormányra. Ez is lehetetlennek látszik. Az ellenzéki képviselők szerepének várható változata ezért Jókai szerint a második. (A következmények megmutatták, hogy az első változat következett be. Amit Jókai „moraliter” lehetetlennek tartott.)

A *Szerelem bolondjai* 1868. jan. 1-én indul A Honban. A január 3-i 2. számban írja Jókai kemény vezércikkét a közösügyek fennálló állapota ellen. „Bécs illuminál” — kezdődik a vezércikk. „Van is rá oka.” Az ellentét, a Jókai cikkeiben gyakran tapasztalható hatásfokozó szembeállítás itt az, hogy vajon ugyanígy van-e okuk a magyar városoknak is az illuminációra. Azok tiszteletére nevezetesen, akik a kiegyezést létrehozták. Ausztriának van oka, hogy illuminációt rendezzen. Megkapott mindent. A közösügyek annyit jelentenek, hogy Ausztria ügyei. Magyarország mindent magára vállalt a közös terhek viseléséből. Pénzügyeit teljesen Ausztria függvényévé tette, külpolitikáját adoptálta, belügyeit az osztrák igényekkel összhangban intézi. „Nekünk még egy utolsó ábrándunkról is le kell mondanunk. Arról a sokszor megszónokolt, sőt versben is megénekelt ábrándról, hogy nekünk közös ügyeink vannak Ausztriával: közös pénzügy, közös hadügy, közös külügy. Ez a papiroson így áll. A kivitelben pedig azt látjuk, hogy a közös pénzügy-miniszter, a közös hadügyminiszter meg a közös külügyminiszter mind Ausztriáé. Magyarország a közösnek nevezett ügyben csak mint ‚schätzbares Material’ szerepel.” A valóságban csak egy érdek létezik:

az Ausztriáé. Magyarország szerepe ebben a közös ügyvitelben pusztán az Ausztriának való szolgálat.

A vita annyira kiélesedik a balközép két frakciója között, hogy Tisza fontosnak látja a balszárny hírlapi ellensúlyozását is. Megindítja a Hazánkat, a vezetőség és a jobbszárny orgánumát. Jan. 9-én Jókai A Hon egy glosszájában már azon gúnyolódik, hogy mi a csudabogár ez a Hazánk nevű újság: a balközép lapjának hirdeti magát, de hiszen A Hon is az, állítólag; a Hazánk programja, amit nyilvánított, valóban azonos a balközép és A Hon programjával, de ebben az esetben mi szükség van rá? A Hon jan. 11-i vezércikkében Ludvigh (Kossuth volt kormánybiztosa) ír Brüsszelből a vasúti kölcson körüli bonyodalmakról. Tendenciózusan fejtegeti, hogy azért nem kapja meg a magyar kormány a francia kölcsönt, mert a francia pénzügyi hatalmasságok nem találtak a fedezetre elég biztosítékot. Ausztriát szeretnék kezesként, akkor a kölcson rendben lenne. Ez aztán a furcsa dolog — mondja Ludvigh —, Magyarország magára vállalta Ausztria államadósságainak a fedezését, és ezzel megmentette Ausztriát a csódtól, maga viszont Ausztria kezesége nélkül nem kaphat egy fillért sem. Így kompromittálja a közösügyi politika Magyarország pénzügyi hitelét is — fejezi be következtetéseit.

A szakadás a Jókai által vezetett balszárny és a párt jobbszárnya között elmélyült. A Hon ellensúlyozására indított Hazánk sem tudta helyreállítani a pártvezetőség szándéka szerinti egyetértést. A meg egyezést végül az ún. „bihari pontok” hozták meg, tárgyunk szempontjából is érdekes körülmények között. A balszárny követelésének engedve, Tisza 1868. márc. 17-ére pártértekezletet hívott egybe Nagyváradra. Ezen az értekezleten új pártprogramot is hirdetett. A program határozottabb közjogi követeléseket tartalmazott a balszárny kívánságának megfelelően. Ezek:

1. a közös delegációk megszüntetése; 2. a közös minisztériumok megszüntetése; 3. a nemzeti haderő megszervezése. Tisza azonban ragaszkodott annak a kimondásához, hogy a párt továbbra is a júniusi program alapján áll. A balszárnyat és Jókait ez a felemás megoldás nem elégítette ki. Ismételten polémiaiba kezd Tiszával, és tiltakozik a júniusi program fenntartása ellen. Újra meg újra hangsúlyozza, hogy a balszárny csak a „bihari pontok” megszorítás nélküli kimondása mellett hajlandó egyetérteni. Tisza végül engedett, és ápr. 1-én a „bihari pontok” alapján helyreállt a béke a pártban. Hogy Tisza és a pártvezetőség csak taktikai okokból ment bele az egyezésbe, ennek bizonyítéka a pártsajtó további kettőssége: A Hon mellett ezentúl is rendszeresen megjelenik a Hazánk.

Jókai ellenálló magatartásának a megisméltlődését tapasztalhatjuk az alkalmazkodás taktikájával szemben a következőekben is. Az 1869-es

választások idején például a balközép megegyezett a szélbállal, hogy közös frontot alakítanak ki a kormány jelöltjeivel szemben. Tisza Kálmán ezt az együttműködést úgy irányította, hogy ahol a balszél crónék mutatkozott, ott a Deák-párthoz csatlakoztatta a balközép jelöltjeit. Inkább kormánypárti jelöltet segített be a parlamentbe, mint szélbalit. Jókai azonban igen komolyan vette az együttműködést, és A Honban is ennek az érdekében fejtett ki agitációt. A pártvezér többször személyesen vagy levélben igyekszik meggyőzni arról, hogy nem kell az egyességet komolyan venni.

Az 1870/71-es porosz–francia háború idején a szélbál helytelenítette a kormány poroszbarát—semleges politikáját. Jókai ekkor ismét kacérkodik a szélbállal való együttműködéssel, és Tisza Kálmánnak megint többször kell „eszmecserét” folytatnia vele, hogy a balközép lojális álláspontjára bírja. (M. Kondor Viktória: *Az 1875-ös pártfuzió*. 65.)

A történetírás Jókai politikai szereplésének a fordulatait az író középnemesi származásával és nemesi reform-illúzióival magyarázza. A reformokra törekvő középnemesség képviselője volt 1848-ban mint a márciusi forradalom egyik főszereplője, az önvédelmi harc szervezője, Kossuth személyes híve. És a népmozgalmaktól megriadó, a birtokait féltő középnemesség álláspontjának a kifejezője a szabadságharc második felében, a debreceni kormány idején, mint a „béke párt” szócsöve és publicistája. A szabadságharc bukása után, a Bach-korszakban, szintén nagyjában-egészében az önkényuralommal szembehelyezkedő középnemesség szószólója a reformkor első lendületének visszaidézésében, a nemzeti haladás ügyének gyönyörű ábrázolásában, a szabadságharc dicsőségének felragyogtatásában. Az októberi diploma idején a határozati párt tagja és szónoka, majd az ellenzéki A Hon megindítója és az újra feltámadó önkény büntetettje. Ebben is a középnemesség többségének magatartását képviseli. (M. Kondor Viktória i. m. 44–52.)

Közvetlenül a kiegyezés utáni szereplésében a mai történetírás szintén a középnemesi attitűd további megnyilvánulását látja. Ennek, az ekkor már feltartóztathatatlanul a hanyatlás lejtőjére került osztálynak egy rétegében még mindig élt az illúzió, hogy továbbra is vezetheti a nemzetet a függetlenség útján. Holott minden mást háttérbe szorított már a nemesség gondolkodásában a birtokok elvesztésétől való rettegés és a népmozgalmaktól való félelem. A középnemesség a valóságban már hajlandó mindenre, saját helyzetének megmentése érdekében, és csak egyre foszladozó illúzióiban volt a régi. Abban az önáltatásban például, hogy most „törvényes” eszközökkel valósíthatja meg azt, ami 48-ban elbukott, a független Magyarországot. Legerősebben Jókai-ban éltek ezek az illúziók, de ugyanakkor benne is erős volt a néptől való félelem. Illúzióinak fenntartásával magyarázhatók a közösügyek

rendszerével, a delegációval kapcsolatos vitái; a néptől, a népmozgalmak erősödésétől, az ún. demokrata körök terjedésétől, a földosztásra felhívó jelszavak felhangzásától való megriadásával állandó kompromisszumai, ingatagságra mutató visszavonulásai. (Uo.)

Nem szabad azonban Jókait átlag köznemesi vagy bármilyen átlagemberi színvonalra leszállítanunk — amire Kondor Viktória könyvében is van utalás —, mert akkor mindig tévedni fogunk. Sokkal több koncepciót, sokkal több egyéni vonást, egyéni megérzést kell feltételeznünk politikai megnyilatkozásaiban is az átlagosnál, regényeiben, műveiben pedig sokkal több meggyőződést, mint taktikázást. A *Szerelem bolondjai* körképe a Schmerling-korszakról, jellemrajza az áruló Harter-féle nemesekről, leleplezései a magyar nép hallatlan nyomorúságáról, a nyomor vámszedőiről, a katonai elnyomás eszközeiről — alapos, objektív, kemény kritika minden idők számára a Habsburgok és a középnemesi renegátok felett.

3.

A regény cselekménye 1861 novemberében kezdődik, és valamivel a königráti csata után ér véget. A művészi sűrítés következménye, de Jókai sajátos alkotói módszerének is jellemző tulajdonsága, hogy a központi helyet a regényben az 1863-as aszály története és az ezzel kapcsolatos jelenségek ábrázolása tölti be. Jókai szokásos eljárás módja az, hogy egy-egy nagy szerencsétlenséget állít a regény középpontjába, vagy olyan katasztrófát ír le, amelyik a cselekményt elég nagy mértékben befolyásolja. Így indul *Az elátkozott család* az 1763-as nagy komáromi földrengéssel, így tölt be fontos helyet az 1838-as nagy pesti árvíz a *Kárpáthy Zoltán*ban, így szerepel a komáromi híd leszakadása — 1847. okt. 7-én — a nádor látogatását váró tömeg súlya alatt a *Politikai divatok*ban, a felvidéki kolerajárvány a *Szomorú napok*ban; így játszik a kibontakozás szempontjából döntő fontosságú szerepet a bányatűz a *Fekete gyémántok*ban; bemutatja az 1848. szept. 17-i nagy komáromi tűzvészt *A tengerszemű hölgy*ben, rendkívül hű színekkel eleveníti meg az ellenség által összedőlt Komárom képét, a lakosság szenvedéseit, hosszú évtizedek alatt felhalmozott értékek megsemmisülését szinte pillanatok alatt *A mi lengyelünkben*. Itt, a *Szerelem bolondjaiban*, az aszály óriás méretű pusztításának a képe szimbolikus is: az egész ország pusztulását jelképezi.

A nagy szárazság adatai ismertek voltak előtte. 1863-ban saját lapja is egész sor megdöbbentő tudósítást közölt az aszály által előidézett pusztulásról. Jókai hatalmas megjelenítő erővel ábrázolt leírásának adatait bizonyára ezeknek a vidéki tudósításoknak a híradásaiból merítette.

Érdemes idéznünk egy ilyen híradást az alföldi állapotokról, bizonyos R. I. nyomán. (A tudósító kilétét megállapítani nem tudtam.)

A tudósítás ugyanazt az ijesztő képet tárja elénk a nagy szárazság pusztításáról, amit Jókai rendkívül szemléletesen, elevenen ír le Harter Elemér útjával kapcsolatban. A szárazság tulajdonképpen 1861 óta tart, de abban az évben, 1863-ban, érte el tetőpontját. A tudósítás az ország legszárazabb vidékéről szól, az alsó Tiszántúlról. Megállapítja, hogy náluk mindig kevesebb eső hullott, mint más vidéken, a „bihar-megyei, dunamelléki és mátrakörnyéki erdőségek felett terhes felhők sötét szárnyaikat földig leeresztve nehézkesen úsztak a láthatáron, s ha olykor egy-egy rész belőlök elszakadva felénk vette is útját, a nálunk oly ritkán pihenő szelek szárnyain gyorsan tovaröpült, s legkedvezőbb esetben felettünk átutaztában hintett ránk egy kevés harmatot, úgy, hogy nálunk a növényzetet csak a téli nedvesség szokta eltartani; s miután most tél és tavasz nálunk egyaránt száraz volt, vetéseink állása kimondhatatlan rossz. Az ősziek a télen a tavasz elején kiritkultak, ami megmaradt nem bokrosodhatott, s folytonosan uralgott száraz, hideg szelek leperzselték. Amellett az idő eljárt felette, és így önfentartási ősztönnél fogva kalászt hozni igyekeznek, de nem képes. A pünkösöd első napján jött szélvihar és sebes zápor pedig több kárt tett, mint hasznot, mert utána a gabona megrozsdásodott, a fák levelei és gyenge hajtásai, mintha láng csapkodta volna meg, megvörösödtek és leszáradtak. A tavaszi vetések pedig egy részben ki sem keltek, és a mi kikelt, az is el van sülve. Őszi és tavaszi vetéseink úgy néznek ki, hogy nagy részt semmit sem ígérnek. Takarmánynak lekaszálni se érnek semmi, mert a kasza alig visz belőlök össze valamit: s felgereblyézni szintén lehetetlen; jószággal legeltetni szinte nem lehet, mert a föld fel lévén égve, tövestől feljön, s a marha azonnal kiveti magából.”

A regényben szereplő kegyetlen képpel az elhullott jószágokról párhuzamos a tudósítás itt következő beszámolója: „A jószág tartást illetőleg nem kisebb aggály kínoz bennünket, mert azokat már utólrta az éhség azon foka, mely népünket jövő évre fenyegeti. Aki csak tud, szabadulni igyekezik barmaitól, csakhogy szeme előtt ne vesszen el éhség miatt. Árukról szó sincs, csak legyen vevő, maga szabhatja azt meg, így e napokban 16 darab marha vegyesen 160 forintért kelt el. Amely ökörnek párja 861-ben 300 frt volt, most 80 frtért se kerül vevője. Juh és disznó az éhség miatt hullanak szétire. Igavonó barmaink — mert jószág tartásunk már csak arra szorítkozik — ha őszig éhen el nem hullanak is, annyira elgyengülnek, hogy a mezei munkák tökéletes bevégzésére képtelenek lesznek; hogy pedig mivel fognak kitelelni, azt teljességgel nem tudjuk, mert az arasznyi magos buzának, miután oly ritka, hogy meg lehetne kapálni — igen kevés szalmája lesz, pedig

nálunk boldog időben is az a marhának kenyere, a tavaszi szalma már kalács szerepet szokott játszani, s jó, ha szántás idejére jut; most legalább bizonyosan nem fog jutni.” (Vö. 211. l.) A nyomor és pusztulás szörnyű képe, a tudósítás meglehetősen száraz, pusztán a tényeket regisztráló soraiból is, megdöbbenő erővel bontakozik ki: „Hogy gyümölcsünk a szipoly által mind megemésztetett, azt már tudattam, most már azon még szomorúbb körülményt jelenthetem, hogy ha a nyár ily mostohán fog lefolyni, gyümölcsfaíink egy tetemes része ki fog száradni! Méheinknek pedig még magva is kipusztul!” A nagy aszálynak már 1863-ban megjelent egy tudományos igényű feldolgozása is, Érkövy Adolf munkája, ennek az adatai szintén igazolják Jókai leírását a pusztulás szörnyű méreteiről. (Vö. Bokodi Ervin: *Szerelem bolondjai*. Szakdolgozat. 1956. Eötvös L. Tudomány Egyetem III. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék. Kézirat.)

„Hazánk mezőgazdasága történelmének egyik legsötétebb lapját az 1863-ik év foglalja el. A Hajdúságban az őszi vetések június végén alig voltak arasznyi magasságúak, a kalászokban itt-ott egy-egy szorult szem . . . Bihar megyének déli részében 42 helység határa végkép lesülve. A Nagyunságban Karcag 70 ezer holdas határa mint afrikai sivatag, a tenyészetnek semmi nyoma . . . Kunhegyes, Madaras, Kisújszállás, Turkeve, Kunszentmárton 200,000 holdnyi határa ugyanazon fokon áll a nyomornak, mint Karcag . . . Az elhagyott birkaszállásokban helyenkint 4–5000 darab juhsontváz, az éhen elesett állatok hullái, voltak összegarmadolva, s a még e legelőn lézengő szarvasmarhából naponkint 8–10 darab döglött el az éhség miatt. Az emberek füvet, a sertések hust esznek. Azok is, ezek is só nélkül. Ami megehető zöldet talál a szegény nép, összeszedi, s ételnek megfőzi, az elhullott lovak hulláin pedig a sertések lakmároznak . . . Vajmi kellemetlenül egészíti ki a sötét képet azon vonás, hogy az inséges térről a madarak is boldogabb vidékre huzódtak, s a vad is tetemesen megfogyatkozott . . .” (Érkövy Adolf: *Az 1863. évi aszályosság a magyar alföldön*. Pest 1863.)

Az adóvégrehajtás leírása sem túlzás. Itt Jókai jogosan állíthatja az utószóban, hogy ez a regény „egészen reális alapon van felépítve”. A történetírás így foglalja össze hiteles adatok alapján a nép kizsákmányolását: „Az osztrák uralom fokozódó nyomását az adóterhek súlyosbodásán keresztül is érezhette a parasztság. Az osztrák állam ugyanis — első-sorban a fogyasztási cikkekre, mint a szeszre, cukorra, sóra vetette ki a terhes adókat. A fogyasztási adókon keresztül viszont, főleg a dolgozó tömegeket zsákmányolta ki.”

„Súlyos terhet jelentett a parasztságra a katonatartás is. A magyar parasztnak élelemmel kellett ellátnia azokat az osztrák katonákat, akiket a népmozgalmak megfékezésére tartott készenlétben a Habsburg-

ellenforradalom.” (S. Sándor Pál: *Parasztmozgalmak a Habsburg-
önkényuralom idején 1849–1867*. Bp. 1952. 7–8.)

4.

Itt említjük meg a nyomorúság következményeként az Alföldön általánosan megindult szektás szervezkedés leírásának valóságát *A nazarénus* című fejezetben. Jókai helyesen jegyezte meg a nazarénus mozgalmakról: „Őnök odafenn politikát csináltak a vallásból, s ezek ideleln vallást csinálnak a politikából.” (291.) Általánosan szóbeszéd tárgyai voltak a szekták, amelyekre a költő 1896-i utószavában is úgy hivatkozott, mint még meglevőkre.) A Horthy-korszakban is továbbéltek, hiszen a szegényparasztság társadalmi életfeltételei egyáltalában nem javultak, sőt ha lehet, még romlottak. Az adatokat Jókai személyes emlékeiből, újságcikkekből is meríthette. Kézenfekvő feltevés, hogy egy, a Vasárnapi Ujság 1866-os évfolyamában megjelent ismertetésre is támaszkodott a jelenség összegezése céljából. (Vö. Bokodi Ervin i. m. 19.)

Széll Farkas: *Az ugynevezett nazarénusokról* c. cikkében (Vasárnapi Ujság, 1866. jan. 2. és 3. sz.) a szolgabírói vallatás jegyzőkönyvét közli a nazarénus prédikátor, Etthei Károly kihallgatásáról. Azt írja, hogy a nazarénusoknak népes gyülekezeteik vannak Hódmezővásárhelyen és Horgoson kívül Szabadkán, Pacséron, Ó-Moravicán, Hevesen, sőt Pesten is. „Hódmezővásárhelyen az inséges 1863-as év szülte a nazarénusokat” — mondja. A jegyzőkönyvből ilyen adatokat tudunk meg, többek közt, a nazarénusokról a kihallgatást követve:

„A királyi rendeleteknek az Isten parancsolata szerint hódolunk, azokat készséggel teljesítjük a földi dolgokban: de a lelki dolgokban nem kívánunk senkitől függeni, csak egyedül az Istentől . . .

Az Isten tisztelete tekintetében a polgári törvények nem rendelkeznek felettünk . . .

Polgári elvcink: a királyt tiszteljük, annak parancsolatait s rendeleteit teljesítjük, azoknak hódolunk; — egyházi elvcink: hogy közöttünk semmi előljáróság, aki fölöttünk uralkodjék, nincsen, csak egyedül a Krisztus . . .

A polgári hatóságokat, mint a király tisztartóit, igen is szükségesnek tartjuk, de az egyházi előljárókra: papokra és püspökökre semmi szükségünk . . .

A király nem rendelkezik az isteni tiszteletről, annál fogva az ő e részbeni rendeletei érvénytelenek . . .

Azt hisszük, hogy aki a katonasághoz tartozik, az mihozzánk nem jöhet, és a ki mi közöttünk van, az katona nem lehet, mert aki minálunk van, annak ölni nem szabad . . .

É A mivel tartozunk a császárnak, azokat mind kívánjuk teljesíteni, de a kit az Ur elválasztott, az nem lehet többé katona . . .

Azt tartjuk, hogy akiknek földi javakat adott Isten, azok valóságos tulajdonai azoknak, kiknek Isten azokat adta, s az ilyen földi javak tulajdonosai azokat, kik szükölködnek, segítik és részletetik.

Kényszeríteni valakit arra, hogy földi javaiból másokat részletessen hitünk szerint nem lehet . . .

Amint az Isten átadta a házasságot, aszerint és a Krisztus törvénye szerint házasodunk . . .

Akik közöttünk házasságra lépnek, azoknak békességben kell egymással élni, s azok egymásra rá nem unhatnak: különben Krisztus mondotta, hogy őket senki el ne válassza . . .”

Később Széll Farkas ezt a megjegyzést teszi: (Vasárnapi Ujság, 1866. jan. 21-i 3. sz.) „A nazarénus vallás terjesztése e vidéken — nekem legalább úgy látszik proletár mesterfogás;* megengedem, hogy kezdetben politikai célzata lehetett. Jön ugyanis le Pestről ide Vásárhelyre hébe-hóba cifra öltözetű iparlovag — ki az úgy is izgalmas kedélyű nazarénusokat még jobban buzdítja, tüzei — csak hogy nem ingyen.

Mikor hull már le áldott népünk szeméről a hályog, hogy eszközül magát ne hagyná felhasználatni! S mikor lesz azon urakban egy kis lelkiismeretesség, hogy a népet aljas céljaik eszközévé ne alacsonyítanak!”

A vallatott Etthei, amint a közlő Széll Farkas is megjegyzi, óvatosan fogalmazza meg vallomását, mert nem akar bajt okozni sem a nazarénusoknak, sem magának. Így a papokra vonatkozó vallomása egy másik helyén csak azt mondja a szolgabíró kérdésére, aki azokat a nép hívatott tanítóinak nevezi, hogy „. . . azok, kik a népnek tanítására rendeltettek, cselekedetükkel nem követik a Krisztus parancsolatait . . .”; a házasságról egy másik kihallgatott nazarénus (A. M. Horgoson) így nyilatkozik: „. . . Isten Ádámot és Évát teremtette és eskü nélkül összeadta. Isten azt parancsolja: ne esküdjetek se mennyre, se földre, minálunk hát az esküvés nem szükséges. A kihirdetésnek, nehogy az mondassék: titokban keltek össze, a törvény szerint vagy a megye vagy a helység házánál kell történnie.” „Ime — a polgári házasság!” — fűzi hozzá Széll Farkas (Vasárnapi Ujság 1866. 3. sz.)

Jókai ezeknek a nazarénus hitelveknek a Marci bácsi szájában határozott politikai célzatosságot ad.

A szekták felbukkanásának és a pereknek az adatai köztudomásúak voltak, a lapok közölték őket már a szörnyű nyomorúságot jelentő 63-as időkben. Ezek a híradások A Hon-ban is megjelentek annak idején. Érdekes ezért, hogy A Hon 1863. dec. 17-i számában, a már említett

* A proletár — itt ingyenélőt jelent.

R. I. jelzéssel megjelent a regény *A nazarénusok* című fejezetének tömör tényanyagként ható foglalata. „Sajátságos időkét élünk. Ki gondolta volna, hogy a szárazság földjén buja termésű nazarénusok dugják föl fejüket. Városunk alsóbbrendű lakosai közt a szó legszorosabb értelmében vett közösségen alapuló hit-rajongás minden vallásaik közül megellette a maga emberét. Vezérük is akadt egy gyilkosságért Ilaván fogva volt fanatikus kicsapott diákban. Ez azt állítja hivi előtt, hogy őt maga az Isten tanítá és ő csakolyan bünnélküli: mint maga az idvezítő. A fentiek után — boldogok a könnyen hívők. Több hitük: a gyermeket 30 éves korában kell megkeresztelni, pap nem kell, se iskola, a nőekkel nem esküsznek össze, csak vállalra üt az illető választottjának, azt mondván: jöszte velem Sára! És Sára megy vele — ha kedve tartja. Mire reá nem ér e nép a nagy szükségben! A polgári törvényhatóság a reform. egyházi előjáróság megkeresésére, a két fő rajongót elfogtatván, az egész szükséghezta bohóskodás megszűnik. Azért tartottam szükségesnek e pár sorban a nazarénusokról bővebben írni, nehogy majd valahol ismét czáfolatra méltólag ismertesse, illetőleg jeremiadokat sirjon népünk romlottsága fölött valami augsburgi levelező.”

5.

Amint már a bevezetőben céloztunk rá, bizonyára sokkal kisebb és jelentéktelenebb terjedelmet kapott a regényben az eredeti tervnél a magyar emigráció szerepeltetése. Itt a regényben csak a szó legszorosabb értelmében vendégszereplés Harter Elemér kirándulása az amerikai polgárháborúba. Elemér nem is emigráns, hanem könnyelmű ifjú, akinek emberi értékei legelőször a potomaci csatában tűnnek ki a regény folyamán. Érdekes probléma, hogy kinek az alakját dolgozta fel ennek a csatadöntő huszárrohamnak történetével kapcsolatban, és a halálosan sebesült, de mégis kigyógyuló Elemér szereplésének a bemutatásában. (L. a *Tárgyi magyarázatok* között a Potomac szónál.)

Később még egyszer ír az Amerikába került emigránsokról. Az *Enyim, tied, övé* című regényének főszereplője, Áldorfoy Ince a szabadságharc után farmerként él Kaliforniában, aztán haditudósító a krími háborúban, majd hazajön, itthon országgyűlési képviselő lesz, aztán ismét Amerikában van, és a polgárháborúban tábornok lesz.

A regény *színhelye* nehezen meghatározható. Az író szándékosan hagyja tájékoztatatlanságban az olvasót. Valahol az Alföldön van az a város, ahol az 1861-i főispáni lemondás és tüntetés lezajlik. Aztán Világosiék a Tisza mellett bérelnek egy birtokot. De ez a Tisza melletti birtok közel van a Berettyóhoz. (A nagy aszály idején, amíg ez is ki nem apad, a Berettyó medréből hordják a vizet, ennek medrében ásnak

kutat.) A Berettyó a folyószabályozások előtt Szolnok, Túrkeve, Mezőtúr térségében volt legközelebb a Tiszához (20–30 km). A megyeszékhelyről csak általános leírást kapunk. A fő utcáját, a vármegyeházat s a temetőt említi a regény. A szomszéd város 8 mérföldnyire van tőle.

A Svábhegy déli lejtőjén, a Farkasvölgyben épült kis faházban játszódnak Angyaldy és Malvina szerelmi jelenetei. Ez a ház a húszas évek elején még megvolt. Így írja le egy szemtanú: „Mellette öreges arcú vendéglő, kertjében némán őrködő fenyves és természetl terhes terebélyes diófák, alattuk asztal egyszerű ebéd elköltésére . . .” (Szalay József: *A „Szerelem bolondjai”*. Széphalom 1927. 235–37.)

Ugyanez a szerző írja aztán, hogy a cikke megjelenésének évében, tehát 1927 májusában megdöbbenve látta viszont a megrokkant öreg vendéglőt, amely a Szerelem bolondjai nevet viselte. Félig lerombolták a kis házat, a Malvina szerelmének meghitt fészkét modern villává alakították. Ma körülbelül ebben az állapotban található. (Címe: XII. Kázmér u. 20.) A fenyvesek megvannak, a kis ház helyén egy már rozzant kőépület, az olyan gyönyörű Jókai emlékeket ébresztő Szerelem bolondjai vendéglő pedig nincs sehol.

Egyébként éles körvonalakkal bontakozik ki előttünk a regényből a fejlődő, kapitalizálódó, világvárosi arcot felvevő Pest. Az 1863-as Pestről ilyen adatokat tudunk meg a *Szerelem bolondjaiból*: hét gyógyszerháza van (209), színháza (218), kioszkja (224, 227), lovardája (224), bazárja (267), lóversenyeget tartanak (319), van Európa szállodája (354); emlegeti a Lipótvárost (112), a Dunapartot (267), a Koszorú utcát (ahol Jókai a regény írásának az idején, az akkori Stáció, ma Baross utca sarkán lakott), a Kerepesi úti temetőt (181), a Császárfürdőt és az ott tartott dalidókat (285, 313); a budai hegyvidékből a Zugliget (120), Vezérhalom (120), Mártonhegy (120), Virányos (120); szerepel a Ráckevei sziget is (120).

A helyszínrajzra Jókai egyébként mindig rendkívül vigyáz. Nemcsak a természetbarát szemével, a tudós természetrajongó hitelességével igyekszik dolgozni, hanem a pontos környezetrajzzal, különösen a természeti tájak rajzával is a realitás igényét akarja kelteni. Mert elhithetjük Jókainak, hogy mindig realitásra törekszik műveiben. Csak a valóságot saját illúziói szerint alakítja át, mesélőkedvének színeiben fürdeti meg. Így érthető, hogy rengeteg komoly ténytet elemezhetünk ki majdnem minden regényéből. Sokszor fantasztikusnak tűnő adatai is valóságot tartalmaznak.

A regény forrásaihoz közöl érdekes adatokat Hankiss Jánosnak egy cikke. (*Jókai és egy francia anekdotakincs*. It 1928. 1–22.) A cikk megjelöli azokat a Jókai motívumokat, amelyek egy francia szerelmi lexikonból valók. (A lexikon címe: *Dictionnaire contenant les anecdotes*

historiques de l'amour, depuis le commencement du monde jusqu'à ce jour.
Troyes, 1811. — A szerelem történeti anekdotáit tartalmazó lexikon
a világ keletkezése óta napjainkig.) A *Szerelem bolondjai* keretnovellái-
nak esemény-anyaga ebből a lexikonból való, kivéve a Hispala Sescennia
szaturnáliáinak és a herceg és pásztorlány szerelmének történetét. (L. a
Tárgyi és nyelvi magyarázatoknál.)

IRODALOM

A regény kritikai feldolgozása egyrészt igen nevezetes, másrészt nagyon csekély mértékű.

Megjelenése után közvetlenül nincs róla komolyabb kritika vagy ismertetés. Első híradás a regényről A Honon kívül a Vasárnapi Ujságban jelenik meg. (1869. márc. 7. X. sz. 134.) Arról szól, hogy a múlt év végén a királyné hosszabb „társalgás kegyében” részesítette Jókait, s érdeklődött az író legújabb regénye iránt. Jókai „azon kegyet kérte magának”, hogy maga küldhessen egy példányt „Ófelségének”, mit a királynő „kegyesen megengedett”. A Honra hivatkozva írja a Vasárnapi Ujság, hogy a most megjelent *Szerelem bolondjából* egy példány „gyönyörű kiállításban a legmagasb asszony számára már készen van”. Négy kötet két könyvben, két selyemben, gazdag arany metszettel, kívül e felirat: „Erzsébet királynőnek”. Hozzáfűzi, hogy a szerző e művét maga adja majd át.

Ezzel a hírlapok és folyóiratok beszámolója a regényről véget is ért, kivéve a Budapesti Szemlét, amelynek 1869. aug.-i számában (XIII.) lát napvilágot Gyulai nagy kritikája. (Vö. Gyulai Pál: *Bírálatok* (1861–1903) Bp. 1911. 72–90.) Ez a nevezetes bírálat a *Szerelem bolondjairól*, amelyben Gyulai Jókai addigi egész munkásságáról mond véleményt, a *Jókai legújabb művei* címet kapta.

Ez a kritika az egyetlen nagyobb szabású elemzése a regénynek. Találó megállapításai mellett is, érzik erősen rajta az, amit Jókai is említ az Utószóban: a „durch die Bank” Deák-pártiság, és ennek következtében a politikai ellenszenv.

„A SZERELEM BOLONDJAI című regény sok oly tulajdont egyesít magában, melyeket, a beszélyekről szólva, már megemlítettünk. A különös- és kivételesnek itt is nagy szerep jutott, sőt úgy látszik, hogy eredetileg Jókai nem akart regényt írni, hanem beszélyciklust, melybe összeszedte volna a világ legkülönösebb, legbizarrabb szerelmi kalandjait. A könyv így is indul. Két beszélyt veszünk, a harmadik aztán nem lesz beszély, hanem regénnyé válik. A költő előszavában elmondja, hogy írhatna különösnél különösebb, bizarrnál bizarrabb szerelmi története-

ket, de elhagyja, s csak mindennapi eseményeket ír . . . No hiszen, ha e két beszély egyszerű, mindennapi történet, akkor ugyan téves fogalmi vannak a világnak a különösről és bizarról. Nemhogy a két beszély egyszerű történet volna, de még maga a regény sem az. Egyébiránt az nem baj, ha a költő meséje nem egyszerű, ha jellemei komplikáltak. A baj ott kezdődik, midőn a költő a különöst és bizarrt kezdi hajhászni, s kivételes szenvedélyeket tárgyal, melyekben mindinkább elvész az általános emberi. Jókai nyakig úszik e bajban, s költészetének ez egyik fő jellemvonása.”

Ezután néhány szóval tömören elmondja a keretnovellák tartalmát.

„Magát a regényt sem mondhatni egészben véve sikerültnek. Át nem gondolt terv, laza szerkezet, sok mesterkéeltség, meglepetés, de csekély valódi bonyodalom; félbe-szerbe dolgozott jellemrajzok, melyeket bajos érteni: néhány sikerült mellékalak, biztos kézzel odavetve; egy-két jól választott viszony vagy helyzet, melyek a sietség vagy túlzás miatt megromlanak; egypár kitűnő s magában véve lélektani igazsággal írt szakasz, de amelyeknek nincs szükségképpen előzménye és következménye; itt-ott tiszta sugárban felszökellő humor vagy kedves naivság, de sok hamis érzelmesség, üres szónoklat és hatásvadászó szenvedély; kevés gond és önmérséklet, de sok sietség, kapkodás; élénk s általában véve vonzó előadás, de néhol némi modorosság s aránytalanság a részek között. Ím e hirlapjainktól annyira magasztalt regény alkotászei.

Jókainak leginkább fantáziáját szokták dicsérni még azok is, kik világismerete hiányán, lélektani botlásain s kidolgozásbeli könnyelműségén megbotránkoznak. De ha az elbeszélő költészetben fantázia alatt nem fantasztaságot értünk, hanem a szerencsés leleményt, az erős alkatú mesét s a biztos jellemrajzot: akkor Jókainak nem valami nagy adag jutott ez adományból, vagy ha jutott, annyira megrontotta, hogy immár kevés hasznát veheti . . . Leleménye ritkán szerencsés, vagy ha az, még ritkábban képes nyomorékság nélkül kifejleszteni, de annál nagyobb mohósággal szed össze könyvekből, életből egy csoport tarka, csillogó dolgot, eseményt, jellemvonást, adomát, kuriózumot, ötletet, toldoz-foldoz, díszít, elméskedik, szónokol, érzeleg, hízelkedik a napi szenvedélyeknek, legyezi a magyar hazafiasság gyöngeségeit, s elbódítja a kevésbé művelt izlésű olvasó fejét.”

A regény tartalmi összefoglalása után így elemez:

„Az elmondott tartalomból is látszik, hogy e különben durván szőtt celekvény oly elemeket rejt magában, melyekből lehetett volna jó regényt írni. De akkor először is szükséges lett volna a főhős iránt érdeket gerjeszteni: másodszer a mellékágakat bensőbb kapcsolatba hozni a fő celekvénnyel; harmadszor a főbb személyeket nemcsak

külső cselekvésökben felmutatni, hanem benső életökben is, jellemök, szenvedélyök fejlődési fokozatain. Alig mutatja valami inkább, mennyire nem szokta Jókai megérelni költői koncepcióit, mily kevés benső szeretettel viseltetik fő személyei iránt, mint éppen e regénye. Harter elváltak meggyűlölt nejétől, s újra beleszeret. De miért vált el tőle, s miért szeret bele újra? Minderről a legnagyobb homályban tartja a szerző olvasóit. Talán különös követelésnek tetszhetik, hogy a szerelem indokolását kívánjuk. Tulajdonképp nem is annyira indokolást kívánunk, mint inkább olynemű rajzot, mely természetessé, érthetővé tegye e különben annyira általános szenvedélyt . . . S egy oly férfiú rajzánál, ki meggyűlölt s elvált nejebe újra beleszeret, megelégedjünk-e azzal, hogy szereti, mert szereti? Jókai ezt elégnék tartotta, de meg is rontotta vele egész regényét. Emiatt Harter egész bensője talány marad előttünk. Nem tudunk tisztába jönni vele, nem érdeklődünk iránta, s dülhetne sorsa jobbra vagy balra, egészen közönyös előttünk.

S nemcsak Harter, hanem a többi fő személyek is ilyenek. Majdnem azt hiszi az ember, hogy Jókai feladatul tűzte ki, oly regényt írni, melyben a fő személyek eltitkolva szenvedélyük mivoltát, minden lelki fejlemény nélkül hajtsanak végre egy érdekes cselekvényt. Lemmingné-ről sejtjük, hogy régebben éppen oly kevésse szerette Hartert, mint a regény kezdetén, tudjuk hogy Lemminghez csak pénzéért ment férjhez, de titkos viszonya Angyaldyhoz, találkozása vele a farkasvölgyi lakban oly szenvedélyt tüntet fel e hölgyben, hogy érdeklődni kezdünk iránta. E jelenet a regény egyik legjobb része. Jókai a titkos találkozás fájdalommal határos örömet, idilli báját, kicsapongó és balsejtelmes szeszélyét oly eltalált hangulattal, oly hű és igaz vonásokkal festi, melyek méltók egy valódi költőhöz. Azt hisszük, hogy e bűnös, de erős szenvedélyből egy emberileg érdekes és megható bonyodalom fog származni. De csalódunk. Se Lemmingné, se Angyaldy nem tudnak többé érdekessé válni. Egyetlen átható sugár sem világítja meg szenvedélyök további fejleményét. Lemmingné beleszeret Harter fiába, Elemérbe, azt sem tudjuk miképp, s minő szerelemmel. Angyaldy sem tud egyébbé válni, mint egy rejtélyeskedő és igen közönséges cselszövővé, s midőn megöli kedvesét, a katasztrófa csak oly hatással van ránk, mint amidőn a lapokban egy kriminalitást olvasunk.

Harter Elemér sem világos jellem, s kevés érdeket gerjeszt. Ő tulajdonképp arra szolgál, hogy összekösse a főcselekvényt a mellékággal, különösen a szerencsétlen Világosi-családdal, melyet az inséges év tönkretett, s melyet minthogy az atyát szélhűdés érte, a leány, Ilonka tart fenn, előbb Pesten leckeadással, aztán Bécsben kézimunkával. Elemér Ilonkába szerelmes, s ezt titkon Ilonka is viszonozza. Elemér múltjáról sem tudunk semmit, de úgy látszik, hogy egy rosszul nevelt,

elkényeztetett gyermek, kicsapongó, de mély érzelmű ifjú, ki részint valódi, részint affektált blazírtságában rosszul érzi magát. Mély érzelmeit cinizmussal takarja s egy fölösleges jelenetben, midőn az észak-amerikai háborúban mint önkéntes megsebesül, e jellemvonását oly sikerülten tárja elének a költő, hogy valódi művészzé válik. Azonban e vonás nem olvad össze a többivel, s benső kulcsához sehogy sem férhetünk. Nem értjük Ilonka iránt kifejezett szenvedélye természetét, titkolózását, alakoskodó ügyetlenségeit, átváltozását, midőn aztán egy egész melodramai erényhős lesz belőle obligát pátozzsal. Jókai majd mindig szerencsétlenül változtatja át jellemeit. Nem készíti elő az olvasót, s nem tudja megtalálni azt a pontot, melyen a jellem áthajlását megindíthatja. Ilonkát sem értjük, hogyan lesz Elemérbe szerelmes, ő is csak szereti Elemért, mert szereti, pedig Elemért nem úgy tünteti fel a költő, egész a regény végéig, hogy bensőjének egyetlen rokonszenves vonása is érinthesse a leány szívét. Egyébiránt az Ilonkához hasonló leányok rajzát különböző alakban sokszor megtalálhatni Jókai regényeiben. Beteges idealizmusa, hamis érzelmessége ilyenkor szokott kiválóan nyilatkozni. Annyira kifesti az ily lányokat különböző, sőt egymást kizáró erénnyel, tökélyvel, hogy elvesztik minden természetességöket és bájukat. Ilonka természetesen először is nagy honleány, aztán noha csak tizenöt éves, rendkívül erélyes, ki rendben tartja a mérges szakácsnőt, a goromba cselédeket, s egy férfinál ügyesebben gazdálkodik atyja kibérelt puszáján. Emellett éterileg gyöngéd érzelmű, finom műveltségű, majdnem tudós. Sok nyelvet beszél s az angol nyelvből leckét képes adni az előkelő körökben. Tud lovagolni, lovat megigézni és vívni. Amazzal a cirkuszban is föllép, emeből leckét ad. Szerző egy valódi párviadalban is produkáltatja Lemmingnével, de megvalljuk, e jelenet, a kurta szoknyák és selyemharisnyák mellett is, visszataszítóan hatott reánk. S mily ok nélkül s mily titkon szeret! Valódi tökéletes leány, kiért rajonganak a diákok, és falusi kisasszonyok, s kinek matricát bizonyosan híven megőrzi Jókai, hogy ismét lemásolhassa.

A mellékalakok sokkal sikerültebbek. Lemming, a bankár, Gierig, az adósdedő, Konyecz, a szaglászó finánc, Föhnwald százados, Böske, a szakácsnő és kedvese, a nazarénus, többé-kevésbé jól talált alakok. A zsánerképi jelenetek némelyikétől sem tagadhatni meg a méltánylatot. Csak az a kár, hogy nemegyszer egy-egy esetlen túlzás zavarja meg hatásukat. Midőn az aszály születte inséget írja le a költő, nagy gödröket ásat a falusiakkal, hova agyonvert marháikat temetik, mert nem tudják eltartani, s nem akarják nézni kínjaikat. Természetesen mint szegény és éhes emberek se el nem adhatják, se meg nem chetik. Az adóegzekució leírásában is sok a túlzás. Hogy egy házaló bajazzóra háromszáz forint évi keresete után huszonegy forint jövedelmi adót vessenek, s

tüstént elvegyék érte komédiás-lovát, se bensőleg, se külsőleg nem valószínű . . .

Tudjuk, hogy a remekművek ritkák, s a legnagyobb költő is alig néhányat képes alkotni. A többé-kevésbé sikerült művek sem mindennapiak, de annyit mégis megvárhatni minden költőtől, hogy tehetsége szerint mérlegelje koncepcióit s az industrializmus csábításai között se engedje szívébe kialudni a művészet kultuszát. Az út, melyen Jókai annyi öntetszessel s a nagy tömeg tapsai közt jár, nem az igaz művészeté. Nemcsak a gyümölcsnek, hanem a költeménynek is meg kell érni, a gyorsaság még nem termékenység, s amire kevés időt s gondot fordít a költő, azt se idő nem kéméli, se gond nem virrasztja.”

A PN 1869. aug. 14-i, 186. sz.-ban *Jókai Mór mint regényíró* címmel a következő megjegyzésekkel ismerteti Gyulai Pál bírálatát: „A *Budapesti Szemle* legújabbán kiadott füzetében Gyulai Pál Jókai újabbán megjelent nyolc kötetnyi munkásságát veszi bírálat alá, s penetráns elmével, mintegy rohanva hordja halomra mindazon alapos kifogásokat, melyek Jókai valódi sikerének útjában állanak. A négy kötet „novella és genre kép” (*Virradóra*) indokolt ítélettel sujtatik, s a *Szerелеm bolondjai* címtáblájára hosszú bűnlajstromot akaszt jeles ítélszünk. Aki olvasta Jókai újabb műveit, az csodálkozással fogja felismerni Gyulai megjegyzéseinek igazságát, s aki Jókai összes irodalmi pályáját megfigyelte, de fogja vallani, hogy hívebb rajtot nem egyhamar olvassott még mint minőt Gyulai jelen bírálatába, Jókairól általában, belcfont.” — Ezután közli a Gyulai-bírálat tömör kivonatát.

Négy évvel később *Ujabb magyar regények* címen az *Eppur si muove*-ről írt nagy kritikájában (Budapesti Szemle 1873. 1. k. 244–45.) is említi kétszer a *Szerелеm bolondjait*. (Vö. Gyulai Pál: *Bírálatok* 100–15.) Amikor arról beszél, hogy Jókai tárgyait rendszeren jól választja meg, olyanokat dolgoz fel, amelyek érdeklik a magyar közönséget, a *Magyar nábob*, a *Régi jó táblabírák*, *Az új földesúr* mellett megemlíti a regényt, amelyben az 1864–65-i ínséges évek és hivatalos visszaélések eseményeit dolgozza fel az író. A továbbiakban aztán arra hozza fel példának, hogy a jellemrajzai vagy túleszményítettek vagy tarkák. „A *Szerелеm bolondjai*ban a főszemélyek eltitkolva szenvedélyük mivoltát, minden lelki fejlemény nélkül hajtják végre a cselekvényt s közülök egy sem tud állandó érdeket gerjeszteni.”

1881-ben jelent meg a sok tekintetben Gyulai nyomdokain haladó Péterfy Jenő tanulmánya Jókairól (Budapesti Szemle 1881. 26. k. 1–27.) Abban a részben, amelyben a jellemek elrajzolását mutatja be példákön, ő is így ír: „Olvassák csak a *Szerелеm bolondjait*, megtalálják benne Világosi Ilonka kisasszonyt. Lehetetlen elmondanom, mi mindent megtesz ez az alig serdülő leányka a regényen keresztül. Csak

arra ügyeljenek, mit beszél róla a keresztanyja: „No, nem a természetéről szölok, mert azt az isten adta neki, hanem azokról az ő szép tehetségéről, amelyeket csakugyan a maga szorgalmával tökéletesített. Hiszen galambom ez egy csodagyermek! Németül, franciául, angolul beszél. A vista elzongoráz egy egész opera partitúrát, a legnehezebbet; mikor táncol, minden ember csak őtet nézi: mert ahhoz fogható bájos kellemet éppen csak a tündéréknél lehet képzelni. És még mikor a gimnasztikába járt, még ott is valamennyi férfigyerek elől elnyerte jutalmát; az ember azt hinné, hogy mindjárt eltörik, mikor ránéz, oly karcsú, s úgy tudta forgatni a legnehezebb ólombuzogányt, hogy egy férfisuhanc sem jobban, még azt mondják, a rapérral is tud bántani.” S tud még pedig hogyan?

A hősök fizikuma tehát kitűnő. Mindannyi választott, szemenszedett nép, csupa dalia, a regény világának legdélcegebb serege.” (Vö. Összegyűjtött munkái. I. k. 67.)

Névy László: *Jókai Mór* (Bp. 1894.) című művéből ennyi vonatkozik a regényre: „A királyné a koronázás idejében gyönyörűséggel olvasta műveit, s érdeklődött a költő személye iránt is. Jókai Deák Ferencről tudta meg ezt, 1869-ben megjelent regényét, a „Szerellem bolondjai”-t személyesen nyújtotta át Ófelségének.” (46.)

A regény utóéletéről sem mondhatunk sokat. Érdekes hírlapírói beszámolót közöl több Jókai regény cselekményéről a Budapesti Hírlap (*Jókai regényei napihírekben*. 1894. jan. 6.). Bevezetőjében így ír: „Azt mondják (már nem tudjuk, hogy a költők-e vagy a természettudósok), hogy egy harmatscöppben az egész fölöttünk levő égboltozat visszatiükröződik. Igaz-e ez, vagy nem igaz, az mindegy: mi megtesszük a kísérletet. Harmatscöppbe zsugorítottuk össze azt a rengeteg nagyságot, amelyet Jókai regényei alkotnak: *a napihírek megszokott formájában* mutatjuk be az ő regényeit. A zszurnalisztika összes, ismert szólásformáit felhasználjuk, hogy e feladatunkkal megbírkózhassunk, s célunk megmutatni azt, mit csinálna az újságíró Jókai egy egész regényével, ha a benne levő anyagot, *mint most történt eseményt* kapná kézhez, azzal az útasítással, hogy röviden de rögtön dolgozza fel a holnapi lap számára.” *Az aranyember, Az új földesúr, A jövő század regénye, A fekete gyémántok, A kalózkirály, Szerellem bolondjai, Egy játékos, aki nyer, Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán* szerepelnek ilyen újságírói feldolgozásban.

„A szerellem bolondjai

Hetek óta közbeszéd tárgya a kaszinóban a Harter-féle botránys eset, kalandos hírekkel megtoldva s tendenciózus magyarázatokkal kihímezve. Tudósítónk megbízható forrásból következőképp számol be e nem mindennapi esetről. Harter Nándor a politikai stréberek leg-

különösebb fajtájához tartozik. Ez az úr a provizórium előtt főispán-ságot viselt s az utolsó közgyűlésen az ő gyűjtő, hazafias beszédének hatása alatt köszönt le az egész megyei tisztikar hivataláról. Röviddel reá Harter ismét hivatalt vállalt az új kormánynál, melyről azonban maga volt kénytelen leköszönni, minthogy annak a gyanújába keveredett, hogy a letartóztatott Lemming szállítóval igen közeli összeköttetésben állott, sőt attól nagyobb kölcsönöket, némelyek szerint sápot kapott. Lemming-ről megírtuk nemrégiben, hogy milyen hallatlan visszaélések követték el az inséges gabona szállítása körül, s hogy akadt egy derék osztrák tiszt, ki őt megvasalva a törvény kezébe szolgáltatta. A botrány magva éppen az a viszony, mely Harter és Lemming között fennállott. Lemming ugyanis feleségül vette Harter második nejét, a híres szépségű Malvinát. Alig váltak el a házastársak engesztelhetetlen gyűlölködés címén, Malvina még mézesheiteit élte új férjével, midőn Harter Nándor máris örült módon beleszeretett elvált feleségébe. Ez volt életének tragikuma, ezért lett politikai renegát, s ez a szenvedély hozta őt azokkal a piszkos ügyekkel érintkezésbe. Lemming úr ugyanis ismerte Harter szenvedélyét, s azt saját üzleti céljaira a legaljasabb módon kizsákmányolta. A híres szép asszony ebben segítségére volt férjének. Ez az elegáns szirén különben Harter titkárnak, valami Angyaldy nevű úrnak volt a szeretője, de utóbbi időben Harter első nejétől való fia iránt érdeklődött, kinek vakon a karjaiba vetette volna magát, noha még nemrég mostohaanyja volt. Ennek a fiúnak is igen kalandos múlt áll a háta mögött. Bebarangolta egész Európát és mindenütt adósságokat és megcsalt szeretőket hagyott hátra. Mielőtt azonban teljesen elzüllött volna, Amerikába ment és az Unio hadseregében vállalt szolgálatot. Innen erkölcsileg teljesen átalakulva tért haza, családot alapított, s mezőgazdasági gépekkel kereskedik. Lemmingné hirtelen haláláról a bécsi újságok hosszú tudósításokat közölnek. Az a gyanú kapott ugyanis lábra, hogy a szép asszonyt szeretője, Angyaldy megmérgezte. A késő éjjeli órákban telefonon arról értesít bennünket bécsi tudósítónk, hogy a szép asszony tetemét exhumálni fogják. Angyaldyt a rendőrség szemmel tartja.” (5.)

Kőrösi László (*Jókai. Korrajzok. Kortörténeti könyvtár V—VI. VII. füzet, 137 l.*) így említi a regényt: „A *Szerелеm bolondjai* már nem részesült annyi magasztalásban, mint az *Új földesúr*. A regény ellen hadakozó kritika fővezére, Gyulai Pál szerint a főszemélyek eltitkolva szenvedélyök mivoltát, minden lelki fejlemény nélkül hajtják végre a ‚cselekvényt‘. A főszemélyek közül egyik sem tud állandó érdeket gerjeszteni — folytatja tovább, de ezután megengedi, hogy ez is ‚jól elbeszél regény‘, ami elvégre a közönségnek elég.” — Majd a Jókai regények kiadásainak felsorolása közben megjegyzi ő is, hogy Jókai személyesen adta át regényét Erzsébet királynőnek. (328.)

Szabó László (*Jókai élete és művei*. Bp. 1904.) ezt írja: „1868-ban jelent meg a *Szerelem bolondjai* című regénye a *Hon*-ban, melyet eredetileg egy naptár számára írt. Mikor ez a regény könyvalakban négy kötetben megjelent, Jókai udvarképpessé vált, s ettől kezdve egyik kedvelt írója volt Erzsébet királynénak.” (173.)

Mikszáth Kálmán (Bp. 1961. Krk 18. k.) Jókai rengeteg és sokféle ágazó munkájáról beszélve, ezt mondja a regényről: „Ily elfoglaltság között, mely magábanvéve is bámulatra készítő, a király koronázására készülő ország lázas mozgolódása, sarkantyúpengetése és ujjongása mellett írja meg tetejébe a *Szerelem bolondjai*-t, mely legszebb regényei sorozatába illeszkedik, pompás mellékalakjaival és megkapó hangulatával, újból igazolva, amit fentebb mondtunk, hogy Jókai tárgyaival az inycsiklandozó francia főzés és tálalásművészet embere, ahol az étvágyat a nyersanyag felmutatásával is ingerlik és fokozzák. Mit érne olyan lázas, eseménybő időkben egy regény, melyben a két szomszédvárbán lakó Etelka és Elemér szerelmi viszonya tárgyalatik, de ki ne olvasná szívesen az imént elmúlt alföldi inség megrázó képeit és a provizórium mizériáit, ezekváló katonáit, költői foglalatban?

A *Szerelem bolondjai* főszemélyeit hibáztatta ugyan a kritika, hogy lelki fejlemény híján hajtják végre a cselekvényt, de a közönségnek annyi élvezetet okozott, mint a Jókai legjobb regényei, őt magát pedig egyetlen műve sem tette olyan boldoggá, mint éppen ez.”

Ezután megírja a már többszörösen említett esetet, hogyan teremtett a regény kapcsolatot az udvar, illetőleg Erzsébet királyné és Jókai között. Megjegyzi, hogy Erzsébet királynét főleg az tette figyelmessé a műre, hogy a második kerettörténetben nővére, a nápolyi királyné szerepel. Mikszáth szellemesen fűzi ehhez a kapcsolathoz hozzá:

„Mint ahogy a napfény kicsalja a földből a mélyen benne rejlő csirákat, ez a leereszkedő kegyesség úgy húzott ki Jókaiából egy új gyengeséget: a hiperlojalitást. Ebből a betegségből nem is fog többet meggyógyulni.”

Binder Jenő (*Stendhal-hatás Jókaira*. Egyetemes Philológiai Köz-löny, 1916. 511–14.) azonosságot lát Stendhal: *Vörös és fekete* című regényének néhány helyzete és a *Szerelem bolondjai* egyes jelenetei között. Bevezetőben megállapítja, hogy Jókait ugyan kapcsolatba lehet hozni a franciákkal, de csak legfeljebb a romantikusokkal, sőt a szertelenebb romantika képviselői jöhetnek itt tekintetbe, mint Dumas, a romantikus cselekményszövés mestere, Stendhalra azonban senki sem gondol. „A két író mélyeséges örvények választják el egymástól a regényírói szellemnek mindenemű megnyilatkozásában. Van azonban egy pont — folytatja — a két író szellemi működésében, mely találkozásukat lehetővé teszi. Ez a szertelennek, a bizarrnak, a romantika ez ismeretes rekvizitumának

kedvelése, mely Stendhal realizmusának is oly félelmetes színt kölcsönöz. Stendhal írói egyéniségének minden jellegzetes vonása között ez ragadja meg Jókai figyelmét. Akkortájt, mikor a „Szerelem Bolondjai”-t írja, kezébe kerülhetett a *Le rouge et le noir*, de újat nem tanul belőle — a költői géniust alapjából kiforgatni egykönnyen nem lehet — hanem átvesz tőle néhány szemenszedett jókaiádát készülő regényébe. Lássuk, mily módon.

A *Le rouge et le noir* hőse, Sorel Julien, parasztszármazású ifjú, kit esze és ambíciója kiragad alacsony környezetéből, s előbb nevelő lesz egy vidéki nemes házában, majd de la Mole marquis titkára Párizsban. Első helyén elcsábítja a ház urának feleségét, a másodikon szerelmi rabságba ejti őt a marquis leánya; de szerelmeinél is erősebb, démonibb szenvedély lelkében: a plebejus lázongó büszkesége. Alárendelt helyzetével, mely tehetségének nem felel meg, folyton elégedetlen, nagyúri léha környezetét mélységesen megveti, s ambiciózus előretörtetése végre is vesztét okozza. Ebből a Sorel Julienből van valami a *Szerelmi bolondjai* Angyaldyjában. Ő is titkár, szintén titkos szerelmi viszonya van gazdája (elvált) feleségével, s lelkének rugója szintén a becsvágy, mint Sorelé; őt is kínozza a gondolat, hogy annyi silány kretin, annyi félemler áll fölötte s viseli a tőle irigyelt címeket! Mindez azonban csak halvány reminiscencia Jókainál: alapjában a két ember teljesen elüt egymástól; csak néhány részlet, néhány helyzet kapcsán van némi megegyezés közöttük. Ilyen részlet Sorel második találkájá kedvesével. Julien éjelenként a leány ablakához támasztott létrán hatol be annak szobájába szerelmi találkozásra. Második ilyenét látogatása alkalmával a nő, érzelmei paroxizmusában le akarja vágni gyönyörű hajának féloldalát, hogy szerelme zálogául adja kedvesének. „Emlékezni akarok arra — mondja neki — hogy szolgáló vagyok; ha kárhuzatos gögöm valaha elvonné eszemet, mutasd nekem a hajat, s szólj így: Itt többé nincs szó szerelmről, nincs szó arról az indulatról, melyet az Ön lelke e pillanatban érezhet; megesküdött, hogy engedelmeskedni fog nekem, engedelmeskedjék hát a becsület parancsának.” Julien csak nehezen tudja kedvesét elhatározásában megakadályozni. Mikor azonban az ifjú távozik, s lenn az ablak alatt a park sötétjében azzal fáradozik, hogy a létrája okozta nyomokat eltüntesse a puha földön, egyszerre valami ráesik a kezére: Mathilde hajának a fele volt, melyet levágott s utána dobott.

A *Szerelmi bolondjai*-ban Angyaldy és Malvin találkozóhelye a budai Farkasvölgy egy rejtett házikója. Eltikkasztó szerelmi jelenetben, mely a regény legszebb részei közé tartozik, a szerelmes férfi gyönyörtől ittasan suttogja kedvesének: „Kértem-e tőled valaha, hogy egy fűrtöt hajadból vágj le nekem emlékül? Ugy-e soha? Mert gyilkolásnak tartanám hajadnak csak egy szálát is levágni: e gyönyörű selyemhullámnak,

melynek árnyékában annyiszor elrejtém arcomat.' A nő ekkor valami alkalmas ürüggyel kiküldi a házból lovagját, s mikor az visszatér, a meglepetés és ijedség megállítja az ajtóban. A szép hölgy hajfűrtjei rövidre le voltak vágva . . . „Most már tudod, szól a szerelmében őrzöngő asszony, hogy olyan varázserővel bírsz, aminőt a regetündér adott pártfogoltjának; hogy ami kívánságot kiszalaszt ajkán, az mind teljesül. — Azért vigyázz magadra! Vigyázz, hogy mit szólsz hozzám!”

Binder Jenő hasonlóságot lát még abban is, hogy nemcsak mind a két regényben van hajfűrtlevágás mint szerelmi zálog, de Mathilde és Malvina egyforma ügyességgel rejtik el a levágott hajtincs hiányát avatatlan szemek elől. További feltűnő azonosság a cikkíró szerint a két regényben, az elűtő cselekvés mellett is a kifejezések azonossága.

„Angyaldy megöli kedvesét és Julien gyilkossági kísérletet követ el első szerelmének tárgya, az említett vidéki nemes felesége ellen; sőt mi több, mind a két nő katasztrófáját egy-egy diffamáló levél okozza, melyet a végből írnak, hogy kedvesük házasságát megakadályozzák. Stendhal regényében Mme de Rénal levelét de la Mole marquis-hoz intézi és feltárva benne a bűnös viszonyt, mely Julienhez fűzte, óva inti őt, hogy leányát, ki az ifjú titkárhoz való viszonyát időközben atyja előtt fölfedezte, annak feleségül adja. Jókainál Malvina levele újabb szerelméhez, az ifjú Harter Elemérhez szól, azzal a célzattal, hogy előtte megrálgalmazza az ifjú jegyesét, Világosi Ilonkát, s ezzel házasságukat lehetetlenné tegye. Így lesz de Rénalné asszony Julien, s Malvina az őt még mindig örülten szerető Angyaldy bosszújának áldozata.

De hátra van még egy mozzanat. Malvinát mindenki öngyilkosnak tudja, mert a szerelni mámor perceiben, ott a farkasvölgyi házikóban a halál gondolatával játszva, a következő sorokat írta egy fehér lapra: „Meguntam az életet; — utálom a világot; — gyűlölöm enmagamat; — meghalok önként. Isten legyen nekem irgalmas.” „Ha egyszer meg fogsz ölni, ezt a papírszeletkét rejtse csipkém közé keblemen.”

Angyaldy ezután e sorok védelme alatt hajtja végre a féltékenysége által sugallt bosszú művét. — Itt a regény hősnőjére van átvive, ami a francia regényben a hőssel történik. Ugyanis hasonló salvus conductus-félt szolgálat Sorel Julien is első kétségbeesésében a marquis kezébe, midőn ez megtudja a leányától a titkárval való szerelmi viszonyának végzetes következményét. Mikor az apa keserű szemrehányásokkal halmozza el, Julien az asztalhoz lép s egy papírlapra a következőket írja: „Az élet már régen elviselhetetlen számomra; most végét vetem. A marquis urat arra kérem határtalan hálám kifejezése mellett: kegyeskedjék megbocsájtani a halálom által palotájában okozott kellemetlenséget.” Majd így szól a marquis-hoz fordulva: „Méltóztassék elolvasni ezt a papírost . . . Öljön meg, vagy ölessen meg komornyikjával. Most

reggeli egy óra van, lemegyek a kertbe sétálni, ott találhatnak a park hátulsó falánál.' A marquis azonban emberségebb ember Angyaldynál; a pokolba küldi titkárát írásával együtt.

Míndez így együttvéve, azt hiszem mindenkit meggyőzhet, hogy Jókai csakugyan ismerte és felhasználta Stendhal regényét a *Szerelem bolondjai*-ban. Plágiumról természetesen szó sem lehet. Költőnk képzelete annyira a saját képére alakította át a kölcsönvett motívumokat, s annyira elütő cselekvéssel tette azokat szerves részeivé, hogy kissé felszínesebb olvasó, talán a hajlevágás jelenetét kivéve, észre sem venné az imént feltüntetett hasonlóságokat."

A felfedezés és következtetések érdekeseek, de sok kétséget támasztanak az olvasóban. A motívum-találkozás pusztán véletlen is lehet. Egyéb adatunk nincs arra, hogy Jókai különös figyelemmel foglalkozott volna Stendhal nagy alkotásaival.

Zsigmond Ferenc *Jókai regényhősei* című tanulmányában kitér erre a regényre is (Budapesti Szemle 1922. 547. sz. 55–73.). Gyulai szellemében és Péterfyhez csatlakozva a Világosi Ilonka alakjának túlrájzoltságát kifogásolja: „Ott van Világosi Ilonka (*Szerelem bolondjai*): tizennégy éves, de a vista elzongorázza a legnehezebb opera partitúrát; mikor táncol, minden ember ötet nézi; a tornában valamennyi fiútársra elől elnyerte a jutalmat; azt hinné róla az ember, hogy a pusztá ránézéstől is eltörik, s mégis amugy isten igazában meg tudja forgatni a legnehezebb ólombuzogányt, sőt vivómester is; németül, franciául, angolul beszél, elegáns ruháit maga varrja és vasalja. Igaz, hogy mindézt a keresztanyja mondja róla, de az író nevében is beszél. Az író egyszerűen ezt a módot választja Ilonka bemutatására.” (Később a *Jókai* könyvében ugyanez a 319. l.-on)

Zsigmond Ferenc a regény egészéről, könyvében, így foglalja össze véleményét (*Jókai*. Bp. Akadémiai Kiadó 1924. 195–97.). „Időben közvetlenül az *Új földesúr* cselekményéhez kapcsolódik, mint ennek folytatása, a *Szerelem bolondjai* (1868). Amaz az ötvenes évek korrajza s az 1861-iki politikai pirkadással végződik, emezt egy 1861 novemberi megyei közgyűlés nyitja meg, mely az alkotmányos remények füstbementekor tüntetőleg jelenti be a szenvedőleges nemzeti ellenállást s a megyei tisztviselők mindnyájan lemondanak hivatalukról, még azok is, akiknek a hivatal a mindennapi kenyeret jelentette. Ime az alig múlt esztendő közéletének, a még szenzációszámba menő, izgalmas eseménynek regényanyagul való fel- és kihasználása. Ez a politikai érdekű háttér a hatásnak csak egyik pillére, a másik az 1863-ik év gazdasági életének szomorú szenzációja: a rettenetes szárazság, mely éppen az ország gabonatermő részén, a Nagy Alföldön okozott éhínséget. Jókai újságírói mohósággal és hatásvadászattal aknázza ki a köz- és magánélet c

friss emlékeinek érdekfeszítő voltát, az elkeserítő és lelkesítő mozzanatokot egyaránt, megbélyegzi a fariezus-hazafiakat (Harter Nándor), elérzékenyítő rajzát adja a tüntető hazafiságában zsarnokká váló közvélemény áldozatainak (Világosi), a torzítás legvégletesebb fegyvereivel izgat a törvénytelen állami végrehajtó rendszer embertelensége és korrupciója (Gierig, Lemming) ellen, ehhez állítja ellentétül az éhínség enyhítésére rendezett pesti női bazárt, melyet naiv rajongással magasztal, mint a magyar társadalom (és pedig főrangú társadalom) nagylelkűségének tündöklő bizonyosságát.

Ennek a regénynek is van egy később kelt „utóhang”-ja. Ebben Jókai elmondja, hogy e művének hatását a Deák-párt nem tartotta politikai szempontból üdvösnek; a kiegyezés megalkotói fátyolt akartak vetni a múltra, Jókai újságírói temperamentuma ellenben a még kellő távolba nem jutott események ríktó rajzával bizony eléggé indiszkrét módon lebbentette föl azt a bizonyos fátyolt. Az ilyen eljárásnak a természetéből folyik, hogy a szerző itt is a történeti igazságba kapaszkodik, s nem annyira a költői hatást félti, mint inkább az újságíróit. Az utóhangban itt is hangoztatja, hogy „ez a regény egészen reális alapon van felépítve . . . , az egész háttérnek, a korszaknak az élethűségéért elvállalom a szavatosságot” s felsorol néhány adatot az egykorú hírlapokból, vagyis — az athéni paraszt módján — az esetleg hitetlenkedő közönségnek felmutatja az eldugott malacot . . . A változatosság kedvéért külföldi szenzáció is helyet kap e regény keretében: Harter Elemér erkölcsi megtisztulása az Észak- és Délamerika közt ekkortájt (1865) dúló háborúban történik meg; Elemér természetesen az északiak táborában harcol; „a rabszolgatartók seregében tudtommal egy magyar sem szolgált” jegyzi meg az utóhangban Jókai. A tulajdonképpeni regény elé függesztett második novella sem mentes a szerzáción-keresés szempontjától; tárgya az olasz nemzeti egységért folytatott harcok egyik epizódja: Nápoly ostroma (1860) s a novella hőse a nápolyi királynéba szerelmes, aki a mi Erzsébet királynénknak volt a testvére; maga mondja Jókai, hogy a *Szereleni bolondjainak* köszönheti az Erzsébet királynéval való személyes megismerkedést. Lám, csak úgy rajzanak e regény körül a kíváncsiság-keltésnek piquant, szenzációs, újságírói, történeti érdekű, alkalmoszerű, szóval: a művészeti szempont határán kívül álló eszközei. De természetesen ez nem jelenti azt, mintha nem buzogna itt gazdag forrása a költői hatásnak is.”

Papp Ferenc (*Jókai és Gyulai Pál*, Pásztortűz 1925. aug. 23. 17. sz. 375. — Ugyanez megjelent még a Kisfaludy Társaság Évlapjainak Új folyamában, 53. k. 1920—21. 114—17. és a Budapesti Szemle 1921. évf.-ban) a következőket írja: „A *Szereleni bolondjai* szemképráztaó leleménnyel felépített regény, melyben a szerkezeti alkotó részek

fogyatkozásait meglepő ügyességgel leplezi el az események tarka szövete. A regény alakjainak belső élete legtöbbször összekavarodik szemünk előtt, de helyzeteik és viszonyaik állandó izgalommal ostromolják képzeletünket és érzésünket. Jókai nem annyira egyéneket, mint torzképeket rajzol elénk, de ezekben a nemrég átélt korszaknak egy-egy jellemző vonását túlozza. Harter, a regény hőse, miután elvált feleségének visszahódításáért önéretét, becsületét, mindenét áruba bocsátotta, nem csupán a szerelem bolondja, hanem egyúttal azoknak a gyöngye jellemeknek egyike, akik az elnyomatás idején meginogtak, cserbenhagyták a nemzeti eszmét. S Harter fiának, Elemérnek cinizmusában nem érezzük-e a szabadságharcra következő két évtized magyar ifjúságának sivár eszméit, mely az ellentétes hatások között gyakran céltalanul fecsérelte el testi és szellemi erejét? Gierig és Konyec az állanhatalom lelketlenségét példázzák, míg Lemming a korrupció képviselője, mely a Schmerling-kormány végzetét siettette. Ezekután a költő nem alaptalanul vitatja regénye késői utóhangjában, hogy alkotásának háttere a Schmerling-korszaknak hű képe.

E felöltő költői világból Gyulai figyelmét leginkább megragadja a laza szerkezet, a cselekvény mesterkéltszövése és az összekuszált jellemrajz. Hasztalan elemzi a regény hőseinek lelki mozgalmait, legtöbbször a költő személyében fedezi fel a szenvedély fejlődésének okát. Méginkább visszaborzad attól a beteg idealizmustól és hamis érzelmességtől, mellyel Jókai sokszor a természetesség határán túl a tökéletesség lehetetlen fokára emeli kedvelt alakját. Legsúlyosabb vádja mégis az, hogy Jókai hízelkedik a napi szenvedélyeknek, legyezi a magyar hazafiasság gyöngéseit és elbódítja a kevésbé művelt ízlésű olvasó fejét. Gyulai sokkal inkább féltette a kiegyezés alapjait a legkisebb rázkódtatástól is, hogysem az elnyomatás korának torzított rajzát a szenvedélyes politikai harcok karmai között méltányolni tudta volna. Vádja közeli rokonságban áll Jókai politikai ellenfeleinek gyanúsításával, kik a regény utóhangja szerint a költőnek az első terézvárosi képviselőválasztásánál elért győzelmét a *Szerelem bolondjai* hatásának tulajdonították.”

Ezután így összegezi véleményét Gyulai bírálataról: „Volt Gyulai bírálataiban túlzás, volt benne politikai szenvedély is, de minden elfoaltsága ellenére sohasem érintette mélyebben Jókai költészetének crényeit és fogyatkozásait. Jókaihoz való viszonyát nem is határozták meg pontosabban későbbi ítéletei sem . . .”

Később beledolgozta ezt a részletét cikkének a *Gyulai Pál* című kétkötetes nagy életrajzába is. (Bp. 1941. Akadémiai Kiadó 2. k. 253–55.)

Gál János: *Jókai élete és írói jelleme* (Berlin 1925.) című kötetében kétszer utal a regényre: „1868-ban könyvalakban is megjelent a *Szerelem*

bolondjai. E regény Erzsébet királyné tetszését is nagyon megnyerte, s Jókai ettől kezdve udvari emberré lett, sőt szellemes társalgása révén szívesen látott udvari emberré.” (68.)

Később: „Világosi Ilonka (*A szerelem bolondjai*) a zseniális sokoldalúságnak apoteózisa.” (152.)

A Vályi Ferenc szerkesztésében megjelent *Magyar Irodalmi Lexikon* Bp. 1925.) a 184. lapon ismerteti a regény cselekményét. Nagy Sándor (*A hírlap hatása Jókai társadalmi regényeinek anyagára*. It. 1937.) két helyen is hivatkozik a regényre: „A Schmerling-korszakot mindjárt az alkotmányos időszak beköszöntésével, 1868-ban feldolgozta a *Szerelem bolondjai*-ban, noha magyar részről is intették, hogy ne érintse még a friss sebeket; vessen rájuk fátyolt, miként a politikusok is tették.” (148.) Majd később: „Teljesen az újság hatására vallanak Jókainál a nagy elemi csapások, tömegszerencsétlenségek gyakori rajzai. Ezek azok az események, melyekben az újság saját külön tudósítót szokott a színhelyre küldeni, s amelyeket mint szenzációkat, külön színes riportban szokott feldolgozni. Több regényének ilyen esemény a központja, mint a felvidéki járvány a *Szomorú napokban*, az alföldi aszály és inség a *Szerelem bolondjaiban*.” (uo. 153.)

Császár Elemér összefoglaló művében (*A magyar regény története* 1939. II. kiad. 226.) éppen csak a legnépszerűbb Jókai-regények között felsorolja említi: „A *Szerelem bolondjai* (1868), a *Szegény gazdagok* (1860), a *Fekete gyémántok* a legnépszerűbb írásai közé tartoznak, s valóban a jobb vagy legalábbis az érdekesebb regényei közül valók.”

Pintér Jenő művében (*A magyar irodalom története. Tudományos rendszerezés*. VII. k. 319.) ez áll a regényről: „A *Szerelem bolondjai* (1869) erősen romantikus történet annak igazolására, hogy a szerelem tönkretetheti a legfényesebb jövőjű embert, s üdvözítheti a szeretett nő kedvéért mindent feláldozó férfit. Az elbeszélés időpontja az 1860-as évek első fele.”

György Lajos az *Egy magyar nábob*-ról írva (*Erdélyi Múzeum* 1940) felemlíti, hogy Józsa Gyuri neve a *Szerelem bolondjaiban* is szerepel: „Annak idején híres ember lehetett ez a Józsa Gyuri. Neve még máskor is Jókai tollára akadt. 1869-ben a *Szerelem bolondjainak* elején a magyar klubéletéről elmélkedve, első helyen említi azt a valósággal nibelungi mondakörtől övezett legrégebb hazai klubot, amelynek élén Józsa Gyuri állt azzal a társulási eszmével, hogy a zöld és fehér asztalok komolyságából mentül több tréfát csikarjon ki egymás rovására, néha a hatalom bosszújára minden esetben igen drágán fizetve meg a tréfának az árát.”

Sőtér István: (*Jókai Mór*. Bp. 1941.) a realizmus szempontjából vizsgálja a regényt: „Hiába fordul Jókai a *Szerelem bolondjaiban* a kiegyezés előtti idők egy másik szakaszához: a humoros hangot sötétíti

csupán szatiráivá, de az igazi realizmust itt sem tudja megtalálni. Az előző regényekből megismert hősök szerepe itt egy fiatal leánynak: Világosi Ilonkának jut, aki épp oly tökéletes, mint Kárpáthy Zoltán, s a kard-párbajban, melyet vetélytársnőjével vív, meg is szabja a rendkívüliségnek azt a végső határát, amit csak Jókainál egy nő elérhet. Az önként vállalt korfestő feladat nem elégíthette ki hosszabb ideig: ennek az írónak szíve mélyén kiolthatatlanul élt valami nosztalgia és lázadó vágy — a kor, a környezet csakhamar börtönné vált számára, ha nem nyíltott mögötte a menekvés egy utolsó lehetősége a végtelen, a képzelet, az álom felé.” (115.)

Későbbi Jókai-tanulmányában (*Jókai útja*. 1954.) szerveesebben illeszti össze Jókai egész művészi fejlődésébe a regényt: „Ha a *Nábob*, *Kárpáthy Zoltán* hősi optimizmusát összevetjük a 60-as évek némelyik regényének rezignáltságával, majd pedig a 70-es évek első felének újbóli, bizakodó hangnemével, lehetetlen föl nem figyelni Jókainak csaknem folyamatos hangulati ingadozásaira. A derűsen mesélgető Jókairól kialakult kép már csak emiatt sem pontos. A 60-as évek, s különösen az önkényuralom ábrázolásai a melankólia, a rezignáció jegyében állnak. Ez a hangulat uralkodik a *Szerelem bolondjai* befejezésében, s a regény társadalomrajzán is. Jókai itt ismét közel jut egy elmélyültebb valóság-ábrázoláshoz, s az önkényuralmi társadalom igazi képéhez. Harter Elemér meghasonlottsága, melyet az apja iránti megvetés nagyon is indokol, az egész fiatal nemzedék kesernyés hangulatára jellemző. ... Az a mélyreható ábrázolás, amit Harter Nándor zülléséről nyújt: nemcsak a Schmerling-rendszer korrupsztát — de a középnemesség egy részének züllöttségét is megmutatja. Amiként a *Politikai divatok* nemesség-ábrázolása, úgy a *Szerelem bolondjai* társadalomképe is mentes az illúzióktól. Az író kritikája nemcsak a Lemming bankárokon s a Malvinákon csattan, de a Bélteky Feriken is. A passzív ellenállásnak is csak egy igazi hőse akad: Világosi. Miközben ő a bérlett pusztára költözik, hogy sorsával a passzívan ellenálló nemesség anyagi tönkremenését példázza: a megyei közönség reggelig táncol a királyi biztos bálján. . . Jókai már csak az új nemzedékben bízik: az egymásra találó Ilonkákban és Elemérekben, akik vagyon és kiváltság nélkül is meg tudják állni helyüket, dolgozni tudnak, — s harcolni is, ha nem lehet másként: idegen népek szabadság-eszméjéért. A *Szerelem bolondjai* tanulságait nem szabad lekicsinyelnünk. Ha Jókait kizárólag a középnemesség érdekeinek szószólójaként tekintjük, nem érthetjük meg bírálatát ugyanerről az osztályról. Pedig tagadhatatlan, hogy ennek a bírálatnak fontos dokumentumait tartalmazza a *Szerelem bolondjai* is. Az eszményítéstől ezeroszter feltűnően tartózkodó Jókai — még Világosiéknak is csak annyi érdemüket látja, amennyit történelmileg sem lehet elvitatni

tőlük. Világosi passzív ellenállása alapján — eredménytelen, meddő. De ez még nem igazolja a behódoló Harter Nándorokat, s a későbbi dzsentri-típus előfutáiraiként megjelenő Bélteky Feriket.

A *Szezelem bolondjai*: a Rab Ráby-típusú írások egyik fontos előzménye. Ez a regény megmutatja, hogy 48 örökségének talajáról Jókai kritikailag is képes ábrázolni, s a romantikából bizonyos mértékben kibontakozva, le nem becülhető lépéseket tesz a realizmus felé. A *Nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* a bizakodás, az ösztönzés művei voltak. A *Szezelem bolondjai* miatt nem ok nélkül aggodalmaskodik a kritika, hogy „a kiegyezésben feltámadott új korszak idejében — kárt tesz a közszellemben”. Jókai itt hűvösebben lát, s nem is a múltat, hanem a jelent látja. Számonkérő írás ez — a *Politikai divatok*-ban emlegetett hűség újabb számonkérése.

Kár, hogy erről az útról egy időre elkanyarodik Jókai. Elkanyarodását az az értelmezés magyarázhatja, melyet ő magának 67-ről kialakított.” (*Romantika és realizmus*. Bp. 1956. 415—16.)

M. Kondor Viktória: *Az 1875-ös pártfúzió* c. munkájában (Akadémiai Kiadó 1959.) ezt írja a Jókai-regényről: „A *Szezelem bolondjai*-ban (1868) élesen leplezi le a Schmerling-rendszert kiszolgáló közép-nemeseket, akiknél a nemzeti függetlenséggel szembeni árulás a nép elleni árulással párosult.”

Ehhez a megállapításához fűzött jegyzetében bírálja Sötér István előbb idézett elemzését a regényről: „Nem érthetünk egyet Sötér Istvánal abban, hogy a *Szezelem bolondjainak* határozott társadalomkritikája cáfolná Jókai középnemesi osztályálláspontját. Sötér szerint „... ha Jókait kizárólag a középnemesség érdekeinek szószólójaként tekintjük, nem értjük meg bírálatát ugyanerről az osztályról.” Ez semmiképpen sem tartható állítás. A középnemesség köréből kikerült, önkényuralmat kiszolgáló hivatalnokokat elítélték a középnemesség hivatalos politikai vezetői is (Deák, Nyáry és mások). Éppen azért, mert az ilyen behódolás az önkényuralom előtt szemben állott a középnemesség egészének magatartásával, érdekével, melyet akkor a passzív ellenállás politikája határozott meg. Aki tehát elítélte a magatartás megszegőit, az ezt éppen középnemesi osztályálláspontjához való hűsége alapján, középnemesi osztályálláspontjáról tehetette.” (45.)

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Ez a kiadás is, mint a JKK-ban megjelenő valamennyi kötet a mű első kötet-kiadását veszi alapul. A regény első kiadása 1869-ben jelent meg. A szövegváltozatok vizsgálata kiterjedt az NK-kiadásának szövegén kívül A Hon hírlapi közlésének szövegére és a különböző helyeken megjelent töredékekre (Emich Gusztáv *Nagy Naptára* 1867. *Képes Világ* 1869. ápr. 16. sz.)

A regény kéziratának még a töredékét sem sikerült megtalálnunk.

Nyelvi és helyesírási tekintetben a *Szerellem bolondjai* pontosan azokat a sajtóságot mutatja, mint a néhány évvel előbbi *Politikai divatok*, amelynek az alapján a sorozat bevezető kötete a *Hétköznapiok* az egész kiadásra érvényes elveket összefoglalta.

Az eredeti kiadás rövid o-ját ó-ra változtattuk: *bezárkozott, birkózó, huzodik, olajtá, ovakodás, sohajtás, sováran, szabadott, utcárol*. A rövid ö-t hosszúra változtattuk ebben a szóban: *börönd*.

Egyes szavakban az eredeti kiadás hosszú magánhangzóját a mai helyesírás javára rövidre változtattuk: *bőtől, egyedül, elől*, („elől” értelmében), *fűzes, jőjjön, mentül, nyomorúlt*.

Egyenkint feltüntetjük az alapul vett kiadás és a JKK szövegének szavai között mutatkozó különbségeket, amelyek mássalhangzók tekintetében a szöveg helyesírási korszerűsítésének követeleményéből származnak. Kivételek az alábbi gyakran előforduló szavak, melyeket mai helyesírás szerint írunk ugyan, de a variánsok jegyzékében egyenkint nem tüntetünk fel: *ához, aként, akép, bölcsesség, boszont, boszant, boszuság, bükfa, csengetyü, csilár, ehez, épen*, („most”), *fenhéjáz, fentartás, fris, galyak, könyek, könyes, lejobb, lövelt, meny, menykő, menyezet, restel sülyed, sülyeszt, rosz, roszaság, semilyen, szégyel, vizsgálgoztat, végkép, zubony*. Meg kell említenünk, hogy mindig a mai módon írtuk az *-ép* ragot is.

A JKK az eredeti 1869-i kiadás írásmódjával szemben a mai rövid mássalhangzós formát alkalmazza a következő szavakban: *általány, kevésbbé, köppöly, lehellet, lobbót vetett, lóggos, panaszttevő, rivallgó*. A felsoroltakat nem tüntetjük fel a variánsok között.

A *-t* végű műveltető-képzős igék származékait a régi *bocsáta*: *épitet zudítat*-formákkal szemben *tt*-vel írtuk: *bocsáttat*, *épittet*, *zudítat* stb. (Az eredeti kiadás szövegében túlnyomórészt *tt*-s formákat találunk.)

A *kisbetűk* és *nagybetűk* használatában az 1869-i kiadás eljárását általában megtartottuk, mivel jobbra megegyezik a mai gyakorlattal. Utcanevek és vendéglők kisbetűs írásával ellentétben a JKK-ban nagybetűs írást alkalmaztunk. (Pl.: *kerepesi uti*)

Egyes szavak írása: Az 1869-i kiadás szövegével szemben a mai helyesírás szabályai szerint írtuk a következő – gyakrabban előforduló szavakat: *alugyék*, *fekügyön*, *higyjétek*, *igatva*, *feljül*, *kezkenő*, *keztyü*, *küzködés*, *lélekzet*, *mingyárt*, *mongya*, *széljel*, *szélllyel*, *valjon*. E jobbra csak helyesírásilag eltérő formájú szavakat a változatok közt egyenként nem tüntettük fel.

Végül megjegyezzük, hogy a fentebb felsoroltakon kívül minden egyéb forma, amely a JKK szövegében olvasható, általában megegyezik az 1869-i alapul vett kiadás szövegével. A JKK szövegében általában megőriztük mindazokat a régiesnek, esetleg nyelvjárásnak minősülő formákat, amelyekről feltehető, hogy Jókai nyelvhasználatára jellemzők. Így megtartottuk bizonyos ragok régies formáját: *-ok*, *-ök* (az *ő házok*, *kezők*), *-bul*, *-bül*; *-tul*, *-tül*; *-rul*, *-rül* stb.

Megtartottunk bizonyos mássalhangzóknál felbukkanó minőségi sajátosságot: *ispány*, *önkéntelenül*; továbbá bizonyos nyelvhasználati jelenségeket: *lyán*, *lyány*, *lánka*, *lyánka*, *leány*, *gunyhó*, *erőködik*, *taláka*, *vánsorog*, *himbalózott*, *hiteért*, *lakásaul*, *elővenén* stb.

A szövegváltozatok között feltüntettük az NK és egyéb kiadások szövegében található más természetű korszerűsítéseket.

Az *idegen szavakat* az akkori felfogásnak megfelelően az illető nyelv helyesírása (vagy a latin esetében: vélt helyesírása) szerint, tehát latinosan, görögösen, franciásan stb. írja az 1869. és az NK is. Ezeket a *Bakos–Fábián–Propper*: *Idegen szavak kézisztára* (Bp. 1958.) szerint írtuk át. Itt közöljük az átírt idegen szavak jegyzékét.

adóexecutio, *aerarium*, *affectál*, *aclimatatió*, *accord*, *acrobata*, *ambitus*, *ambulans*, *anabaptizál*, *anathema*, *antithezis*, *appellál*, *appartement*, *apparatus*, *appeláta*, *apportiroz*, *aplomb*, *apodictice*, *apocalypsis*, *apprehendál*, *arangiroz*, *Ariadne*, *árnica*, *aristocrata*, *ascetai*, *astronomia*, *Atlantique*, *attaché*, *attitude*, *authenticus*, *auctorizál*, *aviso*, *agio*, *ballet*, *ballista*, *barbarismus*, *beafsteak*, *benevolum*, *blasphemia*, *botanica*, *bravour*, *brilliánt*, *bristol*, *brocat*, *boudoir*, *burschikos*, *budget*, *bureau*, *bureaucrata*, *bureaucraticus*, *cajute*, *calamaris*, *calculus*, *camea*, *cancellár*, *canon*, *capacitatio*, *capitalis*, *character*, *carrarai*, *casino*, *cassa*, *categoria*, *cathedra*, *catechizmus*, *catholikus*, *celta*, *ensor*, *cephalopoda*, *chemicus*, *cherub*, *cigarette*, *cynikus*, *circus*, *circumspectuság*, *civilisalt*, *classi-*

citas, cliens, chloroform, colléga, collective, combinatio, comfortablet, comfort, compromittál, concrét, concurrál, concursens, concurrentia, congregatio, consequentia, consistorium, consortium, constellatio, constructio, contemplatio, contraparad, conversatio, coreographia, correct, costume, creol, crepp, creten, crida, cuba-flór, dedicatió, damaszsk, demokratia, democraticus, daemon, deputatió, dialogus, dictál, diapason, diaetenclasse, differentia, diplomatia, discretio, discursus, diversió, dictionnaire, dynastia, discursus, diskant, distinguált, dictál, discant, doctor, dualismus, elegantia, elegans, emotio, emigrans, entrée, epitaphium, eskimo, ethnographia, evidentia, et caetera, ethica, evictio, excellentiás, excursio, examen, executio, executor, existencia, exequal, exoticus, extasis, excommunicál, expeditio, etrusk, phantasticus, phantasia, phasis, feltranchiroz, fiasco, fidelis, fictio, finanszié, forum, furia, galvanisál, génant, generalissimus, genialitás, geniroz, genre, gixer, gymnastika, guerilla, gourmandise, gratia, granát, harmonia, hercules, hyena, hypochondrikus, hydra, hypocratesi, humoristicus, idealis, idioma, illustratio, illustrál, impertinentia, improvisatio, impressario, indian, indiscret, inclusive, incognito, insinuatío, insultus, invocáltam, yankee, jury, jussa, juskulum, karmenádli, kasamata, katastropha, kiexequál, klenodium, klubb, laicus, Lapponia, Lethe, loyalis, lorgnon, majolica, makadam, malitiozus, malitia, Maecenas, mantille, manco, maraudeur, marquissó, martyrologia, masquiroz, matricula, matricularis, mausoleum, Medusa, maenád, menaszeria, menuett, migraine, mikroskopikus, miniatur, minus, missió, missziz, mythologia, nullasco, mumia, muzeum, negotiál, negociátió, Nestor, nimbus, niveau, nomenclatió, normalis, notabilitas, numismatika, objective, Olympus, Olymp, octroyál, opium, optikai, oraculum, organum, orléáni, ostentatió, ovatió, pacificatió, palimpsest, palisade, panique, plus, Páris, parlainanter, partitura, passiv, páthosz, patience, passzus, pausa, petitió, Philippi, philosoph phoenomenon, physiologia, phlegma, photograph, phrasis,, pedestál, pleonasmus, plastikai, plastron, polytechnikai, polyp, plus, pony, portió, pose, posthumus, praxis, praecise, praeliminál, praeparál, praelectió, praesentiroz, prim, primitiv, prisma, procedura, processió, processus, produktió, proscribál, proscenium, protectió, protegál, provincialis, provisorium, psychologia, pukkedli, punctum, purificatió, Pythagoras, quart, quinterno, quitt, quittel, ratificál, reaktionárius, realisticus, regiment, reconvalescens, registratura, republicanus, requiem, remunerátió, renommc, reproducál, residentia, respectál, revelatió, resignál, rheuma, rhum, ripostiroz, rivalis, risico, roulett, saison, salon, sarcasmus, satiricus, satisfactió, saturnalia, savanna, scéena, scrupulosus, senator, sentimentalis, sequestrum, simpliciter, sympathia, sympathizál, skuptsina, Socrates, solid, sondiroz, sopran, spetialis, speditteur, sphaera, sphinx, spiritus, stereotyp, soupé, subjective, suprematia, telegramm, thea, tendentiózus, terminologia, terz, tolett, toast, tragedia, tragicum, travestál, tresor, tricolor, tricot, tropheum, tropicus, uhlánus, unicum, usus, visió.

Lap : Sor :

- cím Az 1869. évi kiadás 3. k.-ban a kiadás éveként 1868. szerepel — sajtóhibából eredően.
- 5 : 17 szaturnáliák (NK: szaturnáliák)
Hispala Sescennia (NK: Hispala Sescennia)
19 fölfedezésért (NK: felfedezésért)
23 „megfordított évszakok” (NK: „megfordított évszakok”)
- 6 : 5 „szeretők sziklájáról” (NK: szeretők sziklájáról)
17 hol (NK: ahol)
21 egy asszonynak (NK: egy-egy asszonynak)
29 s azok minden évben (NK: s azok mind)
meghaltak (NK: haltak meg)
- 7 : 5 Arraeusé (NK: Arreusé)
15 „őrült Johanna” (NK: örült Johanna)
34 azalatt (NK: ez alatt)
- 8 4 egyik (NK: az egyik)
12 tárgyaul (NK: tárgyául)
26 János királyt (NK: János királyt)
- 10 9 eszmék körül (NK: eszmék mellett)
11 küzdenek (NK: harcolnak)
24 Az utolsó tag, mint tudjuk tréfából . . . (NK: Az utolsó tag tréfából . . .)
25 megölette magát egy falusi kovács foghuzóval öt garasért; abban halt meg. (NK: megölette magát egy falusi kovács foghuzóval öt garasért, mert nem akart a borbélynak egy forintot fizetni, abban halt meg.)
- 12 11 indokokból (NK: indokokból)
20 akik e (NK: akik a)
- 14 7 emelt föl (NK: emelt fel)
20 főntebb (NK: fentebb)
- 15 5 királytigris (NK: királytigris)
6 király (NK: király)
15 fölemelte (NK: felemelte)
21 föllázadó (NK: fellázadó)
34 orcátlan (NK: arcátlan)
- 16 : 17 pillái alól (1869: szemei alól; NK: szemhéjai alól; (A H.-ban levő alakot tartottuk meg. Az 1869-i sajtóhiba)
- 17 : 13 az egyik (NK: ez egyik)
19 lepte el (NK: lepte be)
- 18 1 én magam (NK: én magamon)
- 19 : 3 érütését (NK: érütést)
- 20 19 egy nap (NK: egy napon)

Lap : Sor :

- 22 : 9 látogatásom (NK: látogatásomat)
 23 : 24 neki azt (NK: neki ezt)
 25 : 18 első lábait (NK: első lábát)
 26 : 1 urfi szinte (NK: urfi szintén)
 29 : 3 *elől* összefogva (NK: összefogva)
 33 : 20 őrizzem a poggyászt meg a sebesülteket. Hiszen éppen azért jöttem ide, hogy poggyászt őrizzek. (NK: őrizzem a poggyászt, — őrizzek!)
 32 határkörünkbe (H: hatáskörünkben NK: hatáskörünkbe)
 34 : 10 kifeszítettem (NK: kifeszítettem)
 36 9 ismeretlennek (NK: ismeretlennek)
 28 csipés az embernek (NK: csipés az az embernek)
 37 1 sem vitézség, sem vasjellem, sem hadvezéri óvakodás (NK: se vitézség, se vasjellem, se hadvezéri óvakodás)
 2 bajtársi (NK: pajtási)
 31 az ellenséget szinte (NK: az ellenséget szintén)
 39 : 20 megüzenjük (NK: megízenjük)
 27 mutatta (NK: mutatva)
 33 a csapatom (NK: csapatom)
 40 : 17 bizonyított (NK: bizonyozott)
 28 *Első* harc (NK: *Minő* harc)
 42 : 16 segíték rajta (NK: segíték)
 43 2 aluva (NK: aludva)
 19 hol (NK: ahol)
 44 : 28 föl (NK: fel)
 45 7 szinte (NK: szintén)
 8 ember akit (NK: ember akiket)
 19 Hova (Hová)
 46 : 27 *szüntelenül* aluszékonyságra (NK: *folytonos* aluszékonyságra)
 30 *szüntelen* a (NK: *mindig* a)
 34 *főlnyilt* (NK: *felnlyilt*)
 47 : 3 természetével (NK: termetével)
 29 akiknek (NK: aniknek)
 31 veres (NK: vörös)
 48 : 9 aki nem az övé (NK: ki nem az övé)
 49 : cím férfi (H, NK: férfiu)
 51 2 titkos *tó* örvénye (NK: titkos örvénye)
 20 *elfáradnak* (NK: *elfáradtak*)
 23 föl (NK: fel)
 33 mond. *Ez elég bizalmasan volt mondva.* (NK: mond. —)
 52 : 23 *belerekedtem* (NK: *belekeveredtem*)

Lap : Sor :

- 53 : 10 s végezi (NK: végzi)
54 : 13 tudom is én (tudom én)
55 : 26 guvat (1869: guvar; NK: guvart)
57 : 9 temetőbe (NK: temetőhöz)
58 : 28 előtáncosi (NK: előtáncos)
30 *Mesdames, en avant!* (NK: Mesdames, en avant!)
59 : 19 talentoma (NK: talentuma)
60 10 még (NK: míg)
61 : 22 vereshaju (NK: vöröshaju)
62 1 oltalmat (NK: ótalmat)
2 Aztán (NK: Azután)
5 taval (NK: tavaly)
63 6 *összeszorítva* nem tartaná (1869: *összevissza* nem tartaná;
NK: össze nem tartaná)
64 : 9 kulcsát (NK: kulcsait)
27 felett (NK: fölül)
65 : 22 *Most siessen a hintómat előjártatni* (NK: *Most adjon parancsot,*
hogy a hintómat járassák elő)
67 2 ítéletek (NK: ítélet)
69 31 titkaikat (NK: titkait)
70 : 6 künn (NK: kinn)
71 18 arra (NK: annak)
22 *elismerni, hogy nincsen bátorságom.* Megjártam (H: *elismerni*
azt, hogy nincsen bátorságom; NK: *nem volt* bátorságom.
Megjártam)
72 : 25 gazda (NK: gazda)
73 9 míg (NK: mikor)
22 egész (NK: egészen)
75 18 locstató (NK: lostató)
76 23 az igen (NK: az igaz)
77 33 soha ez (NK: Soha az)
78 6 monda az asszonyság (NK: monda az asszonyság)
79 : 10 tyutyi-mutyi (NK: tutyi-mutyi)
21 megy az ember, vagy (NK: megy vagy nem megy az ember)
34 lánykája (NK: lánykája)
80 11 *az ember azt hinné* (NK: *azt hinné az ember*)
12 ránéz, olyan karcsu, s (NK: ránéz, s)
19 nevelést adtak (NK: nevelést adtak)
24 köröztelányom (NK: keresztlányom)
81 16 szülei nagyon (NK: szülői nagyon)
19 megyei hivatalodról (NK: megyehivatalodról)

Lap : Sor :

- 81 : 29 hogy *ezen a fontos* (H: hogy *azon a fontos*; NK: hogy *e fontos*)
- 82 : 22 *azoknak* érdekében (NK: azok érdekében)
- 83 : 5 csak egy Istentől (NK: csak *az* egy Istentől)
6 földművelőnek (H, NK: földművelőnek)
20 oly gonddal (NK: *gondtalanul*)
- 84 : 7 rájött *Lacikára* a szokott (NK: rájött a szokott)
- 85 : 5 föltekintett (NK: *feltekintett*)
20 *nagy*–nagy térségek (NK: nagy térségek)
23 *e néma* (NK: *a néma*)
- 86 : 10 *feljegyezte* (NK: *följegyezte*)
13 Eladtak zongorát (NK: Eladta *a* zongorát)
21 tudom, *hogy* reggelig (NK: tudom, reggelig)
- 87 : 4 restelli (NK: *rösteli*)
18 elismerte (NK: *felismerte*)
- 88 : 3 *veres* (NK: *vörös*)
23 *zárható* (NK: *zárképes*)
- 89 : 1 mely restellte (NK: mely *röstellte*)
34 *ténferkedik* (H: *setrenkedik*; NK: *ténfereg*)
- 90 : 5 *felét* (NK: *a felét*)
25 *gyereke* (NK: *gyermke*)
- 92 : 32 megtanítja (NK: *megtanitsa*)
34 *hét orru* (NK: *kétorru*)
- 94 : 33 odasertenkedett (NK: *odascttenkedett*)
- 95 : 9 szakácsnének (NK: *szakácsnőnek*)
- 96 : 8 nem lehetett (NK: nem lehet)
20 *kutágas tetején* (H: *kút tetejére*; NK: *kutkámva*)
- 97 : 23 *nagyon* nézegetett (NK: *nézegetett*)
- 98 : 8 *leeröltetve* (NK: *beeröltetve*)
14 *hogy de hát* (NK: *hogy hát*)
30 *a széna között* (NK: *a béresek a széna között*)
- 101 : 13 *a gazda* (NK: *a gazdája*)
31 *költöznék* (NK: *költözik*)
- 103 : 3 *a feladat* (NK: *e feladat*)
32 *ad audiendum* (NK: *ad audiendum verbum*)
- 104 : 31 engedni (NK: *megengedni*)
- 105 : 5 *maga is* legalább (NK: *maga*-legalább)
34 *kísértve* (NK: *kisérelve*)
- 106 : 9 *lódít* (NK: *hódit*)
21 *olyas* (NK: *olyan*)
26 *annyi* (NK: *annyira*)

Lap : Sor :

- 107 : 11 hamarabb (NK: hamarább)
34 végezhetek (NK: végezhetem)
- 108 : 2 Pesten (NK: Budapesten)
- 109 : 5 *parancsolni* (NK: parancsolni)
26 előbbi (NK: előbbi)
- 110 : 5 élvénye (NK: élménye)
8 lapokon (NK: napokon)
18 még hangját (NK: még a hangját)
- 111 : 5 Pest (NK: Budapest)
21 a gondolatnak (NK: a gondolatok)
Pestre (NK: Budapestre)
- 112 : 3 amiről persze (NK: amiről az persze)
élelmezési dolgában (H: élelmezési szakában; NK: élelmezése
dolgában)
34 állnom (NK: állanom)
- 114 : 14 soh'se (NK: sohase)
17 árjegyzék (NK: számla)
- 115 : 2 Pestről (NK: Budapestről)
22 felismerhetetlen (NK: félreismerhetetlen)
- 117 : 4 árjegyzéket (NK: számlát)
- 118 : 1 Pesten (NK: Budapesten)
8 mikor sötét felével áll (NK: mikor föld árnyékában áll)
- 119 : 2 nem hallja-e (NK: nem-e hallja)
6 napig (NK: nap)
10 aztán (NK: azután)
11 az így (NK: ez így)
27 föl (NK: fel)
34 megbotránykoznak (NK: megbotránykoznak)
- 120 : 30 toalettben (NK: toalettében)
- 121 : 34 árjegyzékek (NK: számlák)
- 122 : 18—19 asztalra letett (NK: asztalon heverő)
20 árjegyzékem (NK: számlám)
- 123 : 5 onnantúli (NK: onnantóli)
27 ezeres (NK: ezres)
- 124 : 5 fölvonásnak (NK: felvonásnak)
- 126 : 13 csigában (NK: csigákban)
- 128 : 30 csiperkegombák (NK: csiperkegombák)
- 129 : 18 árva csódtömege (NK: árva csódtömegé)
évben ha ki van adva (NK: évben ki van adva)
19 kitörülte (NK: kitörölte)
26 ezen (NK: azon)

Lap : Sor :

- 131 : 14 méhe (NK: méh)
 15 dall (NK: dalol)
- 132 : 13 azt (NK: ezt)
- 133 : 21 a két (NK: e két)
- 134 : 34 mondta ezt (NK: monda azt)
- 136 : 20 Tán félsz (NK: Talán félsz)
- 139 : 12 nyujták (NK: nyujtják)
- 140 : 5 azelőtt (NK: ezelőtt)
- 141 : 22 fáradtságot (NK: fáradságot)
- 142 : 24 bandsalogva (H: bandzsalogva; NK: bandsalogva)
 25 felrugott (NK: felugrott)
- 143 : 15 Csilla még ma nem (NK: Csilla nem)
 17 mezőriül (H: mezőről; NK: mezőről)
- 144 : 1 és aki megtudta (NK: és megtudta)
 16 föltette (NK: feltette)
 33 mindég (NK: mindig)
- 145 : 1 rettenetesen (NK: rettenetes)
 19 poharából (NK: a poharából)
- 146 : 10 nőtt (NK: nőtt)
- 147 : 3 kevés (NK: mesés)
 24 izgatásban (NK: izgatottságban)
- 149 : 1 Octopius (NK: Octopus)
- 151 : 20 fél font (NK: egy fél font)
- 153 : 24 hát csak bucsuzzék (NK: hát most bucsuzzék)
- 154 : 2 sarkantyuját (H: sarkantyaít; NK: sarkantyuít)
 7 sietünk (NK: siettünk)
 24 végét (NK: a végét)
- 158 : 33 Föhnwald (NK: Föhnwald százados)
- 160 : 12 fogadkoztam (1869: fogazkotcham — sh. —)
 16 Aki nem (NK: ki nem)
- 161 : 8 kék-veres (NK: kék-vörös)
- 163 : 11 folytatni (NK: tovább folytatni)
 15 nem is ebédeltem (NK: nem ebédeltem)
 16 a serteperélő (1869: serteperélő — sh. —)
- 164 : 11 az asztalon, amit (NK: az asztalon valami, amit)
 19 százados, kit (NK: százados, akit)
 24 kétfelül (NK: kétfelől)
 28 keresztben (NK: keresztbe)
 31 ütött a tenyerével (NK: ütött tenyerével)
 39 elmondhatja ön élőszóval (NK: elmondhatja élőszóval)
- 165 : 5 fizeti e költséget (NK: fizeti a költséget)

Lap : Sor :

- 166 : 24 karokkal dült (NK: karokkal dőlt)
168 3 az a (NK: ez a)
11 serénykedett (NK: szerénykedett)
33 karmenádlit (NK: karmonadlit)
170 : 26 Föhnwald kapitány (NK: Föhnwald százas)
31 Gierig úr (NK: Gierig)
171 15 tudta jól (NK: tudja jól)
172 : 6 Ilonka ott hagyta őket, kisietvén (NK: Ilonka kisietett)
174 : 20 csatányos (NK: csattanós)
180 : 24 maradhat egy (NK: maradt egy)
181 3 megijesztgetni (NK: megijeszteni)
182 : 24 Katzenbuckel (NK: Katzenbukel)
184 7 leghírhedettebb (NK: leghírhedtebb)
185 32 oda sujtsanak (NK: oda sujtanak)
186 14 mclyen (NK: amelyen)
186 22 szemek, tárgykeresetlen üres tekintetükkel. Az elkékiült ajk felnyílt, mint (NK: szemek, mint)
189 2 izenet (NK: üzenet)
190 22 nyomja, és halk (NK: nyomja, halk)
27 legplasztikaibb (NK: legpolitikaibb)
193 : 27 önt anyjának (H: önt is anyjának)
199 : 26 végzed (NK: végezd)
201 : 29 vette a kalapját (NK: vette kalapját)
207 10 apám ellen (NK: az apám ellen)
12 De legelső (NK: legelső)
hogy amíg (NK: hogy míg)
208 19 kétszer négyszáz (NK: kétezer négyszáz)
209 17 beszéljünk (NK: beszéljen)
24 arcát, amiért olyan jó volt, hogy meg nem halt. Azzal (NK: arcát. Azzal)
210 2 Elemér hirtelen (NK: Hirtelen)
19 ki kell (NK: ki kelle)
26 szekérben (NK: szekérbe)
27 bátya (NK: bátyja)
211 14 minden, üres minden, és (NK: minden, és)
213 1 annak lovai (NK: annak a lovai)
8 fel-felbukkanva (NK: felbukkanva)
214 : 7 most senki látogatóba (NK: most látogatóba)
22 a kocsinyom (NK: kocsinyom)
215 3 tűzveres (NK: tűzvörös)
15 lett bámulata (NK: lett a bámulata)

Lap : Sor :

- 215 : 23 a cselédházhoz (NK: cselédházakhoz)
216 : 13 csirpelő (NK: csiripelő)
22 mezők (NK: mezőkkel)
217 : 32 lássék meg rajta (NK: lássék rajta)
219 : 6 szegyeteljes (NK: szegyenletes)
222 : 12 sincs (NK: nincs)
15 látott (NK: pillantott)
33 föltéve (NK: föltevél)
225 : 9 még puskáját (NK: még a puskáját)
29 felvettem a vállamra (H: felvettem a hátamra; NK: felvettem)
226 : 5 lefoglalni. Ezt nem engedi meg a törvény. Ugy (NK: lefoglalni. Ugy)
227 : 4 arcát (NK: az arcát)
22 háladatosabb (NK: háladatosabb)
228 : 29 vállára (NK: a vállára)
229 : 6 hivaték (NK: hivaták)
11 s azzal (NK: azzal)
havonkint (NK: havonként)
230 : 6–14 az jó gazdasszony (NK: az a jó gazdasszony)
21 aki valami nagy (NK: aki nagy)
27 cepelő (NK: cipelő)
28 szakácsnék (NK: szakácsnők)
231 : 1 lett itt belőlük (NK: lett belőlük)
18 üzlet embere (NK: üzlet ember)
30 ön e háznál (NK: ön a háznál)
232 : 4 e felfedezés (NK: a felfedezés)
16 érdekelte magát (NK: érdeklődött)
233 : 11 meg akarja magát affelől győzni (NK: meg akar affelől győződni)
234 : 8 Good-bye (NK: God bye)
236 : 7 tudna lenni (NK: tud lenni)
28 halandókról. Természetesen szép lányokról és szép asszonyokról. Hát (NK: halandókról. Hát)
237 : 4 megtudjam, hogy hol (NK: megtudjam, hol)
239 : 2 serényinél fogva (NK: sörényinél)
240 : 5 bujókát (NK: bujóskát)
23 vajon e (NK: vajon a)
241 : 34 kedélye hangján (NK: kedélyes hangján)
242 : 4 előlem (NK: előttem)
243 : 6 letépni egy (NK: letépní a)

Lap : Sor :

- 245 : 6 abba (NK: abban)
246 : 12 *lyányka* (NK: lányka)
247 : 16 *ez a tréfa* (NK: e tréfa)
248 : 14 Mondja *ön* (NK: Mondja)
16 *fölséges* (NK: felséges)
249 : 22 *szarvasbőrből* (NK: szarvasbőrből)
250 : 18 *naponkénti* (NK: naponkénti)
14 *el nap* (NK: el egy nap)
252 : 23 *Hiit biz ott* (NK: hisz biz tudott)
254 16 *egyikét* (NK: egyiket)
255 : 20 *millióról* (NK: millióról)
27 *még itt azt* (NK: még azt)
256 1 *mérföldet* (NK: mértföldet)
24 *föltételek* (NK: feltételek)
258 7 *hozzám a komornyikjától* (NK: hozzá komornyikjától)
260 12 *el a másik* (NK: el másik)
16 *amiből* (NK: miből)
261 : 21 *találtatni* (NK: találni)
33 *engedett* (NK: enged)
263 15 *e büvészetet* (NK: a büvészetét)
264 2 *vitórét* (NK: vivótórét)
7 *tanitónéját* (NK: tanitónőjét)
12 *vitórét át hagyta csuszni a hóna alatt, saját vitórét egy* (NK: vivótórét egy)
265 27 *érte keblét* (NK: érte a keblét)
28 *mint alabástromra* (NK: mint az alabástromra)
266 : 12 *egyszerre elkomolyult* (NK: egészen elkomolyult)
267 2 *alaktól kit* (NK, 1869: alaktól ki sh. —)
24 *milyeneknek* (NK: milyenek)
272 5 *czer* (NK: ötezer)
273 17 *beleszólójuk* (NK: beleszólásuk)
275 15 *souper* (NK: menü)
276 6 *rabok* (1869: rablók — sh. —)
278 17 *csoportostul* (NK: csoportostól)
280 10 *ezer* (NK: ezen)
18 *szekérszámra* (NK: hajóteherszámra)
281 15 *azon szerencsétlen* (NK: a szerencsétlen)
24 *azt úgy mondta* (H: azt így; NK: ezt így)
284 21 *paptul* (NK: paptól)
26 *parancsoltak* (NK: parancsolták)
28 *katedrábül* (NK: katedrából)

Lap : Sor :

- 285 : 33 *hagyatéék* (NK: hagyatéék)
287 : 16 *semmi írás alá nem szabad odatenni a nevét* (NK: *nem szabad odatenni a nevét semmi írás alá*)
288 : 1 városról (városról)
289 : 33 pipagya (NK: pipogya)
290 : 8 *Ekkor* (NK: *Erre*)
292 : 21 szalmagunyhók (NK: szalmakunyhók)
294 : 1 *a légkörtül* (NK: *e légkörtől*)
296 : 11 önkénytes (NK: önkéntes)
24 *sáncolatának* (NK: *sáncvonalának*)
34 *Good morrow* (1869: *Good marrow*)
297 : 3 öntül (NK: öntől)
10 *Az annál* (NK: *Annál*)
14 *sebjeire* (NK: *sebeire*)
298 : 29 két sebén (NK: *a két sebén*)
300 5 *alkonyég* (NK: *alkony*)
8 *ami abban volt* (NK: *ami benne volt*)
303 : 21 *tisztés* (NK: *tisztességes*)
304 12 *felderült* (NK: *földेरült*)
308 23 *Seperjük* (NK: *Söpörjük*)
309 : 21 *majd, majd egyszerre* (NK: *majd egyszerre*)
310 : 28 *azt a* (NK: *ezt a*)
311 8 *kis kezére* (NK: *két kezére*)
313 5 *cimeren* (NK: *cimen*)
319 : 27 *mind igen szépek* (NK: *mind szépek*)
320 : 9 *azután* (NK: *ezután*)
324 : 23 *Te! Arcod, szemed, tekinteted, kezed szorítása, kezed reszketése* (NK: *Te! Arcod, tekinteted, kezed reszketése*)
325 10 *E bün rabja voltál te is, de boldog voltál benne te is. Légy* (NK: *E bün rabja voltál te is. Légy*)
329 : 11 *én saját dolgom* (NK: *én dolgom*)
333 : 25 *letépní. Malvinával a düh örülete elfeledteté, hogy nő, hogy ember. Ugye?* (NK: *letépní. Ugye?*)
334 : 24 *lelke* (NK: *lelki*)
335 : 5 *nem törődött az fedetlen oldalai védelmével, untalan* (NK: *nem törődött ellene fedetlen oldalai védelmével, ki untalan*)
14 *alatt* (1869: *fölött*)
16 *körösztiül* (NK: *keresztüül*)
338 : 13–14 *tízezer meg tízezer* (NK: *ezer meg ezer*)
339 : 31 *törvényszékektől* (NK: *törvényszéktől*)
34 *indokokkal* (NK: *indokkal*)

Lap : Sor :

- 340 : 11 panasz (1869: paraszt — sh. —)
29 alkusz (1869: alkuszt — sh. —)
- 341 : 21 jól tenni (NK: jót tenni)
- 342 : 24 Mit nekem (NK: Mi nekem)
- 343 : 18 makadém (NK: aszfalt)
24 hazaszeretetre (NK: a hazaszeretetre)
- 344 : 7 ajtaja (NK: az ajtaja)
- 345 : 29 alakot (NK: arcot)
- 346 : 31 ajkkal (NK: ajakkal)
- 355 : 16 Jól van, én (NK: Jól van, uram, én)
- 355 : 33–34 adhat nekem vissza (NK: adhat vissza)
- 359 : 2 igazgatá (NK: igazító)
4 mikor már a kedvező (NK: mikor a kedvező)
30 ajtóbiul (NK: ajtóból)
- 360 : 26 tetszése (NK: tetszés)
- 361 : 1 amidőn (NK: midőn)
29 ezentul (NK: ezután)
- 362 : 6 sem a fiaméhoz (NK: sem fiaméhoz)
11 ajtónyitással (NK: ajtónyílással)
21 érezteté (NK: élvezteté)
26 a szólásra (NK: szólásra)
29 a lemondását (NK: lemondását)
- 363 : 1 vagyunk mi mind (NK: vagyunk mind)
2 alumni (NK: aludni)
12 élelmezési (NK: hogy élelmezési)
- 364 : 1 a kezében volt (NK: kezében volt)
23 veres irlával (H: veres irlával; NK: vörös irlával)
27 a lemondásával (NK: lemondásával)
- 365 : 6 egy óranegyed (NK: egy negyedóra)
30 aligha (NK: alighanem)
32 el kastélyomat (NK: el a kastélyomat)
34 ez otrombaság (NK: az otrombaság)
- 368 : 24 e pör (NK: e per)
- 369 : 28 szava is (NK: szava)
- 372 : 20 nem jut (NK: jutott)
- 373 : 26 állani (NK: állni)
32 tovább, hogy egy ily befertőzött névnek viselője legyen, hogy
(NK: tovább, hogy)
- 374 : 14 hitetlenül (NK: hihetetlenül)
- 375 : 23 megkapta a levelet, elolvasta (NK: megkapta, elolvasta)
24 nagy csésze (NK: négy csésze)

Lap : Sor :

- 376 : 11 bolond (NK: bolondos)
378 : 29 elolvasta (NK: olvasta)
380 : 3 legközelebb (NK: közelebb)
19 pacifikációját (1869: purifikációját — sh. --)
382 31 tudta (NK: tudja)
383 12 rettenetes idő (NK: rettenetes *hosszu* idő)
389 13 amikben (NK: amikbe)
391 20 csimpajkozott (NK: csimpajkozott)
392 : 24 a követelésével (NK: követelésével)
393 : 26 bolyongott (NK: bolyong)
394 25 megfogta kezét (NK: megfogta a kezét)
395 32 megindult kísérőjével (NK: megindult a kísérőjével)
397 11 Tudom, *tudom*, mit (NK: Tudom, mit)
31 azt a (NK: ezt a)
399 16 estéli (NK: estéli)
400 9 kötelesség is (NK: kötelesség *volt*)
26 ugyan *csak* tiz (NK: ugyan tiz)
30 családnak (NK: családnál)
402 11 benn maradtak (NK: benmaradtak)
403 7 most *végre* következik (NK: most következik)
411 : cím *Jöjj hát!* (NK: *Hát jöjj!*)
7 pénzt is (NK: pénzt)
22 *a szép leány szemére* (NK: *a leány szép szemére*)
412 8 meghalt (NK: meghal)
9 hogy inagyarországi (NK: hogy a magyarországi)
18 a napnak (NK: e napnak)
24 ez *estén* (NK: ez este)
szemeit (NK: szemét)
413 24 mécses (NK: mécs)
417 9 de, *kérem*, hallgassa (NK: de hallgassa)
419 11 *A* deszka falfüggönyét (NK: *a* deszkafal függönyét)
420 34 össze nevét (NK: össze a nevét)
422 1 *végre* célja (NK: végcélja)
10 az előleget (NK: ez előleget)
24 terekre (NK: terekre)
427 15 ordita (NK: ordítá)
20 *amivel* önt (NK: *mivel* önt)
429 6 senki, aki a gyászoló hajadonnak *karját nyujtsa*, *kinek* vállára
(NK: senki, *akinek* a gyászoló hajadon vállára)
17 oly jól *ismert* (NK: *várt*)
22 *szintelen* (NK: *fénytelen*)

Lap : Sor :

- 429 : 28 *sem* gazdag, *sem* ur, *sem* Harter (NK: se gazdag, se ur, se Harter)
- 433 : 13 mint mennyi (NK: mint amennyi)
- 434 : 25 No, s (NK: Nos)
- 435 7 lovarkomédiásnét (NK: lovarkomédiásnőt)
17 önfeledséggel (NK: önfeledtséggel)
- 436 4 ki ezt tudni (NK: ki ezt tudná)
- 438 : 22 *sem* adni, *sem* venni (NK: se adni, se venni)
- 439 18 az életet (NK: az életemet)
19 magamat (NK: enmagamat)
- 441 : 19 *oktatja* (NK: *tanítja*)
- 443 12 *e* nélkül (NK: *a* nélkül)
- 444 5 Egy alakot *látunk* botorkázni az utcán, szemközt (NK: Egy alak botorkáz az utcán *végig*, szemközt)
- 445 4 fölfelé (NK: föld felé)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

- 5 17 *szaturnáliák* — örömnépek Szaturnusz isten tiszteletére az ókori Rómában, különösen a rabszolgák ünnepe volt, akiket ilyenkor megajándékoztak, asztalhoz ültettek, sőt kiszolgáltak; átvitt értelemben: elfajult, vad mulatozás, kicsapongás.

Hispala Sescennia — helyesen: *Hispala Fecenia*. Római kurtizán, akinek a nevét Titus Livius római történetíró jegyezte fel. A története valóban az, amit Jókai itt néhány szóban említ. Ismerte a szaturnáliák eseményeit, és féltette tőle fiatal kedvesét, Ebutiust, aki pusztán vallási szertartásoknak véelve azokat, részt akart venni rajtuk. Ebutius elmondta a konzulnak, és ez szigorú rendszabályokat léptetett életbe a szaturnáliák kicsapongásainak megakadályozására. — Adrián (Hadrianus) császárnak azonban *Hispala Feceniához* nem volt köze; Jókai itt időbeli tévedésben van, mert Livius *Hispala Fecenia* történetét i. e. 186-ból meséli el, Hadrianus császár pedig i. u. a második században uralkodott (117–138.)

- 23 a „*megfordított évszakok bohóságai*” — A „*megfordított évszakok bohóságait*” üző egyeslet története a „*Galois*” és „*Galoises*” rendjének története, amely a XIV. században Poitou tartományban volt elterjedve. Erről a *Dictionnaire de l'amour a Szerelmi vezeklők* cím alatt számol be (IV. k. 468–69): „A különös erkölcsi vagy fizikai fonákságoknak, amelyeket a szerelem idézett elő, egyik példája lehet a *Szerelmi vezeklők* társasága, amelynek a *Szerelmesek ligája* nevet is adták. Ennek a társaságnak a célkitűzése az volt, hogy bemutassa a szerelem makacsságát az évszakokkal való dacolás formájában is. A tagok kötelezték magukat, hogy nagyon könnyedén öltözködnek a nagy hidegek idején és nagyon melegen a forró évszakban. Nyáron nagy tüzeket gyújtottak, amelyek mellett melegedtek; télen a kandallójukat legfeljebb hervadt lombokkal töltötték meg.”

Lap : Sor :

- 6 : 5 a „szerezők sziklájáról” — A szerezők sziklájáról szóló történetnek, amelyről a boldogtalan szerelmesek leugrottak, szintén megvan a Szerelmi lexikonban a címszava. (Amans — Szerelmesek. I. k. 130—34.) Ez a téma előkerül Jókainál a *Rendkívüli nőkben* is.
- 15 az *eszkimó vendég szeretet* — Az eskimó feleségek, akik a vendégeket a hitvesi kegyekben is részesítik, a féltékeny koriálokról, a női féltékenység példáiról, az alibamoniákról szóló megjegyzések szintén a Dictionnaire de l'amourból valók. (Koriaques, III. k. 426—27.) A rénszarvas koriások — Koriaques à rennes — olyan féltékenyek, hogy nem engedik mosakodni, fésülködni sem feleségeiket. „Ez a szokás — mondja a lexikon — annál érdekesebb, mert a többi koriásoknak éppen ellenkező erkölcsi szokásaik vannak. Ezeknél kötelező udvariasság, hogy felajánlják feleségüket vagy lányukat az idegennek, és súlyos sértés, ha azt valaki nem fogadja el. A férjeikre féltékeny nők összefogását, akik a regény szerint közösen verik el a hűtlen férjet, Jókai saját fantáziájából kerekítette a történethez úgy, hogy módosította a Louisiana közelében lakó alibamons törzsnek a lexikonban található adatát. „Ha megtörténik, hogy egy nő elcsábítja egy másiknak a férjét, akkor a többi asszonyok összegyűlnek karvastagságú botokkal, megkeresik a bűnöst, és kegyetlenül elverik, amin a fiatalemberek sokat szoktak nevetni, de a végén erőszakkal kivesszük a botokat a megvadult asszonyok kezéből, mert azok még megölnék a szerencsétlen bűnöst.”
- 26 *Semiramis* — Arreus bithiniai király történetét is tartalmazza a *Szerelmi lexikon* Semiramis címszó alatt (V. k. 267—69.) Ez Asszíria mondabeli királynője volt. Híres szépség és kiváló hadvezér, nagyszerű építkezéseiről is beszél a monda. (Semiramis függőkertjei.) Valójában az asszírok egyik istensége, a harci dicsőség és a szerelem istennője egy személyben.
- 7 : 6 *Bithünia* ókori tartomány a kisázsiai félsziget északnyugati részén, amelyet északról a Fekete-tenger, nyugatról pedig a Márvány-tenger határolt.
- 15 Az „*örült Johanna*” — Spanyolországi (kasztíliai) királynő (szül.: 1479 — megh.: 1554), férje Szép Fülöp, I. Miksa császár fia 1506-ban fiatalon elhalt, és bánatában valóban megőrült.
- 23 *Dzsehángir és Nurgehán* — Dzsehángir sem mór kalifa, sem arab paradísz nem volt, amint Jókai feltételezi, hanem indiai nagymogul (szül.: 1569. megh.: 1627). (Nagymogulnak

Lap : Sor :

- neveztek az Elő-Indiában uralkodó mongol fejedelmeket, a hódító Timur Lenk utódait.)
- 7 : 23 Nurgehán szultána huszonnég óráig tartó teljhatalmát és a szerelmét megörökítő aranypénzeket a lexikon *Jehanguir* című cikkéből veszi Jókai. (A francia szövegben a főszereplők neve: Jehanguir — Dzsehangir és Nourgehan.) Jókai kibővíti ezt a pompás keleti történetet azzal a motívummal, hogy a szultána az aranypénzeket a szegények között osztja ki.
- 31 *raptus* — hóbort, indulatkitörés
- 8 : 26 *Szalamandra* — a gyíkhoz hasonló kétélű. A középkorban fennállott egy hiedelem a mesés természetű szalamandráról, amelyiknek a tűz az életeleme.
- 32 *János király* — János király történetét, — aki spirituszos pokrócba takartatta magát, hogy szerelmi élvezetét annál jobban fokozza, és akit a komornyikja véletlenül meggyújt — a lexikonban a Jean V. (Hódító János) bretagne-i herceg címszó alatt találta meg Jókai, de úgy látszik, csak futólag olvashatta a cikket, mert ez a történet nem János hercegről szól, hanem Rossz János navarrai királyról, aki így veszi el méltó büntetését kicsapongásaiért.
- 10 : 17 *Józsa Gyuri* — tiszafüredi birtokos nemes a XIX. század első felében. Típusa annak a nemesnek, aki élethivatásának a cífrán megrendezett mulatságokat és a duhaj tréfákat tekintette. Jókai több regényalakjához is felhasználta, így Kárpáthy Jánoshoz az *Egy magyar nábobban*, az öreg Kadarkuthyhoz *Az elátkozott családban* és Csollán Bertiehez az *Eppur si muove*-ban stb. Ld. a felsorolt művek jegyzeteit a JKK-ban.
- 11 : 7 a „*tizek egylete*” — a Tizek Társasága, amelyet Petőfi alapított 1846-ban. Tagjai: Petőfi, Jókai, Irányi, Bérczy Károly, Degré Alajos, Kerényi Frigyes, Lisznyai Kálmán, Obernyik Károly, Pákh Albert, Pálffy Albert. *A Szerelm bolondjai* megjelenésének évében már csak Jókai, Degré, Irányi és Pálffy Albert éltek.
- 34 *szkupszina* — a szerb, ma a jugoszláv országgyűlés neve
- 12 : 3 *en famille* — családiasan, bizalmasan
- 13 : 2 *high life* — a felső tízezer, annak életmódja
- 13 : 2 *Thorwaldsen* — nagy dán szobrász (1768—1844). A klasszicizmusnak az olasz Canova (1757—1822) mellett a legkiválóbb és legkövetkezetesebb képviselője. Több híres Vénusz-szobra van.
- 19 *in pleno* — teljes ülésen, nyilvánosan

Lap : Sor :

- 13 : 20 *niaiserie* — sületlenség
21 *boutade* — szellemeskedő mondas
blaguírozás — lódítás
22 *bêtise* — bolondság
fadaise — ízetlenség
23 *dupfroztatás* — ámitás
marotte — bolondság, hóbort
- 14 : 4 *a capitolumi Vénusz* — az ókori Róma egyik dombján, amelyen a fellegrvár és a templomok voltak, épen maradt gyönyörű istennőszobor.
24 *arszlán* — gavallér, uracs, divatfi — Jókai idejében általánosan használt kifejezés. (A szó az oroszslán szóból származik. Itt szójáték is.)
prezentíroz — tisztelegve jelentkezik
- 15 : 1 *molodci* — medvebőrsüveges gárdisták
24 : 3 *orangutángissa* — nőstényorangután
26 : 15 *Louis d'or* — Lajos-arany; eredetileg XIII. Lajos francia király uralkodása alatt kibocsátott aranypénz
- 31 : 16 *Gaeta* — kikötőváros és híres, a történelem folyamán sokat szereplő vár Olaszországban, a Tirrén-tenger partján, Nápolytól északnyugatra.
19 *jeunesse dorée* — aranyifjúság
- 32 : 4 *bourbonista barátaim a saint-germaini negyedből* — A francia Bourbon királyi család hívei; ezek többnyire a párizsi Saint-Germain városnegyedben laktak, a gazdagok kerületében.
20 *karabin* — rövidcsövű puska (karabély)
- 33 : 10 *mossiö* — a francia monsieur: úr fonetikusán
- 34 : 4 *Addio signor* — isten vele, uram
kvártélymester — kvártély: szállás, lakás. A régi katonai műnyelven a katonaságnak a polgároknál való beszállásolása alkalmával lakott szállását hívták kvártélynak. Kvártélymesternek nevezték a XIX. sz. közepéig a seregnek azt a vezérkari tisztjét, aki a sereg mozgatását, elszállásolását tervezte és irányította.
- 35 : 3 *signore capitano* — kapitány úr
- 36 : 25 *Léthe* — a feledés alvilági folyója a görög mitológiában: vizétől a holtak elfelejtették a földön átélt szenvedéseiket.
27 *bivouac* — katonai sátortábor; szabad ég alatti táborozás, katonai tábortűz.
- 37 : 14 *N'en parlons plus!* — Ne beszéljünk róla többet!

Lap : Sor :

- 37 : 25 *Corpo di diavolo! Te Trivulzio! Cane maledetto!* — Az ördögbe is! Te Trivulzio! Átkozott kutya!
- 27 *miglia* — mérföld
- 30 *diverzió* — itt: az ellenség figyelmét elterelő hadmozdulat
- 39 : 4 *Romagna* — észak-olaszországi tartomány
- 10 *exaltaó* — lelkes
- italianissima* — legitaliább (ti. hazafi)
- 28 *Eh bien* — nos, nahát
- 41 13 *Az etrúriai hadviselés* — Etrúria: Közép-Itália északnyugati részén az Appenninek és a Tirrén-tenger, a Magra és a Tiberis folyók között, Itália legrégebbi őslakóinak, az etruszkoknak a földje. Az etrúriai hadviselés tehát az etruszkok ősi harcmódorát jelenti.
- 44 15 *abruzzai paraszt* — olaszul az Abruzzók hegyvonulatának a neve: *Abruzzi*. Abruzzi kissé önkényes szóképzéssel abruzzóbeli.
- 45 : 21 *nobili* — olaszul: a főnemesek. Itt csak: nemes.
- Valachia* — a régi Románia délnyugati része; általában Románia
- 48 : 21 *advocatus diaboli* — az ördög ügyvédje a szenttéavatási eljárás közben (az avatandó személy érdemeit felsoroló védő az *advocatus dei* — isten ügyvédje); az ellenérveket az *advocatus diaboli* sorolja elő.
- 49 19 *Harter* — Maguk a nevek is a jellemzés eszközei a regényben. Harter Nándor neve: minden valószínűség szerint a német *hart*: kemény szóból származik. A név is mást mutat ebben az emberben, mint a valóság. Lemming: a név egy patkány-nagyságú, tarka szőrű, hegyes fejű, kurta farkú állatot jelent; Angyaldy: arra gondolhatunk, hogy ebben Angyal Bandi nevű úri haramia neve lappang, akinek gavallér hódításairól Jókai elbeszélést írt az ötvenes évek elején (a *Népvilág* című kötetben). Világosi nevében lehetetlen fel nem ismernünk a Világosra való utalást.
- 52 10 *da capo* — előlről
- 26 *maidenspeech* — szűzbeszéd
- 53 : 28 *rezignál* — itt: lemond
- 55 8 *És e napokban kilencezer ilyen férfit fogadnak otthon ily könnyező arcok* — A regényben szereplő politikai események megfelelnek a valóságnak. Schmerling miniszterelnök az 1861. országgyűlés feloszlata után rendeli el az októberi diploma alapján megválasztott megyei vezetők leváltását. Helyükbe nem

- választott, hanem kinevezett megyei főtisztviselők kerültek. Az új tisztikar beiktatása 1861 novemberében történt körülbelül hasonló jelenetek, tüntetések, felvonulások, a helybeli honvédelemk megkoszorúzása, néhol a kivezényelt katonasággal való heves összeütközések közepette. A vármegyei tisztikar mindenütt tömegesen lemondott. Jókai mindezt saját élményeiből meríthette. Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek* III. k. 132—33. lapon hasonló felvonulást ír le. 1861. szept. 30-án a pesti vármegyházát katonaság szállotta meg, hogy a megyegyűlés megtartását megakadályozza. A tömeg ekkor a Szózatot énekelve vonult a főispán lakása elé, és itt Jókai mondott „néhány megható búcsúszt”.
- 25 *falusi guvat* — falusi liba
- 30 *a pesti drámaírók bizottmány* — a Nemzeti Színházban 1841-től működött, s a benyújtott darabok elbírálását végezte. Első formájában 4 tagját az Akadémia küldte, 3 tagja a színház részéről vett benne részt. 1852-ben kibővült, 13 tagból állott, nagyobb számban vontak be írókat a bizottmányba. Jókai is ekkor lesz tagja, és az is marad 1865-ig, amikor ismét újjá szervezték: csak 4 fizetési tag maradt. Különböző változásokon megy még keresztül egészen 1914-ig, amikor véglegesen megszűnik. Jókai itt valójában az országgyűlésre céloz az elnevezéssel.
- 58 : 28 *quadrille* — francia négyes
- 30 *Mesdames, en avant! Promenade!* — Hölgyeim, előre! Séta! (A francia négyes figuráinak vezényszava.)
- 61 : 16 *Körül a falon a nemzeti történet gyásznapjaiból vett képek* — Az itt és a következő sorokban említett képek Harter Nándor dolgozószobájának falán Madarász Viktor festményei: Hunyadi László siratása (1859); Zách Felicián (1859), Zrínyi és Frangepán a bécsújhelyi börtönben (1864); Zrínyi Ilona Munkács várában (1859), és Liezen-Mayer Sándor: Mária és Erzsébet királyné Nagy Lajos sírjánál (1862) című képe. Érdekes, hogy Jókai 1861-ben olyan képeket is elhelyez Harter Nándor szobája falán, amelyek még ekkor nem készültek el, de a regény írásakor már megvoltak. — A nemzeti mártírok képei: az aradi tizenhárom; a magyar miniszter, aki főbe lőtte magát: Széchenyi István (1860); az ellenzéki vezér, aki nemrég (1861-ben) lőtte főbe magát: Teleki László; a magyar miniszter, akit főbe lőttek: Batthyány Lajos; "a nagynevű költő, akit nem tudni hol lőttek agyon: Petőfi Sándor.

Lap : Sor :

- 64 : 6 *kancellár* — itt: a magyarországi helytartótanács feje
70 : 18 *Dzierzon méhkasok* — (tulajdonképpen Dzierzon) — az első méhkaptárak. Elnevezésük a feltalálójukról, Dzierzon német méhészről származik.
34 *emberpiramid* — emberpiramis. Ma már ezt a tornászalakzatot általában gúlának nevezik.
71 : 12 *a provizórium inaugurálva van* — az ideiglenes állapot (így nevezték az 1861-től 1865-ig tartó Schmerling-kormányzat időszakát) életbe lépett
80 : 6 *a vista* — első látásra, látra (váltóknál)
14 *rapér* — (*rapier* : megtartottuk az eredeti ejtés szerinti Jókai-szót) vívótőr
84 1 *a szegény kis néma gyermek* — Világosi Lacika és Ilonka viszonya hasonlít a Dirmák Evila és öccse kapcsolatához *A fekete gyémántok*-ban.
88 : 3 *múmiabúza* — elágazó kalászú, sokat reklámozott búzafajta, amelyről azt állították, hogy az egyiptomi múmiák mellé tett búzaszemekből származik. Ez azonban csak reklámtrükk volt.
89 : 19 *exordium* — bevezetés, kezdet
90 : 2 *egyetlen csapba font hajjal* — egyetlen *copf*ba font hajjal
93 : 23 *in thesi* — tételesen, elvileg
94 : 33 *ingerens* — beavatkozó; aki saját érdekében beavatkozik más személyek között folyamatban levő perbe
95 14 *evikciójára apellálni* — szavatosságra hivatkozni
97 : 5 *Nurreddin szultán* — Szíria és Egyiptom szultánja (élt 1118—1174). Kelet egyik leghatalmasabb uralkodója volt. A káddal való históriája, amiről itt szó van, nem ismeretes.
101 : 17 *apodiktice* — ellentmondást nem tűrően, határozottan
103 : 10 *Pulver und Blei . . . Blei ohne Pulver* — puskapor és ólom . . . ólom puskapor nélkül. Az első az osztrák szoldateszka hírhedt mondása, azt jelenti, hogy minden ellenállást puskaporral és ólommal, azaz fegyverrel kell elintézni.
103 : 24 *aqua tofána* — színtelen, szagtalan és íztelen mérgeital, melyet Tofana di Adamo asszony talált fel
32 *ad audiendum* — idézés a feljebbvaló elé, dorgálásra
104 : 20 *humillime* — alázatosan, a legalázatosabban
105 : 8 *erit mihi magnus Apolló* — előttem a nagy Apolló lesz
106 : 16 *celebris* — népszerű, híres
108 : 27 *Megérzem messziről a vizet, mint Richard abbé* — I. Jókai magyarázatát az utóhangban (424.)

Lap : Sor :

- 119 : 13 *ambuláns firma* — járó-mozgó cég
127 : 16 *ekvitans* — lovagló, lovas
128 : 26 *szulák* — folyóka; parlagon, kertben, vetésben gyakori gyom
129 : 20 *regisztratúra* — segédhivatal, iktató
130 : 10 *a mély út martjára* — a mély út szélére, emeltebb részére
138 : 26 *Örs* — Budaörs
148 33 *adóegzekúció* — adóvégrehajtás
149 1 *Octopius Schmerlingianus* — Schmerlingi nyolckezű; octopius (vulgaris) nyolckarú polip
2 *Medusa officialis* — hivatalos Meduza (szójáték a növénytanban használatos „officialis” helyett)
Gorgon — a Gorgók: három szörnyeteg neve a görög hősmondában, akiknek látása kővé dermedtett. Meduza az egyik Gorgó volt.
3 *Hidra egzekútor* — Hidra: sokfejű vízi szörnyeteg a görög mitológiában; minden levágott feje helyett kettő nőtt; *egzekútor*: végrehajtó
6 *Cuvier, Georges* — (1769–1832) francia zoológus, az összehasonlító anatómia és az őslénytan megalapozója, a legnagyobb biológusok egyike
Lamarck Jean — (1744–1829) francia természettudós, a származástan Darwin előtti megalapítója. Tétele: a fajok átalakulásának fő oka az alkalmazkodás, mely külső körülmények hatásának eredménye.
Menke — ismeretlen. Nem tudjuk, kire gondol Jókai.
9 *köpöly* — szívóka
12 *Voigt F. S.* — ilyen nevű természettudós nem ismeretes. Talán Vogt, Karl német biológusról van szó, aki legnagyobb művét a halakról írta.
15 *Der gemeine Tintenvurm* — a közönséges tintaféreg
16 *Herodot* — Herodotos görög történetíró (i. e. 485–425), a „történelem atyja”
19 *nomenkláció* — elnevezés
20 *kefalopoda* — lábasfejű állat, a puhatestű (mollusz) állatok egyik osztálya
152 : 29 *Neutitschein* — (ma: Novy Jicin) cseh város, híres volt kocsi-gyártásáról
153 2 *kuba-flór* — kubai dohányillat, általában finom dohányillat
Lavater Johann Kaspar (1741–1801) — svájci teológus, költő

Lap : Sor :

- és író; fiziognómiai tanulmányaival keltett a maga idejében nagy feltűnést, s szerzett személyének nagy népszerűséget.
- 155 : 5 *erárium* — kincstár
- 156 : 33 *befund* — itt: jegyzőkönyv
- 158 : 26 *Föhnwald kapitány* — a lovagias osztrák katonatiszt alakja szerepel már *Az új földesúrban* (Ankerschmidt) és aztán a *Köszívű ember fiaiban* (Palwicz Ottó)
- 160 : 14 *maródór* — fosztogató
- 162 : 14 *ex offo* — (offició): hivatalból, hivatalosan
- 173 : 14 *tüllanglais* — könnyű, átlátszó, hálószerű csipkeanyag
- 175 : 20 *mollusok* — puhatestű, apró állatok
- 25 *entrée* — itt: belépti díj
- 28 *garas* — a XIII. sz. óta vastag pénzdarabot jelentett, melyet először Csehországban véstek. Magyarországon és Ausztriában 1858-ig az akkor fennállott forint 1/20-ad része, tehát két krajcár volt.
- 172 : 22 *batka* v. *bapka* — a pénz legapróbb neme; a német krajcár 1/3-ad része
- 179 : 7 *Steuernachlass* — adóelengedés
- 180 : 5 *point d'honneur* — becsület kérdése
- 191 : 13 *holdasabbá tette* — itt a holdas inkább a megigézett jelentésben szerepel, míg később a 306/25-ben az eredetibb: holdkóros-hóbortos értelemben áll
- 192 : 12 *brisztolpapír* — finom fehér kartouppapír
- 197 : 6 *dietenklasse* — képviselői napidíj
- 8 *allogria* — bohóság
- 14 *kapitális* — tőke
- 16 *Lemouton grammatikája* — Lemouton a XIX. sz. első felében a francia, angol, olasz nyelv tanára a pesti egyetemen
- 199 : 1 *Ars brevis, vita longa* — A művészet rövid, az élet hosszú. Fordítottja az ismert közmondásnak.
- 200 : 25 *Der Dumme hat's Glück* — a bolondnak szerencséje van; bolondnak áll a szerencse
- 201 : 24 *Dankend saldirt* — köszönettel kiegyenlítve
- 204 : 4 *Rahl Károly* — bécsi festő (1812–1865). A bécsi akadémia tanára. Kiváló arcképfestő, festőiskolája is híres. Tanítványai közé tartozott Lotz Károly is.
- 207 : 16 *juszkulum* — morzsa
- 209 : 4 *fonál* — tengerészek által használt hossz mérték a tenger mélységének mérésére: 2 m 54 cm

Lap : Sor :

- 211 : 22 *kisefa-kisafa* — lógó hámfá; ha három lovat fognak be, ennek istrángját a kisefára, lógóra kötik
- 219 3 *mon cher* — kedvesem
- 225 18 *smizli* — a francia chemise: ing németesített alakja
- 230 : 30 *en-tout-cas* — szó szerint: mindenre jó; egy nagyobb napernyő neve. Mindenre jó, mert nap és eső ellen egyaránt véd.
- 233 12 *yes sir* — igen, uram
- 234 : 8 *Good-bye miss* — Isten önnel, kisasszony
- 237 8 *mandoletti* — mandulás sütemény; Jókai többször használja, mint itt is: cukrászda értelemben
- 11 *Buffon (1707–1788)* — francia természetrajztudós. Kiváló író is. A francia klasszikus prózastílus egyik mestere.
- 244 : 6 *benevolum* — szívesség, jóakarát; általában jó szó, szép szó
- 14 *anabaptizál* — újrakeresztel
- 246 15 „*en garde*” *tempóval* — vívóállásba helyezkedve. „En garde” a „vigyázz!” vezényszó a vívás megkezdésekor
- 25 *prím* — a mellet és hasat védő állás; a vívásban első állás
- 33 *terc* — harmadvágás, külső pengeütés
- 247 2 *kvart* — negyedleges vágás, a bal halántéktól a jobb csipő irányában történő vágás
- 248 12 *Amalazuntha* — Nagy Teodoriknak, a keleti gótok királyának leánya. Apja halála után bölcsen uralkodott (526–535).
- 31 *spadassin* — párbajhős; másokért bérért párbajozó hivatásos vívó
- 252 *Patkó, Hajnal, Bogár Józsi* — Patkó János és Pista dunántúli betyárok, Hajnal Jancsi szintén. (A Patkó Jancsi bandájához tartozott.) Bogár Józsirol nincs adatunk. A híres Bogár Imréről azonban még egy gyönyörű ballada is szól.
- 256 8 *Palmira* — ókori város a mai Szíriában
- 258 : 24 *gänzlicher Ausverkauf* — teljes kiárusítás
- 261 : 17 *fleuret* — vívótőr
- 24 *parád* — visszavágás
- 27 *battute* — ütés, csapás
- 262 : 28 *seguidilla* — jellegzetes spanyol dal és hozzá tánc
- 264 : 1 *passade* — rövid mozdulat
- 3 *ligamen* — gyors, hurkot leíró törvívó mozdulat, védekezés és ugyanakkor ellentámadás
- 9 *théâtre-coup* — színpadi fogás, színpadi dőfés
- 10 *second-dőfés* — oldalra irányuló dőfés
- 265 3 *arret-dőfés* — megállító, visszatartó dőfés
- 4 *prím-dőfés* — a test egész belső részére irányuló dőfés

Lap : Sor :

- 271 : 6 *Pester Lloyd* — német nyelvű napilap Pesten. Indult 1854-ben.
7 *Frau M... von L... werden aufgefördert* — L. M. asszony felszólíttatik
- 273 : 7 *Wer schmiert, der fahrt* — Aki ken, az halad; jó magyarsággal: úgy forog a kerék, ha kenik
26 *et sic porro* — és így tovább
- 279 : 18 *mérő* — régi űrmérték, főleg nemes termények részére. A pesti mérő 93,747 l volt.
- 279 : 23 *huszas* — (itt) az a pénzdarab, mely a régi pengő forintnak harmadrészét, 20 krajcárt ért
- 280 : 1 *keleti fényű bazár a Duna-parton* — Jókai két verset is szentel az 1864. febr. 11-én valóban megnyílt „jótékony úrnői bazárnak”. *Grófné és parasztlány* (Költemények I. 248–49) és *Váltó az Isten nevére* (Költ. II. 232–33).
- 10 *malcontents* — elégedetlen
17 *in facie loci* — a helyszínen
20 *táblabíró* — 1870-ig a megye tiszteletbeli tisztviselője, gyakran csak kitüntetésként adományozott cím
- 287 : 9 *bordézsma* — a bornak vagy mustnak tizede, melyet a termelő a birtokosnak természetben tartozott beszolgáltatni
- 289 : 18 *Bálám* — az Ószövetségben Mózes könyvében említett próféta, kinek számára csodálatosan megszólalt
34 *mangaléta* — a puska népies neve
- 292 : 20 *Malach-Hamovesh* — a halál angyala (tkp.: Maloch hamoven: Maloch héberül: angyal)
- 295 : 1 *Potomac* — West-Virginia, Virginia és Maryland észak-amerikai államokon áthaladó folyó. Több magyar emigránsról tudunk, aki magas rangot ért el az amerikai hadseregben a polgárháború idején. Így Fiala János őrnagy, Bem szárnysegéde és hű kísérője élete végéig, szintén Amerikába került Bem halála után, és itt dandárparancsnok, majd tábornok lett az Észak–Dél harca idején. Legvalószínűbb azonban, hogy Elemér történetét az író Asbóth Sándor sorsából alakította ki. Asbóth Sándor, a szabadságharc idején szintén ezredes, Amerikába kerül, és a polgárháború idején Észak oldalán katonának áll. Hamarosan dandártábornok lesz, és Mobile város elfoglalásánál hajtja végre a Harter Eleméréhez hasonló haditettét. Az első rohamozó ezred parancsnoka tizenhárom golyótól sebesülten esett össze. Ekkor Asbóth Sándor maga állt a dandár élére, és annak ellenére, hogy mindjárt kezdetben egy golyó széttronsolta a bal karját, másik a jobb kezét

Lap : Sor :

- hasította szét, egy harmadik pedig a bal arcát és a szápadlásán keresztülhatolva a koponyájába fúródott, végig maga vezette a támadást, és a délieket nemcsak kivetette állásukból, hanem parancsnokukkal együtt elfogta.
- 295 : 27 *ambulans* — tábori kórház
- 296 : 21 *szondíroz* — egy orvosi műszerrel, ún. kutasszal, „szondával” vizsgálja, pontosabban: turkálja a sebet, hogy a behatolt idegen tárgyat megtalálja és eltávolítsa
- 34 *good morrow, sir* — jó reggelt, uram
- 297 : 1 *evening* — este
- 17 *colonel* — ezredes
- 20 *Lincoln, Ábrahám* — (1809—1865) az Egyesült Államok elnöke, a rabszolgaság eltörlője
- Grant* — az észak-amerikai polgárháborúban az északi csapatok főparancsnoka és győztes hadvezére; 1869—1877 között az USA elnöke
- 298 33 *sergeant* — altiszt, őrmester
- 299 8 *alkőrmös* — bogoyótermésével bíborszínű festékanyagot szolgáltató növény — berzseny
- 14 *Dear mylord* — Kedves lordom
- 15 *in optima forma* — a legjobb formában, illendően
- 29 *kopogó szellem* — a szellemidézés asztaltáncoltatással Pesten 1853-ban kezdett elterjedni. (ld. részletesebben Tolnai Vilmos: *Arany Képmutogatójának személyes vonatkozásai*. It 1916. 167—179. és *Arany János Összes művei*. I. k. 556. Bp. 1951.) Jókai több művében is felhasználja: *Tábornok és asztrálszellem* (Divatcarnok 1855); *Politikai divatok* (1862); *A számárrend története* (Olcsó Jókai. 92.).
- 300 : 21 *estafette* — lovasfutár
- 301 : 15 *unionista* — az unió híve
- 305 : 18 *cerníroz* — erődítményt ostromzár alá vesz
- 314 : 24 *cirkumspektusság* — körültekintés, elővigyázat
- 316 : 33 *Donato* — (eredeti nevén: Donatello) féllábú balettáncos; az 50-es években a Nemzeti Színházban is szerepelt (ld. *A hajdani Nemzeti Színházról*. HhM 4. k. 40.)
- 317 : 12 *Schlesvig* (tkp : *Schleswig*) — *Holstein* — a történelem folyamán hosszú ideig Dániához tartozó német tartomány. Itt az 1864 februárjában Dánia és Ausztria meg Poroszország között kirobbant háborúról van szó Schleswig-Holstein birtoklásáért.
- 26 *durchbrennol* — megszőkik, ellillan

Lap : Sor :

- 318 : 14 *Dannevirke (Danevirke)* — körülbelül 15 km hosszú dán földsánc Schleswig határán, melyet Schleswig-Holstein elfoglalása után a poroszok leromboltak
- 328 6 *a római messalinák* — Messalina, Claudius római császár (időszámítás után 41–54) kicsapongásairól híres felesége nevééről került használatba a szó
- 23 *dictionnaire* — szótár
- 335 30 *árnika* — angyalfű, fontos gyógynövény
- 338 5 *dalidó* — énekkel, zenével, tánccal, eszem-iszommal járó lakoma; az ötvenes években báli mulatságokat jelentett. Jókai több regényében szerepel a szó: *Régi jó táblabírák*, *Szegény gazdagok* stb. Verse is van róla: *A huszonhárom dalidó városához* (Költemények I. k. 127.),
- 342 I *a vetőmag panama* — A regényben szereplő vetőmag-panama valódi történetére vonatkozó adataink nincsenek; ezekről a visszaélésekről, amint Jókai meg is említi az „Utóhang”-ban, nem volt szabad a lapokban írni, de köztudomásúak voltak, különösen újságírók előtt. A vetőmag-panamának, az elázott és a katonaságnak átadott búza történetének van később *Az aranyemberben* egy fordított változata. Itt Timár Mihályt felszólítják, hogy elázott búzáját a katonaságnak adja el, mert a katonák mindent megesznek, és nem beszélnek.
- 30 *gyapot-deget* — deget: kátrány, kenőcs; ez a szóösszetétel azt jelenti, hogy olyan mintha gyapotfonalakkból összeálló kenőcsös anyag volna
- 352 13 *Diable!* — A mindenségét!
- 23 *Szappermán!* (szapperment) — Teringettét!
- 355 : 8 *pipiske* — a billegető-félék családjába tartozó madár
- 356 32 *qui habet tempus, habet vitam* — aki időt nyer, életet nyer
- 359 17 *ad peram et saccum egzekválni* — teljesen végrehajtani
- 364 : 23 *irla-irola* — új szó a latin *ceruza* helyett: írón
- 368 : 10 *noblesse oblige* — a rang, a cím megfelelő magatartásra kötelez
- 369 : 4 *internálás . . . in optima forma* — őrizetbe vétel . . . a legenyhébb formában
- 380 : 20 *Philippinél találkozunk* — sokszor idézett mondás Shakespeare Julius Caesar című tragédiájának IV. felvonásából
- 381 : 7 *Residenzstadt* — székváros
- 383 7 *materia peccans* — kártékony anyag a régi orvostudományban
- 23 *kapitulacionalis* — a fegyverletételhez, a meghódoláshoz tartozó

Lap : Sor :

- 392 : 14 *Arnstein és Eskeles* — Eskeles Bernát báró, osztrák pénzember (1752—1839). Arnstein bécsi nagykereskedővel együtt 20 éves korában híres bankházat alapított. 1816-ban a bécsi Nemzeti Bank igazgatója lett. Lányának a szalonja híres volt Bécsben.
- 17 *Milchmeyer* — milimári-tejesasszony, tejeslány
krída — csőd, bukás
- 397 : 22 *tizennégy markos lovacskáért* — a marok itt lómértéket jelent. Egy marok 10.536 cm. A tizennégy markos póni kicsi, 1 m 47 cm magas lovacska.
- 400 : 29 *Lovelace* — Richardson: Clarissa (1748) c. regényének egyik alakja, akinek neve a szeretetreméltó, ellenállhatatlan nőcsábító elnevezésévé vált
- 5 *puszta fenyér* — füvetlen, kopár puszta
- 403 : 31 *bummmler* — munkakerülő, éjszakázó
- 408 : 11 *Filosof, recognising his mistress* — Filozóf ráismer úrnőjére
- 410 : 4 *straniéra* — idegen
- 418 : 21 *éd* — édesség (nyelvújítási szó)
- 423 : 28 *De profundis ad Te clamavi Domine* — a 130. zsoltár kezdete: A mélységből kiáltottam hozzád Uram
- 426 : 25 *englische Reiterin* — angol lovárnő
- 431 : 1 *Hernals* — 1890 óta Bécs városába beolvasztott helység mint a város XVII. kerülete. Kertes házairól és nyaralóiról híres városrész.
- 433 : 24 *borlél* — borszesz
- 437 : 10 *bonne fortune* — jó szerencse
- 438 : 3 *commis voyageur* — kereskedelmi utazó
- 445 : 17 *Chlum* — falu Csehországban. Az 1886. júl. 3-i königgrätzi csatában az osztrákoktól a porosz trónörökös sűrű ködben elfoglalta, és többszöri ellentámadás dacára is megtartotta, s ezzel a csatának döntő fordulatot adott. A chlumi ködöt okolták az osztrákok a vereségért. A csatában elesetteknek 1896-ban emlékszobrot állítottak.
- 446 : 3 *Szontágh Pál* — Nógrád megyei birtokos (1820—1904). A reformkorban mint a liberális ellenzék vezére szerepelt vármegyéjében. Ő segítette elő Bem tábornok menekülését Bécsből 1848-ban.
- 447 : 9 *durch die Bank* — mind egytől egyik
- 18 *Dömötör János* — költő és kritikus (1843—1878)
- 26 *index prohibitorum librorum* — tiltott könyvek jegyzéke, melyeket katolikusnak nem szabad olvasni
- 448 : 14 *deterioráló inszINUÁCIÓ* — kisebbítő ráfogás

Lap : Sor :

- 449 : 21 *Schwamm darüber* — borítsunk rá fátyolt (szó szerint: spongyát rája)
- 450 : 19 *Nyáry Pál* — (1806—1871) A szabadságharc első felében kiváló szerepet játszott mint a Honvédelmi Bizottmány alelnöke a függetlenségi harc szervezésében. Debrecenben azonban már a „béke-párt” egyik vezetője. Később a határozati, majd a balközép-párt vezető gárdájához tartozott 1871-ben bekövetkezett haláláig. Jókai igen nagyra értékelte képességeit, többször írt róla. (*Életemből* 2. k. 253—64; és *Búcsúszózat Nyáry Pál felett*. Igazmondó 1871. 18—19. sz.; *Fővárosi Lapok* 1871. 94. sz. stb. Novellatárgyat kapott tőle: *Az angyalarcú démon*. NK 61. k. 1—20.)

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. A regény első fejezetcímei Jókai noteszében
- II. A regény a Hon 1868-as évfolyamában
- III. A regény első kiadásának címlapja
- IV. A regény egyik német kiadása

NÉVMUTATÓ

- Amalazuntha gót királynő 517
 Angyal Bandi 512
 Arany János 519
 Arnstein 521
 Arreus 509
 Asbóth Sándor 518
- Bach Sándor 463, 467
 Bakos Ferenc 493
 Bem József 518, 521
 Batthyány Lajos 513
 Bérczy Károly 510
 Binder Jenő 483, 485
 Bogár Imre 517
 Bogár Józsi 517
 Bokodi Ervin 470–71
 Bourbon királyi család 511
 Buffon, Georges Louis Leclerc 517
- Canova, Antonio 510
 Claudius 520
 Cuvier, Georges 515
- Császár Elemér 489
- Deák Ferenc 464, 467, 476, 481,
 486, 491
 Degré Alajos 510
- Donatello 519
 Dömötör János 521
 Dumas, Alexandre père 483
 Dzierzon, Johann 514
 Dzséhángir indiai nagymogul 509
- Ebutius 508
 Emich Gusztáv 492
 Erzsébet (Habsburg) királyné 476,
 482–83, 487, 489
 Erzsébet magyar királyné (Nagy
 Lajos felesége) 513
 Eskeles Bernát 521
 Etthei Károly 471–72
- Érkövy Adolf 470
- Falk Miksa 459
 Fábíán Pál 493
 Ferenczy Zoltán 458
 Fiala János 518
 Frangepán Ferenc 513
 Fülöp (szép) herceg 509
- Gál János 488
 Glassbrenner, Adolf 459
 Glatz, Eduard 458–59
 Grant, Ulysses Simpson 519

György Lajos 489
György Miklós 458
Gyulai Pál 476, 480, 482, 486–88

Habsburgok 468
Hadriánus (Adrián) 508
Hadzsics Antal 460
Hajnal Jancsi 517
Hankiss János 474
Herodotos 515
Hiszala Sescennia 508
Holst, Arno 459
Horthy Miklós 471
Hunyadi László 513

Irányi Dániel 510

Janke, Ottó 459
János (rossz) navarrai király 510
Johanna (örült) 509
Józsa Gyuri 489, 510
Julius Caesar 520

Kerényi Frigyes 510
Kertbeny Károly 459
M. Kondor Viktória 467–68, 491
Kőrösi László 482
Kwest, von 459

Lajos (nagy) magyar király 513
Lajos (XIII.) francia király 511
Lamarck, Jean 514
Lavater, Johann Kasper 515
Lemouton 516
Lincoln, Ábrahám 519
Lisznyai Kálmán 510
Lotz Károly 516

Liezen-Mayer Sándor 513
Livius Titus 508
Ludvigh János 466

Madarász Viktor 513
Mayerhoffer, Gustav Narcis 460
Mária magyar királynő 513
Messalina 520
Miksa (I.) császár 509
Mikszáth Kálmán 483

Nagy Sándor 489
Névy László 481
Nurghán szultán 510
Nurredin szultán 514

Nyáry Pál 491, 522

Obernyik Károly 510

Papp Ferenc 487
Pákh Albert 510
Patkó János 517
Patkó Pista 517
Pálffy Albert 510
Pálffy Mór 461
Petőfi Sándor 459, 510, 513
Péterfy Jenő 480, 485
Pintér Jenő 489
Pfeifer Ferdinánd 457
Podmaniczky Frigyes 513
Propper László 493

Rahl Károly 516
Révai testvérek 457–58
Richardson, Samuel 521

- S. Sándor Pál 471
 Schmerling, Anton Ritter von
 462, 468, 488–91, 512, 514–15
 Semiramis 509
 Shakespeare 520
 Slaski, Jan 458
 Sötér István 489, 491
 Stendhal 483–86
- Szabó László 483
 Szalay József 474
 Széchenyi István 513
 Széll Farkas 471–72
 Szinnyi József 459–60
 Szontágh Pál 521
- Teleki László 513
 Teodorik (nagy) gót király 517
- Thorwaldsen, Bertel 510
 Timur Lenk mongol uralkodó 510
 Tisza Kálmán 463–64, 466–67
 Tofana di Amadó 514
 Tolnai Vilmos 519
 Türr István 464
- Vályi Ferenc 489
 Vécsei Irén 458
 Voigt F. S. 515
 Vörösmarty Mihály 464
- Zách Felicián 513
 Zrinyi Ilona 513
 Zrinyi Péter 513
- Zsigmond Ferenc 486

TARTALOM

Előszó	5
Magyar klubok	10
Első bolond	14
Második bolond	29
Egy nagy férfi gálában	49
Egy nagy férfiú pongyolában	61
Egy az apró emberek közül	75
Az áspis	87
Az az ember, aki hű, mint a kutya	101
Az asszonyság és az asszony	118
A rettenetes év	141
A szárazföldi nyolckezü	149
A pojáca	173
A végső csapás, ami még nem az utolsó	184
Mi lett a délvirágokból?	188
A keserű kenyér	221
Mindenféle rablótörténetek	252
A nazarénus	• • 276
A föld másik oldalán	294
Egy házasulandó ifjú	301
Az új ember	314
A vetélytárs és vetélytársnő	322
Egy katona, aki rablókat fog	338
Villám a derült égből	358
Az alku	368
Egy állat, akinek lelke van	389

Jöjj hát!	411
Az Úrnak egy leheletére	422
„Jó!”	431
Kvitt!	437
Csendélet	440
Utóhang a „Szerellem bolondjai” regényhez	446
Jegyzetek	
Rövidítések	452
Kiadások, fordítások	453
Keletkezése, forrásai	461
Irodalom	476
Szövegváltozatok	492
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	508
A képmelléletekről	523
Névmutató	525

A kiadásért felel :
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős :
PÁSZTOR JÓZSEF

Műszaki szerkesztő :
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötéstervező :
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

✱

A kézirat beérkezett : 1962. IX. 26.
Példányszám : 6.200
Terjedelem : 26,8 (A/5) ív + 4 oldal melléklet

✱

62.56028 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető : Bernát György

